

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Hjort, Peder.; af Peder Hjort.

Den danske Børneven : en Læsebog for
Borger- og Almue-Skoler, udarbejdet med flere
gode Mænds Bistand og under Benyttelsen af
Wilmsens Kinderfreund

Udgavebetegnelse | Edition Statement:

Udgivet år og sted | Publication time and place: Kjøbenhavn : Gyldendal, 1840

Fysiske størrelse | Physical extent:

2. forbedrede og forøgede Opl.

XII, 681 s. :

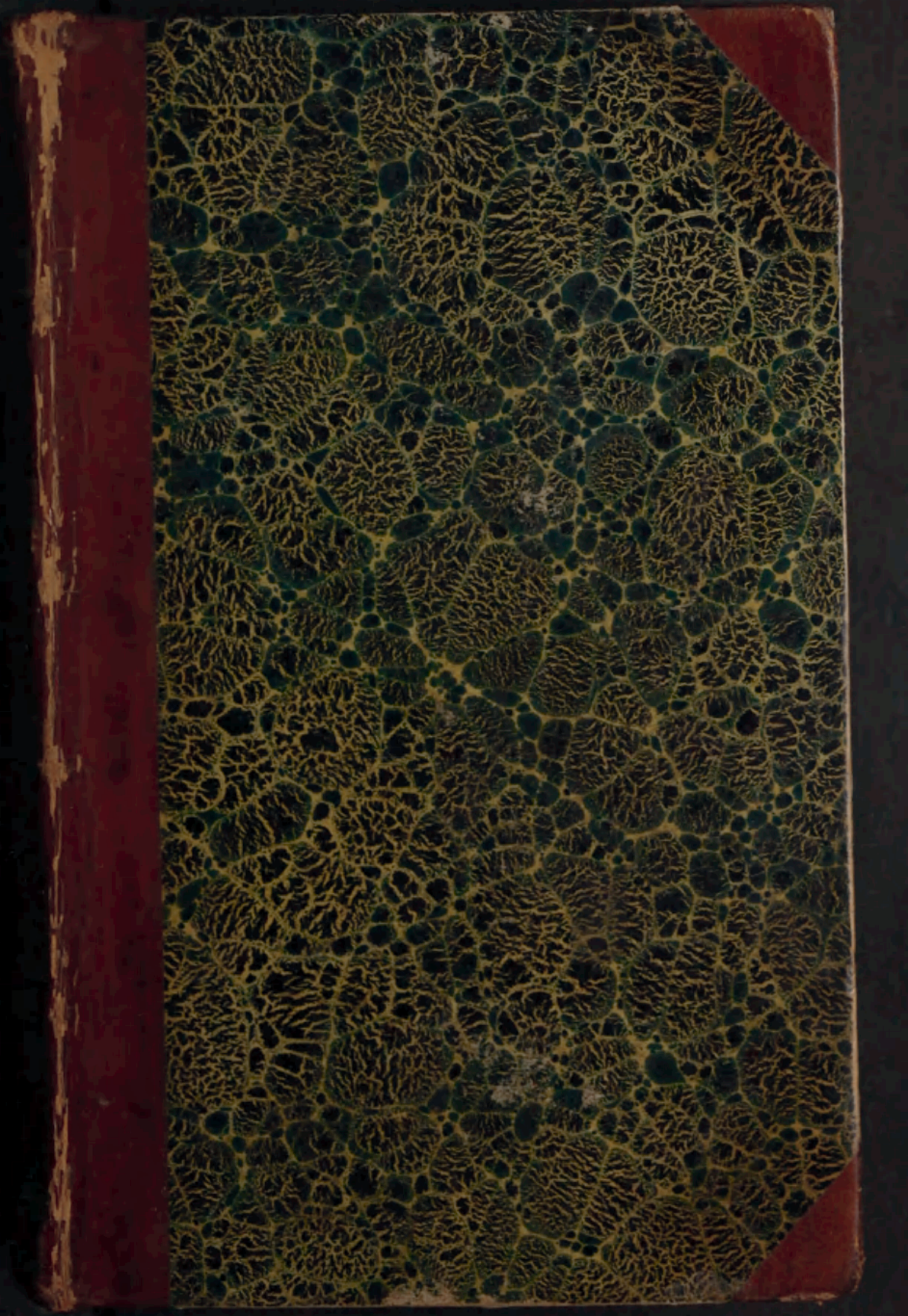
DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

157 - 186 - 80

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130020349469

Dem Briefe Schmecken

von Schmecken

von Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Schmecken

Den Danske Børneven,

en Læsebog

for Borger- og Almne-Skoler,

udarbejdet

med flere gode Mænds Bistand
og under Benyttelsen af Wilmsens Kinderfreund

af

Peder Hjort.

Andet forbedrede og forøgede Oplag, med 2 Landkaart,
S. 393 og 470, samt 10 større og 12 mindre
Billeder.

Kjøbenhavn. 1840.

Sælges for 1 Rbd. 16 s. i den Gyldendalske Boghandling,
Alarchoberne Nr. 8; indbunden for 1 Rbd. 32 s.

Den Danske Børnecyklus

Denne Bogs første Oplag var udsolget

Indtrykt i
1807

for Børns og Unges Læsning

Udgivet af

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag

i det Brønnichske Bogtrykkeri.

(Træsnittene ere forarbejdede i C. Glinchs Etablissement.)

Professoren i den danske Sprogvidenskab

Prof. H. Rasmusen

Staberens af den danske Sprogvidenskab

af den danske Sprogvidenskab

af den danske Sprogvidenskab

Prof. H. Rasmusen

Denne Bogs første Dplag var allerunderdanigst

dediceret til

Hans Majestæt

Kong Frederik den Sjette

den velgjørende Dphsynings

Trofaste Ven og høje Beskytter

Skaberen af den danske Folkeskole

og blev ham overrakt den 30te December 1838

af

Forfatteren.

to this... [mirrored text, bleed-through from reverse side]

... [mirrored text, bleed-through from reverse side]

... [mirrored text, bleed-through from reverse side]

Fortale.

I Petersens Tidsskrift for Literatur og Kritik 1839, 3die Hefte, findes en udførlig Beskrivelse af denne Bogs Navn og Bestemmelse, tilligemed Bemærkninger om Slige Bøger i Almindelighed og Kritik af flere danske af denne Slags i Særdeleshed. Hertil maa jeg henvise dem, som ønske nærmere Besked om Sagen. Om dette 2det Dplag har jeg kun at bemærke, at jeg har søgt at forbedre Bogen saa meget som den korte Tid tillod; Trykningen begyndte nemlig otte Maaneder efter at første Dplag var udkommet, hvorfor jeg ikke havde Lejlighed til at erfare andet om Publikum's Mening, end at Bogen gik godt af. Ingen- somhelst offentlig Bedømmelse er fremkommen. Men jeg har fra flere Mænd modtaget Specialkritiker, som have været mig til ikke liden Gavn. Dgsaa mine Kolleger have atter troligen staaet mig bi.

Bogen er bleven hele hundrede Sider større; en Trediedeel deraf udgjør Ordspørgsamlingsen og Træsnittene, de to Trediedeel de ny Tillæg og Rettelser. Jeg haaber, at den, som har Tid til at sammenligne begge Dplag, skal blive tilfreds med den ny Bearbejdelse. Det er vist meget slemt, at de ikke kunne bruges sammen; men min faste Overbeviisning om, at kunne fremstille adskilligt bedre end første Gang, nødte mig til at glemme alle andre Hensyn. Forlæggeren har med liberal Rundhaandethed udstyret Bogen med over tyve Træsnit og to Landkaart. Dog har jeg selv

maattet bekoste endeel af Tegningerne. Skibene har Prof. Cærsberg, og Ridderen har Prof. Lund viist min Bog den Tre at tegne. Tre af disse Træsnit ere ikke ganske heldige, nemlig Rationen, Karethen og Danebrogsfanen, da Dmstændighederne gjorde, at jeg maatte overlade Træsniideren at anskaffe Tegningerne; men de give dog altid en ret klar Forestilling om Tingene, som for Landsbybarnet kan være til Oplysning. Skulde der muligens komme et senere Dypag, skal jeg ikke forsømme at faae bedre istedenfor. Landkaartene har min Kollega Dr. Wegener haat den Godhed at tegne og atter at tegne, indtil de bleve, som jeg attraaede dem. Denne ufortrødne Ungdomsven burde efter Middelalderens Skik have Titel af doctor assiduus.

Coro d. 28 Maj 1840.

P. Hjort.

Om denne Bogs Brug.

Det er mit Ønske, som min Begjering, at man vil bruge denne Bog paa en Maade, som kan stemme med den Plan, jeg fulgte under Udarbejdelsen.

Indledningen er deels til i en kort Tid at fæste forsømte Børn noget Begreb og Omløb i hovedet, deels til at Læreren kan anstille — efter egen Lyst og Skjønnende — forskjellige Stags Læse- og Tale-Dvølsler med sine Lærlinge udenfor de regelmæssige Læse-Timer. Til den egentlige Dvølse i Dansk Indenadslækning skal derimod den egentlige Bogs fire Dele tjene.

At jeg i Valg og Bearbejdelse af Indholdet har stræbt at fæste Børnene Noget at læse om, der kunde være baade lærerigt og underholdende, haaber jeg, man skal erkjende. Men de 4 særskilte Dele ere saaledes indrettede, at man ikke skal læse en af dem heelt til Ende, inden man begynder paa den næste, men kun læse saa langt i hver, som man mærker, at Børnene med Næmhed kunne fatte Indholdet. Bliwer dette dem derimod for tungt, saa gaaer man til næste Deels Begyndelse, o. s. fr. Har man saaledes læst en vis Part af alle 4 Dele, saa vender man tilbage og læser Resten af 1ste Deel, saa Resten af 2den Deel, o. s. v.

Dog kan Læreren ogsaa, om han anseer det for gavnligt for sine Lærlinge, først læse en Trediepart af hver af de 4 Dele, dernæst en anden Trediepart af hver, og saa Resten tilsidst. Paa saadan Maade fik man tolv enkelte Parter. Ogsaa kunde han af-

dele sig de to første Bogens Dele hver i fire Parter, men de to sidste hver i to, og saa læse disse tolv Parter i en vis Orden efter hinanden. Hovedsagen bliver det i hvert Fald, at Læreren ikke læser nogen Deel heelt tilende, inden han tillige har begyndt paa de andre, samt at han holder op og begynder igjen i hver Deel efter en bestemt og rimelig Orden.

Indholdsliste.

	Side
Indledning	1—72.
I. Korte Sætninger til at vække Op- mærksomhed og Eftertanke	1—30.
II. Lange Ord, som ikke ere lette at udtale	30—33.
III. Bemærkninger og Spørgsmaal	33—50.
IV. Ordspøg og Tankespøg	50—72.
Første Deel	73—210.
I. Alvordige Fortællinger, 1ste Samling	73—95.
II. Lystige Fortællinger	96.
III. Alvordige Fortællinger, 2den Samling	97—127.
IV. Fortællinger om Dyr	128—36.
V. Smaafabler	136—39.
VI. Lystige Fortællinger	139—41.
VII. Alvordige Fortællinger, 3die Samling	141—62.
VIII. Alvordige Fortællinger, 4de Samling	162—78.
IX. Eventyr	178—94.
X. Nogle Sange	194—210.
Anden Deel	211—391.
I. Om Verden	211—15.
II. Om Jordkloden og dens Overflade	215—26.
III. Om Jordens Beboere	226—30.
IV. Jordens Produkter	230—39.
V. Dyreriget	239—302.
1. Beenddyrene	239—85.
A. Pattedyrene	247—63.
B. Fuglene	263—73.
C. Krabbdyrene	273—80.
D. Fiske	280—85.

2.	De Beenløse	285—302.
A.	De leddeede Dyr	286—99.
B.	De slimede Dyr	299—302.
VI.	Planteriget	303—22.
A.	Træerne	304—11.
B.	Buskene	311—12.
C.	Græssene	313—14.
D.	Urter og Blomster	314—21.
E.	Soampe, Mosser og andet Nevl	321—22.
VII.	Mineralriget	322—30.
VIII.	Mennesket, især dets Legeme	330—55.
	Det menneskelige Legeme	335—55.
a.	Kjød og Been	336—39.
b.	Blodet	339—45.
c.	Nervesystemet	345—53.
d.	Huden	353—55.
IX.	Elementer og Naturbegivenheder	355—81.
A.	Jord	355—57.
B.	Vand	357—63.
C.	Luft	363—70.
D.	Ild	370—81.
X.	Om Tidregningen og Almanaffen	381—87.
	Lovsange	387—91.
Tredie Deel		392—605.
I.	Geographi	392—423.
1.	Europa	392—413.
2.	Asien	413—17.
3.	Afrika	417—18.
4.	Australien	419—20.
5.	Amerika	420—23.
II.	Fortællinger af Verdenshistorien	423—70.
I.	Om Grækerne	424—27.
II.	Alexander den Store	427—29.
III.	Om Romerne	429—31.
IV.	Octavianus Augustus	431—32.
V.	Christendommen	432—34.
VI.	Karl den Store	434—36.
VII.	Om Paven og Munkene	436—38.
VIII.	Korstogene	438—40.
IX.	Ridderne i Middelasderen	440—43.
X.	Christopher Columbus	443—45.
XI.	Morten Luthet	445—48.
XII.	Wilhelm af Dranien	448—51.

	XIII.	Henrik den Fjerde	451—54.
	XIV.	Gustav Adolph	454—58.
	XV.	Peter den Store	458—61.
	XVI.	Frederik den Anden	461—64.
	XVII.	Den franske Revolution	464—69.
	XVIII.	De fem store Magter	469—70.
III.	Fødrelandet		470—582.
	1.	Beskrivelse af det danske Rige	470—541.
		A. Kongeriget Danmark	471—516.
		B. De tydske Hertugdømmer	516—21.
		C. De nordlige Vilande	521—29.
		D. Kolonierne	529—30.
		E. Staten i det Hele	530—41.
	2.	Fortællinger af Danmarks Historie	541—82.
		1. Hedenskabets Tider	541—44.
		2. Christendommen indføres, Landet samles	544—46.
		3. Store Sotoge	546—49.
		4. Baldemarernes Tidssalder	549—53.
		5. Unionen i Calmar	553—58.
		6. Reformationstiden	558—61.
		7. Kong Christian den Fjerde	561—67.
		8. Alle Danemænd lige under Lov	567—72.
		9. Rigets Kræfter samles langsomt	572—75.
	10.	Bor Tid	575—82.
V.	Om Lov og Ret ic.		583—605.
	a.	Familien. Det borgerlige Selskab	583—85.
		b. Bødende og Lydende	685—86.
		c. Regjeringen	586—88.
		d. Lov og Ret	589—90.
		e. Rettigheder	590—94.
		f. De oprindelige Rettigheder	594—96.
		g. De erhvævede Rettigheder	596—601.
		h. Pro kan nyde Rettigheder?	601—2.
		i. Rettighedernes Betryggelse	802—5.
Sjerde	Deel.		606—81.
I.	Helbredens Bevarelse		606—21.
	1.	Sundhed og Sygdom	696—7.
	2.	Spise og Drikke	607—12.
	3.	Friist Lust og Keenlighed	612—17.
	4.	Almindelig Omhu og Betænkksomhed	618—19.

112-113	5. Hjælp i Sygdoms- og Ulykkes-	
114-115	Tilfælde	620-21.
	II. Den menneskelige Sjæl	621-24.
	III. Den naturlige Eftertanke og den guds-	
116-117	dommelige Aabenbaring	625-62.
118-119	1.	625-35.
120-121	a. Hvoraf kan jeg vide, at Gud er	
122-123	til?	625-29.
124-125	b. Hvoraf kan jeg vide, at jeg skal	
126-127	leve efter Døden?	629-32.
128-129	c. Hvoraf kan jeg vide, at jeg bør	
130-131	være god og retskaffen?	632-35.
132-133	2.	635-37.
134-135	3. Den guddommelige Aabenbaring	637-61.
136-137	4.	662.
	IV. Den vise Kong Salomo's Ordsprog	662-64.
	V. En Kæmpevisse om David og Goliath	665-66.
	VI. Den kristelige Kirke	666-76.
	VII. Præsten Jens Zetlig	676-77.
138-139	VIII. Farvel til de Unge, der skulle gaae	
140-141	til Confirmation	677-81.

142-143	9.	
144-145	10.	
146-147	11.	
148-149	12.	
150-151	13.	
152-153	14.	
154-155	15.	
156-157	16.	
158-159	17.	
160-161	18.	
162-163	19.	
164-165	20.	
166-167	21.	
168-169	22.	
170-171	23.	
172-173	24.	
174-175	25.	
176-177	26.	
178-179	27.	
180-181	28.	
182-183	29.	
184-185	30.	
186-187	31.	
188-189	32.	
190-191	33.	
192-193	34.	
194-195	35.	
196-197	36.	
198-199	37.	
200-201	38.	
202-203	39.	
204-205	40.	
206-207	41.	
208-209	42.	
210-211	43.	
212-213	44.	
214-215	45.	
216-217	46.	
218-219	47.	
220-221	48.	
222-223	49.	
224-225	50.	
226-227	51.	
228-229	52.	
230-231	53.	
232-233	54.	
234-235	55.	
236-237	56.	
238-239	57.	
240-241	58.	
242-243	59.	
244-245	60.	
246-247	61.	
248-249	62.	
250-251	63.	
252-253	64.	
254-255	65.	
256-257	66.	
258-259	67.	
260-261	68.	
262-263	69.	
264-265	70.	
266-267	71.	
268-269	72.	
270-271	73.	
272-273	74.	
274-275	75.	
276-277	76.	
278-279	77.	
280-281	78.	
282-283	79.	
284-285	80.	
286-287	81.	
288-289	82.	
290-291	83.	
292-293	84.	
294-295	85.	
296-297	86.	
298-299	87.	
300-301	88.	
302-303	89.	
304-305	90.	
306-307	91.	
308-309	92.	
310-311	93.	
312-313	94.	
314-315	95.	
316-317	96.	
318-319	97.	
320-321	98.	
322-323	99.	
324-325	100.	

Indledning.

I. Korte Sætninger til at vække Opmærksomhed og Estertanke.

(1) Jeg hører til Børnene. Børn vide endnu kun lidet og forstaae ikke mange Ting; derfor maae de undervises og lære. Derved blive de forstandige.

Jeg bliver i Skolen underviist af Læreren. Jeg er min Lærer Lydighed og Taknemmelighed skyldig. Saalænge jeg undervises, er jeg et Skolebarn, eller en Lærling. Et godt Barn er opmærksomt i Skolen; det hører kun paa det, som Læreren siger, og tænker kun paa de Ting, som det skal gjøre eller som det skal begribe og huske.

Et godt Barn gaaer gjerne i Skole; det er slittigt, ordentligt, reenligt, sædeligt og stille. Det forliges altid med de andre Skolebørn. Det gode Barn kommer aldrig for sildig i Skole, er ikke vild, naar Børnene gaae af Skole, og driver ikke om paa Gaden eller paa Bejen eller paa andre Steder, men gaaer lige hjem. Jeg vil være et artig og lydigt Skolebarn.

(2) Den Bog, hvori jeg læser, er skreven for at oplære mig i meget Godt; det er derfor saare gavnligt for mig at læse i den med Opmærksomhed og Eftertanke. Jeg vil gjøre mig Umage for at forstaae alt, hvad jeg læser. Naar der er noget, som jeg ikke forstaaer, saa vil jeg bede min Lærer om at forklare mig det.

Naar jeg saaledes læser paa den rette Maade i denne Bog, og ikke glemmer hvad jeg har læst, saa faaer jeg gavnlige Kundskaber og bliver stedse mere forstandig. Ikke alle de Børn, som undervises, faae gavnlige Kundskaber. Mange forblive uvidende og uforstandige ligesom før. Hvilke Børn er det?

Endnu er det svært for mig, længe og uafbrudt at være opmærksom; men det vil med Tiden nok blive lettere for mig, naar jeg blot ikke nu i Begyndelsen vil skye Møje og Anstrengelse. I Førstningen er alting svært. Endnu kan jeg heller ikke læse uden at standse imellemstunder; men ved at gjøre mig Umage kan jeg snart bringe det til at læse ganske reent. Da skal det ret glæde mig, og mine Forældre med, at jeg har opnaaet Færdighed i at læse inden i Bog.

(3) Jeg kjender min Læsebog; thi jeg ved, hvordan Titelen lyder. Titelen staaer paa den

forreste Side. Paa samme Side staaer ogsaa Navnet paa den By, i hvilken Bogen er trykt, Navnet paa den Boghandler, som sælger den, og Karstallet (det Kar, i hvilket den er bleven trykt).

Jeg kjender min Læsebog ikke blot paa Titelen, men ogsaa paa Bindet, som den er indbunden i, og paa de Bogstaver, som den er trykt med. Men jeg kjender endnu ikke hvad der staaer i den, eller dens Indhold. Jeg vil læse med Opmærksomhed og Estertanke, for at komme til at kjende dette Indhold.

Et Sted, hvor der trykkes Bøger, kaldes et Bogtrykkeri. Jeg kjender endnu nogle andre trykte Bøger, for Exempel —, —. Før end en Bog trykkes, maa den skrives. Den, som skriver en Bog, eller først hitter paa, hvad der skal staae i den, kalder man Forfatteren til Bogen. Sædvanligviis staaer Forfatterens Navn paa Titelbladet. Ved at trykke en Bog kan man i kort Tid fordoble den flere tusinde Gange. Denne Kunst kaldes Bogtrykkerkunsten.

Enhver Bog bestaaer af flere Ark. Disse Ark blive sammenheftede og derpaa indbundne af Bogbinderen, for at man desbedre kan holde dem i Orden og tage vare paa, at intet eneste Blad skal forkomme.

(4) Da jeg var i mit første Kar kunde jeg endnu ikke gaae, endnu ikke tale og endnu ikke begribe noget. I mit andet Kar lærte jeg at gaae og at tale; men jeg begreb langtfra ikke alt, hvad

andre sagde til mig. Nu begriber jeg allerede noget mere, end jeg dengang gjorde.

Mange Børn ville gjerne vide Bessked om det, som de ikke forstaae; det fornøjer dem at lære noget Nyt. Saadanne Børn kalder man lærevillige Børn.

I Skolen skal jeg ikke alene lære at læse med Færdighed, men ogsaa at skrive tydeligt og smukt og at regne hurtigt og uden Fejl. Hvo, som ikke kan læse Skrift og ikke selv skrive, kommer tidt i den største Forlegenhed; og hvo, som ikke kan regne, kan i mange Tilfælde ikke hjælpe sig selv og bliver let bedragen af onde Mennesker. Jeg vil ret alvorlig gjøre mig Umage for at komme til at læse, skrive og regne med Færdighed.

(5) Naar jeg er bleven en halv Snees Aar ældre, end jeg nu er, og ikke længer voxer, saa hører jeg til de Borne. Da er jeg større end nu og da er jeg langt forstandigere, ifald jeg nemlig nu ikke er doven og spilder Tiden, istedenfor at lære noget og at arbejde. Den, som ingen Ting vil tage sig for, er en Lediggænger; men en Lediggænger, eller en Dagdriver, duer ikke til Noget, og ham kan ingen Mennesker lide.

Jeg hedder til Fornavn —; min Faders Navn er —; mit hele Navn er —. Jeg kan nævne min Alder, i det jeg siger, hvor mange Aar og Maanedes jeg er gammel.

(6) Jeg ved, hvorledes Tiden inddeles. Der hører syv Dage til en Uge; fire Uger og to eller tre Dage udgjøre en Maaned. Tolv Maane-

der, eller 365 Dage, hører der til et Aar. Sex Maaneder kalder man et Halvaar og tre Maaneder et Fjerdingaar. De tolv Maaneders Navne ere følgende: Januar, Februar, Marts, April, Maj, Juni, Juli, August, September, Oktober, November, December.

Aaar 52 Uger, eller 12 Maaneder, ere hendirundne, saa er 1 Aar til Ende og saa begynder der et nyt Aar. Den første Dag i et nyt Aar kaldes Nyaarsdag. Paa denne Dag ønske Slægtninge og Venner og Naboer hinanden Held og Glæde i det nye Aar.

Aaar hundrede Aar ere forløbne, saa er et Aarhundrede til Ende. Det Aarhundrede, i hvilket vi nu leve, hedder det nittende Aarhundrede. Saaledes kaldes det, fordi vi begynde at tælle Aarene fra det Aar af, da Jesus Kristus, Menneskenes guddommelige Lærer og Frelser, blev født; men siden dette skede, ere allerede over 1800 Aar, eller over 18 Aarhundreder, forløbne.

(7) I den sidste Maaned af Aaret og i de to første Maaneder af det derpaa følgende Aar er det meget koldt hos os; der falder Sne og Vandet fryser, eller bliver til Is. Dagen er kort og ofte mørk, og Aftningerne lange. Denne Tid af Aaret kaldes Vinteren.

I de tre Maaneder, som følge paa Februar, — (hvad hedder de?) — er det ikke længer saa koldt. Isen smelter, det sneer sjældnere og ikke meget ad Gangen; Bonden pløjer og tilsaaer sin Ager; Træerne faae Knopper og sidenefter Blaa

de; Frugttræerne staae i Blomster; paa Marken og i Skoven viser der sig ligeledes Bomster, f. Ex. Tusindskjøn, Skovmærke eller Bukar, Anemoner og Violer o. fl., og Storken kommer. Denne skjønne Aarstid kaldes Vaaren eller Foraaaret. Henimod Foraarets Slutning lade ogsaa Svalerne sig igjen see.

I Juni, Juli og August brænder Solen stærkt, Luften bliver ofte ganske lummer, man klager over Varmen og kommer til at svede. Men Varmen er dog til stor Gavn, thi den gjør, at Kornet paa Marken og Frugterne i Haven, f. Ex. Ribs, Stikkelsbær, Kirsebær, Pærer, Æbler og Blommer, modnes. Denne Tid af Aaret kaldes Sommeren. Om Sommeren plukker man ogsaa Jordbær og Hindbær i Skoven og sætter Høet i Stak paa Engene.

I September, Oktober og November indsamles Havens og Markens Frugter og gjemmes i Kælderen og paa Loftet. Men Kornet er for største Delen allerede bleven mejet i Juli og August, bundet i Neg og sat i Hobe og derpaa fjørt ind i Laden. Man skærer nu de tykke Kaalhoveder af og hænger dem op i Forraadskammeret; Kartoflerne lægges i Kuler; men hvad der kan undværes, det bringes efterhaanden til Torvs i Byen. Ogsaa begynder man at tærste Kornet i Loen; men det udtærskede Korn bringes paa Kornloftet, for indtilvidere at gjemmes der, eller det kommes i Sække og sælges til Kjøbmanden i Byen, eller kjøres til Mølle, for at Mølleren kan male Meel deraf.

Denne gode Tid kaldes Høsten, fordi man indsamler eller høster Guds Gaver for det Aar; men den kaldes ogsaa Efteraaret, fordi Høsten kommer efter Vaaren og Sommeren.

Der gives altsaa fire Aarstider. Hvorledes kaldes de? I hvilken Aarstid befinde vi os nu? Naar er denne Aarstid forbi? Hvilken kommer saa? Hvilken Aarstid er den behageligste?

(8) Den, som er sulten, vil spise; den, som er tørstig, vil drikke; den, som er falden, vil rejse sig igjen; den, som er træt, vil hvile sig. Den, som er nysgjerrig, vil have alt at vide og alt at see; den, som er egensindig, vil stedse have sin Vilje; den, som er tvær, vil aldrig vise andre nogen Tjeneste. Den, som er fredsommelig, vil ikke lides med andre; den, som er medlidende, vil gjerne hjælpe den Ulykkelige; den, som er ærlig, vil betale enhver, hvad han er ham skyldig; den, som er sanddru, vil ikke lyve. Den, som er syg, vil gjerne være frisk igjen; den, som er nodlidende, vil gjerne have Hjælp.

(9) Hvo, som intet ved, bør lære noget; hvo, som er syg, bør være forsigtig med hvad han spiser; hvo, som ikke giver arbejde, bør heller ingen Løn have; hvo, som ikke adlyder sine Forældre eller sine Lærere, bør straffes; hvo, som nyder Godt af andre, bør være taknemmelig derfor; hvo, som finder noget, bør ikke skjule, at han har det.

(10) Den, som vil være mæt, maa spise; den, som har tilsmudset sig, maa vaske sig; den, som længe

vil beholde sine Klæder, maa skaane dem og holde dem rene; den, som vil forblive sund, maa spise og drikke med Maadehold; den, som vil sove godt, maa arbejde slittigt om Dagen og ikke overlæsse sig med Mad og Drikke. Den, som ikke vil blive vildfarende, maa spørge sig for om Vejen; den, som vil komme i rette Tid paa et Sted, maae ikke nele; den, som vil lære noget, maa være slittig og opmærksom; den, som vil være afholdt af andre, maa være venlig, oprigtig og tjenstfærdig; den, som vil gjøre sine Forældre Fornøjelse, maa være slittig i Skolen, sædelig og lydig hjemme og artig hos fremmede Folk; den, som vil begribe noget, maa bruge sin Eftertanke. Den, som ikke vil høre, han maa føle!

(11) Hvo, som tager mange Penge ind, kan igjen give mange Penge ud, men han kan ogsaa spare noget og lægge op. Hvo, som har lært noget tilgavn, kan stedse finde sit Udkomme. Hvo, som er svag og syg, kan ikke ernære sig selv. Hvo, som er doven og uopmærksom i Skolen, kan ikke lære noget.

(12) Den, som lover noget, skal holde det. Mennesket skal gjøre Guds Vilje; Børnene skulle lyde deres Forældre; Tjeneren skal lyde sin Herre. Du skal gjøre din Pligt; hvad der skal gøres, bør ikke undlades.

Naar vil du gaae? Naar bør du gaae? Naar maa du gaae? Naar kan du? Naar skal du?

(13) Jeg boer i et Huus, hvor der er flere Værelser, baade Stuer og Kamre, og desforuden Køkken, Kæl-

der, Trappe og Loft. En Gaard er et Huus med en Port paa. En Bondegaard bestaaer af flere Huse, eller Længer, der ligge omkring et firkantet Gaardsrum. I store Huse i Kjøbsteden er der ikke sjælden flere Stokværk oven paa hinanden.

Jeg hører til en Familie, og denne Familie bestaaer af mine Forældre, mine Sødsfænde og min Slægt. De, som boe i samme Huus, som vi, ere vore Huusfolk. De, som boe tæt ved os, ere vore Naboer. Hvor boer Gjenboen?

Den, som ejer et Huus, er Ejermanen eller Besidderen deraf. Hvo, som ikke selv har et Huus eller en Gaard, maae leje sig en Bopæl i en andens Huus; det vil sige, at han maa betale aarlig eller halvvaarlig en vis Sum Penge til Husets Ejerman, for at have Lov til at beboe en vis Deel af det. Denne Ejer hedder saa hans Vært, og Pengene, som han betaler, kaldes Lejen.

(14) Til en god Bopæl høre lyse og rummelige Værelser, som ikke ere fugtige, og Trapper, som ikke ere mørke eller stejle. Køkken, Loft og Kælder maae ogsaa være rummelige, luftige og tørre. Saadanne Huse, hvis Ydermure blot bestaae af Teglsteen, kaldes grundmurede Huse. Et grundmuret Huus kan staae i flere hundrede Aar, naar det fra Tid til anden tilbørlig udbedres (repareres), og det er mindre udsat for at brænde af ved Ildsvaade, end de Huse, hvis Mure ere sammensatte af Tømmer og Muursteen, og som derfor kaldes Bindingsværk.

I mange Bygninger gives der ogsaa en Bolig

for Dyrene, nemlig en Stald. Staldene have sjæld-
den Binduer og aldrig Kaffelovne. Hvorfor ikke? —
I Staldene finder man heller like Stole, Borde, Skabe
eller Bogreoler. Men i mangen Stald staaer der en
Seng. Hvis er den? —

(15) Jeg er et Menneſke, thi jeg kan tale; men
Dyrene kunne ikke tale. Nogle Fugle, som Skaden og
Ravnen, kunne lære at snakke lidt; men de vide ikke
hvad de ſige. Jeg kan føle og attraae. Jeg har alle-
rede fornummet Smerte, Glæde, Angest, Frygt og
Medlidenhed. — Ogsaa Dyrene kunne føle Smerte og
Fornøjelse: Hunden klynker og huler, naar en anden
Hund har bidt den, men den glæder ſig, naar den ſeer
ſin Herre; Heste og Køer, Høns, Gæs og Uender
yttre Glæde, naar deres Foder bringes dem; et Sviin
ſkriger, naar man ſlaaer det, og Hunden piber som-
metider blot ved at trues. — Men jeg kan tilkjende-
give min Glæde og min Sorg ved Ord; det kan
Dyret ikke gjøre.

Jeg gaar oprejst; jeg kan løfte mit Hoved
i Bejret og vende det om til alle Sider. Dyrene gaar
nedbøjede mod Jorden og kunne ikke ſee frit op til
Himlen. Jeg kan ſee, høre, føle, ſmage og lugte.
Dette kunne Dyrene ogsaa; de have ligesom Men-
neſket fem Sandſer. Mange Dyr kunne endogsaa ſee
langt ſkarpere og lugte langt ſkarpere end Men-
neſket.

(16) Jeg ved, at jeg bruger mine Fødder til at gaar
med, mine Øjne til at ſee med, mine Øren til at høre

med, min Tunge til at smage med, min Næse til at lugte med, og jeg ved, at jeg har Følelse i alle Lemmer og Ledemod; men et Dyr ved ikke dette.

Seg kan bruge min Eftertanke; jeg kan finde, hvortil man bruger Jern, Kalk, Stene, Træ og utallige andre Ting; men Dyrene kunne ikke saaledes tænke efter over noget.

Seg kan begribe, hvorfor en Ting maa være saaledes, som den er; s. Ex. hvorfor et Huus har Vinduer, Døre og Skorstene; hvorfor Dønen og Arnestedet ikke ere af Træ; hvorfor Planterne maa vandes; hvorfor Jorden maa graves; hvorfor mine Sko ere af Læder eller af Træ og ikke af Lærred eller af Jern; hvorfor der er en Hant i Potten og en Laas paa Døren. Seg kan begribe, hvorfor Taget er skraat, hvorfor en Kniv er skarp foran, men sløv bagpaa, hvorfor Gaderne ere brolagte, og hvorfor en Bogn ikke bør have fleer end fire Hjul.

Seg kan indsee, hvorfor jeg ikke altid har Lov til at gjøre, hvad jeg vil; hvorfor jeg skal lyde mine Forældre og mine Lærere; hvorfor jeg bør være flittig, opmærksom, lærvillig og sædelig. Seg kan indsee, at alle Mennesker skyldte Gud en inderlig Taknemmelighed. Seg kan forstaae hvad disse Ord betyde: Danmark, Verden; Dyr, Plante; Had, Kjærlighed; Straf, Belønning; foruden mange andre Ord, for Exempel —, —, —.

Seg bemærker, at Bordet og Bænken ligne hinanden, og ved ogsaa, hvori denne Lighed bestaaer. Seg bemærker, at begge ere gjorte af Træ, at begge kunne slides ved en længere Brug, begge brænde, naar de komme i Ilden (ere brændbare), og begge have Fødder. Men jeg indseer ogsaa, at begge ere hinanden ulige, eller forskjellige fra hinanden; thi jeg bemærker ved den ene af disse Ting adskilligt, som ikke findes ved den anden, s. Ex. —, —.

Rosen ligner Lilien. Begge ere nemlig Blomster; begge sidde paa en Stilk, have grønne Blade og en

Rød nede i Jorden; begge fremkomme af en Knop; begge have en behagelig Lugt og en skøn Farve; begge blomstre i nogen Tid, hvorpaa de visne. Men Rosen er ogsaa forskjellig fra Lilien. Rosen vorer paa en træet Busk, Lilien paa en blødere Stengel; Rosen har Torne, men Lilien har ingen Torne; Rosen har brede og runde Blade, Lilien har langagtige og smalle Blade; Rosen er for det meste rød, Lilien for det meste guul eller hvid. Jeg har nu sammenlignet Rosen og Lilien, idet jeg angav baade Lighed og Ulighed imellem dem. Dette kan Dyrene ikke, thi de have ingen Forstand.

Saaledes kan jeg ogsaa finde Lighed og Ulighed imellem en Hest og Ko, imellem en Hane og en Spurv, imellem Solen og Jorden, nemlig —

Jeg kjenner mange Slags Ting, som jeg har betragtet med Opmærksomhed. Jeg kjenner en Mængde Urter, som vore i Havenne, f. Ex Gulerødder, Urter, Rødbitter, Bønner, Kaal, Persille, Løg, Peberrod og Asparagis. Jeg kjenner ogsaa Ukrudt, saasom Nelder, Tidsler og Starntyde, og ved at skjelne det fra de nyttige Planter.

(17) Paa Marken vorer Rug, Hvede, Havre, Byg, Spergel og Boghvede, samt Hør, Hamp og Raps. Ogsaa Bitter, Urter og Kartofler vore paa Marken og kaldes derfor Markfrugter.

I Havenne vore Pærer, Æbler, Blommer og Kirsebær; sommetider ogsaa Ferskener og Apriskoser. Imellem Træerne i Haven staae sædvanligviis Buske, som bære Ribis og Stikkelsbær. I Skoven vore Rødder, Hindbær og Brombær. Alle disse Frugter kan man spise, naar de ere modne. Umodne Frugter ere derimod meget fadelige.

(18) Træerne forsyne os ikke blot i Høstens Tid med deres saftfulde Frugter, men de glæde os ogsaa om Foraaret med deres snehvide og rosenrøde Blomster;

paa Sommerens varme Dage vederqvæge de løvfulde Træer os med deres kolige Skygge, og om Vinteren varmer Træet os med sit Brænde. Desuden er vort meste Bohave forfærdiget af Træ, og vore Huse for en stor Deel gjorte af Lemmer og Bræder.

Træet staaer fast, fordi det har en stærk Rod, som gaaer dybt ned i Jorden. Op af Roden er Stammen voxet; Stammen og Grenene ere omgivne ligesom med en tyk Hud, eller en Kjole der er voxet paa Kroppen, nemlig den fasthiddende Bark. Rundt omkring det Døre af Stammen sidde Grenene; langs ad Grenene sidde Dvistene, og paa Dvistene sidde Blade og Blomster; af Blomsterne komme siden Frugter. I Begyndelsen af Foraaret kan man endnu ingen Blade eller Blomster see, men kun Knopper. I Majmaaned springe disse Knopper ud, og saa seer man, at Blade og Blomster vare skjulte deri, saalænge de endnu vare spæde. Bladene ere ikke blot til Prydelse for Træet, men de beskytte ogsaa Frugten mod den brændende Sol. Naar et Træ mister sine Blade, inden Frugten er moden, saa hentes Frugten og bliver til Unytte.

Naar Barken paa et Træ beskadiges, saa bliver Træet sygt og kan da let reent gaae ud. Derfor er det Uret, og fortjener haard Straf, naar Børn og faade Mennesker slenge med Knive i Barken af et Træ, eller endogsaa rive Barken af. Man maa især skaane Barken paa de Træer, som staae i Haven, da de ere skrobeligere end Træerne i Skoven. Jeg vil aldrig gjøre noget Træ Skade, og jeg vil ret glæde mig, naar jeg seer et friskt og blomstrende Træ!

(19) Alle Dyr have ikke samme Skikkelse og Udseende. Der er stor Forskjel imellem en Hund, en Spurve, en Frø, en Gjedde, en Oldenborre og en Regnorm. Hunden har fire Fødder og giver sine Unger Patte; den hører altsaa til de firføddede Pattedyr. Spurven har kun to Fødder, er bedækket med Fjer og lægger

Ug; den hører altsaa til Fuglene. Froen har rigtignok fire Fødder, men dens Bagfødder ere lange; den bruger dem til at krybe eller til at hoppe med. Den kan ogsaa leve i Vandet, hvor den bruger sine Bagfødder til at svømme med. Froen hører til Krybdyrene, eller Amphibierne.

Gjedden har ingen Fødder og ingen Binger; den har heller ingen Haar paa Kroppen, saaledes som Hunden, eller Fjer, som Spurven, men den har Skæl. Gjedden kan ikke gaae, saaledes som Hunden, ikke flyve, som Spurven, ikke krybe, som Froen; men den kan svømme, det vil sige: bevæge sig fra et Sted i Vandet til et andet. Dertil bruger den sin Hale og sine Svømmefinner. Den hører til Fiskene og den lever kun i Vandet.

Pattedyr, Fugle, Krybdyr og Fiske kaldes ogsaa med et Ord de benede Dyr eller Nygradsdyrene.

Udenborren har sex Fødder; den har ikke, som Hunden, Spurven, Froen og Gjedden, nogen Beenrad inden i sig. Dens Krop har adskillige Indsnit eller Afdelinger. Den hører til Insekterne. — Regnormen har ingen Fødder og kan kun skyde sig frem. Den er ogsaa ganske uden Been inden i, og den hører til de Dyr, som vi kalde Orme.

(20) Pattedyrene og Fuglene have en Stemme; men Fiskene, Ormene og de andre Dyr have ingen Stemme. Jeg har hørt, hvorledes Lærken og Droslen flaaer, hvorledes Storken knebber, Hanen galer, Hunden gjoer og knurrer, Faaret bræger, Koen brøler, Musen piber, Hesten vrinstker, Svinet grynter og Froen kvækker.

Dyrene have for det meste en Bedækning paa Kroppen. Nogle have Haar, andre Uld, andre Fjer, atter andre Skæl, Borster eller en haard Skæl.

Dyrenes Lemmer eller Ledemod ere meget forskellige. Nogle have Arme og Been, nemlig Aberne; andre have hverken Arme eller Been, eller noget

andet fremstaaende Bevægelsesredskab, saasom Slangerne og Ormene. Nogle have to, andre fire, andre sex eller otte, ja nogle endogsaa mere end hundrede Fødder. Kælderormen, eller Bænkebideren, som er et lille Insekt, har 14 Fødder. Andre have Binger, ikke blot Fuglene men ogsaa mange Insekter; mange Fiske, Insekter og Orme have Mundtrævler, Følehorn, Føletraade og deslige.

Nogle Dyr have overordentlig skarpe Sandser. Ravnene og Hundene have en grumme skarp Lugt og Ornen har et vidunderlig skarpt Syn. Paa nogle ringe Dyr bemærker man slet ingen Sandseredskaber, ingen Dine, ingen Dren, ingen Næse.

De vilde Dyr, som leve i Skoven og skye Menneskene, opsoge selv den Føde, som tjener dem til Næring; de tamme Dyr faae deres Føde af Menneskene. Dyrenes Næringsmidler ere meget forskellige. Nogle, f. Ex. Ulven eller Høgen, dræbe andre Dyr og æde dem derpaa; de kaldes derfor Rovdyr. Andre, f. Ex. Ravnene, æde døde Dyr, om de ogsaa ere gaaet i Forraadnelse; atter andre leve af Græs, Urter, Rødder, Blade, Blomsterknopper og Blomsterfrø, eller lignende Ting.

Køer, Gaar og Heste æde Græs og Urter; Hunde og Katte æde Kjød; Høns og Gæs æde Korn, især Byg. Bierne nære sig af den Saft, som de suges ud af Blomsterne; de fleste Orme af Rødder eller af Blade.

Dyrene sove, naar de ere trætte; mange ligge ned, andre sidde; nogle kunne ogsaa sove staaende, f. Ex. Hestene. Nogle sove kun om Dagen, fordi de om Natten gaae ud paa Rov, f. Ex. Uglerne og mange vilde Dyr. Men nogle Dyr sove hele Vinteren over, f. Ex. Bjørnen, og vaagne ikke op igjen, førend Luften atter bliver mildere.

(21) De fleste Dyr have Fjender, mod hvilke de maae værge sig eller sætte sig i Sikkerhed; men hvert Dyr ved ogsaa meget vel, hvorledes det skal beskytte sig, naar

det angribes. Ved at bide, -at stikke, at støde eller at slaae med Foden eller Halen forsvare de sig; andre undgaae Faren ved at flye meget hastig, eller ved at skjule sig, eller paa andre Maader at stusse deres Forsølgere, s. Ex. ved at anstille sig, som om de vare døde. Nogle, som leve i Vandet, forstaae at gjøre Vandet uklart, saa deres Fiende ikke kan see dem; andre fordrive ham ved en styg Stank, som de kunne give fra sig; atter andre kalde paa Hjælp med ængstelige forunderlige Toner, som kunne forvirre den Angribende.

Med megen Omhyggelighed pleje flere Dyrearter deres Unger. Inden disse fødes, have de Gamle alle rede tilberedt et blodt varmt og sikkert Leje for dem. Nogle Dyr, s. Ex. Hundene, Kattene, Faarene, Hestene og Køerne bringe levende Unger til Verden, som i Begyndelsen alene ernæres ved at patte Moderen. Alle saadanne Dyr kaldes derfor Pattedyr. Fuglene lægge Æg, af hvilke Ungerne nogen Tid efter fremkomme. Saalænge disse ere smaa, varme Forældrene dem ved at sidde og kure over dem. De andre Dyrearter bryde sig kun lidet om deres Uffom.

Fuglene leve i Luften og i Træerne, paa Jorden og paa Vandet; de firfødde Dyr leve i Skoven og paa Marken; andre Dyr leve i Vandet, fornemmelig Fiskene. Mange mindre Dyr leve under Jorden, som Muldvarpen, Røtter og Mus, Orme og Insekter.

(22) Den Nytt e, som Pattedyrene skaffe Menneffene, er ubeskrivelig stor. Uden Dyrer, Faar og Sviin vilde vi knap kunne leve; thi Faaret maa yde os sin Uld, for at vi kunne forfærdige Klædningsstykker af den; Kjødet af Sviin og Hornkvæg (Flekk og Drekjød) er vort kraftigste Næringsmiddel, og Dvægets Hud er os uundværlig, fordi man deraf gjør det Læder, hvoraf Skomageren igjen syer Sko og Støvler. Dren eller Studen er desuden i mange Lande uundværlig ved Markens Dyrkning, fordi den der bruges til at trække Ploven. Af Koen faae vi Mælk, hvoraf der laves Smør og Ost, to af vore allerfortrinligste Næringsmidler.

Dgsaa Hestene ere uendelig nyttige, til at ride paa og kjøre med samt til at trække Ploven og Bogne med svært Læs. I sydlige Lande, hvor der ere mange Bjerge, er Uflet et meget nyttigt Dyr, fordi det har Kræfter til at bære store Byrder og gaaer saa sikkert paa de stejle og smalle Stier. I de bedste Lande bruges Kamelen til at bære Byrder og til at ride paa, og i de nordligste koldeste Lande, hvor der er bestandig Sne, spændes Kendsdyret for Slæden, ligesom vi sætte Hestene for Bognen.

De Dyr, hvis Skind især er brugeligt til at gjøre Læder af, ere følgende: Oxer, Kalve, Faar, Heste, Hjorte, Raadyr, Geder, Uesler og Sviin. Det Læder, som gjøres af Oxehuder, er det sædvanligste. Af tamme Sviin kan man ikke bruge Skindet til Læder, men kun af de vilde, som kaldes Wildsviin. Gamle Bøger ere ikke sjælden indbundne i Svine- eller Kalveskind.

Af Lamme- og Kalve-Skind gjør Pergamentmageren hvidt Pergament, hvorpaa man kan skrive med en Blyantsstift, og hvoraf dog det Skrevne igjen kan udflettes, naar man vil skrive noget Nyt derpaa.

Naar Dyrenes Huder eller Skind ere tæt bevorede med bløde Haar, saa gjøres der Pelse eller Pelsværk af dem. Den Mand, som handler med Pelsværk, eller Foerværk, og sætter det paa vore Huer og vore Klæder, kaldes en Buntmager. Ere Haarene bløde og korte, som paa Hareskind, saa skraber man dem af og bruger da disse Haar til at forfærdige Hatte af.

(23) Fuglene fornøje os med deres liflige Sang; fremdeles tjene mange os til Spise og ere os desuden til Gavn paa andre Maader. Deels gavne de os ved deres Fjer og deres Ug; deels tjene de os derved, at flere af dem fortære døde Dyr, som ellers vilde ligge og raadne og gjøre Luften mindre sund og behagelig; deels derved, at de ødelægge mange skadelige Smaadyr, som tjene dem til Næring, og desuden fange og fortære

Frøer, Firbeen og Snoge, hvoraf der ellers vilde myldre allevegne.

Der gives flere Slags Fugle, saasom Vandfugle eller Svømmefugle, Husfugle, Skovfugle, Sangfugle, Rovfugle og andre. Hvorefter have disse Fugle faaet deres Navn? — Jeg kan nævne en Husfugl, en Vandfugl, to Sangfugle og en Rovfugl. Jeg kan ogsaa nævne Fugle, som ikke høre til nogen af disse Slags, f. Ex. en —, en —.

Ogsaa blandt Krybdyrene gives der nogle, som kunne spises, f. Ex. Skildpadderne; men disse sidste findes ikke i vore Lande.

Af Fiskene tjene mange til Føde for Menneskene. Der gives Lande, hvis Beboere ofte hele Aaret igjennem ene og alene leve af Fisk. Af somme Fiske faaer man Tran, af andre kan man bruge Skindet eller Huden.

Af Insekterne ere især Bierne til stor Nytte, da de frembringe Honning og Bør. Forskjellige Insekter ere spiselige, f. Ex. Kræbsene. I somme Lande spises ogsaa en Slags Græshopper, som leve der. Af flere andre Insekter kan man tilberede Farver. Den saakaldte spanske Flue er et ypperligt Lægemiddel.

Blandt Ormene ere ligeledes flere Sorter spiselige, f. Ex. Ostens. Blodiglerne ere fortræffelig Skitkede til at suge det oversflodige Blod bort hos Syge. Den Vaske-Svamp, som vi dagligen bruge, er egentlig et Slags Huus, hvori fra først af mange smaa Orme boede.

(24) De Dyr, hvis Kjød spises, ere især følgende: Orer, Kalve, Lam, Beder, Sviin og Griise; Høns, Gæs, Vender, Duer og Kalkuner; Hjorte, Raadyr og Harer; Lærker, Kramsfugle, Algerhøns, Snepper, Fasaner, o. fl. a. Fattig Folk spiser undertiden Hestekjød, som er ret godt men smager vel sødt. Ogsaa Dyrenes Blod kan regnes med til Menneskenes Næringsmidler. Foruden Komælken bruges ogsaa Faaremælken. I fjerne Lande boer der Folk, som drikke

megen Hestemælk. Mælken af Geder og især af Vælder er meget styrkende og kan bruges som Lægemedel for syge og afkræftede Mennesker.

Til Spise for Mennesket tjene Trærnes og Buskenes Frugter og mange Planterens og Urterens Rodder og Blade, f. Ex. Roden af Persille og Selleri, Bladene af Kaal, Spinat, Syre og Salat. Men fremfor alt tjene da Kornsorterne til Næring for Mennesket.

Næst efter Brodet ere Kartoflerne det almindeligste Næringemiddel, thi de ere det mindst bekostelige. Man kan benytte dem paa mange Maader, ogsaa som Meel, og de lade sig let gemme hele Vinteren over i Kældere eller i Kuler. Ogsaa til Foder for Dvæget kunne de med Fordeel anvendes.

(25) Mennesket skal ikke blot stille sin Hunger med alle disse Spiser, eller blot mætte sig, men disse skulle ogsaa smage ham godt; han skal have Fornøjelse ved at mætte sig. Derfor har Vor Herre tilladt, at der findes Ting paa Jorden, hvormed man kan fryde sig af Spiserne, det vil sige, give dem en Smag, som de ellers ikke have. Nogle af disse Kryderier ere næsten allevegne tilstede i Overflod, andre komme til os fra fremmede Lande.

De Kryderier, som hyppigst voge hos os, ere: Løg, Timian, Dild, Senep og Kommen. De udenlandske ere fornemmelig: Sukker, Peber og Kaneel. Det fornemste af alle Kryderier er Salt, som ogsaa tjener til at bevare Kjødet. Ogsaa Veddike hører med til Kryderierne og er et af de allervigtigste. Man har Bløddike og Binneddike.

(26) Der gives meer end en Jordart, f. Ex. Sand, Leer, Kalk, Kridt og flere, foruden den egentlige Muld eller Muldjord; denne sidste er den vigtigste Bestanddeel af det Jordsmen, hvori vi saae og plante. Sand bruger Muurmesteren til at blande imellem Kalken. Fiint Sand strøer man paa den vaade Skrift, for at den ikke skal gaae ud eller smitte af. Sand strøer man ogsaa paa Stuegulvet. Hvorfor? —. Leer bruger man til at sætte Døne af; ligeledes til at bygge med. De fleste Bønderhuse have sædvanlig Leervægge. I Lo og Lade har man et Gulv, som er af stampet Leer. En finere Leersort er Pottemagerleret, som bruges til Potter, Skaale, Krukker og Fallerkener. Kridt bruges til at skrive med; man kan ogsaa male med det. Kalk slaaes imellem Muurstenene for at binde dem til hinanden; ogsaa overstryges Vægge og hele Huse tidt med Kalk.

Stenene bruges paa mange Maader. Rogle, som kaldes Sandstene, bruges i Møllen til at knuse eller male Kornet med, hvorfor de kaldes Møllestene, efterat de nemlig ere tilhugne og afrundede til dette Brug. Andre bruger man til at slibe Knive og Sæge eller Leer og Ører paa; atter andre til at lægge Bro med, til Flisegulv, til Ledpæle og til at lægge Trapper med. De største Stene, som findes hos os, bruges til at lægge Grund med, naar et nyt Hus skal opføres. Hvad kalde vi denne Sort Steen? —. En hvid Steen, som hedder Marmor, bruges til Billedstøtter, til Gravminder i Kirker og paa Kirkegaard og til Pynt paa prægtige Bygninger. Flere Slags smaa Stene ere meget skønne og kostbare, hvorfor rige Folk kjøbe dem og pynte sig med dem. Disse

kaldes Edelstene. En af disse Edelstene hedder Diamant; men den er ogsaa til Nytte i det daglige Liv, thi den er saa haard, at man kan overføre Glas med den, hvorfor den ogsaa er ganske uundværlig for Glarmesteren.

Til de vigtigste Stene hører fremdeles Flintestenen, som bruges til at slaae Ild med, og desaaarsag sættes i Geværlaase; den bruges ogsaa til at forfærdige Glas af i Glashytterne. En meget nyttig Steenart er Skiferen, der bruges til Tavler, som man skriver paa; Griffelet, som man skriver med, er ogsaa et Slags Skifer. I flere fremmede Lande bruges hyppig denne Steen til Tagsteen, fordi man der har saa fuldtop af den.

(27) Foruden disse Jord- og Steenarter findes der ogsaa Jern, Kobber, Sølv, Guld, Bly, Tin, Svovl, Salt, Steenkul og Torv i Jorden. Af Kobber, Sølv og Guld gjør man Mynter, eller Penge. Den største Sølvmynt i vort Land kaldes en Specie, og den gjælder lige med to Rigsbankdaler. Vore ældre Guldmynter hed Dukater; vore nuværende hedde Frederiksdorer.

(28) I et Land ligger der Byer og Landsbyer. Landsbyerne boe Bønderne, eller Landfolket, som beskæftige sig med Agerdyrkning og Fædrift. Kirkeby kaldes den Landsby, hvori der staaer en Kirke. En stor By hedder en Stad, en mindre By kaldes en Kjøbsted. Den vigtigste By i et Land kaldes Hovedstaden. Hvad hedder Hovedstaden i vort Land?

Rundt imellem Byer og Landsbyer i et Land ligge Marker og Enge, Skove og Krat, Bakker, Bjerge, Klipper, Dale, Sletter, Søer, Damme, Floder, Aaer og Bæk-

ke. I Skovene boe Jægerne og Kulsvierne; ved Søer og Floder boe Fisserne. En Flod er en meget bred og dyb Na; i vort Land findes faa rigtige Floder, men dog adskillige endogsaa sejlbare, f. Ex. Naerne ved Randers og Ribe.

Et Land, som paa alle Sider er omflydt af Vand, kaldes en Ø. I vort Land findes mange Øer, større og mindre, som ere omgivne af Havet, eller den salte Sø.

(29) Alt det, som ligger udenfor Stæderne, kaldes Landet. Det aabne flade Land hedder i Almindelighed Marken, og hver Afdeling af Marken, som er dyrket, d. e. pløjet og besaaet, kaldes en Ager. Et Stykke af Marken, som formedelst sin lave Beliggenhed har en sid Jordbund, hvor der af sig selv voxer frodigt Græs, med Blomster og Urter imellem, kaldes en Eng. Paa Engene høstes der Nar ud og Nar ind. En Plads i en Landsby eller en Stad, som er bevoget med Græs, hedder en Græsplet eller en Grønning. En stor tor Græsmark kaldes en Græsgang eller, naar den ejes af flere, en Fælled. Men hvad kaldes et saadant Stykke Land, som er omgivet med Gærder og Hækker eller med et Plankeværk, og hvor der staaer Frugttræer, Blomster og Køkkenurter? —

En vid Mark, som er heelt over bevoget med Træer, der uden Orden staae ved Siden af hinanden, kaldes en —. Men er det blot Buske og enkelte mindre Træer, som saaledes staae paa et Stykke Jord, saa hedde disse tilsammen et Krat. Jeg kan godt nævne Forskjellen paa et Træ og en Busk, thi et Træ —, men en Busk —.

Paa mange Marker findes Høje og Bakker. Ere

disse Ophøjninger overmaade store, saa det koster megen Tid og stærk Anstrengelse, inden man naaer op til Toppen, saa hedder en saadan Bakke et Bjerg. Et Bjerg, hvoraf den nøgne Steen rager frem, kaldes en Klippe. Sjælden ligger et Bjerg alene, men mange sammenhængende Bjerge, det ene højere end det andet, ligge ved Siden af hinanden. En saadan Række kaldes en Bjergkjede. I vort Land findes kun meget saa Bjerge, og de ere ikke synderlig høje. Naar en Bakke, eller et lille Bjerg, har en stejl eller brat Side, saa hedder denne en Brink; men en Brink, som gaaer ned mod Vandet, kaldes en Klint. De Marker, paa hvilke slet ingen Ophøjninger findes, kaldes Sletter.

Det flade Rum, som indesluttet af to eller flere Bjerge, kaldes en Dal; ogsaa kaldes tidt en lav Mark ved Siden af høje Bakker en Dal. En smal Vej imellem to Bakker kaldes en Huulvej. Undertiden findes der Fordybninger i Bjergene, hvor flere Mennecker eller Dyr kunne rummes; disse kaldes Huler eller Grotter. En Vej, som gaaer op imellem høje Bjergtoppe, kaldes et Pæs. Mange Bjerge ere saa stejle, at man slet ikke, eller kun fra en enkelt Side, kan bestige dem.

Paa Markerne kommer man undertiden til Steder, som ere saa bløde, at man synker i, naar man vil derover; disse kaldes Moser. Ogsaa i Skovene findes mange Moser. Er Jorden paa saadanne Steder heelt over bedækket med Vand, og det uklart ildelugtende Vand, da er det et Morads eller en Sump. En ganske lille Sump, som er opstaaet af Regnen, kaldes en Pøl eller en Vandpyt. Hvor der er flere Sumpe og Moser, opholde sig

mange forffjellige Fugle, som derfor ogsaa kaldes Sump-
fugle. Saadanne ere: Hejrer, Franer, Storke, Snepper,
Viber, Vandhøns, Rørdrummer, o. fl.

(30) Ogsaa Søer ere meget hyppige i flere Lande, f.
Ex. i vort Land. En Sø er et stort og dybt Vand,
som paa alle Sider er omgivet af Land. Den kaldes
derfor ogsaa en Indsø. Der, hvor Jorden er sid eller
moradsig, kan man frembringe en Sø, naar man gra-
ver en passende Fordybning, hvori Vandet saa samler
sig. En saadan kunstig Sø kalder man en Dam. Paa
Søer og Damme opholde Vandfuglene sig, f. Ex.
Bildgæs, Bildænder, Esvaner, Maager o. a.; thi disse
Fugle nære sig især af Fisk, men Søerne ere sædvanlig
fiskerige. Langs med Kanten af Søerne vøjer der Siv
og Rør, som man bruger til at tække med. Disse fin-
des ogsaa i Moserne.

Paa mange Steder seer man Vandet vælde frem
af Jorden. Et saadant Vand kaldes en Kilde, eller
et Kildevæld. Af en eller flere Kilders samlede Vand
opstaaer en Bæk, naar Vandet søger sig et Uflob;
flere Bække danne tilsammen en Aa eller en Flod.
Kildernes Vand er sædvanligviis koldt, men der gives
ogsaa Kilder, hvis Vand er ganske varmt. Det er me-
get gavnligt for mange Syge at bade sig i saadant
varmt Kildevand, naar det er noget affølet. Mange
Kilder flyde bestandigt, somme kun til visse Tider.
Naar en Kilde har hørt op at rinde, saa siger man, at
den er udterret.

Den Deel af Landet, som ligger nærmest ved Ha-
vet, kaldes Strandbredden, eller Kysten. Naar

Strandbredden frummer sig indad, ligesom for at give Havet bedre Plads, opstaaer en Bugt. En Bugt, som er smal og gaaer langt ind i Landet, kaldes en Fjord. I vort Land findes mangfoldige store og skønne Fjorde.

(31) Naar man paa en jævn god Vej kan bruge henhind mod en Time for at kjøre fra et Sted til et andet, saa ligge disse to Steder omtrent en Miil fra hinanden. En Miil er 12,000 Alen lang. En Miil inddeles i fire lige store Dele, som hver kaldes en Fjerdingvej. En bred Kjørevej, som fører til eller fra en By, imellem Marker og Enge eller igjennem Skove eller over Bjerge, kaldes en Landevej. De største Landeveje heelt igjennem Landet kaldes Hovedlandeveje. En kort Vej til en By eller en Gaard, som paa begge Sider er beplantet med Træer, hedder en Alle.

Man kan komme eller rejse fra et Sted til et andet paa mange Maader: til Fods, til Hest, til Vogns og til Skibs, eller tilføes. At rejse med Posten er for mange den bekvemeste og mindst bekostelige Maade tillands. Navn af Post have de Vogne, som hver Uge til bestemte Tider kjøre fra en By til en anden og medtage Rejsende, Fragtgods, Penge og Pakker. Den, som rejser paa saadan en Vogn, kaldes en Passager (udtales: Passaffjer). Den Karl, som kjører Vognen fra en By til en anden, hedder en Postillon (udtales: Postiljong), og den, som hele Vejen følger med, for at passe paa Sagerne, samt for at aflevere dem paa rette Sted og modtage andre igjen til videre Befordring, hedder

Postføreren. Posten kjører Dag og Nat uafbrudt for ikke at spille Tiden.

Brevposten er en anden Slags Post; det er en lille hurtigløbende Vogn, som bringer Breve hele Landet igjennem. Den, som vil sende et Brev til fraboende Slægt og Venner, maa skrive Modtagerens Navn og Bopæl udenpaa med tydelig Skrift. Denne Udskrift kaldes Brevets Adresse. Ogsaa maa Brevet forsegles, for at ingen Uvedkommende skal læse hvad der staaer deri. Saaledes udfyret afleveres Brevet paa Posthuset. Den, som affender et Brev, eller ogsaa den, som modtager samme Brev, maa betale nogle Skilling, fordi Posten kjører med det. Disse Penge kaldes Porto, eller Brevporto.

(32) En Rejse, som fuldendes paa en Dag, kaldes en Dagrejse. Den længste Rejse, som et Menneffe kan gjøre, er en Rejse omkring Jordkloden; denne foretages bedst til Skibs, da det store og dybe Vand, som vi kalde Verdenshavet, flyder rundt omkring Jorden og adffiller Landene fra hinanden. Men et stort Stykke af saadan en Rejse kunde ogsaa gjøres tillands. Flere Menneffer have forsøgt paa at sejle omkring Jorden, og de fleste ere ogsaa lykkelig og vel komne igjen. Den Vej, som de maatte lægge tilbage, udgjorde flere tusind Mile.

Ved Landevejene samt i Stæder og Landsbyer finder man Huse, i hvilke de Rejsende for Penge kunne faae Børelse, Kost og forskjellige Bequemmeligheder. Disse Huse kaldes Gjaestgiversteder eller Værtshuse, naar de ligge i Byer, men Kroer, naar de ligge paa Landevejen. Den, som tager imod de Rejsende her, hedder Gjaestgiveren, Værten eller Kromanden.

Hvo, som ofte kommer paa Rejser, kan see og høre saare meget og kan lære at kjende mange Mennesker, Lande, Dyr, Planter og nyttige Indretninger; han kan samle megen Erfaring. Hvo, som ikke endnu har seet og hørt meget, er uerfaren. Hvorfor have Börn ikke megen Erfaring?

(33) Den By, i hvilken jeg boer, hedder —; den By ligger i et Land, som hedder —; dette Land er mit Fædreland, fordi —. Mit Fædreland er et stort Land, hvori der ligger mange Stæder og Landsbyer og hvor der boer mange tusind Mennesker. Alle de Mennesker, som boe sammen i det samme Land og tale det samme Sprog, udgjøre med hinanden et Folk, eller en Nation (udtales: Nasjon). Jeg ved, at Hovedstaden i mit Fædreland hedder —.

Mit Fædreland udgjör en Part af et langt større Land, som kaldes Evropa, og dette Evropa er atter en Deel af den hele umaalige Iordklode. Men Iorden er igjen kun en meget liden Part af Verden, d. e. af alt det, som den almægtige Gud har skabt. Thi til Verden høre foruden Sol og Maane ogsaa de utallige Stjerner, som vi om Natten blive vaer over vort Hoved; men Solen alene, som synes saa liden, er alligevel over 1000 Gange større end vor Iord.

Det Sted, hvor to Lande, som ligge op til hinanden, stöde sammen, kalder man Grændsen imellem begge disse Lande.

I store Stæder boe Soldater med deres Officere (hvilke tilsammentagne kaldes Byens Garnison eller dens Besætning eller Militairet), Kjøbmænd, Kunstnere, Embedsmænd, Daglejere, Pensionister, Haandværkere, Kapitalister og Fattigfolk, i store og smaa, slette og gode, smukke eller prægtige Huse. En By, i hvilken en Konge eller en regjerende Fyrste boer, kaldes en Residensstad. Vor Konges Residensstad er —; Kongen af Sverrigs hedder Stockholm. Det Huus, hvor en Konge har Bopæl, hedder et Slot eller et Pallads.

En By, hvor der boer mange Kjøbmænd og hvor der altsaa drives en stærk Handel, kaldes en Handelsstad. Handelsstæderne ligge som oftest ved store Floder eller ved Havet, fordi man langt lettere kan føre alle svære Ting tilvands end tilands. De Ting, som en Kjøbmand har at sælge, kaldes Vare. Et Huus, hvori han gjemmer dem, kaldes et Pakhuus, og det Værelse, hvor Folk gaee hen for at kjøbe det, som de ønske af disse Vare, hedder en Bod eller en Butik.

(34) Ikke alle Varer sælges paa samme Maade. Nogle maales, andre vejes og atter andre tælles. Nogle sælges stykkeviis, efter deres Brugbarhed, Størrelse og Skjönhed. Det, hvormed man maaler, kaldes en Maalestok eller et Maal. Lærred, Klæde og alle de Tøjer, som ere af Silke og Bomuld, maales med en Alen. En Alen har omtrent en Arms Længde; Halvdelen af en Alen kaldes en Fod, fordi et voxen Menneskes Fod har omtrent samme Størrelse. Tre Alen kaldes en Favne; efter Favne maaler man Brænde (som derfor kaldes Favnebrænde); ligeledes Tov og andre Ting, som have en lang Udstrækning.

Flydende Ting, f. Ex. Øl, Æddike, Olie, Brændeviin, Mælk, o. s. v. maales efter Potter; to Potter udgjøre en Kande, og en Pot indeholder igjen fire Pægle. Man har dertil forskjellige Kar, eller

Maal, som netop kunne rumme den bestemte Masse, eller Mængde, af det Flydende.

Kjöd, Smör, Sukker, Tobak og mange andre Varer sælges efter Vægten; ogsaa Fisk for det meste. Man bruger da forskjellige Vægter, som hedde Pund, Lod og Quintin, naar Varene vejes paa en Vægt-skaal; Kjöd, Oste, Garn o. m., som har betydeligt Omfang, vejes ved Hjælp af det Redskab, som kaldes Bismar. Sexten Pund udgjøre et Lispund. Frugt bliver enten maalt eller vejet; f. Ex. en Tönde Æbler, en Skjæppe Blommer, en Pot Stikkelsbær, et Pund Kirsebær, et Lispund Ribs, o. s. v. Tyve Stykker er en Snees; Æg sælges snesevis. Korn maales efter Tönder, Skjæpper og Fjerdingkar. Men Korn maa tillige vejes, for at den sande Værdi nøjagtig kan bestemmes.

(35) Det, som et Menneske beskæftiger sig med og hvorved han ernærer sig, kalder man hans Næringsvej. Agerbrug, Handel, Qvægavl, Havedyrkning, Fiskeri ere Næringsveje. Ogsaa de forskjellige Professioner og Haandteringer høre til Næringsvejene. Den, som giver sig af med Agerbrug, hedder en Bonde eller ogsaa en Landmand; den, som lever af Havedyrkning, hedder en Gartner. Snedkere, Smede, Bagerer, Garvere, Drejere, Bryggere, Skomagerer, Tömmermænd, Malere, Uhrmagere og mange flere drive et Haandværk eller en

Profession, og kaldes Haandværkere eller Professionister. Den Stue, eller det Rum, hvori Haandværkeren arbejder, er hans Værksted, og hans Redskaber kaldes hans Værktøj. Hvad foretager sig nu enhver af de Ovennævnte? — Nogle Haandværkere kaldes Kunstnere, naar de forstaae at frembringe fine og kostbare Ting, f. Ex. Malere, som male Billeder af Mennesker og Dyr eller ogsaa hele Landskaber m. m., Uhrmagere, som gjøre de allerpaalideligste Uhre, og fl. a. Jeg kan nævne de Haandværkere, som give sig af med Iernets Bearbejdelse; ogsaa kjender jeg dem, som skaffe os vore Klæder og vore Fødemidler.

Naar en Mand har flere Værksteder, i hvilke hans Folk paa kunstig Maade forfærdige visse Ting i betydelig Mængde, saa kaldes han en Fabrikant, og hans hele Indretning tilsammen en Fabrik. Vi have Klædefabrikker, Strømpefabrikker, Kartefabrikker, Papirfabrikker, o. s. v. I Staal- og Iernfabrikker gjøres Knive, Saxe, Sabler og meget andet.

II. Lange Ord, som ikke ere lette at udtale.

(36) Hvad disse Ord betyde og hvorledes nogle af dem, som ikke ere rigtig danske, læses, det kan en slink Dreng, om han vil, deels lære udenad efter Lærerens Forklaring, deels gjætte sig til af sig selv. Men han vogte sig for, at en Pige ikke gjør ham til Skamme ved at lære det hurtigere end han.

Ad-mi-ni-strations-om-fos-ning-er-ne.	Bagtalesfysge.
U-dreß-se-a-vis-a-ver-tis-se-ment.	Befordringsvæsenet.
U-ger-dyrf-nings-red-skab.	Begravelsesomkostning-er.
U-li-men-tations-bi-drag.	Begyndelsesbogstav.
U-le-steds-nær-vær-el-se.	Bekjendtgjørelse.
Umts-re-par-ti-tions-fond.	Bespisningsanstalt.
Uß-su-ran-ce-po-li-ce.	Bißpeindvielse.
	Borgemeisterembede.

Brændevinsbrænderi.	Generalsuperintendent.
Bygningsmaterialier.	Gjengjældelsesretten.
Commandeur capitain.	Garnisonsadjutant.
Concellideputeret.	Generalpostdirektion.
Capitainlieutenant.	Hospitalsforstander.
Consumtionsforvalter.	Haandværkslaugene.
Cabinetsecretariat.	Hvidbeds sukkerfabrikation.
Communeafgifter.	Handskemagerprofession.
Confirmationforberedelse.	Højesteretsadvokat.
Criminalundersøgelse.	Handelskommissionair.
	Højtideligholdelse.
Delinquentforhør.	
Districtschirurgicat.	Isdebrandstilfælde.
Dispensationsgebyr.	Jordspaakastelse.
Dagvognsbefordring.	Jusitiarius.
Disputerelyst.	Instrumentalmusik.
	Sagttagelsesevne.
Efterabelsesfyge.	
Enevoldsregjering.	Rjobstredrettigheder.
Elasticitet.	Kammerherrenogel.
Efterladenskab.	Kofoppeindpodning.
	Kroholdsprivilegium.
Familieforbindelse.	Kammerjunckeruniform.
Fortredelighed.	
Forvaltertjeneste.	Legemsconstitution.
Forretningsrejse.	Landhusholdningsselskab.
Fastelavnsgilde.	Landemodsforhandling.
Forsørgelsesberettiget.	Landsbyffolelærer.
Fødrenelandskjærlighed.	
Forraadnelsefeber.	Metropolitanskole.
Fordøjelsesredskaberne.	Mellemproportionalsslinie.
Forstærkningsbataillonister	Malerakademi.
ne.	Maanesformørkelse.
Forligelseskommissionen.	Modehandlerinde.
	Majestætsforbrydelse.
Gummielasticum.	Magasinforvalter.
Geheimconferentsraad.	Materialskriver.
Gymnastikøvelse.	

Mangfoldiggjørelse.	Sufferraffinaderi.
Ministerialbog.	Skiftekommissionsforsamling.
Raadesbevisninger.	Sommeropholdssted.
Naturaliekabinet.	Skolekommissionsregnskab.
Naturbegivenhed.	Skatterestancer.
Navigationsexamen.	Samvittighedsfuldhed.
Nærfsødsfendebarn.	Spekthøkerbevilling.
	Soindrolleringschef.
Opdagelsesrejse.	Subscriptionensindbydelse.
Overtiendekommissair.	Skilderiramme.
Oppebørjelsbetjenter.	Stønderforsamling.
Overflødighedartikel.	Soldkammerresolution.
Opbyggelseskrifter.	Taxationsforretning.
Opretholdelse.	Tærskemaskine.
Overpolitiretsdom.	Tøjhuuslieutenant.
Oliemaleri.	
Overtalelsesgave.	Uigjennemsigthed.
Overformynderi.	Uretkræmmervare.
	Uovervindeligthed.
Politiasassistent.	Underofficersgave.
Politiforanstaltning.	Ugennyttighed.
Proveprokurator.	Universitetesbygningen.
Porcellainsfabrik.	Uregelmæssighed.
Præsteordination.	Uoverensstemmelse.
Panteobligation.	Uforfrankelighed.
Patriotismen.	Ufetterrettelighed.
Passionscantate.	
Pengebegjerlighed.	Vaccinationsattest.
	Bestindianerinde.
Qvinderegimente.	Bidebegjerlighed.
	Bederstryggelighed.
Reformationshistorie.	Binterforlystelse.
Recommendationskrivelse.	Verdenshistorie.
Regimentsauditeur.	
Regimentsquartiermester.	Yndlingsstilbøjelighed.
Rentekammerpræsident.	
Religionsunderviisning.	Zahlkammerkasferer.
Regnskabsførelse.	

Ubleffivepande.

Uvrighedsperson.

Udelmodighedsprøve.

Ujensforblindelse.

Vil nu en Dreng, som staver og skriver godt, ordne disse Ord efter Bogstaverne, saaledes som de Ord, der begynde med A og B, ere det, saa kan han fortjene sin Lærers Ros derved.

III. Bemærkninger og Spørgsmaal.

(37) Overalt, hvor der boer Mennesker, har Gud sørget for, at de ved Flid og Omhu kunne faae alt, hvad de behøve til deres Fornødenheders Tilfredsstillelse. Thi omendsskjont ikke hvert Land frembringer saa meget eller alt det, som dets Indvaanere behøve til deres Ophold, saa kunne de dog som oftest med temmelig Letthed forskaffe sig det Manglende ved Handel med andre Folk, eller ved at lære af disse, hvordan man erhverver sig det. Men hvilke ere Menneskenes Fornødenheder?

Dersom et Menneske havde den Ulykke at komme til en øde O midt i Havet, hvor der ikke fandtes noget at spise eller drikke, altsaa slet ingen Næringsmidler, saa maatte han doe af Hunger og Tørst;

dersom man i Vinterens strenge Kulde maatte gaae en meget lang Vej og ikke kunde komme i Huus, naar Lemmerne begyndte at stivne af Frostens, saa maatte man blive midt paa Marken og saa fros man ihjel af Mangel paa Varme;

dersom man henlagde et nyfødt Barn under aaben Himmel, saa maatte det ynkelig omkomme af Mangel paa Bedækning imod Regn og Blæst og Kulde:

altsaa ere Fødemidler, Bolig og Klæder, som skaffe Næring og passende Varme, aldeles nødvendige for os til at kunne leve; vi have dem i højeste Maade behov og de ere vore Fornødenheder.

Men til at leve hører endnu mere end disse Ting. Dersom ikke Forældrene lærte deres Børn Keenlighed, dersom de ikke ved deres Anviisning og Tiltale lærte Børnene at gaae oprejst, at bruge Hænder og Djne, at tale det menneskelige Sprog, foruden meget andet, saa vilde

Børnene komme til at ligne Dyr langt meer end Mennesker. Altsaa er det ogsaa en stor Fornødenhed for os, at leve sammen med andre Mennesker, især med dem, som ere mere forstandige og erfarne, end vi selv ere. Denne Fornødenhed ophører aldrig, om vi ogsaa selv blive vorne og meget forstandige; thi enhver kan i sit Liv let komme til at trænge til andres Hjælp i Raad og Daad.

(38) Men derimod kunne vi alle leve uden at drikke Viin og Brændeviin eller spise Kage eller isøre os sine og galante Klæder. Disse og mange lignende Ting behøver Mennesket altsaa ikke; de ere ikke fornødne til hans Livs Opholdelse, eller nødvendige, for at han kan røgte sin Gjerning; de henføre til Overflødighederne.

Endvidere: den, som er rigtig træt, han sover blidt og roligt selv paa den bare Jord; men han lagde sig sagtens hellere til Hvile i en blød Seng. Man sidder meget godt paa en simpel Træbænk, men det kan ikke nægtes, at man sidder blødere paa en udstoppet Stol. En Kjøle af grovt Tøj kan gjøre ypperlig Tjeneste imod Kulde, Blæst og Regn; men skal man til Dands eller til Gilde, saa er det unægtelig mere behageligt at have en Trøje af fint Tøj paa, med smukke blanke Knapper i. For at kjøre et svært Læs, behøves kun en stærk og vel beslagen Bogn, men vil man kjøre i Besøg eller til Kirke, saa ønsker man gjerne, at Bognen var malet, thi det seer pænere ud.

Altsaa henføre maaeligt Bohave, pyntelige Klæder og andre smukke Ting ikke til Menneskenes Fornødenheder men til Livets Bequemmeligheder og Behageligheder. Kan man have disse og nyde dem med Naade, saa er det ganske morsomt; men man kan ogsaa godt undvære dem. Men hvortil henføres et Spejl, en Pidst, et Uhr, en Nideseft, en Violin, en Flaske?

Naar vi have sund og tilstrækkelig Føde, tatte og varme Klæder og Tag over vort Hoved, saa ville vi være tilfreds, om ogsaa Foden just ikke er udsøgt og lækker,

Klæderne ikke kostbare og glimrende, Boligen ikke udpyntet eller indrettet paa Magelighed.

(39) Klæderne beskytte Legemet imod Vinterens Kulde og Solens altfor stærke Hede, imod Regn og Slud, Blæst og Støv, og holde det's naturlige Varme i den rette Drift.

Nogle Klædningsstykker ere mere nødvendige for en end for en anden. Bagere, Pottemagere, Smede, Skomagere og andre et Skodskind. (Hvortil?) Matrosen paa Skibet behøver en tykkere Trøje end Svendens i Værkstedet. (Hvorfor?) Kalvekudskens og Postilionen, som tidt kjøre hele Natten, trænge meer til en god Overkjole, end Drejerens og Skrædderens, som oftest arbejde hjemme. Fiskeren og Jægeren maa have store tykke Støvler, fordi —. Derfor kan man ofte see paa Klædedragten, hvilke Forretninger en Mand har, eller hvilken Stand han hører til.

Paa Klæderne kan jeg kjende en Soldat fra en Haandværker, en Tjener fra en Herre, Bønder fra Kjøbstedfolk, en Præst fra en Kjøbmand, en Møller fra en Skorstensfejler. En Soldats, en Underofficers og en Postillons Klædning kaldes hans Mundering. En Tjeners Klædning kalder man hans Liberi, men en Officers eller en Bøfogs hedder sædvanligen Uniform. Paa Munderingen kan jeg skjelne en Kavallerist (en Soldat, som tjener til Hest) fra en Infanterist (en Soldat, som tjener til Fods).

(40) Klæderne tjene ikke altid blot til Legemet's Beskyttelse; undertiden bruges de ogsaa til at forskjønne dette. Naar de ere meget smukke og koste meer end sædvanlig, kaldes de Pynt. Den, som har Naad dertil, har Lov til at pynte sig ved passende Lejlighed. Naar er Lejligheden passende? —. Naar ikke? —.

At sætte stor Priis paa Pynt er utiladeligt og strafværdigt. Jeg vil tænke mere paa at være lydige og flittige.

tig, end paa at pynte mig. Den bedste Pynt er en reent Paaklædning, et sundt Udseende og et ærligt Ansigt.

Jeg kan nævne alle de Klædningsstykker, jeg har paa, og angive, hvilke der ere gjorte af Uld, hvilke af Læder, hvilke af Hør og hvilke af Bomuld.

Jeg ved, hvo der har gjort min Hat og hvoraf den er, hvo der har gjort Lærredet i min Skjorte, hvo der har gjort Læderet i min Sko. Hvoraf ere Knapper-gjorte? —

(41) Jeg kan foretage mig forskjellige Bevægelser med mit Legeme, som Dyrene blot enkeltviis kunne foretage sig. Jeg kan ikke blot gaar, løbe, flaa og springe, men jeg kan ogsaa bukke mig forover og bagover, flynge mig op og sire mig ned, dreje mig rundt til alle Sider, sætte mig ned og rejse mig op, vende mig om imedens jeg ligger, danser og andet mere.

Jeg kan meddele andre mine Tanker, Følelser, Onsker og Planer ved Hjælp af Ord, som jeg udtaler; men Dyrene have ingen Ord. Til at tale bruger jeg følgende Redskaber: Lungerne, Luftrøret, Gansen, Tungen, Tænderne, Læberne og Næseborene. Men bruges de alle paa samme Maade? —

Jeg kan see, thi jeg har to sunde Øjne. Jeg kan høre, thi —. Jeg kan smage, thi jeg har en Tunge og en Gane. Jeg kan lugte, thi —. Mit hele Legeme over kan jeg føle; men især har jeg en siin Følelse i mine Fingre.

Jeg seer Maanen, Solen og Stjernerne paa Himlen; paa Jorden seer jeg Mennesker, Dyr, Træer, Planter, Stene, Bjerger, Høje, Marker, Skove, Fjorde, Søer, Bække, Kilder, Huse, Stæder og Landsbyer samt alt hvad Menneskets Haand frembringer, s. E. —, —, —, —. I Luften seer jeg Fugle, Myg, Fluer og Sommerfugle, og højt oppe i Luften seer jeg Skyerne svæve; i Jorden seer jeg Orme, i Vandet Fiske, Frøer og forskjellige Smaadyr.

Jeg hører Fuglenes Sang, Jordens Kullen,

Kloffernes Klang, Bakkens Rislen, Vindens Susen, Vidskens Smæld, Hestens Brindsken, Koen's Brøl, Bølgerne's Pladsken, Musikens Toner og Uhrets sagte Pikken. Jeg kan i lang Afstand høre en Hund gjøe, en Hane gale, et Kirkeuhr slaac, en Bøsse knalde og Uftenflokken ringe.

Jeg føler, at Ilden brænder, at frisk Kildevand køler, at Solstraalerne opvarme mig, at en Torn stikker og en Nælde volder Svie, at en Steen er haard, Uld blod, Isen kold, et Spejl glat og Hestens Haar stivere end Koen's. Jeg kan fornemme en Smerte i mit Been, en Hede i mit Hoved, —.

Jeg smager, at Sukkeret er sødt, Veddiken suur; jeg kan ved at smage, uden at see, skjelne imellem Rugbrød og Hvedebrød, Salt og Senep, Ol og Mælk, — og —.

Jeg lugter med Velbehag Duften af en Rose, af en Høstak, af en blomsterrig Eng, af Violer om Foraaret, af Jordbær om Sommeren. Jeg finder Lugten af flere Blomster ubehagelig, f. Ex. af Bulmeurt, af —. Jeg kan i Afstand mærke Lugten af frisk Gødning, af et Udsæl paa Marken, af —.

(42) Jeg kan huske en Historie, som jeg hørte fortælle for rum Tid siden; jeg kan huske den fremmede Mand, som jeg saae forrige Sommer; den Smerte, som jeg følte, da min Haand blev skoldet; de Ting, som jeg lærte i Skolen igaar. Hvad lærte du da? —.

Jeg kan forestille mig, hvorledes min Moder, min Broder og andre see ud, endskjønt jeg i dette Øjeblik ikke sees dem her for mig. Jeg kan forestille mig, hvorledes et Skib sees ud, thi jeg har seet Skibe meer end en Gang. Jeg kan forestille mig, hvorledes en Kanon sees ud, thi min Lærer har nøjagtig beskrevet den for mig: en Kanon —.

Jeg kan tydelig huske det, som jeg har seet, hørt, følt og fornummet, eller jeg kan tydelig forestille mig alt dette, uden at jeg dertil bruger mine Øjne, mine Øren, min Tunge, Haand eller Fod. De Evner, ved

hvilke jeg forestiller mig noget, husker noget, tænker paa noget, forstaaer noget, ønsker noget, vil noget, ere ikke Eigner i mit Legeme, men Eigner i min Sjæl, eller Sjæle-Eigner. Min Sjæl er i mig, men jeg kan ikke see den; jeg kan kun mærke paa mine Forestillinger, Tanker, Ønsker og Fornæmmelser, at jeg har en Sjæl.

Hadde jeg ingen Sjæl, saa kunde jeg ikke begribe noget, ikke lære noget. Hadde jeg ingen Sjæl, saa kunde jeg hverken regne eller læse eller skrive, thi i det at jeg regner eller læser eller skriver, maa jeg tillige tænke; men jeg kan kun tænke med Sjælen.

Med min Sjæl tænker jeg, idet jeg regner, paa de Tal, som jeg skal lægge sammen eller drage fra hinanden. Med min Sjæl tænker jeg paa den Mand, som min Lærer fortæller mig om. Med min Sjæl tænker jeg, idet jeg læser, paa den Ting som Ordet betyder, f. Ex. paa en sort Hest, naar der staaer de to Ord "sort Hest" i Bogen; paa en Kniv, naar der staaer Ordet "Kniv". Med min Sjæl tænker jeg paa, hvad for en Leg jeg vil lege, naar Skoletiden er forbi. Med min Sjæl tænker jeg paa, at det er forbuden mig at snakke og gjøre Støj paa Skolen, og jeg sidder derfor ganske rolig og opmærksom.

Jeg kunde ikke sige noget Fornuftigt, dersom jeg ingen Sjæl havde, hvormed jeg tænkte de Tanker, som jeg udtaler. Jeg taler med min Fader, med min Søster, med mine Kammerater, og jeg svarer paa deres Spørgsmaal og Tiltale. Disse Svar har jeg ikke først lært udenad, for siden at kunne fremsige dem, thi jeg vidste ikke forud, hvad hine vilde sige til mig; men jeg tænker efter med min Sjæl over deres Ord, som jeg hører, og saa svarer jeg dem derefter.

(43) Jeg kunde ikke have lyst til at bytte min Kjole med den pjaltede Kjole, som Ziggeren igaar havde paa, thi jeg har saameglinget begge Kjoler med hinanden og bemærket, at min Kjole ikke er sonderreven eller for-

slidt og at den altsaa er bedre end Liggerens. I det at jeg sammenligner begge Kjoler og saa skjønner, at min er bedre, bruger jeg den Evne i min Sjæl, som hedder **Førstand**.

Da min Broder, som skulde bringe et Brev hen til Præsten, havde stødt sit Been, saa at det smertede ham at gaae, besluttede jeg at gaae i hans Sted; jeg brugte da den Evne i Sjælen, som kaldes **Wilje**, til at tage denne Beslutning med.

Naar jeg estertænker, hvormeget Godt min Fader og min Moder have gjort mig, eller hvor skjønt dette Land er, hvori jeg lever, saa kan jeg ikke andet end holde meget af mine gode Forældre og dette skjøne Land. Jeg bærer Kjærlighed til mine Forældre og til mit Fædreland. En saadan stærk og levende Fornæm-

melse i Sjælen er en **Følelse**. Jeg seer, at en Mand, som har paataget sig at kjøre Steen til en Bygning, læser urimelig meget paa Bognen og ubarmhertig prygler sine stakkels Heste, som ikke kunne komme af Stedet — og jeg mærker hos mig en levende Lyst til at tage mig af de arme Dyr og irrettesætte ham for sin Grusomhed. Mandens Handling vækker Medlidenhed og Brode hos mig. Men disse to Fornæmnelser ere Følelser. Følelser ere ogsaa Taknemmelighed og Gavnildhed, Misundelse og Had, o. m. a.

(44) Jeg har seet, hvorledes man bærer sig ad, for at dyrke Jorden. Bonden, eller hans Karl, spænder Heste for et Redskab, som hedder en Plov. I Ploven sidder Laugjeruet, et skarpt Jern til at ridsse Juren løs fra Siden, Skæret, til at skære den løs fra neden, og Muldsjælden, til at vende den om. Derpaa kjører han til og pløjer ned ad Algeren og tilbage igjen, indtil den er opløjet. Da bestroer han den pløjede Alger med Sæden af Rug, Hvede, Byg, Havre, Erter, Biffer, Boghvede, Raps o. a. m. Dette hedder at saae. Saa kommer hans Dreng kjørende med Harene bag efter ham; denne er et Redskab, med store spidse Tander i, til at rive de pløjede Jurer i stykker med og bringe Sædekornet ned

under Mulden. Til sidst fjører Drengen over den besaaede og harvede Mark med en rund Trablok, der kaldes Tromle og som løber bestandig rundt, til at knuse og jævne Knoldene; Drengen sidder paa Stillaadset ovenover Tromlen som Rudsk, og han bliver ved at fjøre, indtil Marken er afdromlet. Da giver Vor Herre Regn, Solskin, Varme og alt betimeligt Vejr, saa at Sæden spirer frem, løber op med Blade, skrider siden igjennem til lange Straa, sætter Ar, Blomster og Kjerne, modnes og høstes. — I det at jeg nu saae alt dette til forskellige Tider og siden igjen forestillede mig det i min Sjæl, eller gjenkaldte det ved Hjælp af min Hukommelse, gjorde jeg mig et Begreb om Agerdyrkningen.

(45) Hvo, som hidtil har læst i denne Bog med Opmærksomhed og Estertanke, maa være i Stand til at give et passende Svar paa efterfølgende Spørgsmaal; ja, ved flere af dem kan der kun gives et eneste rigtigt Svar.

Hvad vil den Hungrige? Hvad vil den Torsfige? Hvad vil den Flittige? Hvad vil den Døvne? Hvad vil den Tratte? Hvad vil den Syge? Hvad vil Logneren? Hvad vil den Egenfindige? Hvad vil Lyven? Hvad vil den Redelige?

Alt, hvad man kan spise, hedder —. Alt, hvad man kan see, hedder —. Alt det, som ikke koster meget, hedder —. Alt, hvad man ikke kan bruge, hedder —. Alle Dyr, som give deres Unger Patte, hedde —. Alle Dyr, som have Fjer paa sig, hedde —. Paa hver Haand har jeg —. Paa hver Fod har jeg —. De Born, som ikke adlyde deres Forældre, hedde —. De Born, som volde deres Forældre Glæde, hedde —.

Med mine Hænder kan jeg —. Med mine Fødder kan jeg —. Med min Tunge kan jeg —. Med min Forstand kan jeg —. Med min Hukommelse kan jeg —. Hvad kan den Rige? Hvad kan den Duelige? Hvad kan den Stærke? Hvad kan den Sunde?

Hvad skal den Uvidende? Hvad skal den Syge?

Hvad skal den Skidne? Hvad skal den Uartige? Hvad skal den Forrovne? Hvad skal den Hidstige? Hvad skal den Unge?

Kan Du nævne alt det, som Smeden har gjort i dette Bærelse? — Men nu ogsaa alt det, som Smedkeren har gjort? — Bemærker Du i dette Bærelse nogen Ting, som Drejeren har gjort? Kan Du nævne mig en eller anden Ting her i Stuen, som er gjort af en kyndig Professionist, men som ikke nu er synlig?

Hvad hedder vel den Ting, som ikke maa fejle i nogen Stue, der beboes, uagtet den en heel Deel af Aaret ikke kan bruges? Hvad bemærker Du i denne Stue, som for har siddet paa et Dyr? Hvad for Husgeraad af Træ kan ikke godt undværes i Køkkenet? hvilke af Jern? hvilke af Kobber? Hvad behøves der, for at kjøre herfra til næste By?

Hvad er det skeet, inden vor Skolestue kom i den Stand, hvori den nu er?

Nævn mig alle Dele af Dit Hoved — alle Dine Fornødenheder — alt, hvad Du behøver i Skolen — alle de Dyr, hvis Kjød Du har spist — alle de Fugle, Du kjender fra Marken og Skoven.

Nævn mig nu nogle vilde firføddede Dyr og nogle tamme Fuglesorter —. Jeg kan nævne Fiske, som leve i Havet, og Fiske, som leve i Søer og Aar —. Jeg kjender nu forskjellige Krydrier, forskjellige Jordarter og ved, hvortil de kunne bruges —. Jeg kan nævne de vilde Dyr, hvis Skind bruges, og dem igjen af disse, hvis Kjød spises —. Kan Du nævne nogle Dyr, som leve under Jorden?

Nævn mig nogle Ting, som af Naturen have en grøn Farve — og nogle, som ere sorte — og nogle, som ere hvide —. Nu nogle, som ere lette — og derpaa nogle, som ere tunge. Hvilke Dyr ere aldrig blaa? Hvilke aldrig gule? Hvilke aldrig grønne? Hvilke aldrig brune? —. Nævn mig det fjerde Bogstav i Alphabetet — og det tiende Bogstav — nu det syvende Tal — den sjette Maaned i Aaret — den ellefte — en Sommer-

maaned — en Foraarsmaaned — . Nævn den Maaned, hvori Du er født. Nævn nogle Ting, som blive blædere i Vandet —; en Ting, som bliver større, naar den kommer i Vand, og en Ting, som bliver mindre —; nogle Ting, som synke i Vandet, og nogle, som svømme ovenpaa — . Nævn noget Surt, noget Sød, noget Bittert.

Hvad kaldes de enkelte Dele af en Arbejdsvogn, af en Spinderok, af en Kniv, af en Pen, af et Bindue, af en Dør, af en Troje? — Nævn mig nogle Fejl, som Børn gjøre sig skyldige i, og nævn en god Skoledrengs Egenskaber.

Hvorledes følge Aarsstidene efter hverandre? — Om Høsten er Luften —, om Sommeren er den —; om Vinteren bliver Vandet til —. Hvo, som ikke vil fryse om Vinteren, maa —, i Vandet leve —, i Luften leve —, i Jorden boe —, i Sumpene leve —. Ere Fuglene altid i Luften?

Den, som ikke gider arbejde, men hellere gaaer lidig, hedder et — Menneske. Hvo, som ikke er flittig og opmærksom i Skolen, kan intet —, og han bliver — sin Levetid.

Naar det falder megen Sne om Vinteren, saa — man i —; hvorfor kan man ikke bruge Hjul? — Over Vandet kan man komme paa en —, eller en —, eller i en —, eller i et —, eftersom det er grundt eller dybt, smalt eller bredt.

Alle Træer, som bære spiselige Frugter, hedde — . En Have, i hvilken mange saadanne Træer groe, hedder —. Birken bærer ingen —, men dens Ved er meget —. Egen og Hestekastanien bære rigtignok Frugter, men disse ere ikke —. De Træer, som yde os Bygnings-tømmer og Brænde, ere følgende: —, —, —, o. s. v. Store omhuggede Træer saver man fra hinanden, for at faae — eller — deraf. Bræderne bruger — til at gjøre — og — og — af.

Fjeder bruger man til —, Naale til —, en Tav-

til —, Fodderne til —, Djnene til —, Drene til —, Næsen til —, Tungen til — og til —, Hænderne til —, —, —, d. s. v., Tænderne til —, en Pensel til —, en Klokke til —, Vandet til —, —, —, en Stof til —, —, og hvortil desuden? Et Næt bruger — til —; en Flint bruger — til —, og Soldaten til —.

Den, som ikke kan høre, kalder man —. Den, som ikke kan see, kalder man —. Den, som ikke kan tale, kalder man —. Den, som ikke kan gaae lige, er —. Hvo, som leer eller endogsaa spottes over saadanne ulykkelige Menneſker, fortjener —.

— Mange Dyr give en Lyd fra sig, naar de ere hung-
rige eller vrede eller glade. **Svinet** —, **Hunden** —, **Faa-**
ret —, **Hesten** —, **Koen** —, **Hønen** —, **Musen** —,
Gaaſen —, **Ræven** —. Meget gjerne hører jeg en —
og en — s smukke Sang. Men en — s eller en — s
Skrig finder jeg hæsligt. **Spurven** kan ikke —, **Hesten**
kan kun — og —.

Hvilke **Haandværkere** bestjæftige sig med Træets
Bearbejdelse? Hvilke **Folk** forarbejde især Ulden, og hvilke
især Hønnen? Hvis **Kald** er det at vaage om Ratten,
for at de andre Menneſker kunne sove rolig og trygt?
Hvilke **Folk** maae altid arbejde om Ratten, for at andre
kunne nyde godt deraf om Dagen? Hvilke Menneſker
have Forretninger, hvorved Keenligheden umulig kan be-
væres? Hvilke **Haandværkere** lide af Stank ved deres
Arbejde?

— Nævn mig nogle **Haandværkere**, som forfærdige Ting,
der tjene til Bequemmelighed, eller til Fornøjelse, eller til
Pragt. Nævn mig de **Kunstnere**, som ved deres Kunst-
værker fryde vore Sandser. Hvad kaldes den **Kunst**, som
skaffer os smukke **Vaaningshuse**?

Hvilke **Folk** maae bukke sig ved deres **Arbejde**?
— Hvilke maae klavre ved deres **Arbejde**? — Hvilke
maae krybe eller lade sig hidse op og ned? — Hvo arbej-
der paa **Vandet**? — Hvo i **Vandet**? — Hvo arbejder
nede i **Jorden**? — Hvo i **Skoven**? — Hvilke **Men-**

nesfer maae bestandig gaar, for at fortjene deres Brød? — Hvo maa arbejde baade med Hænder og Fødder paa en Gang? — Hvilke Folk maae udholde megen Hede ved deres Arbejde? — Hvo stærk Kulde? — Hvilke Menneſker maae i deres Kaldsforretninger næsten stedse være paa Rejſe? — Hvo kan ikke leve uden at udgyde Blod? — Om hvilke Folk kan maae ſige for Spøg, at de leve af Vind? —

(46) Det, ſom **ikke kan ſkee**, er umuligt. Det er umuligt, at et Barn i Skolen kan lære noget, naar det ikke er opmærksomt og flittigt. Det er umuligt, at den kan vedblive at være ſund og frisk, ſom ſpiſer og drikker uden Maadehold. Det er umuligt, at et Menneſke, ſom engang er død, igjen kan viſe ſig levende. Det er umuligt, at en Døv kan fornøje ſig over ſmuk Muſik. Hvad er umuligt for en Blind? Hvad er umuligt for et lille Pattebarn? Hvad for en Syg? Hvad for Dyrene?

Det, ſom **kan ſkee**, er muligt. Det er muligt, at tage Fejl af Vejen, naar man ikke kjender den rigtig; det er muligt at falde, naar man gaar.

Hvad der **maa og ſkal ſkee**, det er nødvendigt. Det er altsaa nødvendigt, at Menneſket nyder ſund Føde. (Hvorfor?) Det er nødvendigt, at den trætte Arbejder hviler ſig og ſover. (Hvorfor?) Det er nødvendigt, at den Syge tager Medicinen og forholder ſig rolig. (Hvorfor?) Er det nødvendigt, at ethvert Huus har en Dør og et Tag? — Er det nødvendigt, at alle Bøgne have fire Hjul? — Er det nødvendigt, at alle Menneſker maae døe? — Er det nødvendigt, at alle Borde ere brune? — Er det nødvendigt, at alle Blomſter engang viſne? — Er det nødvendigt, at Børn lære noget? — Er det nødvendigt at give Heſten Græs og Havre, eller kan man ogſaa fore den med Kjød og Been, ligesom Hunden? — Er det nødvendigt, at Børn eſterligne alt, hvad de ſee Børne gjøre? — Er det nødvendigt, at alle Stole have fire Been? — Er det nødvendigt at tælle Huſet

med Straa? — Er det nødvendigt at brænde Lys i Mørke? —

(47) Alt det, som en Ting ligegodt kan være og ikke være, uden at den ophører at være den Ting, som den er, kalder man vilkaarligt ved en saadan Ting, eller dens tilfældige og uforholdne Egenheder. Et Bord er ligegodt et Bord, om det er firkantet eller rundt, om det har en Skuffe eller to Skuffer, om det er malet blaat eller brunt, eller ikke er malet; det er altsaa ganske tilfældige og uforholdne Egenheder, at et Bord er firkantet, at det har kun en Skuffe og at det er malet blaat. Men at Bordet har Fodder at staae paa og en Plade, som man kan sætte eller lægge noget paa, det er nødvendige Egenheder; thi ellers var det ikke længere et Bord.

At en Hund huler udenfor et Huus og at der kort efter døer et Menneſte i samme Huus, det er noget tilfældigt; thi man har ogsaa hørt en Hund hule i et heelt Dogn for et Huus, og dog døde der i Klar og Dag intet Menneſte i hele Huset. Man har ligeledes seet en Gaardhund, som ikke gav en Lyd fra sig, uagtet der døde fem Menneſter i en Uge i samme Huus.

At en, som sætter Penge i Lotteriet, vinder noget, det er tilfældigt, thi de allerfleste, som sætte Penge i Lotteriet, vinde ingenting og spille kun deres Penge.

(48) Det, som plejer at skee, er det Sædvanlige; det, som ikke plejer at skee, er det —. Det, som jeg venter og formoder, kalder jeg rimeligt eller sandsynligt; men det, som jeg ikke finder rimeligt, kalder jeg — eller —. Naar jeg ikke gaaer hjemme fra i rette Tid, saa er det rimeligt, at jeg vil komme for sild. Naar jeg glemmer at gjøre, hvad jeg har lovet, saa er det sandsynligt, at den bliver vred, til hvem jeg gav Løftet.

— Er det Tilfældige eller det Sædvanlige meest sandsynligt? — Er det rimeligt, at den, som hører, skal vælte? — Er det sandsynligt, at den, som sælger noget, fortjener Penge? — Det er ikke nødvendigt, at det

Sandsynlige skeer, thi det Modsatte kunde muligviis ogsaa skee.

Det Nødvendige er meere end sandsynligt, thi det er vist. Det er vist, at den, som ikke vil arbejde, ikke fortjener noget; det er vist, at den Syge let kan have Skade af ikke at høre Lægens Raad; det er vist, at den, som forøder sin Fornue, tilsidst bliver fattig; det er vist, at den, som ikke gjør det Gode, vil blive straffet derfor, enten af Mennesker eller af Gud, enten her eller hijsset.

(49) Der gaaer en Mand med en Medestang til Kanten af en Sø eller en Na. Han kaster Snoren ud i Vandet og seer bestandig efter det Mærke, som han har sat paa Snoren og som nu flyder paa Vandfladen. Gjør han det ganske for ingen Ting? Nej! Han vil opnaae noget derved, han vil see at fange en Fisk, og dette er Hensigten af hans Handling. Der gaaer en anden ned til Søen, trækker alle Klæderne af sig og gaaer nøgen ud i Vandet. Har han ogsaa en Hensigt?

Mine Forældre skikke mig i Skole. De have derved den Hensigt, at jeg skal — Christian gif ud paa Isen, faldt og brækkede sin Arm. Var det hans Hensigt, eller havde han en anden? — En Mand graaver et Hul ved Udkanten af en Gaard eller Have, sætter en høj stærk Stolpe ned i det, lægger et par Stene omkring den nede i Hullet, kaster Jorden igjen til og stamper den fast med sine Fødder. Ikke langt fra denne Stolpe sætter han en anden Stolpe ned paa samme Maade, o. s. fr. Paa tværs af disse Stolper holder han Bræder, det ene oven over det andet, som han med Somsflaaer fast til Stolperne. Hvad har han vel i Sinde at frembringe? — Det er altsaa hans Hensigt at gjøre — Men hvorfor vil han da igjen gjøre dette? Eller: har han en Hensigt dermed?

Jakob vilde gjerne have en smuk moden Pære ned af et højt Træ. Han rystede derfor i Træet; men Pæ-

ren blev siddende, thi Træet var for tykt, til at Jakob kunde rokke det synderligt. Nu forsøgte han at klavre op i Træet, men det vilde heller ikke lykkes, thi han havde ingen Øvelse i at klattre. Men nu hentede han en lang Stang, med hvilken han slog dygtig paa den Green, som Pæren sad paa, og nu faldt den ned lige i Hovedet paa ham. Jakob søgte altsaa at opnaae sin Hensigt paa tre Maader. Det, hvormed man søger at opnaae sin Hensigt, kaldes et Middel. Hvormange Midler havde Jakob anvendt for at opnaae sin Hensigt? Hvorledes vare de to første Midler? Hvorledes det tredje?

(50) Hvilken Hensigt har den Syge, naar han tager Medicin eller Lægemidler? Hvorfor altsaa har Medicin ogsaa Navnet Læge-Middel? Hvilken Hensigt har Læreren, naar han straffer en forfømmelig eller uartig Lærling? — Hvad skal Straffen altsaa være? Den skal være et Middel til —. Hvilken Hensigt har den, som over sig i at skrive? —. Hvad anseer han altsaa Øvelsen for at være?

Hvilket er det bedste Middel til at blive mæt —, til at blive forstandig —, til at blive god og gudfrygtig? Hvilket Middel er det bedste til at vogte sig for Kjedsomhed —, for Straf —, og for en ond Samvittighed? Hvilket Middel bruges for at finde noget — for at faae noget af andre — for at undgaae Ulykkes-tilfælde — for at varme sig — for at bevare sine Klæder — for ikke at miste sin Madlyst — for at komme fra et Sted til et andet — for at faae Højden af en Stue eller Længden af en Ager at vide — for at gjøre sig yndet af Folk — for at sætte en Baad eller et Skib i Bevægelse?

Hvilke Midler anvender Bonden for at faae Sæd til at vøge paa hans Ager? Hvilke Midler anvender Smeden for at frembringe en Røgle af et Stykke Jern? Hvilket Middel bruger man for at tamme en Hest, og hvilke til at opmuntre den? Hvilket Middel bruges for at løfte en stor Byrde ivejret, for at erfare en Ting's

Tyngde, for at melde en Fraværende hvad der skeer her hos os, for at meddele Folk Dyrighedens Befalinger?

(51) Frederik skulde hente en Kniv til sin Fader i Køkkenet, da det allerede var bleven mørkt. "Tag dog Lyset med!" sagde Faderen. Men Frederik meente, at han kunde finde Kniven i Mørke, da han godt vidste hvor den laae, og løb affted uden Lys. Næppe varede det et Par Ojeblikke, saa hørte Faderen ham falde. Hurtig løb nu denne ud med Lyset og fandt Frederik, som laae paa Gulvet men af Skamsfuldhed og Ergrelse ikke kunde sffrige, uagtet han følte stor Smerte; han var nemlig falden over et Stykke Brænde og havde forslaaet sit Knæ og sit Ansigt slemt paa Skorstenen. Smærterne vedbleve den hele Nften.

Hvoraf kom det sig, at Frederik saaledes faldt? Ikke sandt! deraf, at han var ubesindig og ikke vilde følge sin Faders Raad? Det, som gjør at noget andet skeer, eller det, hvoraf noget opstaaer, kalde vi en Uarsag, og det, som skeer eller fremkommer ved en saadan Uarsag, kalde vi en Virkning. Hvad var nu Uarsagen her og hvad var Virkningen? —, —. Kommer Uarsagen eller Virkningen først?

Karl blev af sine Forældre sendt i et Grinde til sin Møster. Møsteren, som holdt meget af ham, gav ham et stort Stykke Kage og endeel Æbler hjem med; men Karl kunde ikke dye sig og spiste undervejs baade Kage og Æbler reent op. Den næste Nat fik han heftige Smærter i Underlivet. Hvad var Uarsag i hans Sygdom og hvoraf var hans Sygdom en Virkning?

Erik havde ret smukke Blomster i sin lille Have, men i et Par varme Dage havde han forglemt at vande dem; da begyndte Blomsterne stærkt at lude med Toppen og at hænge med Bladene. Hvad var Uarsagen hertil? Erik skyndte sig nu om Nftenen at vande de visnende Blomster, og næste Morgen viste sig de gode Virkninger heraf: Blomsterne havde igjen rejst sig

ivejret, og et Par Dage efter vare de lige saa friske som tilforn.

Arbejderen er træt og hungrig. Hvad er Aarsagen hertil? — Træthed og Hunger ere altsaa —. Hvoraf ere de Virkninger? —. Om Morgenen svinder Mørket og det bliver lyst. Hvad er Aarsagen hertil? Sig mig Virkningerne af Søvn, af Spisningen, af Blid, af Dovenskab, af Kulde, af Hede, af Lediggang, af Ild, af koldt Vand, af Logn, af Tjenstagtighed, af Arbejdsomhed. Nævn mig tre forskjellige Lyde og deres Aarsager.

En Virkning kan ogsaa blive til en Aarsag. Du gaaer ud i Skoven. Paaengang hører du et Skud, og da det kommer saa uventet, bliver du noget forfrækket. Knaldet, du hørte, var nu en Virkning af Skuddet, men Knaldet blev igjen Aarsagen, til at du forfrækkedes. Med det samme faldt der en Hare. Havde dette samme Aarsag som din Skræk?

(52) Hesten vrinskede, da Karlen traadte ind i Stalden. Hvorfor gjorde den vel det? Udentviwl fordi den haabede, at Karlen vilde give den Foder. Det, hvorfor man gjør noget, eller det, hvorfor noget skeer, eller det, hvorfor noget just er saaledes, som det er, hedder Grunden. Grunden, til at Hesten vrinskede, var altsaa dens Vedelyst eller Sult. Men Aarsagen var Karlens Indtrædelse.

August, en Kjobmands søn, gik en Gang om Foraa-ret ud paa Landet med sin Fader og saae undervejs, at en Mængde Krager fulgte lige i Hælene paa en Bonde, som gik og pløjede. Hvorfor mon de Krager gjøre det? spurgte August forundret. Faderen sagde ham da, at Kragerne kunde godt lide de Orme, som ligge i Jorden, især de gule Orme (sommesteder kaldes disse Muldoxer), hvoraf der siden kommer Oldborrer. I det at Ploven river Jorden op, komme Ormene frem, og derfor gaae Kragerne bestandig i Sporet. August forundrede sig nu ikke længer over det, som han saae, thi han vidste nu, hvorfor det skede, eller Grunden dertil.

Den danske Betænen.

Vi vilde fjøre ud, men da det begyndte at regne stærkt, maatte vi blive hjemme. Regnen var Narsagen, til at vi bleve hjemme, men hvad var Grunden? Grunden var den, at vi ikke havde Lyst til at faae en blødet Trøje.

Jeg ved Grunden, til at Storken saa tidt spadserer i Mosen; jeg ved Grunden, til at Evalen bygger sin Rede under Taget; jeg kan let finde Grunden, til at Hønsene holdes i Gaarden, og ikke i Haven, til at Isen smelter om Foraaret, til at min Fader slog mig, da jeg var ulydig. Jeg ved, hvorfor enhver Bøllig maa have en Skorsteen, enhver Ven en Split, et Vindue sine Ruder og en Vaad sin Kjol, samt hvorfor jeg nu ingen Lyst har til at sove.

IV. Ordsprog og Tankesprog.

(53) Klasserne 1, 3, 5, 7 indeholde Ordsprog, men Klasserne 2, 4, 6 Tankesprog. Ved Sprog ligefrem forstaaer man saadanne korte indholdsrige Sætninger, eller Sentenser, som udsige en eller anden lærerig Udvarsel eller træffende Sandhed, et eller andet frugtbart Raad eller gavnligt Vink o. a. desl. Naar disse ere at tage lige efter Ordene med Hensyn til deres Betydning, saa hedde de Tankesprog. — Derimod kaldes de Ordsprog, naar de ikke ere at tage lige efter Ordene, fordi de betyde noget Andet og Dybere end det, som de ligefrem udsige.

Aamrk. Herfra maae vel adskilles blotte Mundheld, s. Gr. "saa vaad som en druknet Muus", og blotte Talemaader, s. Gr. "at holde sig i sit Skind", o. s. v.

Et Tankesprog har derfor kun 1 Mening, nemlig den, som det ligefrem udtaler; men et Ordsprog har 2 Meninger, nemlig den, som det ligefrem udsiger, eller den først iøjnefaldende, og den, som det egentlig betyder, eller den anden og mere skjulte.

Et Tankesprog er det, naar der siges: "man skal sætte Taring efter Næring!" thi herved tænkes ikke

paa andet, end hvad der udsiges. Der tænkes nemlig paa den simple men for mange højst fornødne Udvarsel, at man skal leve efter som man har Raad til, ikke gjøre Gjæld, for at faae noget at forlyste sig med, eller udgive sine Penge til Overflodigheder, der kunne undværes, og saa siden savne det, som er uundværligt.

Et **Ordsprog** er det derimod, naar der siges: "Liden Tue kan vælte stort Læs!" thi herved tænkes just paa noget andet, end hvad der udsiges. Der tænkes nemlig paa den mærkværdige Erfaring, som Livet skjenker os, at en lille ubetydelig Hindring tidt kan kuldaste en stor Plan, eller at en lille uanselig Mand tidt kan besejre en stor og formaacende Herre, eller at en lille Forsælse, som man ikke ændser, tidt kan drage de alvorligste Følger efter sig, o. a. desl.

Et Ordsprog har derfor ligesom et Ydre og et Indre, en Overflade og et Dyb, et Legem og en Sjæl. Legemet er den Mening, som Ordene ligesom udsige, men Sjælen er den endnu langt vigtigere Mening, der ligger ligesom under eller bagved den udsagte, og som man tænker sig ved hele Sætningen, i det man anvender den. F. Ex. i Ordsproget "Hver Fugl synger af sit Næb" er den ydre Mening, eller Overfladen, netop det, som Ordene ligesom antyde, men den indre eller dybere Mening er den, at det ene Menneffe ikke altid kan vente, end sige fordre, at det andet skal tænke, tale og handle saaledes, som han selv gjør.

Man kunde derfor ogsaa sige om Ordsprogene, at de antyde Et, men betyde noget Andet. Men en Ting, være sig nu en legemlig Ting eller ogsaa et Ord, et Billede, en Skif, der betyder noget Andet foruden Det, som det ligesom er eller udsiger eller forestiller, kaldes et **Symbol**. Et Symbol er altsaa et Mittel til at betegne eller udsige noget med, som ikke ligesom eller umiddelbar nærnes. F. Ex. naar Forlovede give hinanden en Ring, naar en Ven rækker sin Ven Haanden, naar man sætter et Kers paa en Grav, o. m. a. Man kan derfor ogsaa sige, at Tankesprog have et ligesom

Betydning, men Ordsprog baade en ligefrem (eller umiddelbar) og desuden en symbolisk (eller middelbar), hvilken sidste er den vigtigste, eller ofte endog den eneste, som strengt taget er rigtig.

(54)

I.

1. Ester Regn Kommer Solst. in.
2. En Fugl i Haanden er bedre end ti paa Taget.
3. Ester den søde Kløe Kommer den sure Svie.
4. Krummer ere ogsaa Brød.
5. Af smaa Giste bliver Gjedden stor.
6. Rom blev ikke bygt paa en Dag.
7. En blind Høne finder ogsaa et Korn.
8. Soen er helst i Solen.
9. Om Natten ere alle Katte graa.
10. Mange Hunde er Harens Død.
11. Nye Koste seje bedst.
12. Ellet vil gjerne smage af Tønden.
13. Sed Streg behøver ej at spækkes.
14. Jld slukkes ikke med Jld.
15. Lige Børn lege bedst.
16. Ukrud forgaaer aldrig.
17. Træet falder ej for første Hug.
18. Hver Fugl synger af sit Næb.
19. Hølet falder ikke langt fra Træet.
20. Ofte Kommer en sort Unge af et hvidt Æg.
21. Der groer ikke Græs paa alfare Vej.
22. Man skal ikke bruge en Salve til alle Skader.
23. Barn skal Fryde til det næmmer at gaae.
24. Idelig Draabe udhuler Stenen.
25. Hvor man hugger falder der Spaaner.
26. Liden Tue kan vælte stort Læs.
27. Krage søger Mage.
28. Der skal en haard Kile til en haard Knude.
29. Man skal ikke hyde Bagerbørn Hvedebrod.
30. Jede Høns gjøre saa Æg.
31. Den som rører ved Æg saae sorte Fingre.
32. Et Stabber Saar kan smitte den hele Flok.
33. Mange Hække smaa gjør en stor Na.
34. Ned ad Hække gaaer det altid let.
35. Af Sampegarn gjør man ej gode Silkepunge.
36. Gamle Strude have haarde Horn.
37. Galne Hunde saae revet Skind.
38. Bedre tynde Øl end tomt Kar.
39. Inter Suus uden Muus.

40. Det er en mager Streg hvoraf Intet drypper.
41. Hund er djarvest for sin egen Dør.
42. Der hører Lykke til at drive sorte Sviin i Mørke.
43. Det er los Dræt at drage med Salmstogel.
44. Det er for silde at kaste Suurdejen i Ovnen efter Brødet.
45. Smeden har Tænger for ej at bruge sine Hænder.
46. Gammel Kudst lider gjerne at man smelder med Pidskan.
47. Bukken ved at han har Horn.
48. Det er en dristig Muus som gjør Rede i Rattens Ore.
49. De blive ej alle Præster som læse i Bog.
50. Narved skyder ingen Hare.
51. Det er ikke Alt Guld som glimrer.
52. Det er en usel Muus der ej haver uden et Hul.
53. Det er en slet Brønd man skal bære Vand i.
54. Ragen er oftest Konen lig.
55. Den kommer ogsaa med som ager med Stude.
56. Den som først kommer til Mølle saaer først malet.
57. Den som vil spise Kærnen maa knække Nødden.
58. Den som gaaer i Møllen bliver støvet.
59. Den Steen man ikke kan rokke maa man lade ligge.
60. Den som ej kan saae Glesket lader sig nøje med Kaalen.
61. Man skal Hjerne til man saaer Smør.
62. Ilde skaaret Hoved er to Mands Skam.
63. Giv ej for du har Vinger.
64. Ingen Ko hedder broget uden hun har en Plet.
65. Drik dit Øl for det dovner.
66. Ingen saaer nyt Brød uden han bager.
67. Til et kroget Hul skal der en kroget Nagle.
68. Jernet er aldrig saa gloende det jo kan blive foldt igjen.
69. Hvor der er to Skabbede Og findes de vel.
70. Hvor Hadslet er der samles Ravnene.
71. Naar man seer Ørerne af Ulven er han selv ikke langt borte.
72. Naar Ratten er mæt leger han med Musen.
73. Det er for silde at lukke Brønden naar Bærnet er druknet.
74. Smaa Klokker have og Lyd.
75. Villig Ore skal man ej altid drive.
76. Biende Mand fanger Bør.
77. Den Hund som gjøer bider ikke.

78. Tomme Vogne rulle meest.
79. Skarp Kniv kan let saae Skaar.
80. Fire Øjne see mere end to.
81. Af en Øre skal man ikke forlange meer end et Stykke Kød.
82. Naar Du holder Hund skal Du ikke gjøe selv.
83. Naar Krybben er tom bides Gæstene.
84. Naar man slaaer i en Flok Hunde piber den det rammer.
85. Det er vanskeligt at plukke Haar af den Skaldede.
86. Nye Vogne knurre og knarke indtil de blive vel smurte.
87. Bedre er svang Gæst end tom Grime.
88. Man kan ikke fordre mere af en Stud end et Drøl.
89. Det nytter saa meget som at øse Vand i et Sold.
90. Naar Ratten er ude spille Musene paa Banken.
91. Der gaaer ikke Røg af en Brand uden der er Ild i den.
92. Man hører paa Klokkens Lyd at den har Revne.
93. En Sko passer ikke alle Fodder.
94. Kragen raaber altid paa sit eget Navn.
95. Den som smør godt han kjer godt.
96. Det er det samme som at slaae Vand paa en Gaas.
97. Den som saarer Æslet saarer ogsaa Grimen.
98. Man gnaver noget af Been men intet af Steen.
99. For sin Bage skal man sig umage.
100. Hvad der er slaaet til en Skilling bliver aldrig en Daler.
101. Saa grynte Grise som gamle Sviin.
102. Hvo Ild vil have han skal lede i Asken.
103. Den brune Nød har den søde Kjarne.
104. Man skal blade Kaalen ej oprykke hannem med Rode.
105. Det kjender paa Benet hvor Hoslen er brudden.
106. Mærk af Marsviin blasende Storm.
107. Hvo lidet saarer han lidet saarer.
108. Ulv tager ogsaa talte Saar.
109. Uvillig Øre gjør Kroget Sur.
110. Liden Byrde er lang Vej tung.
111. Ej ere alle Fugle Høge.
112. De ere ej Alle Jægere i Horn blase.
113. Det er ondt at vønne det Sviin af Vang som i er vant.
114. Ofte voyer Klinte efter Gvedesad.
115. Saadan er Frugten som Dyden er i Træet.

116. Den skjuler sig gjerne som skiden er.
 117. Tag saa Honning at Bien haver Næring.
 118. Tor Ved gjør rast Ild.
 119. Hvis Brød jeg æder dens Vise jeg quæder.
 120. Ilde er det for Rakke *) at lege med Bjørnehvalpe.
 121. Det er ligesaagodt at Ravne har det som Krager.
 122. Naar en Hund tuder tude de alle.
 123. Man og Fedes ved Honningkage.
 124. En sydende Gryde stilles med lidt koldt Vand.
 125. To Hunde forlignes ikke om et Been.

(55)

2.

126. Huusfred er Huusfryd.
 127. Vanen er den anden Natur.
 128. Enighed er bedste Værn.
 129. En Arbejder er sin Løn værd.
 130. Vel begyndt er halv fuldendt.
 131. Lønlig Sorg er tung at bære.
 132. Gjort Gjerning staaer ikke til at ændre.
 133. Mange Munde gjør tomme Fæde.
 134. Suus og Duus gjør øde Huus.
 135. Hoflighed koster ingen Penge.
 136. Man skal sætte Tæring efter Næring.
 137. Gud elsker en glad Giver.
 138. Et godt Ord finder et godt Sted.
 139. Den Unge skal man lære den Gamle skal man ære.
 140. Tag mange til Hjælp men faa paa Raad.
 141. Gjerrig Mand er Ingen god men sig selv værst.
 142. De Gamle til Raad de Unge til Daad.
 143. Rigdom forgaaer men Dyd bestaaer.
 144. Af Skade bliver man klog men sjælden rig.
 145. Spente **) og spare det kan længe vare.
 146. Naar Tøsse kommer til Marked faaer Krammeren Penge.
 147. At græde for Dommeren er for silde grædt.

*) Gammelt, for lille Hund.

**) Gammelt, = spare.

148. Ut gjøre alle til Maade er vanskeligt.
 149. Det er bedre at eje end have til Leje.
 150. Det er bedre at have Forsorg end Estersorg.
 151. En Nar tænker at alle ere som han.
 152. Det skal man lide som ej staaer til at vride.
 153. Han skal meget syde som Mange vil byde.
 154. Hvo intet vover han intet vinder.
 155. Hvad Ung næmmer det Gammel ej glemmer.
 156. Naar Noden er størst er Hjælpen nærmest.
 157. Ond Enal fordærver gode Sæder.
 158. Den Klogeste giver efter.
 159. Den som en Gang har løjet troer man ikke let en anden Gang.
 160. Lyster dig intet saa broster dig intet.
 161. Vere den som Vere bør.
 162. Lysten driver Værket.
 163. Det er bedre at lide end at gjøre Uret.
 164. Næst Gud er det bedst at lide paa sig selv.
 165. Til Bytte skal du langsomt lytte.
 166. Eydgom er hver Mand's Herre.
 167. En kold Maj gi'r et varmt Loguly.
 168. Den som ikke sparede paa Skillingen fik aldrig Daleren.
 169. Det er bedre at faste hver Søndag end hver Søg-
nedag.
 170. Fremmed Mad smager bedst.
 171. Det forstaaer sig den der falder slaar sig.
 172. Man maa ej vise halvgjort Arbejde til Narre.
 173. Loven er ærlig men Holden besværlig.
 174. Mennefsket spaaer men Gud raader.
 175. Den som giver til han tigger han skal slaaes til han ligger.
 176. Den som ikke Gammelt vil bøde faaer intet Nytt at øde.
 177. Den som altid vil ligge godt og sidde godt skal blive hjemme.
 178. Den som vil have alt hvad han seer han maa græde naar andre leer.

179. Den der fjæler er saa god som den der skjæler.
 180. Somme tillands og somme tilvands.
 181. Hvo noget vil give han skal ej for længe bie.
 182. Højt er Herrebud men højere er Guds Bud.
 183. Han er rød der ej tør skjælve.
 184. Den er næst i Hænde haver.
 185. Kæufelse er god om hun ej er for megen.
 186. Hvo aveløs lever han æreløs døer.
 187. Barn gjør i By som det hjemme er lært.
 188. Flere er Døve end Trave *).
 189. Giv ej Barn saa tidt det beder.
 190. Sorg gjør blege Kinder.
 191. Fattig Mand har ej uden af Haand og i Mund.
 192. Hvo lidet forsmaaer bliver sjælden rig.
 193. Den vorder sjælden rig der tidt flytter.
 194. Fordi er Arbejde godt at Guds regner ej i Mund.
 195. Bid byder anden ind.
 196. Den varme Seng og lade Dreng kunne ej vel skil-
 les ad.
 197. Benner i Rød nøjes med lidt Brød.
 198. Sommeren foder Vinteren øder.
 199. Lystigt Selskab gjør korte Mile.
 200. At bede og smøre sinker ej at fjøre.
 201. Blunder man naar man kjøber faaer man gloe
 naar man betaler.
 202. Sygen løber til og kryber fra.
 203. Laan skal gaae tydeløst hjem.
 204. Gode Ord er bedre end Guld.
 205. En ond Hitter er ej bedre end en Tyv.

(56.)

3.

206. Salt og Brød gjør Kinden rød.
 207. Det skal være en stiv Bue der skal styde til Maa-
 nen.
 208. Den Steen som hver Mand spytter paa bliver
 tilsidst vaad.

*) Gammelt, for Dage og Traver.

209. I godt Vejr vil alle styre.
 210. Bag efter kommer tyndt Bl.
 211. Braadne Kar i alle Lande.
 212. En Svale gjør ingen Sommer.
 213. Det er ikke værd at gjøre sig til Hund for et Beens Skyld.
 214. Blodet er aldrig saa tyndt det er jo tykkere end Vand.
 215. Hvem der har nok af Smørret kommer det i Kaalen.
 216. Enhver Kane kroer sig paa sin Medding.
 217. Han kan ilde kjøre som ej kan vende.
 218. Øren finder vel Dejen til Krybben.
 219. Naar Musen er mæt saa er Melet beest.
 220. En Kat med Zandsker paa fanger ingen Muus.
 221. Sovende Ulv bider ej mange Dyr.
 222. Den ene Ravn hugger ikke Øjet ud paa den anden.
 223. Udyrket Jord bærer Torn og Tidsel.
 224. Man skal ej sive Zunden paa Zaarene.
 225. Kloge Zons gjøre ogsaa i Nelder.
 226. Man skal ikke sive givne Zest i Munden.
 227. Alt Vand løber til Havet dog bliver det ikke fuldt.
 228. Det er godt at roe under fulde Sejl.
 229. Ilden brænder ikke længer naar den stilles ad.
 230. Balgen er det bedste paa Raven.
 231. Beg og Tjære er Baadsmands Være.
 232. Paa glat Is ere alle lige stærke.
 233. Den som vil gjøre et stort Spring skal tage den rigtige fart.
 234. Under Jaarefjind findes ofte Ulvefjind.
 235. Af sedt Vin bliver suur Veddike.
 236. Hver seje for sin egen Dør.
 237. Det er sølsomt at see hvide Raver.
 238. Det er godt at have reent Meel i sin Pose.
 239. Hver mener at hans Kobber er Guld.
 240. Hvad vil Spurve i Tranedands?
 241. Man har hørt for at en Bonde har fundet en Zestefko.
 242. Den ved bedst hvor Skoen trykker som har den paa.
 243. Der er intet Zaar saa lidet at det jo har sin Skygge.
 244. Mangen gjør Mortensaften saa sed at han til Juul ikke har en Bid.

245. Den Steen vorder ej mosgroet som ofte vendes.
 246. Han skal lude der lave haver Dore.
 247. Griis maa gjælde det gammel So haver brudt.
 248. Arven tager ogsaa talte Gæs.
 249. Galt maa gjælde hvad Ornen brød.
 250. Det er en ond Fole der ikke har slaget en Skagle
 sonder.
 251. Jernet er haardt og blodnes dog i Jlden.
 252. Den som har mange Jern i Jden saaar somme
 brændt.
 253. Hvo som omgaaes med Ulve han næmmer at
 tude.
 254. Man skal ikke tage Hatten af før man seer Man-
 den.
 255. Man skal smedde medens Jernet er varmt.
 256. Da er Venskabets ude naar der intet Øl er at
 tude.
 257. Dagen kommer vel om end Hanen ikke gæler.
 258. Man maa gaae paa Jorden om den end er
 gloende.
 259. Der ere flere brogede Køer end Præstens.
 260. Hvo der graver en Grav til andre falder selv
 derudi.
 261. Det man sjæler i Sne kommer op i To.
 262. Hvor man ikke kan spise sig mæt skal man heller
 ikke slukke sig mæt.
 263. Du vil Hægget lære Hønen.
 264. Skomager bliv ved din Kæst.
 265. Alle vil over hvor Gjærdet er lavest.
 266. Man træder Katten saa længe paa Galen at den
 tilsidst vender Kloerne til.
 267. Han kan ikke see Skoven for bare Trær.
 268. Kæst ej det skidne Vand bort før Du seer det
 rene.
 269. Det er ligesaa godt at springe i det som at krybe
 i det.
 270. En god Vijs kan man ikke quæde for tidt.
 271. Fasten er aldrig saa lang, at Paaskefasten jo er
 trang.
 272. Der skal skarp Lud til skurvede Hoveder.
 273. Hvor blev den Sne som faldt issor?
 274. Som man reder saa ligger man.
 275. Mange Kofke fordærve Suppen.
 276. Naar gammel Hest kommer i Gang er han ond
 at stille.
 277. Væf ikke den sumrende Løve.

278. Smaa Gryder have ogsaa Gren.
 279. Blandt Blinde er den Enøjede den bedste?
 280. Hvor man ikke kan springe over skal man krybe under.
 281. Sviger du Hesten i Hækken saa sviger han dig i Bakken.
 282. Brændt Barn fyer Ilden.
 283. Solen er klar om end den Blinde ikke seer det.
 284. Hærer og Jaar er ikke ens at gjenne i Gaard.
 285. Man skal høre meget førend Øret gaaer af.
 286. To haarde Stene male ikke godt sammen.
 287. Den der spytter i Kaalen maa selv søbe den.
 288. En Penge i Tassen klinger ikke.
 289. Medens Græsset groer doer Hørsemo'er.
 290. Det kommer ikke Smør ved hvad Kaalen er sed af.
 291. Har man sagt A maa man sige B.
 292. Kom til Mit imorgen saa er jeg ikke hjemme.
 293. Den druknes ej som hænges skal.
 294. Forsigtighed er en Borgermesterdyd.
 295. Et rødt Hble kan dog være ormtykket.
 296. Den som lægger sig i Mafferugget bliver bidt af Svinene.
 297. Hvor en Snog faaer Hovedet ind faaer den snart Halsen bagefter.
 298. Man seer en lappet Arm men ej en sulten Tarm.
 299. Det er hver Dag Jagtdag men ikke hver Dag Sangedag.
 300. Den som vil være med i Legen skal ogsaa have noget af Stregen.
 301. Hvor Sejren den flyver der fører den Halsen med sig.
 302. Det var en god Tyv havde han to Gren.
 303. Af det store Nød næmmer det mindre at drage.
 304. Hblet triller ej saa langt at det smager ej af Roden.
 305. Det er sødt at drikke men suurt at betale.
 306. Et Haar og andet gjør Bonden skaldet.
 307. Han er værd sit Kjød som sin Kaal vel ader.
 308. Den Oxærnssteen maler ogsaa som under ligger.
 309. Kom stundom med Tyven ej altid med Riven.
 310. Man maa og forståae en halvqvædt Vise.
 311. Den flaaer som en Stryper der hverken faaer Krop eller Skind.
 312. Naar Hyren og Ulven gjøre baade Et da har Hjorden tabt.

313. Den bryder Skib der Skib haver.
 314. Den som spottes imod Himlen han spottes i sit eget Ansigt.
 315. Imellem to Stole falder Rumpen paa Jorden.
 316. Hørs gjælder ofte at Kjoresvend er vred.
 317. Naar Legen er fejerst skal man holde op.
 318. Bedre er en god Øst end en Gaasevinge.
 319. Staffet er Hønsflu *).
 320. Man kan ikke have baade i Pose og i Sæk.
 321. Saa fødes Bier som Bjørne men dog af ulige Vid.
 322. Hvo Kjært vil have skal Afholdt lade.
 323. Naar store Skibe ligge paa Land da gaae smaa ud paa Strand.
 324. Hofmands Gæst kommer og til Garven.
 325. Det er ondt at fjende **) gammel Hund at fure.
 326. Gaaer Du i Dands see hvem Du tager om Haand.
 327. Lust at Koen gjengjælder med Skarn.
 328. Det er daarligt at baase for usødt Sæ.
 329. Det er ondt at stinge Haanden imellem Barken og Træet.
 330. Der kommer ej hvert Aar Hval til Land.
 331. Han skal have Singre af Jern som skal flaae Janden.
 332. Der hører alt mere til Gæst end sige: Hoo!
 333. Vil man jage en over tre Gjærder maa man selv over de to.
 334. Saa først og flaa siden.
 335. Sort Ko giver hvid Mælk.
 336. Muns vil have Madro alligevel det er med Rødsel.
 337. Gjensti vorder ofte Glapsti ***).
 338. Gjærd saa Gaard at der vorder ej Gab ved Enden.
 339. Meget Vand løber mens Mølleren sover.
 340. Viben vil værge al Marken og hun kan ej værge sin egen Rede.
 341. Kroget Træ giver og gode Kul.
 342. Alle Blomster due ikke til Urtekost.
 343. Aldrig er Fuglen saa liden søger jo egen Bo.
 344. Det er en slem Fugl der gjør i sin egen Rede.

*) Gammelt, for Flugt el. Flyven.

**) 2: lære.

***) Afvej.

345. So kan ej med Gjesle *) og Ko kan ej med Kaabe-
Frave.
346. Det er godt at svømme naar en anden holder So-
vedet op.
347. Kragen ved nok hvad So den vil ride paa.
348. De store Fiske æde de smaa saa maae de under
der mindst formaae.
349. Det dundrer ikke deert **) der Duen dandser.
350. Den Green der bugner er bedre end den der
brister.
351. Det staaer ej til Hund naar Hørs skal døe.
352. Ondt at gabe mod Ovnsmund.
353. Gesten staaer tidt for So og gnægger ad Halm.
354. Saa lever Høne af sit Skrab som Løve af sit
Kov.
355. Du skal tage sort Salt af onde Gjældere.
356. Det fede vil altid oppe være.
357. Tvæt Hund og Kam Hund saa er Hund som en
for var.
- (57)
358. Velighed varer længst.
359. Vilje er ej Landeret.
360. Forord bryder ingen Tratte.
361. Strenge Herrer regjere kun kort.
362. Det er ingen Kunst at være taalmodig i Medgang.
363. Der kan udgaae en Stor af en liden Hytte.
364. Der er Ingen født Mester.
365. I Dag rød i Morgen død.
366. Han sparer paa Skillingen men slæder Valeren
løbe.
367. Syndensvind og Avindesprede vander gjerne med
Baadt.
368. Klæder skabe Folk og Kjød skaber Heste.
369. Den Dojne slæber sig ihjel hellere end at gaae to
Gange.
370. Som Herren er saa følge ham Svende.

*) Gammelt, for Fiol, Violin.

**) = meget.

371. Selvgjort er velgjort.
372. Lejlighed gjør Lyve.
373. Længe borget er ikke skjenket.
374. Den som bringer meget Nyt i Huus bærer endnu mere i By.
375. Herrebud vil ej have Nej.
376. Nød lærer nogen Kone at spinde.
377. Bred Mand finder vel Baaben.
378. Med Ondt skal man Ondt fordrive.
379. Dyr bindes med Nøb. Menneſker bindes med Belgjerninger.
380. Alle vilde leve længe men ingen vil gammel hedde.
381. Dyden belønner sig ſelv.
382. Det er en Ulykke aldrig at være glad.
383. Det er ikke hvert Ord man ſkal ſvare paa.
384. Saa mange Hoveder ſaa mange Sind.
385. Den Enes Død den Andens Brød. (72)
386. Det er lettere at rive ned end at bygge op.
387. Den der hjælper i Trang hjælper to Gange.
388. Tyv tænker hver Mand ſjæler.
389. Det er dyr Sundhed ſom hentes fra Apotheket.
390. For meget og for lidet fordærver alt.
391. Hvor der handles meget der ſpildes meget.
392. Lys er halv Staldbrøder.
393. Den er god at lokke ſom efter vil hoppe.
394. Den leer bedſt ſom leer ſidſt.
395. Der kan ingen hjælpe den ſom ikke vil hjælpe ſig ſelv.
396. Hvor der er mange Tjenere er megen Trætte.
397. Et Ord et Ord en Mand en Mand.
398. Halv Belgjerning berømmes ej.
399. Fuglen kjender man paa Sangen og Menneſkets Kløgt paa hans Tale.
400. Den Lade ſaaer ingen Lon uden Laſt.
401. Lediggang er Fandens Hovedpude.
402. Udel uden Dyd er Lygte uden Lys.

403. Hvo der gifter sig for en Gaard fortryder det inden et Aar.
404. Lidt og Godt skal man højt sætte og sjælden see til.
405. Mand's Vilje er hans Himmerig.
406. Langsomhed har Eftertryk.
407. Nøg og Løg og ond Dvinde faaer Manges Djne til at rinde.
408. Tiden er lige lang men ikke lige nyttig.
409. En om En To om Fanden.
410. Har man meget saa gaaer det til har man lidt saa flaaer det til.
411. Gode Dage ere onde at miste.
412. Den tungeste Byrde paa Bejen er en let Pung.
413. Hvad Hjertet er fuldt af løber Munden over med.
414. Fattig Mand er ingen Greve.
415. Den som ej har Penge i Pungen maa have gode Ord paa Tungen.
416. Godt Regnskab giver godt Vennskab.
417. Lyven levner lidt men Tiden ingen Ting.
418. Naar Skarn kommer til Vere ved det ikke hvor det vil være.
419. Spar paa Bredden Bunden sparer paa sig selv.
420. Den som sover synder ikke.
421. Han taler som den Blinde om Farverne.
422. Mand's List er vel behænde men Dvindelist er uden Ende.
423. Der fejler vel hvor det Halve fejler.
424. Du har Indfald som gamle Bægge har Udfald.
425. Jeg kjender ham jeg kjober ham ikke.
426. En Hest kan falde paa 4 Been endda et Menneſke paa 2.
427. Det kommer af sig selv som Hunger og Tørst.
428. Frem og tilbage er lige langt.
429. Det er bedre at forspørge sig end forgjøre sig.
430. Der er intet saa galt det jo er godt for noget.

431. Enighed og Kjærlighed det er den sande Herlighed.
432. Naar Enden er god er Alting godt.
433. Eig mig hvem du søger saa skal jeg sige dig hvem du er.
434. Efter Hund og Herre maa man lukke Døre.
435. Gloser og Spot gjør ingen Mand godt.
436. Mand's Vilje Mand's Lyst.
437. Verden er som man tager sig den til.
438. En slet Tjener skal man slaae med Døren.
439. Daaren gi'er Ord ud og tager Hug ind.
440. Der skal Hjælp til Guds Hjælp.
441. Derfor er Verden vid at hver haver sin Id.
442. De ere alle glade som lide vel.
443. Megen er Mad i Guds Kælder.
444. Tjeneres Troskab styrker Bondens Bostab.
445. Fattig Mand har og Hjerte.
446. Barn lærer hvad det faaer men siger ej hvad det bryder.
447. Drukken Mand taler af Hjertens Grund.
448. Naar Ollet gaaer ind da gaaer Biddet ud.
449. Favre Ord fryde en Daare.
450. Viis Barn i By og gaf selv bag efter.
451. Ofte forgaaer det man sin Ven nægter.
452. Hver er sin Gave lig være sig enten Fattig eller Rig.
453. Alle ere Bejlere rige men Fangne ere de fattige.
454. For et Tal staaer mangen villig for Fald.
455. Ofte gjælder Døren Stakarl's Brede.
456. Den skal sig selv love som haver ond Grande.
457. Avind staaer aarle op.
458. Alvor og Gammen kunne bedst sammen.
459. Rej og Ja gjør lang Trætte.
460. Equalder drukner for god Kones Dør.
461. Døden blæser ej i Lyd for sig.
462. Guld er ej saa rød at det gaaer ej ud for Brød.

463. End skal hvert sig ære det han ene være *).
464. Man skal være klog naar Lykken er vred.
465. Den Mad vorder ilde sunken som gradelig ædes.
466. Man finder det ofte i Bondens Eje som man finder ej i Kongens Sal.
467. Han fører godt Læs i Gaarden en god Hustru faaer.
468. Halvgjort Gjerning skal man hverken love eller laste.
469. Frygt Gud og følg Landevejen.
470. Penge ere runde derfor løbe de til og fra.
471. I Storm skal man Kjært faste.
472. Der tabes altid noget af Flyttegods.
473. Sugt haver Ære og Tro haver Bred.
474. Flere Folk dræbes af Mad end af Sværd.
475. Fly Djensskalk og farvede Kindbeen.
476. Der sidder ofte rigt Barn paa fattig Kones Skød.
477. Nve er god naar den kommer itide.
478. Hvad Vedru tænker det Drukken taler.
479. Lykken er et Glar hun brister naar hun skinner klar.
480. Den som flyer er næst til at falde.
481. Takkelos Mand gjør ej takkelig Gjerning.
482. Den Brede er ilde spildt ingen skjætter om.
483. Gunst og Gave kommer Netten til at rave.
484. Naar Tyven er moden kan en halt Bysvend løbe ham op.
485. Man skal Sød følge eller Land flye.
486. Den Pung er tom anden Mand's Penninge ligge udi.
487. Bedre er heelt end med Guld bodet.
- (58) 5.
488. Den som sparer sine Hænder sparer ogsaa sine Tænder.
489. Naar BARNET er død saa er Sadderstabet ude.

*) o: Enrum skjuler ikke Synden.

490. Mungen slider Slojl for Armod.
491. Den som løber efter en Guldvogn faaer dog en Lundstykke.
492. Kjendte Gæsten sig selv da lod den sig ikke ride.
493. Den som har en stor Mund maa have en bred Ryg.
494. Sukkermund har Gift i Bund.
495. Solvhammer aabner tidt en Jernder.
496. Det stille Vand har den dybe Grund.
497. Som man raaber i Skoven faaer man Svar.
498. Naar det regner paa Præsten drypper det paa Degnen.
499. Det ene Sværd holder det andet i Skeden.
500. Kirken er vid dog synger Præsten i den ene Ende.
501. Krukken gaaer saa lange tilvands at den kommer hankelos hjem.
502. Kragen er rød for Slumpestycten.
503. Med Lempe faaer man et Æg i en Humlesæk.
504. Hvem der ikke har det i Hovedet maa have det i Benene.
505. Odeland og Skadeland tjente begge en Mand.
506. Kjøb ikke Katten i Sækken.
507. Det er salt at høre en Loppe gjøe men værre at høre en Luus hoste.
508. Af mange Tak døde Smedens Kat.
509. Hvad forstaae Bønder sig paa Agurkesalat.
510. Naar Vognen hælder flyde alle efter.
511. Det er en seen Død at lade sig træde ihjel af Gæs.
512. Det er godt at sidde i Rørene og skjære Piber.
513. Det nytter ej at stampe imod Braadden.
514. Store Ord og fedt Flesk hænger ikke fast i Halsen.
515. Naar man taler om Ganden er han allernærmest.
516. Jeg kjender din Captain han hedder Lakmus.
517. Intet Fogderi er saa lille det renter jo en Skjæppe Havre.
518. Naar Regen skuler fienden sigter man efter Glimret.
519. Der er langt imellem Mund og Bid.
520. Man gjør ej god Erkebiskop af en Skalk.
521. Falder Gimmelen ned saa brister mange Leergryder.
522. Du skal ej have to Svogre *) til en Daatter.
523. End fryser Gamle som paa Ilden sidder.

*) s: Svigersøn.

524. En pløjer anden saær tredie ved ej hvo det
saaer.
525. Man kan ej see en Mand længer end til Ten-
derne.
526. Hvem der gjemmer til Nat gjemmer til Kat.
527. Bedre drage to fugle til Keden end en.
528. Brænd ikke Huset førend Fienderne komme.
529. Ofte er Hvin under hvidt Lin.
530. Lær Ulv Paternoster han siger dog: Lam! Lam!
531. Bar er broderløs Bag.
532. Som Jld prøver Guld saa Tød Vennehuld.
533. Hvo der pløjer nær Solen skal høste nær Jorden.
534. Det højeste Hjern at komme over er Dørtærskelen.
535. Der begyndes med Naalen og endes med Selv-
skaalen.
536. Den skal tidlig Frøge *) god Krog skal vorde.
537. End groer gangendes Jod end svelter siddendes
Krage.
538. Trætteiraad varer vel ved.

(59.)

6.

539. Tanker ere toldsrie.
540. Hunger er den bedste Kof.
541. Morgenlatter er tidt Aftengraad.
542. Hver er sin egen Lykkes Emed.
543. Paa Hovedpuden finder man bedste Raad.
544. Den bedste Gæst i Gaarden er en god Samvitz-
tighed.
545. Gammel Kjærlighed rustet aldrig.
546. Den Kloges Arv falder i alle Lande.
547. Der er Kirke i hver Mand's Bryst.
548. Den ene Ulykke bærer den anden paa Ryggen.
549. Ond Bane har lange Rodder.
550. Pant bærer Pengene hjem.
551. Bondens Fjed gjør Ageren fed.
552. Klogskab har Dine i Raffen.
553. Leger Du med Narren i Huset saa leger han med
Dig paa Gaden.

*) Gammelt, for højes.

554. Kjærlighed er enøjet men Had er blindt.
555. Taalmodighed er en Urt som ikke voyer i enhver Have.
556. Morgenstund har Guld i Mund.
557. Gammel Bane bider bedst.
558. Falsk *) slaaer sin egen Herre paa Hals.
559. Lydighed har Lykke Ulydighed mister mangt et godt Stykke.
560. Selvros stinker.
561. Der skal en bred Ryg til at bære gode Dage.
562. Det man gjerne hører troer man snart.
563. Der hører Forstand til Fromhed.
564. Viis Mand regjerer Lykken.
565. Altfor nøje spilder Vensskab.
566. Svig og Squalder have en lang Alder.
567. Naar Døren er luft og Lyset er slukt da er den glemt som ude er luft.
568. Det er den rette Frihed som tjener Gud og Loven.
569. Hvad med Synden kommer med Sorgen gaaer.
570. Naar Stymperen faaer Bælde maa Staffel det undgælde.
571. Svege end de Svorne saa svige dog ikke de Baarne.
572. Skam og Skade følges gjerne ad.
573. Kongerne have lange Arme.
574. Sandheden er ilde hørt.
575. Der vil noget for noget skal Vensskab holdes.
576. Anden Gang var bedre en anden Gang.
577. Den er floq der seer saa dybt i Stenen som en anden kan bide i den.
578. Hav mig lidet kjær hav mig længe kjær.
579. Kæmper falde ofte sejerløse.
580. Vren er det højeste Træ i Skoven.
581. Indbildning er værre end Pestilents.
582. Af Børn og gale Folk skal man faae Sandheden at vide.

*) Gammelt, for Falskhed.

583. Af megen Tale kommer Fortrydelse men Tausshed
er sikker.
584. Vi roe men en Unden styrer.
585. Egen Wiisdoms Indbildning er Daarstabs sikke
Tegn.
586. Skriv Fornærmelser i Sand og Belgjerninger i
Steen.
587. Det skil's ad i Midten ligesom Degnens Præken.
588. Det løber ud i Et ligesom Kirsten Smeds Vble-
ssiver.
589. Skov har Dren og Mark Djen.
590. Banart haver en langer Stjært.
591. Naadeløst Herskab er stilt fra Gud.
592. Ofte er Skarlagens Hjerte under reven Kaabe.
593. Gud vorder den vred som sit Embed er led.
594. Kast paa Krog og hold om Du kan thi ofte er
Lykken nær.
595. Ved ikke Skadeæg at du kan tie.
596. Mad lærer at mæle og Klæder frem at gaac.
597. Kragen er ej dis hvidere at hun toer sig tidt.
598. Der skal Vid til Vaande.
599. Jeg giver ej mit Haab for hundrede Mark.
600. Alt forgaaer uden Guds Raade.
601. Hvor der er Hjerterum er der Rum nok.
602. Han skal have lange Arme alle Munde vil luffe.
603. Gjør en Skalk tilgode og bed til Gud han lenner
dig ej.
604. Skjent er Vblet og rødt men Maddiken sidder
derinde,
Emuk er Pigen og hvid men ond og trodsig ifinde.
605. Ede ere egne Gløder derfor ryge der mange smaa
Huse.
606. Eeglsteen*) drager Jernet og Belvillighed Hjer-
terne.
607. Saa mange Hoveder saa mange Sind.
608. Smaa Sorger tale de store tie.

*) Sammel't, for Magneten.

609. Hunger er et haardt Sværd i helbred Mave.
 610. Dyd er Danneqvindes Raabe.
 611. Selv er den bedste Dreng.
 612. Med Lov skal man Land bygge.
 613. Nød bryder alle Love.
 614. Skaden kommer ikke ene tilbyes.
 615. Stenen af Haanden og Ordet af Munden ere ej
 længere i vor Magt.
 616. Man skal skue en Pige i et Trug Dej og ej i en
 Springedands.
 617. Det forslaaer ligesaa meget som en Skrædder i
 Helvede.
 618. Det slaaer til som til Skrædderens Barsei hvor
 de aad Barket med.

(60)

7.

619. "De ere sure", sagde Ræven om Kommebarrene,
 han kunde ikke naae dem.
 620. "Sy dig an, saa sort du est!" sagde Gryden til
 Leerpotten.
 621. "Jeg kender nok Barse", sagde Bonden, han aad
 Skarntyde.
 622. "Peder!" sagde Gaasen, "jeg ager", der Ræven
 løb til Skoven med hende.
 623. "Gud fæe Lov for denne sjonne Varme", sagde
 Kærlingen, da Huset brandte.
 624. "Tag Joden til Dig, at jeg ikke skal trade Dig",
 sagde Hanen til Hesten.
 625. "Frøer skal have Fruenoder", sagde gale Ane, hun
 slæbte sin Raabe i Rendestenen.
 626. "Der er langt frem", sagde Kærlingen, hun saae
 tilbage.
 627. "Det kommer igjen", sagde Manden, han gav sin
 So flett.
 628. "Ungdommen raier", sagde Kærlingen, hun sprang
 over et Galmstraa.
 629. "Frænde er Frænde værst", sagde Ræven, han saae
 de rede Hunde.
 630. "Svermand sin Lyst", sagde Carsten Viintap-
 per, han drak Slumperne ud, medens Gja-
 sterne sloges.

631. "Her ere mange og store ere de Alle", sa' Drengen, da han saae i sin Hue.
632. "Det bliver jo langer jo varre", sa' Drengen, da han skulde sige: Være være.
633. "Hog over Hog", sagde Kærlingen, hun pidskede sin Kat.
634. "Forandring fryder", sagde Fanden, han bed i en Snebolle.
635. "Alting er en Overgang", sa' Ræven, da de trak Bælgen over Ørene paa ham.
636. "Haardt imod haardt", sagde Kærlingen, hun satte sig paa en Kampesteen.
637. "Saae Du, jeg stod mig, min Broder", sagde Peder, da de smed ham under Bordet.
638. "Det vil give sig i Lunden", sagde Kæbslageren.
639. "Strig nok, men lidt Uld", sagde Fanden, han flippede Soen.
640. "Keenlighed er en velsignet Ting", sagde Kærlingen, hun vendte sin Sark Nyaarsaften.
641. "Aa Ja. Gu' Ja!" sagde Kærlingen, hun skulde sige: Halleluja!
642. "Vare Vinden vilde vende sig, naar jeg skal tilbage", sagde Kærlingen i Modvind.
643. "Det smager dog af Sugl", sagde Kærlingen, hun kogte Suppe paa en Skadereede.
644. "Rast mig hvor Du vil", sa' Odderen, uden i Vandet.
645. "Kristne mit Barn!" sagde Smeden til Præsten, "jeg smeder dig et Plovjern".
646. "Steds Kommer Sorg og sluffer anden", sagde Kvinden, "igaar døde min Bonde, i Dag tabte jeg min Taal".
647. "Tjenlig nok var Tyende", sa' Kærlingen, "var ikke Maden".
648. "Vil Du med, saa hang paa", sagde Drengen, han aad Kræter med Bagen af Skeen.
649. "Bjøn langsomt!" sagde Sunds Præst, han aad Velling med en Syl.

Forste Deel.

I. Alvorlige Fortællinger.

Forste Samling.

Fristelsen.

(61) Christian og August, to Brødre, gik en Dag med hinanden uden Porten, og kom forbi en Have, som just stod aaben. Af Nysgjerrighed gik de derind, og fandt snart nogle Blommetræer, der hang saa fulde af Frugt, at man havde maattet sætte Stiver under Grenene. Nej see, August! raabte Christian, der kunde man spise sig mæt! Derpaa sagde han, da han havde betragtet Træet lidt: hör, lad os hurtig bryde en Green af og løbe vor Vej med den; der er ikke et Menneſke i Haven, som kan see det. Men August svarede: hvad tænker du paa? det er jo ikke vore Blommer. Ih, raabte Christian, hvad kan det skade! Manden, som ejer Blommerne, kan umulig mærke, at vi have taget det Par Stykker; der ere saa mange, at ingen kan tælle dem.

Men det er alligevel Uret, at vi tage nogle, vedblev August, thi man maa ikke hemmelig bort-

tage noget, som tilhører andre; det er det samme som at stjæle. Kan du ikke huske, hvad Fader nylig sagde, da de bragte den Mand forbi os med Lænker om Hænderne og Fødderne? Naa, hvad sagde Fader da spurgde Christian. Han sagde: man begynder med det Små og ender med det Store. Herover blev Christian noget betænkelig, og endelig sagde han: du har Ret, August, lad os gaae ud af Haven igjen!

Christian havde været i stor — til at gjøre noget Utilladeligt, i det han søgte saadan Attraa efter at spise de Blommer, som ikke tilhørte ham. Hvor godt var det for ham, at han itide fulgte sin Broders Advarsel.

2. *Hvo som ikke vil høre maa føle.*

(62) Paa en kold Vinterdag kom Karl af Skole med sine Kammerater. Det havde frusen stærkt i et Par Døgn, og da de kom forbi Aaen, saae de, at den var belagt med Is. Strax vare alle Mand ifærd med at krybe ned ad Brinken for at komme ud paa Isen, da i det samme Fiskeren kom forbi. Børn, raabte han, hvad tænker I paa! Isen kan endnu ikke bære. Da

studsede de, men gik op igjen, skjønt de nødigt vilde.

Kun den letsindige Karl brød sig ikke om denne velmeente Advarsel; han gik alligevel ud paa Aaen, og spottede endogsaa over de andres Rujoneri; men næppe var han kommen et Par Favne ud, før han plumpede i og laae i Vandet lige til Halsen. Han greb vel i Isen ved Siden af for at hjælpe sig op, men denne brast ogsaa itu; og han vilde usejlbartigen være druknet, dersom ikke Fiskeren af menneskekjærlig Omhyggelighed var bleven staaende og nu hastig kom til og frelste ham. Karl rystede over sit hele Legeme, saa at han ikke kunde staae paa sine Been eller mæle et eneste Ord.

Et Par Folk kom til, og man bragte nu Karl hjem til sine Forældre, hvor han lagdes i en varm Seng; men alligevel havde han paa draget sig en Feber, som varede flere Uger og saaledes udmattede ham, at han først henad Sommeren kunde komme rigtig til Kræfter igjen. Mærk dig det, sagde hans Fader til ham, da han var oppe af Sengen igjen, at den, som ikke vil høre, han maa føle!

Men om nu Karl ikke var falden i, havde saa de andre Drengene havt Grund til at angre deres Følgagtighed mod Fiskerens Raad?

3. Gadedrengene.

(63) Naar Mikkel og Søren kom af Skole, saa saa man dem aldrig gaae stille og

ordentlig hjem, men bestandig styrtede de ud af Skolen med højt Skrig, især naar de mærkede, at Læreren ikke saa efter dem. Næppe vare de ude paa Gaden, saa fore de vildt omkring og kastede Jordklumper, ja endogsaa Stene efter hinanden. Havde det regnet, saa gif de ikke hvor der var tørt, men vadede midt igjennem Pølene og sprøjtede det slidne Vand op paa hinanden. Mødte de paa deres Vej en Høne eller en And, eller et andet Dyr, saa jøge de det foran sig og havde en ondskabsfuld Glæde af at ængste det stakkels Kræ saa meget som muligt.

En Dag, da de som sædvanligt bare sig uartig ad paa Gaden, kom en gammel Mand gaaende, der satte dem i Rette for deres Uvorenhed. I skulde skamme jer, sagde han til dem; dette skifter sig allermindst for Børn, som komme af Skole, hvor de have hørt saa meget Godt. Men disse Knægte hørte næppe hvad den gamle Mand sagde, de slog en høj Ratter op og løb støjende deres Vej.

Disse Drenges Dpførsel mishagede altsaa den gamle Mand meget. De fortjente at benævnes med det stygge Navn: Gadedrengene. Og kunde vel deres Dpførsel behage nogetsomhelst fornuftigt Menneske? Hvad der mishager Børne og ældre Mennesker, det skal Børn lade være at gjøre.

Jeg vil altid bære mig saaledes ad, at ældre Mennesker skulle skjenke min Dpførsel deres Bifald.

4. Ordholdenhed.

(64) Klaus spillede just Bold udenfor sine Forældres Huus en Eftermiddag, som Skolen havde faaet fri, da Kjøbmanden, deres Nabo, kaldte venlig paa ham og bad ham om den Tjeneste, at gaae udenfor Byens Port paa Bakken og passe paa, naar Posten kom kjørende, for at melde ham det strax. Klaus opgav sin Leg, thi han var en god tjenstfærdig Dreng, og gik ud paa Bakken, hvorfra man kunde overse en lang Krumning af Landevejen og opdage enhver Bogn, som vilde til Byen, en god halv Time, førend den naaede derind.

Klaus havde allerede staaet og ventet en skikkelig Tid, da Hendrik kom forbi. Hvad staaer du der efter? raabte denne. Kom og gaae med mig, vedblev han; alle de andre ere nede paa Engen, der skal vi spille Langbold. Men Klaus fortalte ham, hvad han havde lovet, og at han derfor ikke kunde følge med. Men, spurgte Hendrik, hvor længe vil du staae der i den stegende Hede? Klaus svarede: til Posten kommer, hører du jo! — Na, den Post kommer ikke saa snart; kom du kun med mig, sagde Hendrik igjen. Men Klaus vilde ikke. Hvad giver han dig da for det? spurgte Hendrik, som vel meente, at det var tosset at tjene Folk for ingen Ting. Da nu Klaus forsikrede, at han intet havde begjæret og Kjøbmanden heller intet lovet, saa løb Hendrik sin Vej med det Udbrud: Sa, du er rigtignok en klogtig Fyr! Af dig skal man lære at anvende sin Fri-Eftermiddag godt!

Men det var Hendriks virkelige Mening? Hvorfor

mon Kjøbmanden vilde vide forud, naar Posten kom? Hvad vilde I have gjort i Klausens Sted?

5. Den glemfomme Pige.

(65) Da lille Maren var otte Aar gammel, satte hendes Moder hende til at vogte deres Ullinger. I Førstningen passede Maren dem troligt; men da hendes Forældre engang rejste bort i tre Dage til et Bryllup, glemte hun dem. Da Moderen rejste, lod hun nemlig Maren og hendes Broder gaae ind til Naboens, for at de kunde være der saalænge; og Naboen lovede at give Børnene Mad, medens Forældrene vare borte.

Marens Moder havde leveret hende Nøglen til det Kammer, hvor Ullingerne vare, og bedet hende at passe dem vel. Maren havde lovet det; men saasnart hendes Forældre vare borte, kom nogle andre Børn og fik hende ud paa Gaden at lege med sig, og hun, som var meget for at lege, legede hele Dagen og lod Ullinger være Ullinger. Næste Dag gik hun med Naboens Datter ud i Skoven at plukke Blomster og glemte ogsaa den Dag Ullingerne. Først den tredie Dags Aften huskede hun paa dem; men da hun kom og vilde give dem Ude, vare de alle tilligemed Anden sultede ihjel. De arme Stakler havde ikke kunnet komme ud, og vare nu døde en langsom og piinlig Død for Marens Forsømmeligheds Skyld. Hun græd bitterlig, og ventede med et tungt Hjerte sine Forældres Komme, der ellers vilde have glædet hende saameget.

6. De smaa Tyve.

(66) Erik Bertelsens Børn havde lagt Mærke

til, at der stode to store Pæretæer i Naboens, Herr Steenstrups, Have, der vare fulde af store Pærer. De fik det Indfald, at krybe over Gjerdet og hente sig nogle af disse. Hvad var det for et Indfald? -- Dette gjorde de flere Gange. Endelig mærkede Naboen, at han blev bestjaalen, og skjulte sig en Dag, da Luusmørket nærmede sig, etsteds i Haven. Det varede ikke længe, saa saae han Eriks Børn komme over Gjerdet; sky og ængstelige saae de sig om, og da de ikke fik Dje paa nogen i Haven, fore de affted hen til Pæretæerne.

Da de havde plukket saa meget som de kunde bære, vilde de liste sig tilbage, men da traadte Havens Ejer dem pludselig i Bejen. Hvor forskrækkede og skamsfulde stode nu disse Pæretæer! Hvor bønlig bade de Hr. Steenstrup om at tilgive dem og ikke forklage dem hos deres Fader! Hr. Steenstrup, som var en god Mand, lod sig bevæge, da de paa det helligste lovede aldrig meer at komme igjen paa den Maade.

Men disse flette Børn holdt ikke Ord; thi nogle Uger efter fandt Hr. Steenstrup, at de en Morgen tidlig havde stjaalet alle hans modne Vindruer, som vorede tæt op ad hans Baaningshuus. Han gik nu til sin Nabo og meldte ham hans Børns Tyverier; men disse vare frække nok til at nægte alt, og Erik troede dem desværre. Sukkende gik Hr. Steenstrup bort, i det han sagde: Børn, tænk paa mig, det vil engang gaae eder ilde i Verden! Denne Spaadom gik ogsaa i Dpfylbelse. De smaa Tyve bleve siden store Bedragere, og deres Liv tog en sorgelig Ende.

7. Den Nysgjerrige.

(67) Margarethe var bekjendt for sin usømmelige Nysgjerrighed, og allerede ofte havde hendes Forældre straffet hende for denne Daarlighed. Saa snart hun hørte den mindste Støj paa Gaden, løb hun alting ligge og løb til Binduet for at see, hvad der var paa Færde; en Dag gjorde endogsaa denne stygge Bane hende saa blind, at hun fór til og stødte Hovedet igjennem Ruden, saa hun meget slemt forskar sit Ansigt derved.

Men hun kunde dog ikke tæmme sig. Paa Gaden tabte hun ikke sjælden sit Strikketøj, sin Sypose, en Bog, eller hvad hun ellers havde i Haanden, i det hun skyndte sig for at see, hvad Folk løb efter. En Gang havde hun lige nær mistet Livet; thi idet hun løb efter nogle Karle, som trak en Tyr, der havde revet sig løs men igjen var bleven fanget, sled Dyret sig atter løs og vendte sig mod Margarethe; og kun med Nød og næppe slap hun ind i en Gadedør. Tyren var hende saa nær, at den med sit ene Horn rev hendes smukke nye Forflæde af, og fór ned ad Gaden med det som med en Fane.

Hendes Nysgjerrighed forledte hende ogsaa til at lure, og man saae hende om Aftenen liste sig hen under Folks Binduer, for at høre efter, hvad der blev talt om inde i Stuen. Men en Gang kom hun galt affted dermed. En Skomager, om hvis Familie hun havde udspreidt flere urigtige Fortællinger, som hun havde sat sammen af de enkelte Ord, hun havde op-

snappet ved at lure, påsede paa hende; han greb hende paa ferst Gjerning, tugtede hende uden Omstændigheder med et Par dygtige Dressigen, og lod hende gaae med den Bested: Kom du en anden Gang og luur, saa skal du faae min Rem at smage!

8. De gode Skolekammerater.

(68) En fattig Skomagers Søn, der gik i Skole tilligemed endeel andre Børn, plejede ofte under Læretimerne omhyggelig at skjule sine Beenklæder med sin Kjole. En af hans Sidemænd lagde Mærke til, at han gjorde det af Undseelse over, at Buxerne vare saa maadelige. Dog udloer han derfor ikke Peter (saaledes hed den fattige Dreng), hvilket maaskee mangen i hans Sted vilde have gjort; værtimod talte han hemmelig med en anden derom og foreslog for ham, at hele Klassen skulde lægge sammen, for at lade gjøre et Par Beenklæder til deres trængende Kammerat.

De øvrige af Klassen, selv de som ikke havde noget tilovers, vare villige dertil, og uden at Læreren vidste noget deraf eller Peter kunde mærke det, samlede de snart saa mange Penge, at de kunde kjøbe Løj til Buxer og desuden til en Vest. En af dem, der var af Peters Størrelse, lod tage Maal af sig i hans Sted. Da Løjet var færdigt, fik Formanden for dem Peter til at indfinde sig en Morgen noget tidligere end sædvanligt i Skolen, hvor han saa meget overraskedes ved sine Kammeraters Forøring, at Lærerne stode ham i Djnene. De andre vare lige saa glade som han og tilstode, at de ikke kunde have anvendt deres sammensparede Penge til noget, der vilde forskaffet dem en større Glæde.

9. Den Frygtsumme.

(69) Sophie havde ofte hørt Spøgelsehistorier af den Pige, som påsede hende og som var et meget uforstandigt Menneſke, der ikke betænkte, hvilken Fortred

hun kunde bringe Barnet i, ved at sætte hende saadant Løj i Hovedet. Derhos havde man søjet Sophie i aldrig at lade hende sove alene i et Bærelse eller ogsaa at lade en Lampe brænde hos hende hele Natten. Men derved blev hun meget frygtsom af sig.

Sophie var over ti Aar, da det hændte sig, at alle hendes Sødsfende paa en Gang bleve syge af Mæslinger. Hun maatte derfor om Natten sove alene, da de Syge vare flyttede sammen i en stor Stue; og da nu Sophie var saa gammel, meente hendes Moder, at hun dog engang maatte begynde at sove uden Lys. Sophie bad indstændig om at maatte ligge i Sygestuen, men det var jo ligefrem at paasføre hende Smitten, hvorfor Moderen ikke gav efter.

Grædende gik Sophie til sit Kammer, klædte sig ilfsomt af og puttede af Angest Hovedet heelt ned under Dynen. Fra Tid til anden maatte hun dog tage Hovedet op igjen, for at trække Luft, og hun stirrede da omkring i Bærelset uden at vide, hvad hun egentlig saae efter. Under saadan en Uro kunde hun ikke falde i Søvn. Paaengang troede hun nu at blive en lang hvid Skikkelse vaer henne ved Kammerdøren. Fuldt af Skræk trak hun Sengedyngen langt op over Dreene og Angestens Sved løb ned ad hende. Længe kunde hun imidlertid ikke holde det ud i denne Stilling; hun vovede derfor nogle Djeblikke at stikke Hovedet frem, og, see! den rædsomme hvide Skikkelse stod ikke blot endnu ved Døren, men den bevægede sig end- ogsaa.

Nu begyndte Sophie at skriges højt, da i samme Djeblik hendes Moder traadte ind i Kammeret. Men, Barn, hvad fattes dig? raabte Moderen; drømmer du, eller er du vaagen? — Al, Moder! Moder! den hvide Skikkelse! sagde Sophie gispende. — Jeg troer endogsaa, du seer Spøgelsler, svarede Moderen; see, at du bliver rigtig vaagen; hvad er du bange for? — Det viste sig nu, at Sophie havde holdt et langt Haandklæde, som hang paa Dørhængselen

og som Maanen svagt havde oplyst, for en lang hvib Skikkelse. At den indbildte Skikkelse havde bevæget sig, var forresten ganske rigtigt. Moderen havde nemlig ganske sagte aabnet Døren for at lytte efter. om Sophie sov, og derved havde Haandklædet bevæget sig.

Sophie sov snart ind efter al denne Ansægtelse. Men den næste Dag skammede hun sig over sin Frygtsomhed, og hun sov herefter uden Lys og uden Angest.

10. De faade Dreng.

(70) To Dreng gik i Skole med hinanden. Den ene var en Sen af en svagelig Enke, som derfor intet synderligt Opsyn kunde have med ham; den anden havde vel begge sine Forældre levende, men disse tænkte desværre mere paa deres egen Tidssfordriv end paa deres Søns rette Anvendelse af Tiden. Sjælden vare de hjemme, og de vidste derfor ikke, hvad Sønnen foretog sig, om han kom hjem til rette Tid, eller hvem der besøgte ham.

Disse Dreng bleve snart fortrolige; thi, som Ordspøget lyder, Lige søge Lige. Den Uartighed, som den ene ikke selv fandt paa, lærte han af den anden. I Skolen listede de sig til at skære Huller og alle Slags Figurer i Borde og Bænke; deres Kammeraters Bøger tilsmurte de med Blæk, splittede deres Penne op, brød deres Grisler itu, o. a. m. Andre Steder gjorde de det ikke bedre. Sælgekonerne, som sad paa Gaden, kastede de enten Snabs og Smaastene paa, eller de drillede dem med at sparke til deres Kurve; og oftere havde de den skadesro Glæde, at faae disse reent væltede. Gik de fra Skolen om Vinteraften, saa sloge de med Kjæppe paa Vinduesflodderne for at forstrække Folkene i Stuen, eller de ringede paa Klokken og løbe saa hastig deres Vej.

Men just ved disse stygge Streger bleve de engang grebne, og fik nu den længe forstjente Straf. En

Mand, hvis Børn de oftere havde forfrækket ved denne Raadhed, lod sine Folk i flere Aftener passe dem op i al Stilhed, og de bleve da begge grebne paa fersk Gjærning. Han overleverede dem til Dyrigheden, som undersøgte hele deres Dpførsel; og da man erfor, at det var de samme slemme Dreng, som havde afstedkommet saa mange Dptejer, hvorover Folk for havde klaget, saa bleve de offentlig pidskede paa Raadhuset til Advarsel for alle andre.

Fortjente de vel Medlidenshed? Men hvo var her ved meget at beklage?

II. Dagdriveren.

(71) Sigvart var eneste Søn af velhavende Forældre, og derfor kunde han have mangen Fornøjelse, som andre Børn maatte undvære. Hans Forældre toge ham ofte med paa Spadsereure, og saa gik de sædvanlig ind paa et eller andet Sted og nøde alle Slags Forfriskninger, som Frugt, Kage, Wiin eller andre Drikkevarer. Var der noget Nyt at see i Byen, s. Ex. Lidenandsere eller Musikanter eller fremmede Dyr eller omrejsende Skuespillere eller andet deslige, saa gik de næsten altid derhen med Sigvart, for at gjere ham en Fornøjelse. De haabede vel, at han skulde see at gjen-gjælde denne deres Godhed ved Flid og Opmærksomhed i Skolen.

Men det tænkte Sigvart kun lidet paa. Sværtimod fik han et umaadeligt Hang til Fornøjelse og segte stedse at slippe fri for Arbejde. Med Ulyst gik han i Skole og gjorde sædvanlig store Omveje for at draage Tiden ud og være der desto kortere; ja han blev undertiden reent borte fra Skolen, og gik og legede udenfor Byen med to andre Dreng, der tænkte lige saa slet som han. Hans Forældre fik naturligviis dette at vide. Men naar de formanede ham, saa havde Sigvart alle Slags Foregivender at fremføre, lovede ogsaa stedse, at fra nu af skulde han bedre sig; saa at

disse ejegode Forældre, i Haab om en Forandring, tilgave hans Forseelser og tomme Undskyldninger.

Men Sigvart forandrede sig ikke. Hvad han skulde bestille hjemme efter Læreren's Opgivende, forsømte han enten ganske eller jaskede det saaledes af, at man aldrig kunde være tilfreds dermed. Det eneste, han havde Lyst til, var at more sig. Halve og hele Dage kunde han spille Bold, eller lege Tagfat paa Marken, eller see Soldaterne exercere, eller staae paa Torvet og høre paa dem, som kjebsloge. Eller han drev om og ligede ind af Folks Binduer, eller stod og talte, hvor mange Bogne der kom igjennem Byens Port, eller gloede paa et nyt Skildt, o. s. v. Var der nogensteds Dpløb, saa var man vis paa, at see Sigvart der. Saa seen han gik til Skole, saa ivrig sprang han efter Slagsmaal og andet Klammeri.

Hans Lærer kaldte ham ofte en Dag tyv, fordi han stedse misbrugte den Tid til usle Fornøjelser, som var bestemt til at arbejde og lære i; thi derved stjal han jo de kostbare Læredage fra sig selv, de Dage, som aldrig komme tilbage igjen; og han blev fattig paa Kundskab og Duelighed, fordi han havde ødslet saa letsinde med Timerne.

Sigvart's Forældre græmmedes herover. Da han endelig blev voksen, var han ikke brugelig til nogen Ting; thi det ringeste Arbejde forekom ham som den grueligste Anstrengelse. Han levede derfor til Byrde baade for sin Slægt og sine Venner, thi han drev den hele Dag om fra den ene til den anden, og kedede sig bestandigt, fordi han ikke havde lært noget Godt og Fornuftigt, som han kunde have at tænke paa. Han angrede vel sin Dovenskab, men det var for silde; og han tilbragte sit Liv meget ulykkeligt. Den Arv, hans Forældre efterlod ham, var nemlig snart fortæret, da han selv aldeles intet fortjente. Hans Nærmeste havde ingen Gvne til at hjælpe ham, og andre ingen Lyst. Han endte sine Dage i Nød og Kummer.

12. Den gode Datter.

(72) Wilhelm var meget syg, og hans kjærlige Moder havde allerede, af Bekymring over hans Tilstand, vaaget tre Nætter hos ham. Marie, hans tolvaaarige Søster, frygtede, at hendes Moder skulde selv blive syg af denne store Anstrengelse, og bad hende derfor ret indstændig om at maatte komme til at vaage den fjerde Nat. Men den omme Moder vilde ikke tildele dette, deels fordi Marie var lidt svagelig, deels fordi hun frygtede for, at Marie, som et Barn, skulde falde i Søvn, og saa Wilhelm være ganske uden Hjælp.

Da det blev Aften, maatte Moderen dog endelig lægge sig lidt paa Sengen, fordi hun ikke længer kunde holde de trætte Dine aabne. Marie var allerede paa Moderens Forlangende gaaet til Sengs, men af kjærlig Bekymring kunde hun ikke sove ind. Da hun nu hørte, at Moderen var falden i en fast Søvn, stod hun op, tog sit Strikketøj og satte sig ned paa Jorden ved Siden af den Syges Seng. Hun gav nøje Agt, og saasnart han rørte sig, var hun strax ved Haanden, for at spørge hvad han vilde. Natten gik hurtigt for hende, og hvor stor var hendes Glæde ikke over at have skaffet sin Moder denne styrkende Hvile.

Kort efter blev Moderen ogsaa syg. Hun blev dog snart igjen helbredet, men kunde ikke komme til Kræfter igjen. Da hørte Marie, at Lægen sagde til en Naboerske, som kom for at see til Moderen: Der som den Syge blot kunde drikke et Glas Biin daglig i et Par Uger, saa vilde hun hastig komme sig. Men hvor skulde en fattig Enke tage Penge fra til Biin? Desuden havde Wilhelms Sygdom næsten kostet hendes sidste Skilling.

Men den lille Marie fandt paa Udveje. Hun hørte nemlig, at en Familie der i Huset ønskede en, som kunde opstable det smaahuggede Brænde, for at

Karlen igjen kunde gjøre andet Arbejde. Hun bad, at man vilde give hende denne Forretning, og lovede ret at være flink derved.

Efter to Dages sure Anstrengelse havde Marie virkelig fortjent saa meget, at hun kunde kjøbe sin Moder en Flaske Gammel-Bin derfor. Omendstjont hun var meget udmattet af det overordentlige Arbejde, saa løb hun dog strax om Aftenen saa hurtig efter Binen, som om hun den Dag slet intet Arbejde havde havt. Ubeskrivelig stor var hendes Glæde, da hun traadte ind i Stuen og satte Binen paa Bordet med de Ord: Her er Biiin til en heel Uge, Moder!

Og det blev ikke ved denne Uge. Thi da Folkene i Huset hørte, hvad den lille Marie havde gjort for sin Moder, saa meente de, at ogsaa de burde gjøre noget for den værdige Enke; de sammenskød en lille Sum Penge, hvorfor der i 6 Uger endnu blev kjøbt Biiin, saa hun havde den Glæde at blive fuldkommen rask igjen. Men hendes største Glæde var dog hendes lille Datters kjerlige Sindelag.

13. Den lille Jørgen.

(73) Min Mave! min Mave! skreg den lille Jørgen og vred sig som en Orm. Hvad fattes dig? spurgte hans Fader. Ak! jeg har saa ondt i min Mave! skreg han igjen. Naa, naa! giv dig tilfreds! sagde Faderen. Men hvad har du da kommet i den Mave, siden den gjør saa ondt? spurgte han videre; hvad har du spist? O, intet, peb Jørgen, uden Æbler, Pærer og nogle Blommer. Og hvad har du vel drukket? blev Faderen ved at spørge. O, intet, hylede den Lille, uden M og lidt tyk Mælk. Godt, mit Barn! Æbler, Pærer, Blommer, M og tyk Mælk paa en Gang i Maven, det maa endelig volde Aneb. Nu, au, nu døer jeg! skreg Jørgen igjen. Nej, vær du kun rolig, min Søn, sagde Faderen, saa haardt gaar det ikke til. Men du maa en Stund lide Straf for din Umaadelighed; saa propper du ikke tiere Maven fuld af saa meget paa en Gang.

11. Den Slikvurue.

(74) Frederikke havde den onde Bane at slikke af alt, hvad hun saae, baade Spise- og Drikkevarer. Hun var allerede ofte bleven straffet af hendes Forældre, fordi Slikvurenhed ikke alene er meget uanstændig, men desuden en Aarsag til, at man overhovedet ikke lærer at tæmme sine Begjerligheder.

Men Frederikke lod sig ikke affrække af nogen Tanke om Utilladeligheden eller Straffen, naar hun fik Lyst til at slikke. Forældrene maatte derfor til hendes store Skam bestandig lukke Havedøren i Laas, saalænge der var Frugt i Haven; thi hun plukkede alt hvad hun kunde naae, om det var modent eller ikke, Ribb, Kirsebær, Blommer, Pærer, bed i det og fastede det saa fra sig igjen, naar det endnu var haardt. Naar hun derfor engang slap ud i Haven, saa forværvede hun næsten lige saa meget som Spurve, Dibenborrer og andet Utoij tilsammen.

Allerhelst listede hun sig i Mælkestuen, hvor hun med Fingrene strøg Floden af Botterne. I Begyndelsen troede man, at det var Katten, men snart viste det sig, at Frederikke meget godt forstod at tilvende sig Møglen til Mælkestuen. Hendes bedrøvede Forældre toge hende for sig, forklarede hende, at saadan en Opførsel var lige saa slet, ja værre end Tyveri, og bade hende bønligt om at forbedre sig, i det de lovede at eftergive hende al Straf, naar hun blot opfyldte deres inderlige Ønske. Men selv denne Kjærlighed rørte ikke den flemme Pige. Engang fik hun endogsaa fat paa en Flaske Vin, som stod optrukken paa Bordet, fordi man den Dag ventede en forbiressende Ven, drak en heel Deel deraf, blev aldeles beruset og havde nær faaet et Slag.

Medens Frederikke saaledes var usforbederlig, straffede Bor Herre hende, da hun mindst ventede det. En Dag var hun i Besøg hos sin Tante. Hun kom til at blive ganske alene i Stuen, og saadanne Tider pleje-

de hun gjerne at benytte til sin Slikken. Hun saae sig nu allevegne om; men Skabet var lukket i Laas, da Tanten kjendte hende, og paa Bordene fandtes ikke det mindste. Endelig opdagede hun Laaget af en Glas skaal, som stod ovenpaa Skabet, og hendes Lyst kom strax i Bevægelse. Da hun var hos fremmede Folk, skulde hun saameget snarere have tænniet den (hvorfors vel det?), men det tænkte hun ikke paa.

Hun satte strax en Stol hen for Skabet, men da hun ikke fra den af kunde naae Skaalen, saa hittede hun paa en anden Maade, thi hendes onde Lyst opægedes alt mere og mere. Hun slæbte ikke uden Nøje et Bord hen til Skabet, krøb fra Stolen paa Bordet, og fik nu fat paa Skaalen. Der var noget Hvidt i den, som om det kunde være Sukkerkandis; hun tog et Stykke og smagte paa det; det smagte lækkert, og hun tog alt saa dygtig til sig.

I det samme kom Tanten løbende, da hun havde hørt Støjen med Bordet. Frederikke blev saa forstrækket, at hun nær var falden ned af Bordet; men hendes gode Tante blev endnu mere forstrækket, da hun saae, at Frederikke havde spist næsten alt det giftige Bly sukker. Dette var nemlig bleven anskaffet samme Dag til at lave Blyvand af, som er et vigtigt Lægemiddel til udvortes Brug. Hun tog hende strax ned af Bordet, gav hende Mælk, for at hun skulde komme til at faste op, og sendte Bud efter Lægen. Men snart følte Frederikke Smerter i Underlivet, fik den allervoldsomste Krampe og skreg, saa man kunde høre hende flere Huse borte.

Lægen kom, foreskrev, at hun skulde drikke endnu

mere Mælk, og gav hende siden andre Løgemidler; men hun havde sliffet for meget, til at kunne helbredes. Wel beholdt hun Livet, men hendes Helbred var knækket; hun blev aldrig rigtig vogen, saae guften og afkræftet ud og havde en uafbrudt Lamhed i alle Lemmer, især i begge Hænderne, saa hun intetsomhelst kunde foretage sig, ikke engang klæde sig paa eller af alone.

15. Den Rivagtige.

(75) Christopher levede i bestandig Splid med sine Sødskende og sine Skolekammerater. Naar hans lille Søster blot saae paa noget af hans Tøj, saa begyndte han strax at skjænde, og rørte hun derved, saa undsaae han sig ikke for at slaae til hende. Naar han fulgte hende i Skole eller hentede hende hjem, saa havde han bestandig noget at skjænde over; thi snart gif hun ham for hurtig, snart for langsom, snart igjen slæbte han den stakkels Pige saa ubarmhertig affted, at hun hvert Øjeblik var nær ved at falde. Sad hun paa Bænken udenfor Døren og Christopher kom gaaende, saa raabte han strax: Naa! der vilde jeg just sidde! og gif hun saa ikke med det Gode, saa puffede han hende bort.

Naar en af hans Brødre begyndte at fortælle noget, saa raabte strax Christopher: Nej! saaledes var det slet ikke; nu skal jeg fortælle, hvordan det gif til. Men for det meste fortalte han da Tingen urigtigt eller just netop saaledes, som de andre havde gjort det. I Skolen bar han sig ad paa samme Maade; alting skulde her gaae efter hans Sind, og yttrede nogen en anden

Mening end hans, saa vilde han strax bevise sin Ret med den knyttede Næve istedenfor med fornuftige Ord. Derfor vilde tilsidst ingen sidde hos ham eller lege med ham.

Da Christopher blev større, satte han endogsaa en Vre i at byde enhver Trods, og forlod sig derved paa sin Legemsstyrke; især havde de Smaa og de Fredsommelige ingen Ro for ham; han blev aldrig træt af at drille dem. Ogsaa paa Gaden begyndte han nu Klammier; men da han her flere Gange traf paa en Modstander, der overgik ham i Kræfter og i Dvelse, saa havde han for det meste et forslaaet Ansigt. Alle skikkelige Folk skyede ham derfor. Engang fik han i et Slagsmaal endogsaa en Bule i Hovedet, der i flere Uger voldte ham ufidelige Smerter og hvoraf han beholdt en hæslig Knude hele sin Livstid.

Men heller ikke dette Uheld bragte ham til Eftertanke og hans Hidsigheid styrkede ham i nye Ulykker. En Søndag var han gaact ud til et Værtshuus, hvor han snart yppede Riv; hans Modstander var en haandfast Karl, hvorover Christopher blev endnu mere vred og vild, og han bibragte da denne et Saar, hvoraf han snart døde. Den ulykkelige Christopher maatte til Straf herfor tilbringe Resten af sit Liv i Tugthuset, adskilt fra Verden og død for de Levende.

16. Den Frusne.

(76) En rejsende Haandværkssvend kunde formedelst den dybe Sne ikke naae til Staden og befandt sig i stor Fare for at fryse ihjel. Han var nemlig bleven

overfalden af Træthed og Kulde, havde sat sig paa Bejen og var nu falden i Sovn. To Bønder kjørte fra Staden. Hans, som kjørte den første Slæde, saa den Sovende ligge der. Der ligger et Menneske, raabte han, han er enten død eller drukken. Christian, som kjørte den anden Slæde, holdt strax stille, stod af og forsøgte længe, om han kunde vække ham; men han fandt ingen Bevægelse hos ham.

Kom, raabte Hans, lad ham ligge; hvad kommer han os ved? Vi maae hjem; det er over Midnat! Nej, svarede Christian, jeg har hørt i Skolen, at om et Menneske endog allerede er frusset ihjel, saa kan en fornuftig Omgang dog redde ham. Hjælp mig at faae ham paa min Slæde; jeg vil kjøre tilbage til Byen og bringe ham til Doktoren.

Ja, da havde jeg noget at gjøre, svarede Hans; jeg sidder her saa luunt, og skulde igjen gjøre Fodderne kolde for at spare en Smule paa dine Kræfter? Og dermed kjørte han sin Vej. Christian loftede altsaa den Frusne, saa godt han kunde, alene op i Slæden, kjørte tilbage til Staden og havde den store Glæde, at Lægen, til hvem han bragte ham, frelste hans Liv ved sin kyn-
dige Behandling.

17. Straffen.

(77) Ludvig følte en ondskabsfuld Glæde, naar han kunde indjage andre Skræk. Han stillede sig derfor undertiden an, som om der var hændtes ham en Ulykke, og begyndte at skraale højt; men naar saa Tjenestefolkene eller hans Sødskende kom løbende, saa var det ikke no-

get, og Ludvig lode dem ovenikjobet ud. Saaledes sprang han f. Ex. klodset ned ad Trappen og søgte at efterligne den Støj, som et haardt Fald frembringer. En anden Gang stænkede han sig i Ansigtet med Easten af et Kirsebaer, saa han saae ganske blodig ud, eller han lagde sig ned paa Jorden og skreg, saa man skulde troe, han havde slaaet sig reent fordærvet. Men da han nu saa ofte havde narret Folk, saa hørte ingen efter ham just engang, da det var Alvor.

Ludvig var nemlig krogen op paa en Stige, der stod i Udhusene; et af Trinene gik itu, han styrtede ned og brak det venstre Been. Han skreg af fuld Hals, men man brød sig ikke om hans Skrigen og lod ham ligge. Da han havde skreget en Tid lang, slog Samvittigheden ham; han skammede sig over sine tidligere Optøjer og laae nu ganske tavs. Endelig stødte en Pige paa ham og saae, at det ikke var Spøg. Hastig gik der nu Bud efter Lægen. Men da man ikke i Tide var kommen ham til Hjælp, saa var Benet ganske ophovnet, Kulden havde slaaet sig til, og han maatte ikke allene lide dobbelt Smerte ved Forbindningen, men han kunde ikke længer fuldkommen helbredes og forblev halt saalænge han levede.

18. Den frygtsomme Espe og hans uforfærdede Søster.

(78) Espe var en Dreng paa 14 Aar, men en udsel Stakkel alle sine Dage. Naar han blev bange, forzag Sands og Samling ham reent, saa at han ikke selv vidste, hvad han gjorde; og, desto værre! Krysteren blev

tidt bange. Engang, han var paa Marken, rejste der sig et heftigt Tordenvejr. Som en Dreng af den Alder maatte han endelig vide, at Tordenen er ingen Ulykke, at Tordenen, som enhver anden Ting, staaer under den Højstes Bestyrelse, og at man ej kan frygte i Skjul for Torden; ja, som en Dreng, født og opdragen paa Landet, maatte han endvidere have lagt Mærke til, eller i det mindste hørt sige, at Lynildstraalen trækker snarest efter Træer og andre fremragende Ting. Ikke desmindre krob Espen ind i en huul raadden Pile, som stod ved et Gjærde, og tænkte at være sikker der, skjønt han rystede som et Vespeløv ved hvert Tordenskrald, der kom.

Vejret tog til, medens Ratten faldt paa. Det regnede, saa det skyllede efter. Til Espes store Lykke var der just flere saadanne Pile ved samme Gjærde; til en af dem, ikke langt deraf, traf Lynstraalen og tændte. Saa nær var den ham. De Folk, som udsendtes for at lede ham op, kunde ikke finde ham i dette Skjul, og hans Angest gjorde, at han ikke mærkede deres Raaben. Om Morgenen gif man atter ud og søgte efter Espen; der saae man Benene stikke frem udenfor Pilen og fik ham trukken ud. Men hvor han var tilredt af Vand og allehaande levende Ulvej, som opholder sig paa saadanne Steder! Han maatte i Seng, blev virkelig syg derefter, og fik denne Løsestreg at høre, saalænge han var der i Egnen.

En anden Gang, da han var i Marken, mødte han en arrig og bister Tyr eller, som Landsbyfolk kalde den, en uvane Tyr. Strax blev han sandsesløs af Angest. Dog havde denne Gang intet været lettere for ham, end

at frelse sig, hvis Fornuften kun havde staaet reent stille hos ham. Han havde nemlig et Gjærd, fuldt af Træer og Buske, paa den ene Side af sig og en Bakke, med en stor Steendybbe, paa den anden. Til hvilken Side, han vilde, kunde han have frelst sig; men han saae eller tænkte paa ingen af Delene.

Iværtimod løb han lige frem samme Vej, han var kommen ad. Lykkeligviis mødte hans Søster ham, som kom fra Mælkning. Hun var et Aar yngre, men lige saa rask og besluttet, som Broderen var sej og krysteragtig. Hun saae Espe komme løbende som et galt Menneske uden at mæle eller tale, saa at han vist havde løbet hende omkuld, hvis hun ej var gaaet til Side; men i det samme seer hun ogsaa Tyren. Hun blev nu, som enhver kan tænke, ogsaa angst; men Sandsen beholdt hun. Saa snart Broderen var forbi, snub! saa tog hun Mælbotten og satte Tyren den med Mælk og alt lige i Panden. Tyren blev forbauset, saa efter Botten, som trillede hen ad Jorden, og fik for det første nok at bestille med at splintre den ad; imidlertid reddede Pigen sig over Gjærdet og Broderen ligefrem ad Vejen hjem.

Espe forsikkrede siden, at om han havde mødt det vilde Hav eller en gloende Ild, saa var han løben lige deri. Derimod redde behjertede Folk, som ikke tabe Modet, sig mange Gange ud af de farligste Foretagender og Tilfælde, ved hvilke Krysteren gjerne maa omkomme til Straf for sin Udsæthed. Det viste Pigen med Mælbotten; Une hed hun, den raske Løs.

II. *Lystige Fortællinger.*1. *Katten og Musene.*

a.

- (79) *Sorgangen Nat
vor sultne Kat
en ung og lækker Muus fik fat;
men da den i det samme saae
en Rotte, lod den Musen gaae.
Nu Katten efter Rotten sprang,
men fik en Næse nok saa lang,
saa Musen, Rotten, begge to,
slap lykkelig af Kattens Klo.*

b.

Da Musene havde holdt Raad sammen, om hvorledes de bedst skulde undgaae Katten, besluttede de enstemmigen, at der skulde bindes en Bjælde om Halsen paa den; thi naar de saa horte Bjældens Lyd, kunde de itide tage Slutten til deres Smuthuller. Men da det kom til Stykket, fandtes der ingen blandt Musene, der turde rove at hænge Bjælden paa Katten, og dette gode Forslag nyttede derfor til ingen Ting.

Saaledes have ogsaa mange Mennesker fuldt op af gode Raad, men kunne ikke sætte dem i Værk, og det er dog Hovedsagen.

2. *Den snilde Dreng.*

(80) En Dreng, som havde seet, at man lagde et Lagen under et Blommetræ for at opsamle Blommer, naar man rystede dem ned af Træet, saae siden et Træ, fuldt af Spurve. Han skyndte sig da at saae et Lagen, som han ganske forsigtig begyndte at udbrede paa samme Maade, for derpaa at ryste i Træet, det bedste han kunde, men Spurvene —.

III. Alvorlige Fortællinger.

Anden Samling.

I. Den altid Utilfredse.

(81) Udolph havde kjærlige Forældre, som derhos vare temmelig velhavende. De anvendte meget paa ham og Udolph fik alt, hvad en saadan Dreng kan ønske sig: pæne Klæder, mange Fornøjelser, smukke Billedbøger, en lille Have for sig selv og meget andet. Men just det, at det gik ham saa overmaade vel, kunde han ikke taale, og han blev utilfreds og unøjsom, det vil sige: han glædede sig tilsidst aldrig over det, han havde, men fandt altid noget at dable derved, og længtes efter noget andet, som han meente var bedre.

Naar han f. Ex. fik en smuk ny Trøje, saa var den ham enten for lang, eller for vid, eller ogsaa sad Knapperne galt, eller Farven behagede ham ikke. Gik han og spadserede med Forældrene, saa var det snart for varmt, snart for koldt, eller det skulde have været paa en anden Tid af Dagen, eller man skulde være gaaet et ganske andet Sted hen; eller ogsaa paastod han, Vejen var for lang, og han gik da og sukede hvert Øjeblik: Gid vi dog blot var der! Gid vi bare var der!

Men kom man nu endelig til et saadant Sted, saa havde Udolph atter utallige Ting at klage over; var der Biin at lædse sig paa, vilde han have Mælk; var der Gbler, vilde han have Ribs; var der Musik at høre, vilde han see Komedie; og vilde nu hans Forældre, for at føje

ham, tage en Bogn til Hjemturen, saa vilde Adolph ikke fjøre, fordi man saa gruelig blev rystet paa en Bogn.

Paa denne Maade forbittede den utilfredse Dreng sig næsten alle Fornøjelser, var aldrig glad og berøvede ogsaa andre deres Glæde. Benner havde han ingen af, thi hvem vilde omgaaes med et saadant Menneſke. Og denne slemme Fejl tog til med Aarene, istedenfor at aftage. Harde I Lyst til at være saadan?

2. Naboskabet.

(82) Anton's Forældre ejede deres egen Gaard i Kjøbsteden med en smuk Have til. Ved Siden af dem boede en fattig Skomager, hvis lille Have stødte op til deres. Denne ærlige Haandværker var Enkemand, men han havde en voksen Datter ved Navn Elisabeth, som styrede hans lille Huusholdning og plejede sine yngre Sødsfende med megen Omhu og Kjærlighed. Med disse Naboeer var Anton bleven godt bekendt; om Sommeraften gik den Gamle og puslede med sin Have, eller smøgede sin Pibe, og talte da ofte Anton til over Stakitværket, som adskillte Haverne, da han godt led den flinke Dreng. Den vakke Elisabeth og de andre Børn fik Frugt og Blomster af Anton, hvoraf der var Overflod i hans Forældres Have.

En smuk Morgen, da Anton var i Haven, inden han gik i Skolen, saae han Elisabeth gaae og græde bagved Røddehækken. Han kaldte flere Gange paa hende, men hun svarede ikke. Da han kom hjem igjen, var det derfor hans første Gang at ile ned i Haven, for at see, om han kunde erfare noget om Naboen's. I deres Have var ingen at see, men han hørte Støj i Huset og kunde godt skjelne Elisabeth's Røst, der talte meget ivrigt mellem flere Mandfolkestemmer.

Pludselig kom alle ud i Gaarden, og han hørte nu hvad det var. Den Gamle skyldte Penge bort, som han ikke kunde betale; han havde været krævet flere Gange,

men aldrig funnet fortjene mere end til det daglige Brød. Derfor vare Kettens Betjente komne for at tage hans bedste Bohave, hans Dynner og endogsaa noget af hans Værktøj, da den Mand, som han skyldte Pengene, ikke vilde vente længer. Men dette ansaae Elisabeth for himmelraabende Uret. Med Bønner og Taarer havde hun først søgt at bevæge Mændene til at gaae bort igjen; da dette ikke hjalp, saa truede hun nu, i sin Fortvivlelse, med at raabe Raboer og Gjenboer til Hjælp. Den gamle Fader, som rolig fandt sig i Ulykken, søgte at stille hende tilfreds, men den stakkels Pige kunde ikke fatte sig.

Anton hørte nu, at der kom en Vogn, for at hente Løjet, hvorpaa alle gik ind i Huset igjen. Han var meget bedrøvet paa Raboernes Begne; men snart fandt han paa Middel til at hjælpe dem. Han løb til sin Fader, fortalte det Passerede og bad om at maatte faae de Guldpenge, som hans Gudfader Tid efter anden havde skjenket ham. Hans Fader indvilligede ikke strax deri, men forlangte, at han skulde betænke sig noget, inden han bortgav saa meget; men Anton bad saa bønligt, at Faderen snart gav efter. Drengen ilede nu efter Vognen, leverede Pengene til Betjenterne og havde den store Glæde, at den en halv Time efter holdt udenfor Huset igjen. Antons Fader, som ikke vilde staae tilbage for sin Søn, skjenkede siden den gamle Morten, saaledes hed Skomagere, en lille Sum til at kjøbe Læder for; lidt var ogsaa bleven tilovers fra Guldpengene, hvilket Morten ogsaa fik, og han kom derved snart i saadan Stand, at han kunde leve paa sine gamle Dage uden Næringsørg.

Vel har ikke ethvert Barn Guldsfillinger, at bortskjenke; men hvert Barn kan dog gjøre noget for at hjælpe eller oplive Ulykkelige, naar det blot rigtig tænker sig om.

3. Guestesfillingen.

(83) En Præst fortalte engang følgende: I den haarde Vinter 1799 gik jeg en Dag ud for at besøge en Ven. I en af de store Gader, jeg skulde igjennem, saa jeg en

fattig gammel Kone, som, støttet paa sin Stof, majsommelig og rystende af Kulde slæbte sig frem. Hendes hele Udseende var saa ynkeligt, at det burde have bevæget ethvert menneskeligt Hjerte til Medlidenhed. Alligevel standsede hun flere Gange forgjeves, idet hun bad de Forbigaaende om Hjalp.

En liden Dreng, der selv var udsel slædt, saae dette; han tog da et Papiir op af Lommen, aabnede det, løb hen til Konen og straf hende hurtig noget i Haanden. Jeg kaldte paa Drengen. Han kom ogsaa hen til mig, men vendte Ansigtet bort. Jeg sagde til ham: hvorfor er du bange for at see paa mig? Du har jo intet Ondt gjort, min Søn! — hvad har du givet den gamle Kone?

En Enestefilling, svarede han, thi jeg havde ikke mere! Jeg sagde da: Det var ret, min Dreng; du gav, hvad du havde, og mere kan man ikke forlange af dig. Men du kan ikke undvære din Skilling og derfor vil jeg give dig en igjen.

Jeg gav ham nu otte Skilling, men han vilde slet ikke tage imod dem; efter nogen Betænkning tog han dog Pengene, takkede mig og løb afsted. Men hver rørt blev jeg ikke, da jeg saae ham atter løbe efter den gamle Kone og trykke hende de Penge i Haanden, jeg havde givet ham. Forgjeves søgte jeg at naae ham; han løb saa hurtig, han kunde, og jeg tabte ham snart af Syne. Daa saa jeg gav nu min Ekjærø til den Gamle, og gif derpaa min Gang.

Kjærlighed søger ikke sin egen Fordeel.
(1 Cor. 13, 5.)

4. Gaafepigen.

(84) I en Nat, da Stormen heftigt rasede, opkom der ulykkeligvis Ild i en Landsby, saa at næsten alle Huse og Gaarde paa en halv Timer lagdes i Aske. Provsten i det Herred, hvortil Byen hørte, talte næste Søndag fra Prædikestolen om denne sorgelige Tildragelse og anmodede den tilstedeværende Menighed om, hastig at

hjælpe med hvad man bedst kunde, da de Brandlidte lede Nød paa alt.

Lidt efter at Provsten var kommen hjem fra Kirken, bankede det paa hans Dør. Det var en lille Pige, der tjente som Gaasepige paa en Udslyttergaard, da begge hendes Forældre vare døde bort fra hende. Jeg har en Bøn, sagde hun, dersom Provsten ikke vilde tage det ilde op. Nej, mit Barn, svarede han ventligt, sig mig kun, hvormed jeg kan hjælpe dig.

Al! sagde Pigen, det er ikke mig, som trænger til Hjælp; jeg meente kun, om det var tilladt, at skjenke lidt til de stakkels Brandlidte, som Provsten i Dag talte om. Det gjerne, svarede denne; lad see, hvad du bringer, min lille Pige. Ja, sagde hun, noget forlegen, nu kan jeg ikke give Dem det; det er nemlig mit grønne Søndagskjørt, som jeg her har paa; men næste Søndag, saa skal jeg ganske vist komme med det, søjede hun til, og blev ganske let om Hjertet, da hendes Bøn ikke afsløges.

Men kan du ogsaa undvære det? spurgte Provsten hende. Na, jo! meget vel, svarede Gaasepigen. Jeg kan gaae lidt tidligere i Kirken, end de andre, og lidt sildigere bort igjen, saa seer ingen, at jeg har mit gamle Skjort paa. Næste Søndag bragte hun rigtig sit pæne grønne Skjort, og takkede Provsten, fordi han ikke havde forsmaaet denne ringe Gave. Det er en stor Gave, mit Barn! sagde Provsten, og klappede hendes Kind; frygt Gud, og han skal være med dig alle dine Dage! Derpaa gif Gaasepigen ud igjen til sine Gæs.

5. Saabelig Frygt.

(85) Wilhelmine havde aldrig havt Lyst til at komme meget ud af Stuen, og havde slet ikke bekymret sig om at lære at kjende de Ting rigtig, som ere i Verden. Hun ansaae derfor mange Tyr, som dog ere ganske uskadelige, for at være giftige og troede stedse, de vilde bide hende, saa saare de kom hende nær. Hun kunde derfor blive meget forskrækket over en ringe Ting,

som en anden ikke agtede det mindste paa. Naar hun saae en Skruptudse, saa sprang hun ti Skridt afvejen for den; naar en Muus kom hende for nær, saa faldt hun næsten i Besvimelse. Med Klarene tog dette snarere til end af.

Da hun var voksen, havde hun engang nogle Veninder hos sig, som hun beværtede med Kaffe. Imedens de venstabelig sad og snakkede sammen, krøb der noget paa hendes Arm. Hun saae efter det, og det var en Edderkop. Den havde ikke bidt hende og hun kunde jo let skaffe den bort med en Finger. Men Billhelmine blev ganske forvirret af Skræk. Uh, hu! skreg hun, sprang op, og rev Kaffebordet om, da hendes Kjole hang fast derved. Alt det smukke Porcellain, som var taget frem i Anledning af de Fremmede, blev slaaget itu og Kaffeanden faldt i Skodet paa en af hendes Beninder og fordærvede dennes Kjole aldeles. Hun selv rystede over sit hele Legeme, befandt sig saa ilde, at hun maatte gaae tilfængs, og blev saaledes til Latter, ikke blot for hendes Beninder, som tilgave hende, men siden efter for hele Byen, da man hørte dette.

6. De smaa Benner.

(86) Hør, lille Fader! sagde Erik, da han en Middag kom hjem fra Skolen, kan du ikke nok huske Nikolaj, som mistede begge sine Forældre for nogle Aar siden? Det er ham, hvis Fader var Gartner hos Amtmandens. Det gaaer ham nu saa jammerligt; han har længe ligget syg, og man siger, at han ikke kan komme sig, fordi de hæslige Folk, som han er hos, lade ham ligge i et affides Kammers og hverken passe eller pleje ham rigtig. Maa jeg ikke gaae hen og see til ham; det er saadan en rar Dreng?

Meget gjerne, svarede Faderen, det kan maaskee opmuntre ham lidt. Vi skulde blot vide, hvad Sygdom det er, thi er den smitsom, saa maa vi være meget forsigtige; jeg skal see at faae Underretning derom engang idag. Men Erik tilbød sig strax at løbe til Lægen, for at faae

det at vide. Lægen var ikke hjemme, men Erik fik ham snart opspurgt etsteds i Byen, og erfor nu, at Nikolajs Sygdom var en ondartet Koldfeber. Da Lægen mærkede Eriks Hensigt med at spørge herom, søjede han til, at Medicin ikke vilde hjælpe synderligt i dette Tilfælde, men at god Røgt og Pleje alene kunde gjøre Udslaget. Herover blev Erik just meget glad, da han allerede havde besluttet i sit stille Sind, paa alle Maader at tage sig af sin Kammerat.

Erik var nu hos den Syge næsten i al sin Fritid, baade Søndag og Hverdag; han tilbragte endogsaa i Begyndelsen et par Aftener til ud paa Natten hos ham, da der sommetider paakom Nikolaj en stor Vengsteligbed, og søgte at opmuntre ham ved allehaande Tale. Snart begyndte den Syge at komme sig lidt, og Erik bragte ham nu styrkende Spiser fra sin Moder, læste for ham af underholdende Bøger, som han laante rundt omkring, og bragte ham et par Gange smukke Kobberstik, som en af Præsterne i Byen ejede og som Erik ved sit venlige Bæsen fik denne overtalt til at udlane paa nogle Timer.

Erik trættedes ikke. Engang, da han gik hjem fra Nikolaj, mødte han en af deres ældste Skolekammerater, som sagde: Du er da en stor Daare, som sidder og spilder din Tid hos den ugle Dreng; hvad kan der komme ud af? Men Erik svarede blot: Dersom du var syg, Christen Terkelsen, og forladt af alle Mennecker, vilde du da ikke blive glad, isald en Kammerat tog sig af dig, plejede dig og trøstede dig, saa godt han kunde? Hertil svarede den lange Christen ikke et Ord men gik stiltiende sin Vej.

Nikolaj blev saaledes fuldkommen helbredet efter ikke lang Tids Forløb. Det skulde inderlig glæde mig, sagde han engang til sin Ven, om jeg nogensinde kunde gjengælde dig alt det Gode, du har bevist mig. Men Erik svarede: Jeg haaber, at du ingen Lejlighed skal faae dertil; thi jeg vil ingen anden Gjengjæld have end din oprigtige Tak. Fra den Tid levede begge i det hjerteligste Venskabs-

forbund, og de havde vist gjerne ladet Livet for hinanden, om de vare komne i det Tilfælde.

7. Den vrede Gartner.

(87) Engang gik Frits ud af sin Faders Have og glemte at lukke Døren efter sig. Dette betjente en Høne sig af og trippede ind i Haven, medens han var borte. Her gjorde den just ikke megen Gavn, da den skræbde i Bedene, for at søge efter Regnorme. Især opholdt den sig i det Hjørne af Haven, som var overladt Frits til at dyrke, og kom da ogsaa til den Plet Jord, hvor han havde sine unge Nelliker. Disse bleve for det meste ødelagte.

Frits var ude af sig selv af Værgelse, da han traf denne ubudne Gartner paa sine Bede. Vi du kun! sagde han; du skal dyrt betale mig din Uforsømmethed. Han løb hen til Døren og slog den i, for at Hønen ikke skulde undløbe hans Hævn. Derpaa tog han Jordklumper, Stene og alt, hvad han kunde faae fat paa, og kastede det efter det stakkels Dyr.

Uf Angest vidste Hønen ikke, hvor den skulde skjule sig; den prøvede nogle Gange paa at flyve over Stakitsværket, men den havde ikke Kræfter til at flyve saa højt; den faldt da ned igjen, faldt i Fritses Blomsterpotter, væltede en heel Mængde deraf og slog fire af dem, som han havde sine smukkeste Nurikler i, istykker. Herover blev Frits endnu mere opbragt. Han sprang som en Fjante omkring i Bedene, traadte snart en Tulipan, snart en Hyazinth ned, kastede paany, men istedenfor at træffe Hønen, traf han Havestruinduct og knusede en stor Glasrude.

Ru var hans Raseri stegen til det højeste. Saa skal og maa du døe, dit forbandede Dyr! raabte han i sin stygge Urrighed, tog sin Rive, slog efter Hønen og brak Riven itu. Han greb efter Spaden, begyndte Forfølgelsen endnu engang, og havde nu ganske vist dræbt den stakkels Høne, dersom ikke Faderen handelsøvis var

traadt til Binduet, havde seet hans Krumspring i Bedene og var kommen Hønen til Hjælp.

Ræppe saae Frits ham, førend han raabte: Nej! see kun, Fader, hvilken Skade denne selvgjorte Gartner har voldet mig! O, vil du ikke lade Døren staae aaben, at jeg kan jage den ud?

Hvorfor lukkede du den ikke selv op itide og jog Hønen værlig ud? spurgte Faderen; (men hvad vide vi, som Faderen ikke havde seet?) saa var alt dette Uheld ikke skeet, og du havde ikke staaet til Skamme for alle Tjenestefolkene, som staae der og kige ud af Koffendøren efter dig. Du kalder spotviis Hønen en selvgjort Gartner; men har du ikke selv været langt værre mod din Have? Hvad min Son?

Frits indsaae sin Fejl; han kunde for Skamsfuldhed ikke fremsøre et Ord; men han gik bort med det oprigtige Forsæt, en anden Gang bedre at kunne tæmme sin Brede, og var derfor taalmodigen den Straf, hans Fader paalagde ham, at miste sin Haveplads for den Sommer.

S. Hr. Harboes Børn.

(88) Hr. Harboe holdt tidlig sine Børn til, at de ved Arbejde selv skulde erhverve noget. Hans Døtre syede og strikkede ogsaa udenfor Skoletiden, og han købte saa deres smaa Arbejder af dem, naar de lykkedes godt. Hans Sønner drejede og snædkrede, eller gjorde alle Slags Paparbejder, saasom Esker, Futeraler og andet lignende. Ogsaa dette købte Hr. Harboe, naar det var pænt og net gjort.

Disse Børn havde derfor altid Penge under Hænder, som de kunde bruge, hvorledes de vilde; men Faderen formanede dem ofte til at anvende dem nyttigt og at være sparsomme. Marie, Karl og Henriette, Hr. Harboes yngre Børn, fulgte ogsaa disse Formaninger, og købte for deres sammensparede Penge alleslags Ting, som de kunde trænge til, eller have sand Fornøjelse af, f. Ex. Paar, Penne, Blyanter, Knive, Sage, Billeder, Farver, for-

ffjellige smaa Instrumenter, o. s. v. Og naar de saa ved deres Arbejde havde erhvervet sig et par Marks Penge, og havde kjøbt noget derfor, saa var dette dem langt kjæ-
rere, end hvad de fik forærendes.

Men *Gustav*, Hr. Harboes ældste Søn, holdt ikke saa godt Huus med sine Penge. Alt hvad han saae og som ved første Ojeblik behagede ham, vilde han have, og derfor kjøbte han ofte ganske unyttige Ting, eller saadanne, som han slet ikke trængte til. Han havde f. Ex. en god Kniv, men nu saae han en, der havde et mere glindsende Skæft eller hvor Bladet var lidt længere, og strax kjøbte han den og gav uden videre hvad der forlangtes; derfor betalte han alting meget for dyrt. En anden Gang kjøbte han et meget smukt Fuglebuur; men der var ikke engang Plads i hans Bærelse dertil og han havde ingen Brug derfor. Da han kom slæbendes dermed, sagde den lystige *Henriette*, som undertiden gjækkede ham for hans taabelige Indkjøb: Siden *Gustav* ikke ejer en eneste Fugl, saa skal dette Buur nok være et Fængsel til mig, naar han bliver altfor vred!

Naar han da sidenefter skulde kjøbe sig noget Nødvendigt, saa fattedes han Penge; han vilde da laane af sine Sødsfænde, men det havde Faderen strengelig forbuden. Nu bad han Faderen eller Moderen om at forære sig lidt Penge, men saa fik han igjen det Svar: Vær at være sparsommelig! Kjøb intet Unyttigt og intet Unødvendigt, saa vil du aldrig mangle, hvad du virkelig tranger til.

9. Væg ikke med Skydegeværer!

(89) Paa en Herregaard i Sylland indtraf for saa Nar siden følgende sørgelige Hændelse. Herremandens Jæger gif en Dag paa Jagt; men da han kom hjem igjen uden at have truffet noget Bildt, saa onskede han, som enhver god Jæger, at spare sit Skud og hængte derfor igjen sin ladte Bøsse op i sin Stue ved Siden af de andre Bøsser. Dette Gevær var ladet med Kugle. Et ungt Menneske paa femten Nar, der laae paa Bærelse

med Jægeren, kom strax efter for at pudse Støvler. Denne Knøs havde altid megen Lyst til at blive Jæger og legede derfor meget gjerne med disse Geværer, naar han var ene paa Bærelset, ihvorofte Jægeren end havde forsøgt baade ved Trusler og selv ved Prygl, men han endnu var en Dreng, at faae ham til at lade det være.

Heller ikke dennegang kunde Bertel, saa hed han, undlade at tage en Flint ned af Bæggen, spænde Hanen, sigte hen i Vejret og trykke løs; men ulykkeligviis fik han just fat paa den ladte, og førend han mærker dette, gaaer Geværret af. Kuglen farer igjennem Vinduet ud i Gaarden, og Barnepigen, som just gaaer forbi, segner til Jorden, truffen af Kuglen. Rigtignok rejser hun sig snart igjen og gaaer stønnende nogle Skridt fremad, men hun falder atter. Kudskfen, der stod i Nærheden, ilede hende til Hjælp og bar hende op i Huset. Hun blev strax bragt til Sengs og en Bogn jog assisted til nærmeste By for at hente Lægen, men hun døde efter en halv Times Forlob, inden Lægen paa nogen Maade kunde være der.

Det unge Menneske var i sin Fortvivlelse sprungen ud af et Vindue, som vendte mod Haven, og saaledes undsluppen; men allerede den følgende Dag blev han opdaget, og maatte nu til Straf for sin Ubesindighed, ved hvilken han var bleven til en Morder, længe sidde i Fængsel. Vel kom han ud igjen, thi med Vilje havde han jo ikke dræbt Pigen; men hans Sind blev aldrig mere beroliget, thi han kunde sit hele Liv igjennem ikke forjage Mindet om denne Gjerning af sin Sjæl.

10. Fiskeparken.

(90) Hr. Malling havde en Park, hvori der vare mange Karper og Suder. Naar han nu vilde gjøre sine Børn en Fornøjelse, saa gif han ned med dem til Parken. Enhver tog et Stykke Rugbrød med og brød Smaastrykker deraf, som de fastede i Bandet og som Fiskene saa opsnappede. Der kunde de ofte sidde en heel Time og see paa, hvorledes Fiskene svømmede op og

ned, hvorledes Insekterne, der leve i Vandet, fore frem og tilbage, og hist og her en Frø stak Hovedet op og — vip! — var nede igjen, naar et Barn kom den for nær.

Da tænkte Børnene ofte: Naar jeg dog bare engang kunde fange saadant et Dyr og see det ret nær ved! Men Hr. Malling tillod ikke nogen af Børnene at gribe derefter. Var dette vel Diet? Jeg skulde troe det. Et Barn er hverken en Frø eller en Fisk, der kan leve i Vandet; men var nogen af dem falden i Vandet, saa havde det let været ude med ham.

Engang sagde Hr. Malling, paa en smuk Sommeraften: Hør, Børnlille! den af eder, som imorgen kan staae op Kl. 5, uden at nogen kalder paa ham, skal jeg gjøre Gilde for. Børnene lyttede. Hvad skal det være for et Gilde, kjære Fader? spurgte Lotte. Staae du blot op til rette Tid, sagde Faderen, saa skal du nok faae det at vide. Na, raabte Lotte, jeg skal staae op før Kl. 5, længe før Kl. 5. Ja! raabte de andre, det skal jeg ogsaa — og jeg ogsaa — og jeg saaskam ogsaa!

Nu slog Kl. 10 paa det Uhr, som sad i Gavlen paa Bygningen. Faderen lod derefter Børnene gaae ind og sagde God Nat til dem; men de raabte: Du skal nok faae at see, at jeg skal komme op! Huss nu bare hvad du lovede, Fader! og flere lignende Ting. Hvert Barn sov den Nat paa sit Sted i Huset, for at den ene ikke skulde mærke, naar den anden kom op. Da de lagde sig, sagde enhver: Klokker halv fem imorgen! Kl. halv fem maa jeg op! Ludvig tog endogsaa Kridt og skrev over Sengen: Imorgen præcis Kl. halv fem staaer Ludvig Malling op!

Der saae man nu ret, at Menneket kan alt, hvad det alvorligen vil. Ræppe var Klokker slaaet et Quarter til fem, saa vare alle Børnene paa Benene. Enhver listede sig sagte ud af sin Dør, thi enhver troede at være den første. Men næsten i samme Øjeblik traadte de alle ind i Dagligstuen. God Morgen! See, god Morgen! Er du ogsaa der! tilraabte Børnene hinanden.

Nu skal vi dog see, hvad det er for en Fæst, Fader vil gjøre.

Ja, se! sagde Faderen, da han traadte ind. Utsaa, naar man lover Børnene en Lystighed, saa kan de alle komme op i rette Tid! Belan, nu skal jeg holde Ord, Børn. Kom med mig ned til Parken. Ludvig sprang forud og kom først ned til Parken. Næppe var han der, førend han vendte sig om og raabte til de andre Børn: Hanne! Karl! Lotte! Johan! Nu skal I see Løjer! skynd eder herned! Alle Mand løb da alt hvad de kunde. Men hvad i al Verden er det! raabte de som med en Mund. Alt Vandet havde Faderen nemlig ladet løbe ud af Parken, og paa Bunden vrinlede der af store og smaa Dyr. Her sprellede en stor Karpe, der to Euder, som søgte at bore sig ned i Dyndet. Karudser, Krabs, Frøer, Snegle, Orme, Larver, o. s. v. bedakkede Bunden af Parken; kort, alt Mudderet var ligesom levende.

Nu skulde man have seet Børnenes Glæde! En raabte: Fader! See bare den skrækelige store Frø! En anden: Lotte! nej, Kom herhen og see den Snegl! Hanne raabte: Na! hvem tager den Vandkals til mig! see Ludvig, der; ikke langt fra Karpen, den har en gul Mand omkring Vingen!

Endelig udbrod Ludvig og sagde: ak, kjære Fader, naar du ret vil gjøre os en Fornøjelse, saa lad os gaae ned i Parken; og alle istemmede: Na, ja! Fader! gjør det; saa vil vi fange Fisk og Krabs og Frøer, saa det skal være en Lyst!

Naa, ja, saa gaae da! sagde Faderen, men læg først Kjolen, træk saa Strømper og Sko af, og smøg Uermene op paa Lintøjet, at I ikke skal smøre jer til. Der staae Kurve, hvori Fiskene skal kommes; her er en stor Kjedel til Krabsene og et Kar til Frøerne, og der ere nogle Potter, hvori I kan kaste Sneglene og hvad meer I finder i Dyndet. Hvormange hundrede Gange Børnene havde taget Strømper og Sko af, naar de skulde til Sengs, saa hurtig som denne Gang havde de dog endnu aldrig gjort det, Næppe havde Faderen ud-

talt, førend alle vare færdige og sprang ud i Parken. Det var en Fryd! Saa ofte et Barn fangede en Fisk, en Frø, en Kræbs eller andet, jublede det og forkyndte de andre sin Fangst.

J hele to Timer tillod Faderen dem denne Fornøjelse; saa klappede han i Hænderne og befalede, at de skulde komme op af Parken igjen. Men det gik ikke saa hurtig op som ned; enhver havde endnu et eller andet, han skulde have fanget. En raabte: Vare denne Kræbs endnu! en anden: Vare denne Karudse endnu, kjære, gode Fader! Men Hr. Malling sagde: En, to, tre! og saa vidste Børnene Bæsked. De sprang altsaa op. Men hvor saae de ud! Allevegne vare de fulde af Dynd, og man kunde lugte dem, førend man endogsaa saae dem.

Dette havde Moderen forudsæet og havde derfor ladet hente reent Linned og andre Underklæder. Faderen førte dem nu allesammen hen til en Bæk, hvor de maatte vadske deres Hænder, Fødder, Arme og Ansigt; derpaa tog hvert Barn sit Tøj, gik om bag en Busk og klædte sig paa. Men de bleve ikke saa hastigt færdige som om Morgenen.

Naar, Børn! sagde Faderen, I fangede der mange Dyr, har de gjort eder nogen Fortrød?

Nej! sagde de alle.

Faderen. Troer I da, de har det godt i disse Kurve og Potter?

Karl. Nej! det troer jeg ikke.

Faderen. Godt! men saa er det heller ikke ret, at vi lade dem lide længe. Joohum! (saaledes hed Fiskeren, der havde ladet Vandet løbe ud af Parken) bring mig engang alle de Dyr, Børnene har fanget, at jeg kan holde Dom over dem. I, Børn! Johan, Ludvig, Lotte, Karl og Hanne, og du, min gode Kone, sætter eder alle omkring mig, og giver Ugt paa, ont jeg dommer rigtig. Karl! naar har jeg Tilladelse til at dræbe et Dyr?

Karl. Naar det skader dig.

Faderen. Saa tør jeg altsaa ikke dræbe Koen, thi den skader mig jo ikke.

Karl. Jo, men den maae vi dræbe, for at vi kunne faae Kjød at spise.

Faderen. Altsaa tør jeg dræbe et Dyr, naar det skader mig eller naar jeg kan spise dets Kjød. Men hvorfor dræber man da Hvalfisken, Ludvig? Den skader os jo ikke og man spiser den heller ikke.

Ludvig. Det er rigtignok sandt, men man bruger dens Fidt.

Lotte. Og Fiskebenet.

Faderen. Altsaa have vi to Tilfælde, hvori det er Ret at dræbe Dyr: naar de skade os ved at leve eller naar de gjøre os Nytte efterat de ere døde. Lad os nu bringe alle disse Dyr frem for Domstolen og see, om vi have Ret til at dræbe dem eller ikke. Her staae for det første to Kurve med Karper. Har Karperne skadet os?

Alle. Nej!

Faderen. Nytter det os, naar vi dræbe dem?

Ludvig. Det skulde jeg tro! Vi kunne spise dem, og deres Kjød smager godt.

Faderen. Saaledes gaaer det vel ogsaa med Sanderne og Karudserne og Kræbsene? Havde I Lyst til at spise dem?

Lotte. Jo! Probeer kun, Moder! og kog nogle, saa skal du faae at see, om de smage os eller ej!

Faderen. Nu! saa skal de alle døe! Men da vi dog ikke kunne spise dem alle paa en Gang, saa pas paa, Sochum! at de komme i Hyttedørene. Moder vil nok sørge for, at de ikke lide Nød og daglig faae deres Foder. Nu kommer Turen til de Herrer Frøer. Har de gjort os Skade?

Alle. Nej, Nej!

Faderen. Nytter det os til noget, naar vi dræbe dem? Skal Moder maaskee stege dem til eder?

Hanne. Sy, jeg gider ikke spiiist Frøer! vilde du Lotte?

Lotte. Jeg vil overlade Froerne til andre; derimod lover jeg mig Kræbsene.

Faderen. Naa, saa lad da Froerne leve!

Ligedan fritog man ogsaa Sneglene, Larverne og det øvrige Kryb for Døden. Men inden man kastede alle dem ud igjen, som skulde leve, tog Hr. Malling et Dyr af hver Art, viste Børnene det og sagde dem, hvorledes det levede og nærrede sig, og hvad det kunde nytte til. Da dette var forbi, sagde han: Naa, Børn, giv dem saa deres Frihed!

Ja! ja! raabte alle, det ville vi gjøre.

Nu gik man igjen ned ved Parken, og alle Potterne, hvori disse Dyr vare, hældtes ud deri. Det var Løjer over alle Løjer! Børnene kunde ikke holde op at lee, da de saae disse Dyr hoppe og krybe om imellem hinanden.

Nu skulde Toget gaae hjemad. Men førend Faderen gik derfra, spurgte han Ludvig: Har vi kommet alle disse Dyr i Parken igjen, for at de skal døe eller for at de skal leve?

For at de skal leve! var Ludvigs Svar. Godt! sagde Faderen, men saa maae vi ogsaa sørge for, at de kunne leve. Han lod derpaa det Hul stoppe til, hvorigjennem Vandet løb af, og snart begyndte Vandet i Parken at stige igjen, og alle Dyrene bleve ret lystige deri.

Derpaa gik man op til Huset igjen. Klokken var ti. Moderen, der var gaaet forud, havde ladet dække et godt Frokostbord, iblandt andet ogsaa sat et stort Fad fuldt af Kræbs frem. Disse smagte Børnene herligt, især fordi de i Forvejen havde bevæget sig flere Timer i den frie Luft. Johan, som ellers kun taledede lidet, sagde: Jeg kan godt lide Gilder af den Slags, baade Faders i Morges og nu Moders her! De ere bedre end Sognefogdens, derovre i Nustrup, hvor de kom op at slaaes og slog alle Ruderne ind.

I det samme saae Lotte ud af Winduet og saae Ledvogterens Marie gaae forbi. Ak, der gaaer den lille Marie, sagde hun, maa hun ikke ogsaa faae nogle Kræbs og en Ket Fisk til sine Forældre? Jo, min Pige, sagde

Moderen, du kan gaae og hente dem hos Tochum. Dermed stode de fra Bordet. Men Børnene talte længe ikke om andet end om denne Fæst.

II. Læderhandlerens Søn.

(91) Den lille Herman fandt en sorgelig Fornøjelse i at plage Dyr; og han gjorde det næsten ligesaa ofte, som han ved Lyst eller Magt, eller ved en tilfældig Hændelse, fik dem i sin Vold. Uden at betænke, at Dyrene ogsaa kunne lide af Smerter ligesom vi Menneſker, mishandlede han dem ofte grusomt, som om de vare hans argeste Fiender, da de dog aldeles ingen Fortred havde gjort ham.

Han fangede Oldenborrer, som han bandt en Traad om og saa lod flyve, til de ganske magtesløse styrtede til Jorden og brækkede Benene. Fluer og Sommerfugle pillede denne Skarns-Dreng Bingerne af, og lod saa de arme Dyr ligge og omkomme langsomt. Smaa-fugle naglede han op og skød efter dem med Flintebue, til han dræbte dem. Andre Dyr piinte han paa andre Maader — men det er ikke værd at nævne al denne Ondskab udførligere.

Selv en lille Hund, som hans Fætter havde foræret ham, førend Herman havde lagt dette onde Sind for Dagen, og som Herman paaastod at han elskede højt, plagede han fra Morgen til Aften. Hvert Øjeblik straffede han den, som han meget urigtig kaldte det. Dette bestod i, at han slog, kneb og sparkede den vorelviiis, fordi den stakkels Hund ikke kunde gjætte, hvad Herman vilde have den til, eller ikke havde Lyst og Kræfter til uden Ophør at rette sig efter hans Luner.

Hermans Fader gjorde sig al Umage for at forbedre sin Søn ved streng Formaning og kjærlig Advarsel, og straffede ham desuden paa flere Maader. Først tog han Hunden fra ham, siden forbød han ham at skyde med Flintebue; tilsidst blev han straffet med reent at udelukkes fra Haven, og aldrig at faae Lov til at spadserere allene i Marken. Men det hjalp ikke. Han drillede nu Hestene

og de andre Creature, og gjorde dem Fortred, naar han kunde; ja, da han blev større, begyndte han at behandle sin Faders Tjenestetyende paa en lignende Maade.

Hans Fader kaldte ham derfor til sig og sagde: Hør af denne Fortælling, som jeg her oplæser dig, hvad du snart kan vente dig, hvis du ikke paa Stand forbedrer dig! Faderen læste ham følgende op af en Bog:

"I Byen Ubo, som ligger i Finland, blev en Hund overkjørt. Det døende Dyr krob hen foran en Læderhandlers Dør. Denne Mand's femten Aars Søn var saa grusom, at han først kastede Stene efter det arme Dyr, og derpaa endogsaa hentede kogende Vand og øste paa den."

"Men Dyrigheden kunde dette ikke skjules for og den tildeelte ham sin fortjente Straf. Først blev han paa en Markedsdag, i mange Mennekers Paasyn, bunden til en Pæl og hans Overkrop nogen aflødt. Derpaa hængte Skarpretteren en sort Blikplade paa hans Bryst, hvorpaa stod malet med hvide Bogstaver, hvad for et ondt Menneke han var, saa at alle kunde læse det."

"Endelig fremtraadte en anden Skarpretter, som gav ham med en flettet Pidsk tyve Snært paa det blotte Legeme. Drengen skreg og jamrede sig og bad om Skaansel og lovede Forbedring; men det hjalp altsammen ikke; han maatte lide sin Straf." —

Faderens hjærlige Hensigt med at forelæse sin Søn dette opnaaedes; thi denne Fortælling slog Herman saaledes, at han skrækkedes over sig selv og hastig kom til at angre det Bederstyggelige i hans tidligere Grumhed. Han forbedrede sig virkelig, og viste herefter al den Skaansel mod Dyrene, som det er Mennekes Pligt at vise.

12. Carverne.

(92) Hendrik gif en Aften en Spadsrectur med sin Fader. Denne havde vænnet ham til at betragte alt, hvad han saae, med Opmærksomhed. Dette gjorde han ogsaa nu. Paaengang blev han staaende og

raabte: Fader! Fader! kom hurtig herhen og see hvad det er! Faderen kom og saae en Nældebusk, der var ganske bedækket med Larver, lutter hæslige sorte Dyr med smaa Pigge paa Ryggen og grønne Striber imellem Piggene.

Skal jeg træde dem ihjel? spurgte Hendrik. Nej, sagde Faderen, du seer jo, at de kun spise Nelderne og altsaa ikke ere skadelige. Men naar de sad paa et Kirsebærtræ eller paa en nyttig Plante, saa turde du træde dem ihjel som skadelige Dyr. Du kan tværtimod skaffe dig en stor Fornøjelse med disse smaa Dyr. Tag dem hjem med, saa skal jeg sige dig nærmere Bæf.

Na, ja! det vil jeg gjøre, sagde Hendrik og greb hurtig efter dem, men trak strax sin Haand tilbage og skreg, thi han havde ikke tænkt paa, at Nelderne brændte.

Kan du da ikke rive Nelderne af, uden at de brænde dig? sagde Faderen. Nu besindede Hendrik sig, tog sit Lommetørklæde frem, viktede det om Haanden og rev forsigtig Nelderne af. Glad bar han Larverne hjem, lagde dem tilligemed Nelderne i et stort Glas, som Faderen gav ham dertil, og bandt et Stykke Papiir derover.

Men vil du da have, at dine Larver skulle væles? spurgte Faderen, Nej, det vil jeg rigtignok ikke have, svarede Hendrik. Ja, saa maa du stikke smaa Huller i Papiret, for at der kan komme Luft ned i Glasset. Det gjorde Hendrik, og havde nu sin Glæde af at see, hvorledes Larverne gnavede det ene Blad af efter det andet.

Den næste Dag, da Hendrik havde spist sin Frokost, spurgte Faderen: Har du nu ogsaa tænkt paa dine Larver og givet dem deres Frokost?

Nej, sagde Hendrik, Larverne have endnu hele Glasset fuldt af Nelder.

Ja, men see dog efter, om de ikke ere visne; thi visne Nelder kan de stakkels Dyr dog ikke æde. Da du engang har buden dem til Gæst, saa er det ogsaa din Pligt, hver Dag at hente friske Nelder til dem og saale-

des opføde dem; thi nu kan de selv ikke gjøre det, da du har berøvet dem deres Frihed.

Dette mærkede lille Hendrik sig og glemte aldrig mere sine smaa Gjæster. I fem Dage havde han nu rigelig sørget for dem og glædet sig ved at see paa, hvorledes de kunde fortære Bladene. Den sjette Dag vilde han igjen give dem Føde, men, hvilket Underværk! da han vilde tage Papiret bort, havde alle Larverne hangt sig fast ved det. Med Bagbenene sadde de deels paa Papiret deels paa Glasset, saa fast som om de vare lime mede derpaa. Hurtig løb nu Hendrik til sin Fader og viste ham de hængende Larver, og spurgte ganske bekymret: sig mig dog, kjære Fader, hvad der fejler dem; jeg har foret dem saa trolig hver Dag, og nu dør de dog for mig!

Nej, vær du kun ganske rolig, svarede Faderen; de skal ikke døe men endnu gjere dig megen Glæde. Lad dem kun hænge i Fred. Det gjorde da Hendrik og lukkede ganske forsigtig Glasset til igjen. Næppe var han kommen op den næste Morgen, førend han løb hen til Glasset, og see! nu var der igjen skeet noget Nyt. Larverne vare forsvundne og nu hang der en heel Deel haarde aflange Smaatingester, med en lille Kam paa Rakken. De levede, thi de bevægede sig frem og tilbage. Hendrik gjorde store Djne, slog Hænderne sammen og vidste ikke, hvad han skulde sige dertil. Endelig hentede han Faderen og viste ham, hvad der var bleven af Larverne!

Ja, har jeg ikke engang sagt dig det, svarede Faderen, at Larverne endnu vilde gjere dig megen Glæde? See nu ret nøje paa dem; de have skudt deres Skind af, som du seer hænge der, og have forvandlet sig til noget, som man kalder Pupper. Lad dem kun hænge allesammen, og på blot hver Dag paa Glasset. Maa see du snart igjen noget, der endnu meget mere vil forundre dig.

Dette traf ogsaa rigtig ind; kun varede det den utaalmodige Hendrik for længe, og han havde allerede

næsten opgivet alt Haab. Men efterat flere Uger vare forløbne, saae Hendrik engang igjen til sit Glas; og hvad saae han? I Glasfæt sad der fem eller sex smukke brogede Sommerfugle. Nej, see dog, kjæreste Fader! sagde han, hvad der er i mit Glas! Faderen kom smilende til ham, og i det de begge saae nøjere til, saae de et nyt Underværk. En Sommerfugl, der sad i en Puppe, trykfedede med sine Been Puppen fra hinanden og krøb frem. Dens Binger vare ganske smaa og sammenrullede som et Stykke Papiir. Den løb hurtig op ad Glasfæt og hang sig ved Papiret. Man kunde næsten see, hvorledes Bingerne voksede og efter et Kvarters Forløb vare de fuldkommen udvoksede.

Saaledes gif det hele Formiddagen, den ene Sommerfugl efter den anden krøb ud af sin Puppe. Om Eftermiddagen vare de alle krøbne frem. Nu kan du have en Fornøjelse endnu, sagde Faderen. Læg Glasfæt, bær det ud i Haven, luk op for det og gif Sommerfuglene deres Frihed.

Dette vilde Hendrik nødig, men han gjorde det dog, og glædede sig siden ubeskrivelig, da han saae, hvorledes Sommerfuglene slagrede ud og fløj fra en Busk til en anden. Naar han siden saae en bruun Sommerfugl i Haven af den Sort, som hans havde været, glædede han sig hvergang. Du er vist ogsaa fra mit Glas! tænkte han ved sig selv.

13. Følgerne af Ubetænksomhed.

(93) Andreas havde det Uheld, at en gammel Kone, som boede i Huus med hans Forældre, fortalte ham Spøgelsehistorier, medens han var lille. Han blev derover saa frygtfuld af sig, at han ofte ikke kunde falde i Sovn en heel Nat igjennem, naar et eller andet om Aftenen havde forfrækket ham. Hans Forældre og Lærere havde ofte nok forklaret ham, hvor urimeligt det var at troe, der var Spøgelse til, men han kunde dog ikke undertrykke sin Frygt for dem.

Da han siden kom i Lære hos en Kleinsmed, maatte

han sove paa et Loftskammer tilligemed Mesterens to Søner. Disse Drengene mærkede snart paa den trohjertede Andreas, at han var bange for Spøgelse, og besluttede engang at have deres Løjer med ham. Den ene foregav derfor en Aften, at han var meget træt og vilde gaae tilsængs. Men han havde isørvejen aftalt med sin Broder, at han vilde krybe ind under Andreses Seng og, naar denne saa havde lagt sig, først ræse med en Lænke, og derpaa pludselig komme frem, indsvøbt i et hvidt Lagen, og stille sig hen lige udenfor Sengen; Broderen skulde imedens lukke Kammerdøren ilaas udenfra, saa at Andreas ikke kunde slippe ud. (Hvad synes I om denne Aftale?)

Altting skede som det var aftalt, og den frygtsomme Andreas blev virkelig narret ved Lænkens Ræsen, da nemlig den gamle Kælling havde sagt, at Spøgelse slæbte Lænker efter sig. Endelig vovede han at raabe om Hjælp, men fik intet Svar. Nu steg hans Angest til det højeste; han sprang op af Sengen og vilde ud af Døren, da den hvide Skikkelse i det samme traadte hen imod ham og greb fat i ham. Usmægtig frygtede Andreas om paa Gulvet og gav ikke en Lyd fra sig.

Først gottede de ubetænksomme Drengene sig ret over Virkningen af deres Paafund, men endelig mærkede de, hvad Fortred de havde gjort. De gave sig derfor tilkjende, men det var for sildigt; Andreas laae ganske livløs. I stor Angest kaldte de nu deres Forældre op, men først efter megen Møje blev den usmægtige Andreas bragt tillive igjen; dog kom han sig ikke saa snart, thi en hidsig Feber var Følgen af den Skræk, han havde udstaaet. Begge Drengene angrede vel deres Spøg, thi de havde ikke forestilt sig, at den kunde løbe saa ilde af, men nu var Skaden engang skeet. Faderen straffede dem tilbørlig for deres Ubesindighed, og gjorde sig siden Umage for, lidt efter lidt at befrie Andreas for sin beklagelige Frygtsomhed.

Hvo havde vist Ubetænksomhed her?

14. Brevet.

(94) Jakob gik ofte paa Posthuset med Breve for sin Fader. Engang blev han sendt derhen, for at aflevere et meget vigtigt Brev. Paa Vejen mødte han Diderik med to andre Dreng. Diderik var en trøttefjær Dreng, og især laae han altid i Strid med Jakob, fordi denne var saa paaftaalig, og derfor let blev hidsig. Og saa denne gang kom de i Klammeri med hinanden, fordi den ene ikke vilde gaae af Vejen for den anden. I Stridens Hede tabte Jakob Brevet, den anden Dreng kom til at træde paa det og smurte det saaledes til, at man ikke kunde læse Udskriften; desuden blev Papiret ganske hullet.

Hvad skulde Jakob nu gjøre? Naar han kom hjem og tilstod alt, hvad der var forefalden, saa kunde han vente sig en haard Straf; thi hans Fader var streng og havde denne gang udtrykkelig sagt til ham: Besørg mig det Brev ret ordentlig, thi der ligger megen Magt paa. Endelig fik han det slemme Indfald, at hjælpe sig ud af Nøden med en Løgn. Paa Faderens Spørgsmaal forsikkrede han derfor med den største Dristighed, at han rigtig havde besørgt Brevet; dog bankede hans Hjerter derved. (Hvorfor bankede hans Hjerter? Og hvad burde Jakob have gjort?)

Men da der efter fjorten Dages Forlob intet Svar kom paa Brevet, blev Jakobs Fader angstelig og gik selv hen paa Posthuset, for at erkundige sig, om ogsaa Brevet virkelig var afgaaet. Hvor forundret og forskrækket blev han ikke, da man af Bøgerne viste ham, at hans Brev slet ikke var bleven afleveret. Jakob skulde nu tilstaae, hvor han havde gjort af Brevet. Men længe nægtede han haardnakket, at der var handtes noget dermed, og paaasted, at Postmesteren selv havde modtaget Brevet; først da hans Fader lovede ham, at han vilde eftergive Straffen, naar han blet tilstod, hvor Brevet var bleven af, saa tilstod han endelig alt.

Men hvormeget maatte Jakob angre sin Løgn, da han hørte, at han ved en tidligere oprigtig Tilstaaelse kun-

de have forebygget et Uheld, som nu var indtruffen; thi Faderen kunde da have skrevet et nyt Brev, som endnu kunde være kommen i rette Tid. Der var nemlig bleven tilbudt Jakobs ældste Broder en meget fordeelagtig Condition, og Brevet indeholdt Faderens og Broderens Antagelse af de gjorte Tilbud. Men da nu Brevet ikke ankom, saa antoges en anden i Jakobs Broders Sted. Jakob foresatte sig fast, aldrig meer at lyve og hellere taale en velfortjent Straf, end at sige Usandhed. Dog varede det længe, inden han igjen kunde vinde sin Faders Tillid, og dette gjorde ham meget ondt.

15. Sladderhanen.

(95) Sophie kunde have været en ret god Pige, naar hun blot ikke havde havt en meget slem Fejl, der paadrog hende mange Ubehageligheder og tilsidst endogfaa voldte hende en Ulykke. Det var hendes forfærdelige Snakkesyge. Intet kunde hun beholde hos sig selv, om det ogsaa, som det gamle Ord siger, skulde ud af hendes Sidebeen; og hun havde hverken Rist eller Ro, naar hun havde hørt noget Nyt, før end hun fik det udplappret igjen.

Som Lille sladdrede hun af Skole enhver Ubetydelighed, som foresaldt der, hvorved hun paadrog sig baade Kammeraternes og Lærerindens Uvillie. Da hun blev større, spildte hun sin Tid med at staae i Vinduet, for at see hvad der foresaldt paa Gaden, eller hun stod i Gadedøren og anholdt Folk, Bekjendtere og Ubekjendte, for at høre Bynyt. Ofte fik hun da Skjænd, fordi hun forsømte, hvad hun havde at gjøre; men at skjænde paa hende, det var det samme som at slaae Vand paa en Gaas. Hun vidste saaledes at fortælle alt, hvad der skede i Naboløget; hver mindste Samtale, især enhver Strid imellem Folk, kunde hun beskrive med alle de Ord, Fagter, Trusser og Eder, som den havde foranlediget. Men det var kun en daarlig Kundskab at besidde. Men hvad der var det værste, det var, at Sophie ofte satte noget til, naar hun fortalte, ja undertiden, naar hun i et par Da-

ge intet havde hørt, som kunde bringes videre, selv opdigtede et og andet, og da stedse noget Slem.

Da hun var af fattig Familie, maatte hun ud at tjene, da hun blev voksen. Men nu gif det først reent ilde. I de første otte Dage morede hun vel sine Medtjenere med alle de Fortællinger, hun kom med; men snart trøttede hun dem, og tilsidst kaldte de hende en Plageaand. Af sin Madmoder var hun i Begyndelsen vel lidt, thi hun var reenslig og villig til alt; men snart fik hun hyppige Trettesættelser for sin Forsømmelighed, da hun spildte Tiden med Sladder paa Gader og Stræder. Hun maatte derfor af Tjenesten. Mange andre Steder gif det ligedan.

Endelig havde hun Haab om, i en fremmed By at finde sit Udkomme; Konen i Huset syntes godt om hendes venlige Ansigt, og Tjenesten var let, da hun hos en velhavende Smed blot skulde passe et Plejebarn. Men da Manden hørte hendes Nygte, sagde han til sin Kone: Hush paa den vise Kong Salomo's Ordsprog, som siger: "En dyb Grav er fremmede Qvinders Mund; den Herren er vred paa, skal falde derudi!" Lad hende gaae, hvor hun er kommen fra! — Sophie fik ingen Tjeneste, og maatte nu gribe til at være Haandlangeresse, hvorved hun kun meget kummerligt ernærede sig.

16. Ærlighed varer længst.

(96) Didrik Hoyer var tolv Aar gammel, da han fristede den tunge Skjæbne, at hans Fader døde bort fra ham. Nu havde han ingen Forsorger mere, thi hans Moder var saa sygelig, at hun umulig kunde ernære ham med sine Hænders Arbejde. Didrik fattede derfor den Beslutning, selv at sørge for sit Udkomme, for ikke at falde sin Moder til Byrde. Jeg kan jo dog godt læse, skrive og regne, tænkte han ved sig selv; skulde jeg saa ikke kunne slaae mig igjennem, naar jeg er slittig ærlig og tarvelig? Han tog Afked med sin Moder og vandrede til en nærliggende By, hvor en Mand boede, der var en vel-

havende Kjøbmand og om hvem hans Fader oftere havde sagt: I Skolen var han min bedste Kammerat! Hos denne Mand meldte Didrik sig, beskrev ham sin sørgelige Stilling og bad ham om Understøttelse. Jeg vil gjerne arbejde fra Morgen til Aften, sagde han, naar De kun vil tage dem af mig.

Herr Bang, saaledes hed Kjøbmanden, var strax villig til at tage denne hjælpeløse Dreng i sit Huus og i sin Tjeneste, naar han vilde love at tjene ham ærlig og tro. Det lovede Didrik med saa megen Aabenhed, at Herr Bang fattede Tillid til ham.

Efterhaanden overdrog han ham alleslags smaa Forretninger, deels Skriveri, deels Kommissioner ude i Byen, hvorved han havde Lejlighed til at lære hans Saalmodighed og Omhyggelighed at kjende, og havde Aarsag til at være tilfreds med ham. Især holdt han meget af den Oprigtighed, med hvilken Didrik ofte anklagede sig selv, naar han havde gjort noget Urigtigt eller glemt noget, og den Lærvillighed, som han viste ved enhver Lejlighed. Snart havde denne derfor saa aldeles vundet sin Belgjørerers og Principals Tillid, at denne endog betroede ham Nøglen til sine Bærelser, naar han om Aftenen gik ud.

Der havde saaledes intet manglet i Didriks Lykke, naar ikke Herr Bangs gamle Husholderiske Maren var bleven hans Fiende; men hun gjorde sig al optænkelig Umage for at bagtale ham og faae ham paa Døren igjen, fordi hun i ham havde faaet en besværlig Paapasser og nu ikke længere, som før, kunde traktere sine Sladdersøstre paa sin Herres Regning. Lykkeligviis hørte Herr Bang ikke til de mistænkelige Menneker, og han vedblev at holde Didrik for en skikkelig Dreng, saalænge han ikke havde Anledning til at troe det Modsatte. (Hvad var det Modsatte?) Han ansaae derfor Husholderiskens Beskyldninger for falske; dog passede han af Forsigtighed meget omhyggelig paa Didrik, og satte undertiden hans Ærlighed paa Prøve; men da han endnu aldrig havde truffen ham i en Legn, saa kunde han saameget mindre tiltroe ham noget Bedrageri. (Hvorfor det?)

Ofte sendte han ham ud for at kjøbe noget og gav ham flere Penge med, end han godt vidste, at det kostede; men Didrik bragte altid det Tiloversblevne trolig tilbage, og ikke sjælden fik han det for endnu bedre Kjøb, end Herr Bang selv havde antaget. Engang lod denne med Forsæt en Guldmynst blive liggende i en tom Pengepose paa Skrivebordet, for at see, om Didrik ogsaa vilde være skikkeligt nok til ikke at beholde den. Didrik fandt Guldpengen, da han ryddede op, just som en af Herr Bangs Besvende bragte et Brev ind. Det var en god Fangst! udraabte denne fornøjet; derfor kan vi gjøre os tilgode paa Søndag Aften, Didrik! thi du vil da vel ikke være saa enfoldig at give Herren den lumpne Skilling igjen? Jo, Skam vil jeg saa, svarede Didrik, thi ham hører den til og ikke dig eller mig. Med en god Samvittighed kan vi ikke beholde den, men jeg vil ikke miste min gode Samvittighed!

Han leverede den paa Ojeblikket til sin Herre, da denne kom hjem; men Herr Bang var saa glad over Forsøgets heldige Udfald, at han forærede Didrik Pengen. Fra den Tid af tabte denne aldrig sin Belgjorers Tillid. Snart fortjente han saa meget, at han maanedlig kunde understøtte sin svage Moder; og da nu selv Maren paa sine gamle Dage, stjent imod hendes egen Vilje, blev ærlig igjen af Nødvendighed (hvad nødte hende?), saa levede Didrik lykkelig og tilfreds mange Aar. Til sidst udsyrede Herr Bang ham, og han blev sin egen Herre og en anseet Borger der i Staden.

17. Stedmoderen.

(97) Karen Margrethe ægtede en Enkemand med tre smaa Børn. Paa hendes Bryllupsdag bad hun til Gud og sagde: Al Herr, min Gud! Alle Menneffers Skjæbne beroer paa din Vilje. Jeg skal være denne Mand's Medhjælp; og i det jeg træder i den afdøde Kones Sted, skal jeg ogsaa paatage mig hendes Pligter og være disse stakkels forladte Børns Moder. Men dette er vist en vanskelig Sag. Dog, jeg lover og tilsiger Dig at gjør

mit Bedste, Du alvidende Gud, fordi jeg har det oprigtige Forsæt dertil! Hjælp mig nu at fuldbyrde det!

Da hun næste Dag stod op, tog hun et rødt Baand, bandt det om sin Sengestolpe og sagde ved sig selv: Saa ofte jeg seer dette Baand, vil jeg erindre mig mit Forsæt, om jeg skulde have glemt det. Men Gud gav hende Styrke til at opfylde det ganske. Hun levede til hendes Mand's Glæde og bragte Lykke og Belsignelse til Huset.

18. Det skrigende Spøgelse.

(98) I en stor Landsby var det fra Arilds Tid Skik, ligesom mange andre Steder, at en af de alfareste Beje gik over Kirkegaarden. Pludselig engang, henad Efteraaret, udbredte sig det Rygte, at et langt Spøgelse om Aftenen lod sig see paa denne Kirkegaard; og da ikke saa sindige Menneſker paastode, selv at have mødt det, saa kunde man ikke godt troe, at det var lutter tom Snak.

Nogle raske unge Karle, som nok gad vide, hvordan det egentlig hang sammen hermed, besluttede derfor en Søndagstien at holde Vagt paa Kirkegaarden; men da de temmelig længe stode udenfor Kroen og stredes, om de enten skulde bruge Knipler eller Høtve imod Spøgelse, eller tage Neb til at fange det med, saa hørte mange Folk om deres Plan. Da de nu kom paa Kirkegaarden, var der slet intet at see, og henad Morgenstunden maatte de gaae søvnige og forfrusne hjem.

I en Uges Tid hørte man derpaa intet om dette Spøgeri; men pludselig fortalte alle Folk, at det lange Spøgelse var der igjen, og ingen turde om Aftenen gaae over Kirkegaarden. Dog nu kom der Lys i Sagen. En Jæger kom ved Aftentide fra Jagten og havde endnu et Skud Hagl i Bøssen. Da han kommer over Kirkegaarden, kommer der virkelig en hvid Skikkelse henimod ham; han raaber: Staa, og sig, hvem du er! Ellers faaer du en Ulykke! Men den hvide Figur gik alligevel truende ind paa ham: da stød han den lige efter Benene, hverpaa den

med et stort Skraal løb nogle Skridt og derpaa faldt over en Ligsteen.

Ha, ha! sagde Jægeren, har du Hals at skrige med, saa har du vel mere end det! Han sprang hen til Skikkelsen, som laae og klynkede, og fandt nu, at det var en lang Bondedreng, med en Skjorte ovenover det andet Tøj og et stort Klæde, som han desuden hyllede sig i. Han tilstod, at han gik her for at skræmme Folk, medens hans Kammerater stjal Frugt i Præstens Have, som stodte op til Kirkegaarden. Disse bleve nu alle grebne, -og enhver fik sin fortjente Straf.

(Hvorfor mon Karlene ikke saae Spøgeket?)

19. Den friske Fyr.

(99) En ung Kjøbmand, som havde nedsat sig i en nærsom By paa Ostkysten af Jylland og som var kommen godt i Skuddet med sin Handel, rejste til Aarhus for at holde Bryllup. Han havde en Dreng paa 16 Aar, ved Navn Kasimus, i sin Bod. Da denne Dreng var baade tro og klogtig, og derfor meget duelig til Regning og Skrivning som til al Slags Udsalg, saa betroede han ham at staae for Handelen i den Uges Tid, han var borte.

I de første Dage gik det ogsaa meget godt; men Kasimus havde en slem Fejl, hvorved han afstedkom en stor Ulykke paa den sidste Dag. Kasimus var nemlig ikke tilfreds med at være saa dygtig, som han var; han vilde synes at være endnu mere. Han var indbildsk af sin Duelighed og vilde gjerne spille frisk Fyr for andre. Især havde han sat sig i Hovedet, at Eder og plumpe Ord klædte saa raske.

Om Eftermiddagen, som Kjøbmanden ventedes hjem om Aftenen, kom en høj fremmed Mand, med store Knæbelsbarter, ind i Bodden og forlangte noget Fyrsvamp. Kasimus meente, at det maatte være en Kjørende fra en anden Egn, og strax fik han Rod paa at gjøre Blæst for ham. Da nu den Fremmede uheldigvis yttrede, at Svampen ikke saae ud til at due, greb Kasimus den og

begyndte med mange opblæste Fagter at slaae Ild. Men Svampen fængede ikke, saa det kunde mærkes.

Da meente den stakkels Dreng ret at vise sig som en stor Karl, i det han raabte: Jeg skal den Onde lync mig nok faae det Bæst af en Svamp til at fænge! sprang op paa Dissen og for med Haanden ned i en Krukke, som stod paa den øverste Hylde. Men hvad skede? Pludselig lynede et Blimt; man hørte et stærkt Knald; Boden opfyldtes med en hvid Damp; Nasmus udstødte de forfærdeligste Skrig og tumlede ud paa Gaden med et blodigt laset Ansigt. I det næste Øjeblik stod Butikken og alle Barerne i lys Luc.

Den Fremmede var undkommen ved et uhyre Spring lige midt ud paa Gaden; han var saa betænksom at ile til Byfogden, saa Brandhjælpen kom betids nok for at frelse begge Nabohusene, saavelsom Kjøbmandens lille Pakhuus i Baglængen. Nogle Timer efter kom denne hjem med sin unge Kone, fandt sit Baaningshuus endnu brændende i Grunden, sine Barer tilintetgjorte og sin arme Bodreng for Livstid mærket med at have mistet det ene Øje og forbrændt den højre Side af Ansigtet.

I have sagtens allerede gjættet, hvordan dette var tilgaaet? I Krukken havde der været Krudt, som Nasmus vilde dyppe Svampen i, for at den lettere skulde fænge; men Svampen havde allerede fænget ganske lidet, dog mere end nok for at tænde Krudtet, som strax slog i Vejret.

Forresten var Kjøbmanden selv ikke uden Skyld; thi han burde ikke forvare en saa farlig Ting, som Krudt, i en simpel Krukke med en Træbund over. Havde han derimod havt det i en Daase eller paa en anden ordentlig Maade i et tillukket Gjemme, saa havde Nasmus ikke saa let kunnet fare til med Svampen; han havde da havt Tid til at betænke sig lidt, eller maaffee havde den Fremmede kunnet mærke hans Hensigt og faaet ham advaret. Men nu gif det Hele for sig i en Haandeven- ding og der var ingen Frelse.

20. Kanarifuglen.

(100) Det hændte sig for nogle Aar siden i Hamborg, at en fattig Haandværker døde uden engang at efterlade sig saa meget, at han kunde begravet derfor. Højt oppe i et Baghuus, i en snæver Gade, laae den Døde, og hans Kone sad hos ham og græd bitterligt over sin Nød, som hun slet ingen Udvej saae til at faae afhjulpen. Hun havde just luffet Vinduet op for at faae lidt frisk Luft; da kom der en lille guul Fugl flyvende ind ad Vinduet, satte sig ved Hovedet af Liget og saae ret lystig i Vejret. Da den havde siddet lidt, begyndte den at synge i de skønneste Toner, saa det svingrede efter. Dette gjorde et underligt Indtryk paa den stakkels Kone; hun kunde ikke græde længer; ja hun syntes, at dette muntre lille Dyr vist maatte være et Sendebud fra Vor Herre.

Fuglen var tam og fløj hen paa hendes Skulder, saa hun let fangede den. Kort efter kom en Kone, der fra Huset, ind for at see til hende, og hun fortalte denne om Fuglen og viste hende den. Ih, sagde Konen, det er jo en dejlig Kanarifugl; og det er ovenikjøbet vist den Fugl, som der staaer om i Avisen idag, at den er fløjen bort for sin Ejermand. Pas paa, Morlil! Naar Nøden er størst, saa er Hjælpen nærmest, siger det gamle Ord! Lad mig faae Fuglen at gaae med. Den fattige Enke forstod hende endnu ikke rigtigt; men hun gav hende dog Fuglen. Konen kom snart igjen. Det var ganske rigtig den bortfløjne Fugl, som der lystes efter. Folkene, som ejede den, havde menneskekjærlige Hjerter; de hjalp Enken den Døde i Jorden, og skaffede hende siden Arbejde, hvorved hun tarvelig ernærede sig.

IV. Fortællinger om Dyr.

1.

(111) I 1759 blev en Soldat i Kjöbenhavn begravet. Hans Lig bares igjennem den lange Gade, som kaldes store Kongensgade, hvor dengang en Mand, ved Navn Hofskriver Hansen, boede. Hr. Hansen saae hændelsesviis ud af Vinduet, i det Liget kom forbi, og han bemærkede da, at en liden sort Hund løb under den Baare, som Soldaten førtes ud paa. Dette skede en af de første Dage i Ugen. Søndagen efter gik Hr. Hansen ud at spadserere, og da hans Vej faldt igjennem Österport, saa kom han forbi Soldaterkirkegaarden. Da han saae, at en Mængde Mennesker havde samlet sig der, gik han ogsaa derind for at høre, hvad der var paa Færde, og da fandt han den lille Hund ligge død paa sin Herres Grav.

2.

(102) En Mand i Helsingör, som var ansat ved Toldvæfenet, havde to Jagthunde. En Dag kom den ene af dem løbende til ham paa Toldkammeret, viste stor Uro og søgte ved sin Adfærd at bringe ham til at følge med sig. Dette gjorde han ogsaa, saa-

snart han forstod Hunden, og denne førte nu sin Herre og et Par Venner, som fulgte med, til et Sted ved Volden omkring Kronborg, der er det Slot der ligger tæt ved Helsingör, hvor de fandt den anden Hund siddende fast i en Rævesax, som var udlagt der.

3.

(103) Biskop Povl Egede, som havde været Præst i Grönland, fortalte engang følgende Tildragelse. Jeg var i Grönland tilstede ved en Sælhandejagt. Det hændte sig her, at en af Sælene lykkelig undgik Forfølgelsen ved at dukke under Vandet, medens dens Unge ikke mærkede Faren og ganske rolig svømmede om paa Havfladen.

Da den Gamle noget efter sköd op for at drage Aande, mærkede den, at Ungen ikke var fulgt med; den sögte derfor at faae den til sig, men da dette ikke lykkedes, vovede den sig igjen tilbage nærmere mod vore Baade, dog bestandig under Vandet. Da den nu var kommen tæt under Ungen, sköd den pludselig op og slog Ungen i Hovedet med begge sine Forpoter, saa den for ned i Vandet. Vi saae dem ikke siden igjen förend langt borte, hvorpaa de snart reent forsvandt.

4.

(104) *En Papiirhandler, som i Aaret 1718 var rejst fra Marseille til Toulon, to*

Byer i det sydlige Frankrig, blev paa sin Tilbagerejse myrdet i en Skov, som ligger mellem begge Stæder. Hans unge Søn, saavel som Övrigheden, stræbte at opdage Morderen, men efter mange fejlslagne Forsøg opgave de alt Haab derom.

Imidlertid hændtes det en Dag, at Sönnen kom ind i et Boldhuus, hvor endeel Mennesker vare samlede, og havde sin afdöde Faders Hund med sig. Pludselig anfalder denne en af de Tilstedeværende med rasende Glubskhed. Folk löbe til for at redde den Angrebne; man slaaer Hunden, man vil rive ham bort fra Mennesket, men han er föleslös ved alt, hvad man gjør ved ham. Endelig lod den sig stille af sin Herre; men det varede ikke længe, för den med fordoblet Forbittrelse anfaldt den Fremmede paany.

En Kjöbmand, som anede Sammenhængen, spurgte da Papiirhandlerens Søn, om hans Fader havde havt denne Hund med sig paa den ulykkelige Rejse, der kostede hans Liv. Sönnen svarede Ja, samt at Hunden var kommen hjem, för man vidste noget om Faderens voldsomme Dödsmaade. Medens de talte herom, holdt Sönnen Hunden fast i

Halsbaandet, men denne havde Öjnene uafbrudt hæftede paa sin Fiende og forsögte flere Gange at faae fat i ham igjen.

Kjöpmanden bad derfor Sönnen passe paa denne mistænkelige Person, medens han selv hentede Politiet. Den Fremmede mærkede over alt dette Uraad og ansaae det for klogest at liste sig bort itide. Men dette bekom ham ilde. Thi da Hunden saa, at dens Avindsmand vilde flye, gjorde den sig lös igjen, for atter i ham og rev ham til Jorden. I det samme kom Kjöpmanden med Politiet. Paa Kjöpmandens Ord arresteredes nu den Fremmede, som da ganske rigtig, inden man endnu naaede Fængslet, tilstod, at han og ingen anden var Papiirhandlerens Morder.

5.

(105) Omtrent for hundrede Aar siden rejste en Embedsmand i Tydskland til en lille By ved Navn Gattersleben, hvor han skulde möde i en Kommission. Hans store sorte Pudelhund, der var ham meget tro, var uden hans Vidende löben efter ham. Da han nu om Middagen sad tilbords med de andre Herre i Kommissionen, kom Hunden löbende ind i Salen, opsögte sin Herre og gjöede me-

get stærkt i et væk. Herren befalede sin Tjener at skaffe Hunden ud af Stuen; men den knurrede og viste Tænder, løb tilbage til sin Herre igjen, gjöede uden Ophör, og trak ham i Kjolen, ligesom for at faae ham op af Stolen.

Man rakte Pudelen et Stykke Kjöd; men det vilde den ikke tage, og vedblev derimod at forurolige sin Herre. Tilsidst mærkede denne, at Hunden var vaad; det faldt ham da ind, at der vel maatte være en egen Aarsag til Hundens Urolighed, og han rejste sig derfor fra Bordet og lavede sig til at følge med den. Saasnart han gjorde dette, blev Pudelen rolig, sprang fornöjet frem og tilbage, og løb derpaa ud af Huset, fulgt af sin Herre og det övrige Selskab, indtil man kom udenfor Porten paa en Bro. Her standede Hunden, sprang ud i Vandet og svømmede hen til en lille Ö, eller Sandbanke, i Floden.

Imidlertid kom der en lille Pige, paa syv til otte Aar, hen til Selskabet og fortalte grædende, at hendes tre Aars gamle Broder var falden fra Broen ud i Vandet, og at Pudelhunden, som laae paa Broen, var sprungen ud bag efter, havde bidt Broderen ihjel og slæbt ham hen paa Sandbanken. Da man saae derhen, fik man virkelig Öje paa et lille Barn; Pudelen stod og slikkede det, saae af og til over til sin Herre og gjöde,

ligesom den ventede paa hans Befaling om at bringe Barnet. Men da Herren dog ikke vilde vove at lade Hunden svømme til Lands med Barnet, hvortil den syntes at have stor Lyst, raabte han over til den: lig stille! Pudelen lagde sig strax ned ved Siden af Barnet og vedblev at slikke det, indtil man kom med en Baad for at hente det.

Man undersøgte nu Barnet og fandt, at Søsterens Fortælling var ganske ugrundet. Hunden var sprungen ud for at redde Drengen, havde holdt ham fast i Klæderne og saaledes slæbt ham op paa den tørre Sandbanke, hvor han bedst kunde bringe ham i Land. Barnet havde ikke faaet mindste Skade og det beholdt baade Liv og Helsen.

6.

(106) En fransk Kavalleri-Officer, ved Navn Boussanelle fortæller følgende Begivenhed i en Bog, som han har udgivet. Paa en af Regimentets Heste bleve Tænderne i kort Tid saa stumpe, at den hverken kunde tygge Hö eller Havre. To andre Heste, som stadig stode hos den og aad af samme Krybbe, toge sig da af den og underholdt den i hele to Maaneder, i det at de tyggede Höet og Havren og lagde det saa hen for den. Hr. B— siger, at mange vel ikke rigtig ville troe denne Beretning, men han forsikkrer, at Officererne saavel som de gemene Ryttere i den Eskadron af Re-

gimentet, som han kommanderede, alle have været Vidner til, at det skede.

7.

(107) En Mand, der om Dagen havde mange Forretninger, havde faaet den slemme Vane at læse om Aftenen i Sengen. En Vinter traf det sig, at han i kort Tid flere Gange vaagnede om Morgenen og syntes ganske tydelig at erindre sig, at han ikke havde slukket det Lys, han havde læst ved Aftenen forud; og dog alligevel var Lyset, som stod paa et Bord udenfor Sengen, hver Morgen slukket og ikke udbrændt.

I Førstningen troede han naturligviis, at han huskede fejl, men noget efter indtraf det atter et par Morgener i Træk, og han mindedes nu paa det bestemteste, at han var falden i Søvn uden at have slukket Lyset. Efter adskillig Grunden derpaa faldt det ham ind, at hans Hund, der altid sov paa et Teppe ved Siden af Sengen, maaskee kunde være Gjerningsmanden. Han anstillede nu et Forsøg for at komme til Vished herom, og det viste sig, at han ikke havde gjættet fejl. Næste Aften læste han nemlig ganske lidt i Sengen, og lod saa, som om han var falden i Søvn. Snart efter kom Hunden meget rigtig hen til Sengen, saae stivt paa ham, og syntes at undersøge, om han virkelig sov. Da den nu ikke mærkede nogen Bevægelse hos ham, sprang den op paa en Stol, fra Stolen paa Bordet, og trykkede derpaa den brændende Tande ned i Tællen med sin ene Forpote, saa Lyset gik ud, hvorpaa den ganske forsigtig krøb ned igjen til sit sædvanlige Sovested.

8.

(108) I Aaret 1782 håndtes det paa en Gaard i Nærheden af den By Amiens i Frankrig, at et Par

Svaler byggede sig en Rede over en Stalddør. Da de havde havt denne i et par Uger, traf det sig, at en Spurv fløj derind paa en Tid, da begge Svalerne vare ude, og syntes saa godt om at være der, at den ikke forlod Reden, da Svalerne kom tilbage. Disse forsøgte vel paa forskjellige Maader at jage den ud, men det lykkedes dem ikke.

De fløj da bort, men kom noget efter tilbage med en Mængde andre Svaler, hvorpaa hele Skaren gik løs paa Reden for at jage Spurven ud. Men da denne udfyldte hele Indgangen til Reden med sit store Hoved, og altsaa kun en Svale ad Gangen kunde angribe den, og da den var stærk nok til at udholde denne Kamp, saa maatte Svalerne tilsidst fortrække og lade Spurven blive, hvor den var. Men snart kom hele Sværmen anden Gang tilbage, og havde nu Næb og Kløer fulde af Halm og Dynd, hvormed de i største Hast tilmurede Hullet for Spurven; og denne havde virkelig maattet sulte ihjel, dersom ikke Iagttageren, der siden har fortalt denne Bøgivenhed, havde frelst den af sit Fængsel. Men de to Svaler byggede sig derpaa en anden Rede.

9.

(109) En fornem Embedsmand i Paris, ved Navn Herr de Segonsac, havde en Kudsk, der var meget driksældig. Denne Kudsk havde en Hund, som viste en stor Kløgt i at bedømme sin Herres Tilstand. Den sad nemlig med paa Bukken mellem hans Been, som Skik endnu er undertiden; og naar den saa mærkede, at Kudskens havde drukket for meget, gjøede den uophørlig medens de kjørte, ligesom for at advare

de Forbigaaende mod den Fare, der truede dem ved hans Sandsesløshed. Dette gjorde Hunden saa regelmæssig hvergang Kudskene havde en Ruus, men aldrig naar han var ædru og kunde bruge sine Sandser, at man tilsidst ganske stolede paa den. Det kunde derfor endogsaa hændes, at Fru de Segonsac opgav sin daglige Kjøreetur aldeles, naar Hundens heftige Gjæn, allerede medens Vognen holdt for Døren, overbeviste hende om, at Kudskene ikke vilde være istand til at røgte sin Dont paa den Dag.

V. Smaafabler.

(Af C. Winther, efter Speckter.)

1.

Marie og Kanarifuglen.

(110) M. Du lille Fugl! af, nu er du død,
 Du nipper ej meer nogen Krumme Brød.
 Dit klare Dje ej paa mig seer,
 Du hopper ej paa min Skulder meer,
 Du synger ret aldrig meer med Lyst
 Svingrende Sang af fulde Bryst.

Men Bornene gif i den grønne Have,
 De vilde den lille Stakkel begrave;
 Paa Stedet en Rose de plantet har,
 Som siden dejlige Blomster bar.
 Der sad de siden saa mangen Gang
 Og tænkte paa Fuglen og paa dens Sang.

2.

Hyrden og Lammet.

(111) H. Hvi sstriger du Lam? du lille Gjak!
 L. Min fjære Moder er gaaet væk!

3. Jeg kan vel tænke, at du er rød,
 At nogen skal gjøre dig Fortred?
 E. Nej; bange, det er jeg ikke, Kjære!
 Jeg vilde kun gjerne hos Moder være.

Men da nu Moderen Skriget fornam,
 Saa kom hun strax til sit lille Lam;
 Hun kaldte kun en Gang med sagte Stemme,
 Det kunde Lammet strax fornemme.
 Da blev det glad og løb med Hast,
 Og trykked sig op til Moderen fast.

3.

Ræven og Anden.

- (112) R. Fru And! hvi svømmer du der paa Dammen?
 Kom hid i Land, lad os snakke sammen,
 Det er længe, siden jeg saae dig, Kjære!

- A. Herr Ræv! jeg kan dig intet lære,
 Thi du er altfor klog for mig;
 Jeg bliver helst derfor langt fra dig.

Herr Mikkel paa Landet var ilde stemt;
 Han kunde ej svømme, og det var slemt,
 Thi efter Steg løb ham Munden i Vand;
 Det havde hun gjættet, den snilde And.
 Han ærgerlig luskede langs med Sivet,
 Og, tvungen, lod Anden beholde Livet.

4.

Spurven og Hesten.

- (113) S. Din Krybbe, Hest, er fuld, du Favre!
 Maa jeg vel faae lidt af din Havre?
 Et lille Korn eller ogsaa to,
 Du bliver nok mæt, det kan du troe.

5. Tag, flinke Fugl, saa mange, du vil,
Her er nok for os og flere til.

Da aad de tvende den Havre sød,
Og ingen af dem led Sult og Nød;
Men da nu Sommeren kom med Hede,
Kom ogsaa Fluer, der straf og bede;
Dem fangede Spurven i Tusindtal
Og friede Hesten for Smerte og Dval.

5.

Fuglen og Drengen.

(114) S. Barn! jeg beder, alt hvad jeg kan bede,
Ik, rør dog ej min lille Nede!
Ik, kast dog ikke dit Blik derpaa!
Dernede ligge nu alle mine Smaa,
De blive bange — kan det dig fornøje? —
Naar du seer paa dem med dit store Øje.

Ekjont Drengen gjerne gad seet paa Neden,
Stod han dog langt fra, stille, beskeden;
Da blev og Fuglen, den Staffel, rolig,
Fløj hen og sad paa sin lille Bolig,
Og saae til Drengen saa venligt derved:
Tak, at du ikke os gjorde Fortred!

6.

Hjorten.

(115) S. Hørte jeg ikke Jagthornet klinge?
Saae jeg ikke Hundene springe?
Bag Krattet komme jo Jægerne hid;
At flygte er nu den høje Tid.
Kast gennem Skov jeg fare vil,
Been! lad nu see, hvad I due til.

Hunden, den sprang, den var saa rap:
 Bi nu, Hjort! vi vil løbe omkap!
 Hjorten den raabte: saa prøv engang!
 Her er en Groft — jeg over sprang.
 Kommer du med? Nej. Jeg ved Bækked,
 Den var dig sagtens altfor bred.

VI. Uystige Fortællinger.

1.

(116) En Tosse, som kjendte to Brødre, fik at vide, at en af dem var død. Da han nogen Tid derpaa mødte den Efterlevende, sagde han til ham: hör! jeg ved nok, at en af eder døde, men jeg husker ikke rigtig, om det var dig eller din Broder.

2.

(117) En Herre kaldte paa sin Tjener og befalede ham at tage den Bunke Breve, som laae paa Bordet, og strax brænde dem paa Skorstenen; men Tjeneren bad, om han ikke maatte skaane nogle af dem og beholde dem til sig selv. Da Herren meget forundret spurgte, hvad han vilde have dem til, sagde han: Aa, jo! da jeg tog hjemme fra, saa bad mine Søstre mig, at jeg skulde skikke dem et Brev engang imellem. Nu tænkte jeg som saa: Herren bruger dem ikke mere, og de ere dog ganske nye og pæne endnu; jeg kunde da efterhaanden skikke dem til mine Søstre, siden de saa gjerne vil have et Brev fra mig.

3.

(118) En Borgermand, som var klædt i sine jævne gammeldags Klæder, mødte engang en meget pyntet Herre. Da de kom tæt sammen, blev Herren staaende

lige for Borgeren, saae med spodsk Smil paa ham og sagde: Jeg gaaer ikke af Vejen for en Nar. Da gjør saamen jeg, sagde Borgermanden ganske rolig, og gik uden om ham.

4.

(119) En Handelsbetjent, som i mange Aar havde skrevet sin Principals Breve, var just en Postdag staaet op fra Skriverbordet, da hans Medtjener kom løbendes og fortalte, at Kjøbmanden, deres Herre, var pludselig død af et Slag. Da han nu indsaae, at dette strax maatte meldes til Handelsvennerne, men han tillige var vant til at skrive Brevene i sin Herres Navn, saa tilføjede han i Enden af alle Brevene disse Ord: Sluttelig undlader jeg ikke at melde Dem, at det for en halv Time siden har behaget den alvise Gud at bortkalde mig fra denne Verden ved et pludseligt Slagtilfælde.

5.

(120) Hvordan kan det dog være, sagde en Dreng, som gik paa Marken med to Karle, at Solen hver Aften gaaer ned bag ved den Bakke der til Venstre, og dog alligevel hver Morgen igjen staaer op over Skoven her til Højre?

Jo, svarede den ene Karl, det gaaer meget ordentlig til, det ved jeg nok, men jeg kan dog ikke sige dig det. Seer du! der, hvor Bakken er, det kalder vi Vester, men der, hvor Skoven er, det hedder Öster. Nu gaaer Solen ned i Vester; men om Natten drejer Jorden sig heelt rundt omkring, saa at Solen dog igjen kommer til at staae lige bag ved Skoven om Morgenen. Det er underligt nok det, kan du sige; alligevel gaaer det saadan til. Men, jeg gaaer her og snakker for dig — til Majdag skal du jo i Skole, saa faaer du'et nok rigtigt at vide af Skoleholderen.

Ja, du er mig af de Kloge! sagde den anden Karl.
 Nej! Jeg ved Skam nok, hvordan Solen den bær sig
 brød; den gaaer akkurat samme Vej hjem om Natten,
 osom den gik ud om Dagen, men om Natten er det jo
 umörkt, du Tosse! og derfor er det, man ikke kan see
 Solen, naar den saadan lister sig tilbage igjen. See, det
 ser Tingen!

Et klogt Menneſte skjuler sin Forſtand; men Daar-
 rernes Hjerte udraaber deres Daarſkab. (Sal. Ordſp.
 12, 23.)

VII. Alvorlige Fortællinger.

3die Samling.

Den, ſom har ſkrevet og udgivet denne Bog, ved meget vel,
 hvad de efterſtaaende tyve Fortællinger hebde, men han har allige-
 vel ikke villet ſætte deres Navne ovenover, for at ſinke Born, ſom
 læſe Fortællingerne, ſelv kunde øve ſig i at udtænke, hvad enhver
 Hiſtorie her kaldes. Det Spørgsmaal, ſom der gjøres ved
 Enden af den første Fortælling, maa derfor enhver Læſer ſelv gjøre
 ſig efter at have gjennemlæſt enhver af de andre.

I.

(121) I den lille ruſſiſke Stad Dranienbaum, ſom
 ligger ved ſiſke Bugt, ikke langt fra Staden Petersborg,
 levede for flere Aar ſiden en gammel Kone, der var
 født i Holſteen. Et lille Huus var hendes eneste Ejen-
 dom, og der ernærede hun ſig af at bevarte de Søſolk,
 ſom formedelſt Medvind maatte ligge ſille i Nærheden.
 Engang da flere hollandiſke Skippere ſaaledes havde ſpiist
 til Aften hos hende, fandt hun den næſte Morgen, ved at
 ſeje Stuen, en forſeglet Pung under Bordet. Hun begreb
 let, at en af de Fremmede maatte have glemt Pungen,

og sendte derfor strax Bud efter dem; men de vare allerede gaaede til Søes igjen om Natten.

Hun gjemte nu Pungen omhyggelig i sit Skab, med den faste Beslutning at lade den ligge der, indtil Ejermanden meldte sig. Dog, dette skede ikke. I 7 Aar laae Pungen urørt. Vel fristede en følelig Mangel hende et Par Gange til at aabne den, men hendes Ærlighed sejrede over Fristelsen. Efter denne Tids Forløb hændte det sig, at hun atter engang beværtede fire Skipperere. De tre vare Engellændere og den fjerde en Hollænder. Under Samtalen spurgte en af hine Hollænderen, om han allerede tilforn havde været i Oranienbaum. "Jo, desværre, sagde han, jeg kjender dette Hul kun altfor godt; det har kostet mig 700 Rubler." "Hvorledes det?" "I Drukken-skab har jeg engang i et Bærtshuus her glemt en Pung, som indeholdt denne Sum."

Her blev den gamle Kone opmærksom; dog var hun flog nok til at gaae forsigtig tilværks, og spurgte derfor om Pungens Udseende. "En bruun Læderpung, svarede Somanden; derhos var den forseglet; jeg bærer endnu det samme Signet, som var astrykt i Seglet." "Nu, sagde hun, Pungen kunde maaskee findes igjen." "Jo vist, findes! Da maatte jeg ikke være saa gammel, som jeg er, om jeg vilde haabe det. Nej, saa ærlig er Verden ikke mere! Betænk hun bare, det er syv Aar siden! Dog, jeg enskede, at Pungen var, jeg ved ikke selv hvor; Talen derom har allerede fordærvet mig mit gode Lune. Giv os en Bolle Punsch endnu, Moer!" Men medens nu Skipperen og hans Rejsesæller søgte at glemme Mindet om denne ubehagelige Tildragelse, listede Bærtinden sig sagte bort og kom tilbage med Pungen. "Seer han nu, sagde hun, at Ærlighed ikke er saa sjælden, som han troer?" — og satte den savnede Pung til alles Forbauselse paa Bordet. Somændene fortalte vidt og bredt denne Hændelse, og ingen Skipper laae siden ved Oranienbaum, uden han skulde drikke et Glas hos den gamle ærlige Bærtshuusholderse.

Swad skal denne Historie kaldes?

II.

(122) En Forvalter, som ved falske Regninger havde bedraget sin Herre, en gammel Greve, mange Penge fra, faldt i en farlig og smertefuld Sygdom. Da vaagne hans Samvittighed i de lange søvnløse Nætter. Han vidste ikke, hvor han skulde hen for Angest. Endelig lod han Præsten kalde og bekjendte for ham, hvad han havde gjort. Præsten, som var en gudsfrygtig Mand, sagde ham, at han ikke kunde vente nogen No, førend han igjen havde oprettet sin begangne Uretfærdighed, saa meget det stod til ham, og givet sin Herre alt det stjaalne Guds tilbage, som endnu var i hans Eje.

"Gjør jeg det," sagde den Syge, "saa bliver jeg til Skamme for hele Verden, og min uskyldige Kone og Børn komme til at gaae om og tigge, thi der bliver intet tilovers til dem."

"Hvo der gjør Uret, ham tilkommer Skam, svarede Præsten; og naar et skal være, saa er det bedre at staae til Skamme her end hisset. Gjør i det mindste fra nu af eders Pligt, da I ikke før gjorde den; giv eders Medchristne et godt Exempel, og overlad det saa til Gud at forsørge eders Familie." Den Syge lod denne Formaning, og Præsten modtog af ham Nøglerne til hans Gjemmer, for at tilstille Greven alt, hvad der fandtes i dem, med den ydmyge Bøn, at tilgive ham hans slette Handling for Guds Skyld. Greven tog Pengene og lod den Syge forsikre om sin oprigtige Tilgivelse, hvorpaa denne trøstet og rolig døde. Men efter hans Død skjenkede den retsindige Greve de Efterladte alle disse Penge igjen.

Gud havde nu sørget for mange Menneskers Lykke. En Synder havde givet et sandt Beviis paa oprigtig Forbedring og et advarende Exempel; Greven havde vist christelig Godgjørenhed; og den ved den Døendes Handling forarmede Familie nød nu ved Guds Forsyn med Nætte og med Belsignelse en Formue, der ellers, som uretfærdigt Gods, tilsidst maatte have tilbragt den Ulykke og Forbandelse.

III.

(123) Steffen havde allerede i mange Aar tjent en rig Herremand i Fyen som Gartner og havde det Ord paa sig, at han var en slittig duelig og tro Arbejder. Han levede derhos meget tilfreds og ønskede ikke andet, end at han til sin Dødsdag maatte have det saa godt, thi hans Herre gjorde meget af ham.

Men en Dag kom hans Ven Anton med hurtige Skridt til ham i Haven og fortalte ham meget glædelig, at han havde rundet sig 600 Rigsdaler i Lotteriet. Nu er jeg hjulpen engang for alle! raabte han. Med saadan Slid, som hidtil — blev han ved — behøver jeg nu ikke mere at fortjene mit Brød. Jeg opsigter min Tjeneste hos Hersekabet (han var nemlig Tjener hos den samme Herre) og begynder paa en lille Handel; saa faaer jeg mageligere Dage. — Maatte jeg raade dig, min Bro'er! sagde han tilsidst, saa forsøgte du ogsaa din Lykke i Lotteriet. Er det ikke en Herlighed, at blive sin egen Herre? Hvad Hjælp og Pleje kan vi desforuden vente os, naar vi blive gamle og svage, saalange vi tjene andre?

Steffen rystede med Hovedet; men vidste dog ikke ret, hvad han skulde sige derimod. Anton kom igjen om Eftermiddagen, gjorde det i Steffens Dine saa sandsynligt, at man tilsidst maatte vinde i Lotteriet, og forestillede ham, hvor behagelig Uafhængigheden var, at han endelig beslattede sig til at rove et par Skilling derpaa. Han gjorde det, men vandt ved næste Trækning intet. Han gjorde det nok en Gang, men med samme Udfald. Da han nu begyndte at blive modløs, opmuntrede Anton ham og sagde, at han skulde blot sætte dobbelt saa meget ind og blive ved at sætte ind, tilsidst maatte hans Tal dog komme ud. Saaledes, sagde han, har jeg rundet mine 600 Rigsdaler.

Steffen vilde ikke gjerne have givet sine Penge ud for intet, og han satte altsaa ind paa ny. Men det var altid forgjeves: hans Tal vilde slet ikke komme. Til sidst kunde han ikke mere udrede Indsatsen af sine egne

Penge, og dog vilde han ikke høre op at sætte paa, fordi han meer og meer havde faaet i Hovedet, at han dog tilsidst maatte vinde. Og hvad gjorde han saa, for at skrabe Pengene sammen dertil? Han bedrog sin Herre ved at sælge Grønt og Frugter af Haven. Tilforn havde han været den ærligste og redeligste Tjener; men saa meget havde nu Vindeesygen forandret hans Tænkesemaade.

Hans Utroskab blev opdaget, thi det spurgtes snart, at Steffen handlede med Havens Afgrode for egen Regning, og hans Herre jog ham derfor bort. Nu vilde han søge Tilflugt hos sin Ven Anton; men denne havde holdt slet Huus med sine Penge, havde paa ny sat i Lotteriet, men uden at vinde, og var derved kommen i saadan Gjæld, at han rømmede Landet.

Der blev altsaa heller intet andet tilbage for den ulykkelige Steffen, end at gaae samme Vej, thi ingen vilde tage en saadan Person i sin Tjeneste. Han døde i stor Elendighed.

IV.

(124) En fattig Arbejdsmand, ved Navn Søren Holst, havde en Broder, som var Sømand og som havde været henved tyve Aar borte; Folk troede da, han var død, siden man slet ikke hørte noget fra ham. Engang kom der et Brev til Holst; men da han selv hverken kunde læse Tryk eller Skrift, saa bad han sin Bært, at han vilde læse dette Brev for ham. Da Bærten havde læst Brevet sagte igjennem, sagde han til ham: "Vær du glad over det Brev! Der staaer heri, at din Broder er død udenlands og har efterladt dig hele hundrede Rigsdaler; men du maa strax komme derud og hente Pengene selv." — "Hvor skal jeg da hen og hente dem?" sagde Arbejdsmanden. "Ja, det er rigtignok en lang Vej, sagde den listige Bært. Du skal til Holland. Det er vel en hundrede Mile herfra; der ligge dine Penge."

"Ej, ej! sagde Søren, hundrede Mile frem og hundrede Mile tilbage for at hente hundrede Rigsdaler, der

vilde jo Rejsen næsten koste mig mere, end jeg skal arve." "Ja, deri har du Ret!" sagde Bårten. "Jeg kunde vel tjene dig, vedblev han; sælg mig din Ret dertil for fir-sindstyve Rigsdaler, saa kan du blive her, og jeg skal nok see til, jeg bliver skadesløs. Men du maa slet ikke lade dig mærke for nogen med den hele Sag, thi saa kunde andre forlange lignende Tjenester af mig, og dertil har jeg ikke Raad." Dermed var Søren vel tilfreds. Bårten talte ham de fir-sindstyve Rigsdaler til og sagde: "jeg skal nu nok sætte det Fornødne i den Anledning paa Papiert, siden du ikke selv kan skrive."

Men efter mange Mars Forløb, da Bårten, som imidlertid igjen var bleven fattig ved Spil og slet Huusholdning, skulde døe, bekjendte han med stor Angest paa Dødsfengsel, at han havde bedraget den stakkels Holst; thi i Brevet havde der staaet, at Urven var tre tusind Rigsdaler, og tillige hos hvilken Kjøbmand i Hamborg de kunde hentes. Derhen var Bårten endnu samme Efteraar rejst, som han havde narret Holst for Brevet, havde fremlagt en falsk Fuldmagt fra denne og faaet hele Summen udbetalt. Disse Penge havde han sat overstyr tilligemed alt andet.

V.

(125) I et Sogn, hvor Misbrøxt og andre Uheld havde avlet megen Nød, udsendte Øvrigheden to veltænkende Mænd, for at indsamle Bidrag til de meest Forarmedes Hjælp. Disse Mænd kom iblandt andet en Morgen tidlig til en stor Bondegaard. De fandt Bonden uden for Køkkendøren, hvor han ivrig skjændte paa Pigen, fordi hun havde kastet nogle Svovlstikker i Fejskarnet, der kun havde været antændt i den ene Ende. "Hm! hm! den Mand er noget knap," sagde den Ene; "her vil vi næppe faae noget stort!" — "Vi maae dog i det mindste forsøge det," sagde den anden; og de gik nærmere.

Manden modtog de Fremmede venlig, og de kom da forsigtig frem med deres Grinde, imedens de gik ind i Huset med ham. Men hvor stor var deres Forundring,

da han meget beredvillig strax udbetalte dem en anseelig Pengegave og desforuden lovede, at han hvert Aar paa samme Tid vilde give dem lige saa meget, indtil Roden var afhjulpen. De Udsendte kunde ikke afholde sig fra at tilstaae denne godgjørende Mand, at hans Gavnildhed kom dem ganske uventet, da den strenge Bebrejdelse, han før havde gjort sin Kockepige for en saadan Ubetydeligheds Skyld, havde bragt dem til at troe, at han maatte være yderst paaholden med Penge. "Kjære Venner, var hans Svar, just derved, at jeg til enhver Tid har holdt til Raade med hvad jeg havde, kom jeg i den heldige Stilling, at jeg kan gjøre hvad der staaer skrevet: Glemmer ikke at gjøre vel og at meddele". (Hebr. 13, 16.)

VI.

(126) En ærlig og stræbsom Haandværksmand, som ernærede sin Kone og sine Børn med sine Hænders Arbejde, skulde bringes i Slutteriet, eller i Fængsel, formeddelt en Gjæld, som han ikke kunde betale til rette Tid. Den trostesløse Familie gif hulkende ved Siden af ham og anraabte de Forbigaaende om Hjælp. Men ved denne Lejlighed vare alle døde.

En Matros, som just var gaaet i Land fra det Skib, hvormed han var kommen hjem efter en lang Rejse til fremmede Lande, mødte Toget. Efter Rejsens Møjsommelighed vilde han nu gjøre sig en glad Dag og desuden købe sig nogle pænere Klæder og andet mere for sine fortjente Penge. Da han seer Folkestimmelen, trænger han sig igjennem Mængden og spørger, hvad der var paa Færde. Man fortæller ham den stakkels Faders Ulykke. "Hvor stor er da den Gjæld?" spørger han. "Tredsindstyve Rigsdaler!" svarede den bedrøvede Moder. Næppe havde han hørt dette, før han raaber: "Stop lidt! Her er Pengene!" — "Jeg har, sagde han til Moderen, fortjent mig fem og firsindstyve Rigsdaler paa

Rejsen; naar Hun faaer de Treds, saa har jeg endda fem og tyve tilovers til en lille Lystighed."

Men da nu den forbaersede Fader, omringet af de jublende Børn, kom for at takke sin ædelmodige Belgjerer for denne uventede Befrielse, blev Matrosen saa rørt ved dette Syn, at han sagde: "Der, tag Kisten med, det er fem Daler til hver af Røllingerne! Jeg har allerede hyret mig bort igjen; jeg har saa ingen Rød." Og derpaa gif han munter tilbage til sit Skib igjen.

VII.

(127) I en af de Krige, som Engellænderne førte med de Bilde i Nordamerika, blev en Sergeant (udt. Skjersant) fangen af disse. De gjorde strax Anstalter til at henrette ham med alle de Pinsler, som de kunde udtænke. Zuld af Rødsel ved Synet af de skrækkelige Qvaler, der beredtes ham af disse Grusomme, faldt han da paa, ved en List at skuffe deres blodgridste Planer. Han tiltalte Indianerne saaledes: "Mægtige Krigere! Eders Foranstaltninger ere til ingen Nytte, thi mit Legeme er ved en hemmelig Kunst gjort saa stærkt, at intet kan saare mig. Vilde I skjenke mig Friheden, saa vil jeg lære eder denne Kunst. Tro ikke, at jeg vil narre eder ved et falsk Foregivende. Nej, jeg beder eder just at gjøre et Forsøg, saa skal det hæve enhver Tvivl. Lad eders Anfører af alle Kræfter hugge løs paa mig; jeg frygter hverken for hans Sabels Skarphed eller for hans Arms Stykke."

Med disse Ord blottede han sin Nakke og holdt sit Hoved frem. Indianeren løb da til, huggede af alle Livsens Kræfter, og slog i et Nu Hovedet af ham. Saaledes forskaffede den stakkels Sergeant sig, ved sin Nærhedsnærværelse, en let og øjeblikkelig Død, istedenfor langsomt at martres til Døde af de græsseligste Pinsler.

VIII.

(128) Da en Kalvekudsk, som var kjørt til Kjøbenhavn med et betydeligt Læs, modtog Betaling af Spekhøkeren for de Barer, han havde bragt ham, fik han tillige endeel andre Penge, som Spekhøkeren skyldte hans Herre, saa at det Hele løb op til ikke mindre end tolvhundrede Rigsdaler. En Person, der havde havt Lejlighed til at erfare dette, besluttede at frarøve Kudskten denne store Pengesum, og han udførte det paa følgende Maade.

Han forlod Byen noget før Kudskten. Da denne nu kom kjørende, bad han om at maatte sidde op og kjøre med til Ringsted imod at betale en Rigsdaler. Hertil svarede Kudskten: "er I maadelig tilbeens, saa kan I gjerne kjøre med, men jeres Rigsdaler kan I vel selv trænge til." Den Fremmede takkede og steg op. Han var en snaksjom Fyr, som underholdt Kudskten hele Vejen med alffens Tale. Blandt andet spurgte han ogsaa: "Den Hund, du der har, seer mig ikke ud til at due synnerligt." — "Jo, tilvisse! var Kudsktens Svar; den er mig saa god som en Staldbroder; den tager sin Mand som ingenting." — "Saa? Hvem skulde troe det", sagde den Fremmede, og blev noget tavst derved.

Henad Morgenstunden foreslog han Kudskten, at de skulde staae af og gaae lidt før at varme Fodderne. Alt som de nærmede sig Skoven, holdt han sig lidt tilbage, og da han syntes, at Stedet her i Daggryningen var beqvemt til hans Forsæts Udførelse, tager han en Pistol frem og skyder Hunden død paa Stedet, saa den tumlede baglænds ned af Bognen. Forbavsset over Skuddet vender Kudskten sig om, men faaer ikke engang Tid til at spørge den Fremmede, hvad der gaaer af ham, da han i det samme trækker sin anden Pistol frem og raaber: "nu ere de tolvhundrede Daler mine! Eller, hvis du ikke flug rykker ud med dem, skal du ligge ved Siden af din Hund."

Kudskten, som var en sindig Karl, indsaar, at Snild-

hed alene kunde frelse ham her, og han svarede ganske taalmodigt, idet han begyndte at knappe sin store Frakke op: "Pengene ere dine; det er vist; og du skal have dem, saa snart jeg kan komme til dem. Men, her nu Landsmand! sagde han videre, du maa til Gjengjæld tjene en fattig Karl. Min Herre, Kammerraaden, vil ikke troe mig, naar jeg kommer hjem og siger, at jeg er bleven overfalden; han vil tænke, at jeg har tilsat Pengene paa anden Maade." Under disse Ord havde han faaet sin Brevtaske frem, og vedblev da med en forstilt Modløshed: "der har du Pengene; men skyd mig nu et Hul igjennem min Hat, saa er Sagen klar, og jeg bliver ikke jaget af Tjenesten."

Gavtyven meente, at det var et billigt Onske, og skød Pistolen af tværs igjennem Hatten; men da greb Kalvekudskfen ham med fast Haand i Brystet og raabte med svingende Røst: "See saa, go' Karl! Nu ere vi Lige, og nu ere de tolvhundred Daler atter mine!" Det varede meget kort, inden han fik Bugt med sin Modstander, thi han var en bomstærk Karl. "Harde din Hund ikke skudt min Pasop, saa skulde jeg have tilgivet dig, men nu skal du i Hullet," sagde han. Han bandt ham som en anden Kalv fast til Bognen, og afleverede ham til sin Herre tilligemed det øvrige Gods, som han bragte fra Byen. Herremanden overgav strax Forbryderen til Øvrigheden, der gav ham hans fortjente Løn.

IX.

(129) Ved en Bjergstrøms Oversvømmelse i Frankrig blev pludselig Kirkesognet Boultsur Scippe, som ligger i en Dal, overskyllet af det indtrængende Vand. Præsten der flygtede med en stor Deel af Beboerne til Kirken, der var det nærmeste høje Punkt; men næppe var en Time forløben, førend Vandet ogsaa trængte herind, saa at de, som havde søgt Redning der, kom i den største Fare. Med Nøden voksede imidlertid ogsaa den brave Sjælesørgeres Mod. Da han saae, at Kirken ikke

mere kunde yde dem Sikkerhed, tog han rask den Skrøbeligste af Menigheden paa Ryggen, og bragte ham gjennem det allerede 4 Fod høje Vand lykkelig paa det Tørre til Wiinbjergene hinsides Byen. Ufortøvet vendte han tilbage ad den samme farlige Vej, hentede en anden kraftløs Olding, og vedblev saaledes, indtil han havde frelst 16 Mennesker fra de truende Bølger. De andre raske og rørige Mænd fulgte snart Præstens Exempel, og Udfaldet af deres fælles Bestræbelser var, at ikke en eneste mistede Livet.

Saa snart Dyrigheden erfor denne ædle Handling, bevidnede den Hr. Husson, det var Præstens Navn, sin Tilfredshed med hans Forhold og bød ham selv at bestemme, hvorledes man nogenlunde kunde belønne ham derfor. Men lige saa modig, som han havde viist sig i Farens Stund, lige saa beskedent svarede han nu: "det er Hyrdens Pligt at opoffre sig for Faarene; jeg har derfor ingen Fortjeneste indlagt mig ved at sætte mit Liv i Fare. Vil man imidlertid belønne mig, fordi jeg gjorde min Skyldighed, saa udbeder jeg mig, at de 300 Livres, som min Boligs Istandsættelse kan koste Menigheden, maatte eftergives denne." Dette bevilgedes ham naturligtvis strax.

X.

(130) I en By i det nordlige Tydskland sad en Huusfader en Søndag Eftermiddag og forelæste sin Familie af Biblen. Han var just kommen til disse Jesu Ord (Matth. 18, 5): "Hvo som annammer et saadant Barn i mit Navn, han annammer mig." — See! da stod der en fattig otteaarig Dreng, der hverken havde Fader eller Moder men maatte tigge sit Brød, uden for hans Dør og bad om en Almisse. Manden standsede med at læse og kastede et Dje hen til sin Hustru, som om han vilde sige: "lad os ikke allene høre Guds Ord, men ogsaa gøre derefter." Hun forstod ham strax, thi hun havde et godt Hjerte, og svarede: "Kjære Mand!

jeg er ganske af din Mening, vi vilde gjøre, hvad ffresvet ftraaer." De kaldte derpaa Drengen ind, modtog ham venligt, og opdrøge ham, fom om det havde været deres eget Barn.

XI.

(131) En uböjelig Standhaftighed udgjorde Grundtrækket i den svenske Kong Karl den Tolvtes Karakter. Allerede i sin Barndom gav han Beviis derpaa. Engang, da han i sit syvende Aar sad ved Middagsbordet og vilde give sin store Hund, som han holdt saa meget af, et Stykke Steg, snappede det sultne Dyr altfor begjerlig derefter og bed ham dybt i Haanden. Men endskjønt Saaret blödde meget stærkt, saa holdt Karl sig ikke allene fra at græde, men sögte endog at skjule det Hele ved at vikle sin blodige Haand ind i Salveten, for at man ikke skulde slaac Hunden.

Dronningen, der saae, at han ikke spiste, spurgte ham om Aarsagen; men han svarede blot, at han takkede meget, han var ikke mere sulten. Man spurgte ham atter, hvad der fejlede ham, da han blev ganske bleg af det Blod, han mistede, men han vilde endnu ikke lade sig mærke med noget. Endelig saae en Officeer, der havde Opvartning ved Taffelet, at Blodet dryppede ned paa Gulvet, og man tvang nu Prindsen til at lade sig forbinde.

Uden denne Haardförhed i Ungdommen havde Karl umulig kunnet udholde de höjst besværlige Strabadser, han siden underkastede sig i sine mange Krige.

XII.

(132) Da den beröimte Frederik den Anden, Konge i Preussen, anlagde Slottet Sanssouci,

var en Mølle i Vejen for Havens paatænkte Udvidelse. Kongen lod Mölleren kalde og vilde kjøbe Möllen. Men Manden havde arvet den efter sin Fader, sad i god Drift, og vilde igjen efterlade den til sin Søn. Kongen tilbød da, at han vilde bygge ham en ny Mølle paa et andet Sted, og desuden betale den gamle. Men Manden vedblev at vægre sig. Herover blev Kongen fortrædelig og sagde i sin Ærgrelse: "Ved Han da ikke, at jeg kan tage hans Mølle, uden at give Ham en Skilling for den?" — "Io! deres Majestæt, svarede Mölleren ganske sagtmodig, dersom Kammer-Retten i Berlin ikke var!"

Denne skjønne Tillid til Retfærds Haandhævelse i Landet, for Lave som for Høje, behagede Kongen meget, og bragte ham til at erkjende sin overilede Tale. Mölleren beholdt sin Ejendom, Kongen forandrede Planen til sin Have, og Möllen staaer endnu den Dag i Dag er paa samme Sted.

XIII.

(133) Et Skib, med mange Folk ombord, strandede paa sin Fart fra Tydskland til Holland, og alle vare i Fare for at drukne. Passagererne bestode af simple Folk, som plejede at søge Arbejde i Holland, hvor Fortjenesten var større, og derpaa siden at vende hjem igjen med det Erhvervede. Nogle Personer krøbe ved denne Lejlighed op i Masten og holdt sig fast der. En Jøde bad en af disse, der var en Bønde, om Tilladelse til at hænge sig fast ved hans Fod, da han ellers ingensteds saae nogen Redning. Bønden tillod det; og Jøden blev saaledes reddet tiligemed de Övrige, da et forbisejlende Skib optog dem. Han takkede sin Befrier hjerteligt, optegnede hans Navn, hans Bopæl og Stand samt den ulykkelige Dags Datum, og forsikkrede, at,

saasnart han kunde, vilde han vise sin Taknemmelighed i Gjerningen, men nu var alt, hvad han ejede, sunken i Havet.

"Rejs I i Guds Navn!" sagde Bonden. "Jeg har kun gjort, hvad det ene Menneske bør gjøre imod det andet. Tak I blot Gud, som har frelst os alle fra Döden!"

Efter to Aars Forløb skrev Jöden et Brev til Bondens Præst og sendte denne Tøj til Klæder for Bonden, hans Kone og Börn, tilligemed et halvhundrede Specier. Bonden stod ganske maaløs, gned sine Öjne og græd, da han saae alt det gode skjønne Tøj. "Naa! Gud lönne den Jöde!" sagde han; "lad der nu komme en og hegle paa Jöderne eller skjælde dem ud! han skal faae med mig at bestille!" Men endnu større blev hans Bestyrtelse, da Præsten ogsaa udtællede ham de halvhundrede Specier! Han sagde först ikke et eneste Ord. Endelig raabte han höjt: "Nej! det har jeg ikke fortjent for den Smule Snurren i Benene, da han hang og dinglede ved min Fod. Gud velsigne ham og hans hele Slægt."

Nogen Tid efter fremstillede Bonden med Kone og Börn sig for Præsten i de pyntelige Klæder; Præsten skrev et Taksigelsesbrev i alles Navn til löden, og da denne ved sin Vindskibelighed nu var bleven en Kjöbmand, der sad i gode Omstændigheder, sendte han hvert Aar siden efter en Foræring paa samme Tid.

XIV.

(134) En engelsk Postkaret, der var fuld af Rejsende, var paa Vejen til en stor Stad. Man talte meget om Stratenrövare, som i dette Land ikke saa sjælden anfælde de Rejsende, og om hvorledes man kunde sikke sig mod saadan Plyndring. Et ungt uforsigtigt Fruentimmer, som uden-

tvivl vilde beundres for sin Klogskab, men ikke betænkte, at saadan en oprigtig Tilstaaelse her var aldeles paa urette Sted, sagde: "Jeg bærer min hele Formue paa mig; det er 2 Hundreddalersedler, og jeg kan gjemt dem saa godt, at vist ingen Røver skal finde dem, thi de ligge imellem min Fodsaal og mine Strømper."

Faa Øjeblikke derefter kom der virkelig Røvere og affordrede de Rejsende deres Uhre og Penge. Men de fik saa lidt, at de truede hele Selskabet med en fuldkommen Udplyndring, naar der ikke strax tilvejebragtes en Sum af hundrede Rigsdaler til. "De kan let faae dobbelt saa meget, som de forlanger," sagde en gammel Mand, der sad bag i Karetten; "de behøver blot at trække Sko og Strømper af den Jomfru, som sidder der." Raadet blev fulgt, den stakkels Pige mistede sine Penge, og Røverne, ilede bort igjen. Men da nu Faren var forbi, vendte hele Selskabets Vrede sig imod den Gamle. Man skjældte og smældte paa ham, vilde slaae ham, kaste ham ud af Vognen, o. s. v. Heri fandt han sig ganske rolig og undskyldte sig kun en eneste Gang, med at enhver er sig selv nærmest. Men da Vognen var ankommen til Staden, forsvandt den Gamle pludselig.

Den stakkels Pige havde en sövnlös Nat; hun laae den hele Tid og græd og vred sine Hænder. Hvor henrykt blev hun derfor om Morgenen, da hun modtog et Brev med 400 Rigsdaler og en kostbar Brystnaal. Brevet löd saaledes:

"Hermed, kjære Jomfru, sender Dem den Mand, som De igaar var saa vred paa, Deres udlagte Kapital tilbage med Renter. Det gjør mig ondt, at jeg igaar maatte volde Dem den Sorg; men jeg kunde ikke andet. Jeg er en Mand, der har tilbragt ti Aar i Ostindien; jeg var nu paa Rejsen til mit Hjem, og havde min hele möjsommelig erhvervede Formue, der var 30,000 Rigsdaler, i Vexler i

min Lomme. Alle disse Penge vare faldne i Røvernes Hænder, naar disse selv havde begyndt at søge. Sig mig nu, om jeg vel kunde gjøre andet! Skulde De forresten nogensinde komme i Forlegenhed for Penge, saa henvend Dem kun til mig; De skal altid finde mig beredvillig til at tjene Dem. Lev vel!"

XV.

(135) Ligesom vi see, at store Hunde ere langt fredsommeligere, end de smaa Hunde, der bjæffe ved alle Løjligheder, saaledes ere ogsaa ofte de største og stærkeste Mennesker tillige de roligste og dem, som helst undgaae Klammeri og Ufred med andre. Dog var dette ikke Tilfældet med Mads Teglgaard. Han var udrustet med de overordentligste Legemskræfter, men var tillige overmodig, ondskabsfuld og hævngjerrig. Han undsaae sig aldrig ved at drille en Svagere, skjönt han vel vidste, at denne ikke kunde tage til Gjenmæle, af Frygt for hans Kæmpestyrke.

Engang mødte han, paa en meget ensom Vej, en Mand, som for noget siden offentlig i et Værtshuus havde dadlet Teglgaards Opførsel mod en aldrende Bonde. Da han her var uden Vidner, saa meente han ustraffet at kunne tilfredsstille sin Hævngjerrighed; thi hiin Gang havde han maattet tie aldeles stille, siden Manden havde havt saa fuldkommen Ret i sin Dadel og Stuen i Værtshuset var fuld af Mennesker.

Mads yppede derfor Riv med sin Uven, og forlod ham ikke, förend han bevidstlös laae og svømmede i sit Blod. Intet Menneske havde seet, hvem Udaadsmanden var; först silde om Aftenen fandt en Faarehyrde den Mishandlede og skaffede ham Hjælp. Men Han, som seer i Löndom, betalte Mads Teglgaard aabenbart.

Nogen Tid derefter kjørte Mads nemlig til Mölle. Mölleren havde just taget en Steen ud af Kældermuren og anbragt en Bössepibe i Hullet, for at skyde Krager, der flokkedes i en lille Indhegning om et henkastet Aadsel. Mads, som havde sin Næse allevegne, skulde ogsaa see, hvad her foregik, og sprang op paa Gjærdet; men derved bleve Kragerne skyet. Da Mölleren saae dem flyve, skød han hurtig løs, for dog at faae en, men traf nu Mads i begge Benene med den hele Ladning. Denne blev derover en Kröbling sin Levetid, og havde fra den Tid af andet at tænke paa end Slagsmaal.

Hævnen hörer mig til, siger Herren, jeg vil betale. (Rom. 12, 19.)

XVI.

(136) En fattig Mand gik en Vintermorgen ud i den ved London beliggende Skov, Hyde Park kaldet, for at samle Brænde. Her blev han en velklædt Person vaer, som gik op og ned paa et ensomt Sted. Da han saae, at det var en Officeer, tænkte han, at han vilde duellere med en anden, og gik derfor tilside og skjulte sig bag et Træ, for at see, hvad der vilde skee. Han saae nu, at Manden tog et Papiir op af Lommen, læste det med en mørk Mine, rev det derpaa itu, trak i en Hast en Pistol frem, satte den for Panden og trykkede løs.

Men Fængkrudtet blussede kun; Pistolen gik ikke af. Den Fattige sprang derfor til og rev ham den ud af Haanden; men herover blev den Fremmede yderst opbragt og greb til sin Kaarde for at gjennembore ham. Da sagde den fattige Mand: "Stød kun til! jeg frygter Döden ligesaa lidet, som De; men jeg har alligevel mere Mod end De; jeg lever allerede over tyve Aar i Armod og Kummer, og dog overlader jeg det til Gud allene, naar han vil gjøre en Ende paa min Nöd." Selvmorderen

blev beskæmmet ved denne Taalmodighed og Tillid til Gud; han angrede sit syndige Forsæt, og sørgede siden med Taknemmelighed for sin Frelsers sidste Levedage.

XVII.

(137) To Ynglinger, Antonio og Roger, den ene en Spanier, den anden en Franskmand, havde den Ulykke at falde i Hænderne paa en Sörøver fra Algier. Han solgte dem begge som Slaver; dog vare de endnu saa heldige, at faae en og samme Herre, som brugte dem ved et strengt Vejanlæg over en Klippe ved Strandbredden. De kunde nu tale sammen om Slægt og Venner, om Fædrelandets fjerne Kyst, der beskylledes af det samme Hav, som skummede ved deres Födder, og om det Frihedens Haab, som, uden at de vidste hvorledes, stedse blev mægtigere i deres Bryst. Et inderligt Venskab forbandt derfor snart deres Hjerter.

En Dag, da de atter arbejdede sammen ved Strandbredden, blev Antonio et Skib vaer, som syntes at nærme sig Landet. "Maaskee, sagde han til Roger, kommer hist vor Frelser." Denne fattede ikke, hvad han vilde sige dermed; men Antonio sagde hastig: "Jeg mener Skibet der! Men lad Slavefogden ikke mærke, at vi have seet det! Naar det nu ikke mere er langt fra Kysten, saa styrte vi os i Havet og svømme ud til det. Tænk, kjære Roger! da ere vi frelste." Roger kunde imidlertid ikke ret tage Deel i denne Glæde, thi han kunde ikke svømme. Dog derover lod Antonio ikke Modet synke. "Du holder dig fast ved mit Bælte, sagde den tro Ven; jeg er stærk og kan svømme ypperligt."

Rogers Uro blev nu stor; gjerne vilde han igjen staae i sit Födeland og omfavne sine Forældre, men han kunde heller ikke uden Gysen tænke paa den

Fare, hans Ven paa denne Maade udsatte sig for. Endelig var Skibet i Nærheden. Antonio hviskede: "nu er det Tid! Lad os springe i Vandet!" Men Roger vilde ikke. "Jeg tør ikke gjøre dig Arbejdet vanskeligere," sagde han grædende. Men Antonio hørte ikke derefter; rask omfavnede han sin Ven, styrtede sig i Bølgerne med ham og arbejdede sig fremad under stor Anstrengelse. Lykkeligviis blev man dem snart vaer paa Skibet og en Sluppe sattes ud imod dem.

Det var ogsaa paa den højeste Tid; thi en ædel Vennestrød truede med at ende deres Liv. Da nemlig Roger overtydede sig om sin Vens Udmattelse, vilde han ikke betyngge ham længer: han sløj hans Bælte og sank. Men Antonio hentede ham fra Dybet med sin sidste Anstrengelse. I dette Öjeblik kom Sluppen til og tog dem begge op i livlös Tilstand. Ved Skibsfolkens Bestræbelser kom dog Roger snart til sig selv igjen; men hvor forskrækkedes han ikke, da han saae sin Frelser uden Liv ligge ved sine Födder. Jamrende kastede han sig over ham, med de ömmeste Navne søgte han at kalde ham tilbage til Livet, og — hvilken Glæde! — han aandede virkelig igjen. Den gode Behandling, de nöde paa Skibet, gav dem snart de svundne Kræfter igjen. Efter faa Dages Forløb landede de i Frankrig, og intet formaaede mere at skille de prøvede Venner fra hinanden.

XVIII.

(138) En Hertug i Kalabrien sad selv bestandig i Retten. For at fattige Folk ikke skulde blive afviste af kans Undergivne, havde han ladet hænge en Klokke i Retssalen, fra hvilken en Snor gik ud paa Gaden. Engang löd denne Klokke, men da man saae efter, hvem det var der ringede, stod der blot en gammel udlevet Hest, som var jaget

bort af sin Herre, en Baron Capeccio. Rettens Medlemmer brast i Latter, men Hertugen sagde: "Hvorfor lee I? vide I ikke, at den sande Retfærdighed ogsaa udstrækker sig til Dyrene, og at den Retfærdige, som skrevet staaer, forbarmer sig over sit Kreaturs Liv?" Han lod derfor Capeccio kalde, og spørger, hvorfor han har forjaget den gamle Hest.

Capeccio svarede hertil: "det var et godt Dyr i sin Ungdom, den har været med mig næsten i alle mine Felttog; men nu kan den formedelst Alderdom ingen Tjeneste gjøre længer, og jeg kan derfor ikke beholde den." — "En smuk Aarsag!" sagde Hertugen. "Men, vedblev han, da I selv blev gammel og ikke kunde tjene min Fader længere, tog man da Eders Løn fra Eder?" — "Nej, naadigste Herre! svarede Baronen, jeg har endnu mine fulde Indkomster ubeskaarne." — "Og I, sagde nu Hertugen, kunde lade et Kreatur sulte, der har viist Eder saa mangen nyttig Tjeneste? Gaa bort, og lad Hesten sin hele Livstid faae sit Ophold hos Eders bedste Heste, dersom I vil, at jeg skal ansee Eder for en tro Tjener og en retskaffen Mand."

XIX.

(139) En gammel Qvinde kom engang vandrende til en Landsby i Jylland og tilbød sig for Penge at spaae Folk; hun havde en usædvanlig Klædedragt, og bar altid, ogsaa i fri Luft, et Par store Horn-Briller paa sin krogede Næse. Hendes listige Tale og det usædvanlige Udseende skuffede flere enfoldige Mennesker, og Folk samledes om hende i Høbetal. En spaaede hun en rig Arv, en anden et uventet lykkeligt Ægteskab, en tredie hastig Befrielse fra et langvarigt Onde, en fjerde, at han aldrig skulde tabe i Kortspil, o. s. v. Inden hun spaaede en noget, stræbte hun at tale med hans Slægt eller

nærmeste Venner, udfrittede disse om allehaande, og stillede sig saa an, som om hun vidste det, hun nylig havde hørt af andre, ganske af sig selv. Derfor fik hun igjen betydelige Gaver i Penge. Hun var snu nok til at sige: jeg spaaede eder gjerne, her i denne smukke By, for slet ingen Ting, men saa vilde alle Tossier troe, at det var Lögn jeg sagde, naar jeg ingen Penge tog. Derfor nödes jeg til at lade eder betale en Smule.

Imidlertid var Övrigheden paa Spor efter denne Landstrygerske; og da saadanne bedrageriske Ting ere strengt forbudne, blev hun grebet og sat i Spindehuset. Hendes mange Penge, som hun havde indsyet overalt i hendes Livsstykke og Skjörter, bleve uddeelte til de Fattige. Havde hun nu virkelig kunnet spaae — det er: vide det Tilkommende — saa maatte hun jo ogsaa have vidst om sin egen tilkommende Hæftelse, og da kunne have undgaet den i Tide ved at flye. Men hendes Skjæbne var atter et Beviis for Sandheden af det gamle danske Ordsprog: *Siællen fangher Spaakonæ good Skæbna.*

Alligevel troede adskillige, at hendes Ord havde været Sandhed, fordi de önskede det. Saaledes forsönte han, som gik og ventede paa den rige Arv, at drive sin Gaard med Flid, og blev derved nogle Aar efter en forarmet Mand. Andre bleve ulykkelige paa andre Maader ved denne deres beklagelige Overtro.

XX.

(140) I Lissabon tildrog der sig i Aaret 1776 fölgende Begivenhed. En fattig Enke kom den ene Gang efter den anden op i Kongens Forgemak og forlangte at komme til at tale med ham. Mange Gange blev hun afvist, medens de fornemme Personer indlodes; men omsider fik hun dog Kong-

en i Tale. Hun overrakte ham da et lille Skriin, i det hun sagde: "Dette Skriin har jeg fundet under Gruset af nogle Bygninger, som styrtede sammen i lordskjælvet 1755. Dets Indhold havde vist kunnet redde mig og mine sex Børn af den Nød, hvori vi leve, men en god Samvittighed er mig kjærere end alle Jordens Skatte. Deres Majestæt er den, som kan tilstille den retmæssige Ejer eller hans Arvinger, hvad jeg har fundet."

Kongen lod Skrinet aabne, og der fandtes ikke faa kostbare Juveler deri; han roste Enkens Ærlighed, forærede hende strax 2000 Rigsdaler, og da der siden ingen meldte sig som Ejermannd, fordi hele Slægten var omkommen i det frygtelige lordskjælv, lod Kongen Juvelerne sælge og Enkens Børn paa det bedste opdrage og udstyre for den indkomne Sum.

Den er ikke stærk, som ej er fast i Nød, eller som Kong Salomo (Ordspr. 24, 10) siger: Taber du Modet paa Nödens Dag, da bliver din Kraft ringe.

VIII. Alvorlige Fortællinger.

4de Samling.

1.

- (141) En Bondefnøs, som hedte Hans,
 Der havde været udenlands
 Med Herremændens Søn et Aar,
 Kom hjem til Faders Fæstegaard,
 Og i den lille Bondeby
 Fortalte han nu stolt og fry,
 Til Fryd for Store som for Smaa,
 Om hvad i fremmed Land han saae;

Men ffjønt en Deel deraf var sandt,
 Bar der dog megen Logn iblandt,
 Thi to Ting læres let paa Rejse,
 At lyve grovt og højt at knejse,
 Og Hans forstod saa stærkt at lyve,
 Som Hest kan rende, Fugl kan flyve.

En Maanedes Tid omtrent forgif,
 Da Knosens Fader Frederik
 I næste Kjøbsted Vrind' sit,
 Og med sin kloge Søn han gif
 Derhen en aarle Morgenstund.

Paa deres Vej de saae en Hund,
 Og det var godt, at den var bunden,
 Thi baade glubst og stor var Hunden.

"En svær Krabat!" var Bondens Ord,
 Da frem af Huus med Støj den for.

"Na, Bagateller!" udbrod Hans,
 "Iffior, da jeg var udenlands,

Jeg saae en Hund, jeg aldrig Mage
 Har seet til Hund i mine Dage,
 Føt ved Stettin den kom imod mig,
 Først blev jeg bange, men jeg stod mig —

I kjender vel Stettin af Navn,
 Og troer, den er som Kjøbenhavn,

So Pyt! saasandt som her jeg gaaer,
 Si Gange større knap forslaaer —

Den Hund, som sagt, den var saa stor,
 Ja I kan troe mig paa mit Ord,

Jeg selv, som saae den, ved det bedst,
 Den var saa stor som nogen Hest."

Da svared' Bonden: "ærlig talt,
 Det undrer mig, ffjønt overalt

I denne Verden rundt omkring
 Man seer saa mærkelige Ting,

At man sit eget Dje knap vil troe.
 Vi gaae nu for Exempel til en Bro,

I mindre end en Time vi den naae,
 Og over Broen vi nødvendig maae,

Paa denne ligger der en Steen,
 Og over den man brække maa sit Been,
 Naar man har lojet samme Dag,
 Det er en vis og afgjort Sag."

Da Sonnen hørte disse Ord,
 En Skræk ham strax i Blodet for;
 Om Dreene blev Knosens hed,
 Af Panden sprak ham Angstens Sv.d.
 Han raabte da: "Hør, Fader kjær!
 Ut gaac saa stærkt er ikke værd;
 I er en gammel Mand og svag,
 Det er saa grumme varmt idag,
 Og man maa spare sine Kræfter.
 Jeg gaaer just nu og tænker efter,
 Thi naar jeg mig besinder ret,
 Saa var den tydske Hund ej slet
 Saa stor, som jeg fortalte for,
 Ja mestensdeels jeg sværge tør,
 Den var ej større end en Ko,
 Men dog en prægtig Hund, min Tro!"

Og atter gamle Frederik
 Med Sonnen hen ad Bejen gif.
 Dog Knosens havde ingen Ko,
 Beständig den fordomte Bro
 Omkring i Hovedet ham lob.
 Lidt efter lidt da gav han Kjøb,
 Thi hvem vil ikke gjerne spare
 De kjære Been fra Bræk og Fare?
 Og Hans, som sine frelse gad,
 Udbrød: "hør, Fader! ved I hvad?
 Jeg tænker idelig paa Hunden,
 Vel var den stor, men dog i Grunden
 Ej nær saa stor, jeg troer kun halv,
 Den var ej større end en Kalv."

De atter frem ad Bejen gif,
 Og Broen snart i Sigte fik;
 Da haglede den vaade Sved
 Af Bondeknsens Lemmer ned,

Og just som de sig Broen nærmed,
 Da trak han sin Papa i Ermet,
 Og raabte i sin store Knibe:
 "Hør, Fa'r! I kan vel selv begribe,
 Jeg vilde gjøre Lejer kun;
 Hvad jeg fortalte om den Hund,
 Som jeg ifjor i Lydskland saae,
 Det var ej saadan at forstaae,
 Den var, saasandt jeg hedder Hans,
 Netop som Hunde her tillands."

Og Son og Fader begge to
 Kom heldig over denne Bro;
 Ej Knosen stødte sig paa Steen,
 Ej heller brak han sine Been;
 Men reent hans Lyvelyst forsvandt,
 Og siden talte han saa sandt,
 At ingen skulde troet om Hans,
 Han havde været udenlands.

(Chr. Wilster, efter Gellert.)

2.

(142) En Matros stod paa Soldboden og ventede efter nogle Kammerater, for at komme ombord paa sit Skib, der laae klar for at gaae til Amerika. Imedens han stod der, kom en Borgermand, som var ude at spadserere, hen til ham. Denne Mand bildte sig uheldigviis ind, at han var klogtigere end de fleste andre Mennesker, og var derhos meget snakkelysten. Matrosens fuldkomne Tavshed piinte ham derfor, og han søgte at komme i Snak med ham; han spurgte, hvor mange Rejser han havde gjort, om der var Kanoner til at forsvare sig med paa Skibet, om han ikke var bange for at drukne, og mere deslige. Men han fik kun meget korte Svar.

Endelig kom han frem med dette Spørgsmaal! "hør, min gode Ven! hvor døde vel hans Fader?"

"Bed et Skibbrud under norske Kyst," svarede Matrosen.

"Og hans Bedstefader?" spurgte Borgeren.

"Det var en Fisker," sagde Matrosen; "en Aften, da det kulede noget, roede han ud for at sætte Bundgarn; saa saae vi ham aldrig mere." — "Jeg var dengang kun en lille Pøg," søjede han til efter et Ophold.

"Men hans Oldefader, hvor døde han da?" spurgte Borgeren atter med en vigtig Mine.

"I Bandet," sagde Matrosen tørt.

Men Borgeren var altfor begjerlig efter at komme frem med sin indbildte Wiisdom, til at han skulde have fattet Meningen med dette sidste Svar. (Hvad var da Meningen?) Han udbrod nu med de Ord, for hvis Skyld han vel havde gjort alle Spørgsmaalene: "Hvordan! Alle hans Forfædre omkom paa Havet, og han er alligevel saa forvoven, atter at begive sig derud?"

Denne upaasfende Dadel fornærmede slet ikke Sømanden; tværtimod syntes han at blive lystig stemt derved. Han gif et Par Skridt nærmere og sagde: "Med Forlov, min Herre! hvad Bestilling har vel De i denne gode By?"

"Jeg er Rokkedrejer, jeg fortsætter min sal. Faders Profession", svarede Borgeren.

"Saa? og hvor døde vel den salig Rokkedrejer?" spurgte Sømanden.

"Han hensov roligt i sin Seng", var Svaret.

"Men hans Fader igjen — hvor døde han vel?" spurgte saa Matrosen.

"Mine Forfædre," sagde Borgeren højtideligt, "ere alle roligt hensovede i Deres Seng, omgivne af deres bedrøvede Slægt og Venner."

"Men, min gode Mand, sagde Matrosen skjelmst, hvor tør I da nogen Aften gaae til Sengs; det er en uhørt Dristighed; thi hvordan I rokker eller drejer eder, saa bliver Sengen engang eders Død?"

Borgermanden blev ærgerlig over ikke at have noget, hvormed han strax kunde gjendrive den muntre Sømand, og vilde just i denne Harme til at sige noget ret dumt; da kom i det samme Matrosens Kammerater spring-

ende og faldte ham ned i Baaden. Dermed skiftes de ad. Men Borgeren vandrede hjem, og var gnaven den hele Aften.

3.

(143) I det Land, som hedder Frankrig, er der mange Ulve. Her boede engang en fattig Mand, der oplakkede et Par unge Hunde, af den Art, man agter højest for deres Størrelses og Mods Skyld. Da de syntes at have meer end almindelig Styrke og Behændighed, haabede han at gjøre Godsejeren, der var en rig Mand og boede i Rigets Hovedstad, en behagelig Foraring, naar han bragte ham den ene af dem, som hed Bella. Dette stede ogsaa. Den anden, som var kaldet Tagfat, opdrog han selv til at bevogte sin Hjord med. Fra den Tid sorte disse to Hunde en ganske forskjellig Levemaade. Bella, der kom i et rigt Køkken, mærkede sig fra Morgen til Aften og blev fed og glat, men tillige saa sej, at den løb for en Hund, der kun var halv saa stor som den selv. Dog mærkede dens fornemme Herre ikke dette. Tagfat derimod, der levede i en Bøndebytte paa Landet, saae plump ud, og var sjalden rigtig reen; men den blev tillige munter, dristig og hardet. Den var ogsaa bestandig udsat for Fare af Ulvene, af hvilke den havde faaet mangen et dygtigt Bid, naar den vogtede Hjorden. Men ved denne idelige Øvelse blev den saa uforsagt, at den ikke vendte nogen Siende Ryggen.

Nu hændte det sig, at Godsejeren besøgte sit Landgods, og bragte sin smukke Hund Bella med sig til dens Jødested. Da han kom der, funde han ikke noksom forandre sig over Forskjellen paa disse to Hunde, og han fandt Tagfat ganske vederstyggelig. Ved et Tilfælde, som mødte ham, blev han dog meget snart af en anden Mening.

Da han en Dag var reden ud paa Godset og havde ingen hos sig uden sin Bella, kom en hungrig Ulv med sunklende Øjne og en fæl Tuden farende frem bag en Høj i Nærheden og gik lige løs paa ham, just som han var stegen af sin Hest, for at spadsere lidt omkring. Den ulykkelige Mand troede sig allerede forloren, især da han saae, at hans tro Bella, istedenfor at komme ham til Hjælp, listede sig bort, med Halsen mellem Benene, og tudede af Angest. Men den uforsædtede Tag-

fat, der ydmyg og ubemærket var fulgt langt bag efter! Kom ham i dette fortvivlede Øjeblik til Hjælp; den angreb Ulven med saadant Mod og Færdighed, at denne maatte værgе sig af alle Kræfter. Kampen var langvarig og blodig; men tilsidst lagde Tagsat dog Ulven død for sine Fødder, endskjønt den selv var stærkt saaret.

Da han kom hjem, fortalte Godsejeren den gamle Hyrde sin Hændelse, og yttrede sin Forundring over Tagsats udmærkede Dygtighed. "Ja, sagde Hyrden, kjender Herren ikke det gamle Ordsprog: Du skal ikke skue Hunden paa Haarene!" Godsejeren bød Hyrden en høj Betaling, for at han skulde overlade ham Tagsat, men Hyrden sagde med Taarer i Øjnene: "den Hund er min eneste Ven i denne Verden, ham forlader jeg ikke, førend Vor Herre stiller os ad."

"Vel, Gamle! svarede Herren, behold da din tapre Ven. Men naar du eller Tagsat bliver kjed af denne Ulvekrig, saa kom I begge to til mig, jeg skal sørge faderlig for eder. Den Hund skylder jeg jo mit Liv."

4.

(144) En kinesisk Keiser mistede sin bedste Hest ved en Staldkarls Forseelse. Han blev saa opbragt herover, at han greb en Landsfe for at gjennembore Karlen. Til al Lykke var der en Philosoph, eller viis Mand, i Keiserens Følge, som traadte til og sagde: "Keiser! nær var dette Menneſte bleven en Dødens Mand, uden først at være overbevist om sin Forbrydelse." — "Doverbeviis ham da," sagde Keiseren.

Philosophen tog Landsen af Keiserens Haand og vendte sig imod den Skyldige med disse Ord: "Ulykkens Søn! hvor dine Forbrydelser! Først er du Skyld i en Hests Død, som Keiseren havde betroet til din Omsorg; derfor skal du nu ogsaa selv døe. For det andet er du Skyld i, at min Herre har saa forvoret sig, at han her staaer rede til voldelig at lægge Haand paa dig. Det er en Forbrydelse, større end den forrige. Endelig er du Skyld i, at det nu snart vil hedde over hele Riget, at Keiseren for en Hests Skyld har dræbt et Menneſte. Derved mister han sit gode Navn

og Rygte. Ulykkens Søn! det er din tredje og skrækkeligste Brø-
de, indseer du det?"

"Ead ham gaae," raabte Kejseren, som følte sig truffen,
'jeg vil for hans Skyld ikke miste mit gode Navn og Rygte."

5.

(145) Den persiske Fabeldigter Lokman fortæller følgende lille Historie om sig selv. Skjont det ofte har seet mørkt ud for mig, saa har jeg dog aldrig græmmet mig meget i nogen Gjen-
vordighed. Dog en Gang overfaldt Mismodighed mig, da jeg gif barsfodet og ikke havde saa mange Penge, at jeg kunde kjøbe mig et Par Sko. Jeg gif da ganske nedslagen ind i Templet for at styrke mig ved Bøn til den Almægtige. Men som jeg vilde knæle ned, faldt mine Dine paa en ulykkelig Krøbling, der laae paa Jorden og ingen Fodder havde. Strax vare mine mørke Tanker forsendne, og jeg takkede min Gud, fordi han naadig havde vær-
net om min Hælbred. Ingen Sko var dog kun lidet imod ingen Fodder, og dette stakkels Menneſte havde gjerne gaaet barsfodet, naar han blot havde haat Fodder. Jeg gif da ud igjen af Tem-
plet langt mere let om Hjertet, end jeg var indkommen, og sæ-
nede siden aldrig Sko, om jeg ogsaa ingen havde.

6.

(146) Den berømte Hagen Adelfteen, Konge i Norge, blev engang, paa en D, usformodentlig overfaldet af Grik Blodøres Sø-
ner. Baade han og hans Følk strede tappert; men de vare sam-
lede i en Haft og altfor faa med Fjenden. Da Sigil, en forsæ-
ren Mand, der meest havde opmuntret Hagen til ikke at flye, nu
saae, at deres Tapperhed tilsidst maatte bukke under, sandt han paa
et Middel, der gav hans Konge Sejer over den langt større
Mængde.

Bag Fjenden laae en Bakke, hvis øverste Kant ragede frem
over Hæren. Siden af Bakken, som stakkede ned mod Kampplad-

sen, var besat med Fjendens Bagtropper; men paa den øverste Kant var ingen. Saa snart Sigil havde opdaget dette, gik han til Kongen og bad ham overlade sig ti Faner og lige saa mange Mand til at bære dem, hver sin. Disse ti Fanedragere førte han ad en Dmvej hen bag ved Bakken, hvor han stillede dem saa langt fra hinanden, som Fanerne plejede at være i en velopstilt Hær.

Da nu enhver var paa sin Plads, befalede han at stikke Fanerne i Vejret paa en Gang og det saa højt, at de kunde sees over Kanten af Bakken, og i det samme lod han Folkene gjøre et stort Ansrig. De fjendtlige Bagtropper, som saae Spidsen af Fanerne og troede, at der var en heel Hær bag Bakken, som vilde falde dem i Ryggen, raabte til de forreste. Alle bleve forfærdede, kom i Uorden og toge Flugten. Vel mærkede de omfæder, at de vare bedragne, og vilde vende tilbage igjen; men da vare nogle allerede ude paa Skibene, andre langt borte. Angrebet stede da ej med Gstertryk. De bleve snart adspredte og flyede paa ny. Sigils Rod havde opmuntret Hagen til Strid; hans Snitdhed gav ham Sejer.

7.

(147) Sigvard Digre, der for heneved tusind Aar siden var Greve i Northumberland i England, var en tappere Mand af dansk Blod. Han sendte sin Søn ud i Krig mod Skotterne. Sønnen viste sig som Helt og stred mandig; men han blev tilsidst omringet af Fjender og faldt. Det varede noget, før hans Død blev Faderen bekendt. "Hvor fik min Søn sit Banesaar, for til eller bag til?" spurgte strax den Gamle. Budet svarede: "for til." — "Vel!" sagde han da; "det glæder mig; thi intet andet sømmede sig enten for ham eller mig."

8.

(148) Den græske Philosoph Plato, som levede 350 Aar f. Chr. var engang tilstede, da et ungt Menneske viste en saa overordentlig Færdighed i at styre en Bogn, at han stedsse beskrev en og den samme Cirkel med Hjulene. Alle Tilskuere flappede, men Plato ikke. Man spurgte da om Aarsagen, og han svarede:

"da dette unge Menneske ikke skal være Kuds, saa fortjener sig en Færdighed snarere Dabel end Ros, thi en, der har anvendt saa megen Flid paa saadan et Kunststykke, maa derover have forsømt at lære en stor Deel af det, som var langt mere vigtigt og nyttigt for ham." Derimod vidste ingen det mindste at indvende.

9.

(149) Den romerske Keiser Julianus, som levede 350 Aar e. Chr., sædte engang en Dom, som nogle Smigrere overtøstes. Hertil svarede han: "jeg vilde glæde mig meget over eders Ros, hvis jeg kunde troe, at I lige saa stærkt vilde have dækket mig, om jeg havde været slet nok, til at sælde den modsatte Dom i denne Sag. Men det tør jeg ikke troe om eder."

10.

(150) En Konge i Persien havde tre vise Mænd ved sit Hof, af hvilke den ene var fra Indien, den anden var en Græker og den tredje en Araber. Han agtede dem højt for deres Indsigt og Erfarenhed og lod dem ofte komme til sig, for at høre paa deres Samtaler og lære af deres Klogskab og forstandige Raad; Engang, da Taleren var om Menneskets lykkelige og ulykkelige Aar, forelagde han dem det Spørgsmaal, hvilken Tilstand der var den ulykkeligste at være i.

Grækeren sagde: "Det er at blive gammel og lide Nød i sin Alderdom."

Den indiske Vise derimod meente, det haardeste var at falde i en langvarig Sygdom og ikke have Taalmodighed til at bære den.

Men Araberen sagde: "det værste, som kan hændes et Menneske, er at ligge paa Dødsengen og ikke kunne mindes at have gjort noget Godt i sit Liv." Denne Mening tiltraadte de andre to og Kongen gav ham ligeledes Ret deri.

11.

(151) En rig Juvelerer i Holland rejste til Paris, ledsaget af sin Tjener, og havde en betydelig Sum Penge og afskillige kost

bare Juveler hos sig. Undervejs stiger han af Hesten, for at besørge et naturligt Grinde, men i det samme tager Tjeneren, af ond Begierlighed efter hans Gods, en af hans Pistoler, skyder ham lige ihjel, kaster Eget i en nærliggende Tørvegrav, rører Pengene og Juvelerne og rejser til England med dem. Her bosatte han sig i en lille Stad og begyndte en Handel, men skjulte forsigtig sin Rigdom meget længe, for at det kunde lade, som hans Formue efterhaanden ved hans egen Flid forøgedes. Han giftede sig siden, tog til i Velstand, og blev omsider efter det Lands Skik udvalgt af Borgerne til Dommer i Byen.

Efterat han i mange Aar havde beklædt denne Post, fører man engang en Misdæder, som var anklaget for at have myrdet sin Herre, frem for hans Domstol. Sagen var fuldstændig beviist, og man ventede kun paa, at han skal affige Dommen. Men han blegner, skjælver og er nær ved at falde i Usmagt. Alle forbauses, men ingen begriber Aarsagen. Endelig rejser han sig op, gaar uden for Skranterne og stiller sig ved Siden af den Anklagede. "I see her, udbryder han, et vaasfaldende Exempel paa Guds retfærdige Straf. Denne Dag fremstiller for eder, efter 30 Aars Dølgemaal, en langt større Forbryder end denne anklagede og skuldig befundne Misdæder." Han fortalte nu sin hele Forbrydelse, og underkastede sig derpaa med oprigtig Anger den fortjente Straf tilligemed den anden Forbryder.

12.

(152) Dvækerne er Navnet paa en Religionssekt, der findes i Engelland og Nordamerika, fromme, fredelige og forstandige Folk, omtrent som hos os Hershutterne. Adskilligt af det, som andre Christne gjøre, tør de efter deres Lære ikke gjøre: de tør ikke bære Gevær, ikke aflægge Ed, ikke tage Hatten af for nogen — men ride tør de, naar de ellers have en Hest. Da en saadan Dvæker en Aften vilde ride hjem paa sin meget smukke og stabselige Hest, lurkede en Stratenrøver med et fulsortt Ansigt paa ham paa Bejen, ligeledes ridende paa en Hest, men som var saa møger,

at man kunde snart tælle alle Been og Knokler paa den, kun ikke Tænderne, thi de vare borte af Munden allesammen. "Du Guds Børn, sagde Røveren, jeg vilde gjerne skaffe mit stakkels Dyr her, som er saa gammelt, at det endnu dunkelt kan mindes Israels Børns Udvandring af Egypten, et godt Foder, som eders Hest efter Udseende faaer. Vil I, som jeg, saa bytte vi; thi I har ingen ladte Pistoler i Sædlen, som jeg."

Dvækeren tænkte ved sig selv: "Hvad er herved at gjøre? Gaaer alting galt, saa har jeg dog hjemme endnu en anden Hest, men intet andet Liv."

Saa byttede de da med hinanden, og Røveren red hjem paa Dvækerens Hest, men Dvækeren gik og trak Røverens usle Hest ved Lemmen. Men da han var kommen til Byen, hvor de første Huse begynde, lagde han Lemmen løs om Halsen paa Hesten, og sagde: "Gaa foran, Lazarus, du vil bedre vide at finde din Herres Stald, end jeg." Dg saa lod han Hesten gaac foran og fulgte den, Gade op og Gade ned, indtil den endelig standsede udenfor en Staldbod. Da den blev staaende der og ikke vilde gaac videre, gik han ind i Huset og ind i Stuen, hvor Røveren allerede stod og viftede Rougen af Ansigtet med en ulden Strømpe. "Er I kommen vel hjem? sagde Dvækeren. Vil I, som jeg, saa have vi vort Bytte igjen; det er dog ikke stadsæftet for Retten. Giv mig min Ganger igjen; eders Dg staaer for Døren."

Da nu Spidsbuben saae, at han var røbet, maatte han, enten han vilde eller ikke, give Dvækeren hans gode Hest tilbage. "Bær saa god, sagde Dvækeren, og giv mig endnu 2 Rigsdaler i Leje af min Hest; jeg og eders Hest have spadferet med hinanden tilfods!" Dg enten Spidsbuben vilde eller ikke, maatte han endnu betale Dvækeren 2 Rigsdaler i Leje af Hesten.

"Ikke sandt, sagde Dvækeren, i det han red bort, Dyret løber en let Trav!"

13.

(153) Rabbi Mejer sad paa en Sabbath i Skolen og lærte Folket. Imidlertid døde begge hans Søner pludselig, skjonne af Varrt, oplyste i Loven. Moderen lagde dem paa Sengen og bredte et hvidt Klæde over dem. Om Aftenen kom Rabbi Mejer hjem. "Hvor ere mine Søner, sagde han, at jeg kan give dem min Velsignelse?" Hun svarede: "de ere i Skolen." Men han sagde: "jeg saa mig om efter dem, og saa dem ikke."

Hun rakte ham et Bager Viin. Han lovede Herren, drak, og spurgte atter: "hvor ere dog mine Søner, at de kunne drikke Velsignelsens Viin?" — "De ere ikke langt borte", sagde hun og satte Mad for ham. Men da han havde endt sit Maaltid og takket, sagde hun: "Rabbi! tillad mig et Spørgsmaal!" — "Gjerne, min Elskede!" svarede han. Da sagde hun: "for nogle Dage siden gav en mig et sjældent Klenodie i Forvaring, og nu fordrer han det tilbage; skal jeg give ham det?" — "Det skalde min Hustru ikke først spørge mig om", svarede Rabbi Mejer; "vil du tage i Betænkning at give nogen sit igjen?" — "O, nej! svarede hun, men jeg vilde dog ikke gjøre det uden dit Vidende."

Under disse Ord førte hun ham hen til Sengen og tog Linklædet fra Ligene. "Ak! mine Søner! udbred Faderen jamrende; mine Søner og Lærere! Jeg har givet eder Livet, men I have ofte oplyst mine Øjne i Loven". Hun vendte sig bort og græd. Endelig tog hun ham ved Haanden og sagde: "Rabbi! lærte du mig ikke, at man ikke maa vagre sig ved at give det tilbage, som er os betroet i Forvaring?" — "See! Herren gav, Herren tog, Herrens Navn vare lovet!" sagde Rabbi Mejer; og han lagde til: "den Mand, Herren vil velsigne, giver han en trofast Hustru."

Ligesom Guld prøves i Ilden, saa blive og de, som behage Gud, prøvede i Trængslernes Ild. (Syr. 2, 5.)

14.

(154) En rig Mand i Paris gjemte sine Penge i en affides hemmelig Kælder, for hvilken han havde ladet gjøre en Terndør med en kunstig Laas, der var saaledes indrettet, at naar den sprang i, kunde den ikke lukkes op inden fra; hvorved han altsaa kunde haabe at fange dem,

som muligens listede sig ind, for at bestjæle ham. Daglig gif han herved og fandt sin Blæde i at beskue og tælle sine vøgende Skatte. En Dag, da han igjen med frygig Længsel var ilet til denne sin Afgud, glemmer han at gjøre Springfjederen fast paa Laasen. Den smækker i ved et Windpust, og han er indeluffet. Ingen kan høre hans Skrig fra den dybe Afgrund. Ingen kan søge ham; thi han havde skjult sin Vej for alle.

Endelig rygtes det i Byen, at han var forsvunden. Smeden, som havde gjort Laasen og raadet ham til Forsigtighed, hører Rygtet og formoder, hvorledes det er gaaet til. Han gaaer derfor til hans Kone, fortæller hende sin Formodning og viser hende Stedet, hvor Skatten forvarede. Man brækker Døren op med Jernstænger, og finder den Elendige død af Hunger midt imellem de gyldne Dyrer, med tydelige Kjendetegn paa hans skrækelige Dvaler og de frugtesløse Anstængelser for sin Redning.

Hvo, som elsker Penge, bliver ikke uden Synd, og hvo, som søger forgængelige Ting, skal og for-gaae dermed. (Eyr. 31, 5.)

15.

(155) Der var en Kone paa Landet,
 Hun havde en Høne blandt andet.
 Nu — lægge Æg er Hønen's Sag —
 Og denne gav et hver evige Dag,
 Det var et Par Enefe, da de blev talt;
 See det fandt Konen ikke saa galt!
 Hun dem forsigtigt i Kurven fik,
 Tog den paa Hovedet og gif.

Til Staden styrede hun sin Gang;
 Men hun var ene og Bejen var lang,
 Skjønt hun gif til af alle Kræfter;
 Hun tænkte da over og regned' efter,
 Hvor godt hun fik sine Æg betalt,
 Og det var jo heller ikke saa galt.

"Ja vist!" saaledes hun gaaer og taler,
 "For disse faaer jeg en heel Niggdaler.
 "For den vil jeg kjøbe to Høns; lad see!
 "Med den der hjemme har jeg saa tre.
 "Hver lægger Æg, og om ikke længe
 "Kan jeg handle igjen og komme til Penge!
 "Jeg kjøber tre Høns til de tre, jeg har;
 "See, det bliver sex. Deres Æg jeg ta'er;
 "Jeg sælger de halve, den anden Næst
 "Skal ruges til Kyllinger, det er bedst.
 "Jeg faaer da en Hønsegaard; tank dig bare!
 "Og den tager til. Det er holdende Vare!
 "Endeel lægger Æg, endeel ruger ud —
 "Hvor jeg bliver rig, du søde Gud!
 "Jeg kjøber to Gæs og et lille Faar,
 "Og bedre og bedre Handelen gaaer
 "Med Æg og med Høns og med Fjer og med Uld.
 "Til sidst faaer jeg Pengeposen fuld!
 "Jeg kjøber en Griis, jeg kjøber en Ko,
 "Hvo ved, maaskee kan jeg kjøbe to?
 "See, det giver af sig! Og efter et Aar
 "Har jeg Gaard og Folk og Kæer og Faar.
 "Saa kommer en Frier ind i min Stue,
 "Han kysser min Haand, og jeg bliver Frue,
 "For han har en Gaard, som er større end min!
 "Jeg bliver saa fornem, saa stolt og fin;
 "Jeg taaler ikke den mindste Snakken,
 "Jo, jeg skal vide at knejse med Nakkem!"
 Og ret som hun sagde det, gjorde hun saa —
 Klaff! Æggene der paa Jorden laae!
 Med dem den hele Lykksalighed faldt —
 Og det var i Grunden slet ikke saa galt.

S. C. Andersen.

16. Den gamle Steen.

(156) Ej Tyrkens Land er — som man ved —
 Berømt for Christenkjærlighed:

Magt gjælder der for Ret og Skjel,
Og Uven slaaer man helst ihjel.

En Tyrk var rig og høj af Stand,
Om Brød ham bad en fattig Mand;
Den Rige jog ham fra sit Bord
Med Slag og Stød og onde Ord,
Tilfids endog, til Spot og Meen,
Han kasted efter ham en Steen.
Det ingen prisste, som det saae,
Men et man saae forundret paa:
Den Mand, der skjaldtes ud som Hund,
Sløj intet Ord fra tause Mund,
Han tog kun Stenen op i Mag,
Men bar den hos sig fra hiin Dag.

Og efter Aar og Dag han stod
Og saae en Synders Oual og Bod.
Hiin Mand, som før var rig og stor,
Med Skjændsel gennem Staden for;
For nedrig Færd sin Straf han led,
Han baglænds paa et Afsen red;
Højt efter ham peeb Aaan og Spot,
Og hvad han led, ham undres godt.
Nu Manden med den gamle Steen
Var heller ej til Gjengjæld seen;
Rast greb han hvad saa vel var gjemt
Og ej i Aar og Dag forglemt,
Højt løfter han alt Steen og Aand,
Da standser ham hans gode Aand:
Han kasted' Stenen bort — og gif
Med Demod i bevæget Blik.

*

Hvor Lykken ej gjør mild og from,
Vel snarest den sig vender om;
Tidt Solen hilser Glands og Magt,
Hvor den før Asten seer foragt.
Den Aand, hvis Tryk har ringest Værd,
Kan saare Dig med skarpest Sværd.
Gak ej i Spor af Uvrens Hæl
Med Steen i Barm og Hævn i Sjæl!

Him Mand, som med bevæget Blik
 Lod Stenen falde og bortgik,
 Han taled til sig selv i Løn:
 Den Harm var mere lang end Skjon.
 Er Sjenden magtig, stor og rig,
 Min Havn kun daarlig knuser mig;
 Blev Sjenden en ynkværdig Mand,
 Min Havn var mere slet end han.

(B. S. Inge mann.)

IX. Aeventyr.

(157) En saadan Fortælling som "den gamle Steen", og alle lignende, kaldes et Digt; de enslange Vinier, den er skreven i, hedde Bers, og de Ord i Enden af disse, som klinge paa ens Maade, hedde Riim. Navnet Digt gives saadanne Fortællinger, fordi man ikke altid bestemt ved, om det, der fortællles, virkelig er skeet, men man dog indseer, at dette, eller noget lignende, rimeligviis er forefalden eller i det mindste kunde være skeet. Et Digt skrives for det meste paa Bers og i Riim, fordi disse lyde smukt og tidt bedre kunne huskes. Det er ellers ikke blot saadanne Fortællinger, som hedde Digte; saaledes kalder man ogsaa Viser, Gravvers, Cantater, Skuespil, Sange, o. a. m.

Men der gives ogsaa Digte, hvorom man bestemt indseer, at det, som de indeholde, ikke kan være skeet. Man kalder disse Fabler og Aeventyr. Af de første have vi læst nogle ovenfor (110 — 15). Fabler handle for det meste om Dyr, som Digteren, eller han der forfatter Digtet, lader tale saaledes, som man skulde troe, at disse Dyr omtrent vilde tale, ifald de ikke være Umælende.

Vers kaldes ogsaa *bunden Stiil*, fordi Ordene ere tvungne til at staae paa en vis bestemt Maade i Verset, og Talen altsaa ikke er ubunden. Det modsatte heraf er *ubunden Stiil*, saaledes som man sædvanligen taler, skriver, eller trykker i Boger. Digte og deres Indhold kaldes ogsaa *Poesie*, hvorimod alt andet saa hedder *Prosa*. Dog er at mærke, at der gives endeel store Digte i *ubunden Stiil*, eller i *Prosa*, f. Ex. Holbergs berømte Komedier, St. St. Blichers Noveller, o. fl. a.

Af Eventyr har man saaledes ogsaa somme paa Vers, somme i *Prosa*. Adskilligt af det, som fortælles i dem, er nu vel i sig selv umuligt, ja endogsaa urimeligt; men de kunne alligevel være nyttige at læse, naar de ere gode. Thi gode Eventyr gjemme i sig, ligesom Flintestenen sin Gnist, en oplysende Advarsel mod Last og Synd, eller en Være, som viser, at Daarén er sig selv værst, eller en anden træffende Sandhed. Nogle Eventyr ere skrevne til Morstab og for at vække Latter. Men at lee ret tilgavns engang imellem, er en god Hjertestyrkning. Paa disse Eventyr skal man derfor heller ikke staae Brag.

A. Ulovlige Eventyr.

1. Dufferne.

(158) *En gammel fattig Mand var gaaet ud i Skoven for at samle Brænde. Da han havde faaet sig en god Dragt, tog han den paa sin Ryg og gik hjemad. Men Byrden var ham vel tung, og da han havde gaaet Halvvejen, kunde han ikke bære Brændet længer, men maatte lægge det ned paa Jorden for*

at hvile sig. Som han nu sad der, og Dagen stærkt hældede, blev han meget utaalmodig og misfornøjet over sin Alderdom og store Svaghed, og raabte derfor: "Jeg var ogsaa tilfreds, at Døden vilde komme og gjøre Ende paa mit usle Liv!" — Paa Timen indfandt Døden sig og spurgte Manden: "hvad vil du, Gamle?" — "Ak! svarede da Manden, jeg ønskede, at du vilde hjælpe mig denne Dragt Brænde paa Skuldrene, for at jeg kan naae mit Hjem, inden Mørket falder paa!"

2. De tre Guldfiske.

(159) En Mand havde engang faaet tre prægtige Guldfiske, som han satte i en lille Dam i sin Have. Han morede sig meget ved at see dem svømme med deres gyldenblanke Skæl i det klare Vand, naar Solens Straaler belyste det; og tidt satte han sig ned ved Dammen og kastede Smuler af Hvedebrød ud i Vandet. Hertil bleve de nydelige Fiske omsider saa vant, at de hvergang kom op i Vandsladen og spiste det udkastede Brød. Da plejede Manden at sige: "Ja, I Smaafiske! Nu har I det godt; men tager Jer vel vare for to Ting, naar I altid ville leve saa fornøjet, som nu! Gaaer aldrig igjennem Sprinkelværket ud i den store Dam, her ved Enden af Haven, og svømmer aldrig heroppe, naar jeg ikke er hos eder."

Men Fiskene forstode ikke, hvad Manden sagde. Da tænkte han: "jeg maa see, at jeg kan gjøre mig forstaaelig for dem." Han passede derfor paa ved Gitteret, og hvergang en af Fiskene kom derhen og vilde svømme igjennem, pladskede han med sin Stok i Vandet, saa at Fisken blev bange og svømmede tilbage igjen. Ligesaa gjorde han, naar en af dem kom op i Vandsladen, og jog den saaledes ned i Dybet

igjen. Da han havde gjort det flere Gange, tænkte han: "nu have Fiskene dog nok forstaaet mig!" og gik sin Vej.

Da kom de tre nydelige Guldfiske sammen, rystede paa Hovederne og kunde ikke begribe, hvorfor Manden ikke vilde, at de maatte svømme överst oppe i Vandet eller gaae ud i den store Dam. "Han gaaer jo dog selv deroppe," sagde en af Fiskene, "hvorfor skulde vi da ikke have Lov til at komme lidt højere op i Vandet?" — "Og hvorfor skulde vi altid være indespærrede i denne Dam?" sagde den anden. "Den store derudenfor er vist meget bedre; og hvad skulde det skade os, om vi undertiden gik lidt om derude? Vi kan jo altid vende tilbage, inden Manden kommer igjen?" — "Det er vist en slem haard Mand, han vil ikke unde os nogen Fornøjelse!" sagde den første Fisk. "Ja vist, du har Ret," svarede den anden; "men jeg vil heller ikke bryde mig om ham; jeg vil strax forsøge, hvordan der er inde i den store Dam." — "Og jeg, raabte den første, vil imidlertid baltre mig deroppe i det dejlige Solskin!"

Den tredje Guldfisk derimod var lydigere og tænkte: "Manden har dog udentvivel en Grund, hvorfor han forbyder os dette. Han gjør det vist ikke af Haardhed imod os; thi dersom han ikke holdt af os, hvorfor skulde han da komme hver Dag og give os saa rar Føde? Jeg vil gjøre, hvad han vil have, omend skjönt jeg ikke ved, hvorfor han vil det!"

Denne Guldfisk blev derfor nede i Vandet, hvorimod de andre gjorde, som de havde sagt; en svømmede gjeennem Gitteret ud i den store Dam, og den anden stak op i Vandet og sprang og legede i Solstraalerne. Men hvad skede? Næppe var den første kommen udenfor Gitteret, förend en stor Gjedde forlös paa den og slugte den. En Rovfugl, der fløj i Kredse over Haven for at spejde efter Bytte, blev den anden Guldfisk vaer, da dens Skæl glimrede i Solen, slog ned paa den i Vandet, fangede den og aad den

op. Kun den tredie, som havde været god og klog, blev tilbage. Manden glædede sig ret over dens Lydighed, kom hver Dag ud til den og bragte den rigelig Føde. Den blev saa tam, at den godt vidste, hvad Tid Manden kom, og gik da lige op til Bredden og ventede paa Brødsmulerne. Saaledes levede den i mange Aar rolig og fornøjet i sin lille Dam.

3. Den Fattige og den Rige.

- (160) Engang i længst forsvunden Tid,
 Da Herren, som en Olding blid,
 Omvandrede paa denne Jord
 Blandt sine Børn i Syd og Nord,
 At see, om alt var rigtig fat,
 Han kom en Aften træt og mat,
 Da Solens sidste Lysning svandt,
 Just til en By. Dog her han fandt
 Ej noget Værtshuus eller Kro,
 Som kunde skjenke Ly og Ro.
 Han standsede sit Fjed. Da saae
 Til højre han ved Vejen staae
 En Gaard af Grundmuur, lang og høj,
 Med store Vindver, Trappe, Fløj;
 Til venstre ligefor der laae
 En lille Hytte, skjæv og graa.
 Vorherre sagde: "Manden hist
 "Ej nogen Vandrer nægter vist
 "Mod Nattens Kuld et venligt Skjul,
 "Ej nogen Hungrig Brød og Suul."
 Han gik ad Trappen op i Mag
 Og tog i Klokkens Stræng et Tag;
 Da kom den rige Mand for Dag,
 Men aabned' dog sit Vindve blot
 Paa Klem og spurgte tvær: "Hvad godt?"
 Vorherre svared: "nægt mig ej,
 "Som vandret har saa lang en Vej,
 "Et roligt Lejested i Nat,
 "Nu falder Aftenen paa heel brat!"
 Da maalte ham fra Top til Taa
 Den rige Mand, og da han saae,
 Han havde simple Klæder paa,
 Thi Koften var kun grov og graa,
 Han svared' mut: "Kun slet tilpas

"Du kommer her! Jeg har ej Plads!
 "Min store Sal er nys forgyldt,
 "Og mine mindre Kamre fyldt
 "Med Linned, Uld og kostbart Gods —
 "Der er ej Lejlighed hos os
 "For Gjæster af et saadant Slags!"
 Da vendte Herren bort sig strax
 Og flyttede sin trætte Fod
 Til Hytten, som ved Vejen stod.
 Dens Væg var Leer, dens Tag var Straa,
 Men Storkens Rede laae derpaa,
 Thi Storken vil saa gjerne boe,
 Hvor der er Flid og huuslig Ro;
 Og næppe fik han banket, før
 Den Fattige kom til sin Dør
 Og tog imod ham med et Nik,
 Et Haandtryk og et venligt Blik,
 Og sagde: "Natten er saa sort,
 "Du faaer ej Lov at vandre bort;
 "Det sildigt er, kom, sæt dig hen
 "Ved Ilden her, saa kan igjen
 "I Morgen du med trøstigt Sind
 "Gaae videre; — kom nu kun ind!"
 Ham Konen rakte Haanden frem
 Og bød: "Velkommen i vort Hjem!"
 Da satte sig Vorherre fro
 I Stuen hos de fromme To,
 Og sagde: "Tak, jeg bliver her!"
 Og tavs han saae paa deres Færd.
 Mens Manden sad, til Tidsfordriv,
 Og skar en Træsko med sin Kniv,
 Hans Kone Mælk fra Hylden tog
 Og langsomt den i Gryden slog,
 Og da den kogte, rørte hun
 Med sikkert Maal i Grydens Mund
 De fede Gryn. Hun var ej seen,
 Men bredte Dugen hvid og reen,
 Og satte saa den varme Grød
 Paa Bordet samt lidt Öl og Brød.
 Om Fadet alle tre nu sad,
 Og hvert et Sind var stille glad;
 Thi nøjsom Fromheds rige Magt
 Har tid Velsignelse nedlagt
 I Støvets nok saa ringe Kaar —
 Den om en bedre Fremtid spaer!

Da nu de havde drukket, spiist,
 Og Himlen for dens Gaver priist,
 Tog Konen bort sit Fad, sin Dug,
 Og hvisked' til sin Mand i Smug:
 "Hör, kjære Mand! jeg tænker paa,
 "Jeg reder os en Seng af Straa
 "I Krogen hist; den Vandringsmand
 "Vel i vor Seng da hvile kan;
 "Thi han er træt og gammel til!"
 Da svared' Manden: "Som du vil!"
 Og det blev seent og Sengetid,
 Da sagde han: "Kom, Gamle, hid!
 "Her i vor Seng du hvile blödt
 "Og qvæge dine Lemmer södt
 "Med Sövn, at du ved Morgengry
 "Begynde kan din Gang paa ny!"
 Den Olding svared': "Kjære, nej,
 "Din Seng jeg dig beröver ej,
 "Du trænger selv til Hvile jo!"
 Men Manden lod ham ingen Rö,
 För han gav efter; og de To
 Sig lagde selv paa Straaet ned.
 Men Sönnen blid og venlig gled
 Paa Öjet og i deres Bryst,
 Og snart var alting tavs og tyst.

Men aarle alt, för det blev lyst,
 Stod Konen op, slog flittig Ild
 Og lagde törre Spaaner til,
 Og laved', som hun kunde bedst,
 En Davre til den gamle Gjæst.
 Saa stod han op, fik Mad og drak,
 Og trykked' deres Haand til Tak,
 Og vilde gaae; dog vendte han
 Sig venlig först til Hyttens Mand
 Og sagde: "See, du har mig klart
 "Dit Hjertes Indre aabenbart;
 "Jeg saae, Barmhjertighedens Raad
 "Bar Frugter i den fromme Daad:
 "Thi giver jeg dig Önsker tre,
 "Og hvad du önsker, det skal skee!"
 Forundret Manden paa ham saae,
 Men svared' glad: "Ifald jeg maa,
 "Jeg ingen bedre Önsker ved
 "End först en evig Salighed,
 "Saa Sundhed og nödtörftigt Bröd

"For os to Gamle til vor Død.
 "Vi er tilfredse, som du seer,
 "Jeg intet ved at ønske meer." —
 "Men, gjentog da Vorherre, du
 "Har glemte et Önske dog endnu.
 "See her din Hytte, skjæv og vind,
 "Hveranden Rude er jo blind,
 "Den skjenker dig kun sparsomt Ly,
 "Hvad om jeg bygged' dig en ny?" —
 "Jeg siger Tak," var Mandens Ord,
 "Det var ej galt, ifald du troer,
 "At det gaaer an!" — Som sagt, saa skeet;
 Et lystigt Underværk blev seet!
 Hver Stolpe, krum, sig rejste rank,
 Hver brusten Rude blev saa blank,
 Straataget blev med Teglsteen takt,
 Leergulvet smukt med Fjæle lagt,
 Det gamle Boskab reent omstöbt;
 Som var det nylig gjort og kjøbt,
 Det glindsed' kjönt i Morgensol;
 Men kun den gamle Lænestol,
 Vorherre havde siddet paa,
 End paa sin gamle Plads man saae.
 Endnu med tavs Forundring stod
 De Gamle, da han dem forlød,
 Og vandred' over Mark og Vang,
 Mens Morgenlærken lystig sang.

Det var nu bleven höjlys Dag,
 Den Rige laae med Velbehag
 Og hvilede sin ene Arm
 Paa Pudsen i sit Vindves Karm;
 Og mens han nød en lækker Drik,
 Han kastede et flygtigt Blik
 Didover, hvor det nye Huus
 Var voxet af det gamles Gruus.
 Da raabte med Forundring han:
 "Kom, Kone! kom og see! Hvordan
 "Mon det er gaaet til? I Nat
 "Ved et Mirakel er der sat
 "Istedenfor den gamle Rön
 "En muret Bygning ny og kjön.
 "Aa, spring derover, du, og bed
 "Dem siige dig derom Besked."
 Strax Konen løb, og kom igjen
 Og raabte höjt: "Ak, kjære Ven!"

"Hvad har jeg hørt, hvad har jeg seet!
 "Hvad Underværk der dog er skeet!
 "Vor Gjenbo har mig saa fortalt:
 "I Aftes just, da Mørket faldt
 "Og køligt blæste Nattens Vind,
 "Der kom en Vandrer til os ind.
 "Vi gav ham Huusly, Mad og Drik,
 "Og saa i Morges, før han gik,
 "Han gav til Løn os Önsker tre,
 "Saa hvad vi önsked' skulde skee.
 "Det allerbedste, som vi ved,
 "Vi önsked', evig Salighed,
 "Saa Sundhed og nödtörftigt Bröd.
 "For os to Gamle til vor Död.
 "Men for vor usle Hytte lav
 "Han dette smukke Huns os gav!"

Men knap fik Konen sagt sit Ord,
 För Manden op af Stolen för,
 Og heftig sig for Panden slog
 Og skreg saa vildt: "Jeg er et Drog!
 "Jeg dumme Nar! jeg Tossefaar!
 "Den Mand var först hos mig i Gaar;
 "Men ussel saae han ud, og saa
 "Jeg sagde nej og lod ham gaae!
 "Saa skynd dig, svared' Konen, da,
 "Han kan ej være langt herfra;
 "Sæt du dig paa din brune Hest,
 "Og rid saa fort, som du kan bedst,
 "Du naaer ham nok; og bed ham saa,
 "Om du ej ogsaa önske maa!"

Den Rige satte flux sig op
 Paa Hesten, og i rask Gallop
 Han naaede snart hin Olding, som
 Kun langsomt frem ad Vejen kom.
 Den rige Mand var ganske snild;
 Han talte Vandringsmanden til
 Med söde Smil og sledske Ord:
 "Jeg frygter sandelig, du troer,
 "At jeg af Ondskab i mit Sind
 "I Gaar ej strax dig lukked' ind;
 "Jeg beder dig, bliv ikke vred!
 "Ej var det af Vrangvillighed;
 "Jeg sögte til min Gadedör
 "En Nögle först i Skabet; för

"Jeg kunde ej faae aabnet den.
 "Jeg skyndte mig og kom igjen,
 "Men da var du alt borte, Ven!
 "Dog, dersom nu engang paa ny
 "Du gjæste vil den lille By,
 "Saa gjør du mig en Ære stor,
 "Hvis i mit ringe Huus du boer!"
 Vorherre svared': "Kommer jeg
 "Engang igjen, boer jeg hos dig!"
 Den Rige nu, med krummet Ryg,
 Saa lækker gjorde sig og myg,
 Og sagde: "Ak, men vilde du
 "Tilstaae en lille Bøn endnu?
 "Min Gjenbo har mig alting sagt
 "Om hine trende Ønskers Magt;
 "Ak, giv mig ogsaa slige tre!"

Vorherre svared': "Det kan skee!
 "Men bedre var det, hvis du ej
 "Dig voved paa saa farlig Vej." —
 "Nej, tro mig, var den Riges Svar,
 "Naar jeg dit faste Løfte har,
 "At alt opfyldes sikkert blot,
 "Skal jeg nok ønske klogt og godt." —
 "Saa rid," blev Herren yed, "kun hjem!
 "De Ønsker tre, der har du dem;
 "Og næppe faaer du ret udtalt,
 "Saa skal det vorde opfyldt alt."

Nu var den Rige glad, min Tro!
 Han vendte Hesten om og lo,
 Han spored' den med Støvlels Hæl,
 Og sagde næppe: "Tak! Farvel!"
 Dog snart han lod den langsomt gaae
 For ret i Mag at tænke paa,
 Med mange Planer i sin Hu,
 Hvad godt han skulde ønske nu.
 Men da han red kun Fod for Fod
 Og Tøjlen løs nedhænge lod,
 Slog Hesten tidt med Nakken op,
 Den rysted' prustende sin Krop,
 Den snubled' over Stub og Steen
 Og sank i Huller med sit Been.
 Det var den rige Mand til Meen,
 At den forstyrred' ham hans Sind,
 Saa intet Ønske faldt ham ind,

Og ærgerlig han skreg: "Gid du
 "Din Hals maa knække!" — I et Nu
 Faldt Hesten om paa Vejen der
 Og rørte ej en Muskel meer.

Det Önske snart han opfyldt saae!

Han stod saa flov og saae derpaa,
 Men tænkte dog: "Aa hvad; lad gaae!
 "To Önsker har jeg end; med dem
 "Jeg kommer rig nok til mit Hjem.
 "Min Sattel og mit Bidsel dog
 "Jeg vil ej miste!" Og han tog
 Og spændte alt af Hestens Krop,
 Og læssed det paa Nakken op.

Og langsomt hjemad vandred han
 Igjennem Vejens dybe Sand,
 Mens Middagssolens hede Brand
 Og Saddeltøjets tunge Tryk
 Lod Sveden strømme paa hans Ryg.
 Da piinte han sig ret med Klem
 At faae et dygtigt Önske frem;
 Men naar ham et i Sinde randt,
 For ringe han det stedse fandt;
 Og som det nu heel ofte gaaer,
 En Tanke let den anden naaer,
 Saa kom han til at tænke blot:
 "Min Kone! ja, hun har det godt!"
 Det ærgred ham, at hun nu sad
 I Ro og nød sin Middagsmad,
 Imens han selv her gik sig træt;
 Og för han det betænkte ret,
 Han fused ud med disse Ord:
 "Nu sidder hun ved dækket Bord,
 "I Skygge, mageligt, den Sjæl,
 "Mens jeg maa slæbe mig ihjel;
 "Gid hun paa Sadlen sad og red
 "Og kunde ikke slippe ned,
 "Saa led hun sin Part af den Qval,
 "Jeg her nu ene döje skal!"
 Men knap var dette Ord udsagt,
 För Sadlen og ved Önskets Magt
 Forsvandt, og Sagen blev ham klar:
 Det andet Önske opfyldt var!

Da blev han först om Öret heds;

Han løb trods Sol og Støv og Sved,
 For hjemme ret i Ensomhed
 At tænke noget Stort og Smukt —
 Det allersidste Önskes Frugt.
 Men Skjæbnen kommer tidt paatvært,
 Tidt gör man Regning uden Vært;
 Saa gik det her den rige Mand,
 Thi næppe kom til Byen han,
 För udenfor sit Huus han saae
 En Flok med Støj og Latter staae;
 Paa Kælderskuret Drengene laae
 Og næsviist ind i Stuen saae.
 Han ilede ind — der laae et Huus!
 Han nær var bleven reent confuus!
 Han vidste ej hvordan? ej hvad?
 Paa Sadlen, midt i Stuen, sad
 Hans stakkels Kone strunk og red,
 Og kunde ikke slippe ned.
 Hun græd og gjorde Larm og skreg,
 Da raabte han: "Her kommer jeg!
 "Giv dig tilfreds, min søde Moer!
 "Det koster mig jo kuns et Ord —
 "Men, Ak! Bliv siddende! Vær huld,
 "Jeg skaffer dig al Verdens Guld!
 "Bliv siddende! Saa skal du faae
 "Alt Godt og Skjønt, du peger paa!"
 Men Konen skreg: "Kun lidet kjær
 "Mig hele Verdens Rigdom er,
 "Naar jeg paa Sadlen rider her;
 "Du har mig önsket op paa den,
 "Nu maa du önske om igjen!"

Det hjalp ham ej, han bad og svor,
 Hun hørte ikke paa hans Ord,
 Hun lod ham ingen Ro og Rist,
 Han lystre maatte dog tilsidst;
 Men knap hans tredie Önske löd,
 För Konen udlöst var af Nöd.

Der stod han nu ret som en Nar!
 Alt, hvad han havde vundet, var
 Kun Qual og Möje; og til Rest
 Han havde tabt sin gode Hest.

Hans Gjenbo derimod med Viv
 Henleved' et velsignet Liv

I Sundhed, ved nödtörftigt Bröd;
 Og at de ved en salig Död
 Indgik i Himlens Helligdom,
 Det kan der ikke tvivles om.

(C. Winther.)

B. Lystige Eventyr.

(161) Blandt alle nordiske Folkefærd er der intet, der fortælles flere Historier om, end de gamle Molboer. De havde fra Arilds Tid af Ord for at være udmærket snilde og dristige, og derfor böres endnu mangfoldige mærkelige Fortællinger om dem, af hvilke her til en behagelig Tidsfordriv de fornemste ere samlede.

1.

(162) Da en af Molboerne engang havde slagtet en Ko og hans Kone havde gjort Blodpölser deraf, var af en Hændelse en stor Mavepölse falden ned bag en Kiste, uden at den blev savnet. Da den laae der nogen Tid i Fugtighed, blev den skimlet og laadden overalt.

En Dag bad Konen sin Mand hjælpe sig at flytte Kisten. Da han nu löftede Kisten ud fra Væggen, fik han Öje paa den mulne Pölse, hvilken han ansaae for et underligt Dyr; han slap derfor ganske forskrækket Kisten, løb hen til alle sine Bymænd, fortalte dem, at der var kommen et fælt og græsseligt Dyr i hans Huus, og bad dem hjælpe sig at dræbe det. Disse tappre Mænd bevæbnede sig da, en med en Öxe, en anden med en Hötyv, en tredje med en Möggreb, og gik med Manden. Men da de fik det fæle Dyr at see, turde ingen komme det paa tre Skridt nær; de bleve derfor alle staaende uden for Kammerdören, og stak til det med sine Forke. I det de nu svedte Angestens Sved over denne store Strid, kom Gaardhunden til, løb mellem Benene paa dem, for lige i Pölsen og aad den, saa de med Skamfuldhed saae, at det var kun en mullen Pölse, de havde stridt med.

2.

(163) Da Molboerne skulde ringe med deres Kirkeklokke til Amindelse om Höjsalig Kong Frederik den

Fjerde, saaledes som Skik endnu er i Landet, naar en Kongelig Person hensover, saa vilde hverken Klokker eller Herremand give Reb dertil; thi der skulde ringes flere Gange daglig i flere Maaneder, og det bedste nye Reb kunde vel oplides derved. Men da Molboerne ogsaa vare Folk, som havde lært, hvilken skjønne Dyd Spar-somhed var, saa hittede de paa, hvordan man allige-vel kunde ringe med den lille Stump Reb, som sad i Klokken.

De hentede nemlig Kirkens Brandstige og lod en krybe op og hænge sig ved Stumpen; naar han var oppe, skulde en anden holde ham i Benene, denne igjen en tredie, og saa fremdeles indtil de naaede Jorden, hvor den Nederste skulde staae og trække i alle de andre og saaledes ringe til Ære for Kongen. Men da de nu alle havde fat ved hyerandre, begyndte det at gjøre ondt i Hænderne paa den Øverste, som holdt om Rebet. Han raabte da til Ringeren: Hold stille lidt, imens jeg spytter i Hænderne! Derpaa slap han med begge Hænder for at spytte i dem, hvorudover de alle faldt ned og ynkelig ihjelsloges tilhobe.

3.

(164) Da endeel Molboer engang havde sat sig ned paa Jorden i en Kreds, kunde de ikke finde Rede i deres Been, da de igjen vilde til at rejse sig. De bleve derfor siddende stille, i den Tanke, at de ikke kunde staae op, og raabte en forbigaaende Mand til sig og spurgte ham om Raad, hvorledes de skulde finde hver sine Been. Han viste nu først hver sine og vilde have dem til at trække Benene til sig og staae op, men da det intet kunde hjælpe, saa fandt han paa Raad, tog sin Kjæp og slog først en, saa en anden, saa en tredie og saa fremdeles over Benene. Da faldt enhver paa, saasnart han følte Syen i sine Been, at kjendes ved dem og drage dem til sig.

4.

(165) Engang havde en Skalk indbildt Molboerne, at Fjenden var i Riget, og at han snart vilde komme at indtage deres Land; de besluttede derfor at frelse hvad de kunde fra Fjendernes Hænder. Det, som de holdt mest af og først vilde redde, var deres Kirkeklokke. De arbejdede da saa længe med den, til de endelig fik den ned af Taarnet; men de raadsloge længe om, hvorledes de skulde gemme den, saa Fjenden ikke skulde finde den. Tilsidt bleve de enige om at sænke den ned i Havet. De

slæbte den derfor ud i en stor Baad og droge langt ud paa Havet med den, og kastede den saa ud i Vandet.

Da den nu var udkastet, begyndte de at tænke sig om og sagde til hverandre: "nu er den vel nok gjemt for Fjenden; men hvorledes finde vi den igjen, naar han er borte?" En af dem, som bildte sig ind at være klogere end de andre, sprang da op og sagde: "det har gode Veje, vi kan jo sætte et Mærke til den." Strax snappede han sin Kniv op af Lommen og skar en stor Skure i den Side af Baaden, hvorover de havde udkastet Klokken, og sagde: "her var det, vi kastede den ud!" Da det var skeet, droge de ganske rolige og fornøjede til Lands, visse paa igjen at kunne oplede den efter dette Mærke, naar Fjenden var borte.

5.

(166) Et Aar, da Spegesild vare noget dyre, faldt det Molboerne tungt, at anskaffe sig denne Kost, som de saa gjerne spiste. De raadsloge derfor om, hvorledes de skulde lave det, at de for Fremtiden ikke skulde nødes til, aarlig saa dyre at kjøbe dem. En, som vilde have Ord for at være den vittigste, sluttede da fornuftig, at ligesom ferske Sild kunde yngle i Vand, maatte ogsaa Spegesilden kunne det. Han raadte dem derfor, at de en Gang for alle skulde kjøbe en Tønne Spegesild i Aarhus og kaste den i deres Gadekær, da de siden, naar disse havde ynglet, aarlig der kunde trække saa mange, som de behøvede. Dette Raad huede dem alle, saa at nogle af dem strax rejste hen, kjøbte Sildene og kastede dem i Dammen, for at de kunde yngle der til næste Aar.

Da de nu Aaret efter kom med deres Fiskevod for at fiske Spegesild, kunde de, ihvor megen Umage de end gjorde sig, ikke faae en eneste fat; men langt om længe fik de en stor og fed Aal i Vodden. Saasart de saae den, sluttede de strax alle, at det var Tyven, der havde fortæret deres Spegesild, og bleve derfor enige i, at den burde døe den haardeste og pinagtigste Død. Men de kunde ikke komme overens om, hvad Straf de skulde straffe den med. Nogle vilde have den brændt, andre hængt, nogle vilde piske den ihjel, andre skære den i Stykker. Endelig kom en gammel Molbo frem, som selv en Gang havde været nær ved at drukne, og siden han ikke havde fundet Smag i at opholde sig ret længe i det salte Vand, troede han, det havde sig ligesaa med Aalen; han raadte

derfor sine Landsmænd at drage ud paa det vilde Hav med den og drukne den der.

Dette Raad holdt de alle for godt, hvorfor de toge Aalen, satte sig i en Baad og roede langt ud paa Havet med den, paa det den ikke igjen skulde svømme i Land. Da de nu vare komne saa langt ud, som de syntes, puttede de Aalen i Vandet. Denne, som imod sin Vilje havde været saa længe paa tørt Land, glædede sig nu ved at komme i sit rette Hjem og spillede med Halen, saasnart den naaede Vandet. Da den gamle Molbo saae dette, sagde han til de øvrige: "seer I, hvor ynkelig han vrider sig? Ja, Døden er haard at gaae paa!"

6.

(167) Der var engang om Sommeren, da Kornet stod højt, kommen en Stork paa Molboernes Mark, som ofte spadserede op og ned i deres Kornvange for at fange Frøer. Dette kunde de ikke fordrage, saasom de meente, at den nedtraadte dem endeel Korn. De raadførte sig da med hverandre, hvorledes de skulde faae den fordreven, og Slotningen blev, at deres Byhyrde skulde gaae ind i Kornet og jage den bort.

Men da han skulde ind efter Storken, bleve de vaer, at han havde meget store og brede Fødder, saa de syntes, han vilde træde mere Korn ned, end Storken. Altsaa vare de atter raadvilde, hvorledes de skulde faae Storken bort. Men der fandtes en iblandt dem, som gav dem det kloge Raad, at de kunde bære Hyrden igjennem Kornet, paa det han ikke skulde nedtræde det. Dette Raad stod dem alle an, de gik da hen og løftede Vangeledet af, satte Hyrden derpaa, og otte Mand bare ham igjennem Kornet, for at han kunde drive dem Storken bort. Saaledes nedtraadte Hyrden slet intet Korn med sine store Fødder.

7.

(168) En anden Gang kom nogle Molboer til Aarhus. De kom ind i en Kjøbmands Køkken, hvor Pigen just havde løftet en stor Jernryde, fuld af Ærter, af Ilden, hvilken endnu stod og kogte paa Gulvet, efter at den var tagen af Ilden. Dette kom dem meget forunderligt for, og de ønskede sig gjerne saadan en Gryde, der kunde koge uden Ild. De spurgte derfor Kjøbmanden ad, hvad han vilde have for Gryden, og betalte ham den meget dyrt. Derpaa drog de glade hjem med den, og fornøjede sig over, at de herefter dog ikke skulde behøve Ild, til at

koge deres Mad ved, siden denne Gryde kunde koge uden Ild.

Men de kunde ikke bie, til de kom hjem, med at prøve Gryden; de vilde allerede undervejs paa Baaden koge sig en Ret Ærter. En af dem tog derfor Gryden og rakte den ned i Havet for at tage Vand i den til at koge Ærterne i; men til al Ulykke faldt den fra ham og sank til Bunds. Her vidste de nu ikke, hvad de skulde gjøre for at faae den igjen; tilsidst besluttede de, at en af dem skulde gaae ned og hente den, og de andre imidlertid blive liggende stille og bie efter ham. Der sprang nu en ud, for at gaae ned efter Gryden; men da han biede noget længe, inden han kom igjen, begyndte de andre at snakke om, hvad der vel kunde være Aarsag til, at han ikke kom igjen. De fleste holdt for, at Gryden maatte være ham for tung, og de besluttede derfor, at endnu en skulde gaae ned og hjælpe ham Gryden op. Derpaa sprang da den anden ud; men ikke heller han kom tilbage.

Da de nu havde biet en rum Tid efter dem og ikke kunde begribe, hvor de bleve af, sagde en af Selskabet til de andre: "vi ville ikke bie længer efter dem, de ere gaaet neden om og hjem, for at komme tilbage for vi andre." De roede derfor hjem af alle Kræfter og kom rigtig nok tillands förend deres Kammerater.

(169) Navnet Molboer, som for Spøg er bleven brugt i disse overgivne Eventyr, tillægges endnu Beboerne af Mols Herred i Jylland, ligesom ogsaa Beboerne af Fyen hedde Fyenboer, af Vensyssel hedde Vendelboer, o. s. v. Men vilde nu nogen af den Aarsag paastaae, at disse Eventyr sigte til hine vore nuværende Landsmænd, da vilde han ikke opnaae andet derved, end at man sagde til ham, at han var nok selv en af de gamle Molboer, der kunde ansee en velsmagende Pölse for et fælt Uhyre.

X. Nogle Sange.

I. Thorvald Bidferle.

(170) Evend Iveskæg havde sig en Mand,
Som Thorvald hed;
I Leding rasf og bold var han,
Men blid i Fred.

Hans Snekker sejled vide om

Fra Havn til Havn,

Og gjorde, hvorsomhelst de kom,

Berømt hans Navn.

Men Thorvald har reddet sin Konge.

Han kjøbte Fanger, gav dem fri

Og klædte dem,

Og sendte Mænd fra Slaveri

Til Huus og Hjem.

Og mangan Olding fik sin Sen,

Sin Alders Trost,

Og mangan Mo sin Vejler skjon,

Sin Ungdoms Lyst.

Men Thorvald har reddet sin Konge.

En ærlig Kamp var Thorvalds Fryd,

Højt var hans Mod,

Men aldrig dypped han sit Spyd

I Svages Blod.

Han fulgte Evend paa mangt et Tog

Med Herrefjold,

Og hans Nærværelse forjog

Alt grusom Bold.

Men Thorvald har reddet sin Konge.

De hidsed Sejl i højen Naa,

Det var Kong Evend,

Han færdtes over Bølgen blaa

Med sine Mænd;

At gjæste Bretland var hans Agt,

I Land han steg,

Og alt i sig for hans Overmagt X

Tilbage veg.

Men Thorvald har reddet sin Konge.

Men Bretlands Konning ikke sov,

Han samlede

En talrig Hær i mørken Skov
 Af Ryttere.

Den danske Trop kom ilde an
 Ved denne List,

De bleve fangne Mand for Mand,
 Og Svend tilsidst.

Men Thorvald har reddet sin Konge.

"Og hør du Fangesøged sin,

"Og mærk mit Bud;

"Du skynde dig i Taarnet ind,

"For Thorvald ud!

"Ej sømmer Bolt og Fængsel den,

"Hvis tappre Haand

"Har løst saa mangen fager Svend

"Af Trældoms Baand."

Men Thorvald har reddet sin Konge.

Strax kom til Taarnets Dør en Mand

Med dette Bud,

Men Thorvald svor en Ed paa Etand:

"Jeg gaar ej ud!

"Jeg fri, og Kongen blive her

"I fremmed Vold!

"Nej, da var Thorvald aldrig værd

"At løfte Skjold!"

Men Thorvald har reddet sin Konge.

Saa stor er ædle Sjæles Magt;

Enhver blev fri

Paa Thorvalds Bøn og for den Ugt,

Han var udi.

Og aldrig glemte siden Svend

At vise sig

Tmod sin Ungdoms brave Ven

Saknemmelig.

Men Thorvald har reddet sin Konge.

Evend Iveskæg sad hos Ol og Mjød

Med Konger fleer,

Og flappede paa Hynde blod:

"Eld Thorvald her!

"Din Fader styred aldrig Land,

"Som en af os,

"Men den er Jarl og Edelmannd,

"Der naaer din Nøs;

"Thi Thorvald har reddet sin Konge."

(E. Storm.)

2. Knud den Store.

(171) Kong Knud sad stor og mægtig paa sin Throne,

En Herre, drabelig og stærk, som huld,

Den danske, brittiske, den norske Krone

Var sammensmeltet i hans Krones Guld;

Højt i hans høje Sal klang Harpens Tone,

Thi Skjaldens Barm var af hans Idræt fuld,

I Kirken selv lod Hymner til hans Ære,

Thi kraftig han udbredte Jesu Lære.

Men Knud sad tavs og tankefuld i Sind,

Ej blussed Læben som hans Purpurklæde,

Sorgmodelig han støtted Haand til Kind,

Og ingen Deel han tog i Hoffets Glæde;

De sundne Dages Idræt faldt ham ind,

Da monne bittere Taarer Djet væde,

Uf, sukked han, min Gud! kan du forgjette

Min Synd, kan du mit Regnebræt udillette?

Min Ungdom svandt i Stolthed og Foragt,

Kjæk frem jeg gif, men nu jeg modløs græder.

For at forstærke denne stolte Magt

Forbandt jeg mig med Eadrik, den Forræder;

Den djarve Ulf i Kirken blev ombragt,

Hans Blod uskyldigt Altertavlen væder.

Ej blot med Sværdet, tidt med mørke Rænker
Jeg vandred frem. Nu det mit Hjerte krænker!

Men oftest dog med Manddom og med Sværd
Min raske Ungdom blot sit Værk begyndte,
At vorde Danmark's gamle Krone værd,
Det var den Tanke dog, som frem mig skyndte,
Og derfor stormed jeg i Herrefærd,
Og derfor Heltens Syffel, Kamp, jeg yndte.
Da aabned sig mit Hjerte for din Stemme,
Uk, hulde Jesus! Kan du alt forglemme?

Som Kongen nu saaledes trostløs sad,
Med blege Kinder og med Graad i Djet,
Mens henad Bænken, i den lange Råd,
Guldhornet gif og hvermand var fornøjet,
Da treen en Skjald for Kongen frem og quad:
"Min Herre! hvo er dog, som du, ophøjet?
"Du tvang det stolte Nord's udstrakte Lande,
"Ustraffet ingen tør dit Bud modstande."

Taalmodig, uden Harm, hørte Knud
Paa denne daarlige forvovne Tale;
Hvad Skjalden quad, det raabtes snarligt ud
Uf hver en Ridder i de blanke Sale.
Da blev den gyldne Stol, paa Kongens Bud,
Bragt ned fra Borgen gjennem grønne Dale
Til hviden Strand, hvor stolt og langsomt Vandet
Højt skylled sine Bølger op paa Landet.

Derpaa han lod, med steenbesatte Baand,
Den tunge Glavind ved sit Bælte spænde,
Med Krone paa, med Scepter i sin Haand
Man saae ham sine Fjed mod Havet vende.
Hvad Tanke nu besjælte Kongens Aand,
Nysgjerrig Hofmand søgte gjerne kjende,

Men Kongen tav og vandred med sit Følge,
I Purpurfaaben, mod den hvide Bølge.

Og satte sig saa i det gyldne Sæde,
Blandt runde Stene paa det bløde Sand;
Ej hvor bestandig Bølgens Top mon væde
Det ramme Tang med sit skumflødte Band,
Ei heller der, hvor ej den kunde træde,
Paa den for fjerne, den for høje Strand,
Men der, hvor Pilen med sit Hoved hængte,
Hvor nu og da kun Bølgen op sig slængte.

Der Kongen sad og talde saa til Havet:
"Det Land, jeg sidder paa, tilhører mig!
"Med dig, o Sø! min Magt er og begavet;
"Thi lyd din Herre! Du ej nærme dig!
"Din Bølge kræver jeg saaledes avet,
"Alt til min Fod den aldrig vover sig,
"Thi jeg behersker Nordens stolte Lande,
"Ustraffet ingen tør mit Bud modstande."

Men som sædvanlig gif den stille Bølge,
Sin vante Vej den end bestandig tog;
Af sin Natur den intet vilde dølge,
Det ene Bølgeslag det andet jog,
Med otte niende kom brat i Følge,
Der stærk og svanger op paa Kongen slog;
Ej til hans Fodder blot den op sig trængte,
Hans Scepter og hans Krone den besprængte.

Da rejste Kongen sig, saae til hver Side,
Brød rørt med Taarer højt saaledes ud:
"I Sandhed! hver en Christen burde vide,
"Der ingen mægtig er, foruden Gud!
"Han grundet Jorden, han lod Havet glide
"Med evigt Røre ved sit stærke Bud,
"Han ene mægter Jord og Hav at tvinge,
"Mod hans er al min Vælde saare ringe."

Med disse Ord han af sin Krone spændte,
 Af Guld og Edelstene tung og svar,
 Derpaa han sine Fjed fra Havet vendte
 Og ydmyg Kronen hen i Kirken bar;
 Der knalte han og hver en Synd bekjendte,
 Mens Ungertaaren trilled reen og klar;
 Paa den Korsfæstede med Martyrviden
 Han Kronen satte, bar den aldrig siden.

3. Fiskerkonens Sang.

(172) Paa Stranden staae de høje Træer
 Og vinke fremmed Smalle;
 Men intet Træ dog kommer nær
 Min Bøg paa Brøndby Bakke.

Dg om mit Træ blandt tusind stod,
 Jeg kunde vel det kjende;
 Jeg er ej ved det gamle Mod,
 Maa jeg det Ryggen vende.

Vel alle Blade vøge grønt,
 Som var ethvert det samme;
 Men intet vøger mig saa skjønt,
 Som paa min gamle Stamme.

Det holder mig i hjærlig Favn,
 Alt med sin Green, saa kroget;
 Stammen viser mangt et Ravn,
 Og Barken er saa broget.

Der leged jeg, som lidet Barn,
 Med Blomster og med Stene;
 Da jeg blev stor, mit Fiskergarn
 Jeg knytted bag det's Grene.

Jeg kjender vel de rustne Søm,
 Som holde Bænkens Planker;
 Der havde jeg min Ungdoms Drøm
 Og mine første Tanker.

Der sad saa mangen Aftenstund
 Min Fader og min Moder;
 Medens med vor Hyrdehund
 Jeg leged, med min Proder.

Her tænkte jeg paa Død og Grav,
 Naar Dagen vandred heden;
 Her aabned Solen bag sit Hav
 Min Sjæl for Evigheden.

Thi vil jeg mine ringe Kaar
 Ej for al Verden bytte;
 Rosen fra vor Ustylds Aar
 Staaer ved den første Hytte.

(A. Dehlenschläger.)

4. Dag og Aften.

- (173) Dagen gaaer saa langsomt hen,
 Bolder Slid og Nøje;
 Aften er en hjærlig Ven,
 Stjerne er dens Dje.

Dagen spreder Tanker ad,
 Vidt og bredt dem sender;

Aften samler Hjertet glad
Med det's bedste Venner.

Dagen viser Djet om
Rundt i Jordens Dale;
Aften vender Djet from
Op mod Himlens Sale.

Dagen bruger travl sin Tid,
For det Ny at samle;
Aftenstunden, stille blid,
Evsler med det Gamle.

Dagens spredte Farveskær
Seer os lee og græde;
Aftensuk er ofte værd
Meer end Dagens Glæde.

Dagen lider ingen Drøm,
Taaler ingen Stjerne;
Aften vinker Sjælen om
Til det elskte Fjerne.

(C. Wilster.)

5. Det døende Barn.

(174) Moder, jeg er træt, nu vil jeg sove,
Lad mig ved dit Hjerte slumre ind;
Græd dog ej, det maa du først mig love,
Thi din Taare brænder paa min Kind.
Her er koldt og ude Stormen truer,
Men i Drømme der er alt saa smukt;
Og de søde Englebørn jeg skuer,
Naar jeg har det trætte Dje luft.

Moder, seer du Englen ved min Side?
Hører du den dejlige Musik?
See, han har to Binger smukke hvide,
Dem han sikkert af vor Herre fik.

Grønt og Guult og Rødt for Djet svæver,
 Det er Blomster, Engelen udstrøer!
 Faaer jeg ogsaa Binger, mens jeg lever,
 Eller, Moder, faaer jeg, naar jeg døer?

Hvorfor trykker saa du mine Hænder?
 Hvorfor lægger du din Kind til min?
 Den er vaad, og dog som Ild den brænder;
 Moder, jeg vil altid være din!
 Men saa maa du ikke længer sukke,
 Græder du, saa græder jeg med dig;
 O! jeg er saa træt! — maa Djet lukke —
 — Moder — see! nu kysser Englen mig.
 (S. C. Andersen.)

6. Hr. Hvitfeldts Bise.

(175) Vort Fødeland var altid rigt
 Paa raske Orlogshelte,
 Der elskte Tapperhed som Pligt,
 Og skjaly ej, hvor det gjældte;
 Saa var vor Zuel og Udeler,
 Og saa var han, vi synge her.
 Vort Fødeland var altid rigt
 Paa raske Orlogshelte.

Hr. Hvitfeldt var den Herres Ravn,
 Vi synge her til Ære;
 Og evig, evig dette Ravn
 I helligt Minde være!
 Han døde for sit Fødeland,
 Og glad og villig døde han.

Bort Fødeland var stedse rigt
Paa raske Orlogshelte.

Saa haard en Kamp der monne staae,
De Fjender var saa mange;
Men næst til dem Hr. Hvitfeldt laae,
Den Helt var aldrig bange!
I hele Flaaden ingen slog
Som Hvitfeldt med sit Dannebrog *),
Sjænt Dannemark var stedse rigt
Paa raske Orlogshelte.

Men som vor Hvitfeldt mandigst slog,
Og Lag paa Lag dem sendte,
Hans gode Skib, hans Dannebrog;
Dets egen Ild antændte.
"Kap Anker, Hvitfeldt, fly til Land!
"Med Flugt du Livet frelse kan!"
Men Dannemark var altid rigt
Paa raske Orlogshelte.

"Nej! var hans Svar, flye vi derhen,
"Staaer Danmarks Flaade Fare;
"Og skulde Danske vove den,
"For egne Liv at spare?
"Døe skal vi, men vi hævnēs maae:
"Til sidste Mandedrag vi slaae!"
Bort Fødeland var altid rigt
Paa raske Orlogshelte.

"Til sidste Mandedrag vi slaae!"
Hans Somænd kjækt gjentog.
De Ild og Død rundt om sig saae,
Men uforsagt de sloge,
Til Ilden ind i Krudtet brod,
Og alle døde Heltedød.

*) Hans Linieskibs Navn.

Bort Fødeland var altid rigt
Paa raske Orlogshelte.

Og aldrig uddøer Hvitfeldts Nøs,
Hans skjælle Sømands Minde;
O, maatte de i hver af os
En værdig Landsmand finde!
Naar Fædrelandet kalder os,
Som de, hver byde Døden Trods!
Vær, Fødeland! vær altid rigt
Paa raske Orlogshelte!

(K. L. Rahbek.)

7. Bed de danske Kæmpers Begravelse som faldt den
2den April 1801.

(176) Være Fred med eder alle,
Dem vi saae i Kampen falde!
Hver saa uforsagt og glad
Stred for Konge, Land og Stad.
I det rædsfulde Nøde
Kjæft I stode, faldt og døde.

Vesterhavets Bolger bare
Overmægtig Fjendeskare;
Myndig os vor Uven bød
Bølge mellem Haan og Død.
Da, da gif I ham imøde,
Stode, frede, faldt og døde.

I sinde Kartover brøste;
Ikke Skrak og Frygt I følte,
Men kun hørte Herrens Bud,
Kast ham svarte Skud for Skud;
Hver stod fast og uførtroden,
Stod og frede og favned Døden.

Kampens Ild blev ved at brænde,
 Rundt omkring faldt Ven og Frænde,
 Skarer styrtede for Fod,
 Strømme flød af Hjelteblod;
 Hver saae sig og Broder bløde,
 Men stod fast og stred og døde.

Være Fred med eder alle!
 Vi Jer ej tilbagefalde,
 Græde ej ved eders Grav,
 Hvor den er, i Jord og Hav;
 Men med Tak og Priis og Hæder
 Broderligt vi mindes eder.

Ja, med Takkesang vi møde,
 Thi det var for os, I døde;
 Tak for Eders Heltemod!
 Tak for hver en Draabe Blod!
 Tak! I dyrebare Sjæle!
 Evtigt er Tert Estermåle!

(W. Abrahamsen.)

8. Den danske Sømand.

(177) Vi Sømand gjør ej mange Ord,
 Ej hylle eller prale;
 Om hvad der i vort Hjerter boer,
 Bør Daad, ej Munden tale.
 For sledske Ryk og Favnetag
 Vi altid ta'er os vare,
 Thi under dette falske Flag
 De største Skjelmer fare.

I Stilhed gaaer enhver sin Gang
 Og gjør hvad Chefen byder;
 Endog ved lystig Sømandsang
 Foragte vi en Skryder.

Zhi mandig Tavshed følger med
 De Kjæffe og de Gjæve;
 Hurra er vor Beltalenhed,
 Hurra! Vor Konge leve!

En Ven vi søge, tro og huld
 Og som har staaet sin Prøve,
 I Omgang viist sig reen som Guld,
 I Striden som en Løve.
 Og hvad en gjør for saadan Ven
 Derom maa ingen snakke;
 At gjøre samme Skjel igjen,
 Er vor Maneer at takke.

Vor Kjærlighed er tro og varm,
 Med Fjæs den ingen blinder;
 En Pige i en Sømands Arm
 Oprigtig Elskov finder.
 Dog, kalder Orlov os afsted
 Og stolten Vimpel vejer,
 Saa haste vi fra Kjærlighed
 Ombord til Kamp og Sejer.

Vi søge Fjenden uden Skraal,
 Zhi Skraal forstyrrer Orden;
 Vi svare paa hans bange Braal
 Med vore Stykkers Torden;
 Og naar han gaaer til dyben Bund,
 Hvor flere af dem bleve,
 Vi raabe alle med en Mund:
 Hurra! Vor Konge leve!

(C. Tode.)

9. Sang for Danske.

(178) Dybt under Nordens Himmel
 Et Folk paa Sletten boer,

Kun liden er det's Brimmæl,
 Dog er det's Lykke stor.
 I dunkle Bøgetelte
 Det hilser Baarens Lyst,
 Og hvide Bølger vælte
 Sig mod det's grønne Kyst.

Uf Fjeldet's dunkle Kammer
 Ej hentes røde Guld,
 Men gylden Høsten brammer
 Paa Ugrens rige Muld.
 Den stærke Eg fra Skoven
 Nedstiger til det's Strand,
 Og vingelædt paa Boven
 Den gaaer fra Land til Land.

Højt taler Sagas Tunge
 Om den forsvundne Tid,
 Og sjerne Bølger sjunge
 Om djarve Fædres Id;
 I Arv gif deres Hæder,
 Som Solen blank og reen,
 Og stolt den Unge træder
 Til Fædres Bautasteen.

Uf herlig Væt oprunden,
 En Drot, i Fædres Land,
 Til Folket fast er bunden
 Med Omheds stærke Baand;
 Hans Navn med Lyst vi sige,
 Og Christian nævnes han,
 Og Danmark er hans Rige,
 Bort elskte Fædreland.

Etig højt, du stærke Flamme!
 Lyd Sang fra Strand til Strand!

Held Kongen! Held hans Stamme!
 Og Held vort Fædreland!
 For dem i Fryd, i Røden,
 Paa Land, paa Bølgen blaa,
 I Livet og i Døden
 Skal danske Hjerter slaae.

(S. Blache.)

10. Morten Luther.

(179) I Wittenberg i Sachsenland,
 Der er en Grav tilskue,
 Der hviler sig en from Guds Mand
 Alt under Kirkebue;
 Hvad her han hed, det ved enhver,
 Som har sin Gud og Bibel kjær,
 Men hvad han hedder nu hos Gud,
 Skal Engle for os sjunge ud,
 Naar vi med ham forsamles.

Han lukked op den Bibel-Bog,
 Som var saa fast forseglet;
 Han saae, paa Herrens Syner klog,
 Guds Herlighed i Spejlet;
 Han laante Biblen Folkets Maal,
 Han trodsed Vand og Staal og Baal:
 Og hvad der stred mod Herrens Ord,
 Det sank paa Baal, det sank i Jord,
 Thi Herrens Ord har Kræfter.

Trods Lyst og Bold, trods Band og Baal
 Gif Ordet vidt om Lande,
 Det talte Folkets Tungemaal
 Alt op til Nørre-Strande,
 Det lod ved Donaus Kildevæld,
 Det højt gjenlod fra Dovre-Fjeld,
 Ved Bloks-Bjerg og ved Hekla klang
 Det listlig sødt i Kirkesang;
 Da var det Lyst at leve!

Der han gif hjem, den fromme Mand,
 Til Fader i det Høje,
 Da sørged Christne vidt om Land
 Med Suk, med Graad i Dse;
 Han fulgtes til sit Hvilested
 Af Læge, og af Lærde med,
 Ja, mangen Ridder, gjev og bold,
 Med Saarer salvede sit Skjold.
 Men Herrens Ord dem trøstet!

(H. S. Grundtvig.)

Anden Deel.

I. Om Verden.

(180) Det store Legeme, paa hvilket vi Mennesker boe og som vi kalde Jorden eller Jordklo- den, er kun en ganske liden Part af Verden, det vil sige af alt det, som Gud har skabt. Der gives utallige andre saadanne Kloder, og iblandt dem overgaae mange vor Jord langt i Størrelse. Af disse Kloder eller Legemer kunne vi see mange, naar vi betragte den store Hvælving over os i en klar Nat. Vi kalde saadanne Legemer Stjerner. Disse Stjerner synes vel kun at være smaa skinnende Punkter eller Lys, men dette kommer af den uhyre Afstand, som finder Sted imellem dem og vor Jord. Saaledes synes mange Ting paa selve vor Jord, f. Ex. Kirker, Herregaarde, Skibe og hele Skove, at være langt mindre, end de virkelig ere, naar de sees i Fraastand; thi komme vi tæt hen til dem, saa mærke vi først, hvorledes Afstanden havde formindsket dem.

Det samme kan man bemærke, naar man rejser. Langt borte paa Vejen seer man undertiden en lille sort Plet bevæge sig; men som den

kommer nærmere, kan man skjelne, om det er en Fodgænger eller en Kjørende, og tilsidst viser det sig ofte, at det er en stor Vogn med fire Heste for og mange Mennesker paa. Men da nu Stjernerne ere mange tusinde Gange længer borte fra os, end nogen Gjenstand paa vor Jord kan være det, saa kan man deraf slutte, at de maa være meget større, end de forekomme for vore Øjne. Vor egen Jordklode er en saadan Stjerne, som kun vi Mennesker kjende i den sande Skikkelse, med alle de Ting, der ere paa den, fordi vi selv leve paa denne Stjerne.

(181) Den største af alle Stjerner synes den at være, som vi kalde Solen. Denne dejlige Stjernes Straaler slyde igjennem Himmelummet ned paa vor Jord, oplyse og opvarme den, og udbrede Liv og Frugtbarhed overalt. Solens Lys og Varme er derfor et af de alleruundværligste Goder for Jordens Beboere. De Stjernekyndige, eller Astronomerne, have udregnet, hvor langt vi ere borte fra Solen, og denne Afstand er ganske overordentlig. Tæge vi nemlig det Allerhastigste, som vi kjende paa Jorden, hvilket er en af en Kanon udstudt Kugle, saa vilde dog denne behøve omtrent fem og tyve Aar for at naae til Solen, om den fløj afsted

i samme Fart og samme Retning fra Jorden af.

(182) Næst efter Solen synes Maanen at være den største af de Stjerner, vi kunne see; men det er dog ikke saa i sig selv, thi vi vide, at den er os meget nærmere, end alle andre Stjerner, og det er Grunden til, at den synes større end alle de fjernere. Ogsaa denne Stjerne lyser for os, men det Lys, den udbreder, er kun svagt og blot et Gjenstik af Solens, hvorfor den ikke har den herlige Evne, at kunne opvarme.

(183) Den store blaa Hvalving, som vi kalde Himlen, er et Rum uden Grændse, i hvilket Jorden, Solen, Maanen og alle de andre utallige Stjerner frit svæve, uden at hvile paa noget. Alle disse Legemer kaldes Verdenslegemer, fordi de tilsammentagne udgjøre Verden, eller Himmelleger, fordi de alle svæve i Himmelens udstrakte Rum. Hvor liden er altsaa vor Jordklode, naar man sammenligner den med hele Verden! Alligevel kalde vi ogsaa tidt vor Jord alene Verden, fordi vi kjen- de saa lidet til den øvrige Deel af den egentlige hele Verden.

(184) Solen er fjorten hundrede tusinde (14,00,000) Gange større end vor Jord! Solen oplyser og varmer ikke blot vor Jord, men endnu flere andre Verdenslegemer, der, ligesom ogsaa vor Jord selv, i store Kredse eller Baner dreje sig om Solen. Foruden Jorden gives der 10 andre lig- nende Himmelleger, og disse elleve Stjerner kal-

des de 11 Planeter. Men foruden disse sees paa Himlen endnu en anden Slags Stjerner, som ogsaa bevæge sig, nemlig Kometerne. Ofteft have de en skinnende Taage eller lys Dunst strittende ud fra sig, som man kalder deres Hale. Kometernes Bevægelse kjende vi ikke fuldstændig, og de ere kun til visse Tider saa nær ved vor Jord, at de kunne sees af os. Alle de andre Stjerner, af hvilke mange ikke ere synlige med blotte Djne, men først kunne øjnes ved Hjælp af de kunstige Redskaber, som kaldes Kikkerten, have Navn af Fjrstjerner, det vil sige faste Stjerner, fordi de ikke, saaledes som Planeter og Kometer, forandre deres Stilling og indbyrdes Afstand. Allerede for mange, mange Aarhundreder siden har man givet visse Hobe af Fjrstjernerne Navne og kaldet dem s. Ex. Karlvoguen, Syvstjernen, o. s. fr.

Den hvidagtige Stribe, der som et Bælte omgiver hele Himmelbuen, kaldes Mælkevejen. Det matte Lys, denne Stribe har, er ikke andet end den sammensmeltede Glands af fjerne Stjerner, der ere for langt borte, til med blotte Djne at skjelnes fra hverandre. Betragter man derimod Mælkevejen igjennem Kikkerten, saa opdager man stedse flere og flere Stjerner i den, jo bedre Kikkerten er.

(185) Vor Jord drejer sig omkring Solen i et Tidrum af $365\frac{1}{4}$ Dag. Jorden gennemløber paa denne Bane omkring Solen en uhyre Mængde Mile (131,000,000), hvis hele Længde vi

Knap kunne forestille os tydelig. Og dog gennemløbe de fleste andre Planeter endnu mange flere Mile.

Paa denne Jordens Rejse omkring Solen er Maanen dens bestandige Ledfager, thi Maanen gaaer omkring Jorden, ligesom Jorden gaaer omkring Solen. Maanen er, som sagt, allernærmest ved os af alle Himmeligemer, og dog er den fulde halv hundrede tusinde Mile borte! Hvilken Udstrækning maa da ikke hele Himmeltrommet eller hele Verden med alle dens Kloder have? Og hvilken mægtig Gud maa ikke Han være, som har frembragt alt dette og som holder det vedlige og i tilbørlig Orden ved sin Kraft alene!

II. Om Jordkloden og dens Overflade.

(186) At Jorden er meget stor, men dog kun en liden Deel af den hele Verden, have vi allerede hert. Hvad for en Skikkelse, eller Figur, Jorden har, er svært at udfinde, fordi man kun kan oversæe en saa liden Deel af den paa en og samme Gang. Gaae vi nemlig ud paa aaben Mark, saa synes den Deel af Jorden, som vi kunne oversæe, at være en Runddeel, eller en Cirkel, og Himlen synes at støde sammen med det Yderste af denne Runddeel. Det synes, ligesom vi staae i en stor Sal, hvis Loft og Bægge Himmelen er. Den yderste Kreds om hiin Runddeel, hvor Himmel og Jord for vort Dje støde sammen, kaldes Synskredsen eller Horizonten.

Seer man da et Træ eller et Kirketaarn lige i Horizonten, saa synes dette for vort Dje at staae ved Jordens Ende; men komme vi nu derhen, saa have vi

en ny Horizont, og vi see tildeels ganske andre Ting. Stige vi endeligen op i Toppen af Træet eller øverst op i Taarnet, saa have vi atter en ny Horizont, og kunne paa en Gang overskue omtrent saa meget af Jordens Overflade tilsammen, som vi de to første Gange saae hver Gang for sig. I Lande, hvor der ere høje Bjerge, kan man overskue endnu langt større Strækninger af Jorden. Men deraf indseer man, at den, som vilde slutte sig til Jordens sande Stikkelse blot af det som han kan see fra sit Hjem eller fra sin Egn af, fik en meget urigtig Forestilling om denne Stikkelse.

Det varede derfor længe, inden Menneskene begrebe, at Jorden maatte være anderledes, end den saae ud til, og derfor varede det ogsaa længe, inden Menneskene opdagede, hvad Stikkelse Jorden har; men nu kan det bevises paa flere Maader, at Jorden er rund som en Kugle.

(187) Et Beviis er dette: Lægge vi en Kugle i Haanden og sætte Fingeren paa den, saa kunne vi lade Fingeren glide rundt omkring, indtil den kommer tilbage til det Punkt, hvor vi satte den, og det, uden at vi mærke nogensomhelst Kant eller Hjørne, som Fingeren kommer over. Fingeren bevæger sig tværtimod hele Tiden ganske jævnt fremad. Men da nu ikke saa Mænd, som til forskjellige Tider ere sejlede ud fra deres Hjemstavn, just for at prøve, hvad Figur Jorden havde, tilsidst ere komne lykkelig og vel tilbage igjen, uagtet de stedse sejlede fremad i en og samme Retning; saa seer man deraf, at Jorden maa være kuglerund.

Thi dersom Jorden f. Ex. havde været firkantet, saa maatte hine jo fire Gange have truffet paa denne Kant; eller havde Jorden været flad, saa maatte de tilsidst være trufne paa det Hjørne, omkring hvilket man skulde dreje, for at komme om paa den anden Side. Men ingensteds stødte disse raske Sømænd paa nogen Kant eller Hjørne — hvordan skulde de ogsaa være komne over det med deres Skibe? — de glede tværtimod hele Liden ganske jævnt hen ad det store Verdenshavs Overflade, indtil de efter Klar og Dag atter glade sejlede ind i den samme Havn, hvorfra de gik ud. Altsaa maa Jordens Stikkelse være lige med en Kugle.

Saadan Rejse rundt omkring Jordkloden er flere tusinde Mile lang.

(188) Et andet Beviis er dette (det er vel noget vanskeligere at fatte, men det er lige sikkert for det): Naar man til forskjellige Lider af Dagen lægger Mærke til den Skygge, som en Ting kaster, saa kan man med temmelig Visshed slutte sig til, hvad Stikkelse den har, om man ogsaa ikke seer Tingen selv. Bed oftere at see Skyggen af et Huus kan man saaledes slutte sig til, at Skorstenen maa være lav og kantet, ikke høj eller kuglerund; paa Skyggen kan man skjelne et Træ fra et Huus, en stillestaaende Stang fra en Green, som bevæges af Vinden. Om Aftenen, inde i Stuen, kan man saaledes see paa Bæggen, hvad Stikkelse enhver Ting har, f. Ex. Forskjellen paa en knyttet Haand og en udspilet, paa en Flaske og en Tallerken, o. s. fr.

Men nu have Aftrenommerne lagt Mærke til, at Jordens Skygge altid er rund — og det kan enhver, som paaſer paa, lægge Mærke til, naar vi have Maaneformørkelse — hvoraf følger, at Jorden ſelv maa være rund. I have vel allerede hørt tale om Maaneformørkelſer? Ved en Maaneformørkelse ſeer man en rund Skygge i Maanen, der ligesom bortſkærer en Deel af Maanens lyſe Skive; men denne runde Skygge er netop Jordens Skygge. Thi de Stjernekyndige have udregnet, at denne Skygge viſer ſig hver Gang, at Maanen og Jorden paa deres Bane omkring Solen komme til at ſtaa ſaaledes, at Jorden er imellem Maanen og Solen, og Solen derfor ikke kan ſkinne paa hele Maanen, men kun paa den Deel, ſom Jorden ikke ſkygger for.

(189) Et tredie Beviis er dette: Naar man ſeiler paa Havet og langt borte ſeer et Skib eller en By, ſaa ſeer man ikke ſtrax hele Skibet eller hele Byen, om ogſaa Havet er nok ſaa ſtille og altsaa ſynes ganſke fladt. Man ſeer nemlig forſt Toppen af Maſten eller Spidsen af Byens Taarne, ſiden mere af diſſe, og tilſidſt endelig Skibet ſelv eller Skroget, eller, om det er en By, ſaa Huſene, Træerne og andre Ting, nærmefſt ved Jorden. Men dette kan ikke have anden Marſag end Jordens Kunding, der i Ferſtningen ſkjuler det for os, ſom er lavefſt nede; ligesom paa Landjorden en Bakke ſkjuler det nederſte af det, ſom ſtaaer bag ved den.

(190) Jordklodens Overflade beſtaaer deels af Land deels af Vand. Vandet indtager idetmindſte

to Trediedelev af denne Dverflades Rum, Landet knap en Trediedeel. Men i Grunden er hele Jordens egentlige Dverflade Land, hvoraf en Trediedeel er saa høj, at den altid er tør, to Trediedelev derimod saa lave, at de altid ligge under Vand.

Landet, eller Landjorden, ligger fordeelt i større og mindre Masser, af hvilke nogle ere ganske overordentlig store og derfor kaldes det faste Land, eller Fastlandet, medens en stor Mængde andre ere af mindre eller ganske lidet Omfang. Disse kaldes Der, og de have igjen en Størrelse, som indbyrdes er meget forskjellig; saaledes har man Der, paa hvilke der leve flere Millioner Mennecker, og Der, paa hvilke der kun leve hundrede, ja endnu færre Mennecker.

En ganske lille D, som ingen boer paa og som kun bruges til Græsgang, eller ogsaa slet ikke, kaldes en Holm. Men i ældre Tider kaldtes ogsaa større Der Holme, hvilket sees af Navnene Bornholm, Kyholm, o. fl. Det Land, som paa en Side hænger sammen med et andet større Land, men paa alle andre Sider er omgivet af Vand, kaldes en Halvø. En smal Strimmel Land, som har Vand paa begge Sider og forener to større Stykker Land med hinanden, hedder et Drag (Isthmus). Et smalt Stykke Land, som gaaer ud i Havet, kaldes et Næs eller en Døde (Lange); men naar denne er noget større, hedder den en Landtunge.

Landjordens Dverflade er ofte meget ujævn, men undertiden ogsaa ganske flad. En Egn, som er flad, hedder en Slette. Er en saadan Slette ufrugtbar og kun bevoret med Lyngplanter, kaldes den en Hede. I Solland er der en stor Hede. I flere varme Lande gives der uhyre Sandsletter, eller Drøener, hvor saa godt som intet groer og hvor ingen kan boe; en af disse Drøener er 80—100 Gange større end hele det danske Rige. Andre Steder, som i vort Fædreland s. Ex., er Jordbunden frugtbar og bestaaer af Alger=Eng= og Skov=Land.

De mindre Ujævnheder, eller Forhøjninger, kaldes Høje og Bakker, de større Bjerge, de største og ubevorede Fjælde. Flere sammenhængende Bjerge hedder en Bjergstrækning eller en Bjergkjede, og det Dørste af en saadan Række hedder Bjergryggen eller Råsen. En smal og brat Fordybning imellem Bjerge hedder en Bjergkloft. Mange Bjergstrækninger ere heelt bedækkede med Skov, andre ere nøgne. Bjerge bestaae ikke af Jord alene men fornemmelig af Steen, deels af mange enkelte, deels af hele faste store Måsser. Denne Steenmasse i Bjerge hedder Klippe. Mange Bjergets Top er en fremragende Klippe; men ogsaa længer nede, selv paa den flade Jord, kommer Klippen tidt tilsyne i Bjerglande. Ogsaa i Havet ere der mange Klipper.

Mange af Jordens Bjerge ere meget høje, nogle enkelte endogsaa en heel Miil høje, og der gives hele Lande og hele store Der, som ere lutter Bjergland; men sammenligne vi disse Bjergets Størrelse med hele Jordklodens Størrelse, saa see vi alligevel, at den er meget ubetydelig. Det højeste Bjerg paa Jorden er nemlig ikke nogen større Forhøjning paa denne, end f. Ex. et Sandskorn vilde være paa en Kegelbøffel. Og det er da det samme som ingenting.

(191) Naar man vil angive et vist Lands Størrelse, saa siger man, hvormange Kvadratmile det er stort. En Kvadratmiil er nemlig et firkantet Stykke Land, som er 1 Miil langt og 1 Miil bredt; et Land er altsaa f. Ex. hundrede Kvadratmile stort, naar det hundrede Gange indeholder et Stykke, som er 1 Miil baade langt og bredt. Paa denne Maade er Den Sjælland 129 Kvadratmile stor, det Danske Monarki 1023 Kvadratmile, hele Jordens Overflade over ni Millioner (9,282,000) Kvadratmile, o. s. fr.

(192) Den Kant, hvor vi om Morgenens først see Solen komme op over Horizonten, kaldes Osten, men den Egn, hvor vi om Aftenen igjen see Solen gaae ned under Horizonten, kaldes Vesten. Ost og

Vest ere altsaa ligeoverfor hinanden, da Solen i Dagens Løb strider tværs over Himlen. Stiller man sig nu saaledes, at man har Osten paa højre Side og Vesten paa venstre, saa vender man Ansigtet mod den Kant, som kaldes Norden, men Ryggen imod den, som kaldes Syden. Nord og Syd ere altsaa ligeoverfor hinanden, da de begge, hver paa sin Side, ligge midt imellem Ost og Vest.

Man kalder ogsaa disse fire Kanter de fire Himmelvegne, eller Ledinger, og deres Midtpunkter de fire Verdenshjørner.

Enhver af de Egne, som ligge midt imellem to af disse fire Himmelhjørner, har et Navn, som er sammensat af begge de Hjørners Navne, som den ligger imellem. Saaledes kaldes Egnen, der ligger midt imellem Syd og Vest, Sydvest, Egnen imellem Nord og Ost Nordost, o. s. v.

Alle disse Egnes Navne bruger man især for nøjere at antyde, hvor et Land eller en By ligger paa Jordens Overflade, eller i hvad Retning et Skib skal sejle, for rigtig at komme derhen hvor det vil. Saaledes siger man f. Ex., at Sjælland ligger østen for Fyen, men Fyen igjen østen for Jylland; hvilket da siger det samme som, at man en lille Kjende tidligere seer Solen staae op i Sjælland end i Fyen, og lidt tidligere igjen i Fyen end i Jylland. (Men hvordan ligger da Jylland for Fyen, Fyen for Sjælland?) Saaledes siger man, at Lybiskland ligger sønden for hele Danmark, Sverrig østen for hele Danmark; man siger, at man maa sejle vester paa, for at komme til Engelland, og nord paa, for at komme til Norge. (Hvordan maa man da sejle fra Norge, for at komme til Danmark? Hvordan fra Sverrig?)

(193) Naar man lægger en rigtig rund Kugle paa et ganske fladt Bord, saa kan man observere, at kun et eneste Punkt paa Kuglen rører ved Bordet; og dette er da det nederste Punkt af Kuglen. Lige oven over dette Punkt er der et modsat, som er Kuglens øverste

Punkt og som er længere borte fra Bordet, end hvilketsomhelst andet Punkt paa Kuglen.

Saaledes har Jordkloden ogsaa sit øverste og nederste Punkt. Vel ligger den ikke paa noget, thi den svæver jo frit i Himmelrummet ved Guds Kraft; men alligevel maa den, som andre Kugler, have Øverst og Nederst. Disse to Punkter paa Jordkloden kalder man *Polerne*; og det øverste af dem kalde vi *Nordpolen*, men det nederste hedder *Sydpolen*. *Nordpolen* kaldes saaledes, fordi den er Midtpunktet i den *Berdenssegn*, der hedder *Norden*, ligesom *Sydpolen* er Midtpunktet i den, som hedder *Syden*. Fra *Nordpolen* til *Sydpolen* er der omtrent 2700 Mile.

(194) Landet paa Jordkloden strækker sig højt oppe fra *Nordpolen* til langt ned mod *Sydpolen*. Alt dette Land har man inddeelt i 5 Dele, som kaldes de fem *Berdensdele*. Den længste og største af disse *Berdensdele* ligger paa *Jordens* vestlige Side og kaldes *Amerika*. Paa *Jordens* østlige Side ligge tre andre, nemlig *Europa*, *Asien* og *Afrika*; disse tre hænge sammen med hinanden. Den femte *Berdensdeel* hedder *Australien*, og bestaaer deels af et stort Land, sydost for *Asien*, deels af *Der*, som ligge i det store *Berdenshav* imellem *Asien* og *Amerika*. Disse fem *Berdensdeles* Land er det, man kalder det *faste Land*, til Forskjel fra alle de mindre Lande, som hedde *Der*, og som man kan sejle rundt om, fordi de ikke hænge sammen med et fast Land.

Den *Berdensdeel*, som vort Land ligger i, er *Europa*; den er den mindste af alle fem *Berdensdele*, men alligevel den mægtigste, som vi siden nærmere skulle høre.

(195) Den store sammenhængende *Landmasse*, der omgiver alt Land paa *Jorden*, kalde vi *Havet*; og i dette hele *Hav* ligger alt det faste Land som tre uhyre store *Der*. I det Hele kaldes *Havet Berdenshavet* eller *Oceanet*, men de enkelte Dele af samme have forskellige *Navne*. Saaledes hedder den *Deel*, hvori de

danſke Der ligge, Øſterſøen, men den Deel, eller det Hav, ſom flyder veſten for Sylland, kaldes Veſterhavet; dette ſamme Hav kaldes ogſaa Nordſøen, fordi det ligger norden for en Ende af Lydſkland. De to mærke- ligſte Have ere Atlanterhavet, ſom adſkiller Ame- rika fra Europa og Afrika, og det ſtille Hav, ſom flyder imellem Amerika og Kina.

Havets Bund er meget ujævn, ligesom Landjor- dens, og har ſine Bjerge, Dale, Høje og Klipper, lige- ſom denne. For at maale Havets Dybde har man lange Tov, med tunge Lodder i Enden, og man har ved Hjælp af diſe Maalninger gjort en Beſkrivelse over flere Haves Bund, til ſtor Nytte for de Søfarende. Deres Skibe kunde nemlig let gaae i Stykker ved at ſtøde mod Bunden, eller løbe paa, men nu kunne de vide at ſejle afvejen for de farlige Steder til rette Tid. Saadanne farlige Steder i Havet ere Klipper eller Skær, Banker eller Rev, og andre Forhøjnin- ger eller Grunde. Diſe Beſkrivelſer eller Aftegnin- ger kaldes Søkaart.

Men de ſtorre Have, i længere Afſtand fra Land, ere altfor dybe, til at et ſaadant Tov mange Steder kunde naae Bunden i dem, og derfor ved man kun li- den Beſked om denne. Men en Bund maa der na- turligviis være i alle Have, thi ellers maatte Vandet ſynke igjennem Abningen, og Havet derved meget ſnart blive tomt.

(196) Der, hvor Landjord og Hav ſtøde til hinan- den, er Landets Kyst. En liden Part af Kysten, lige tæt ved Havet, hedder Strandbredden eller Hav- bredden; en længere Strækning af Strandbredden kal- des ogſaa Landkanten; men vi kalde ogſaa den fladeſte Deel af Havet, nærmest ved Land, Stranden.

Undertiden ligge to Landes Kyster ligeoverfor hin- anden med en ringe Afſtand imellem, og man kalder da den ſmalle Deel af det ſammenhængende Verdens- hav, ſom adſkiller dem, et Stræde. Et ſaadant Stræde er f. Ex. det ſtore Belt imellem Sjælland og

Fyen. Et Stræde kaldes ogsaa et Sund, især et mindre.

Naar Kysten krummer sig indad og Havet derved ligesom trænger ind i Landet, saa hedder denne Deel af Havet en Bugt. Byen Kjøge i Sjælland, f. Ex. ligger ved en saadan Bugt. En Bugt, som er smal og som dog gaaer langt ind i Landet, hedder en Fjord. I Danmark gives der mange mærkelige og skønne Fjorde, f. Ex. Limfjorden, Sessjorden, Koldingfjorden, Vejleffjorden, o. mg. fl. En lille Fjord kaldes undertiden en Vig.

(197) Foruden dette almindelige Verdenshav med sine Bugter og Stræder, imellem og rundt omkring Jordens Lande, findes der ikke saa Vandmasser inde i selve Landene. Disse have deres Oprindelse deels af Vand, som udvælder af Jordens Indre, deels af Regnen og den smeltede Sne. De Vandmasser, som forblive, hvor de ere, i en Fordybning af Jordens Overflade, fordi de paa alle Sider omgives af Land, hedde Søer. Disse Søer ere som oftest runde eller langagtige af Figur, men deres Størrelse er yderst forskjellig. Man har Søer saa smaa, at man næsten kan raabe til hinanden tværs over dem, og man har Søer saa store, at store Krigsskibe sejle paa dem, og at man kan bruge flere Dage, ja selv Uger, for at roe fra en Ende til anden.

I de større Søer ligge ofte beboede Der. Men foruden disse Søer findes i Landene en stor Mængde rindende Vand. Enhver af eder har vist seet et Kildevæld? Mange Kilder løbe ud i Søer — thi det rindende Vand maa løbe etsteds hen — og forsyne dem uafslædig med frisk Vand, til Gjengjæld for det, som enten løber af dem eller svinder hen i Sommerens Hede. Andre Kildevæld forene sig med hinanden til en Bæk; af Bække, som løbe sammen, opstaaer en Aa, som Ordsproget lyder:

— Af mange Bække smaa kommer en stor Aa!
og af Aaer igjen en Flo d. I vort Land, som er

smalt og fladt, gives ingen store Floder, men i flere andre Lande er der Floder, som have en Længde af flere hundrede Mile, og som ere meget dybe og brede. Paa store Floder kan man sejle ikke blot med Baade men med store Skibe, ladede med alle Slags Varer, og i flere Lande rejser man derfor ligesaameget paa Floderne, som paa Landevejene. Saadanne Floder kaldes sejlbare.

Mange Floder begynde som smaa Bække paa Toppen af de højeste Bjerge, men vøge efterhaanden ved de andre Smaafloeder, der forene sig med dem, løbe saa fra Bjergene ud i det fladere Land, gennem Marker, Skove og Byer, og falde endelig, undertiden med en Bredde af en Miil og derover, ud i Havet. Det Sted, hvor Floden ender paa Kysten, kaldes M u n d i n g e n af Floden. I mange Floder ligger der Øer, som tidt ere bevoxede med smukke Træer, eller endogsaa bebyggede med nette Huse, ja selv med hele Byer.

En K a n a l er en ved Kunst gravet lille Flod, hvorved to Blande forenes med hinanden, for at lette Transporten af Varer og Rejsende. Især i England og Frankrig gives der mange ypperlige og kostbare Kanaler.

(198) Ligesom man har gjort Afbildninger af Søen, eller Søkaart, saaledes har man ogsaa Afbildninger af Landjorden, som hedde L a n d k a a r t. I have maaskee undret paa, naar I saae et saadant Landkort, at hverken Huse, eller Træer, eller Dyr, eller lignende var aftegnet derpaa, men ikke stort andet end Landenes Omrids, med en heel Deel Navne. Men hvor skulde alle hine Ting have faaet Plads paa et saadant Stykke Papiir, som er mange tusinde Gange mindre end det Land, det forestiller?

Derfor maa man tværtimod forundre sig i høj Grad over den sjældne Kunst, at nogen kan forstaae ganske nøjagtig at hensætte hver Byes Navn lige paa det Sted, hvor det skal staae paa et saadant Kaart, og at afbilde Kyster, Bugter, Floder og Søer netop saaledes, som de virkelig see ud. De Folk, som forstaae denne Kunst, hedde Landmaalere og Geographer.

III. Om Jordens Beboere.

(199) De mange Millioner Mennecker, som beboe Jorden, ere meget forskjelligt indbyrdes, baade med Hensyn til Udseendet, som med Hensyn til Levemaaden og til de Fuldkommenheder, de ere i Besiddelse af. De, som leve sammen i et Land, og have samme Sprog, Sæder og Udseende, udgjøre tilsammentagne et **Folk**, eller en **Nation**. Saaledes udgjøre alle vi Danske det **danske Folk**. De Folk eller Nationer, som boe i samme Verdensdeel, ligne igjen hverandre mere, end de ligne Mennecker og Folk fra en anden Verdensdeel. Saaledes ligner en Dansk og en Franskmand, som begge ere Europæere, hinanden langt meer, end nogen af dem ligner f. Ex. en Chinefer, som er en Asiater, eller en anden af Asiens Beboere.

(200) Med Hensyn til **Udseendet** ere Mennekkene forskjelligt i Hudens Farve, saavelsom i de enkelte Legemsdeles **Stikkelse**. De fleste europæiske Folkelag have en smuk hvid Hud, lange nedhængende Haar, smale Næser, stærkt Stæg, og i Norden blaa, i Syden brune eller sorte Djne. Dem ligne meest, af alle andre Folk, de som boe nærmest ved Europa i det vestlige Asien og det nordlige

Afrika, f. Ex. Tyrker, Araber og flere andre; men disse ere dog i sig selv temmelig forskjellige fra Europæerne. — De andre Asiater have en smudsig guul Farve, flade Næser, tyndere Skæg og smaa skjæve Djne, f. Ex. Chineseerne og Mongolerne. — De fleste Afrikanere have en sort Hud, blød at føle paa som paa Fløjs, korte uldne Haar, brede opstaaende Næser, fremstaaende Kindebeen men liden Hage, og meget tykke Læber. Disse sorte Mennesker kaldes Negre eller Morianer. Beboerne af de to største Der i Australien, nemlig af Nyholland og Nyguinea, ere ogsaa Negere. — De oprindelige Beboere af Amerika, eller de egentlige Amerikanere, ere bruunrøde eller kobberfarvede; de have en rank Væxt, dybtliggende Djne, høj Næseryg, og for det meste et driftigt vildt Udseende. — Indbyggerne paa alle Smaasøerne i Australien, eller Sydhavs-Nationerne, have en lysere guulagtig Farve, ikke ulig Spanierne og Italienerne i Europa, en smuk Skabning, tykke Haar og en stor Mund.

(201) Næsten i alle Verdens Lande have de voksne Mennesker en og samme **Størrelse**, nemlig en Højde af fem Fod og noget derover. Enkelte Mandfolk naae en Højde af sex Fod, eller lidt mere, men det er dog sjældent. Men i de allerkoldeste Lande, f. Ex. i Grønland, ere Indbyggerne i Almindelighed lavere af Statur. — Ganske usædvanlig høje Mennesker kaldes **Kæmper**, og ganske usædvanlig smaa Mennesker hedde **Dværge**; men der findes ingensteder et heelt Folkelag, som er lutter Kæmper eller lutter Dværge.

(202) Efter deres forskellige **Levemaade** deles

alle Folkelag paa Jorden i 1) vilde Folk, 2) nomadiske Folk og 3) kultiverede Folk.

De vilde Folkelag findes i Afrika, Amerika og Australien. De kaldes vilde, fordi deres Levemaade i somme Dele ikke er stort bedre end de vilde Dyr. De foretage intet, for at sikke sig Livets Ophold; de saae ikke og plante ikke; de samle intet Forraad af Levnetsmidler og sørge overhovedet slet ikke for Fremtiden, men gaae ud efter noget til deres Næring, naar Hungeren driver dem, eller nyde det, som de handelsviis træffe paa. De leve af Frugter og Rodder og af vilde Dyr's Kjød. Jagt og Fiskeri ere derfor deres eneste Beshæftigelse. De boe sædvanligen ikke engang i Landsbyer hos hverandre, ja mange have slet ingen ordentlige faste Bopæle, men kun ugle Hytter, som bestaae af nogle Grene eller Træstammer, der ere bedækkede med Dyrehuder eller store Blade. Nogle boe endogsaa i Huler i Jorden. Flere af disse Folkelag bestaae kun af enkelte Familier (eller Stammer), der ikke engang altid have et fælles Overhoved, som de adlyde, men ofte blot i Krigstilfælde vælge en stærk og tapper Mand til Anfører. Det eneste, som de have fundet paa at gjøre, er Vaaben til Krig og Jagt, især Koller, Buer, Pile og Landser. Klæder bære de ikke, dog have de fleste et lille Skjort om Lænderne; ligeledes bedække de Wilde i de koldeste Egne sig med de Huder, de kunne faae. Disse stakkels Wilde, som intet have lært og intet bryde sig om, uden deres Lysters Tilfredsstillelse, ere derfor ikke sjælden grusomme, hævnjerrige og tyvagtige.

(203) De nomadiske Folk, eller Nomaderne, kald

bes ogsaa Hyrdefolk, fordi Fædrift er deres fornemste Bessjæftigelse; de leve fornemmelig i Asien og endeel af Afrika. Nomadisk leve f. Ex. en stor Deel Uraber, Mongoler, Tartarer, o. fl. a. De boe i Telte, eller ogsaa i Hytter, som let kunne nedtages og atter opslaaes paa et andet Sted. De ere fornuftigere end de Bilde og have ordentligere Sæder, thi Dvægavlens fremkalder større Koglighed i Sindet og fordrer mere Kundskab og Omhu, end Tagten gjør. De drage med deres store Hjorder fra en Egn til en anden, og blive kun længere Tid, hvor der er store og fede Græsgange og vandrige Kilder. Men denne omflakkende Levemaade hindrer dem fra at lære af andre eller selv at opfinde noget og derved gjøre Fremgang i Uddannelsen.

(204) Til de kultiverede Folkesslag høre de europæiske Nationer, flere store Folkesslag i Asien, og de ny Amerikanere, eller Europæernes Afkom i Amerika. De kultiverede Folk besjæftige sig ikke blot med Dvægavl, men ogsaa med Agerdyrking; desuden forstaae de sig paa allehaande Kunster og Haandværker, f. Ex. at læse og skrive, at smedde Metaller, at sammensætte alleslags nyttige Redskaber og Maskiner, at væve Tøjer, at bygge Bogne, Skibe, o. mg. a. Disse Folkesslag boe i faste og kunstige Huse, og deres Boliger ligge sammen i Landsbyer, Kjøbsteder og store Stæder. Der gives hos disse Folk forskjellige Stænder, saasom kongelige og fyrstelige Personer, fornemme Folk og Regjeringsmænd, Præster, Dommere, Krigere, Lærde, Godsejere, Kjøbmænd, Haandværkere, Bønder, o. fl. a., af hvilke hver Stand

har sine Forretninger at varetage, baade til egen Gavn og til det Heles Bedste.

Ethvert kultiveret Folkesslag lever i et Samfund, som kaldes en Stat. I enhver Stat er der en K e n e n t, som hersker, og som alle de andre skulle adlyde. Regenten skal især see paa, at Lovene overholdes, og derfor udnævner han alle dem, som skulle være ham behjælpelige heri, nemlig Statens Tjenere eller E m b e d s m æ n d e n e. Men Lovene ere de Forskrifter, som bestemme, hvad enhver bør gjøre og ikke gjøre. Derfor lyde alle gode Menneſker Lovene; men de letsindige eller onde Menneſker, som ikke ville lyde Lovene, straffes med Fængsel, eller paa andre Maader, ja undertiden, naar de forsee dem meget svært, med at miste Livet!

Iøvrigt er der en stor Forskjel paa de kultiverede Nationer imellem dem selv indbyrdes, eftersom Landene regjeres godt eller mindre godt, og eftersom Menneſkene der oplæres med større eller mindre Omsorg. Thi uden Tugt og gode Sæder, som ere Opdragelsens og Underviisningens bedste Frugter, kunne Lovene ikke fremvirke det Gode, eller gjøre Menneſkene lykkelige. De asiatiske Folk staae derfor i Kultur tilbage for de europæiske; men blandt disse sidste høre de Danske til de Nationer, hvor Kulturen har fremfaldt saare meget godt.

IV. Jordens Produkter.

(205) Hele Jordfloden er omgivet af Luft. Denne Luft kaldes Atmosfæren eller den atmosfæriske Luft; ogsaa kaldes den med et mere dansklydende Navn Dunst-

fredsen. Nærmest ved Jorden er denne Luft tættere, men længere fra Jorden er den tyndere, hvilket de Folk have lagt Mærke til, som bestege høje Bjerge; ja paa de højeste Steder er Luften saa tynd, at man ikke længer kan drage sit Vejr med Lethed, fordi der, hvergang man aander, ikke kommer nærende Luft nok ind.

(206) Denne Luft opvarmes af Solens Straaler og frembringer derved Frugtbarhed paa Jorden. Men alle Egne af Luften opvarmes ikke lige meget eller lige længe, hvilket kommer af den Stilling, Jorden stedse har, medens den ruller gennem Himmelfrummet rundt omkring Solen. De Egne, hvor Luften mindst opvarmes, ere Egnene ved begge Polerne, og her er det derfor den meste Tid af Aaret overmaade koldt. Disse kolde Lande kaldes Polarlandene. De Egne derimod, hvor Luften meest opvarmes, ere dem, som ligge længstborte fra Polerne — eller lige midterst paa Jordkloden — og her er det hele Aaret igjennem overmaade varmt. Disse Lande kaldes de varme Lande, eller Landene paa begge Sider af Linien (eller af Equator). Ogsaa hedde de de tropiske Lande. Imellem de varme Lande og Polarlandene ligge, saavel opad mod Nord som nedad mod Syd, ikke saa skjønne og meget behagelige Lande, hvor der hverken er overmaade varmt eller overmaade koldt. Disse Jordstrøg kaldes de tempererede Lande, det vil sige saadanne, hvor der er Maade med Kulde og Varme.

Luftens Tilstand kaldes Klima, og der gives altsaa fem Klimaer, nemlig to kolde, ved begge Polerne, et varmt eller hedt, midt paa Kloden paa begge Sider af Linien,

og to tempererede paa begge Sider af dette hede, henimod de kolde.

(207) Alt hvad Jorden frembringer, det kalder man dens Produkter eller dens Frembringelser. Dis- ses Antal er ganske umaadelig stort. Tillige ere de saa forskjellige fra hverandre, at man umuligen kan oversee eller tænke paa alle Sorter under et; og man har derfor indeelt dem i tre store Afdelinger, hvilke igjen hver for sig ere blevne deelte i større og mindre Under=Afdelinger. Alle Jordens Produkter kaldes ogsaa, med et Ord, Na- tur en (hvilket Ord iøvrigt har flere Betydninger, f. Ex. den skjulte Kraft, som nærmest fremavler alle disse Pro- dukter), og derfor hedde de tre store Afdelinger af disse Produkter Naturens 3 Riger. Disse Rigers Navne ere igjen: 1) **Dyreriget**, 2) **Planteriget** og 3) **Mineralriget**.

(208) Landenes Frugtbarhed, eller Mængden og Mang- foldigheden af deres Produkter, beroer især paa Klimaet; nogle Lande ere derfor langt fattigere paa Frembringelser end andre; men dog findes i hvert Land saa meget, som dets Beboere behøve til Livets tarvelige Ophold. Desuden har Vor Herre viist og kjærligt indrettet det saaledes, at hvert Land, eller i det mindste ethvert større Jordstrog — det vil sige: enhver betydelig Deel af Jorden — just frembringer det, som efter Klimaets Beskaffenhed maa an- sees for det Mundværligste og Gavnligste for de Mennesker, som nu engang leve der.

Saaledes frembringe de varme Lande, hvor der slet ingen Vinter er, de kraftfuldeste, sastrigste og meest kjælende Frugter, f. Ex. Kokosnødder, Dadler, Oranger

(læs: Drangsjer), Meloner, o. fl. a. Ogsaa finder man i flere af disse Lande de stærkeste og største Landdyr, som kunne udholde alle Slags Besværligheder, f. Ex. Kamele-
len. Dette ypperlige Lastdyr er ganske uundværligt i de varme Lande, fordi man kan rejse flere Dage med den igjennem brændende Sandørkener, uden at den behøver at vandes eller at æde andet end det daarligste Ukrudt, og den derhos er saa let til Beens, at den med en Byrde af 6 — 7 Centner kan tilbagelægge flere Mile daglig. I de allervarmeste Lande findes Elefanten, som uagtet den bliver fire til fem tusind Pund svær, løber saa let, at den kan tilbagelægge 14 — 15 Mile paa en Dag.

Af Elefanter gives der igjen to Sorter, den asiatiske, som tammes, og den afrikanske, som er meget uregjerlige. Den tæmmede er godmodig og klog og særdeles nyttig. Dens Næse er en meget højelig Snabel, flere Fod lang, med en Krog paa Enden, der tjener den som en Finger; den kan tage Penge op af Gulvet dermed, plukke Blomster, løse Knuder, trække Propper af Flasker, lukke Døre op, o. m. Elefanten bruges ypperligt til Jagt, da Jægerne ere i største Sikkerhed paa dens Ryg; i Krigen kan den bære et Taarn med flere Soldater i, i Freden en Slags Lysthuus, med et heelt lille Rejseselskab i. Den kan sætte en Maskine i Bevægelse, som sex Heste med al Anstrengelse ikke kunne trække, og med Snabelen kan den løfte et Menneske som ingen Ting i Vejret. Den kan bære 20 — 30 Centner, og er derhos uførtroden i sit Arbejde, taknemmelig, koldblodig og særdeles lydlig. Den forstaaer det godt, naar Driveren løser den en Snaps, og anstrenger sig saa paa ny; thi den holder meget af en god Sopken. Man siger, at den kan blive en hundrede Aar gammel. Dens sædvanlige Højde er 10 — 12 Fod.

1) En Elefant blev vred over en Mishandling og løb rasende om paa Gaden. Alle flygtede; ogsaa en Grönkone, som daglig rakte Elefanten en Haandfuld, naar den kom forbi, tog Flugten og glemte i sin Angest sit lille Barn. Elefanten kom lige over

det, og alle troede, at den vilde træde det ihjel, men den standsede pludselig, satte Barnet forsigtig op paa Taget af en Fjællebød med sin Snabel, og blev med det samme ganske rolig igjen. — 2) En Indianer

dræbte sin Kone og nedgravede hende i sin Elefantstald; det lykkedes ham at indbilde Övrigheden, at hun var forsvunden og formodentlig reven ihjel af vilde Dyr, og han tog sig en anden Hustru. Men

da en af Elefanterne fik Øje paa denne, snoede den sin Snabel om hende, bar hende ind i Stalden og skrabebe saa længe i Jorden, til Liget kom for Dagen og Forbrydelsen derved opdagedes. — 3) En Skrædder i Byen Surate i Indien plejede at give en Elefant, som daglig gik forbi for at vandes, en lille Mundbid af et eller andet, som Dyret meget venlig og taknemmelig modtog. En Dag havde han intet og stak den for Löjer i Snabelen med sin Naal; men Elefanten betalte ham det. Den tog ved Vandstedet Snabelen fuld af Vand og oversprøjtede Skrædderen og hans hele Bord dermed paa Tilbagevejen. I de varme Lande sidde nemlig Haandværkerne ofte paa Gaden udenfor, for den friske Lufts Skyld.

Uf Kameler gives der ligeledes to Sorter, nemlig Kamelen med to Puffler, og den med en Puffel, eller Dromedaren. Nogle Kameler bruges meest til at bære store Byrder, andre meest til at ride paa. Kamelen er et godmodigt lydigt og meget nøjsomt Dyr, som især er Huusdyr i Vestasien og Nordafrika. Den bruges ved Karavanerne, d. e. Selskaber af Kjøbmænd og andre Rejsende, som, ofte i Tusindviis, drage fra en Stad langt bort til en anden, i hine Lande. Dyrene gaae da i lange Rader, det ene efter det andet; man hører ikke en Lyd, thi det's Fod er blød som en Svamp. Det gaaer meget stadigt, tre Fjerdingvej i Timen. Blicher det træt, saa opmuntrer Driveren det med en Sang. Kan intet have i en øde Egn til dens Foder, saa kan den lade sig nøje nogen Tid med Kul, som Karavanerne derfor ofte føre med sig. Dens Pæber ere af Brusk, saa at den bider i de værste Torne, uden at føle Smerte. Naar Oksenens Sand farer mod den, kan den lukke Næseborene til, ligesom Djene. Puffelen bestaaer af Kjød og Fidt; ellers er den meget mager, som just passer godt til dens Bestemmelse.

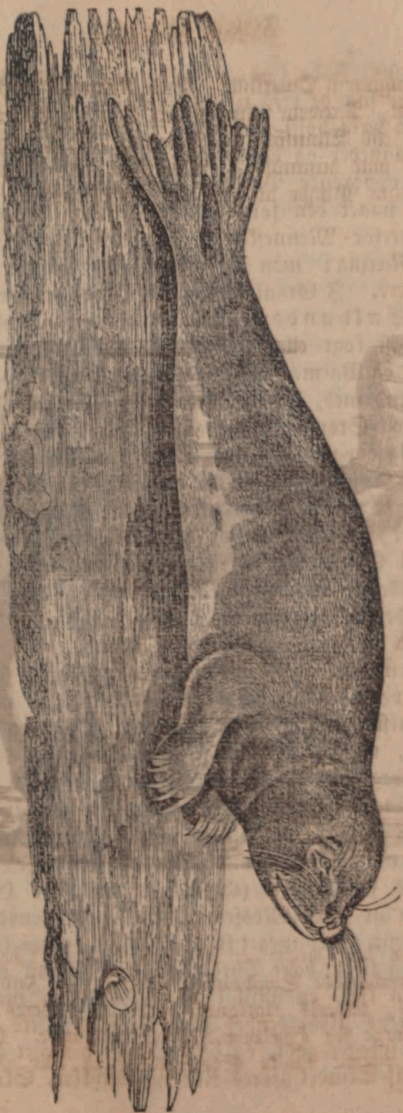
Naturligviis ere Menneffene i hine Lande ikke saa stærke eller saa driftige som i det tempererede Himmelsstrøg, og derfor har Gud ogsaa gjort deres Jordbund saa frugtbar, at den næsten uden Bearbejdelse frembringer de støn-

nefte Frugter i Oversflod. Hele Naturen er der i bestændig Væxt, Træerne blive aldrig bare og Markerne aldrig tomme, thi Blomster og Frugter, Udsæd og Høst følge uafbrudt paa hinanden. Men saa have disse Lande ogsaa flemme Plager at udholde. Hungerensnod f. Ex. er

ikke sjælden der, naar der ikke falder Regn i den behørig Tid, og ondartede Sygdomme henrive ofte Indbyggerne i tusindvis, tildeels rigtignok fordi de i deres Nagelighed ikke sørge for Hjælpemidler derimod itide. Ogsaa findes i de varme Lande Størstedelen af alle glubende og giftige Dyr.

(Dette Billede af den ſpraglede Dæl er 15 Gange mindre end det virkelige Dyr.)

(209) I de kolde Lande spæde ligeledes Produkterne, hvor faa de ere, til Menneskenes Føde. Jordbunden der maa være højt ufrugtbar, da Vinteren kun ophører et par Maaneder og da de i de lange Sommerdage utroligt hurtigt opvoksende Planter ofte gaaes af Kulden, uden de have naaet den fornødne Modenhed. Planteriget forskaffer derfor Mennesket i de nordligste Egne næsten slet ingen Næring; men til Gjengjæld benytte de Dyrene desto mere. I Grønland leve de Indfødte for største Deelen af Sælhundene, eller Robberne. Kjødet spise de, sædvanligt kogt eller vindtørret, Spættet tjener dem til Lysning og Varme, til Spise, og til at overstryge Telte- og Baadesskind med, for at styrke dem. Skindet anvendes til Klæder og Støvler, saavel som til Baade og Telte, til Dynner at ligge paa, o. s. v., Skindet af Ungerne til Stads-pelse for Qvindfolket — thi ogsaa i Grønland pynter man sig —, de flakte Sener til Sytraad, Færmene til Bindesrunder, Maven til at gemme Spæk i, de bredeste Been til Spader og Skraber, kort sagt intet af disse for Grønlanderne uundværlige Dyr gaaer der til Spilde. Sælhunden hedder saaledes, fordi den har et Hoved som en Hund og gjoer og tuder som denne.

Men allermærkeligst er dog den Nytte, som Laplænderne have af Reensdyret. Dette Dyr yder dem al den Tjeneste, som vi have af Hesten, Oxen og Faaret tilfammen, og det uden at de have nodig at drage mindste Omsorg for dets Underholdning. Hele Reensdyrets Føde bestaaer nemlig i Mos, som det gnaver af Jorden eller af Klipperne, og Blade, som det napper af Træerne; selv i den haardeste Vinter kan det opkræbse den froste Sne med sine Tæpper (thi Reensdyret ligner Hjorten meget), for at finde Mosset underneeden. Reensdyret bliver meget tamt og er meget sejeligt. Det bruges til at trække Klæder og til at bære Byrder. Det løber rasst og man kan undertiden kjøre en Miil i en halv Time, men det har ikke Hestens Udholdenhed eller Kraft. Dets Kjød kan spises og smager godt, og dets Mælk er meget fed og nærende. Af Skindet gjoeres Klæningsstykker, Sko, Hynder,

Sengetepper og flere andre Ting, af Tafferne alle slags Nedsfaber, af Knoklerne Knive, Skeer og Naale, af Farnene lavs Snore og Buestrænge og af Senerne Traad. Hovene bruges som Drikkekar og Blæren til Punge og Flasker. Er det ikke en højst beundringsværdig Foranstaltning af Gud, at et eneste Dyr saaledes kan tilfredsstille alle Fornødenheder?

(210) Det Jordstrøg, hvori vi boe og hvori den allerførste Deel af Europa ligger, er det tempererede, eller formildede. Det er hverken overmaade koldt eller overmaade varmt, thi Vejrliget veksler oftere, hvorved dette Klima bliver saa passende til mange Produkters Avl. I de tempererede Jordstrøg findes der fire Aarstider; i de kolde og varme egentlig kun to. Derfor gives der en saafor Mangfoldighed af Jords og Træfrugt, saavel som af Huusdyr, i de Lande, som have dette milde Vejrligt, og derfor drives ingensteds Agerbrug, Havedyrkning og Dvægaavl med saadan Forstand og Kraft, som af Beboerne i det tempererede Jordstrøg. En ypperlig Væxt, som er ejendommelig for dette Klima, er *Vianranken*, som ikke kan groe, hvor der er ret koldt eller ret varmt.

V. Dyreriget.

1. Beendyrene.

(211) Alle Dyrene have det tilfælles med hverandre, at de have en Mund, hvorigjennem deres Lægene kan faae Næring, at de kunne bevæge sig vilkaarligt, for at faae fat paa eller komme hen til denne Næring, og at de have Sandser, hvorigjennem de kunne fornæmme. Hvad angaaer disse Sandser, da have de deels de samme Sandser som Menneskene, s. Ex. Hørelse, Lugt, o. s. v., deels færre, deels kun en eneste, som gjælder for alle, eller en almindelig Fornæmmelses-sans. Dyrene skjelne sig indbyrdes i to Hovedafdelinger, nemlig: 1) Beendyrene og 2) alle de andre Beentløse. I den første gives der ligesom fire Klasser eller Ordener, nemlig:

A) Pattedyr, B) Fugle, C) Krybdyr og D) Fiske. Den anden Hovedafdeling indbefatter Insekter, Orme og alt andet Kryb, i to Klasser. Alle Dyr i hine 4 Klasser have flere aldeles væsentlige Egenskaber tilføjelse, som derimod ikke findes hos de andre Klassers. De have nemlig en Rygrad og forskjellige Knokler inden i sig, og de have alle Kjød og Muskler, som bedækker hele denne Beenrad, som giver Dyrets Legeme Fylde og Stivelse, og omslutter Indvoldene fra alle Sider. De andre Dyr derimod have ingen Beenrad, og kun faa af dem have rigtigt Kjød paa Kroppen. De bestaae især af en Skal eller en Hud med nogle Indvolde, ja undertiden næsten blot af Slim. Hine Dyr kaldes derfor Been-dyr eller Hvirveldyr. — Dyrene ere fuldkomne i den Orden, hvori de nævnedes. Kun Pattedyr og Fugle have en ordentlig Stemme og et udvortes Øre; kun de have varmt Blod. Alle Been-dyr ere igjen fuldkommere end Resten.

(212) Under hiin Bevægelse for at søge Næring ledes Dyrene af en saakaldet Naturdrift, eller et Instinkt; men Naturdrifterne bevirke endnu mere hos Dyrene, thi de erstatte dem undertiden endogsaa Mangelen af Fornuft. Disse Drifter ere hos flere Dyr ganske vidunderlige, da de gjøre dem uden videre stiftede til Bestjæftigelser og Gjerninger, som synes at udfordre ordentlig Estertanke og Forstand, f. Ex. den Maade, hvorpaa nogle bygge deres Bopæl, andre fange deres Rov, o. s. v. Uden nogen foregaaende Anvisning eller Øvelse laver saaledes Edderkoppen sin fine kunstige Væv, bygger Svalen sin Rede, svømmer Ellingen paa Vandet, ved den unge Kat at fange Muus, tilbereder den slittige Bi sine kunstige Celler i Kuben, og fylder dem med Honning.

Ligesaa mærkvaerdig er den Maade, paa hvilken Dyrene forstaae at forsvare sig mod deres Fjender, og hvorved Naturdriften igjen er virksom. Naar Hestene paa Marken angribes af en Ulv, saa stille de sig med Hovederne sammen, og udgjøre saaledes en Kred, i hvilken Ulven ikke kan trænge ind, fordi Hestene kunne slaae bag

ud til alle Sider; eller ogsaa staae enkelte Hingster med Bringen udad, stejle, naar Ulven kommer, og slaae den fordærvet med Forhovene. Køerne bære sig omvendt ad; de stille de yngste og svageste i Midten, men de stærkeste yderst, og forsvare sig nu forfra med Hornene. Estrudsen, en stor Fugl, som kun kan løbe, forsvarer sig med at sparke Stene bagud mod sine Forfølgere. Nogle Dyr, som leve i Vandet, kunne gjøre dette uklart, naar de forfølges, og undgaae derved deres Fjender. Flere Insekter trække sig sammen, anstille sig som døde, og lade sig saa rulle eller kaste, hvorhen man vil. Pindsvinene hos os rulle sig sammen, naar de ere i Fare, saa man stikker sig paa Piggen. Nogle Ubearter kaste med Grene og Stene efter Mennecker og Dyr. Terven, et meget glubst Roddyr i de nordlige Lande, giver sine stinkende Excrementer fra sig, der fordrive de forfølgende Hunde. Mange Fugle bygge deres Rede i tætte Buske, eller ogsaa i Klippererener, saa ingen kan opdage dem; Skaden bedækker sin kunstig flattede Rede med Torne og andre Qviste, med Smaapigge paa; Spøtmejsen og Røddefrigen lægge deres Æg i Huller i Trærne og tilkline den overflødige Deel af Nabningen med Leer.

(213) Alle Dyr kunne modtage sandselige Indtryk og fornemme noget derved, om man ogsaa ingen bestemte Sandseredskaber kan opdage hos dem. Saaledes have f. Ex. Spysluerne, og flere andre Insekter, en stærk Lugt, omendssjont man intet kan see hos dem, der kunde kaldes deres Næse; paa samme Maade maa det antages om Fiskene, at de høre meget godt, uagtet de intet ydre Dre have, thi man kan f. Ex. vænne Karperne i en Dam til at komme sammen, naar der ringes med en Klokke, for at faae deres Æde.

Italieneren Spallanzani mærkede paa flere Flaggermuus, som havde mistet Öjnene, at de fölte lige saagodt som om de havde seet; de sløj stedse tilside for fremstaaende Gjenstande i Værelset, og kom de nær til Væggen, saa drejede de af, uden at støde imod den.

Mange Dyrø Sandser ere overordentlig skarpe.

Fra en umaadelig Højde oppe i Luften seer Ornen sit Bytte nede paa Jorden, og dens Lugt er ligesaa forunderlig stærk som dens Syn. Glenten øjner den mindste Markmuus i en Afstand, hvor vort Øje intet kan opdage, og styrter i en Fart ned over den. Blodstjærten, en lille Fugl hos os, kan fra Trætoppen see det mindste Insekt, der rører sig i Støvet. Ved Hjælp af sin skarpe Lugt finder Hunden sit Hjem igjen, selv naar den er flere Mile fra det, og ved samme Sands opdager den sin Herre mellem flere hundrede andre. Unden, Sneppen, Muldvarpen o. fl. have ogsaa en stærk Lugt. De Dyr, som leve af Madsler, kunne spore det døde Dyr i lang Afstand, og de finde det ved Hjælp af Lugten, selv om det ligger skjult midt inde i Skovens Krat. Ravnene kan saaledes lugte i 2—3 Fjerdingvejs Afstand. Gribbene i Asien opfylde strax Luften i Mængde, naar et Dyr er død, og det uagtet man isorvejen ikke kunde øjne en eneste paa den hele vide Himmel. — Til Sandsens Skærpelse tjene flere Ting. Saaledes f. Ex. kunne Hestene dreje Drets Abning baade forud og bagud.

Ogsaa ere Dyrenes Sandser meget sikkre. Hesten smager strax det Behagelige i den kraftfulde Kjerne, og lader den saftløse Skælfelse ligge. Musen i sit fjerne Smuthul lugter det fregte Fleff, og løber nu forbi den fyldte Meelkiste, hvis Indhold den ellers aldrig lader urørt. Nede i den mørke Jord kan Muldvarpen med stor Sikkerhed mærke Regnormene og fange dem. Lugt og Smag lærer Dvæget at vælge blandt Markens Urter netop dem, som passe sig for det, og det lader alle andre staae, hvor indbydende og nærende de ogsaa monne see ud. Hesten spiser hos os omtrent fire Gange saa mange Slags Væxter, som Evinet, og dette rører ingen af de Urter, som det ellers ikke æder, om det er nok saa hungrikt. Og denne Regel gjælder om de usleste Dyr! Sag f. Ex. en Larve og nogle Blade af dem, du fandt den paa, og læg dem saa imellem mange andre Blade, saa vil dog Larven snart udfinde sine og opgnave dem alene.

Da i Aaret 1807 tre unge Mennesker, som fra en Herregaard vare tagne til Byen Næstved, rede hjem ved Solens Nedgang, mærkede de pludselig, at de vare farne vild i Skoven. De besluttede derfor, efter nogen Raadslagning, at den af dem, som red paa Herremændens Ridehoppe, skulde give sin Hest Tøjlen og lade den gjøre, hvad den vilde. Næppe tölte Dyret, at det var fri, för det stod stille, vendte derpaa om, og drejede efter et Quarterstid ind paa en Vej, som de Vildfarende snart gjenkjendte som den, ad hvilken de paa Henreisen vare komne. Enten det nu var Synet eller Lugten, som hjalp denne Hest, saa seer man i al Fald, med hvilken Sikkerhed den havde mærket sig den rette Vej.

(214) Med Hensyn til den Evne at kunne yttre Følelser, eller Sindsbevægelser, bemærker man en stor Forskjel blandt Dyrene. Nogle Dyr, f. Ex. Hunden, føle meget levende. Hvorledes glæder den sig ikke, naar den efter nogen Tids Forløb atter seer sin Herre, og hvor nedslaaet kan den ikke være, naar den har mistet ham. Ogsaa blandt de vilde Dyr gives der somme, der kunne føle en vis Tiltrækning til Mennesker og vise dem Venlighed. Især yttre Dyrene Følelse, naar de have Unger og de frygte for at miste dem. Selv de vildeste grumme Dyr vise denne Moderkjærlighed. Derimod bemærker man hos mange andre Dyr næsten slet ingen Yttring af hvad de fornemme, f. Ex. hos Fiskene og Insekterne.

Den Fornæmmelse, hvilken Dyrene hyppigst ere i Stand til at yttre, er Vrede og Utilfredshed; saal des hvaser Ratten, knurrer Hunden, brummer Tyren, naa. de ere vrede. Koen brøler, naar den synes, at Malkepigen bier for længe med at komme. Evinet skriger hæsligt, naar man slaaer det, og Ulven tuder fælt, naar den er hungrig. En saaret Løve eller Tiger kan man høre brøle i en utrolig lang Frastand; og hvorledes kan en lille Hund ikke pibe og hyle, naar en Førre har bidt den!

Nogle Dyr kunne yttre Glæde, især de Smaaafugle, som vi høre synge. Jeg kan ret høre paa den quiddrende Lærke, og see det paa dens muntre Vingeflag, hvor glad den er. See paa Rattergalen, paa Kanarifuglen;

jo stærkere og skjønnere de synge, des højere løfte de det lille Hoved og ere ret saa tilfredse over de smukke Toner, de frembringe. Andre, f. Ex. nogle Finker og Bipskjætter, hoppe allerlyftigst om mellem Grenene, naar de quiddre. De Dyr, som leve hos Menneffene, kunne ogsaa yttre Følelse. See f. Ex. paa Fjerkræet, naar det faaer Føde, eller naar Pigen, som plejer det, gaar over Gaarden! Kommer Karlen ind i Stalden paa den Tid, han plejer at fore, saa tilkjendegiver Hesten og Koen tydeligt sin Længsel. Duerne og andre Dyr ere paa lignende Maade Menneffene hengivne.

(215) Flere Dyr ere meget lærvillige. Til hvor mange vigtige Ting lader Hesten sig ikke afrette? F. Ex. til —, —, —. Menneffene vilde savne flere af de største Goder, hvis de ikke havde Heste. Hunden kan afrettes til at vogte Huset, til Jagten, til at bære Byrder, til at trække smaa Bogne, til alleslags Kunster, o. s. v. Duer kunne afrettes til at flyve langt bort med Breve om Halsen. Af de vilde Dyr kunne især Ulberne lære at bære sig ad som Menneffer, f. Ex. at ride, at hilse, at opvarte; den sortebrune Focko, eller Chimpanse-Ulben, næsten saa stor som et Menneffe, kan lære at bære Vand, at vende Steg, at spise med Kniv og Gaffel, o. lign. Bjørnen kan lære at dandse paa Bagbenene. Udskillige Smaaafugle kunne ogsaa afrettes til forskjellige Kunststykker.

Overhovedet ere alle tamme Dyr, eller Huusdyrene, fra først af lærvillige Dyr; thi uden denne Gave eller Lyst hos Dyrene havde de ældste Menneffer ikke været istand til at tæmme dem og faae dem til at leve saaledes, at de kunde være til nogen Nytte. — Af de tamme Dyr opstaae efterhaanden Ufarter i de forskjellige Lande. Af Hunden har man saaledes Koteren eller Gaardhunden, Slagterhunden eller den store danske, Bulbideren, Hønschunden, Vandhunden, Mynden, Windspilleren, Pudelen, Epidsen eller Figen, Grævlingehunden eller Tæxen, Mopsen, Bologneseren, Nyfundlandshunden, o. fl. — Dy-

rene forædles ved at tæmmes, saaledes er den vilde Hest styg imod vore tæmmede.

(216) Mange Dyr trænge, ligesom Menneskene, til Hvile, naar de ere affræstede, og de kunne ogsaa falde i Søvn ligesom vi. Men mange af dem sove til ubestemte Tider, og ikke faa, f. Ex. Koydyrene, sove hyppigst om Dagen og gaae om Natten ud paa Kov. Vore tamme Huuskatte gjøre jo ofte det samme. Ligeledes ere Uglerne i Bevægelse om Natten, hvorimod de om Dagen ikke kunne see og holde sig derfor stille. Nogle Dyr, f. Ex. Harerne og Gemserne, sove, underligt nok, med aabne Øjne. Flere Dyr sove undertiden blot af Lyst, f. Ex. Ratten i Solfskinnet, Jagthunden bag Kaffelovnen, Sølhunden paa Isen eller paa de store Stene ude i Stranden. Men de lavere Dyr, som Krybdyr og Fiske, trænge ikke til regelmæssig Søvn, eller sove maaskee slet ikke.

Om Dyrene drømme, kan man ikke faa lige afgjøre; dog maa det vel antages om Hundene, da de oftere gjøe eller knurre i Søvne, hvilket næppe kan komme af andet end af en Drom.

(217) Forskjellig fra den daglige Søvn er den saakaldte Vintersøvn, i hvilken flere Dyr falde, f. Ex. Flaggermusene. Ikke alle Dyr kunne nemlig finde deres Ophold om Vinteren, og maatte derfor sulte ihjel, naar ikke deres Instinkt lærte dem at hytte sig for denne Fare. Saadanne Dyr berede sig da om Efteraaret et Leje eller en Vinterbopæl, og det undertiden med en ganske særegen Kunst og Forsigtighed; de lægge sig derpaa hen og falde i en Slags Søvn eller Dvale, i hvilken de forblive, indtil Foraarets mildere Varme igjen vækker dem og Naturen tilbereder ny Næring for dem. Flaggermusene hænge sig, mange i en Klynge, op ved Bagbenene i hule Træer og blive saa hængende. Denne Dvale, eller Forstivnelser, er saa stærk, at flere varmbloedige Dyr, f. Ex. Murmeldyrene paa Alperne, ere saa godt som ganske kolde, saalænge de ligge i Vintersøvn, hvilket varer fra Mikkels-

dag indtil Paaske. Ogsaa Pindsvinet sover somoftest hele Vinteren igjennem.

Nogle andre, f. Ex. Bjørnen, falde just ikke i haard Sovn, men berede sig dog et Vinterleje, som de sjælden eller aldrig forlade og hvor de intet nyde. Om Bjørnen hedder det "at ligge i Hi"; man har troet, at den sugede bestandig paa sine Labber, som jo ingen Næring kan give, og deraf kommer Talemaaden "at suge paa Labben", der bruges om den, som har for lidt at leve af; men det er sikkert usandt. Den ligger iøvrigt oftere heelt oversneet. Grævlingen derimod falder reent i Sovn og ligger da med Snuden mellem Bagbenene. Atter andre falde slet ikke i Sovn meer om Vinteren end paa andre Tider, men anlægge om Efteraaret kunstige og vel beskyttede Forraads-kamre, i hvilke de samle tilstrækkelige Næringsmidler for hele Vinteren; dette gjøre Bierne, flere Egern- og Musse. Arter, Bjergharen i Siberien, o. fl. a. En vis Slags smaa Gnavedyr kaldes derfor Eyssovere. — Med Hamstere, et Gnavedyr beslægtet med Rotten, finder begge Dele Sted. Om Efteraaret samler den nemlig en stor Mængde Korn i sin underjordiske Bolig, hvoraf den spiser, indtil Sneen falder; saa falder den i Dvale, og ligger som en Kugle, indtil hen i Marts, hvorpaa den vaagner op igjen og ernærer sig nogen Tid af sit Forraad, indtil Marken atter frembringer et og andet til dens Føde. — Ganske modsat af denne Vinterdvale er enkelte Dyr's Sommerdvale i de hedeste Lande, f. Ex. et Slags Pindsvin's.

(218) For deres Unger sørge mange Dyr med overordentlig Omhyggelighed, og vi skulle nedenfor læse udførligt om denne mærkværdige Opfostringsdrift. Allerede førend Ungerne komme til Verden, berede de dem et blødt og varmt Leje, og da paa et Sted, hvor der er tilstrækkelig Føde i Nærheden og hvor de ere sikke for andre Dyr's Oversfald eller for Oversvømmelse og lignende Farer. Nogle Dyr føde levende Unger og nære dem med Mælken af deres Patter, hvorfor de kaldes Pattedyr; andre lægge Æg, hvoraf Ungerne nogen Tid efter udflækkes ved

Barmen, f. Ex. Fuglene. Ogsaa Fisk og Insekter lægge Æg.

Den Omhed, som Dyrene vise i at sørge for deres Unger, vise de ogsaa meget ofte i at forsvare dem, især Hunnen. Det er ikke sjælden Tilfældet, at de endogsaa opoffre Livet i Kampen for deres Unger, naar disse enten forfølges af andre Dyr eller af Jægeren. Og kunne de ikke frelse dem, saa seer man oftere, hvorledes de sidde stille og sørge, eller med forskjellige Klage-toner fare om paa de Steder, hvor de mistede det Kjæreste, som de ejede.

A. Pattedyrene.

(219) Pattedyrene have fire Födder, hvorfor de ogsaa hedde de firföddede Dyr; kun Hvalerne, som leve i Havet, have to Finner istedenfor Födder. De skjernes fra de andre Beendyr derved, at de föde levende Unger og give dem Die. Ungerne suges Mælken til sig ud af Vorter, eller Patter. Af disse have de fleste firföddede Dyr saa mange Par, som de föde Unger til, altsaa fra 1—6 Par, sjælden derover. Hos Elefanten sidder Yveret imellem Forbenene. Alle Pattedyr have en Stemme; snart bröle, snart pibe, snart tude, snart skrigende. Ogsaa Hvalerne kunne skrigende og bröle, dog ikke gjennem Munden, men igjennem Næseborene.

(220) Pattedyrenes Krop er besat med

Haar; men disse Haar ere af meget forskjellig Skikkelse og Farve. Hos Faarene ere de Uld, hos Pudelhunden ere de krusede som Uld, hos Svinene ere de stive og kaldes Börster, hos Pindsvinene er Huden bedækket med haarde Pigge, og Skældyret (eller Manis) kaldes saaledes, fordi dets Haar egentlig ere brede flade Skæl; selv paa det saakaldte Pandserdyr ere der Börster. Kun Hvalernes Hud er saagodtsom nøgen. Hos nogle Pattedyr ere Haarene paa Nakken meget lange og danne en Man, eller Manke, f. Ex. hos Hesten og Löven; andre have et ordentlig langt nedhængende Skæg, f. Ex. Gederne. Hos nogle Pattedyr forandres Haarenes Farve med Alderen, f. Ex. hos Sælhunden, eller med Aars-tiden, f. Ex. hos Egeruet, som er rødbruunt men hver Vinter bliver graat, hos den rödgule Væsel, som bliver hvid om Vinteren og da kaldes Hermelin, &c.

(221) Adskillige Pattedyr have to Horn i Panden. Hos nogle, f. Ex. Köerne, Gederne og Rensdyrene, har baade Hannen og Hunnen dem altid; hos andre, f. Ex. Faarene, har blot Hannen dem altid; hvorimod Hunnen snart har dem, snart ikke. De skjønneste

Horn have Hjortene; de brede sig som Grenene paa en Busk; Jægerne kalde dem Geviret, vi andre Takkerne. Dyret taber dem hvert Aar i Februar eller Marts og faaer saa i Sommerens Løb nye, med en Spids meer end forrige Gang, indtil det har naaet et Antal af henved 12, da Spidserne ikke mere forøges regelmæssigt. Indtil denne Tid antages Hjortens Alder omtrent at være det halve af Endernes Antal. Takker med 16—18 Ender ere sjældne, og endnu sjældnere med over 20; dog findes de imellemstunder. Hos disse Dyr har Huunen aldrig Horn. Næshornet (Rhinoceros) i de hede Lande, med den fingertykke Hud, hedder saaledes, fordi det har et tre Fod langt Horn midt paa Næsen; ja det afrikanske har to. Enhjørningen er et Dyr i Indien eller Thibet med et Horn i Panden.

En anden Mærkværdighed er f. Ex. de Kindposer, som Marekattene (en Slags Aber) og Hamsterne have, hvori de kunne transportere Fødemidler. — Pungdyret har paa Bugen en Pung, hvori Ungerne kunne ligge og patte. — Flaggermusens Unger suge sig saa fast til Dievorterne, at de, endogsaa halvvoxne, kunne hænge paa Moderen, naar den flyver omkring. — Æneas, et amerikansk Dyr, som ligner Maaren, fører sine Unger paa Ryggen, idet at disse snoe deres Haler fast omkring Moders, der slaaes bagop hen imod Hovedet. — Hvalerne, der see ud som Fiske, have Næseborene paa Panden, af hvilke de udsprøjte

det indsugede Vand, naar de drage Aande, höjt op i Vejret som en Straale. En Art af disse,

(Dette Billede er 365 Gange mindre end det virkelige Dyr.)

Havnarhvalen, har en eneste Tand, fra 5—10 Fod lang, der staaer ligesom en Stang frem

af Munden og er snoet; desuden har den en lille ligesom forvoxet. I en vis Forstand ere Sököerne de mærkeligste af alle, fordi deres runde Hoved, deres Forkrops Lighed med et Menneskes, Hannens Skæg og Hunnens to Bryster have givet Anledning til Overtroen paa de Havmænd og Havfruer, hvorom Fiskerne paa Island og Færöerne, saavel som i Norge, endnu fortælle, naar disse Dyr saaes i en vis Afstand med Forkroppen ragende frem af Vandet. Bagdelen ligner derimod en Hvalfisk.

(222) Mennesket gaaer paa hele Fodsaalen, men Pattedyrene egentlig paa Tærne, naar man undtager Björnene og Aberne, som gaae paa hele Fodens Flade. Nogle, f. Ex. Hesten og Æslet, have hornagtige Hove nederst om Benet, der ere ligesom Sko paa deres Födder; mange, f. Ex. Faar, Hornqvæg og Kameler, have spaltede Kløve, eller en Hov, som er deelt i to Tær; adskillige have Kløer, eller krumme spidse Negle, paa deres Tær, f. Ex. alle Katte-Arterne. Nogle Dyrs Tær ere svage og meget korte og kaldes en Pote, f. Ex. hos Musen og Egernet, og disse kunne oftest bruge Poterne som en Haand; andre Dyrs Tær ere stærkere og hænge mere sammen, og kaldes da en Lab, f. Ex. Hundens og Björnens Fod. Paa de Pattedyr, som leve baade paa Landet og i Vandet, ere Fingre og Tær som oftest forenede med en Hud, der kaldes Svømmehuden, fordi den hjælper dem ved Svømningen. — Paa

Hvalernes Forfödder er der ligesom to Handsker omkring Tærne, og indenfor sidde ordentlige Tær eller Fingre; de see derfor ud som Finner. Med disse Finner eller Forlaller kunne de f. Ex. gribe Ungen for at frelse den i Fare. (Men en Fisk kan ikke tage paa noget med sine Finner). Deres Bagfödder ere sammengroede til en klöftet Hale.

Flaggermusene, eller Aftenbakkerne, som flyve omkring i Haver og Skove i Tusmörket, have en ganske særegen Slags Födder. Forbenenes Tær ere nemlig (med Undtagelse af Tømmelfingeren) lige saa lange som hele Dyrets Krop, og fra denne gaaer nu til alle Tær to fine Huder, der tjene Dyret til Vinger. Derfor kunne de vanskelig gaae eller krybe paa Jorden, eller hæve sig derfra til Flugt. — Marsvinet, eller Tumleren, svømmer paa en egen Maade; det trækker HALEN sammen under sig og skyder sig derpaa frem ved igjen at slaae den bagud, men derved krummes Ryggen og skydes op over Vandskorpen, saa at det seer ud, ligesom Dyret stödde en Kulbötte eller tumlede reent om. — Nogle, f. Ex. Springharen og Pungdyrene, have saa lauge Bagbeen, at de stedse gaae og hoppe, ligesom en Fugl, paa to. Deres Hale er desuden saa lang og stærk, at den hjælper til den stejle Stilling. — Aberne, eller Abekattene, have egentlig ingen Födder, men derimod ordentlige Hænder til at tage fat med, saavel paa For- som Bagbenene. Det er derfor, at de kunne klattre saa behændigt, og derfor

kunne de ogsaa staae paa Bagbenene, da Hønderne ere ligesom et Par Fodsaaler, hvorved deres Stilling næsten ligner et Menneskes.

Flere Pattedyr, især af de planteædende, kunne løbe meget hurtigt i Forhold til den Hastighed, hvormed Menneskene kunne løbe, og de kunne holde meget længer ud. En Rhinoceros f. Ex. løber hastigere end en Hest; andre springe især med Lethed, f. Ex. Haren, Hjorten, Gensen, o. fl.; Löven kan gjøre flere forskjellige Spring efter hverandre, hvert paa 20 - 30 Fod, hvorved den især er saa farlig. Springharen i Asien kan næppe indhentes af en Rytter. Andre, især i de varmeste Lande, ere igjen dorske og langsomme, ofte ogsaa meget sky. Bjørnene kunne gaae paa Bagbenene, f. Ex. naar de ville angribe Mennesker, eller naar de ville bortslæbe deres Bytte. En heel Hest kan Bjørnen saaledes slæbe afsted. Væselen kan svømme, krybe i Træer og gaae paa Tage.

(225) Pattedyrene ere af meget forskjellig Størrelse. Grönlands-Hvalen kan være 50 - 60 Fod lang og 50 - 40 Fod i Omkreds; en saadan Hval vejer imellem 1500 og 2000 Centner, undertiden endnu mere.

Men Storhvalen, med en Finne paa Ryggen, er 70 Fod og derover; Flabhvalen endogsaa 80 Fod. Nilhesten har saa meget Kjöd paa sig, som 4-5 Oxe. Elefanten kan blive 15-16 Fod høj, og i det mindste lige saa lang. Et meget höjt Dyr er Giraffen i Afrika. Det har Krop og Hoved som en Hest, ogsaa en Manke; men Hals og Forbeen ere saa uhyre lange, at Giraffen er 16-18 Fod høj op til Örene. Derimod ere Grævlingen, Maaren og fl. a. ikke saa store som en Pudelhund. Nogle Musearter ere endog ganske smaa, knap 3-4 Tommer lange; Spidsmusen er kun $2\frac{1}{2}$ Tomme lang, ja den siberiske Spidsmuus er kun saa stor som en Oldenborre og vejer ikke meer end $\frac{1}{2}$ Quintin.

Pattedyrenes Levealder naaer ikke Menneskets, ja en stor Mængdes naaer knap en Snees Aar. Af de faa, som kunne leve længere end 20 Aar, f. Ex. Hesten, Koen og Hunden, er Elefanten den meest udholdende. Gemserne, paa de höje Alper, kunne blive indtil 50 Aar gamle.

(224) De fleste Pattedyr opholde sig paa Jordens Overflade; nogle, som Aberne og Egernet, næsten blot paa Træerne; nogle, f.

Ex. Muldvarpen, under Iorden ; flere, f. Ex. Hamsteren og Pindsvinet, i Huler, som de grave sig ; andre snart paa Landet snart i Vandet, som Söbjörnen ; andre blot i Vandet, som Hvalerne ; nogle ynde især at vælte sig i Dyn-det, som Böffelen og Rhinoceros. Mange leve i Flokke, som de vilde Hunde og Heste, Ulvene, Hjortene, Elefanterne, Delfinerne, Vildsvinene, Antiloperne, o. fl. Andre leve parviis ; Hvalrosserne ligge sommetider hundredeviis paa Isen i de nordligste Vande.

Adskillige Pattedyr bygge sig kunstige Boliger. Muldvarpen graver sig 5-6 Fod under Iorden en Vaaning, som den udspækker med Mos, Löv, Græs, Mög, Halm og fine Rödder ; Loftet er en Hvælving, som modstaaer Trykket fra oven ; denne Hvælving bæres af flere Skillerum af fast sammentrykket Iord. Fra denne Bolig anlægger den en heel Deel Gange paa 14-16 Fods Længde, og for at grave disse er det, at den skyder Iorden i Vejret. Midt i Hulen danner den en lille Höj af Iord, som den udhuler i Toppen, og hvor den saa laver et Leje af Blade for Ungerne. — Bæverne i Nordamerika bygge sig lange kunstige Boliger i Vandet, hvor undertiden ti til tolv Familier leve sammen. (En saadan Bæver er 5 Fod lang og derved.) De bruge dertil smaa Træstammer, som de overgnave, Grene, Iord, Stene, Dynd, o. lign. Der ere flere Rum i en saadan Bygning, men Indgangen til dem er under Van-

det; Bunden i disse Rum er belagt med Blåde og Mos, og der gjemmes ogsaa Træstumper til Vinterforraad, af hvis Bark Dyret kan leve. Bæverne have en underlig skælbedækket Hale, om hvilken der før troedes, at den brugtes ved deres Byggerier som Slæde og som Muurskee. Forjages Bæveren fra sin Bolig, saa kan den ogsaa leve i Jordhuler eller under Buske oppe i Land. Huler i Jorden grave sig Kaninen, Ræven og Brokken, eller Grævlingen; den sidste har sit Navn deraf. Det samme gjør Odderen ved Bredden af Vandet. Egernet har en Rede i Træet, af Grene.

(225) Med Hensyn til Næringsmidlerne inddeler man Pattedyrene i de 1) planteædende, f. Ex. Hesten, Koen, Elefanten og mange flere; 2) de frugtædende, f. Ex. Aberne; 3) de kjødædende, f. Ex. mange Rovdyr; 4) de insektædende, f. Ex. Muldvarpen, Myreslugeren, o. fl. I Ungdommen er Björnen plante- og frugtædende, men siden tager den Faar, Rensdyr og Heste; af Myrer, saavel som af Honning, er den en stor Elsker. Til de Planteædende høre de fleste Huusdyr i alle Lande. Efter denne Levemaade ere Pattedyrenes Tænder indrettede. Saaledes har Musen Tænder til at gnave, Ræven til at bide, Löven til at rive itu, Qvæget til at knuse med, o. s. v. — Flere store planteædende Dyr kaldes Drøvtyggere, f. Ex. Köer, Faar, Hjorte, Kameler, fordi de bide deres Føde to Gange itu. Først bide de Græsset af og synke det

ned; men deres Mave har 4 Rum, og dette Ned-sunkne kommer i det Rum, som kaldes Vommen. Her udblødes det noget, gaaer saa ind i det Rum, som hedder Kongehætten, hvor det sammentrykkes til en Klump, og hulkes saa op i Munden, hvor det rigtig tygges. Imedens dette skeer, lægger Dyret sig hen, eller staaer idetmindste stille, og man seer paa Kjæverne, hvordan de gumle eller tygge Drøv. Nu synker Föden atter ned i det tredje Rum, Ladelæberne eller Psalmebogen — saa kaldet, fordi den bestaaer ligesom af Bogblade — hvorfra den gaaer til den fjerde, eller Kallunet, som er den egentlige Mave, og nu endelig her fordöjes. Denne mærkværdige Indretning sigter vel til, at Planteföde ikke saa hastig kan afgive alt sit Næringsstof, som f. Ex. Kjöd.

Aberne, som ere laadne paa hele Kroppen og have en Hale, leve hele Verden over i de varmere Lande, kun ikke i Evropa. De ere ofte graa, brune og grönlige af Farve; men man har ogsaa hvide med rosenröde Ansigter, lysegule med sorte Ansigter, blaa, o. fl. a. Den störste er Iocko'en; Bavianen og Orang-Outangen ere som Drengene. De have vel i Lader og Miner nogen Lighed med Mennesket, men man seer dog snart paa deres hele naragtige Adfærd, at der ingen fornuftig Sjæl boer i dem, og man har ogsaa meget sjælden bemærket, at de kunde vise den Klogskab og Venlighed, som f. Ex. Hesten og Hunden kunne lære at vise.

(226) Blandt Rovdyrene ere de store gule Hatte, som findes i de varmeste Lande, de farligste

for Menneskene. De anfalde oftest ved et Spring. Den allerværste er Tigeren, i Asien, 7 — 9 $\frac{1}{2}$ Fod lang; den er lumsk og grusom og meget stærk og hurtig. Dernæst Pantheren og Leoparden, i Afrika, og Jaguareren, i Amerika; disse have Pletter eller Ringe i Skindet, men Tigeren er stribet. Löven, i Afrika og det tilstødende Asien, som er reen gul, er den stærkeste; den skyer ofte Menneskene, men er den hungrig, saa forfølger den dem desto dristigere. Kuguaren, eller den amerikanske lille Löve, er ogsaa uden Pletter. Den gulbrune Los, med de store Ören, som lever i det östlige og nordlige Evropa, er ogsaa en stor Kat; den gör især Skade paa Vildtet, men tager ogsaa Geder og Kalve, ja Sviin. Kommer den i en Faareflok, vedbliver den at myrde. Selv den tamme Huuskat har noget Vildt ved sig. Man har Exempler paa, at de have anfaldet Börn i Vuggen og Voxne i Sövn, hvorfor man skal være forsigtig med dem. — Til Rovdyrene höre fremdeles flere Hundearter, f. Ex. Ulven, som er gulgraa og som hyler saa fælt; den lever i mindre varme Lande og dræber især Faarene, men ogsaa Heste og Qvæg, ja Muus og Gæs. Den glubende men dog frygt-somme Hyæne og den blodtörstige Sjakal, i de hede Lande, ere ogsaa en Slags Hunde. Disse tre Arter opgrave undertiden Lig, som de fortære. Af Hundeslægten er ligeledes Ræven, som lever overalt paa hele Iorden. Ræven jager altid ene, men Ulvene ofte i Flokke. — Isbjörnen myrder baade Dyr og Mennesker, ja sluger hvad den kan overkomme, men Landbjörnen gaaer sjældnere paa Rov; tirres

den derimod, saa kan den være meget farlig for Menneskene. — Men Kaskelotterne, en Slags Hvaler, ere de frygteligste af alle Rovdyr. Hvor de komme hen, ophører Fiskeriet, da alle Fiskene flygte eller fortæres af dem. Hajfisken, som ellers sluger Mennesker, er saa bange for dem, at den endogsaa kaster sig op paa Land for at undkomme. Sælterne flygte op paa de svømmende Isstykker for dem, men de vælte den hele Isflage og sluge Sælhundene. De ere ligesom skabte til at sluge, thi Hovedet med det uhyre Gab er 20 — 30 Fod langt! En Kaskelot slog engang med sin Hale Hul paa Bunden af et nordamerikansk Skib, som sank fem Minutter efter. Ungen er ved Födselen hele 20 Fod lang.

Blandt indenlandske Rovdyr ere f. Ex. Fiskeodderen, som spiser Fisk og Kræbs, Husmaaren (hvid paa Brystet), der er slem efter Duer og Höns, Skovmaaren (gul paa Brystet), der fanger Eger n; desuden Væselen, eller Lækatten, Ilderen, og Bruden, en modig lille Slags Væsel, kjendelig paa, at den ingen sort Halespids har. Disse ere alle blodtörstige.

(227) Flere Pattedyr gavne Menneskene selv i den vilde Tilstand. Ræven f. Ex. ödelægger mange Markmuus, hvis hastige Formerelse ellers vilde skade Kornet meget; det samme gjöre Maarene. Pindsvinet og Muldvarpen tilintetgjöre ogsaa endeel skadelige Dyr; ligeledes Myrebjörnen i Amerika, o. fl. a.

Större Nytte have vi dog af de tamme Dyr, som tjene os i det daglige Liv. Til Ridning og Kjørsel, saavel som til at bære Byrder, bruges, efter de forskjellige Landes Lejlighed, Heste, Æsler og Muuldyr (Afköm af disses Blanding), Rensdyr, Stude og Böffler (som ligne disse sidste), Elefanter og Kameler. Hunden kan afrettes til at vogte Huset, til Brug ved lagten, samt til at trække og bære; i Grönland, Siberien og flere kolde Lande trække Hundene endogsaa de Rejsendes Slæder med störste Færdighed. — Mælken af Köer, Faar, Geder, Rens-

dyr o. fl. er et af de allervigtigste Næringsmidler. Somme Nomader nyde ogsaa Hestemælk. Mælk af Æslet er et godt Middel mod Brystsyge. — Endelig er Dyrenes Møg af højeste Vigtighed i Agerdyrkningen, til at göde og derved frugtbargjøre Iordbunden med. I somme Egne, hvor der mangler Brændsel, bruger man ogsaa det tørre Møg istedenfor dette.

Men den allerstørste Nytte har Mennesket dog af Pattedyrene efter disses Död. Oxe-Kjöd og Flesk, eller Svine-Kjöd, hörer til de uundværligste af alle Spiser; ligeledes spises Kjödets af Faar, Harer og Hjorte. Ogsaa Hestekjöd kan tjene til Næring og burde, især röget, spises langt hyppigere, end det skeer. I England spises mange Kaniner; i flere Lande Geder. I sydlige Lande flere andre Pattedyr, f. Ex. Flodhesten og selv Elefanten, i nordlige f. Ex. Björnekjöd, som ligner Flesk. — Af nogle Dyrs Blod laves Pölser. — Af Köers og Faars Fidt, der har den Egenskab, at det, efter först at være smeltet, bliver haardt, eller til Tælle, stöbes Lys og laves Sæbe. Af Hvalen, Sælen, Marsvinet, o. fl. faaer man Tran; en Grönlandshvals Tunge alene kan veje et par tusind Pund og give 3-4 Tönder Tran. Af den hele Hval faaes noget over 100 Tönder, og man kan anslaae Værdien af en heel Hval til en 4,000 Rbdlr. Om Rensdyret, Sælen og Elefanten er talt ovenfor.

Overördentlig stor er den Brug, som göres af Pattedyrenes Hud og Skind. Mange Dyrs Hud tilberedes saaledes, at Haarene blive siddende derpaa, og da kaldes de Skind eller Forværk; men den, som forfærdiger allehaande Dele til Klædningsstykker af saadant Pelsværk, hedder en Buntmager. Det kostbareste Skind faaes af nogle Smaadyr: Sö-Odderen i Amerika, de brune Zobler i Siberien og de hvide Hermeliner i det nordlige Asien og Evropa. De blaagraa Ræves Skind, og især de sortes i Nordamerika, er meget kostbart.

Et Skind af de sidste betales med 2 — 300 Rbdlr. Til Dækkener og lignende bruges Skindet af Tigeren, Pantheren, Isbjörnen, o. fl., men Pelse syer man af Skindet paa Björnen. Vildsvinets og Sælhundens, eller Robbens, Skind anvendes til Overtræk paa Kufferter. Paa Færøerne og Island bruges det sidste til Sko. Lammeskindstrøjer bæres hertillands, foruden mange andre Steder; ligeledes bruge vi Skindet, eller Bælgen, af Ræven, Haren, Grævlingen, Geden, Maaren, Fiskeodderen og Katten til Besætning paa Klæder, til Overtræk, til Tepper, Kanedækkener, o. s. v. — Naar Haarene skræbes af Skindet, og dette gjøres tørt og tæt og böjeligt, saa faaer man Læder. Læder tilbereder Garveren og Feldberederen af Oxens, Kalvens, Faarets, Hjortens, Svinets, Hestens, Rensdyrets og den paa Alperne levende Gemses Hud. Læder bruges til —, —, —, og —. I sydlige Lande beredes det skjöntfarvede glindsende Saffian af Gedeskind; Corduan, en lignende Sort Læder, er af Bukkeskind.

Paa mangfoldige Maader anvendes Dyrenes Haar. Fremfor alt er Ulden vigtig, som dog især afsklippes i Dyrets levende Live, af de ædlere Racer en Gang, af de sædvanligere to Gange aarlig. Derfor er Faareavlens af en saa uendelig Vigtighed for Landmanden. Af Uld væves Klæde og bindes Strømper, Trøjer, &c., og desuden i flere Lande f. Ex. Floncl, Multom, Kamelot, Chalon (læs: Sjalong), o. mg. a. Af den fineste Uld, saavel som af Gedehaar, væves prægtige Sjaler og Tørklæder. Hatte forfærdiges af Harens,

Bæverens, Kaninens og Hundens Haar. Af Hestehaar væves et sort glindsende Tøj til Stolebetræk, der er meget stærkt; Haardug, som bruges til Sold og Sigter, til Indpakning, o. lign., gjøres af Ko- og Hestehaar; disse bruges ogsaa uden videre til at udstoppe Madratser og Stolesæder med; i dette Tilfælde kaldes Hestehaar Krølhaar.

Svinenes Börster anvender Börstenbinderen til Börster, Skrupper, Pensler, o. lign. Af Dyrenes Horn og Knokler kan Drejeren frembringe alleslags nyttige og behagelige Ting, f. Ex. Knapper, Daaser, Kamme, Piberör, Skafter, &, &. Flere Dyr have lange hvide Huggetænder, som staae ud af Munden, paa en eller flere Fods Længde; det er af Han-Elefantens 4—5 Fod lange Huggetænder at det kostbare Elfenbeen kommer. Mange af disse ere saa store, at et eneste Par kan udgjøre en tung Ladning for en Kameel. Ligesaa fine ere Hvalrossens to Fod lange Tænder, og Benet heraf gulnes ikke saa let som Elfenbeen. Af forskjellige Dyrs Tarme gjør man Strænge til musikalske Instrumenter, og med Hestehaar betrækkes Violinbuer. Klove af Köer bruges til Lüim. Det sorte Fiskebeen, som Fruentimmerne bruge, kommer af lange Blade eller Plader, de saakaldte Barder, som sidde i Munden paa Grönlandshvalen istedenfor Tænder, og hvoraf en kan have 6-700; de störste ere 10 til 12 Fod lange.

Den Skade, som Pattedyrene kunne volde Menneskene, er for saavidt meget stor, som de farligste Rovdyr undertiden endog dræbe Mennesker, hvortil saa

kommer de mindre Rovdyrs Ödelæggelse paa Huusdyrene, foruden at Raadyr og andet Vildt gnave Barken af unge Træer og især spise de unge Knopper paa Træerne, ja hele Toppen af de ganske unge, at Harer kunne være slemme ved Kaalen, Odderen ved Fiskeparker, &c. Men sammenlignes denne Skade med den højst mangfoldige Nytte, saa maa den regnes for meget ringe.

B. Fuglene.

(228) Alle Fugle ligne hinanden deri, at de have en med Fjer bedækket Krop, to Födder, to Vinger og et hornagtigt Næb.

(229) Fuglenes Fjer tjene dem til Bedækning, saavel som til at lette deres Flugt. De tabe disse Fjer hvert Aar, nogle en Gang, nemlig om Hösten, andre to Gange; men der voxer strax nye Fjer ud igjen. Dette Fjederskifte kalder man, at de fælde. De største Fjedre have Fuglene i Vingerne og i Halen, hine kaldes Slag- eller Svingsfjer (hvorfor vel det?) og disse Halefjer. Ved Hjælp af Vingerne kan Fuglen flyve, eller ligesom roe sig frem i Luften; med Halen styrer den sin Flugt eller sin Fart i den Retning, den vil. Knoklerne i Fuglevingen ere ikke ulige Knoklerne i Pattedyrenes Forbeen, og Svingsfjerene kunde sammenlignes med forlængede Fingre eller Tæer, hvortil desuden er Spor i Fuglenes Skelet; de ere ogsaa stedse 10 i Antal. Til at lette Bevægelsen tjener ogsaa det, at hele Fuglens Legeme, selv en Deel af Knoklerne, er indrettet saaledes, at Luften kan trænge derind fra Lungerne af. I mange Fugles Knokler findes derfor ingen Marv, men fine Rör til at modtage Luften i.

Somme Fugle have meget lange Vinger og kunne flyve langt og meget længe; naar f. Ex. Fregatten, en Fugl hvis Krop er som en Hönes, udslaaer sine Vinger, saa er der ikke mindre end 10-12 Fod

fra den ene Vingspids til den anden. Kongeörnen har en Vingestrækning af 8—9 Fod; dette er tillige den Fugl, som formaaer at flyve allerhöjest i Vejret. Det er næsten utroligt, hvor længe en Fugl kan holde ud at flyve; de Søfarende træffe undertiden Landfugle i en Afstand af hundrede Mile fra Land, som flyve dem forbi, endnu længer ud; dog blive de sommetider ogsaa trætte, og sætte sig mödige paa Ræer og Tove.

Enkelte Fugle have alligevel ingen Svingfjer og kunne derfor ikke flyve, f. Ex. Pingvinerne og Alkerne, som leve i Havet henimod Polerne; de förstes Vinger ere endogsaa bedækkede med Fiskeskæl, istedenfor med Fjer. Strudsen, en langhalset höjbenet Fugl i de varmeste Lande, har kun smaa Lapper for Vinger, med enkelte store udstaaende Fjedre; men den kan löbe meget stærkt, næsten som en Hest i Gallop, ja, er det Blæst, da kan den ypperligste Hest ikke engang löbe den op. Kasuaren, en lignende men mindre Fugl, har endogsaa slet ingen Fjer, men kun en Hud paa Vingebenene.

I Halen have Fuglene sædvanlig 12 lange Fjer, som hedde Styrefjerene; nogle have flere, Hönsene ikke mindre end 18.

(250) Fuglenes Næb er af meget forskjellig Dannelse, fladt, rundt, langt, buttet, spidst, krogget, puklet, o. s. v. Klydens Næb er endogsaa böjet opad i Form af en Skomagersyl, hvorfor denne Fugl tillige bærer Navn af Skomageren. Næbet tjener ikke blot til at tage Föden med og til Forsvar, men ogsaa til at bygge Reden, til at holde med, ja selv til at klattre med, f. Ex. hos Papegöjerne. Ogsaa bruge Fuglene Næbet til at pudse sig med, som især bemærkes hos Vandfuglene. Naar de nemlig have badet sig, saa udtrykke de med Nøbet en fin Olie, som findes i nogle Fidtkjerter paa Bagdelen, og nu trække de forsigtig Fjerene gennem Næbet, hvorved disse atter blive skinnende og jævne. Ogsaa med Tærne

kunne de saaledes glatte deres Fjer. Ænder og Snep-
per have en fin Hud paa Næbet, ved hvis Hjælp de
i uklart Vand kunne finde hvad de søge efter. Flere
af de Fugle, som leve af Insekter, kunne skyde Tun-
gen langt ud af Næbet, ind i Spalter og Ridser, for
at fange deres Rov.

(251) Fuglenes Fødder ere indrettede i For-
hold til deres Levested og Levemaade; men ingen Fugl
har meer end 4 Tæer, tre fortil, en bagtil, som svarer
til Tommen paa vor Haand. Vandfuglene have
en Svømmehud mellem Tærne; Sumpfuglene og Strand-
fuglene have lange Been til at vade og løbe med;
de, som meest sidde paa Grene, kunne krumme Tærne,
ligesom vi Fingrene, saa at de fatte tæt omkring
Grenen; Papegøjerne kunne, ligesom Aberne, bruge
Foden, ligesaa godt som en Haand, til at gribe og
til at klattre med; andre Fugle bruge Kloen til at
kradse, at slaaes med, o. s. fr. Rovfuglene have meget
haarde og senestærke Fødder, med skarpe og krumme
Kløer paa. — Nogle Fugle gaar, som Duer, Kip-
stjærter, Høns, o. fl.; andre hoppe, saasom Spurve,
Bogfinker, o. a.; Kragen kan baade gaar og hoppe,
Viben løber, ligeledes Lærken. Nogle Fugle, f. Ex.
Uglerne, kunne efter Behov dreje den ydre Taa bag-
ud og forud. Hos nogle, som hos Hønsene, staaer
der en Ud væxt oven over Bagkloen, som kaldes en
Spore, hvormed de, ligesom med et Vaaben, kunne
saare deres Modstandere.

(252) Synet er meget skarpt hos Fuglene. Hö-
nen bemærker Högen i en Afstand, hvor intet menne-
skeligt Öje seer den; men især have Rovfuglene og
flere insektædende Fugle et yderst skarpt Syn (215);
Fiskeörnen skyder ned efter Fiskene, som den seer un-
der Bölgerne; Maagerne ligeledes. Uglerne see me-
get grant om Natten, og deres Öjne kunne skinne,
saa man forbauses derved. Ogsaa have flere Fugle
en skarp Lugt (215); Skaderne f. Ex. skulle endog

i stærk Frost kunne spore en Maddike under Iorden og finde den.

(233) Den Forsigtighed og Klogskab, med hvilken Fuglene bygge deres Reder just paa saadanne Steder, hvor de lettest kunne tilfredsstille deres Fornödenheder og være sikkede mod deres Fjender, er saa mærkværdig, at man næsten skulde tiltroe dem menneskelig Estertanke og forstandigt Overlæg der- ved. Ligesaa estertænsom vælger enhver Art Bygningsmaterialierne til dens Rede. Disse ere fornemmelig Hö og Halm, Siv og Græsstraa, Mos og Löv, Planteuld eller Fröets Fnug, og lign.; flere bruge ogsaa Grene og Rödder eller Leer, Møg og andet Skarn, estersom Reden flattes, klines eller paa anden Maade laves.

I Almindelighed er Hunnen Bygmesterske, men der er ogsaa mange Slægter, især blandt Landfuglene, hvor begge Kjøn, som hos Svalerne, forstaaer sig paa det. Rederne ere meget forskjellige. Flere Fugle, som Snekperne og Viberne, gjøre sig blot et Leje af Halm og Græsstraa paa den flade Iord; andre, som Spurvene, tye til Hullerne under Taget; andre, som Ædderfuglen, til Klipperister; andre, som Vipstjærterne, til Huller ved Vandet; mange andre lægge Æg i Huller i Træer, som Støre, Spætter, Nöddekrieger, og fl.; atter andre i tætte Buske, i Steenhobe i Sivet, o. s. fr.; andre i Kirketaarne, som Alliker, Ugler, o. fl. Nogle klæbe Reden til en Tveje i Grenene, f. Ex. Bogfinken. Gravgaasen boer i et Hul i Iorden, Digesvalen i Diger og Iordvolde. Mange Fugle, f. Ex. Huusfuglene og Sangfuglene, give deres Rede Form af en Skaal eller en Halvkugle; Gjærdesmutterens Rede seer ud som en Bagerovn, nogle Mejzers ligner en Pung.

(234) Naar Reden er færdig, lægger Hunnen Æg deri; men Æggene's Antal er forskjelligt. Enkelte Vandfugle lægge hver Gang kun 1 Æg, de fleste Duer 2, Maagerne 3, Ravnene 4, Finkerne og

Svalerne 6—8, Vildgæssene 12; Agerhöns lægge en 16 til 24 Æg, og vore sædvanlige Höns lægge endogsaa flere Snese, naar man forer dem godt og passer paa at borttage Æggene, ligesom de lægges. Strudsen lægger sine Æg, saa store som Barnehoveder, i Örkenens Sand. — Den i Ægget flydende Hvide og Blomme tjener det nyskabte Dyr til Næring, tildeels ogsaa til Leje. Udenpaa ere Æggene ikke altid blot hvide, men ofte spættede med Rødt, Brunt, Grønt, o. s. v., undertiden heelt graa, sorte, grønne, blaa, o. s. v.

Naar Hannen er behjælpelig med at bygge Reden, saa hjælper den ogsaa Hunnen i skiftevis at udruge Æggene; hos andre Fugle maa Hunnen forrette det alene, f. Ex. hos Höns og tamme Gæs. Forresten kunne Æg ogsaa udruges uden dyrisk Varme, f. Ex. ved Brænde og Steenkul, naar man anvender den fornødne Forsigtighed. Kasuaren lader Solen udrugens Æg. — Endeel Fugle made deres Unger, f. Ex. Rorfuglene, Duerne, Finkerne, o. fl.; andre gjøre det ikke, f. Ex. Höns og Gæs; formodentlig fordi de kunne løbe om, kort efter at have gjennembrudt Æggeskallen. Somme Fugle, f. Ex. Spurven, yngler 3—4 Gange om Aaret, men de fleste yngle kun en Gang aarlig.

Gögen er mærkelig ved, at den altid lægger sine Æg i andre Sangfugles Rede, som saa udklække dens tilligemed deres egne. Uglerne bygge ej stedse en Rede, men lægge sommetider deres Æg i en forladt Rede; men de udruge dem dog selv.

(255) Ingen Fugl har Tænder, hvorfor de enten maa bide Föden itu med Næbet eller sluge den heelt. Hos de Fugle, som æde Frö og sluge det heelt, gaaer Föden ikke strax ned i Maven, men blödgjøres först i Kroen. Mange Fugle nedsluge smaa Kiselstene, der ligesom kunstige Tænder tjene til at knuse Föden i Livet paa dem. Adskillige kjödædende Fugle, saasom Ugler, Höge, Isfugle, o. a.; kunne ikke fordöje Been, Haar, o. lign. af de Smaadyr, som de

fortære, og gylpe derfor sligt igjen op, sammenættet til en lille Kugle. — Duerne made deres Unger paa en egen Maade; de have Mælk i deres Kro, hvormed de blande Föden, derpaa stødes den op i Næbet igjen, og nu nippe Ungerne den til sig.

Fuglene nære sig deels af Bær, Korn og andet Plantefrö, saasom Stillidser, Finker, o. a.; deels af Insekter, f. Ex. Træpikkere, Svaler, o. fl.; deels af begge Dele, f. Ex. Spurve; deels af Fisk, f. Ex. Vildænder, Maager, Fiskeörnen, o. lign.; deels af andre Fugle, og selv af Pattedyr, nemlig de egentlige Rovfugle; deels af Amphibier, f. Ex. Storcken og Hejren; deels endelig af Aadsler, f. Ex. Ravn. Somme Fugle sætte sig paa Dyrenes Ryg, for at pille sig Infekterne af disse; andre gribe dem i Flugten, som Svalerne Myg og Bier, Spurve Oldenborrer. Blandt Rovfuglene i Danmark ere: Glenten, den som drejer sig höjt oppe i langsomme Kredse og spejder efter Fjerkraet, Markmuus, Lærker, o. m.; Musvaagen, som er mørkebruun, med hvide Pletter; Högen, som især tager Duer; den dristige lille Spurvehög; Taarnfalken, Uglerne, o. a.

Örnen, som kan tage Harer og Gæs, kommer sjældnere til os, da den elsker Bjergegne. I Vinteren 1859 tog dog en Örn en Pudel paa Lümsfjorden ved Aalborg. Lammegribben, 4 Fod höj, lever i høje Bjerglande, og tager Lam, Daadyr, ja sommetider selv smaa Börn! Ja i Sverrig tog for nogle Aar siden en simpel Örn et Barn bort med sig; og den ulykkelige Moder, som saae det, gik fra Forstanden derved. Den sorte Kondor i de varmeste Lande, hvis Vingefang er 16 Fod, tager Kalve o. lign. Dyr og kan endog flyve bort med en Hind i sine frygtelige Kløer.

(256) Fuglene opholde sig ikke blot alle vegne i Mark, Skov og Eng, men ogsaa paa Bjerge, Heder og usrugtbare Klippeöer, langt ude i Havet; ja selv imellem Isbjergene ved de kolde Poler vrimler

der af Söfugle, som Pingviner og Lommer, og imellem Isen der udruge utallige Vildænder deres Æg om Sommeren. — Flere Fugle leve i Flokke, f. Ex. Stærre, Alliker, Agerhöns, Svaner, o. fl. Andre leve ensomt, f. Ex. alle Rovfuglene, og fl. a. I lidet befolkede Lande, f. Ex. Brasilien, findes omkring ved Søerne i Skovene mange tusind Fugle siddende stille i Flokke eller farende om med stor Støj efter deres Bytte.

De fleste Fugle hos os drage bort i den koldere Tid, ofte langt bort til varmere Lande. Af samme Grund komme enkelte Fugle ned til os fra det høje Norden. De kaldes derfor Trækfugle. Gøgen drager allerede i August tværs over det store Middelhav til Afrika. Kramsfuglene trække til Italien, og holde der en lille Vindhøst for sig i Vindhaverne, efterat Ejerne have indsamlet den bedste Deel af Druerne. Glenten og Musvaagen ere ogsaa Trækfugle. Lærkerne trække senest afsted; flere af dem overvintre endogsaa her. Blandt dem, som blive, kunne mærkes flere Rovfugle, Spurve, Kragerne, som om Vinteren tye til Byerne, Solsorten, o. fl. De Fugle, som blive, har man kaldet Standfugle. Nogle kaldes Strøgfugle, fordi de drage fra Egn til Egn paa uvis Tid, f. Ex. Ravn.

Det er forunderligt, hvor langt Fuglene kunne flyve paa denne Rejse til og fra de milde Klimater. Man har f. Ex. i Meklenborg fanget en Stork, som havde en Piil siddende i Skindet under Vingen, der var af dem, som de Vilde langt nede i Afrika skyde med; og i Polen fangede man en Stork, som bar en Guldkjede om Halsen, hvorpaa stod udgravet, at denne Kjede havde en fornem Mand, langt, langt borteovre i Indien, ladet hænge om dens Hals, for at man kunde vide, at Storke kom saa langvejs fra.

(257) Mange Fugle have Fjer af den dejligste Farve, andre ere graa og brune og falde kun lidet i Øjnene. Blandt indenlandske Fugle er Flagspætter

meget smuk; den er sortegrön og hvidspættet, med en skjön röd Hætte paa Hovedet. Stillidsen, som især søger Tidslerne, er lysebruun, med rödt Hoved, hvid Bug og gulplettede Vinger. Den smukke Ellekrage, saa stor som en Due, kan ret straaale, naar Solen skinner paa den; den er lysebruun paa Ryggen, men Vingefjerene ere mørkeblaa.

I Amerika findes de nydelige Kolibrier. De glindse af de lifligste Farver, flyve omkring imellem Blomster og Buske, og quiddre uafstadelig eller gjøre Støj med deres smaa Kjævlerier. Papegöjer findes i alle varme Lande. Mange ere grönnne, men der findes ogsaa blaa, gule, röde, o. s. fr. De hvide kaldes Kakaduer. Flamingoen seer ud som en Stork, men er ildneröd heelt over; kun noget af Been og Næb er mørkladent. Af Fasanerne, hvoraf nogle holdes hos fornemme Folk som Husfugle, kaldes to Arter Sölv- og Guldfasanen for deres prægtige Fjers Skyld. Af Paafuglen, som ogsaa kan leve tam hos os, er Hannen gyldengrön, og har paa Enden af hver af de lange Halefjer en grönviolet Plet, ligesom et stort Oje; naar den udslaaer sin store Hale i Solens Skin, saa seer det ud som den dejligste Vifte.

Strudsen, en underlig sortagtig Fugl, er den største Fugl, da den er 8—10 Fod høj, og dens Hals alene er over 4—5 Fod lang. De mindste Fugle ere nogle Kolibrier, som knap ere større end Oldenborrer, ja den mindste er ikke meget større end en Bi! Den mindste Fugl hos os er en lille Vipstjært, kaldet Fuglekongen, som kun er tre Tommer lang. Adskillige Steder kaldes den derfor ogsaa Tommeliden, f. Ex. paa Bornholm.

Somme Fugle kunne blive meget gamle, Papegöjer og Örne f. Ex. over hundrede Aar; Svanerne skulle endog kunne blive endnu ældre. Gæs, Duer, Finker, o. fl. kunne leve over tyve Aar.

(238) Af Sangfuglene hos os synger den

lille graubrunne Nattergal skjönnest; saa Lærken, Droslen, o. fl. I Fangenskab have Kanarifugle, Dompapper, o. a. — Tranerne flyve höjt oppe i Luften og skrige sælsomt, hvilken Lyd tilforn er bleven anseet for at være en gammel Konges Jagttog, der troedes at fare igjennem Luften. Storken — som bekjendt. Rördrummen, som hist og her sidder i Sivene, kan brumme eller tude forunderlig huult. Bekkasinerne, der flyve saa særdigt i Siksak, give en Lyd fra sig, lig en Gjeds. Pelikanens og Albatrossens Skrig siges at ligne et Æsels Skryden. Det styggeste Skrig hos os er Uglernes og især Kragernes.

Nogle Fugle kunne vel lære at udtale enkelte Ord, f. Ex. Skaden, Støren og Ravnene, og Papegøjernerne kunne endogsaa lære ordentlig at snakke lidt; men de vide dog ikke hvad de sige, naar de fremplappre det, som de have lært udenad.

(259) Den Nytte, som Fuglene stifte i Naturens Husholdning, og umiddelbar saaledes for Menneskene, er overordentlig stor. Forskjellige Fugle, som Ravnene hos os, Gribben i varme Lande, fortære Aadsler, som ellers vilde befænge Luften med skadelige Uddunstninger. Kragerne, Uglerne, Högene, o. a. opsamle en stor Mængde Markmuus, som ellers vilde beskadige Kornet. Andre Fugle fortære en utallig Mængde skadelige Insekter og Orme, og Erfaring har lært, at de Forsög, man har gjort med at udrydde Spurver, Krager o. lign. Fugle i et eller andet Land, f. Ex. i Preussen og i Nordamerika, havde til Følge, at alt slikt Utøj formeredes i en ubeskrivelig Grad og anrettede en uerstættelig Fortred. Storke og Hejrer formindske betydeligt Antallet paa Firbeen, Snoge og andet Kryb, der ellers vilde yngle altfor stærkt. Mange Fugle lægge Ukrudtet öde ved at fortære Fröet, som ellers spredte sig til alle Sider. Ja nogle Fugle forplante endog baade Dyr og Væxter paa en mærkelig Maade fra et Sted til andet; Droslerne f. Ex. sluge Fröet af Pilene og Rön-

nebærtræerne, og give det saa ufordøjet fra sig undertiden paa Steder, hvor ellers aldrig slige Træer vilde opvoxe, f. Ex. paa høje Mure og stejle Klipper; paa lignende Maade forplante Vildgæssene Fiskeæg fra en Sø til en anden. Selv Møget, f. Ex. af Söfuglene, tjener til at frugtbargjøre öde Steder, saa at siden nyttige Planter fremkomme.

Men ogsaa umiddelbar drage Menneskene stor Nytte af Fuglene. Æg er en meget almindelig Spise, da 2—5 Æg nære lige saa meget som 1 Pund Kjød. Husfuglenes Kjød spises og hörer til de meest vel-smagende Spiser. Af vilde Fugle spises hos os Sneyper, Bekkasiner, Agerhöns, Vildænder, Urhöns, Brokfugle, Blishöner, o. fl. Fra Norge faae vi Ryper og Tiure. — Fjerene bruges til at stoppe Dyner med. De allerfineste Duun ere Edderfuglens, en Slags And, af hvis Rede Fjerene opsamles tre Gange om Aaret; ofte med Livsfare, idet at Samleren hidses ned fra Klippetoppen til Redepladserne. Fjerene i Gaasens og Ravnens Vinger bruges til Penne. Desuden bruges Fjer til at sætte paa Pile og til Fiskesnörer, samt ved forskjellige kunstige Arbejder, f. Ex. ved Staalets Hærdning, ved visse Lægemidlers Tilberedelse, o. s. v. De store hvide blöde kröllede Fjer i Strudsens Hale og Vinger bruge Damerne til at sætte paa deres Hætte som Pynt.

Den Skade, som Fuglene anrette, er intet imod denne Gavn. De store Rovfugle tage Faar og Geder, og dræbe ikke sjælden Kalve og unge Föl, om de ogsaa ikke kunne flyve i Vejret med dem; de mindre gjöre stor Skade paa Duer og Höns. Fiskeörnen og andre Vandfugle bortsnappe mangan en Fisk og ödelægge især Æggene; Störkene tage ogsaa Lærker, Bier og Fisk, og Spürvene pläge os ikke lidet i vore Haver med at —, og paa Marken med at —: men alt dette tilsammentaget er dog intet at regne mod de Tjenester, Fuglene vise os; ikke at tale om den

store Fornøjelse, vi paa flere Maader skyldte disse mærkværdige Skabninger.

C. Krybdyrene.

(240) Krybdyrene (Reptilierne) kaldes saaledes, fordi mange af dem ere saa lavbenede, at deres Bug synes at røre ved Jorden, og de øvrige virkelig slet ingen Been have, men skyde sig fremad paa Bugen, nemlig Slangerne. De kaldtes ogsaa for Amphibier.

(241) Krybdyrene ere især fire Slags, nemlig Frøer og Tudser, Firbeen, Skildpadder, Slanger. De adstille sig fornemmelig derved fra Pattedyr og Fugle, at de ikke have varmt Blod. Deres Legeme er derfor bestandig koldt. Fra Fiskene adstille de sig derved, at deres Mandedræt gaaer ved Hjælp af Lunger, medens Fiskene aande ved Hjælp af Gjæller. Det er ellers højst mærkværdigt, hvor længe somme Krybdyr kunne undvære Luft; thi man har fundet levende Tudser i Huulningen paa Træstammer, hvor de havde siddet mange Aar, medens Træet reent vogede til uden om dem. Ja, man har endogsaa fundet levende Padder midt inde i faste Stene, som hentedes frem af dybe Steenbrud (s. Ex. af Marmorbrud), hvor man altsaa maa troe, at de have siddet mange hundrede Aar, fra Verdens tidligere Dage, inden det Dynd, de levede i, forhærdedes til en Steen. Ogsaa har man Exempler paa Frøer, som længe have ligget indefrosne i tykke Isflager, og som ere fremkomne igjen ganske raske, naar Isen smeltede.

(242) Reptilierne kunne ogsaa længe undvære Føde. Tudser kunne sidde i en Krog i Kælderen et Par Aars Tid uden at nyde noget. Om Skildpadder ved man, at de over et heelt Aar kunne undvære al Føde; og alligevel mærker man ikke paa deres Udseende, at de have sultet saa længe.

I Paris havde man faaet en Slange fra Amerika, som man vilde dræbe, og saa tilberede og udstoppe Huden, for bestandig at kunne fremvise et tydeligt

Billede paa dette Dyr. (En heel Samling af saadanne tilberedede døde Dyr kaldes et naturhistorisk Museum.) Men da Slangen var fed, var Huden ikke tjenlig hertil endnu, og man lod den derfor reent sulte et Par Maaneder. Men Slangen var lige fed for det, da man atter saae til den, og syntes ikke at have tabt det allerminde af sit Huld i hele denne Mellemtid.

Denne sjældne Livskraft viser sig fremdeles deri, at Krybdyrene ere saa vidunderligen sejlivede. Den lille Skildpadde i det sydlige Europas Floder kan løbe om i længe re Tid, efterat dens Hoved er affkaaret; afhugne Stykker af dræbte Slangar kunne endnu bevæge sig med Kraft, og Frøer kunne hoppe om, efterat have mistet Hjertet.

Endelig er det meget mærkeligt, hvilken høj Grad af Reproduktions- eller Gjenfrembringelses-Kraft disse Dyr ere begavede med. Ligesom Haar og Negle, der affkøres, vøxe frem igjen, saaledes kan f. Ex. Halen paa en Firbeen eller paa en Salamander vøxe ud igjen, efter at være afhugget; ja endogsaa Djet har man seet komme igjen, efter nogle Maaneders Forløb, paa en Salamander, som havde reent mistet det.

(243) Krybdyrene ere i Almindelighed stygge og ubehagelige af Udseende. Vel have nogle Slangar en glindsende og spættet Hud, hvis Farve kan være smuk nok at see paa; men det lange smalle leddelede Dyr er dog frastødende, og man kan gysse over det sæle Hoved med det stirrende Blik. — Nogle Reptiler have en beenhaard Skæl omkring sig, f. Ex. Skildpadderne; andre ere bedækkede med Skæl, Ringe, Plader, smaa Skjolde, o. lign., f. Ex. de fleste Firbeen og Slangar; flere have en nøgen Hud, som Frøer og Luder.

En stor Deel Krybdyr skifte Hud en Gang om Aaret. Nogle kunne pludselig skifte Farve, f. Ex. en Firbeen, som hedder Kamæleon, der kan forandre sin grønne Farve til graablaa, hvorfor man siger om et Menneffe, som hastigt skifter sine Meninger, at han er en Kamæleon.

I foldere Lande, som hos os, findes ikke mange og

kun smaa Krybdyr; en Snog f. Ex. paa et Par Alen hører til Sjældenhederne, og vore Tuder og Frøer ere ganske uanseligt Smaakryb. Men i de varme Lande leve f. Ex. de frygtelige Krokodiller, som æde Mennecker og som kunne blive 20=25 Fod lange. Blandt Slangerne i de hede Lande gives ogsaa meget store; Kæmpeslangen, ogsaa kaldet Boa, bliver endogsaa 30=40 Fod, og en Slange paa nogle Alen er noget ganske almindeligt dertillands. Kæmpeskildpadden er større end en god Stud og kan veje 7=800 Pund. Kæmpetudsen i Atlanterhavet er 4 Fod lang, med en Hale paa 1 Fod.

(244) De fleste Krybdyr lægge Æg, hvoraf saa Ungerne fremkomme. Krokodillen lægger henved 100 Æg, omtrent af Størrelse med Gaaseæg; det er derfor en Guds Lykke, at der gives flere Dyr, som især ere lystne efter at spise Krokodilæg, da dette gruelige Ustøj ellers altfor stærkt formeredes. Sjøskildpadderne lægge flere hundrede Æg ad Gangen, hvilket derimod er heldigt, da deres Kjød er saa velsmagende, at de endogsaa føres til Europa som en stor Lækkerbidsten. Ogsaa deres Æg ere en god og behagelig Føde, og man kunde næsten troe, at de vidste, hvormegget Folk gjøre af disse, da de skjule dem saa omhyggeligt. De lægge nemlig Æggene i Sandet ved Natte-tide, rage Sandet til igjen, og for at ingen af deres Spor skal mærke, hvor Keden er, gaae de noget derfra paa kryds og quær rundt omkring. Snogeæg finder man i Moddinger; Frørnes Æg findes tidt i uhyre Antal i Vandet og tjene til Næring for flere andre Dyr. — Krybdyrenes Æg ere omgivne af en Hud, ligesom Fuglenes fædse have en Kalkskal.

(244) Reptiliernes Opholdssted er især fugtige og skyggefulde Steder. Endeel af dem kunne leve baade paa Landjorden og nede i Vandet (hvilket det gamle Navn Amphibie betegner). Nogle Firbeen leve paa Træer. Saa-dan som de ædlere Dyr, leve Krybdyrene ikke i Selskab med hinanden; heller ikke viser der sig nogen Kunstdrift hos dem, eller Anlæg, der kunne forædles. Mærkeligt er det derfor, at Indianerne og flere vilde Folkelag dog for-

staae at lære Slangers adskillige kunstige Bevægelser. — En regelmæssig Søvn i hvert Døgn have Krybdyrene ikke, men de falde derimod i Vintersøvn (217) i hele den koldere Aarstid. Flere ligge da sammen i store Hobe, f. Ex. Froer, Salamandere, o. a. Hos os ligge Froerne ofte dybt nede i Vandet i Vintersøvn. — Krybdyrene vove kun langsomt, men flere leve saa ogsaa deslængere; mange af dem vove uden tvivl saa længe de leve. Man har Exempel paa Skildpadder, som have levet over 125 Aar, og Slangers og Krokodillers kunne sikkert blive fuldkomne saa gamle.

(245) Krybdyrenes Næring bestaaer især i andre Dyr, saa at de saa godt som alle ere Kolddyr. De mindre nære sig af Insekter, Orme og Smaafisk, foruden af Tang, o. lign.; Ludsferne ere efter Bierne. Slangerne æde Fugle, Rotter, Egern, Froer, o. a.; Boaslangen æder endogsaa Hornkvæg, Mennesker, ja store Kolddyr, f. Ex. Tigere. De fleste Slangers kunne nemlig sluge Dyr, som ere bredere og tykkere end de selv, da deres Kjæver kunne udvides, og Boaslangens kunne udvides ganske overordentligt; men naar denne har gjort et saadant Maaltid, bliver den døsigt, og kan saa fordøje derpaa i flere Maanedes. Boa'en kaldes ogsaa Dvaleren, fordi den snoer sig om sit Bytte og knuser det, inden den sluger det.

Ikke saa Slangers have et giftigt Spot i visse af deres Tænder, som kan dræbe den, de bide tilblods; men paa anden Maade, end igjennem disse Tænder, kunne de ikke udgyde Giften. Disse Slangers kunne blive yderst farlige for Mennesker, da tillige deres Bevægelse er saa hastig, og de ofte ligge bag Buske og Stene, hvor de forsilde bemærkes. Med alt det er det derfor en stor Lykke, at de kun sjælden angribe, uden naar de troe sig i Fare. Saaledes har man oftere hørt om Folk, der sov i Telte eller i Skove i hine Lande, og som ved at vaagne fandt en Slange liggende tværs over sig, men at de alligevel ere undgaaede den ved en snild Bending, eller f. Ex. ved forsigtig at fatte den om Halsen og pludselig slænge den

bort med Kraft. Ogsaa er det til nogen Hjælp under den Fare, man er udsat for i saadanne Lande, at der findes Urter og Rødder der, som deels kunne læge et giftigt Bid, deels bevirke, at Slangen ikke nærmer sig, da deres Lugt er den imod.

(246) Man kjender adskillige mærkelige Egenheder ved flere af Krybdyrene, og vil vel opdage endnu flere, naar man fuldstændigere lærer at kjende de Egne, hvor de fleste leve.

Det er saaledes forunderligt, at Frøernes Unger fra først af ere ligesom Fiske, med Gjæller og Svands; enhver kan see dette om Foraaret i Søer, Damme og Vandpytter; siden tabe de disse, naar Lemmerne voxe frem. Klofkefrøen, hos os kaldet Peder Dyr's Frø, giver om Sommerdage en smuk Lyd fra sig som af et fjernt Horn. Pipasfrøen i Amerika bærer sine Æg i smaa Huulninger i Kyghuden. Uvidende Mennesker paaستااع, at Tuderne's Skum er giftigt, men der er ikke et sandt Ord om. I Frankrig spiser Menigmand den grønne Frø.

(247) Blandt Fierbenene har en lille En i Indien, som hedder Dragen, 4—5 Tommer lang foruden Halen, meget udstaaende Ribbeen, og en Hud udspændt imellem disse, hvorved dens Spring fra de højere Trægrene til de lavere ligner en Fugls Flugt. Men saadanne Drager, som der beskrives i Eventyr og gamle Biser, ere ikke til, og det er kun for Morskab, at man taler om dem. Især vilde det være ensfoldigt at troe, at der kunde komme Ild ud af noget Dyr's Svælg. At Salamanderne kunne leve i Ilden, er en Fabel, men de kunne rigtignok uskadt løbe over Gløder, da de fra Siderne af kunne udprojte en Saft til at dæmpe dem med.

Krokodillen, som lever i Afrika, kaldes i de asiatiske Lande Gavialen; den mindre Krokodil i Amerika hedder Kaiman eller Alligator. Krokodillerne have et langt Hoved, med en Snude, og et frygteligt Gab, med 80 Tænder i. De vælte undertiden hele Vaade og snappe saa de uslykkelige Mennesker, som falde i Vandet; de kunne

ligge som ganske døde, baade paa Landet og i Vandet, og ligne da en gammel Træstamme, som Fuglene uden Angst sætte sig paa, endogsaa paa Hovedet, hvorfor man i hine Lande maa have Djnene med sig. De, som bade sig i Floder og Søer der, maae især være forsigtige. I Afrika spises ellers Krokodillerne med Begjerlighed.

En engelsk Dame i Ostindien sendte et Bud med et Brev til en Veninde nogle Miil bort. Da Buddet udeblev, sendte man Folk omkring for at finde ham, og disse traf ved en Flod, som han formodentlig var svømmet over, for at skyde Gjenvej, en død Gavial der havde ædt ham. I dens Svælg sad den Ulykkeliges Hoved, som Uhyret var blevet qvalt af, da det ikke kunde sluge det; og i hans Turban sad endnu det Brev, som han havde modtaget til Svar paa det, han bragte.

(248) Skildpadderne have en meget haard Skal omkring sig, af hvilken deres Hoved, Hale og Fodder stikke ud, ligesom Arme af Ermegab, og hvori de kunne trække sig ind, som en Snegl i sit Huus. Enkelte Arters Skal har man fundet paa at polere, og deraf gjøres de skønneste Kamme, Daaser, o. m. Disse Dyr ere meget stærke; man kan staae paa de større af dem og lade sig bære rundt om i Stuen eller Haven; men det gaaer rigtignok meget langsomt fremad. Kæmpeskildpad- den kan bære en Byrde paa flere Centner.

(249) Slangernes uvisse lynsnare Bevægelser har noget Uengstelig ved sig. De kunne ogsaa rulle sig sammen og derpaa pludselig udstrække sig og fare paa deres Fjende. Slangerne have en kløftet Tunge, men ingen Braad, som kan gjøre Skade. — Af giftige Slanges gives hos os kun den saakaldte Hugorm, som inellem findes i Skoven paa side Steder under Løvet. Den er en Allen lang, graabruun med en sort Stribe langs ad Ryggen. Dens Bid er farligt, undertiden dødeligt, naar man ikke faaer Hjælp itide. Men Snogene ere fredelige sky Dyr, som ingen behøver at have mindste Frygt for. Heller ikke kan Staalormen, en lille bruun Slange,

høist en Fod lang, gjøre nogen Fortred; den findes især i raadne Træstubbe.

Der gives dem, som kunne döve Slanger. Engellænderen Bruce de Kinnaird saae i Ægypten en Mand, som tog en hornet Slange ud fra et Sted, hvor der laae flere af dem, med blot Haand. Han lagde den nu paa sit skaldede Hoved og satte sin röde Hue paa; derpaa stak han den ind i Barmen, og tilsidst snoede han den om Halsen som en Halsklud. Slangen gjorde ham intet; men da den blev sat til en Höne, bed den denne strax tildöde.

Blandt de giftige Slanger ere Klapperslangen i Amerika, saa kaldet, fordi Ringene paa Halen rasle; Brillenslangen i Indien, saa kaldet, fordi den har en Figur paa Nakken, der seer ud som et Par Næsebriller; Kobberslangen i Bjergskove i Evropa, som saarer Dvæg og Menneker. Den, som bides i Arm eller Been af en giftig Slange, maa søge strax paa Djeblikket at sammensnøre det saarede Lem saa fast, som muligt, at ikke Giften skal udbrede sig i hele Kroppen. Har han Fyrsvamp hos sig, saa affvies derpaa nogle Stykker af dette i Saaret; i modsat Fald maa han see at affkøre det bidte Kjød eller at naae et Sted, hvor han muligens kunde faae Skedevand at gyde i Saaret.

En Landmand i Nordamerika — saa fortælles der i det mindste — kom til at træde paa en Klapperslange, som strax bed ham i Støvlen; men han endede det ikke videre, da i det samme en af hans Negere dræbte Dyret. Men om Natten döde han af heftige Mavesmerter. Hans Søn, som nogen Tid efter har Støvlerne, da de sloge Hö, havde selysamme Skjæbne. Den stakkels Enke maatte sælge alt, og drog fra Egnen. Da nu en Mand, som kjøbte Støvlerne paa Auctionen, ligeledes döde pludseligt, saa kom hans betænksomme Læge derved til at undersøge Støvlerne, og see, han fandt Slangens Giftand siddende i den ene Støvle. Paa den havde begge de sidste ridset sig uden at mærke det, og derved selv paadraget sig Döden.

Uf Slanger eller Firbeen bruges lidet eller intet af

Menneffene; kun i varmere Lande bruges undertiden en Suppe paa deres Kjød som styrkende Middel. Og saa pynter man sig der somme Tider med Slangar. En lille rød og guul Slange, med sorte Striber, bruge de Wilde som Halsbaand; Pigerne i Florida slætte Karmosin-Slangen i Haaret, og Fruentimmerne i Ostindien bære den saakaldte Skodeslange omkring med sig, putte den ned paa Brystet for at føle sig og lege med den som med en lille Hund.

D. Fiskene.

(250) Fiskene, som leve i Vandet, i det salte Hav saavelsom i Søer og Floder, have en Skabning, der ganske er indrettet efter deres Opholdssted. De have ingen fremstaaende Ledemod, som vilde hindre Bevægelsen i Vandet, men kun lette Finner, til at styre og standse Farten med; de have hverken Haar eller Fjer til Bedækning, som ikke vilde passe i Vandet, men smaa hornagtige Blade, der kaldes Skæl, hvilke Vandet let glider hen ad, saameget mere som de ere overtrukne med en egen Slim. Kun enkelte have ingen Skæl, f. Ex. den frygtelige Haj. Alle gode Svømmere blandt Fiskene have desuden en langagtig smal Krop med et tilspidset Hoved, hvorved de beqvemt kunne trænge gjennem Vandet. Den egentlige Bevægelse udføre Fiskene ved at slaae med Haalen. Finnerne bestaae af Smaabeen, forbundne ved en Hinde; de kunne bøjes heelt ind til Kroppen for at lette Svømningen.

(251) Fiskene behøve, som alle Dyr, noget Luft for at kunne leve; men den i Vandet indeholdte er tilstrækkelig, deres Nandedræt gaaer derfor ikke, som de tre foregaaende Klassers, ved Hjælp af Lunger men af Gjæller. Disse ligge paa begge Sider bagved Hovedet i flere Lag efter hinanden, der hos de fleste Fisk kunne holdes aldeles lukkede med et Laag og en dermed forenet Hinde. Fisken sluger nemlig Vand med Slaben, hvorpaa dette atter slippes ud igjennem Gjællebladernes Mellemrum,

efterat den Luft, som er i Vandet, har forfrisket Fisken, ligesom Nandedrættet forfrisker vort Legeme. Fiskene have rødt og koldt Blod.

(252) Fiskene ere kolde som det Vand, de leve i, uden Følelser eller Deeltagelse. Derfor have de heller ingen Stemme, eller Lunger til at frembringe den med; thi Stemmen hos Mennesker og Dyr udtrykker den indre Følelse. (Dog siger man, at Vandserfisken kan grynte eller knurre, naar den bliver vred, ved Hjælp af den saakaldte Svømmeblære, der virker ligesom en Slags Lunge hos denne Fisk.) De vide ikke, hvad det er at holde af en Medskabning, søge ingen Mage og have intet Hjem, ingen Rede eller Leje. At spise og at yngle, det er alt, hvad de foretage dem.

(253) Fiskene lægge Æg. Dog føder Malekvoabben levende Unger; ligeledes fødes Hajerne kun i et Slags Svøb, hvoraf de strax rede sig ud. Saalænge disse Æg ere i Fiskene, kaldes de Rogn eller Ravn; naar de ere lagte, derimod Læg; de ere indhyllede i en fin Hud. Naar Fiskene skulle lægge Æg, eller lege, som skeer oftest om Foraaret, saa gaae de sædvanligen op mod Strandbredden og lægge Æggene der imellem Planter paa Havbunden eller imellem Steen og Klipper; disse udruges saa af Solvarmen. Hansfisken kaldes Melkefisken, fordi den udgyder en Saft over Æggene, kaldet Melke.

Fiskene formere sig i uhyre Antal, hvilken Egenkab passer godt til den utallige Mængde Fisk, som deels fortæres i Havet selv af Hvaler, Sælhundede, Fugle og alle Rovfiskene, deels fanges af Menneskene. Om Fiskeyngelen kunde tælles, blev det ikke Tusinder men Millioner, hvormed dens Antal skulde udtrykkes. Saaledes har man beregnet, at der aarlig fiskes henimod 2,000,000, 000 Sild. Hundestøilen, som lægger det allermindste Antal Æg, lægger dog nogle hundrede! En Kabeljau derimod kan have 5—6 Millioner Æg i sig, en Sild, som dog er saa lille, 70,000 Æg, en Gjedde 150,000, o. s. v. Orten skal aarlig lægge flere Millioner Æg.

(254) Fiskene kaldes efter deres Opholdssted

Saltvandfisf og Ferskvandfisf; af nogle Fiske, f. Ex. af Uborren, lever der Urter begge Steder. Ikke blot i Landsøer men ogsaa i Floder, selv i Naer og Bække, findes ofte Fisf. — Enkelte Fiskearter kunne blive meget gamle, Karperne f. Ex. over hundrede Aar. — Af Størrelse, eller egentlig Længde, ere Fisfene meget forskjellige, ligesom de andre Dyr. Hajen bliver 25—30 Fod lang, medens den lille Hundestejle knap er mere end en Tomme. En Gjedde kan i faa Aar blive 2 Fod lang; den kan veje fra 1 indtil 20 Pund. En stor Karpe kan veje over et Lispund.

(255) Mange Fisf leve af Smaadyr og alt det Snavs, som findes eller falder i Vandet; nogle enkelte af Vandplanter. Men derhos ere de fleste ogsaa Kovfisf, hvem andre Fisf tjene til Føde. I Almindelighed ere Fisfene meget slugvorne. Den graadigste Kovfisf i fersk Vand er Gjeddén, som, foruden alle Slags Fisf, fortærer Vandmuus og andre Dyr, ja selv Uadsler. Naar man skærer en Gjedde op, kan man ofte finde en Fisf inden i den, som den heel og holden har slugt, og undertiden har denne slugte Fisf igjen en lille Fisf i Mave, som den ikke sik fordøjet, fordi den selv blev den størres Bytte.

Lil at fange og holde Føden med have de fleste Fisf Tænder, og ikke blot i Kjæverne; mange have Tænder paa Tungen, i Svalget, og i Ganen, nogle endog paa Gjællelaagets Buer. De fleste Fisf forfølge deres Kov indtil de snappe det; kun Bredslaben, Mællen, som siges at leve i Sors Sø, og n. a. ligge paa Luur halv nedborede i Mudderet eller Sandet og formærke ved Hjælp af deres Trævler omkring Munden, om noget nærmer sig. Mællen kan kun sluge meget smaa Fisf, og lever derfor især af Insekter, Orme og Fiskelæg. Om Dagen og om Vinteren ligger den oftest i Dyndet; om Natten gaar den undertiden op paa Land og lever godt med at afgrabe Spiren til Urter, Hvede og anden Sæd.

De frygteligste Kovfisf ere Hajerne. Haakalhajen, den graadigste, har et Gab, saa den kunde sluge lige med

et en heel Stud eller en lille Baad med et Par Folk i. Den følger tidt efter Skibene i det store Verdenshav og snapper i største Fart alt, hvad som falder over Bord. Savfisken, en hidsig og kamplysten Haj, bliver vel ikke længer end 15—16 Fod, men angriber modigt de største Hvaler, hvilke den saarer farligt med den to Alen lange Sav af Been, som den har siddende i Panden. En russisk Søfarende saac engang fra et Forbjerg en Savfisk slaaes med hele sex Hvaler. Hajerne have frygtelige Tænder, der sidde lige saa uroffelige i Munden, som Steenbroen ligger paa Gaden. Hvo, som bader sig i Oceanet, maa vogte sig for Hajerne; sluger de En ikke heelt op, saa afbide de dog let en Arm eller et Been.

(256) Det er naturligt, at vi forholdsmæssig mindre kjende Fiskenes Liv og Egenheder end andre Dyr, deels da vi ikke see, men kun slutte os til det, som foregaaer i Vandets Dybder, deels fordi de Lærde, som udforske Naturen, lettere kunne komme omkring paa Landjorden end paa Havet. Men alligevel har man dog samlet flere mærkelige Træk af Fiskenes Liv.

Sildene stige i uhyre Skarer, eller Stimer, fra de store Dybder i Havet op imod de tilgrændsende Sandbanker og Strande; de følge disse paa deres Tog for at søge bekvemme Ynglesteder og finde Fødemidler, som i en Aarstid findes paa et, i en anden paa et andet Sted i rigere Mængde. Man har Baar-, Sommer- og Høst-Sild. Laxene gaae om Foraaret fra Havet langt op i Floderne for at læge; og mærkeligt er det da at see, naar de træffe paa et Vandfald, hvor højt de kunne springe i Vejret, for at komme over det op i den øvre Deel af Floden.

Zitteraalen, Kramperoffen og nogle flere, hvoraf dog ingen findes i vore Bænde, have en skjult Kraft i deres Legeme, hvormed de kunne bibringe deres Modstandere, selv i nogen Frastrand, en heftig Rystelse. Fisk til deres Næring kunne de med Lethed dræbe paa denne Maade; og Zitteraalen kan endogsaa slaae et stort Dyr, s. Ex. en Hest, ihjel dermed, naar denne maa gaae igjennem

Vand, hvor Fisfen opholder sig, f. Ex. over et Badsted. — I det store Hav findes adskillige Sorter Fiske, som, især naar de forfølges af Fjender, en kort Tid kunne flyve hen over Vandet ved Hjælp af to meget store Brystsinner; de kaldes flyvende Fiske eller Fløjfiske, undertiden ogsaa Havsvaler. Men de falde snart ned igjen. — Sværdfisken kaldes saaledes, fordi dens Overfjæve er en god Alen længere end Underfjæven og seer ud som en Sværdklinge af Horn. — Flynderne have begge Dine paa den ene Side, nogle paa højre, andre paa venstre Side, og ere saa at sige trykkede flade paa skraa; de bevæge sig da frem paa den anden, som var den deres Bug; den opadvendte Side er mørk og skælet, den nedadvendte lys og nøgen. De svømme kun lidet og forblive meest paa Havbunden ved Kysten, hvor de slyde sig frem. — Hornfiskenes Been have den underlige Egenskab, at de blive ganske grønne i Røgningen, hvilket nogle urigtigen indbilde sig at være skadeligt naar de spises. — Nogle Fiske kunne, for at forsvare sig, puste sig op næsten til Kugler, og da de have Pigge i Huden, saa kunne deres Forfølgere ikke faae fat i dem i saadan Tilstand.

(257) Denne Dyreklassse yder Menneskeslægten en væsentlig Hoved-Nytte, i det den nemlig tjener til jævnlig Føde for saa mange. Man vilde forbausés, dersom man vidste Antallet paa de Fiske, som paa en Dag spises. Allevegne hos de kultiverede Nationer bo der Fiskere ved Søer og Floder, ved Havets Kyster og paa alle Der; og mange Folkslag, som leve ved Havet, nære sig for en stor Deel af Fiske, adskillige ene og alene. Men desuden blive aarligen Skibe i hundredevis udsendte langt bort til Steder i Havene, hvor Fiske især forsamle sig. De to mærkeligste Steder ere Nyfundlandsbankerne ved Nordamerika og Loffoden ved Norge. Paa begge Steder fanges især Kabeljau, og paa hvert Sted ere vel en Snees Tusind Sofolk samlede til en vis Aarstid. Sildesifiseriet drives i det Store især af Hollanderne. Fiskeriet paa disse og mange andre Steder, f. Ex. i Bodensøen i Tydskland, i Uimfjorden, o. a. St., er saa vig-

tigt, at nøjagtige Love angaaende den Dag, der tør begyndes, om Skibenes Plads, om Garnenes Størrelse o. s. v. ere udgivne. Somneste der er det strengt forbudt at fange de yngre Fisk, for at vedligeholde Fangsten klar ud og klar ind.

Mange Fiskes Kjød er særdeles velsmagende, f. Ex. hos os Makrelens, Larens, Karudsens, Karpens og fleres. Forellen, en lille Lax i Bjergfloder, Tantejen, en Fisk i Middelhavet, o. a. spises med megen Velbehag. Middelhavet er overhovedet meget rigt paa nærende Fiskearter. Af Kabeljau-Torsken, som især fanges i Norden, faaes saltet og tørret den saakaldte Klippfisk, blot tørret Stokfisk. Hvor almindelig man spiser saltede Sild, ved enhver. Ansjoser ere en Slags smaa Sild. — Torsk, som især findes i Østersøen, spises hos os hyppigt i alle koldere Maaneder (i de Maaneder, i hvis Navn der findes et r); ogsaa saltes den. Andre Fisk i vore Bænder ere Lax, Makrel, Sild og de saakaldte Fladfisk, saasom Rødspættten, Tungen, Pigvarren og Flynderen; Hællflynderen, den bedste af dem, kan veje henimod to Centner. I Indsøer findes Gjedder, Abborrer, Karper, Sander og Brasen (foruden Skaller og Fliser), m. fl.

Men foruden Kjødet bruges ikke meget af Fiskene. Af Støren, og andre store Fiske i Ruslands Floder, læses dog Husblas, som er hyppeligt til Kit, Lim o. a. m., og deres Navn spises under Navn af Kaviar. Hajernes haarde Skind kan bruges som et Slags Læder til Bedækning; ligeledes til at polere med.

2. De Beenløse, eller Insekter, Orme, og alt andet Kryp paa Land og i Vand.

(258) Dyrene i de fire Klasser, hvorom vi nu have læst, nemlig: —, —, —, —, kaldes de højere eller fuldkomnere, i Modsatning til de øvrige, hvorom der handles i dette Stykke, og som hedde de lavere eller ufuldkomnere. Disse Dyr tilsammen, som udgjøre de talrigeste af

alle Dyreklasser, kan man igjen dele i to Klasser eller Ordener, nemlig A) de ledde Dyr, eller dem, hvis Krop bestaaer af faste Ledemod eller i det mindste af Led, hvortil høre Insekterne og Ormene, og B) de sli mede Dyr, eller dem, hvis Krop er blød og uden faste Ledemode, hvortil høre Sneglene, og mg. a.

A. De ledde Dyr.

(259) Til de ledde Dyr høre da, som sagt, Insekter og Orme. Insekterne ere igjen af en dobbelt Art, nemlig 1) dem, som have Vinger og som forvandle, eller de egentlige Insekter, og 2) dem, som ingen Vinger have og som ikke forvandle, eller de uegentlige Insekter.

Insekterne have faaet deres Navn deraf, at Hovedet og Kroppens Dele ere skilte fra hinanden ligesom ved Indsnit, ja hos nogle, f. Ex. Myrerne og flere Hvepser, næsten kun ere forbundne ved en tynd Stilk: thi Ordet "Insekt" betyder "Indsnits-Dyr." Disse Smaadyr have i flere Henseender et ejendommeligt Legeme. De have ikke egentlig Blod, men en anden Næringsvædske i sig, almindelig graahvid af Farve. Paa Siden af Legemet have de Smaahuller, til at drage Luft igjennem. Mange have Trævler omkring Munden, som tjene til at undersøge Foden med. Flere have en Tang, en Spids eller en Braad, at stifke med, i Baglivet; andre have en Sugesnabel i Munden, f. Ex. Fluer og Myg, hvormed de trække Safter og Blod til sig.

Men to Ting udmærke dog især Insekterne, nemlig, at de alle have tre Par Fødder i det mindste (thi mange have 4, 6, 7, 10, ja indtil 60 og 100 Par), samt at de, med faa Undtagelser, have Følehorn i Panden. Disse Følehorn ere bevægelige ledde Traade, hvormed Insekterne rimeligviis erstatte Følesløsheden i den Skaf, som omgiver dem, samt Ufuldkommenheden i deres andre Sandser. Af disse er ellers Synet den næst uddannede; flere Insekter have derfor meer end to Øjne, f. Ex. Tusindbenene tre, Edderkopperne otte, o. s. v. Men

alle disse Djne have en stor Mangel, i det at de nemlig, paa Kræbsenes nær, sidde ganske ubevægelige i Hovedet. For igjen at bøde herpaa, have mange Insekter faaet sammensatte Djne, eller Djne med mangfoldige Flader, der hjælpe til at see til Siden og selv bagud. En Flues Dje har paa den Maade hele 8000 Flader eller Sider, ja en Sommerfugls ikke mindre end 17000!

(260) De fleste Insekter lægge Æg, og mange vise her et beundringsværdigt Instinkt i at udvælge det meest passende Sted baade til Angelens Bevaring og dens Ernæring; ja nogle opføre hele Bygninger i dette Djemed. Skarnbassen f. Ex. triller smaa Kugler sammen af Komog, og gemmer saa et Æg i hver. Somme Hvepser gjøre Huller i Mure, hvori de lægge et Æg i hvert tilliggemed Føde for den tilkommende Unge, og kline saa Hullet til; andre Insekter forvare deres Æg paa lignende Maade og putte Fluere, Edderkopper og Smaaorme ind med. Utter andre lægge deres Æg i levende Insekter selv, hvis Indre tjener de fremkommende Unger til første Næring; flere lægge Æggene i Frugtblomster, i Korn paa Kornloftet; nogle lægge dem endogsaa i andre Insekters Æg.

Høist mærkværdige ere Biernes Boliger, som ingen Menneſkehaand formaade at eftergjøre. Lige saa beundringsværdige ere Termiternes eller de hvide Myrers Taarnhuse i Afrika og Amerika. Disse ere store Kegler paa 10—12 Fod, sammenklinede af Leer, men langt fastere end mangan et Bondehuus. Inden i disse Kegler ere der Gange, Broer og Smaaåreiser; og ofte staae saa mange af dem sammen, at de i Fraſtand ligne en stor Landsby. — Humlerne ere ogsaa gode Bygmestere, thi de have Neder i Gjaerdene, Træer og under Tage, indtil en Længde af 1—1½ Fod, med flere tusinde Celler eller Kamre. — Hvepsernes Neder ere ganske forunderlige; De see ud ligesom store ganske tyndskallede Æg af graat Papir, det ene inden i det andet.

(261) Insekternes Opholdssteder er deels paa Træer og mindre Planter, deels nede i Jorden og i Vandet,

deels paa andre Insekter saavel som paa mange større Dyr. Flere have et ganske indskrænket Levested paa en eneste Slags Blomster eller Træer; omvendt ere derimod flere Træer, s. Ex. Egen, Baaningssted for hele hundrede forskjellige Sorter Insekter. Kun faa leve i Fællesskab, saasom Bier, Hvepser og Myrer.

Nogle Insekter lave sig meget kunstige Opholdssteder. Hvo kan saaledes rigtig betragte en Edderkops hele Bøv, uden at falde i Forundring over, at dette usle Kræ kan spinde noget saa fint, saa regelmæssigt, og saa driftigt?

Meget listig er Myreløvens Opholdssted indrettet. Den gjør nemlig en tragtformig Grube i det løse Sand, og skjuler sig nederst i Bunden, saa kun Hovedet rager frem; naar nu de travle Myrer uforvarende komme paa Kanten af Hullet, dratte de oftest derned, hvorpaa den lille Lurer snapper dem, trækker dem under Sandet og fortærer dem. Dette sm Dyr er omtrent en Tomme lang.

(262) Den Forvandling, som Fleertallet af de egentlige Insekter undergaaer, hører til det Vidunderligste i den hele Natur. Det Dyr, som kommer ud af et saadant Insekts Æg, er nemlig ikke noget rigtigt Insekt, men en Slags Orm og kaldes derfor en Larve (92). Disse Larver ere undertiden ret smukke, graabrune eller grønne, med gule, hvide, sorte, røde Pletter, Striber eller Ringe; undertiden have de tætte Haar eller Borster paa sig.

Saadanne Larver gjøre ikke andet end æde, og de æde med stor Graadighed. En Larve, som siden bliver til en Sommerfugl, fortærer i et Døgn tre Gange saa meget, som den selv vejer. Somme Larvearter anrette derfor stor Skade; saaledes er Kaalormen i vore haver en Larve, ligeledes Træormen i Møbler og Paneelværk, de slemme sorte og hvide Kornorme, Meelormene, flere af de Orme, som ødelægge Planterodder, Frugttræer og Rapsmarker, den lille hvide Orm i Rødden, som stikker sig et Hul, naar den skal ud og blive til et rigtigt In-

seft, o. mg. a. Da de nu intet andet bestille end gnave og gnave uafsladeligt, saa udrette de meget mere, end man skulde troe om en saa ussel lille Tingest.

Bremserne lægge deres Æg under Huden paa Heste og Dvæg, som saa faae Bylder deraf, naar Larven fremkommer; derfor skal man trykke paa Bylden, saa Larven kommer frem, og derpaa dræbe den. Spyfluens Larve, som den lægger paa Kjød og som den foder levende uden først at lægge Æg, bedærver saa ofte om Sommeren Fødevarerne. Flere Larver ere meget skadelige for Skovene og volde Skovejerne de største Bryderier, ja undertiden overordentlige Tab. Den værste er Larven af den lille Træborer, der lever i Basten paa Naaletræerne og har ødelagt hele store Skove. Saadanne skadelige Larver findes naturligviis ogsaa hyppigt i fremmede Lande, og Kaffe-Træet blandt andre lider meget af saadan en Larve. De Knuder, som oftere sees paa Egeblade, og som man kalder Galæbler, indeholde ligeledes en vis Larve; og det samme er Tilfældet med det saakaldte Gøgespyt eller Troldspyt paa Piletræer og Rosenbuske, hvilket er Larvens Udgydninger. De smaa solvblanke Møl, en Art af Sommerfugle, lægge deres Æg i Klæder og Skindtøj; Larven æder nu et Hul, lig en Rende, og laver en Skede eller et Futteral omkring sig af det Gnavede, hvori den saa ligger og bliver til en Puppe. Men hvad en Puppe er for noget, det skulle vi læse om strax nedenfor.

(263) Larverne skifte nogle Gange Hud, hvorpaa de spinde sig ind i et Hylster, eller faae en temmelig haard Skal omkring sig, og forblive nu ganske stille i Jorden, i Vandet, i Huller og Kroge, uden at æde noget. De kaldes som saadanne tillukkede eller skjulte Dyr Pupper, eller undertiden Rymfer. Tiden, inden hvilken en Larve bliver til Puppe, er forskjellig. Nogle blive det 14 Dage efter Fødselen, nogle 7 Dage efter, Fluens Larve efter et Døgn; Oldenborrens Larve, eller Muldøgen, ligger 4 Uar i Jorden, Eghjortenes 6, o. s. fr. — Om Efteraaret kan man oftere see Kaalorme krybe op ad Murene, som ikke rigtig

kunne komme affted; snart standse de reent og dø; der gaaer Hul paa dem, fremmede Larver af de Æg, som have været lagt i dem, fige frem, og disse spinde tilsidst en guul Traad ud af sig, hvoraf opstaaer en lille Tot, der sidder paa Bæggen, indtil om Foraaret bevingede Insekter flyve ud af dette Puppehylster.

(264) Der gives en Puppe, som er til uberegnelig Gavn for Menneskene ved deres Klædedragt og Bøhave, det er Puppen til den Sommerfugl, som hedder Silkeormen. Ikke alene hvad Aarets Uld er for mange nordligere Lande, er denne Puppes fine Spind for de varmere Lande, men allevegne hos kultiverede Folkesslag bæres Ting, som ere vævede af dette Spind, eller af Silke. I Danmark bære de fleste Fruentimmer, fra den fornemste Dame til den simple Bondepige, Baand af Silke, og utallige Personer af begge Kjøen bære Tørklæder, Hatte, Kjoler, Veste o. a. m. af Silketøj. Silketraad er ogsaa fortrinlig som Eytraad, da den er saa stærk.

Denne Puppe har Udseende af et lille guldgult Æg og den er ogsaa bleven til et sandt Guldguld for Menneskeslægten. Man kalder en saadan Puppe en Kokong. Foruden det egentlige Hylster, der er ligesom tæt Filt, og hvis Traade, der ere flere hundrede Alen lange, give den bedste Silke, spinder Dyret to andre udenfor, af hvilke faaes en simplere Silke. Kokongerne lægges i en Bagerovn eller i varmt Vand, hvorved Dyret indeni dræbes af Heden; derpaa haspes Traadene af og tilberedes. I nogle dræber man ikke Dyret. Efter en tre Ugers Forløb kommer da Sommerfuglen frem, lægger Æg og døer saa. Af Æggene kommer atter Larver, og saaledes gaaer Silkeavlens uafbrudt fort, ligesom naar man ved Kornavlens saar og høster, atter saar af det Høstede, o. s. fr. Disse Larver nære sig af Morbartræets Blade, hvorfor denne Uol isar drives i de Lande, hvor dette Træ villigst groer. I Europa er dette Frankrig, Spanien og Italien.

(265) Det fuldkomne Insekt, som kommer frem af

Pupperne, lever sædvanlig temmelig kort, behøver ofte liden eller ingen Næring, og døer efterat have parret sig og lagt Eggene. Nogle af disse vingede Insekter slagre næsten stedse omkring og have en egen Slags store mangefarvede Vinger, som ere ganske trekantede, nemlig Sommerfuglene; andre have Vinger, der ere klare og gjenemsigtige som Glas, f. Ex. Fluerne og Guldsmedene; andre have foruden disse klare Vinger et andet Par haardskallede ovenover, f. Ex. Oldenborrerne, hvorfor man ogsaa har kaldt dem vingedækkede Insekter; og atter andre have saa ufuldkomne Vinger, at de oftest eller altid krybe omkring. Ja, nogle have blot Vingedækker men slet ingen Vinger, f. Ex. Væggelusen. De vingede Insekter ere kun smaa Skabninger; mange ere blot $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ Tomme lange, og det største, hvilket findes i Amerika, er kun 5 Tommer.

(266) Sommerfuglene have en Krop som en Orm, i Forhold til hvilken deres fire Vinger oftest ere meget store. I Asien gives der endogsaa Sommerfugle med hele 10 à 12 Tommers Vingestrækning. Disse Vingers Farvning horer til det meest glimrende, man kan see, og Tegningen deri kan være kunstig og fin som paa de skønneste Blomster; ogsaa have Sommerfuglene Lighed med Blomsterne i Farvepragt og Glænde, i Fiinhed og Ynde, samt et kortvarigt Liv. Der gives Sommerfugle af alle Farver. En af de smukkeste hos os er Admiralen, som er sorteblaa med lysegule Rande. Den almindeligste er den hvide med to sorte Pletter, der som Larve hedder Kaalorm. Disse Farver ere egentlig de allerfineste Smaaafst, som let kunne gaae af ved Berøring. Nogle Sommerfugle slagre om blot om Dagen, andre henad Aftenen, atter andre først naar det bliver mørkt, hvorfor de hedde Natsoermere. Disse nydelige Smaadyr leve især af Blomstersaften, som de udsuge med det Sugerør, de have i Munden.

(267) Blandt de andre vingede Insekter gives der ogsaa flere skønne, især de lyse- og mørkegrønne, med Guldfar eller med gyldne Pletter. Af de mange, som

findes hos os, ere efterstaaende omtrent de mærkeligste. Bierne, som man lader formere sig i Bistader for den store Nyttens Skyld, Gjedehamserne, som have sorte og gule Ringe paa Kroppen, og Humlerne, som kjendes paa den hvide eller brandgule Gump, leve i Selskab. De to første Slægter kunne stikke slem, men Humlerne, som brumme stærkest, have ingen saa farlig Braad. Det bedste Middel mod et Bistik er, strax at komme frisk Jord eller Olie paa Saaret. Myrerne leve ogsaa i Selskab; disse travle Smaadyr gjøre langt mindre Skade i Haverne, end mange paaftaae; den største er vel den, at de kunne løsne Jorden om Planterødderne, naar de grave deres Gange tæt ved dem. De have kun Binger i Paringsstiden, og bide dem siden selv af. De saakaldte Myrreæg, som samles af Myrernes underjordiske Boliger, for at give Stuefuglene til Føde, ere Pupperne. I gamle Huse komme de røde Myrer frem, der ligne lange sorte Fluere i den Tid, de have Binger. De ødelægge Tømmeret og bør fordrives, hvilket skeer ved at skenke koghed Vand paa dem, eller besmøre Stedet med Tjære.

(268) Guldsmedene have udstaaende klare Binger, der danne med Kroppen ligesom et Kors; nogle ere smukt himmelblaa, med sorte Ringe. Døgnflagrerne leve som udviklede Insekter overmaade kort, nogle ikke engang i et Døgn, men kun en Time eller to. Man kan om Sommeraften i Nærheden af Vand, hvor de leve som Nymfer, see dem i store Hobe flyve op og ned i Luften og ligesom slynge sig med at nyde Livets Munterhed, der er skenket dem saa kort. Den lille grønlige Florvinge, med de fremstaaende Guldojne, fortærer meget skadeligt Bladfrøb.

(269) Fluere, Bremser og Myg kjende vi alle. Stankelbenene ere ligesom en Slags Myg med meget lange Been, men de stikke ikke (de suge ikke Blod). I de varme Lande gives der store slemme Myg, s. Ex. Muskitterne, hvis Bid svier meget stærkt.

(270) Paa Græshopperne ere Bingerne sammenbøjede eller ligesom sammenkrummede; paa Tagerne

ligge de forøvrigt. Disse Dyr's Forvandling bestaaer især deri, at de fødes uden Vinger og først siden faae dem. Saadanne vingeløse, eller i Forstningen ufuldkomnere, Insekter har man ogsaa givet Navnet Larve (197). Til samme Klasse som Græshopperne hører Faarekyllingen, der sidder i gamle Bægge, i Bagerier og lign. St., og ligesom Græshopperne kan frembringe en Lyd ved at gnide Bagbenene paa Vingerne. Den saakaldte Jordkræbs, som gjør megen Fortred i Haverne, hører ogsaa til denne Afdeling. Den vandrende Græshoppe kommer en sjælden Gang flyvende i uhyre Skarer fra Asien til Europa, og ødelægger i nogle faa Timer alle en heel Egns Træer og Planter, saa den frygteligste Hungerød endogsaa kan opstaae. Beslægtet med Græshopperne ere de flade brune Kakkellakker, som hyppig findes ombord i alle China- og Ostindiefarere, og derfra ere komne med Varerne ind i enkelte Huse. De gnave især alt Spieligt, saavel som Klæder, o. a. m.

Af Tægerne, hvoraf der gives en stor Mængde Arter, er den ildelugtende Sengetæge, eller Baggelusen, især at mærke, fordi den om Natten plager de Sovende med sit Bid. Den er slem at udrydde, da den formerer sig stærkt og kan sidde i en Sprække og sulte flere Aar; Reenlighed er næsten det eneste Middel til at blive dem quit, dog kan ogsaa koghedt Vand gjøre dem godt Afbræk. Flere Tægearter mangle Vinger.

(271) Til de haardskallede eller vingedækkede Insekter, som ogsaa føre Fællesnavnet "Biller", høre en stor Mængde Insekter. Af Forbisterne kjende vi alle Oldenborren og Skarnbassen; til dem hører og Næshornet, som har et lille Horn paa Hovedet, er mørkebrun af Farve og findes i hule Træer. Eghjorten er den største indenlandske Bille, er bruun som Næshornet og har sit Navn af, at Hannens Kjæver staae langt frem som Horn eller Tænger. Af Træbukkene udmærker sig den saakaldte Sommermand, der er guul med sorte Prikker, ved sine overordentlig lange Følehorn. Nadselgraverne ere smaa sorte Insekter, med brandgule Tvarstrib

ber, som med stor Behændighed kunne grave døde Muus og lign. ned i Jorden til Føde. Klannerne ere smaa bitte Biller, som gjøre Skade paa Madvare og Møbler. Naar det om Aftenen er stille, kan man høre disse Dyr; de banke med deres Bidetøj (hvorved man troer, at de kalde paa hinanden) og det lyder da netop, som om man hørte et Lommeuhr pikke. I de overtroiske Tider bildte man sig ind, at denne Lyd betydede et Dødsfald i Huset, og kaldte derfor dette Dyr Dødningehret.

Endvidere høre til Billerne *Bandskalvene* og *Bandskærene*, der ere sortebrune, flade og aflange; de leve i Naer og Damme og have derfor Svømfodder. Om Aftenen flyve de tidt fra et Bandsted til et andet. *St. Hans-Ormen*, et lille Insekt, hvis Bagdeel lyser i Mørke; hos os ligge de i Græsset, men i Syden flyve de i Skumringen tusindvis om mellem Buskene. *Ugerhønerne*, eller *Marichonsene*, ere smaa buttede Tingester, lysebrune med sorte Prikker; de gavne Frugttræerne ved at fortære Bladluus. De brune gesvindte *Orentviste*, der om Aftenen søge ind i Husene, høre ogsaa til Billernes store Familie. I Haven ere de meget slemme Gæster og fordærve Frugter og Blomster i Hobetal, men Menneffene behøve ikke at angste sig for dem. De holde meget af at krybe i Skjul, og deraf er vel Sagnet opkommet, at de fortrinligen skulde søge Menneskets Drehuulhed. De saakaldte *Jordlopper* ere sorte hoppende Smaadyr, som i tørre Foraar gjøre overordentlig stor Skade i Haven paa alle unge Planter, hvis Blade og inderste Spire eller Hjerte de afsnave. *Tobaksasse* og *Kaffegrums* fordriver dem undertiden.

De egentlige Lopper danne en Overgang til de uvingede Insekter, thi som disse have de ingen Vinger, men som de vingede ere de først Larver og Pupper. De søge helst urenlige Steder med usfrisk Luft, hvorfra de udbrede sig paa Mennesker saavelsom paa Dyr, s. Ex. Hunde, Katte, Kæve, Duer, o. fl.

(272) Af de uvingede Insekter have de fleste meer end tre Par Fodder; de ere alle meget stygge Dyr.

De ere deels haard- eller hornskallede, deels blødhudede. Til de første høre Kræbs, Hummer, Krabber og Rejer. Kræbsene sidde især i Huller og under Stene, i Vaer og Soer; de svømme baglænds, ved at slaae Halen ind under sig, hvorfor man siger, at en Ting gaaer Kræbsgang, som det gaaer tilbage med. Om Sommeren skyde de Skal. Man paaستااer, at de kunne leve en Enees Aar, hvorfor de, som kræbse, kun bør tage de store og lade de smaa fare. I Mæven have de to smaa Kalkstene, som kaldes Kræbsøjne og bruges, naar man har faaet noget i Ojet, til at tage det ud med igjen. Kræbsene have en stor Reproduktionskraft (sml. 242), da afreyne Kløer snart voxe frem igjen. Krabberne ere næsten runde, men ligne forresten Kræbsene meget. Hummerne ere de største, indtil en Fod lange, og kunne veje selv 7—8 Pd. Disse Insekter spises almindeligt hos os. Af Hummerne f. Ex. udføres fra Norge hvert Aar flere hundrede Tusinder, ja somme Aaringer over en heel Million.

Ligeledes hører hertil det lille vimse Solvkræ, som opholder sig i Sprækker i Værelser, og Bænkebiderne, eller Kælderormene, som sædvanlig kaldes Træluus, de graa Skaldyr, som sidde under Stene og i gammelt Huustommer. Desuden Skolormen og Tusindbenene, der begge see ud som Orme med mange Been; de første ere brungule og have to til tre Enefødder paa hver Side, de sidste sortglindsende og have (vel ikke tusinde Fødder, men dog omtrent) et hundrede Par. Disse Dyr fortære andre Insekter og Orme. — I de varme Lande omkring Middelhavet findes Skorpionen, hvis Stik er meget smertefuldt, og i Indien er der en Art, hvis Stik kan være dræbende. Disse bruunagtige Dyr ere ikke ulige ganske smaa Kræbs, kun er Halen ganske tynd og bruges til at stikke med.

(273) Til de mere blødhudede høre Edderkopper, Midder og Luus. Edderkopperne ere uskadelige Dyr for os Mennesker, men de ere ellers meget graadige og æde ofte selv deres Lige. I Nedreitalien lever derimod

Tarantelen, der foruden Venene er saa stor som en Nod og hvis Bid er yderst smerteligt, og i Amerika Fugleedderkoppene, der kan fange smaa Fugle. Traaden udspinde disse mærkelige Dyr af fire Borter paa Bagdelen; nogle Bæv er lodret, eller perpendikulair, f. Ex. Korsedderkoppens, andres er vandret, eller horizontal. Det tynde Bæv, som kaldes flyvende Sommer, er ogsaa Edderkoppespind. — Ridderne ere de mindste af alle Insekter, ofte ikke større end et Sandskorn. De leve deels paa andre Dyr, f. Ex. paa Hjorte, Hunde, Humler, Skarnbasser, o. mg. fl., deels i Episevare, saasom Ost og Meel, deels andre Steder, f. Ex. i gamle Bøger. — Lusene leve, foruden i Haaret og paa Kroppen af skidensfærdige Mennesker, paa de allerfleste Pattedyr og Fugle. De formere sig overmaade hastigt og blive en slem Plage for enhver, som føler Dyden og Behageligheden i at være reenlig. Deres Æg kalder man Gnider.

(274) Foruden den Nytte, som de spiselige Insekter yde os (hvortil i somme Lande høre Græshopperne), og den Gavn, som mange andre stifte ved at fortære Uadsler, forstyre Ukrudt, o. s. v., have vi især overordentlig Fordeel af de utrættelige Bier's Vindskibehed, ringe Dyr, som mangt et Menneske kunde lære Arbejdsomheds store Vigtighed af. De vilde Bier leve i Skoven og bygge Rede i hule Træer; de tamme holdes i Bikuber, af hvilke enhver Landmand, som kjender sin Fordeel, har sig nogle. I enhver Kube er der tre Slags Bier, nemlig en Dronning, eller Biser, mange Arbejdsbier og endeel Vandbier. Dronningen alene holder hele Selskabet sammen og paaseer Ordens og Virksomheds Bedligholdelse. Hun alene lægger de Æg, af hvilke alle øvrige Bier opstaae. Arbejdsbierne ere mindre end Dronningen. Vandbierne, eller Dronerne, ere Hanner og de største af alle; men de have ingen Braad. I en ordentlig Kube ere 7—900 Hانبier og omtrent 10 Gange saa mange Arbejdsbier under 1 Dronning.

Naar en ny Bolig skal indrettes, saa samle først Arbejdsbierne en Slags Kit, som de gnave af klæbrige Knopper og sætte paa deres Been for at transportere den. Med denne Materie blive alle Sprækker og Nabninger tilflinede paa Indgangen nær. Derpaa hente de Stof til Bog fra alle Slags Blomster. De tage nemlig det fine Støv inden i Blomsterne, vøde det og fortære det; i deres Mave bliver dette til Bog, som de igjen søde ud af sig. Af dette Bog danne de saa de smaa regelmæssige Kamre, eller Celler. Et heelt Lag af disse kaldes en Kage, og naar denne tørres, blive Cellerne sekantede. Disse Celler tjene deels som Nedar til at opbevare Yngelen i, deels som Episefamre til at gemme Honning i. Dronningen lægger nu et Æg i hver Celle, og i hele Sommerens Løb vel en 30 til 40,000. Først lægger hun Æg, hvoraf Arbejdsbier komme, saa Æg til Hanner, eller Vandbier, og endelig nogle enkelte Æg i særegne Celler, hvoraf der kommer Dronninger. Efter nogle Dages Forløb kommer der en Maddike frem af Ægget, der omhyggelig plejes af Bierne og fores med en Slags Grød, indtil den en Ugestid efter spinder sig ind til Puppe. Naar dette skeer, lukke Bierne Cellerne til med et lille Laag af Bog; det indsluttede Dyr skifter nogle Gange Hud, og er saa efter en fjorten Dage en fuldkommen Bi, der gjennembryder Laaget, fores med lidt Honning og flyver efter et par Timers Tid ud og ind ligesom de andre.

Honningen fremkommer derved, at Bierne med deres lille Sugesnabel uddrage Saften af Blomsterne, nedsluge denne i den Mave, som hedder Honningmaven og seer ud som en lille Blære, hvori Saften saa bliver til Honning. Tilslidst udgydes denne i Celler, der ligeledes lukkes med et fint Bøylaag, for at den flydende Honning skal blive deri.

Naar Bierne i en Kube ere blevne for mange og der er flere unge Dronninger i den, saa bliver en Deel af dem bortsendte eller egentlig jagede paa Døren. En saadan Ufdeling kaldes en Sværm, og den samler sig

til Afrejsen i en tyk tætpakket Hob nedenfor Indgangen til Kuben, i hvilken den ene Bi hænger ved den anden, saa de øverste have alle Kræfter nødige for at holde sig. Hvor Dronningen, eller Biseren, flyver hen og sætter sig, der sætte sig ogsaa de andre i en lignende Klump, og man kan nu med Forsigtighed fange dem i en tom Kube, hvor de strax begynde at lave sig en Bolig. Er der kommen flere Dronninger i den nye Kube, saa finder man den næste Dag alle de overflødige liggende dræbte udenfor Kuben; (thi Kun En kan føre Zerredømmet.) Dette skeer i Maj og Juni.

Naar Frost om Efteraaret indtræder, falde Bierne i Dvale ligesom de allerfleste Insekter og vaagne oftest ikke op før til Foraaret. Den mageligste Maade, for at vinde Frugten af disse utrættelige Dyr's Flid, er vel at dræbe dem og saa tage Bøx og Honning til sig, men dette er utaknemmeligt og ufornodent. Det bedste er at drive dem over i en anden Kube, hvor de saa strax begynde paa en frisk. Dette skeer ved at tromme paa den, de boer i.

I Amerika lader man paa lignende Maade et lille Insekt formere sig i utallig Mængde paa en Slags Lidselplante, af hvis Puppe man tilbereder den skinnende røde Cochinille-Farve. Enhver høs øs, som bærer en rød Hue, bærer saaledes noget af disse amerikanske Pupper paa sig. Af en gulgrøn Bille, som ogsaa findes høs øs, tilberedes i det sydlige Evropa, hvor de have i saadan Mængde, det velgjørende Trækplaster, som efter Dyret kaldes en spansk Flue. Galabler fra Syden, der ere Galhvepselarvens Bolig, bruges til at lave Blæk af.

(275) **Orme**, som udgjøre den anden Afdeling af de leddede Dyr, leve deels i Vandet og paa sumpige Steder eller i fugtig Jord, deels inden i andre Slabninger. Til de første, som have rødt Blod, høre Regnormene og Iglerne. Regnormene kjende vi alle; de leve helst i Muldjord, men komme om Ratten saavel som i Regnvejrt oven paa Jorden. Man kan da om Morgen tidlig see de Huller, de ere krobne op og ned af.

Disse Orme have en meget mærkelig Reproduktionskraft, saa at der af en overflaaren Orm kan blive to Orme igjen. Blandt Tglerne er Blod-Tglen vigtig, som bruges af Lægerne til at suge skadeligt Blod af Syge. I Vand med Leergrund findes undertiden den brune Traadorm, der seer ud som et Hestehaar. Andre Orme leve i utallig Mængde i Havet.

(276) Til den sidste Slags Orme, eller Indvoldsbormene, høre flere forunderlige Dyr. Disse leve nemlig udelukkende inden i Mennesker og andre Dyr, s. Ex. i Menneskets Kjød, Lever og Farme, almindelig i Husdyrene, i Hjorte, Hare, Wildsviin og Muldvarpe, i Ugler og Snepper, i Gjedder, Lax og Abborrer, i Insekter, i Krybdyr og mange andre Dyr. Til de almindelige høre Spolormene, deels smaa hvide, deels lange brune, ligesom Regnorme, der begge meget hyppigt leve i Børns Farme. De fordrives herfra med Salt, Kejsfan, o. a. Til de slemmeste høre Bændelormene, flade som Bændler, der findes hos Mennesker og ikke faa Dyrearter. De kunne foraarsage Kramper, stor Vengstelighed og tilsidst Døden. De ere slemme at fordrive, da der vojer en ny Krop, eller nye Led, frem af Hovedet (hvilket kan hefte sig fast), naar det ikke lykkes at fordrive det med de øvrige Dele. En Indvoldsborm, som hedder Blæveormen, er ogsaa det i Flek, som sædvanlig kaldes Tinter, saavel som det, der gjør, at Faarene faae Svimmel.

Indvoldsbormene ere nær beslægtede med de slimede Dyr og gjøre Overgangen fra de leddede til disse.

B. De slimede Dyr.

(277) De slimede Dyr, eller Bløddyrene, kunne deles i to Afdelinger, eftersom de have et Hoved eller mangle dette. Flere af disse Dyr have en overordentlig stærk Reproduktionskraft.

Til dem med Hoved høre fornemmelig Sneglene

og Blæksprutterne. Af Sneglene findes den forte meget hyppig i vore Skove. Denne har ingen Skal, men de fleste andre have en Skal, eller et Sneglehuus, som de kunne trække deres bløde Krop ind i. Sneglene have ingen Fodder, men en Saal under Bugen, hvormed de holde sig fast. De fleste have Folehorn, som hos en Deel af dem kunne gøres lange og forte, og en Begyndelse til Djne. De kunne anrette megen Skade i Mark og Have ved at fortære Raps, Jordbær, o. m. Nogle Snegle krybe om Vinteren ned i Jorden og udgyde en kalkagtig Materie, der bliver til et Lukke for Sneglehusets Aabning, hvilket de atter udstøde til Foraaret, naar de ville frem igjen. I Havet gives der Snegle med store haarde ofte skjøntfarvede Skaller, hvilke man samler som Kariteter. Saadanne Skaller hedde Kongfiliier, og til dem høre f. Ex. de saakaldte Snogepander, som Husarerne have paa deres Ridetøj; nogle ere saa store, at man kan gøre Tobaksdaaser af dem. Omkring ved Middelhavet, ja selv inde i Tydskland, findes flere Sneglearter, som spises med Velbehag.

(278) Blæksprutterne have det egne, at de altid gaae og sidde med Hovedet nedad, skjønt de endogsaa have fuldkommen ordentlige Djne og en Slags Dre, hvorimod de vende deres lange Arme (eller Been, efter som man tager det), der ere besatte med Sugvorter, i Vejret. Deres Navn have de af, at de kunne udsprøjte en sort Saft, der fordunkler Vandet og hjælper dem at undflye. Flere Arter af dem spises i Landene omkring Middelhavet. De skade ellers Fiskefangsten, da de fortære alt, som bliver hængende ved deres Vorter; ja man har endogsaa hørt flere Tilfælde, at en stor Blæksprutte trak en Svømmende ned under Vandet, som saa uden Redning var fortabt, hvorfor vi Danske maa glæde os ved, at disse store Slags ikke findes i vore Bunde. Ogsaa nogle Arter heraf have Skal.

(279) De hovedløse Bloddyr ere af mangfoldig Beskaffenhed i Farve, Skikkelse, Størrelse, o. s. v. Disse Dyr ere yderst ufuldkomne og mangle næsten eller gan-

ffe af Symmetri, eller Ligelighed, i Skikkelsen, 3: at de ikke have, saaledes som alle andre Dyr, nogen For eller Bag, nogen højre eller venstre Side, noget Øverste eller Nederste, o. s. v. Man kunde dele dem i to Klasser, nemlig de mindre ufuldkomne, eller Tveskallerne, hos hvilke der endnu findes Spor af Symmetri, og alle de øvrige, eller de ganske usymmetriske. Nogle af dem lægge Æg; de lavere formere sig ikke blot ved Æg, men især ved Skud og Afslæggere, ligesom Planterne, hvorfor de ere blevne kaldte Plantedyr. Tveskallerne hedde saaledes, fordi Dyret sidder imellem to ved en Slags Hængsel af Brusk sammenhængende flade Skaller, hvilke det kan lukke reent sammen om sig. Nogle af disse Skaller sidde fast paa Klipper og Banker, paa Pæle og Skibe, paa Hvalfisk &c., nogle svømme omkring, nogle ligge i Huller i Havets Sandbund. Enkelte Skaller ere meget smukke og gjemmes ligesom Kongkiliernes. Man samler flere Steder hele Skibsladninger af disse Skaller til at brænde Kalk af.

Til disse Dyr høre hos os Østers, der spises af Læffermunde som en stor Delikatesse, og Muslinger, der ligeledes spises. Engang imellem findes en giftig iblandt Muslingerne, der forvolder Feber og Brækning. Man holder derfor en Sølvstæ, eller lægger et Løg imellem dem, naar de koges; dersom disse Ting ikke blive sorte, holder man for, at man rolig kan spise dem. I de indiske Have findes Ræmpe-Muslingen, tre Alen lang, som med sine Skaller kan knibe et Ankertov over; man bruger disse til Svinetrug. I Perle-Muslingens Skal danne sig de smaa runde Legemer, som hedde Perler og bruges især i Æfien til Pynt, hvorfor de ofte betales meget dyrt der, ligesom det tilforn ogsaa skede i Evropa. Af denne Muslings Skal tilberedes det fine melkehvide Perlemor, som bruges til Knapper, Indlægning og andet Smaa-nips. En Tveskal, eller egentlig Fleerskal, er ogsaa Pæleormen, der gjør stor Skade ved at bore sig ind i Bolværker og Skibe. Man beslaaer derfor Skibene med

Kobberplader, og et Skib hedder i saa Fald Kobberforhudet.

(280) Af de andre Slimdyr, som ogsaa hedde Straaldyr eller Plantedyr, findes især *Bandmændene*, eller *Goplerne*, i vore Have. De have et klart hvidt Legeme, af Figur som en omvendt Skaal; nedenunder have de fire Nabninger. I stille Vejr kunne de bevæge sig ved Udvidning og Sammentrækning. En vis Art af dem kaldes i Syden *Sønælder*, fordi de svie, naar de ere tørre; men i Vandet svie de ikke. *Søstjernerne* have *Fascon* ganske som en femstraalet Stjerne; hos nogle, f. Ex. den røde i Nordsoen, ere *Straaerne* igjen deelte i mange Grene.

Til *Polyperne* høre de grønne *Smaadyr*, med nogle *Traader* omkring Nabningen, der see ud ligesom *Fingerbøller*; de sidde paa *Vandplanter*. De have en vidunderlig *Reproduktionskraft*, da der bliver en *Polyp* af ethvert afflaaret Stykke! Ja, man kan frænge dem, ligesom en *Fingerhætte*, uden at det gjør dem det allermindste. Til de allerlaveste men tillige forunderligste *Dyr* høre de *Polyper*, der sidde nede i Havet i *grenede Steentræer* og rage frem af disse igjennem mange *Smaahuller*. Saadanne *Steen-træer* hedde *Koraller*. De findes især i varmere Egne, og mange Der i *Sydhavet* hvile aldeles paa uhyre *Mæsser* affaadanne *Dyr*s *Steengrene*, der udgjøre de fasteste *Klipper*, for hvilke *Skibene* endelig maa vogte sig, da de ellers knuses ved at slaæs imod dem af *Bølgerne*. Nogle *Koraller* ere røde, og opfiskes, for deraf at lave *Perler*, *Ringe*, *Skaster*, o. lign. Andre ere sorte. Da disse underlige *Dyr* i *Skikkelse* ligne *Træer* og *Buske*, har man ogsaa af den Grund kaldt dem *Plantedyr*. Andre *Boliger* ere hornagtige, *spampagtige* eller *barfagtige*. Den almindelige *Vaskesvamp*, der findes i *Middelhavet*, er et saadant *Dyr*s *Huus* eller *Skal*, som fordri- ves deraf med *Kalk*.

VI. Planteriget.

(281) I Skriftsproget har Ordet "Plante" et videre Omfang end oftest i det huslige Liv, hvor det især bruges om de unge Sætteplanter, der udplantes for at voxe. "Plante" betyder nemlig i Skriftsproget enhver Væxt, fra det største Træ til den mindste Urt, og Planteriget, eller Væxtriget, omfatter alle disse tilsammen.

Planterne ere udbredte over alt paa den hele Jordklode, hvor der blot er en Smule Jord at voxe i eller lidt Fugtighed at forfriskes ved; selv tæt ved Polerne, hvor Vandet fryser i 8 — 10 Maaneder og Isbjerge flyde omkring i Havet midt om Sommeren, trives enkelte Planter. Men i de varmeste Lande findes dog den højeste Rigdom paa Planter, den frodigste Væxt, den største Pragt; thi Varmen fremlokker dem af Jorden. Saaledes er der i Sydamerika Træer, som ere dobbelt saa høje som Ege og derhos fulde af Blomster, store og skjønne som Lilier. Visse Planter, især Kornsorterne og Frugttræerne, have Menneskene fundet paa at forøge ved Kunst, eller ved at dyrke dem, og derved at udbrede dem over mange Lande, hvor de før ikke fandtes; saaledes var der f. Ex. en Tid, for et Par Tusind Aar siden, da der slet ingen Kirsebær voxede i hele Evropa. — Mange Planter have ingen Blomster, men komme alligevel af Frö, og intet Ukrudt f. Ex. kan voxe op uden af Frö. — Af Jorden drage Planterne Næringssafter, der stige op i Væxten gjennem fine Rör inden i dem. Luft eller Aand drage de til sig igjennem Bladene.

Under Navn af Planter eller Væxter indbefatter man altsaa Træer, Buske, Græsarter, Blomster, Urter, Svampe, Mosser og alle Slags Væxter af lignende Art.

Med Hensyn til Voxestedet kalder man Planterne Vandplanter, Markurter, Skovblomster, Hede-

planter, Bjergplanter, Snylteplanter, de som voxe paa andre Planter, o. s. fr. Med Hensyn til Udsæendet kaldes de Klokkeformede, Korsblomstrede, Skjermplanter, de hvis Blomster sidde sammen som i en Skjerm, o. s. v.

A. Træerne.

(282) Træerne have en Stamme og desuden Rødder, Grene, Qviste, Blade, Blomster, Frugter, og Frø (eller Kjerne), hvoraf nye Træer kunne opvoxe. Barken omgiver og beskytter Stamme og Grene. Under Barken sidder Basten og under denne igjen det bløde Træ, eller Splinten. Indenfor Splinten er det haarde Træ, eller Veddet. Mellem Bast og Splint opstaaer hvert Aar et nyt Lag Splint, medens det forrige Aars Splint bliver kjendelig som en Ring omkring det Ældre. Derfor kan man omtrent see, hvor gammelt et fældet Træ var, naar man tæller disse Ringe i Træsnittet. Allerinderst eller midterst i Træet sidder det, man kalder Marven; men det er ikke det Vigtigste i Træet, som man skulde troe af dette Navn; derfor kunne hule Træer, hvor Marven og endeel af Veddet er borte, endnu staae længe, ja selv groe, da nemlig Barken og Splinten er Hovedsagen og Livets egentlige Sæde. Derfor gaar Træet ud, naar Barken borttages rundt omkring det, om ogsaa kun en smal Strimmel; hvilket igjen er Grunden til, at vi om Vinteren binde Halm- eller Høbaand omkring Frugttræerne, da saa Harer og Muus ikke kunne afgnave Barken.

(283) De Træer, som bære spiselige Frugter og som derfor dyrkes, kaldes Frugttræer, de andre vilde Træer eller Skovtræer, af hvilke dog ogsaa enkelte bære spiselige Frugter.

Af Frugttræer i vore Haver er Æbletræet det allernyttigste, thi dets Frugter kunne baade ladske og mætte, og de have desuden den Egenskab,

at mange af dem kunne gjemmes i 6—8 Maaneder, ja tørrede i flere Aar. Men Skovæbler ere ikke til at spise; derimod kan man lave god Most af dem, og de afgive nærende Føde for Vildsviin og Vildt. Desuden ere Pære-, Kirsebær-, Blomme- og Valnøddetræer almindelige hos os. I de fine Haver findes ogsaa Aprikostræer med mørkegule og Ferskentræer med lysegrønne ganske runde og laadne Frugter, som smage sødt og lifligt. Disse Træer kaldes Spaliétræer, fordi de staae langs op ad Murene, ganske flade og fastbundne.

(284) De vilde Træer ere to Slags, nemlig Lövtræer og Naaletræer.

Blandt Lövtræer mærkes i vort Fædrelands Skove fornemmelig den skjønne Bøg og den stærke Eg. Bøgetræ giver det bedste Brænde og den bedste Aske, som bruges til Lud, i Sæbesyderierne, Glasværkerne, o. a. St.; ogsaa anvendes denne Træsart af Hjulmænd saavel som af Snedkere. Ungt Bøgeriis er meget godt til Koste. — Egetræ saves i Bjælker og Planker og anvendes i Huse, Skibe, Broer og andre Steder, hvor der ret forlanges noget udholdende Tømmer; det er saa udmærket tæt, splintrer ikke og sprækker ikke; man har endog Exempel paa, at Egetømmer kan holde sig henved tusinde Aar. Af Ælde bliver det aldeles graat, men sædvanligen udsat for Vind og Vejr er dets Varighed langt kortere, især i Skibsbyggeriet, hvortil det ellers er saa fortrinligt skikket. Det maa fældes imellem det 50de og 70de Aar. Egen selv voxer langsomt, i hele 2—300 Aar; Bøgen voxer i 100—150 Aar; de vare derfor i flere hundrede Aar. Ja, man har i England Exempel paa tusindaarige Ege! I Amerika gives forresten over 20 forskjellige Arter af Eg, men vor evropæiske er dog den fortrinligste Art. Egens Frugt hedder Agern, Bøgens Bog; begge disse Frugter, som ogsaa kaldes Olden, ere gode til Svineføde; og af Bøg kan presses god Olie. Bar-

ken af Eg er det fortrinligste Garvningsmiddel hos os.

Ligeledes forekomme hos os Avnbög, Birk, El og Ask. Avnbög giver tætte Hækker og dens haarde seje Ved er ypperligt til Møllekamme, Skruer, Ruller, o. a. — Birk, med de hvide Stammer og de fine hængende Grene, bruges af Snedkerne, men der gaaer Orm i; den yderste hvide Bark derimod er næsten uforgængelig, og benyttes i Norge, ved Siden af Granbark, til at tække med, under et Lag af Jord. Af Qvistene bindes som bekendt de bedste Koste. Veddet giver gode Kul og Soden anvendes til Bogtrykkersværtten; det brænder let og klart, men giver betydelig mindre Varme end Bögetræ. — El, et rank Træ, voxer i Moser og anden fugtig Jordbund; til at brænde staaer det endog under Birk og Ask, men til Pæle i Vand, til Truge, o. lign. er det meget tjenligt. Ellebark kan bruges til sort Färvning. — Ask er et anseligt Træ, som voxer hastigt paa gode lidt fugtige Jorde og modstaaer kraftig et strengt Klima; det kan vare i et par hundrede Aar. Snedkere, Bökkere, Drejere, Landmænd, o. fl. bruge Veddet. I det Törre afgiver det et godt Bygningstømmer. — Ogsaa Rön, et lavt Træ med hvide Blomsterduske og smukke röde Bær, som Kramsfuglene saa gjerne spise, voxer vild, men temmelig langsomt, hos os i Krat, ligesom der ogsaa udplantes. Hvor der haves mange, kunne de bruges til Sparretræer, o. desl.

Der gives egne Mænd, som have studeret den Kunst, hvorledes de vilde Træer bedst bevares mod Insekter, Orme og andre Uheld, hvorledes de bedst formeres til Menneskenes Gavn, og andet mere. Disse Mænd kaldes Forstmænd eller Skovbetjente.

(285) Foruden de almindeligen vildtvoxende Træer gives der ikke faa, som mere eller mindre hyppig plantes hos os i Haver og Lystskove, paa

Gjærder og Veje, eller ved Huse og andre Steder. Saaledes har man hele Alleer af de smukke slanke Pøpler, af Alm, Lind og flere. Løn eller Valbirk er et smukt Træ med store udtungede Blade, som ogsaa plantes ved Huse og i Haver. Linden har en tæt Krone, i hvis Skygge man ofte sætter Bord og Bænke. Almens Ved er meget fast og tjenligt til Bohave, f. Ex. til Skabe. Af Pøil gives der mange Slags, hvoraf enkelte voxer vildt hos os, f. Ex. Vidie-Pøilen, som er almindelig paa fugtige Steder. Denne er et saare nyttigt Træ, der tilmed voxer hastigt og kan forplantes ved Stiklinger, o: ved at stikke en lille Stump af en Green i Jorden, som saa nedad til skyder Rødder og opad Grene, ligesom ethvert Frø gjør. Af Top og Riis flættes varige Gjærder, de unge Skud kunne benyttes til Kurve, de ældre, saavel af denne som af flere andre Pølearter, til Tøndebaand, Tækketjæppe, Skafter, Humlestænger, Gjærdestavre, o. a. desl. Snart er denne Pøil et Træ paa en Snes Alen, snart en Busk paa en halv Snes Fod, men allevegne i Danmark er den Landmandens tro og hjælperige Følgesvend. — Kulene af alle Pølearter ere gode til Krudtfabrikation, og Barken bruges til at garve finere Skind med.

Ikke sjælden plantes hos os, i Haver, Hægebær og Akasie, begge med hvide vellugtende Blomster; undertiden staaer ogsaa ved Huse og Veje den vilde eller Heste-Kastanie, med de tykke hvide rødplettede Blomster, der i Juni eller sidst i Mai sidde ligesom smaa Taarne rundt omkring paa det mørkladne Træ.

(286) Af Naaetræerne forekommer Granen hyppig i Plantninger hos os, et meget regelmæssigt Træ, med en skjøn mørkegrøn Farve, som det aldrig taber. Granens Ved er temmelig sejt og elastisk og afgiver et fortrinligt Bygningstømmer i det Tørre; men til udvendig Brug staaer det tilbage for Fyrren. Hertillands ere Granerne ikke saa høje, thi

det er ikke saa længe siden man begyndte at plante dem; men baade i kolde Bjergegne som paa blide Sletter kunne de naae en Højde af 80 — 100, ja somme Arter, i Amerika især, af 150 — 200 Fod. — Fyrren, af blaagrøn Farve, findes ogsaa i vore Plantninger; dens Ved er af største Nytte til at skære Tømmer, Planker og Brædder af, der igjen saa almindelig bruges til —, —, — &c. De store Graner og Fyrre bruges til Master; men af dem, som voxe hos os, faaer man dog kun hidtil Rafter, Lægter og mindre Gavntømmer, da de ældste først ere tre til fire Aarsnese gamle. Af gammelt Fyrretræes fede Rødder brændes Tjære, og af Tjære koges igjen Beg. — Lærketræet har ogsaa ganske naaledannede Blade, men de falde af om Vinteren og Træet faaer et guult Udseende; dets Ved har den gode Egenskab, at der ikke saa let gaaer Orm i det.

Til Naaletræerne hører ogsaa den berømte Cedar i Palæstina, hvis Ved næsten er uforgængeligt, og de mørke alvorlige Cypresser i Syden, som man har kaldet Sorgens Træ.

(287) Blandt de udenlandske Træer, der kunne groe hos os, naar de hele Vinteren igjennem bevares i opvarmede Huse, som man kalder Væxt-huse, ere især Citron- og Pommeranztræerne. Men det har dog ingen rigtig Art. De høre hjemme i Landene omkring Middelhavet, hvorfra vore Skibe aarligen hente mange tusind Citroner og Appelsiner. I disse Lande findes ogsaa de fortræffelige Mandel-, Figen- og Kastanietræer, hvis behagelige Frugter tjene mangfoldige Mennesker til daglig Næring. Der findes ogsaa det nyttige Olietræ, et blegt uanseligt Træ, men hvis Dyrkelse kaster rigeligt af sig, og det uagtet det først bærer Frugt i det 15de Aar, da man udpresser den ypperlige Bomolie af de smaa Frugter. Denne Olie bruges der alm. for Smør til al Slags Madlavning. Et saare

vigtigt Træ er ligeledes Morbærtræet, af hvis Blade Silkeormen lever.

(288) I China i Asien dyrkes det lille The-træ, hvis ristede Blade kommer i Blydaaser og bringes hele Verden omkring, da nemlig, foruden Chineserne, flere andre Nationer have vant sig til dagligen at drikke et Afkog af dem, blandet med lidt Sukker og Fløde. I asiatiske Besiddelser paa nogle Öer dyrkes af Hollænderne og Engellænderne Muskat- og Krydernelliketræet, kostbare Smaatræer, som indbringe Ejerne mange Penge, da Folk engang have sat sig i Hovedet, at de ikke kunne undvære disse Kryderier; af det første anvendes nemlig Frugten, af det sidste Blomsterknoppen i mange Retter. Sammesteds dyrkes af Engellænderne et Slags Laurbærtræ, hvis Bark er det bekjendte brune Kryderi, som kaldes Kaneel. Ogsaa af andre i Asien voxende Laurbærtræer bruges paa forskjellig Maade Bladene, Blomsten, Frugten, Roden og Veddet. I Asien dyrkes ogsaa Kaffe-træet, hvorfra det siden er forplantet af Evropæerne til Vestindien og Amerika. Dets Frugter ligne smaa Kirsebær, i hvilke der, istedenfor Stene, findes to Frø, som vi kalde Bönner. I Nordamerika voxer Sukker-Ahorn-træet, i hvis Stamme man borer et Hul, hvoraf saa udflyder en Saft, der koges til Sukker.

I Amerika voxer de Træer, hvoraf det ypperlige Febermiddel China kommer. Der dyrkes ogsaa Cacaotræet, af hvis Frugter laves Sjokolade, som mængstedes drikkes der ligesom The og Kaffe hos os. Paa Sydhavsöerne findes det mærkelige Brødfrugt-træ, der uafsladelig sætter Frugt, og det saa rigelig, at tre Træer ere nok til at ernære et Menneske det hele Aar igjennem. Frugten, som er gulagtig, ristes eller gjøres til Dej og smager som Hvedebrød.

(289) Men de mærkeligste af alle udenlandske Træer ere Palmterne. Disse ligesaa skjønne som

nyttige Træer findes kun i de meget varme, eller de tropiske Lande. Kokos-Palmen, 60—80 Fod høj, er meget udbredt; den bærer Nödder af et Barnehoveds Størrelse, der indeholde en lædskende mælkeagtig Saft, langsmed Skallen, og desuden en behagelig Kjerne. Af Blomsterne kan man lave en Slags Viin; af de stærke Trævler udenom Frugtskallen snoes der Reb og af Bladene flættes Kurve og Hatter. Kun er det en Mangel, at den bliver knap 100 Aar gammel. Daddel-Palmen findes i det nordlige Afrika og har Frugter som en Slags Blommer, der ernære mange Mennesker der. Af den asiatiske Sago-Palme og af flere andre Planter Marv faaer man meget nærende og behagelige Gryn.

Palmerne ere høje slanke Træer, af hvilke nogle naae en Længde af 200 Fod og derover. De fleste have hverken Grøne eller Qviste paa Siden, men blot en stor Dusk mægtige Blade i Toppen. Deres Ved kan bruges baade til solide Bygninger og fint Snedkerarbejde; de store gamle Blade, der hos nogle Arter ere indtil 10 Fod brede og 20 Fod lange, til at tække med, til Skjerme, Koste, o. m., men de unge smaa til Kaal; Frugterne til et nærende Fødemiddel, til Olie, o. a. m.; Træets Saft til at drikke. Hvad vi kalde Spansrör er en vis Palmearts Stengler. Palmerne ere derfor de ypperste af alle de Væxter, som Gud lod fremkomme til Gayn og Glæde for Menneskeslægten.

(290) Af to asiatiske Træers Ved faaer man det haarde sorte (undertiden rødbrune eller grønne) Ibenholt, som har hverken Aarer eller Pletter, kan modtage en skjøn Politur og bruges til Fløjter, Skafter, o. m., og det faste gule Buxbom, som bruges til Træsnit, til Klarinetter, Ramme og andre Smaaredskaber. I Sydindien voxer Tik-Træet, som er endnu langt bedre til Skibstømmer end Egen. Et meget interessant Træ er Banian-Træet,

hvis lange Grene slaar Ranker ned i Jorden, af hvilke atter et nyt Træ bliver til, saa at der om nogen Tid kan opstaae en heel Lund af det første ene Træ, hvis tykke Löv er uigjennemtrængeligt for de hedeste Solstraaler. Af et stort amerikansk Træ, et af de skjønneste blandt alle, ofte en 40 Fod højt og 6 i Gjennemsnit, faaer man det rødbrune Mahognitræ, der er overordentlig stærkt og haardt, kan modtage en skinnende Politur, svinder og slaar sig næsten ikke og derfor bruges til alle Slags Möbler. Kun Fugtighed kan det ikke taale. Af det amerikanske Brasilietræ laver man en skjön rød Farve og af flere udflyder eller tilberedes andre Stoffer, f. Ex. Harpax, Gummi, Terpentin, Kamfer, o. a. m.

B. Buskene.

(291) Af de Planter, der groe som Buske, findes især Nöddetræet, eller Hassel-Busken, hos os; af dennes Grene faaes ypperlige Töndebaand. Ligeledes forekommer den vilde Rose, eller Hyben; Hylde n, hvis hvide Blomterqvaste samles til Hylde the; Slaaentørnen, med pyntelige hvide Smaa blomster; Beenved med hvide Frø i en brandgul Hinde, hvis haarde Ved bruges til Skeer, Slöbe, o. m., og Hvidtjörn, hvis haarde Torne stikke slemt og som derfor er fortrinlig skikket til at staae i Hækker. Undertiden findes i Skovens Skygge, snoet om andre Træer, Gedeblad, eller Kaprifolium, med lange rördannede södtlugtende Blomster. Qvistene af Enebær busken bruges til at röge og derved til at forfriske Luften med. I Moser findes af og til det uanselige Tystetræ, egentlig Vrietorn, hvis Ved söges saa meget til Krudtfabrikation.

En meget hyppig og ikke uvigtig Buskvæxt er Lyngen; af og til findes Sumplyngen i Moser, men især

findes den almindelige Lyng paa Halvøens højtliggende Heder. De fine Skud ædes ikke ugjerne af Qvæget, især af Hede-Faaret; den ældre Plante bruges til Brændsel, til at tække med, selv til Gjødning.

I vore Haver plantes almindelig Sjasminen, med store hvide meget stærkt lugtende Blomster, og Syrenen, med violette eller hvide Smaablomster, der sidde sammen i store Toppe; disse bruges til Hækker og Lysthuse. Ligeledes plantes Guldregn, saakaldet, fordi de smukke gule vellugtende Blomsterklaser hænge tæt ved hverandre over hele Træet ligesom de regnede ned, og Snebolletræet, som har sit Navn af Blomsterduskens Form og Farve. Men fremfor alle ere de smaa Torne med de dejlige røde Roser afholdte og almindelig udbredte.

(292) En stor Mængde Buske bære spiselige Bær; men andre, i varmere Lande, bære ogsaa giftige Bær. I vore Haver plantes de bekjendte Ribs-, Solbær- og Stikkelsbær-Buske. I vore Skove findes i stor Mængde de velmagende Tyttebær, Brombær og Blaabær. Fattig Folk og deres Börn samle disse og sælge dem omkring i Byer, paa Herregaarde og lign. St. I det sydlige Evropa voxer Viinranken, en lav Busk, som maa have noget at støtte sig til, for at rejse sig i Vejret. Bærrene hedde Vindrue, og af dem presses mange Sorter velmagende Viin, deels røde, deels hvide (egentlig gule), der, nydte med Maade, skjenke velhavende Folk en Behagelighed og ere tjenlige til at styrke Syge og Afkræftede. I de hede Lande voxer Peber-Busken, hvis Frugter er det bekjendte sorte Peber, der bruges i Maden; undertiden er dette hvidt, nemlig naar Skallen ikke er tagen af. I Arabien voxer Balsamtræet og Sennesbusken, hvis Saft og Blade bruges i Medicinen.

C. Græssene.

(293) Blandt de allervigtigste Plantefamilier ere Græssene, eller Græsarterne, hvortil Kornsorterne høre, fordi de afgive en Hovednæring for Mennesker og Fæ. Hvø kjender ikke Rug, Hvede, Byg og Havre, samt deres Anvendelse? Rugen især er vigtig for os, fordi den giver det kraftfuldeste Brød til Livets Opholdelse for os alle, og derved er en sand Velsignelse. Vort Fædrelands Rigdom bestaaer især i vore frugtbare Kornmarker,

”Hvor Mejeren synger

”Blandt gyldene Dynger,

”Og tæller sin Skat, og opløfter sit Raab

”Til den, som har kronet hans Haab,”

og andre Folkeslag kalde derfor vort Land et Kornland. — I andre Lande haves tildeels andre Kornsorter, f. Ex. i Tydskland, foruden hine, Spelt og Hirse. I Amerika og i det sydlige Evropa dyrkes Mais, eller tyrkisk Hvede, en ypperlig Kornsort, hvis Ax indeholder 5—600 Korn; Riis er almindelig i Asien og Amerika, men bringes ogsaa til os og spises med Lyst, saa at mange Folk mene, at naar de f. Ex. ikke Juleaften faae deres Risengrød, saa er der hændtes dem en stor Ulykke. Denne Kornsort er den almindeligste af alle paa hele Jordkloden; dog nærer den mindre end Hveden.

(294) Til Græssene hører ogsaa Rör, eller Tagrör, som voxer i Söer, Aaer og Moser og som er saa nyttigt til at tække samt beklæde Vægge med. I Sydasiens voxer det meget høje mærkelige Bambusrör, hvoraf man hos os gjør stærke Stokke, men af hvis Trævler Chineserne lave deres berømte Papiir. Men endnu mærkeligere er dog Sukkerörret. Det bliver 12—16 Fod højt. Vildt voxer det i Indien, et Land der er saa rigt paa ypperlige Produkter, men det dyrkes i China og Ostindien og især mange Steder i Amerika. Det er

Straaet, hvoraf man mellem Valtser udpresser Saften, som bliver til Sukker, naar den koges, skummes og storkner. En Deel af Saften, som ikke kan storkne, eller krystallisere sig (311), kaldes Sirup.

D. Urter og Blomster.

(295) De vigtigste Urter ere de saakaldte Kökkenurter, eller Havevæxter, som dyrkes i Haveerne, men her i Danmark endnu langt fra ikke i den Mængde, som det for Sundhedens og Fordelens Skyld burde skee. Man bruger deels Bladene og Toppen, deels Roden, deels Frøet og Frugten. Af dem, hvis Blade bruges, er Kaal den vigtigste. Foruden Grönkaal, der staaer ude om Vinteren, Hayes som bekjendt Hvidkaal og Rödkaal, der voxer i store Hoveder og tages ind om Efteraaret; desuden Saföjkaal, som voxer i gulgrønne Hoveder og spises om Sommeren. Blomkaal er den fineste og dens hvide Blomsterknopper ansees for en Lækerbidsken. Paa Kaalraber fremkommer en tyk Knolle paa Stokken, der spises baade af Mennesker og Qvæg. Alle disse Sorter udplantes, men Snitkaal søaes tæt i Rader, hvorpaa Bladene skæres af til Brug i Mad.

De smaa Blade af Kjörvæl kommes paa Suppe og ere forfriskende, men de lange Blade af Syre, som voxer i Blokke, koges itu for at spises til Kjöd og Fisk. Spinat er, ligesom Syrer, meget sund og bruges paa begge Maader. Til Maden bruges ogsaa Toppen af den fine Persille, eller Kruuspersille, ligesaa Portulak, Timian, Dill, o. fl., hver paa sin Viis. Salat, som voxer i Hoveder, spises om Sommeren af mange med Lyst. Ogsaa Svinene holde meget af denne Væxt. Karse og Rokleare, af skarp eller bitter Smag, ere meget sunde; de spises som Salat eller hakkede paa Smörrebröd. En-

delig spises ogsaa Spirene af Asperges, som have udplantet i lange Bede og kan vare i 30—40 Aar. Al saadan Spise kalder man, med et Ord, Grönt, og den ansees af Lægerne for meget sund.

En egen Sort Væxter ere Løgene, som nederst paa Stengelen, lige over Roden, blive tykke og rundagtige. Man dyrker især Rödlög og Hvidlög, Skalotter, som modnes tidlig, Porre, som koges i Kjødssuppe, samt Puurlög, hvis Blade benyttes til Æggemad.

(296) I Maden eller som Biret til den anvendes Roden af Gulerod og Persille, Hvideroe og Botfeldske Roe, Selleri og Rødebede, samt Peberrod, hvilke Planter man let kan lære at kjende i Haverne i Kjöbstaden; i Landsbyerne dyrkes de endnu ikke saa meget, som de burde. Ogsaa spises Roden af Skorzoner, med de høje gule Blomster. Til Smørrebröd spises de smaa Ræddiker, eller Radiserne, og den sorte Ræddike. Et godt Middel mod Hoste er det at udhule den sorte Ræddike, komme Sukker i, og saanippe alt imellem til den Saft, som fremkommer derved.

(297) Fröet bruges af Sennep til Kjöd og Fisk, og af Kummen til at blande i Ost og flere Brödsorter, saavel som til Brændeviin. Kummen er en vigtig Handelsartikel; f. Ex. fra den forrige danske Provinds Shaane i Sverrige udföres aarligen for 60,000 Rbd. deraf. Af Bönner spises ligeledes Fröet, og af Snitteböner tilberedes en behagelig Ret af hele Frugten, medens den endnu er ung og umoden. Den umodne Frugt spises ogsaa af Agurker, som paa forskjellige Maader tilberedes til Opbevarelse. Den fuldmodne Frugt af Meloner ansees for en Delikatesse. Endelig dyrkes i Haverne mange Slags Jordbær.

(298) Flere meget nyttige Planter dyrkes især i det store paa Marken, men tildeels ogsaa i Haven

i smaa Partier. Særdeles vigtige ere Hör og Hamp, af hvis Stengeltrævler faaes Garn til Lærred og Sejldug, Tove og Reb, Traad, o. s. v. Af Hörfrö faaes desuden Linolie. Ærter spises almindeligt, baade umodne og modne. Af Boghvedens Frö faaes de bekjendte velmagende Gryn. Humle dyrkes i Indhegninger og slynger sig langs op ad en Stang; Frökopperne af denne Plante plukkes af og bruges til at sætte Smag paa Öl med. Synet af en frodig Humlehave har noget eget Livligt og Zirligt. Den danske Landmand burde glæde os oftere end det skeer med dette smukke Syn.

Af Tobak bruges Bladene i Tobaksfabrikkerne til at lave Rögtoak, Snus- og Skraatobak af. Den Vane at holde af Tobak er ellers ikke gammel blandt Menneskene, og naar man ikke forvænder sig i Ungdommen, saa kan man reent undvære denne overflödige og kostbare Nydelse. Raps er en Plante, der seer ud som Ukrudtet Agerkaal og er nær beslægtet med den, men som er meget indbringende for Landmanden naar den lykkes. Man laver Olie af Fröet; Faarene kunne spise Bladene; af Bælgen faaes Kager, hvormed der kan gödes, naar de ere knuste. Fra os udföres aarlig en 60,000 Tönder Raps til England. Det er forresten et Spörgsmaal, om man ikke hos os skulde forsöge at dyrke Agerkaal selv, der har saa megen Olie i sig.

Men den vigtigste af alle disse Væxter er dog Kartoffelen, der afsætter en Mængde Knoller mellem de mange fine Rödder. Denne höjst vigtige Plante bragtes fra Amerika til Evropa i Slutningen af det 16de Aarhundrede; især har Engellænderen Sir Walter Raleigh Fortjeneste af at have udbredt den fra sine Plantager i Nordamerika. (Fra disse indförtes ogsaa först Tobak.) Men Kartoffelens almindelige Udbredelse skriver sig fra Slutningen af det 18de Aarhundrede. I indeværende Aarh. have Englænderne udbredt denne Plantes Dyrkning over

en stor Del af Sydasien. I Persien har den engelske Gesandt Malcolm indført dem, og Perserne kalde dem efter ham Malcolmsblommer. — Men denne Plante nærer ikke saa meget som Kornet, og 1 H Hvedebrød er ligesaa kraftigt som $3\frac{1}{2}$ H Kartofler.

(299) Til Foder for Qvæg kunne Kartofler ogsaa anvendes, men Mælken bliver temmelig tynd, naar Køerne faae dem i betydelig Mængde. Men fedet man Qvæg, kan det taale saa mange, som det vil æde. Ogsaa Hestene trives godt, naar de faae med Maaede deraf. Allerede flere Landmænd i vort Fædreland have erfaret, at en passende Kartoffelforing er en sikker Kilde til Velstand, hvorfor ingen gjør klogt i at forsømme deres Anvendelse. Ypperlige Foderurter for Qvæget ere dog især den røde og hvide Kløver og Vikkerne, naar de høstes grønt. I Vestjylland dyrkes Spergel til Foder. En anden Foderurt, som endnu dyrkes alt for lidet af vore Landmænd, er Runkelroen, eller Hvidbeden; Knollen kan desuden afsættes til dem, der lave Sukker af denne store Rod, hvilken oftere kan naae en Vægt af en halv Snees Pund. Desuden behøver Jorden ingen synderlig Forberedelse dertil.

(300) Af flere Planter forstaae de Kyndige at uddrage Safter, som kunne tilberedes til at farve med, og en klog Landmand har undertiden vundet sig en god Skillings Penge ved at dyrke saadanne Væxter. Af Krap faaer man Rødt, af Vav Guult; Visse, Engeskær, o. fl. indsamles ogsaa til at lave Farve af.

(301) Men endnu vigtigere ere alle de baade inden- og udenlandske Urter, hvoraf Apothekerne, eller Pharmaceuterne, forstaae at tilberede Lægemidler. Saadanne Væxter kaldes Medicinalurter. Den Friske tænker kun lidet paa, hvilken helbredende Kraft der sidder skjult i alle disse simple Planter, men den Syge lærer at prise Gud, som skabte dem, og at takke sindrige Medmennesker, som opdagede deres Værd.

Derfor samles af vildtvoksende Planter hos os ikke faa, *f. Ex.* Røllike, Kalmus, Ærenpriis, Perikon, A-landsrod, Lövetand, Reinsfan, Katost, Tusindgylden, Malurt, Volverlej, Hestehovurt, Steenklöver, Nellikerød, o. fl., og derfor dyrkes i Haver af Apothekerne og andre *f. Ex.* Isop, Krusemynte, Salvie, Rude, Bonderose, Tintan, Angelica, Myserod, romerske Cameelblomster, o. fl. Fra fremmede Lande, *f. Ex.* Holland, indføres desuden mange Lægemidler. Fattige Folk gjøre derfor klogt i at lære at kjende de førstnævnte af disse, for at kunne sammenplukke dem og sælge dem paa Apotheket.

Nogle Planter derimod indeholde saa stærke Safter, at de ere skadelige, ja kunne endogsaa dræbe dem, som nyde dem. Af disse giftige Urter voxer hos os Halvsvøb undertiden i Haver; den ligner meget Persillen, men har mere glindsende og mørke Blade, hvorfor den ogsaa kaldes vild Persille. Skarntyde har ogsaa Blade som Persille, men en brunplettet Stengel af Mands Højde; den voxer imellem ved Veie. Gifttyden voxer i Vandet; baade Stengel og Rod ere giftige. At undgaae de to sidste er let, da man jo ingen Grund har til at smage paa saadanne vilde ubekjendte Planter. Den vilde Persille maa man lære at kjende ved Övelse for ej at blande den med den sædvanlige. Disse tre ere Skjermplanter. — Bulme, med gule Blomster med Violet i, har giftigt Frø i et Frøhuus, der er forsynet med Laag, ja nogle paastaae, at den hele Plante er giftig; de mørke Bær paa Natskyggen, der voxer som Ukrudt i Haver og kaldes Svimeurt, have ogsaa noget Bedövende i sig. Sjældnen træffes hos os det giftige Pigæble, med en smuk hvid tragtdannet Blomst, en Væxt, paa hvilken alle Dele ere giftige, og endnu sjældnere Galnebær, eller Belladonna, hvis giftige sorte Bær ligne Solbær. Allerede Lugten ved disse Urter er ubehagelig. Det er derfor særdeles mærkeligt, at Lægerne undertiden just kunne bruge saadanne Væxters Saft imod

visse Sygdomme, og vi maa beundre den menneskelige Forstand, som ogsaa paa denne Maade kan gjøre sig Naturen underdanig og bevirke Gavn selv ved Hjælp af det Allerskadeligste.

Af Haveplanterne ere f. Ex. den høje saakaldte Munkehætte, eller Venusvogn, giftig heelt igjennem, og Børn maa vogte sig for at putte noget af den i Munden; en Ting, som forresten ikke kan falde et artig Barn ind. Giftig er ogsaa Kælde rhals, sædvanlig kaldet Pebertræ, med lyserøde Blomster og mørkerøde Bær.

(302) Alle Urter have meer eller mindre synlige Blomster, men man tillægger sædvanlig kun dem Navn af Blomster, hvis Blomst er mere iøjensfaldende, smuk, eller paa anden Maade mærkelig. Disse Blomster, som dyrkes i Havebede, og de finere i Urtepotter, hedde ogsaa Zirplanter, fordi Haven saavel som Værelserne prydes eller zires med dem. Saa-danne ere Løgværterne Lilje, Tulipan, Hyazinth, Narcisse eller Paaske- og Pindselilje; de skjønne For-aarsblomster Aurikel og Primula; de simple men behagelig duftende Resedaer og Lavendler; de prægtige vellugtende Gyldenlakker og Leuköjer; de mangefarvede stærktlugtende Nelliker, de fine Ranunkler, de stjerneblomstrede Asters, de store svære Solsikker, de høje blaa Riddersporer, de blomsterrige mangefarvede Stokroser og de pragtfulde slanke Georginer, foruden mangfoldige andre. At beskrive alle disse nærmere vilde være for vidtløftigt i denne Bog; men et Barn kan lære at kjende dem dels ved at spørge sig for, dels ved at agte paa voxne Folks forstandige Tale derom.

(303) Det fornøjer mig altid, naar jeg kommer forbi et Huus og seer Urtepotter eller Blomsterglas i Vinduet, og det glædede mig ret, da jeg forleden kom ind til Huusmand Christen —, at see hans lille Datter helde frisk Vand paa nogle Blomster, de havde plukket for et Par Dage siden. Jeg lider just godt,

at der allevegne boer Sands for dealige Livets Behageligheder. Men en Ting maa jeg dog advare imod. Da Bonden for det meste boer og sover i samme Stue, saa maa der ikke bringes mange lugtende Blomster sammen paa en Gang, thi det er en afgjort Sag, at Blomsterne vel om Dagen udaande en behagelig og for Menneskene velgjørende Duft, men at der om Natten tillige udfstrømmer en Lustart af dem, som er bedøvende og i meget stor Mængde selv kan blive drøbende.

(304) Af smukke vildtvøxende Planter gives ikke faa i vort Fædreneland. I Skoven vøxe allertidligst de blaa og de hvide Anemoner, saa de klokkeformede lugtende Liljekonvaller, senere de nette røde Storke-næb, saa kaldte paa Grund af Frøhusets Form, o. fl.; i Grøfter den gule Iris, med lange smalle Blade, og svømmende paa Søer og Damme de hvide og de gule Aakander; paa skyggesfulde Steder den mørke vellugtende Viol om Foraaret; paa side Enge de smaa himmelblaa Forglemmigejer, de røde Pragtstjerner, o. fl.; paa Gjærder det tykke gule Kongelys og den høje blaa Slangehoved, den krybende storblomstrede Snerle, o. fl.; ved Vejen den tørre graa Cicorie, med matblaa stjernedannede Blomster, hvis Rod kan bruges istedenfor Kaffe, den lille rødgloende Valmue, o. a.; i Kornet den skjønne blaa Kornblomst og den store violette Klinte, hvis Frø gjør Brødet bittert, naar det bliver imellem Kornet, og flere andre.

(305) I fremmede varme Lande gives mange højst mærkelige og nyttige Urter, f. Ex. Bomuld s-Planten, af hvis Frøkapsler faaes den fine Uld, der giver Millioner af Mennesker deres Klædedragt, i det at flere hundrede Slags Tøjer spindes af den. Den bedste kommer fra Nordamerika, og i England fabrikeres de fleste Tøjer deraf, ja denne Fabrikation er for Tiden Hovedkilden til Englands store Rigdom. Indigo, af hvilken udpresses den Saft, hvormed saa utallige Ting farves ægte blaa; Ingefær, af hvis Rod faaes et meget søgt Kryderi; Pisang, hvis agurkeagtige

Frugter ere en velsmagende og lædskende Spise i flere Verdensdele; *Agaven*, som har en Stengel paa 12 — 15 Alen, der heel kan bruges som en Lægte og af hvis Trævler man kan berede stærke Snore, hvis Blade bruges til at tække med, og som heel og holden, imens den lever, plantes til Hegn.

E. Svampe, Mosser og andet Nevl.

(306) Egne ufuldkomne blomsterløse Planter ere Svampe, Mosser, Tarrer, Brægner og Padderokker. Blandt Svampene, som meest bestaae af en Stok og en Hat ovenpaa, gives der spiselige og giftige. Til de første hører hos os *Skampionen*, der hastig voxer op paa skyggefulde men luftige Steder i Mark og Skov. Den indsamles og sælges af Börn og Fruentimmer. Hatten er ovenpaa hvid, nedenunder skiden lyserød. Usunde, tildeels giftige, ere derimod alle Svampe, som ovenpaa ere røde, brogede eller dunkle; overhovedet skal man vogte sig for alle dem, som voxer imellem Skovens tætte Krat. — Meget skadelig er den Svamp, som kan komme paa fugtigt Træværk. Trækluft kan undertiden forhindre, at den kommer, og hed Aske fordrive den. — Herhid hører ogsaa Rust og Brand i Korn, Meeldug paa Blade, Skimmel, &c. — Mosserne voxer paa Træer, Stene og Klipper; man kan bruge dem til at pakke ind i, og til at stoppe Stolesæder og Madratser med. — Af nogle Mosser i Moserne foruden af Rødder og Levninger af andre Planter opstaaer efterhaanden Törv. Men denne Törvdannelse skeer saa langsomt, at man ikke kan gjætte sig til det rimelige Aaremaal med nogen Sandsynlighed; og deraf følger, at vi skulle omgaaes husholderisk med vore Moser, for at ikke Efterkommerne ved vor letsindige Ödselhed skulle stedes i stor Nöd for Brændsel.

(307) Blandt Tarrerne maa vi mærke det saakaldte *islandske Mos* eller Lav, som i det høje

Norden er et Næringsmiddel og blandes med Melet, og som er et styrkende Middel for Brystsyge, hvorfor det haves i vore Apotheker. Til Tarrerne hører ogsaa den Tang, der seer ud ligesom Læder og som findes almindelig i vore Have; den kan bruges til Gødning. Bræggerne voxer i Skoven som en lang Stilk med mange findeelte Trærblade, der blive mindre opad mod Toppen. I varme Lande voxer der Brægger, saa høje som hele Træer. Af Padderokkerne bruges Skavgræsset, som ingen Blade har, til at polere Træarbejde med; saaledes have Menneskene fundet paa at anvende selv det Ubetydeligste til deres Fordeel.

VII. Mineralriget.

(308) Alle Gjenstande, som henhøre til de to foregaaende Riger, kaldes levende eller organiske, fordi de have en vis Skikkelse, have Liv og Bevægelse i sig og have Nedsfaber — eller Organer — til at vedligeholde denne visse Skikkelse, dette Liv med, samt forplante det videre paa et Uffom. Saaledes kunne Dyrene spise og faae Unger, Planterne kunne indsuge Næring, kaste Fro og sætte Frugt. Dyr og Planter have derfor en vis Levetid, efter hvis Udløb de døe. Alt hvad som derimod hører til Mineralriget kaldes livløst eller uorganisk, fordi det mangler Liv og Levetid, Organer og fast Skikkelse, f. Ex. Kampesteen, Jern, Salt, Svovl, Leer. Dyr

og Planter fødes, og hvert enkelt Individuum bliver efterhaanden til; men Mineralierne ere engang for alle til (med faa Undtagelser).

Dyr og Planter udgjøre derved en *Enhed*, eller et *Individuum*, som ikke kan deles uden at forstyrres, og man kan ikke gjøre 2 Heste af 1 Hest eller 2 Roser af en 1 Rose, saaledes som man kan gjøre 2 Stene ved at slaae 1 itu, eller 2 Stykker Kalk ved at bryde 1 over. Som saadanne levende Individuer med en vis *Skikkelse* have Dyr og Planter et *Ydre* og et *Indre*, forskjellige fra hinanden, men Mineralierne ere ens fra yderst indtil inderst. Dyr og Planter kunne udvikle sig, de kunne forædles ved Kulturen; men Mineralierne forblive som de ere. Deres udvortes *Skikkelse* kan vel forandres af Menneskene ved Kunst, f. Ex. naar man brænder Seglsteen af Leerjord, smedder Som af Jern; men deres Natur og Bæsen forbliver dog altid den samme. Derfor ere Dyr og Planter af en og samme Art tidt meget forskellige i de forskellige Verdensdele; men Mineralierne ere overalt de samme, og blot enkelte kunne afvige lidet i Bonitet og Brugbarhed.

(309) Da Dyr og Planter udgjøre *Enheder*, eller Individuer, med en vis *Skikkelse*, saa kunne de ligesaa lidt slaaes sammen med andre, eller med nogen Ting, som adskilles. Af tre smaa Træer kan man ikke gjøre sig et eneste stort; og endnu mindre kunne Dyr sammensættes, saaledes som man f. Ex. af 3 mindre gode Bogne kan udpille de bedste Stykker og af dem lave 1 god Bogn. Men Mineralier kunne slaaes sammen. Af mange Dele Leer, Svovl, Sand, Jern kan jeg faae 1 stor Mæsse af hver Slags ved at slaae dem sammen, eller blande dem. Dette kommer af, at Mineralierne kun ere til i Stykker eller i Masser og blandede mellem hinanden paa mangfoldige Maader i Jordskorpen, og da især i Bjergene. De kunne derfor blandes paa ny. Betragt blot en Kampesteen, og du seer strax, at den indeholder meer end en Slags Steen. Et Mineral er saaledes isprengt en anden Sort, f. Ex. Svovl i Gips; andre ere mængede sammen, f. Ex. *Quarts*,

Glimmer og Feldspat, der udgjøre Kampesteen; andre findes, foruden i Jorden, som Substantser inde i Dyrene, f. Ex. Kalk i Eggeskaller og i Dyr=Knoklerne; atter andre paa andre Maader, f. Ex. Jern opløst i Blodet, Salt i Havet, o. s. v.; ja intet Jern, som kommer frem af Jorden, kan strax smeddes, men det maa først renses for de iblandede Dele og præpareres dertil.

I Danmark findes kun faa Mineralier, men i Norge og Sverrig findes mange. I saadanne Lande have de saakaldte Bjergfolk. De grave sig dybe Gange, mange hundrede Ellen ned i Jorden, eller et Bjergværk, og hente med stor Besværlighed Mineralierne op. Disse heder af den Grund ogsaa allesammen Fossilier, o: opgravede Ting. Især er det Metaller, Steenkul og Salt, man graver efter saa dybt.

(310) Dyr og Planter udgjøre altsaa Enheder, eller Individuer, med en vis Skikkelse, som ikke kan blive til en anden uden at den tillige forstyrres, og altsaa Dyret eller Planten ophører at være til. En Undtagelse herfra gjør blot de Insekter, som forvandle sig, foruden det, som Sygdom, Elde, o. lign. kan bewirke. Deres Skikkelse er altsaa uforanderlig. Mineraliernes Skikkelse er derimod i høj Grad **foranderlig**, eller de have saagodtsom slet ingen fast Skikkelse. Hvor utallige Ting kan man f. Ex. ikke forarbejde af Jern? Ja den samme Jernmasse kan gøres ti og tyve Gange om til en ny Ting, og det bliver dog det samme Jern! Denne store Foranderlighed kommer af Mineraliernes uendelige Deelbarhed eller Ikke=Enhed, der er modsat Dyr's og Planter's Udeelbarhed.

(311) I Dyr- og Planteriget gives der en Række af utallige forskjellige Skikkelser. Hvilken Forstjæl er der ikke paa en Regnorm og en Dyr, paa en Sommerfugl og en Skruptude, paa en Gaaseurt og et Egetræ? Men i Mineralriget finder en stor Ensførmighed Sted i Skikkelsen, da nemlig alle Mineralier meer eller mindre ere til i Klumper. Disse Klumper kunne vel deles, men de mindre Dele, som kunne bemærkes, nemlig de Smaa=

forn, Smaafrimler eller Smaalegemes, hvori Mineralier kunne udstyffes, ere atter meget ensformige. Denne Smaadelenes ensformige Skikkelse nærmer sig ofte til at være en Trækant, Ottekant, o. s. v., og man kalder den saa en Kryстал, f. Ex. i storkornet Salt. Men ved mange Mineralier kommer denne Kryсталform ikke rigtigt tilsyne i alle Smaadele. — (Denne Kryсталform kunne ellers ogsaa andre Ting antage, naar de gaae over i en Tilstand, der nærmer sig til at blive mineralsk, f. Ex. Is, Sne, Sukkerkandis, Trækul, o. fl.)

(312) Ligesom Dyr og Planter inddeles i Klasser efter de faste og uforanderlige Karakterertræk, eller Kjendemerker, i deres indvortes og udvortes Skikkelse, saaledes kunne Mineralierne inddeles efter det Karakteristiske, eller Særegne, i deres allerede i sig selv uvisse Skikkelses **Foranderlighed**. Derefter kan man dele dem i fire Klasser, nemlig: 1) Metaller, som kunne gjøres flydende i Ilden, eller smelte, og som lade sig strække, uden at Massens Dele derfor skilles fra hinanden; 2) Brændbare Mineralier, som kunne opløses i Ilden, saa at Delelene for det meste forsvinde i Luften; 3) Salte, som kunne opløses i Vand saa aldeles, at slet ikke Synet meer, men kun Smagen kan opdage de fint adskilte Dele deri; 4) Jord- og Steen=Arter, eller alle andre Mineralier, som ved Stød og Slag kunne gaae itu eller skilles ad, men hvor Fossiliet's Forandring blot bestaaer i Omfanget's eller Størrelsens Forandring.

Men mange Mineralier kunne tillige forandre Skikkelse paa en anden Maade, end den her nævnte for hver Masse karakteristiske eller ejendommelige Maade. Saaledes kan Diamanten, som er en Steen, og Zink, som er et Metal, ogsaa brænde i stærk Hede; Kalk, som er en Jordart, kan opløses i Vand; Stene kunne efterhaanden angribes af Luften og opløses, eller forvittre; ligeledes kunne flere Metaller deelviis fortæres af Luft og Fugtighed, eller ruste, f. Ex. Jern og Kobber, og alle Mineralier kunne ved et Hug skilles ad, naar Kraften og Redskabet, som anvendes, er afsæst derefter.

(313) Blandt **Metallerne** ere de mærkeligste: **Guld, Sølv, Platina, Kobber, Jern, Bly, Tin, Zink, Arsenik, Dvægsølv.** De ere de tungeste af alle Legemer; saaledes er Platina 20 Gange tungere end Vand, Sølv 10—12, Jern 7 Gange; og Dvægsølv, det eneste Metal, som er flydende, er saa tungt, at Jern kan svømme paa det, ligesom Træ paa Vand. Foruden ved Tyngden udmærke Metallerne sig ved at de have en egen Gløds, at de kunne smelte i Ilden, bøjes og strækkes ved Slag og Tryk, og saaledes forarbejdes til allehaande vigtige Redskaber.

Ejælden findes Metallerne rene eller ublandede; de kaldes i saa Fald gedigne; saaledes kunne findes Platina, Guld, Sølv og Kobber, men de andre Metaller forekomme kun blandede og tildeels opløste og ligesom skjulte. Er Metallet saaledes sammensmeltet med en anden Ting, at det ligner en Steen, saa kaldes denne Steen en **Malm** (eller ogsaa **Ertz**). **Magneten** er saaledes en **Jernsteen** eller **Jernmalm**, og **Rødfridt** ikke andet end **Jern=Veer**. Metallet **Zink** faaes ved at smelte **Mineralet Galmei**. To bekjendte Farver, det røde **Monne** og det bruungule **Dfker**, ere egentlig **Bly=Jord** og **Jern=Jord**. — Hine tre førstnævnte Metaller kaldes de ædle, fordi de ikke kunne ruste, og fordi de beholde deres Gløds i Ilden; alle de andre kaldes uædle.

(314) **Metallerne's** **Uværdighed** i **Livet** er stor og mærkværdig og vidner om **Mennesk=slægtens Kløgt og Udholdenhed**. Hvo kan ikke nævne **Exempler** paa sli **Uværdighed**? f. **Ex.** —, —, —, —, —, —, —, —. Men hvad enhver ikke ved er, at flere Metaller anvendes i **Medicinen**, saasom **Jern, Dvægsølv, Spydglands, Wis= muth, o. fl.** — Ved **Kunst** kan man forbinde og forandre nogle Metaller; saaledes kan man ved **Sammensmeltning** af **Kobber** og **Zink** faae det smukke gule **Messing**, af **Kobber** og **Tin** det udenpaa graagrønne men indeni gule **Bronze**, og ved en vis **Behandling** med **Kul Staal** af **Jern**.

(315) Af **brændbare Mineralier** gives der ikke

mange. Nogle brænde ikke med Lue, men gløde kun. Steenkul, Bruunkul og Tørv bruges istedenfor Brænde, de første især i Bærksteder og Fabrikker, de sidste især i Husholdninger. De sorte glindsende Steenkul ere saa haarde, at de kunne slibes til Perler og anden Pynt. Tørv er et af de yderst saa Mineralier, som endnu kunne blive til, hvorfor man altid efter en fast Plan maa behandle sine Moser, at de kunne faae Tid til at voxe igjen. Tørv findes især i Danmark, Holland og det nordlige Tydskland. Rav er en Slags Harpix af undergaaede Naaletræer, som hos os opkafter af Vesterhavet; det bruges til Halsbaand, Mundstrykker og Ørenringe, og desforuden til Fernis, Røgelse, o. a. m. Svovl bruges til Krudt, i Apotheket, til at lave Zinnoberrødt af, og til a. m. Det bekjendte Blyant er ligeledes brændbart, saavelsom Diamanten, den haardeste og skjønneste Edelsteen.

(316) **Saltene** have det Egne, foruden Oplosningen i Vand, at de efterlade en Smag paa Tungen, naar den berører dem. Af Salte findes kun Steensalt i mægtige Mængder, eller Lejer, i Jorden og udhugges af Bjergfolk ligesom Metaller. Kogsalt kaldes dette Salt, naar det er opløst i Havet eller i Søer og Kilder; ved Solens Varme eller ved Røgning kan man nemlig faae Vandet til at dampe bort, medens Saltet bliver tilbage og samler sig i fine smaa Krystaller. Saltets Vigtighed ved Madlavningen, saavelsom til længe at bevare alle Slags Fødevarer, er bekjendt nok.

Flere andre Slags Salte vindes ved Tilberedning, men findes sjælden gedigne, f. Ex. Salmiak, der blandt andet kan udtrækkes af Komøg, og som bruges hyppig i Apotheket, af Farveren, af Guldsmedden, o. fl.; Alun, som især tjener til at faae Farverne till at holde fast ved Tøjet; Vitriol, som tilberedes af Jern og Kobber og bruges deels i Medicinen, deels i Farverierne; Salpeter, som især avler sig i Jorden inde i Staldene, paa fugtige Mure og lign. St., og anvendes paa mange Maader; desuden Bittersalt o. fl. a.

(317) **Jorde** og **Stene** ere i Grunden aldeles et og det samme, thi enhver Steen er ikke andet end fortættet eller haard Jord, f. Ex. ligesom Is kunde kaldes Vand, der var bleven haardt. Jordene, eller Jordarterne, kunne ikke strækkes, heller ikke brænde og heller ikke opløses i Vand; men ved Ild kunne de fortættes eller forhæres til Stene. Der gives flere enkelte Jorde og Stene, men især endeel blandede, eller mængede. Med Hensyn til Hovedbestanddelene og de deraf følgende Hovedegenskaber i de forskjellige Jordlegemer kan man dele disse i flere Klasser, blandt hvilke Kalkjordene, Leerjordene og Kiseljordene ere de mærkeligste.

1. Kalkjord er en Hovedpart i Danmark's faste Underlag og det eneste, som hos os danner smaa Bjerge, f. Ex. paa Møen. Til denne Klasse hører det skønne Marmor, som bruges til Bygninger, Billedstøtter, Zirater o. m., det klare fine Alabaster, hvoraf gjøres Basen og Lamper, Kridt, Gips og Mergel. Kalk, saavel som Kalksteen, er sædvanligst hvidagtig eller aldeles hvid; men Marmor kan have mange forskjellige Farver. I Kalksteenshuler opstaaer endnu i vore Dage et Mineral, nemlig Drypstenen, i det at det nedløbende Vand afløser Kalkdele og nu bliver til en hængende Tap (ligesom halvsmltet Is danner Istapper), istedenfor at løbe heelt ned.

Kalkens Nytte er stor; med den haarde kan man ligefrem bygge; af brændt, eller egentlig gennemhødet, Kalk laves Muurkalk. Desuden er den uundværlig for Garvere, Sæbesydere, Sukkerraffinadører o. a. til deres Produkters Rensning; thi Kalken har noget Vedende ved sig, hvorfor man maa vogte sig for de Steder, hvor der lædskes Kalk.

2. Leret er en Hovedbestanddeel af Jordsmønnen i Danmark, og naar den lerede Mark har en passende Deel Sand i sig, saa kan der avles rigelig Sæd i den. Leer er sædvanlig gulgraat, sluger meget Vand, hærdes let af Solen, og faaer saa Kevner. Til denne Klasse hører det sædvanlige Teglstensleer, Pottemagerleer, som er graat, fiddet og

finere, Pibeleer, som er endnu finere, Porcelainsleer, som er det allerfineste; desuden Rødkridt, Tavle- og Grisfel=Skifer, Blaaleer, o. fl. Der gives ogsaa Leer=Mergel, hvor nemlig Kalken ikke er Hoveddelen. Man skjelner imellem simpelt Leer og Mergel ved at gyde noget Veddike paa, da det saa bruser, om det er det sidste. Af Leerjord bestaaer den blaa Saphir, en bekjendt Edelsteen.

3. Det meste Kalk er sprødt og smuldrer let, Leerjord kan være dygtig haard eller ogsaa stærkt hærdes; men Kiselstene ere de allerhaardeste og næsten ubrydelige. Til Kiselklassen regner man de fleste Edelstene (uagtet flere af dem indeholde meget Leerjord), saasom den røde Rubin, den gule Topas, den grønne Smaragd, den violette Amethyst, den mørkerøde Granat, foruden Agat, Jaspis, Karniol, og den skønne klare Bjergkrystal, m. fl. a. Edelstenene ere, skjønt de komme fra Mørket, mere eller mindre gennemsigtige og farvede. De slibes og bruges til Pynt og Prydelse. Flere findes vel i Europa, men de fleste og kostbareste fremdrages af Indiens og Brasiliens Jordbund.

Endvidere hører hertil Flintesteen, hvormed man flaaer Ild; Sandsteen, som er Kiselkorn, forbundne ved Hjælp af Kalk og Leer; Lava, som kommer flydende ud af ildsprudende Bjerger og siden størkner; Dvarts, som er en af de rene Kiselstene. Naar Dvarts findes i ganske smaa Korn, hedder den Sand, som især findes rundt om ved Havet. Dette Havsand danner Klitter, eller Dyrer, høje Banker paa Kysten, som i Holland naae en Højde af 50—100 Fod, og tjene ofte til Værn mod Havet. Det fineste Sand er Flyvesand, som maa holdes i Uve ved at beplantes, da det ellers kan fordærve hele Landstrækninger ved at sprede sig; ja det kan undertiden begrave baade Mennecker og Fæ, naar det slipper reent løs. Det findes f. Ex. paa Vestkysten af Jylland, i Skaane i Sverrig og ved Bordeaux i Frankrig. Paa dette sidste Sted danner Sand en Slette, 4 Gange saa stor

som Fyen, hvor næsten alle Indbyggere bestandig gaae paa Styler for at komme desbedre afsted.

I Sjælland ved Tidsvilde er det nu dæmpet ved Plantning; men paa flere Strog der kunne dog Beboerne ikke have Lov til at holde Dvæg, fordi dette let kunde bryde den løse Jordskorpe igjennem, som dækker Flyvesandet.

(318) En Sort Jord og en Sort Steen have deres Oprindelse af Dyres og Planteriget. Den første er Muldjorden, den overalt udbredte sortebrune Jord, som, blandet med Kalk, Leer eller Sand, udgjør Jordsmonnet alle vegne, og hvori alting groer, Træer, Planter, Korn, o. s. v. Den bestaaer af forraadnede animalske (o: dyriske) og vegetabiliske (o: planteartede) Dele, og opstaaer altsaa endnu bestandig, ligesom Jorven, der har lignende Oprindelse. — Den anden Sort er Forsteningerne, eller Petrefakterne, som ere utallige Rester af Dyr og Planter, der forgik i den store Syndflod, eller maaskee i flere saadanne Oversvømmelser, s. Ex. af uhyre store eller meget lange Pattedyr og Firbeen, af Træer, Fiske, Orme, Bloddyr, o. a., af Palmer og Brægger, o. s. v. De findes hyppigst i Bjerge. De saakaldte Jordenkliter ere forstenede Enegle. Alle Steenful ere ogsaa egentlig blevne til af Planter, nemlig af forgaaede uhyre store Skove; Hav (315) er en lignende Levning. Saaledes ligger der da dybt i Jorden en Forverden skjult, og sikkert skal ogsaa, naar engang Timen slaar, vor Verden skjules og for-gaae; thi intet er evigt uden Manden!

VIII. Mennesket især dets Legeme.

(319) Mennesket har store Fortrin fremfor Dyret. Sammenlign dig selv med et Dyr! Dyret gaaer bøjet heelt forover, men du gaaer oprejst; Dyret kan kun see frem for sig eller nedad, men du kan see opad og rundt omkring dig med største Lethed. Du har Hænder, men Dyrene have ikke Hænder. Og hvor nyttige ere ikke

Menneskets Hænder! Han kan skrive, tegne, skære, sye, kjøre Heste, o. mg. a. med sine bøielige fiintfølende og næmme Hænder. Du kan tale, men det kunne Dyrene ikke. Og hvilket uourderligt Gode er det for os, at vi kunne tale! Ved Hjælp af Talen kunne vi meddele andre vore Onsker og Bønner, vore inderste Tanker og skjulteste Følelser; kunde du ikke tale, hvordan skulde du saa kunne forklare Lægen, af hvad Art din Smerte eller Ildbeftindende er, naar du er syg? Og hvordan skulde han, uden Talem, kunne give dig sit forstandige Raad?

Mennesket kan naae en Alder af 60 til 70, ja 80 til 90, og selv 100 Aar og derover. De allerfleste Dyr blive ikke halv saa gamle, og kun yderst faae opnaae ligesaa høj en Alder, blandt hvilke Elefanten, Ornen og Skildpadden ere. — Mennesket har mere Leve-Kraft eller Udholdenhed end Dyrene; thi det kan forholdsviis taale længere Anstrengelse og bære større Smertor, end de allerfleste Dyr; og ved Bane, Hårdelse og Kunst formaae vi at forhøje denne naturlige Levekraft endnu mere. — Mennesket kan leve alle vegne paa den hele Jordklode; thi han kan af Naturen taale og nyde alle de Næringsmidler, som der gives for Menneskeslægten, og han kan indrette sin Klædedragt efter Himmelegnens Beskaffenhed; hvorimod Dyrene som oftest blive kleine og sygelige og tabe den medfødte Styrke og Skjonhed, naar de forlade de Egne, de hore hjemme i, ja endogsaa maae doe, naar de ikke i det fremmede Land kunne faae de særegne Næringsmidler, som alene passe for deres Natur.

Hvad Bevægelsen angaaer, da kan vel Dyret bevæge sig vilkaarligt (o: som det vil) fra Sted til Sted, men alligevel kan det slet ikke foretage sig saamangfoldige eller saakunstige Bevægelser med sit Legeme, som Mennesket. En Hest kan lobe og trække, en Kat kan krybe og flatte, en Hund kan svømme og et Faar kan springe, men Mennesket alene kan foretage alle disse Bevægelser tilsammen og lige godt, og endnu flere til, f. Ex. dreje sig rundt, gaae paa Hænderne, støde Kulbytte, o. f.

v. Han kan fremdeles ride, sidde ned, dans, omfavne sin Ven og trykke ham i Haanden til Velkomst eller Afsked, m. m. Endelig kan Mennesket, uden at bruge Taalens Hjælp, yttre sine Tanker ved Tegn og Gebærder, i det han bevæger Hoved, Dje, Haand, ja det hele Legeme, for at udtrykke Ja eller Nej, vise Lyst eller Ulyst, Glæde, Affky, Forundring, o. mg. a. (Beskriv mig nu et Par Exempler herpaa!) Dyrene mangle vel ikke ganske denne Gave (214), men ere dog yderst indskrænkede i saa Henseende.

Overhovedet er Menneskets Legeme ædlere og skønnere end Dyrets; især kan det menneskelige Ansigt have et Udtryk af Godhed eller Bærdighed eller Ynde, som viser, at der boer en Aand i dette Legeme, langt ophøjet over alt Dyrisk.

(320) Saadanne ere de store Fortrin, som Mennesket af Naturen har fremfor Dyret. Men ikke ringere eller færre ere de mange Goder, han formaaer at tilegne sig. Mennesket kan nemlig ved Hjælp af sin Sjæl lære utallige Ting, som Dyrene ikke kunne gjøre sig det fjerneste Begreb om. Mennesket kan tænke; ved sin Eftertanke kan han opfinde uendelig meget; ved sine Opfindelser kan han forbedre sin Tilstand, baade sin aandelige og legemlige, eller, med andre Ord, kan han gjøre Fremskridt; Mennesket kan paa denne Maade udvikle, forhøje og fuldkommengjøre sine Evner og Anlæg, eller han kan danne sig, kultiveres. Man kalder derfor den forædlede Tilstand, hvori Menneskene hos saaledes udviklede Nationer befinde sig, Kultur eller Dannelse. Menneskets Evne til saaledes at gaae frem hedder hans Perfektibilitet, o: Udviklingsævne.

Det er derfor intet Under, at Menneskene bruge saa lang Tid til at blive vogne i. Dyrene — det vil sige de højere Dyr, som Pattedyr og Fugle — ere almindelig udvogne nogle faa Uar efter Fødselen, men Mennesket først i en Alder af 16—18 Uar. Thi i Menneskets Ungdom skal langt mere forberedes og udvikles end i Dyrenes, der blot skulle naae Styrkens og Sundhedens fulde Maal.

Menneskets Liv er derfor ligesaa indholdsrigt og afvejlende som Dyrets er tomt og ensformigt. Hvilken Mængde af Begivenheder ligger der ikke imellem det lille Barns og den modne Mand's Liv! Det lille Barn kan hverken gaae eller staae og er langt hjælpeløse end Dyrungen; men hvad kan det ikke udvikle sig til! Til en Mand, som tæmmer og behersker de største blandt Dyrene, som kraftfuld kan modstaae Ildens, Havets og Stormens vældige Magt, og hvem tidt endogsaa mange andre Mennesker villigen adlyde.

(321) Menneskets allerypperste Fortrin fremfor Dyret er denne Kraft til at tænke, denne Duellighed eller Evne til at **modtage Dannelse**, som Gud har skjenket hans Sjæl. Ved dens Hjælp er alt Godt og Stort og Herligt **opfundet** som den hele Menneskeslægt fra Aarilds Tid af har frembragt paa Jorden.

Dyret kan vel sørge for sit Livs Ophold og Sikkerhed og beskytte sig mod Angreb og Farer, ja Dyrene have ofte medfødte Forsvarsvaaben, f. Ex. Horn, Kløer, fremragende Tænder o. a., som Mennesket ikke har; men Mennesket har ved Opfindelse eller Kunst vidst at skaffe sig al sliig Beskyttelse i langt fortrinligere Grad. I sine faste Bygninger er han med sit Gods beskyttet mod Kulde og Hede, mod Regn og Blæst, mod farlige Dyr, ja tidt selv mod fjendtligt sindede Mennesker. Af Planter og andre Naturgjenstande forstaaer han at tilberede en stor Mængde Lægemidler mod de Sygdomme og Skader, der kunne ramme ham, hvorimod Dyrene ofte maa ynkelig omkomme af Mangel paa Pleje og Hjælp i rette Tid, naar der fejler dem noget. Mennesket kan ved Dæmninger beskytte sig mod Oversvømmelser, ved Afledere mod Lynilden, ved Klæder mod Kulde og Uvejir, ved alle Slags Vaaben mod vilde Dyr og mod Fjender blandt Menneskene, og ved betimeligt Overlæg mod Hunger og alle dens skrækelige Følger. Vel lærer Instinktet (212) flere Dyr baade Forsigtighed og Forsynlighed — f. Ex. naar Trækfuglene flyve til sydlige Lande om Vinteren, naar flere Musarter samle Forraad til samme Tid, o. s. fr., naar en Fugl, som kal-

det's Pirol, i Amerika, hænger sin Nede paa de tynde Grenes yderste Spidser, hvor Uberne, der saa gjerne ville snappe deres Egg, ikke vover sig ud — men Menneskets planmæssige Fremgangsmaade kan dog udrette uendelig mere.

Ikke saa Dyr have vel en langt større Legemsstyrke end Menneskene, f. Ex. Ogen, Løven, Elefanten o. a.; en Elefant kan, blot med et Løv om Snabelen, træve affted med Bjælker, som tyve Mennesker knap kunne rokke af Pletten, og naar en Hval slaaer med Halen, der er 20—25 Fod bred, paa Havsladen, saa kan det høres i en Afstand af 2—3 Fjerdingvej; o. s. v. Men saa har Mennesket faaet Forstand og Kløgt, saa han alligevel kan tæmme og beherske dem. — Store Dyr kunne bevæge sig hastigere end Menneskene, og Fuglenes Flugt fører dem i kort Tid hen over hele Lande; men Menneskets Sindrigheid har lært ham at bygge Bogne og Skibe, tæmme Heste, Kameler og andre, hvis rappe Fod saa igjen tjener ham. — Saaledes have ogsaa flere Dyr skarpere Sandser, men Opfindsomheden har lært Misset at udvide sin Erfarings-Kreds langt ud over hans Sandse-Kreds. Med Kikkerter og Forstørrelsesglas kan Mennesket see bort i Mileviis, og opdage hjerne tilforn ukjendte Ting, f. Ex. paa Himmelen, og yderst smaa Ting, f. Ex. Smaadele i Dyr og Planter, hvorved hans Kundskaber i høj Grad ere blevne udvidede. Ved Talerør kan Lyden bringes meget længere end ellers. Uden et Talerør, eller en Raaber, kunde man ikke styre de store Skibe i Storm og Uvej, hvor Knagen og Bragen, Piben og Tuden overdøver den simple Stemme. Endnu langt længere kunne vi tale og høre ved Hjælp af Skrivekunsten. I nogle Maaneder kan Posten nemlig bringe os Brev fra det fjerneste Sted paa Jordkloden, og vi saaledes erfare, hvad der senest er forefalden der.

Adskillige Smaadyr leve i et Slags Selskab, hvori de hjælpe eller i Nødsfald vel ogsaa forsvare hinanden, saaledes Bier, Myrer, Bævere, o. fl. Ogsaa andre, saasom Uber, Hjorte, Elefanter og mange Fugle leve sam-

men i Flokke. Om Genserne, en Slags letfodet Bildt paa Alperne, fortælles, at de altid have en paa Udkif som Skildvagt, der piber, naar Mennesker nærme sig; om Franerne fortælles, at de paa deres Tøge sffrige til hverandre for ikke at blive skilt ad, o. a. m. Men alt dette er dog for slet intet at regne, naar det sammenlignes med det menneskelige **Selskabs Orden, Hensigtsmæssighed, Omfang og Varighed**, hvorom vi siden skulle læse adskilligt.

Alle disse Goder, som Tænkraften saaledes sjenker Mennesket, kommer han altsaa i Besiddelse af, fordi han ikke blot er et Dyr, men en udødelig Aand i et dyrist Legeme. Det Aandelige i Menneskets Væsen kaldes hans **Sjæl**; men om denne skulle vi først længere hen læse noget. Her handles blot om:

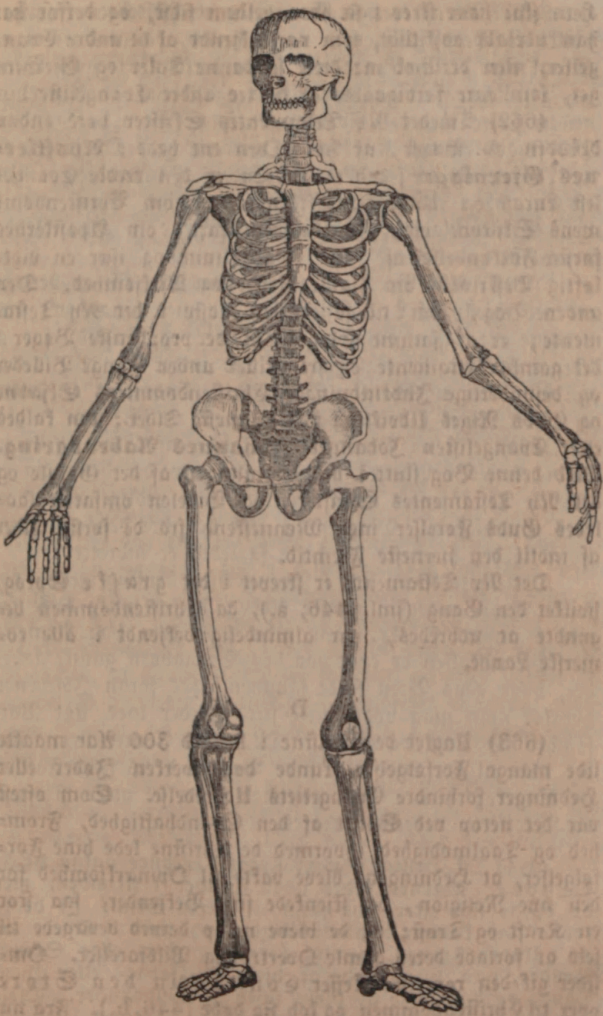
det menneskelige Legeme.

(322) Menneskets Legeme, dette Sjælens kunstige og beundringsværdige Redskab, er sammensat af mangfoldige deels faste deels flydende Dele; alle disse næsten utallige Dele udgjøre med hverandre en Maskine, hvis Sammensætning vi ikke tidt og opmærksom nok kunne betragte, da dette saa tydeligt lærer os at indsee Skaberens Magt og Visdom. Men i at betragte dette Kunstværk maa vi ikke blive staaende ved det Udvertes og Synlige, men tillige og fornemmelig betragte det Invertes, som er det Væsentlige og egentlig Virkende i det. Synlig for os deler Legemet sig i Hoved, Krop og Lemmer, og indvertes deler det sig ogsaa paa samme Maade, efter Beenraden at regne. Men tage vi derimod den hele Maskine og alle den ydre og indre Forretninger (eller Functioner) i Betragtning, saa kunne vi langt tydeligere lære at forestille os dette Hele saavel som dets enkelte Dele, naar vi betragte a) Kjød og Been for sig, b) Blødet for sig, c) Nervesystemet for sig, og d) Huden for sig.

a. Kjød og Been.

(323) Kjød og Been i vort Legeme kunne sammenlignes med Muur- og Sommerværket i et Huus, der er Sjælens Bolig, ligesom de andre Dele med et Huses andre Dele. Vort Legemes Grundpiller ere de haarde og stærke Been indeni det; deels holde de det hele Legeme opret, deels omfatte og beskjerme de de ædleste Underdele, saasom Hjernen, Hjertet, o. fl. Alle Been tilsammen, i Antal noget over 250, udgjøre vort Legemes Beenraad. Endeel af Benene have en flad og bred Form, f. Ex. Hovedets og Underlivets, andre have Formen af et Rør, og ere da hule indeni, f. Ex. Armenes, hvilken Beenhuulhed saa indeholder en blod Materie, der kaldes Marv. Alle Been ere overtrukne med en meget fin Hinde, der fastholder de smaa Arer, hvorigjennem Benet drager sin Næring, ligesom en Plante gennem sine Rodder.

Beenraden bestaaer, som sagt, af tre Hoveddele, nemlig Hoved, Krop og Lemmer. Hovedets Been ere igjen to Slags, nemlig Hjernefalkens 8 og Ansigtets 14 Been. Hovedets Overdeel, eller Hjernefalken, synes vel at være et eneste stort kugledannet Been, men den bestaaer alligevel af flere, saasom Pandebenet fortil og Nakkebenet bagtil, Tæsebenene overst oppe, og begge Lindingbenene paa Siderne. Blandt Ansigtsbenene ere Næsebenet, Kjævebenene, o. a. — Kroppens Been ere tre Slags, nemlig Rygradens, Brystets og Bækkens. Rygraden er et langt sammensat Been midt i Ryggen fra Bagdelen op til Hovedet; det bestaaer fornemmelig af 24 Hvirvelbeen, og er en smal Støtte, der bærer Hovedet, ligesom en Stilke bærer sin Blomst. Til Midten af denne Støtte ere Brystets Been fastgjorte: paa begge Sider af de tolv mellemste Hvirvler ere nemlig de halvrunde Ribbeen befaestede med meget stærke Bænd; disse 24 Ribbeen krumme sig fra Rygraden af i en Halvcirkel frem foran, hvor deres Ender hænge sammen med den smalle Plade, som har Navn af Brystbenet. Til det Nederste af Rygraden, eller

det hellige Been, er paa hver Side et Høftebeen fastgjort, hvilke to Been, tilligemed nogle andre, danne ligesom en Skaal eller et Bækken; disse hedde derfor Bækkenets Been. — Til Lemmerne høre Arme og Been; de ligne hinanden saare meget. Foruden de finere Been i Haand og Fod findes en tyk Knokkel i Overarm og i Overbeen, eller Laaret, og to smallere, ved Siden af hinanden, i Underarm og i Underbeen. Andre vigtige Been ere f. Ex. Skulderbladet, Knæfalten, Benene i Haandleddene, o. fl.

(324) Alle Been i Legemet, som ere til at bevæge, ere ved Hjælp af Led fast forbundne med hinanden: men Leddene ere igjen omgivne af Sener og Baand, for at Benet ikke saa let skal gaae af Led under en eller anden voldsom eller usædvanlig Bevægelse. Endvidere er Enden af hvert Been i Leddet belagt med Brusk, som er glat og elastisk, for at Benet ikke skal lide af Stød og lettere kunne drejes i Leddet; desuden kommer der bestandig en Bædske ud af nogle smaa Kjertler, som vedligeholder Ledets Smidighed. Maa man ikke beundre den vise Omhyggelighed, hvormed alt dette saaledes er indrettet?

Legemets Been ere i Begyndelsen bruskagtige og hos spæde Børn endogsaa ganske bløde; derfor synke disse saa tidt sammen, f. Ex. naar man bær dem paa Armene. Ja Hjerneskallen er endogsaa hos Smaa børn ganske aaben der, hvor dens Been støde sammen, især foran Tisbenet, hvorfor man maa vogte disse fire Steder med stor Forsomhed for Tryk og Stød. De kaldes Fontener. Fra det 15de til det 20de Aar faae Benene deres fulde Fasthed og Styrke; men i Alderdommen blive de atter skjøre, da Bædsferne tildeels udtørres.

(325) Til Benene i vort Legeme regnes ogsaa de 32 Tænder. Barnet fødes uden Tænder i Munden, men de bryde lidt efter lidt frem af deres Skul. I de to første Aar komme i Almindelighed 10 frem i Over- og 10 i Under-Kjæven, nemlig forrest 4 For- eller Skære-Tænder, paa hver Side af disse 1 Hjerne- eller Øjen-Tand, og bag hver af disse igjen 2 Kindtænder. Disse

20 kaldes Mælketænder. I det 6te eller 7de Aar komme 4 Kindtænder; men fra det 7de Aar falde efterhaanden Mælketænderne ud, og nye og stærkere komme frem. Fra det 15de til det 25de Aar komme endelig 8 Kindtænder endnu til, af hvilke de bagerste kaldes Viisdomstænder. Breenmassen i Tænderne er den haardeste i hele Legemet, og stiller sig desuden fra de andre Been, ved at den meget sjælden erstattes igjen, naar den bestadiges, hvorimod endeel af de andre Been, naar de brydes, eller stykker af dem udtages, kunne groe til igjen; ja saadanne Been blive endnu haardere, hvor de vore sammen. Tænderne have udenpaa en Glasur; i det Indvendige befinde sig fine Nerver og Aarer.

(326) Den hele Beenrad er meer eller mindre be-
dækket med Kjød, som væsentligen bidrager til at give vor hele Skabning Huld, Skjønhed og Udtryk. Disse ydre Kjøddele bestaaer af flere hundrede Bundter eller tykke Baand, som hedde Muskler; men den enkelte Muskel bestaaer igjen af utallige fine langs med hinanden løbende Kjødtrævler, som indbyrdes ere forbundne ved en fiin Hinde, den saakaldte Celle væv, er forsynet med Blodkar og Nerver og har en rød Farve. Muskulens Ende, hvormed den hæfter sig fast, har i Almindelighed haardere sejere Trævler og en hvid glindsende Farve; disse Ender ere Senerne. Musklerne ere de nærmeste Rødsfaber til at udføre Bevægelser med, i det at de have den mærkelige Egenskab, at kunne trække sig sammen og atter udvide sig, og derved forandre de enkelte Legemsdeles Stilling, efter-
som Sjælen vil det. Denne Kraft i Musklerne kaldes deres Pirrelighed, eller Irritabilitet.

I det Indre findes ogsaa mange Muskler, f. Ex. i Mave og Larmene; Hjertet og Tungen ere ligeledes hver en mægtig Muskel; i Øjet findes saare fine Muskler. Alle disse ere ogsaa Bevægelsesredskaber.

b. Blodet.

(327) Den Næring, som alle Legemsdele stadigen trænge til, faae de af Blodet, der drives allevegne hen, saavel i det Ydre som i det Indre, og tilfører endog de

mindste Dele sit nærende Stof. At Blodet saaledes løber om, samt at det forfriskes, naar dets Kraft er slappet, og at det regelmæssigen fornyes, naar det er forbrugt, er derfor en yderst vigtig Forretning i vort Legemes Maskineri, eller Organisme. Denne Forretning have de mærkværdige Indvoldene i Over- og Underlivet faaet, og vi skulle nu læse udførligere om, hvorledes disse ere beskafne og paa hvad Maade de udføre denne deres Forretning.

Kroppen selv, eller Livet som man siger, deles ved en stor Tværmuskel i Overlivet, eller Brysthulheden, og Underlivet, eller Bugen; denne Muskel hedder derfor ogsaa Mellemgulvet. I Overlivet sidde begge Lungerne og mellem dem Hjertet, lidt foran; Lungerne hænge lige ned til Mellemgulvet, og Hjertet hviler derpaa, i det at dets Spids vender fremad og nedad mod venstre, men dets brede Ende bagud og opad mod højre. Hjertet holder Blodet i uafbrudt Bevægelse; Lungerne tjene til dets Forfriskelse, naar det er slappet.

(328) Hjertet er et huult af stærke Kjødbundter bestaaende Legeme, som deles ved en Skillevæg i to Kamre, der hver igjen have to Rum. Med disse Kamre staae Arterne i Forbindelse. Arterne ere de Rør, i hvilke Blodet løber til og fra alle Legemets Dele, og som desaaarsag forgrene sig overalt i samme. Men Hjertet formaar ganske af sig selv, alene ved sin Muskelkraft, at sammentrække og udvide sig med overordentlig Spændkraft; uafsladelig støder det derved Blodet ud i de saakaldte Pulsaarer (eller Arterier), fra hvilke dette, efter at have affat nærende Dele rundt omkring, gaaer over i de saakaldte Blodaarer (eller Vener), for at vende tilbage til Hjertet, hvorfra det igjen udstødes, hvortil det igjen vender tilbage, og saaledes vedbliver, saalænge et Menneske lever. Den Vej, som Blodet maa lægge tilbage under dette sit Omløb (eller sin Circulation), er næsten 150 Fod lang, og dog bruger det ikke meer end 5 Minutter dertil. Hvilken mærkværdig Hurtighed er ikke det!

Et sundt Menneskes Hjerter trækker sig 60—80 Gange

ge sammen i 1 Minut, altsaa omtrent 4000 Gg. i 1 Time; hos Barnet skeer dette endnu flere Gange, hos den Aldrende derimod færre. Hjertets Slag føler man tydeligst i den venstre Side ved det 5te og 6te Ribbeen. Dette Slag forplanter sig til Pulsaaernerne, og hvor en stor Pulsaaere er nær ved Legemets Overflade, f. Ex. ved Haandleddet, kan man tydelig føle det. I syg Tilstand slaarer Pulsen, efter de forskjellige Sygdomme, enten hastigere eller ogsaa mattere end ellers, hvorfor Lægerne altid først føle efter Pulsen.

(329) Blodet uddrives fra det venstre Hjertekammer og vender tilbage i det højre; men inden det igjen gaaer over til det venstre, foregaaer dets ovenfor nævnte Forfriskelse i Lungerne paa følgende Maade. Af Lungerne hænger den ene i den højre, den anden i den venstre Side af Brysthulheden; det er bløde svampede Legemer, fulde af Smaarum eller Kar, med Luft i. Men hvorledes kommer der Luft i Lungerne, ville I vel spørge! dette skeer saaledes: Luften indaandes igjennem Næsen eller Munden og gaaer derpaa igjennem den bagerste Deel af Munden ned i Luftrøret; men dette er et Rør, bestaaende af bruskagtige Ringe, hvis fine Ende-Grene naae ned i Brystet og der udbrede sig i begge Lunger. I kunne føle Luftrøret foran i Halsen tæt under Huden. Naar nu Brysthulheden udvider sig ved Hjælp af Mellemgulvs- og Ribbens-Musklerne, saa trænger der Luft ned i Lungernes fine Smaarum; vel sammentrækker Brystet sig strax igjen, saa at den indaandede Luft atter udstødes, men strax igjen kommer der ny Luft ind ved en ny Udvidelse, og saaledes vexler det uafsladeligt, saalænge et Menneske lever.

Men denne indaandede Luft er just det, som Blodet forfriskes ved. Naar nemlig dette kommer tilbage til det højre Hjertekammer, saa er det søkket, fordi det har afgivet sine bedste Dele, og har en sort Farve; inden det nu gaaer over til det venstre Kammer, udgyder det sig i Lungerne, indsuger der de forfriskende Dele af den indaandede Luft (hvilke Dele kaldes Ilt eller Suurstof) — i det at

Blodkarrene, med det sorte Blod, i utallige fine Forgryn timer omgive mange smaa Luftkar — og gjenvinder derved tillige sin skønne røde Farve; det affætter desuden der visse urene Partikler, der saa bortføres af Legemet ved Udaandelsen, hvorpaa det med forynget Kraft gaaer ned i Hjertet igjen. Heraf kan man ogsaa begribe, hvorfor Luften tilsidst bliver tung eller uren i et indelukket Rum eller i en Stue, hvor mange Menneker ere forsamlede, thi efterhaanden forbruges Ilten, som er i Luften, og Blodet kan ikke faae sin nødvendige Forfriskelse; man føler da tilsidst indvortes Hede, ja Beklem melse.

(330) En anden særdeles vigtig Hjælp af Aandedrættet have vi, naar vi tale. Vi frembringe nemlig Stemmen og dens forskjellige Lyde, i det at vi med Taleredskaberne, som ere Ganen, Tungen, Tænderne og Læberne, trykke og bevæge den Luft, der ved Aandedrættet kommer op af Lustrøret; Aabningen i dette, som er ganske smal, kaldes derfor Stemmeridsen. Sang, og tildeels ogsaa Latteren, foregaaer paa lignende Maade.

(331) Ligesom Overlivet har den dobbelte Forretning, at omdrive og at forfriske Blodet, saaledes har Underlivet den tilsvarende dobbelte, at udpresse Saften af de nydte Næringsmidler og at frembringe nyt Blod af denne Saft. Thi Blodet taber stedse baade i Kraft og i Masse ved at afgive Næringsstof til Legemet; dette Tab maa idelig erstattes, hvilket skeer ved at spise og drikke, eller tage Næringsmidler til sig, og af disse at avle nyt Blod. De Indvolde, som udføre dette, nemlig Maven, tæt under Mellemgulvet, Leveren paa dens højre, Milten paa dens venstre Side, og Tarmene neden under, hedde Fordøjelsesredskaberne. Den første Deel af dette Underlivets Arbejde, nemlig Næringsmidlernes Oplosning, kaldes den egentlige Fordøjelse; den anden Deel er den egentlige Blodfrembringelse.

Fordøjelsen gaaer saaledes for sig. I det Ma den tykkes af Tænderne, vædes den af Spyttet, som

Kommer ud af Spytkjertlerne inde i Munden; dermed begynder allerede Opløsningen eller Fordøjelsen. Derpaa skyder Tungen det Nydte tilbage i Munden hen over Lustrøret og ned i Spiserøret, hvorpaa vi synke det. I vilde vel spørge om, hvorledes Maden kan komme hen over Lustrøret, uden at gaae ned i det; men dette opnaaes derved, at Lustrøret er forsynet med et lille Laag, som Maden let glider hen over. Alligevel skeer det stundom, at en Krumme eller andet lille Stykke slipper ned i Lustrøret (hvilket saa hedder at faae noget i Brangstruben eller den gale Hals), og det maa da hostes op igjen. — Gjennem Spiserøret, eller Madpiben, som gaaer bag ved Lustrøret og som naaer igjennem en Abning paa Mellemgulvet ned i Underlivet, synkes det Nydte ned i Mave. Mave n er en Sæk eller Pung, bestaaende af tre Hinder udenom hinanden, der ligger paa tværs fra venstre til højre, og som modtager de nydte Næringsmidler indad en Abning henimod venstre, der kaldes den øvre Mavemund; Føden forarbejdes nu her til en tynd Grød ved Hjælp af den skarpe Mavesaft.

(332) Dermed er den egentlige Fordøjelse sluttet, og nu begynder anden Akt, nemlig Blodets Tilberedelse. Den i Mave n bearbejdede Næring gaaer igjennem den nedre Mavemund, i den højre Side tæt under Leveren, ud i de øverstliggende Larme, som hedde de tynde Larme og udgjøre den største Deel af disse. Men denne Mund har en Klap, som hindrer Maden i at komme ud i Larmene, før den er rigtig fordøjet. I Larmene, som ere bløde Rør, bestaaende ligesom Mave n af en tredobbelt Hinde, blandes Føden med nye Safter og Slim og fornemmelig med Galde n, der igjennem Galdegangen kommer fra Leveren og som stiller de brugelige og ubrugelige Dele i det Fordøjede fra hinanden. — De første faae derved Udseende af en hvid mælkeagtig Bædse, som kaldes Nærings saften. Denne indsuges derpaa af de fine Kar, der hedde Mælke aarerne og som udspringe med mangfoldige smaa Mundinger fra Larmenes indvendige Flade, føres saa igjennem en Mængde Kjerte

ler, og udgydes endelig i et fælles Kar, den saakaldte Brystgang, der ligesom Spiserøret gaaer igjennem en Abning paa Mellemgulvet; derfra strømmer saa denne Blodsaft til Hjertet, for at blive til fuldkommen Blod.

De ubrugelige haardere Dele skydes derimod ned i de tykke Tarme, hvor de mere sammenpreses og derpaa udføres af Legemet igjennem Endetarmen. Denne Udtømmelse af Uhumskheder (eller Excrementer), hvilket vi kalde at have Abning, finder hos et sundt Menneske Sted 1—2 Gange i Døgnet. Ved Bane kan man bevirke, at det stcer til regelmæssige bekvemme Tider.

(333) Man kan da nok begribe, at Maven og Tarmene maa være i en bestandig Bevægelse, for saaledes at bearbejde Føden og ved deres Rustler skyde den videre fra Sted til Sted. Denne Bevægelse ligner Regnormens, naar den kryber. De lettere Spiser forblive 2—3 Timer i Maven, de ufordøjeligere, især de fede, 5—6 Timer; i Tarmene forblive de ogsaa nogle Timer. Tarmene, som i lige Længde vilde være 6—7 Gange længere end hele Mennesket, ligge kunstigen slyngede imellem hinanden og indtage derved kun et lidet Rum; men for at de ikke reent skulle forvikles, saa ere de indbyrdes forbundne og befæstede til Nygraden ved en foldet Hinde, som kaldes Krøset (eller Tarmestolen), hvis Kjertler (332) tillige tjene til at skaffe Næringsfasten over i Brystgangen. Det er en sygelig Udvidelse i disse Kjertler, som hos de hjertelsyge Børn foraaarsager den haarde fremstaaende Mave. Desuden ere Tarmene fortil bedækkede af en Tidthud, som kaldes Røttet.

(334) Leveren er den største af Underlivets Indvolde; i den tilberedes den bitter gulgrønne Galde af det Blod, som den modtager igjennem en meget stor Aare, den saakaldte Portaare. Milten bidrager ligeledes paa sin Maade til Næringsfastens Omgjørelse til Blod; den kaldtes før undertiden ogsaa Underlivets Hjerte.

(335) Foruden den her beskrevne store almindelige og bestandige Fornylsesmaade for Blodet, gives der flere

mindre Forandringer, hvorved Blodet ogsaa forfriskes og renses. Igjennem Hudens Kar indsuger Blodet saaledes mange ganske fine Partikler af Ilt, eller Sauerstof, fra Luften; og ligeledes uddunste bestandig Vanddampene igjennem Huden, men de ere saa fine, at de ikke kunne sees. Men naar du er bleven meget varm, trænger der ogsaa synlig en vandagtig noget salt Bædske ud af dit Legeme, som du kalder Sved. Denne affondres ligeledes fra Blodet. Endelig affondrer sig inde i Livet et saltagtigt Vand, som ikke duer til Næring for Legemet, i betydelig Mængde fra Blodet. Denne Udskillelse foregaaer i Nyrerne, som ligge nederst ved Rygraden, og fra disse gaaer dette Vand, som hedder Urin, ud i Blæren for at forlade Legemet.

c. Nervesystemet.

(336) I læste nys, kjære Börn! om de Dele af vort Legeme, som have den Forretning at nære og forfriske dets Liv. Deres Virksomhed er uafbrudt, da Aandedrættet gaaer og Hjertet slaaer og Maven fordöjer ligefaldt, enten vi sove eller ere vaagne. Derfor have Vi Selv, eller vor Vilje, saa godt som aldeles ingen Mægt over disse Dele. Nogle Öjeblikke kunne vi vel holde Aandedrættet tilbage, og nogle Timer kunne vi lade være at nyde noget; men Naturen kræver dog snart sin Ret igjen; Sulten indfinder sig, naar Maven altfor længe intet har havt at fordöje, og Törsten, naar Svælget er altfor tört. Kun i enkelte Tilfælde kan vort Sind, naar det bevæges heftigere end sædvanlig, have en Indflydelse paa dem, saaledes kan man rødme af Skamfuldhed og blegne af Skræk eller faae Hjerteklappen, hvilket netop er Sindets Indflydelse paa Blodets Bevægelse. Men saaledes som Sjælen, uden videre, s. Ex. kan bestemme at see paa noget med Öjnene, at staae eller gaae med Benene, at tage, skære eller pege med Haanden, saaledes kan den slet ikke virke noget

ved Hjælp af Brystet eller Underlivets Dele. Til at virke med betjener Sjælen sig af ganske andre Dele i vort Legeme; men disse mærkværdige Redskaber skulle vi nu læse noget nærmere om.

(337) De Redskaber i vort Legeme, hvorigjennem Sjælen virker, og lader sig paa virke, ere Hjernen og de med den saa nøje forbundne Nerver.

Hjernen er en blød marvagtig hvid og graa Masse, omgiven af Hinder, som udfylder den største Deel af vort Hoved og rundt om er beskyttet af Hjerneskillens Been. Denne samme Materie findes ogsaa i smalle Striber i Rygraden, og kaldes der Rygmarv. Hjernen har flere Afdelinger, hvilke man har givet Navnene den store, lille og mellemste Hjerne. - En stor Mængde Pulsaarer gennemkrydse Hjernen og tilføre den Næring og Forfriskning; medens igjen endeel Blodaarer bortføre det slappede Blod. Men naar Blodet faaer Vane til i altfor høj Grad at trænge til Hovedet, opstaaer et Tryk paa Hjernen, der volder Hovedpine og i Længden kan svække Hjernens Kraft og vor hele Styrke. En lignende Oprindelse har det, at drukne Folk tale vildt, thi de have mistet Hjernens Brug for en Tid ved den Overvættets Mængde Blod, der er stegen op i den. Man maa derfor skye alt, som kan drive Blodet for stærkt til Hovedet.

(338) Fra Hjernen og Rygmarven udgaae Nerverne, fine hvide Traade eller Snore, som sprede sig gjennem Legemet, baade inderst og yderst, til Fingerspidserne og Fødderne, til Hjertet og Lungerne, til Tongen og Øjnene, o. s. fr. Nerverne udspringe parviis, eller symmetrisk, ligeoverfor hinanden paa Legemets højre og venstre Side; og af saadanne Par komme 12 fra Hjernen og over 30 fra Rygmarven. Disse slynges i hinanden, forgrene sig og slynges saa igjen om andre Nerver. Ved disse Nerver er det nu, at Sjælen virker paa Muskler-

ne og derved frembringer Bevægelser i Tunge, Arme, Been, o. s. fr., og ved disse Bevægelser igjen virker paa Mennesker og Ting udenfor os selv, eftersom den vil. Naar derfor den tilsvarende Nerve overskæres eller aldeles sammensnøres, saa bliver det Lem, som den gaaer til, lamt, og kan ikke længere bevæges efter Sjælens Beslutninger.

Men det er kun en Deel af Nervernes Bestemmelse, saaledes at tjene Sjælen i dens Indvirken paa Legemet og derved igjen paa andre Gjenstande. En anden Hovedbestemmelse er den, at Sjælen igjennem dem kan paa virke s, eller modtage Fornæmmelser. Nerverne ere nemlig i højeste Grad pirrelige, hvorfor vi igjennem dem fornæmme ethvert Indtryk udenfra, saavel som hvad der i vort Legeme selv kan foregaae, f. Ex. opstaaende Smerte. Derfor ere de Dele ganske ufølsomme, hvori der ingen Nerver ere, f. Ex. Haarene, og derfor tabe vi al Følelse f. Ex. i Haanden, naar Nerverne i Armen blive overskaarne, thi Sjælen mærker ikke Indtrykket, ikke engang om man skar i Haanden, da Nerverne i Haanden ere ude af Forbindelse med Hjernen. Hjernen og alle disse Nerver tilsammen kaldes Nervesystemet.

(Men der gives endnu et andet Nervesystem i vort Legeme, nemlig Fordøjelsesorganernes. Nerverne heri ere ikke symmetriske, og de ere noget forskjellige hos de forskjellige enkelte Mennesker. Hjernen har ingen Magt over disse Nerver, hvilket igjen er Grunden, hvorfor vi føle saa lidet til hine Dele i sund Tilstand. Ja disse Nerver have omkring i Livet ligesom deres egne smaa Hjerner, nemlig de saakaldte Nerveknuder, og disse forhindre nu just, at den store Hjerne mærker noget til Fornæmmelserne i dette Fordøjelsesorganernes særegne Nervesystem, i det de selv modtage og beholde Indtrykket paa Nerven.)

(339) De Fornæmmelser, som vi have ved Nerverne, og de deraf flydende Forestillinger i Sjæ-

len, komme til os igjennem Sandserne. Vi have fem Sandser, nemlig Fölelsen, Smagen, Lugten, Hörelsen og Synet. Uden disse Sandser vilde vi ingen Tanker kunne giøre os om nogensomhelst Ting i Verden. Vilde du vel kunne have nogen Forestilling om en Roses Farve, naar du ikke kunde see, eller om dens Lugt, naar du ikke kunde lugte? Kunde du vel vide, hvordan en afskudt Bösse knalder, eller en kjørende Vogn kan rumle, naar du slet ikke kunde höre? Og saaledes med alle Ting! Forsög at beskrive den blaa Farve for en Blind, eller Lyden af en smuk Musik for en Döv, saa skal du snart indsee, at det ikke kan hjælpe noget, da de mangle Synets og Hörelsens Sands. Af Sandserne naaer Synet længer end Hörelsen, denne igjen længer end Lugten; Smagen og Fölelsen maa röre umiddelbar ved Tingen, for at erfare noget om den.

(340) Først ville vi nu tænke efter over Fölelsen. Naar vi ville föle, om noget er haardt eller blødt, koldt eller varmt, skrubbet eller glat, saa bruge vi Haanden dertil, eller egentlig Fingerspidserne, fordi vi have den fineste Fölelse i dem. Det kommer af, at Huden der er saa meget fin, og at mange Nervespidser ligge under den, som ende sig i Ophøjninger, hvilke derfor kaldes Fölevorter. Alligevel kunne vi ogsaa föle med alle Legemets andre Dele, kun ikke saa let og tydeligt.

Men de Fornæmmelser, du föler, ere ikke alle ens. Ikke sandt, du har en ubehagelig Fölelse, naar du pludselig kommer ud af en god luun Stue i den bidende Kulde? Og omvendt er Fölelsen behagelig, naar du er forfrossen og træder ind i den varme Stue! Hvad du föler, er saaledes ganske forskjelligt efter det Indtryk, som de ydre Ting frembringe hos dig. Ere disse Indtryk kun svage, saa er ogsaa Fornæmmelsen svag; men ere de stærke, saa har du ogsaa en stærkere eller mere levende Fölelse derved. Vilde du ikke have en langt stærkere Fornæm-

melse, om en af dine Kammerater stødte Bænken om paa dine Fødder, end naar han ganske sagte traadte dig paa Foden? Saaledes gjør det langt mere ondt at klemme Neglen imellem Dörren, end om hele Armen kommer i Klemme. Fölelsen kan skærpes ved Övelse. Blinde kunne saaledes lære at kjende en Forskjel mellem flere Ting af forskjellig Farve, blot ved at föle med Fingrene derpaa; Döve kunne lære at mærke i temmelig Afstand, hvad der skeer i deres Omgivelse, skjönt de ikke see det og jo ikke kunne höre det; og ethvert Menneske kan lære at föle i Afstand, f. Ex. naar man gaaer i Mörke og föler, at man nærmer sig en Gjenstand.

Hvorpaa kommer det altsaa an ved Fölelsen? Deels paa Indtrykkets Art og Beskaffenhed, deels paa den Grad af Styrke, Svaghed eller Heltighed, hvormed dette foregaaer, deels paa det Steds Fölsomhed eller Modtagelighed, som det skeer paa. Denne Modtagelighed kaldes ogsaa Ömfindtlighed. Af udvortes Dele er Öjet ömfindtligst hos Mennesket, hvorfor det mindste Stövgran kan volde os Smerte deri.

(341) Af de andre Sandser har Smagen meest Lighed med Fölelsen, da Tungen, som er dens Redskab, kun kan smage ved umiddelbart at beröre. Naar du föler paa Overfladen af din Tunge med Fingeren, saa kan du mærke en Mængde smaa Ujævnheder, som ere meget pirrelige, fordi Smagsnervernes Spidser ende i disse Forhöjninger. Disse Smaavorter er det, som vi smage med. De kaldes derfor ogsaa Smagsvorter.

Da de Ting, som vi nyde, have saa forskjellige Bestanddele, saa er det naturligt, at de smage meget forskjelligt. Dertil kommer, at forskjellige Mennesker efter deres Natur ikke finde en og samme Ting lige behagelig eller ubehagelig; saaledes gives der dem, som ikke kunne lide de bedste Ting, f. Ex. Frugt eller Smör, fordi de have ubehagelige Smags-

fornæmmelser, naar de nyde disse Ting. Men ogsaa andre Ting have Indflydelse paa Smagen, thi hvad vi nyde blander sig med Vædskerne i Munden; men disse Vædsker kunne umulig være ens hos alle Mennesker. Hvor meget Smagen kan forandre sig, sees hos Syge; hvad den Syge ellers holder meest af, kan han sommetider slet ikke fordrage i sin syge Tilstand, og han væmmes ved Ting, som ellers ere ham ganske ligegyldige.

(342) Smagen har en tro Kammerat i Lugten, og meget viselig har Skaberens sat Lugtens Redskab, som jo Næsen er, lige oven over Munden, for at Mennesket allerede ved Lugten skulde mærke, at noget var ubehageligt, eller maaskee skadeligt, inden han førte det til Munden.

Næsen, hvis överste Deel bestaaer af Been, men den nederste af Brusk, er deelt ved en Skillevæg i to Afdelinger, der ikke blot ere aabne udad, men ogsaa indad, imod Svælget. Deraf kommer det, at Ting, som vi holde i Munden, f. Ex. naar vi nyse, kunne fare ud af Næsen; og omvendt kan man, f. Ex. naar man har Næseblod, komme til at hoste Blod op, hvilket har forskrækket mangen en uden al Grund. — Den överste Deel er den væsentlige, da den indeholder Lugteredskaberne. Den er indeni overtrukken med megen Sliim, og derfor hedder den Hud, hvormed Næsen indvendig er beklædt, eller ligesom foret, Sliimhinden. I denne Hinde ende Lugtenerverne, der komme igjennem det saakaldte Sibeen (fordi det er aabent som en Si) ind i Næsen; i denne Hinde sidde mange smaa Sliimkjertler, af hvilke bestandig en Sliim afsondres, især naar man er forkjølet, eller har Snue.

Det, som egentlig foraarsager Lugten, nemlig den Duft, som udgaaer af Tingene, er noget meget Fint, Usynligt og Letbevægeligt; dette bringes til Nerverne ved Indaandingen og fremkalder vor Fornæmmelse, hvorfor det er unödyndigt, at en Gjen-

stand kommer tæt til Næsen, for at lugtes; især naar man gaaer imod Vinden, kan denne tilföre os Lugten langt bortefra, f. Ex. af Krudtdamp eller af frisk udkjört Møg eller af brændte Ting, o. s. v.; thi de usynlige Smaadele, eller Partikler, som Duften bestaaer af, svømme ligesom i Luften og bæres langt bort fra den Ting, de komme af. Enkelte Mennesker kunne have en saa stor Afsky for en eller anden Lugt, at de kunne faae Krampe eller besvime; omvendt kan man oftere ved stærkt lugtende Ting, f. Ex. Hvidløg og Lavendelvand, oplive Besvime og Skindöde igjen.

(343) De tre Sandser, hvorom vi nu have læst, nemlig —, —, —, tjene kun vort legemlige Behov, og hedde derfor de lavere; men de to andre, nemlig Hörelsen og Synet, hedde de højere, fordi vor Sjæl ved deres Hjælp samler ædlere Forestillinger og Erfaringer, belæres, oplyses, fornöjes og overhovedet modtager Meddelelser fra andre Mennesker, eller fra andre Sjæle.

I vide alle, at Öret er Hörelsens Redskab, men vi see dog kun det udvortes Redskab, som först opfanger Lyden. Fra dette ydre Öre gaaer en aflang Gang dybere ind i Hovedet, eller i det indre Öre; denne kaldes Höregangen. I denne Gang sidder Örevoxet, en brunguul klæbrig Materie, og beskytter Örets Indre mod Stöv, mod Insekter, som kunde ville krybe derind, og mod Luften, der vilde pirre de fine indvendige Dele for stærkt, om den umiddelbar kom til at beröre dem; men det maa dog med Forsigtighed skaffes væk, om det samler sig i stor Masse, da det ellers hindrer Hörelsen. For Enden af den ydre Höregang sidder en tynd Hud, der kaldes Trommehinden, fordi den er udspændt her ligesom Skindet paa en Tromme, og fordi Lyden i Öret frembringes ved Luftens Slag eller Stöd mod denne Hinde. Bag ved Trommehinden sidder det egentlige indre Öre, som er et særdeles kunstigt Redskab, bestaaende

af fine Been og Rør samt en Vædske, hvori Hørener-
vens Spidser ende.

Ville I nu ogsaa vide noget, om hvad der skeer, naar vi høre, saa mærker Eder følgende: naar I slaaer f. Ex. med et Knivsblad paa et Glas, saa høre I en Lyd og bemærke, at Glasset ryster eller bæver lidt. I denne bævende Bevægelse bliver ogsaa den Luft sat, som ér nærmest ved Glasset, og denne Ting er det just, som frembringer Lyden. Men denne Lyd flytter sig — eller forplanter sig, som man siger — lige fra Glasset indtil vort Öre igjennem Luften derved, at Luftens enkelte Dele hænge nøje sammen, skjönt vi ikke kunne see denne Sammenhæng; den ene Deel bevæger nemlig den anden, og de os nærmeste gjøre tilsidst Indtryk paa Trommehinden i vort Öre. Denne Luftens umærkelige Bevægelse er alligevel saa kraftfuld, at den endog kan virke igjennem tykke Skillerum. Saaledes kan man i mange Huse høre gjennem Væggen, at Folk taler, ja hvad de taler, og et Skud, en Klokkringning og andre stærke Lyde kan höres igjennem de fasteste Mure.

(344) Endnu staaer tilbage at betragte Synet, den Sands, som vi meest uafbrudt beskjæftige. Dennes Redskab, Öjet, sidder i den saakaldte Öjehulhed. I kunne föle rundt om Öjnene, at denne Aabning omgives af Been, hvorved Öjet, som er saa fiint og kunstigt, bevares mod Stöd og Tryk. Ligeledes beskyttes Öjet af Öjenlaagene, og den Radtynde Haar, som sidder paa deres Rand, imod Fnug og Stöv, imod Vind og Rög, som imod det altfor stærke Lys, hvilket altsammen kan svække eller angribe Öjet. Ogsaa Öjenbrynene beskytte Öjet mod den skarpe Vædske, som flyder ned fra Panden, naar den sveder.

Öjet selv bestaaer af Öjestenen, eller Pupillen, i Midten — hvilken egentlig er en Aabning, hvorigjennem Lyset falder ind i Öjets Indre — og af flere fine Hinder og Vædsker, foruden Muskler og

Synsnerver. En Vædske, som kan afsondre sig fra Blodet, nemlig Taarerne, kommer frem igjennem smaa Kjertler, som sidde i Öjehulheden og tjene til at holde Öjet fugtigt og bevægeligt, samt til at rense det og ligesom udvaske Støv og Ureenlighed, der let kan flyve i det. Öjet er en af de yndigste Ting, som Gud har skabt i denne Verden. Lige beundringsværdig er dets kunstige Indretning og dets skjønne Glands, dets store Bevægelighed og Musklernes Utrættelighed, saavel som den Gave, at det kan udtrykke Følelser og Tanker med saa stor Afvexling. Derfor sige vi ogsaa, at man tidt kan "læse i Öjnene" hvad En tænker stille i sit Sind. Öjet kan udtrykke Vrede og Venlighed, Sorg og Glæde, Alvor og Lysthed. Naar man derfor sammenligner Legemet med det Huus, hvori Sjælen boer, og Öjnene med de Vinduer, den seer udaf, saa kunde man ogsaa omvendt sige, at Öjet er ligesom et Spejl, hvori Sjælens Billede kan sees af andre Mennesker. Et Blik, et Öjekast kan derfor "sige" meget, uden at det ledsages af et eneste Ord.

d. huden.

(345) Vort hele Legeme er omgivet af et meget blødt men alligevel stærkt Hylster; vi kalde det Hud. Denne Hud strækker sig med stor Lethed, og antager dog, efter enhver Bevægelse, sin forrige Stilling eller Skikkelse igjen, og den er elastisk. I Huden findes mange fine Blodkar, hvilket giver den dens rödlige eller blaalige Skær. Huden er et meget vigtigt Redskab for Uddunstningen, saavel som for frisk Lufts Indsugning, og den er derfor forsynet med mange Smaakar til disse Forretningers Udførelse (335). Af denne Aarsag er det af stor Vigtighed for Sundhedens Bevarelse at holde hele Legemet saa reent og skært som muligt.

Huden er allevegne meget pirrelig formedelst

fine Nerver, som sprede sig omkring i den, men Fingerspidserne ere dog det Sted, hvor vi lettest og tydeligst føle ethvert Indtryk, da Huden der er saa tynd og Nerverne saa talrige og saa fine.

Den egentlige Hud er bedækket eller ligesom bevaret ved en Overhud; denne er uden Følelse, og man kan f. Ex. stikke en Naal igjennem den, uden at fornæmme det ringeste. Naar denne Overhud ofte og længe gnides eller trykkes, f. Ex. i Hænderne paa Smedde, Brændehuggere o. lign., eller paa deres Fødder, som ere i megen Bevægelse, saa bliver den til hvad vi kalde haard Hud, en tyk Skorpe, hvori man ordentlig kan skære med en Kniv, og som ganske sløver Følelsen i disse Dele.

Hudens Farve er egentlig hvid hos alle Mennesker; men imellem den og Overhuden ligger en slimet Materie, ligesom et Næt, og da nu Overhuden er tynd og halv gjennemsigtig, saa skinner dette Næts Farve igjennem den. Deraf kommer Negerens sorte Farve, Amerikanerens kobberrøde, Evropæerens hvide, o. s. v.

(346) Hudens Overfladé er for en stor Deel besat med Haar, deels fine og korte, som paa Arme og Been, deels lange og tæt samlede, som paa Hovedet. Nogle Steder paa Legemet er Huden aldeles glat, f. Ex. inden i Haanden og under Foden. Mange Nationer afraage ikke Haarene paa Underansigtet, eller Skægget, saaledes som vi gjøre, men lade dem frit voxe, som de vil. I forrige Tider var dette ogsaa Skik her til Lands, som man seer paa gamle Billéder. Ethvert Haar opstaaer af en lille Kugle, der findes i Nættet under Huden og kaldes Haarets Rod. Men betragt nu et enkelt Haar! I ville næppe troe, kjære Börn! at selv det fineste Haar er huult indeni og som et Rör fyldt med Saft, og dog er det aldeles tilforladeligt. Naar denne Saft udtørres, saa visner Haaret, ligesom en Plante kan visne, og falder af. Denne nærende Saft faaer Haaret fra Roden,

og deraf kommer det sig, at der ikke voxer Haar frem igjen, hvor det udtrækkes tilligemed Roden, men vel, hvor det blot afklippes. Hoved-Haarene varme og beskytte denne vigtige Deel af vort Legeme, og stærk Haarvæxt er som oftest et Tegn paa Styrke og Hærdelse.

(347) Af alle Dele i vort kunstigt indrettede Legeme, som skulle omhandles her, staae nu kun Neglene tilbage. Disse haarde glatte og følesløse Plader paa Fingre og Tær sidde indkilede i Huden med deres stærke Rødder, eller ere egentlig Forhærdelser af Overhuden selv. Ligesom Hovedets Haar voxe de bestandigt og maae imellem klippes eller skæres. Men de voxe, ligesom Haar og Tænder, blot fra neden af. De give Enden af Fingre og Tær ligesom et Rygstød og gjøre dem kraftigere til at gribe og holde, at staae og gaee med.

IX. Elementer og Naturbegivenheder.

(348) Vi have nu læst mange mærkelige Ting om vor Jordklodes Figur og Produkter og Beboere, men det fortjener ogsaa at estertænkes, hvoraf denne Jordklode selv bestaaer. Noget have vi allerede læst derom hist og her, men det er værd i Sammenhæng at betragte disse almindelige store Bestanddele, nemlig Jord, Vand, Luft og Ild. Disse kaldtes ogsaa før de fire Elementer, fordi Element betyder en enkelt eller uopløselig Ting, og fordi man troede, at disse Jordens Hovedbestanddele ikke igjen have deres særegne Bestanddele. Derfor bruger man undertiden endnu det Udtryk om Storm, Oversvømmelse, Ildsvaade o. lign., at man siger: "Elementerne rasede, el. at strides med Elementet," o. s. v.

A. Jord.

(349) Jord er den faste Mæsse, eller Materie, som

alle Ting befinde sig paa eller i. Ogsaa Vandet maa altid hvile paa Jord, eller have en Bund, saa at de største Søer, og Havet selv, ikke ere andet end en uhyre stor Jordybning eller Skaal af Jord med Vand i. Jord er fast og stille, og ikke af saadan bevægelig Natur som de tre andre Elementer, hvorfor man ogsaa har kaldt Bjergene, som ere de største Jordmasser, Verdens Grundvolde. Af Jordens Dele bygge vi alle Slags Huse, Bolde, Diger, Mure, o. s. v. — Undertiden komme dog faste Jordmasser i Bevægelse, naar de nemlig miste deres Underlag, og de kunne da anrette megen Odslæggelse. Her i Landet hører man oftere om Folk, som miste Livet i Sand- og Mergelgrave, fordi de uforsigtigen grave det Nedre bort, som støtter det Øvre, hvilket saa bryder løs og vælter eller knuser dem. I Bjerglande løsnes undertiden Jord og Stene, som ere højere oppe, og rulle saa ned og bedække eller ødelægge de lavere Egne.

(350) Et saadant Jordskred fandt Sted i Sept. 1837 paa flere Steder i Tellemarken i Norge. Under Regn og Lynild vakttes Beboerne af Søvnne ved en frygtelig Dundren; Jord og Stene trængte fra Bjerget ind i Huset, saa de maatte flygte, og endeel Agerland gjordes unyttigt ved at bedækkes med Stene og slet Jord. Oftere have baade Mennesker og Dyr mistet Livet ved at skjules under slige Jordskred. — Til bevægelig Jord hører *Flyvesandet* (316). Af lignende Art ere de saakaldte vandrende Høje ved Bordeaux i Frankrig. Benediktinermunkene maatte forlade deres Kloster for en halvhundrede saadanne Højes Skyld, der aarlig skrede 10-12 Fod fremad; man grov Grave, som de skulde standses af, men de gled ned i disse, tværs over dem og op igjen paa den anden Side. — Undertiden bortskærer ogsaa Vandet de nedre Lag, saa at Jordskorpen synker ud i det, med alt hvad der befinder sig paa den. Af Frygt herfor lod Kongen i 1835 Agger Kirke paa Vestkysten af Jylland nedbryde, da Havet saaledes havde undergravet den, at ingen vovede at komme i Kirke mere.

(351) Men vi kjende kun en saare liden Deel af denne vor Jord's egentlige Masse, og blot en ganske tynd

Skorpe af det Hele. Fra Jordens Overflade til dens Midtpunkt er der nemlig ikke mindre end 860 Mile; men vi ere ved vore Gravninger i Bjergværkerne ikke trængte længere ned i Jorden end $\frac{1}{4}$ Mil, hvilket da — i Forhold — ikke er dybere, end om en Muus gravede sit Hul i det højeste Bjergs Top. Hvad der er længere nede, det vide slet ikke.

B. Vand.

(252) Vand bedækker som Hav og Sø $\frac{3}{4}$, ja flere Lærde regne endogsaa $\frac{3}{4}$, af Klodens hele Overflade; det strømmer som Floder og Bække gennem Landene i alle Retninger, det springer som Kilde frem af Jordbunden, baade oppe i Bjergene og nede i det flade Land, saavel som nede paa Havets Bund. Vand er 2—3 Gange lettere end sædvanlig Jord, hvorfor tunge Ting synke tilbunds i det, medens lettere, f. Ex. Træ, flyde ovenpaa. Ogsaa kunne Mennesker, naar de forstaae at svømme, saavel som mange Slags Dyr, bæres af det.

En Smule Vand i et Glas eller en Skaal har slet ingen Farve og lader alt skinne igjennem sig; men i større Mængde er Vand kun sjælden uden Farve, da det antager en saadan af de Ting, som spejle sig i det eller blande sig med det. Hav og Sø kan i klart Vejr have en dejlig blaa Farve, men de kunne ogsaa vise sig graa eller grønagtige eller sortladne. Floder have klart og uklart Vand, efter som de medføre Dele af den Jordbund, de løbe over, eller ikke, og derefter ere de himmelblaa eller hvidagtige, mørkladne eller gulgraa, o. s. v. Sommetider faae de Navn efter denne deres Farve.

Havvandet er salt, men det andet Vand fersk; en Blanding af begge Dele i Indløb og Bugter hedder brak. I flere Lande findes Kilder, hvis Vand har en ganske egen Affmag, f. Ex. ved Kamlose i Skaane, ved Karlsbad, Pyrmont, Ems, Töplitz og m. a. Steder i Tydskland, fordi det er blandet med mineralske Partikler, f. Ex. Svovl, Jern, Salt, o. a.; dette Vand driks-

fes af svagelige Personer, da det har en lægende og meget styrkende Kraft. Ved Kunst kan saadant Vand eftergjøres, ligesom man laver Medicin, saa at man og i andre Lande, uden at behøve at rejse til Kilden selv, kan søge Helbredelse derved. Men andet Kildevand har slet ingen særlig Kraft ved sig. Ikke saa Kilders Vand er varmt, baade mineralskes og andre. I Danmark findes der ingen mineralske eller varme Kilder.

Ogsaa enkelte Floders Vand indeholder mineralske Dele, der give det usædvanlige Egenskaber. Vandet i den spanske Flod Tinto er ganske guult af Kobberdele, intet Dyr kan leve deri, Planter visne strax i det, og alt Træ, som falder i det, forstenes. I den franske By Clermont Ferrands Kilder bliver en Green, som hænges ned i Vandet, paa et par Dage reent overtrukken med en stenet Skorpe.

(353) Vand er ikke fast som Jord, men kan let sættes i Bevægelse; ja uden denne Bevægelse vilde det bedæves, hvilket enhver kan slutte sig til af stillestaaende Vandets raadne Lugt. Floderne rende ustandselig fort ud i Havet, og Vand fra Kilder og Smaabække løber atter i Floden og bidrage til at holde den fyldt. Søerne have ogsaa deres Tillob og Aflob, nogle meer, nogle mindre. Af dette Vandets Lob, eller Fald, kan man slutte sig baade til mindre Egnes og hele Landes forskellige Højdepunkter, thi der hvor Vandet kommer fra, maa være højere, end hvor det løber hen.

Foruden denne Vandets Bevægelse fra Sted til Sted i heel Mæsse gives i Have og Søer en dobbelt blot deelsviis Bevægelse. Deels bevæger Vandmæsken sig efter en vis Retning, hvilket kaldes Strømmen, og deels sættes Vandet i Bevægelse af Vinden; og da kan det, ligesaa roligt og mildt som det til en Tid kan være, til en anden blive ganske balstyrigt og ødelæggende. Stormen kan endogsaa bringe Havet reent i Oprør fra Grundden af. Da kunne Skibene komme i stor Fare, og ikke saa af dem sønderlides virkelig af de rasende Bølger el-

ler knuses ved at kastes imod Strandbredden eller støde imod de skjulte Grunde.

Ja selv paa den faste Landjord kan det rørte Hav træde op og rive alt, Mennesker, Dyr, Huse, ned med sig i Usgrunden igjen. Noget lignende skeer ofte ved Floder, naar Isen tøer om Foraaret (129). Man kalder, som bekjendt, dette *Dverfvoemmelse*.

(354) *Havsnöd*. Den 23de Nov 1836 traf Kapt. Rieck, förende Skibet Superb fra Liverpool, i en svær Storm en norsk Galease, paamalet "Stavanger", i en synkefærdig Tilstand under Örkenöerne. Han firede sin Baad af i en Trosse, for at sætte sig i Kommunikation, eller Forbindelse, med Galeasen; men de syv Mennesker ombord i den vare saa afkræftede og modlöse, at de ikke engang vare istand til at benytte dette eneste Redningsmiddel. I fire Timer gjorde Rieck sig forgjeves Umage for at bjærge de Hjælpeløse; tilsidst knustes hans Baad. Da nu Mörket faldt paa, saae man Lanternerne blive hejset paa Galeasen, men snart slukkedes den igjen og til samme Tid ophörte de Ulykkeliges Skrig. Galeasen er altsaa sjunken i det Öjeblik.

— Da Skipper Chr. H. Kräft, med sin förende Galease Mathilde af Rostock, sejlede fra Engelland til Lybek, fik han i Nordsöen om Morgenen Kl. 2 d. 4de Juni 1836 Öje paa et Skib, som stod i lys Lue. Han afsendte strax sin Styrmand og 3 Matroser i en Baad for at bjærge Mandskabet, og dette lykkedes fuldkommen, i det at 16 Voxne og to Börn frelstes. Men da Baaden ogsaa vilde redde de Bjærgedes Tøj, styrtede ulykkeligviis det brændende Skibs Anker, som hang for Boven, ned i den; Baaden sank öjeblikkelig, og Styrmanden, Kräfts Broder, drukneke tilligemed en Matros. De to andre reddede sig op paa Bugsprydets. Nu udsatte Kräft sin store Baad for at frelse disse, men en Sögang knuste den, og han maatte forlade de to stakkels Matroser i denne Vaande uden noget Haab om Frelse.

Det brændende Skib var den engelske Skonnert *Astræa*, bestemt til Hamborg med Stykgods; blandt de 16 Voxne vare ti danske Matroser af Besætningen paa det ved Makao oversejlede Skib *Matador* fra

Altona, Kapt. Schildknecht, som Passagerer. Disse beholdt Kræft for at afsætte dem paa dansk Grund, men de andre otte afgav han, af Mangel paa Proviant, til en portugisisk Brig, som han traf paa og som gik til Bergen efter tør Fisk.

Den 11te Juni landsatte han de Danske i Helsingör og fandt nu her til sin uventede Glæde sine to Mand. Skipper Lembcke, ligeledes af Rostock, var senere kommen til og havde frelst dem, men havde havt en noget hurtigere Sejlads igjennem Kattegattet end Kræft selv.

(355) Havets Magt. Blandt de Farvande, hvor Storme ofte anrette Skade, hører Vesterhavet og Kattegattet; flere hundrede Skibe kunne i en saadan Storm strande paa Englands, Danmarks, Norges og Sverrigs Kyster, ja man har endog talt tusinde Vrag efter en ret heftig Storm i disse Vande — Havets Voldsomhed er stor, naar det kommer i Oprör; Bulværker og Dæmninger gjenembrydes; Skibe kastes op paa Land, f. Ex. i 1835 paa Engene ved Randers, eller drives ind i Söstædernes Gader, som er skeet i Flensborg og selv i Ribe. I 1837 kastedes et hollandsk Skib op imellem de svenske Skær og klemtes der saa fast, at Fiskerbaadene siden sejlede hen under det. I Aaret 1825 bröd Havet en Kanal ved Agger igjennem den $\frac{1}{2}$ Miil brede Landtunge bagved Liimfjorden, saa at Aalborg Stift blev til en Ö og Skibe nu kunne sejle ind i Liimfjorden vester fra. I Aaret 1634, Natten til den 11te Oktober, borttog Havet den midterste lave Deel af Öen Nordstrand ved Vestkysten af Slesvig; 6408 Mennesker og over 50,000 Kreature omkom ynkelig. Og det var den allerfrugtbarste Deel af Landet, thi Rugen gav over tyve Fold og Havren over fyrgetyve. Den samme Stormflöd gjorde saa megen Skade paa hele Hertugdömmets Kyst, at ialt $\frac{1}{10}$ af öets Indbyggere maatte lade Livet i Bölgerne.

(356) En anden særegen Vandets Bevægelse, ligesom et eneste uhyre Bølgeslag i det Hele, kan observeres i de store Have. Ligesom Vinden kan sætte Vandets øvre Maasser i Bevægelse, saaledes kan Maanen, til visse Tider, bevæge Havets hele Vandmasse ved dens tiltrækkende Kraft. Denne Bevægelse foregaaer saaledes, at

Havet omtrent i 6 Timer trækkes meer eller mindre bort fra Kysten, hvilket kaldes *Ebben*, eller *Ebbetiden*, og saa igjen i ligesaa lang Tid vender tilbage, hvilket kaldes *Floden*, eller *Flodtiden*. Somme Steder forsvinder Havet aldeles i *Ebben*, saa at *Havbunden* kommer tilsynede med dens *Stene* og *Brag* og med enkelte *Havdyr*; men andre *Steder* bliver Havet blot lavt, saa at man kan kjøre eller gaae over det. Man maa i saa Fald nøje passe den rette Tid, da man har flere *Exempler* paa, at den tilbagevendende *Flod* har indhentet *Folk* og voldet deres *Død* i *Bølgerne*.

Imellem *Öerne* ved *Slesvig* ere der flere *Steder*, hvor man i *Ebben* kan ride og kjøre, men hvorover i *Flodtiden* fuldladene *Skibe* uden videre seje, paa *Vestkysten* af *Jylland* kjøre *Vognene* ofte i *Ebben* lige til *Skibene* og losse ind og ud. — Da jeg, som forfatter denne *Bog*, var i *Calais*, som ligger ved *Sundet*, eller den saakaldte *Kanal*, imellem *England* og *Frankrig*, gik jeg om *Formiddagen* nede i *Havnen*, og saae et *Par Skibe* seje ind. Men da jeg kom igjen i *Skumringen* for at more mig ved at see *Fyret* tændt ovre i *Engelland*, var det *Ebbe*; *Matroserne* gik paa *Havbunden* fra et *Skib* til et andet, og jeg spadserede et godt *Stykke Vej* ud af *Havnen*, der hvor jeg om *Formiddagen* havde seet *Skibene* seje ind.

(357) Endnu en meget mærkelig, men indvortes og tildeels usynlig, *Bevægelse* i *Vandet* selv er dets uophørlige *Overgang* til at blive en *Luft* eller *Damp*; ligesom disse *Luftdele* bestandig igjen blive til *Vand* og erstatte *Jorden* det bortdunstede. Man kan tidt om *Ufstenen* see disse *Wanddunster* stige op af *Uaer*, *Søer* og *Moser*, men ofte kunne de dog ikke sees. I det *Smaa* kan enhver anstille et *Forsøg* herom. Hensætter man f. Ex. *Vand* i en *Skaal*, saa vil det efter nogen *Tid* formindskes, og efter længere *Tid* være reent forsvunden; det er nemlig bleven til *Luft* og er gaaet tilvejs, og kun de *jordagtige Dele*, det indeholdt, ere tilbage. Er det varmt, saa bortdunster *Vandet* hastigere.

Alt Vand befinder sig saaledes i et uafbrudt Kredsløb: af Vandet opstige Dunster, disse blive til Damp, der siden igjen fortættes til Skyer, Skyerne blive til Regn, Regnen falder igjen ned og flyder sammen med Vandet i Søer, Kilder, o. s. v.; saadant Vand bliver saa engang igjen til Dunster, o. s. fr. uden Ophør, i det smaa som i det store.

(358) Naar Kulden stiger til en vis høj Grad, saa taber Vandet sin Bevægelighed og bliver stivt o: det fryser og bliver til Is. Smaa Vandsamlinger kunne vanskeligere holde paa Varmen og fryse lettere end de større; Havet fryser kun sjælden til, undtagen langs med Kysten og i Bugter og Stræder, f. Ex. i Dresund, over hvis Is man i denne Vinter (37—8) har havt en levende Færdsel til og fra Skaane. Dog kom i Vinter en Mand gaaende fra Bornholm i Marts; ogsaa fra Holfven til Lolland gik et Selskab; men sligt hændes, som sagt, kun sjælden.—Derimod vide Beboerne af de varmeste Lande midt paa Kloden ikke hvad Is er, og selv i det sydlige Europa seer man kun Is paa en eller anden lille Vandpyt og liggende Sne kun paa de højeste Bjergtoppe. I Modsatning til denne Luftens Mildhed midt paa Nordkloden er Havet ved Polerne bestandig fuldt af Is, og tildeels ganske dækket deraf, da her stedse er saa koldt.

Ved Grönland og Island, som Kongen af Danmark ejer höjt oppe mod Nordpolen, er Havet fuldt af Is, som hindrer Skibene i at naae til Polen selv. Den engelske Kaptain Parry, som har undersøgt disse Vande, fandt den nordligste Is 5—9 ja til 11 Fod tyk; först i Juli brød den, og drev mere sönder paa. Desuden svømme der de saakaldte Isbjerge omkring. De smelte först, naar de om Sommeren drive længere syd paa. Disse Isbjerge blive til, naar Sneen paa Kystfjeldene glider ud — eller kalver ud, som det hedder — i Fjordene. Skibene maa især vogte sig for at komme i Klemme imellem dem, da de derved let kunne knuses reent. Parry talte engang fra sin Mast 103 saadanne Karle, hvoraf flere vare et par hundrede Fod höje.

(359) Vandets fuldkomne Uundværlighed maa være enhver indlysende. For Mennesker og Dyr er det den bedste Drik; Træer og Planter indsuge det paa flere Maader, og det er fornødent ved de fleste Spisers og Drikkevaars Tilberedelse. Vandets Anvendelighed til vort Legemes Reenlighed, saavelsom til al anden Bæft, er be-
kjendt nok, men glemmes desto værre ikke saa sjælden af en og anden. Ogsaa benyttes rindende Vand til at drive Hjul i Møller og forskjellige Fabrikker, hvorved megen Tid og Pengeudgift spares.

C. Luft.

(360) Ligesom Jordens Overflade bestaaer af Jord og Vand, saaledes er dens Omgivelse Luft. Luften er et flydende fint og usynligt Legeme. Den er overordentlig let, 800 Gange lettere end Vand, og kan derved trænge ind i de fleste Ting's mindste Mellemrum, baade i Mennesker og Dyr, Planter og Mineralier og den udstrakte Jord (cf. f. Ex. 229, 281). Den er klar og gjen-
nemfigtig, og det desmere, jo mindre den er opfyldt med Dunster; men paa lang Afstand er den sjælden ret reen i vore Lande, og derfor kunne vi oftest kun see nogle Mil bort. Luften er endelig meget elastisk, og den kan altsaa let sammentrykkes og igjen udvide sig; denne Luftens Elasticitet er Hovedmidlet ved Lydens Forplantelse (343). Paa Jorden gaaes, i Vandet svømmes, i Luften flyves.

(361) Jo mindre Vand og jo færre Dunster der ere i Luften, des større er dens Elasticitet; og des længere kan Stemmen naae. I stille Frostvejr talte saaledes Lieut. Forster, som var med Parry, over en Havbugt til en Mand, der godt forstod ham; og da de saa maalte Afstanden, var den over en Fjerdingvej (6096 Fod). — Naar man skjenker af en Flaske, saa hører man sommetider, at den klukker; det er Luften i Flasken, som kommer i Klemme i Halsen og nu frembringer en Lyd, idet den slipper udenfor og udvides, Ethvert Skrald, ethvert udtalt Ord, som høres, al Musik, al Blæstens Larm, kort

sagt alle mulige Lyd opstaae ved Luftens Svingninger, eller Sammenpresning og Udvidelse. Derfor piber Vinden, naar den blæser gjennem smalle Aabninger, hvor Luften kommer i Kleinme. — Naar den lydende fremadfarende Luft kommer til at slaac imod en Flade, f. Ex. en Muur, en Bakke eller Kanten af en Skov, saa stødes den undertiden tilbage til det Sted, hvor den først opstod, og høres der nok engang. Denne Lydens Tilbagekomst kaldes Ekko. — Lydens Forplantelse kan vinde i Styrke og Hurtighed ved at foregaae langs med en Flade, f. Ex. en Muur, en Bjælke.

(362) Luften er fuldkommen uundværlig, eller er den første Betingelse, for Menneskers, Dyr's og Planter's Liv, hvilke uafsladelig indaande, inddrage og indsuge den. Uden Luft kunde altsaa intet leve her paa Jorden. Men Jlden kunde heller ikke være til, da den opstaaer i og ved Luften. Desuden tjener Luften til at rense Vandet, afskjøle Heden, o. s. v.

(363) Al den Luft, som omgiver Jorden, kaldes Dunstkrædsen (205), og den har dette Navn, fordi den indeholder alle fra Jorden og de utallige levende Ting opstigende Uddunstninger, foruden den egentlige Luft, som omgiver hele Jordkloden. Disse Dunster svæve i Luften, snart samlede, snart adspredte. De sammenhobede Dunster kaldes Skyer, naar de svæve højt oppe i Luften, men Taa ge, naar de ere tæt ved Jorden. I Bjerglande kan man derfor, naar man er højt tilvejs, komme til at gaae igjennem Skyerne, ligesom vi paa det flade Land gaae igjennem Taa gen. At denne er fugtig og gjør Klæderne klanne, have I vist alle lagt Mærke til? Det kommer af, at alle Dunster ere vandagtige.

Men at der ogsaa findes mange fine usynlige Vandpartikler, eller D a m p e, i Luften, kunne vi let overbevise os om. I varmt Vejr kunne vi ikke see Vand, men naar det er koldt, kan man tydelig see den ligesom Røgen af en Skorsteen. Naar flere Mennesker befinde sig i en Stue, saa see vi ikke deres Uddunstninger, men det varer ikke længe, førend disse sætte sig som Em, eller fine

Draaber, paa Ruderne, og vi sige saa, at Binduerne ere duggede. Er der ret mange samlede i Stuen, saa kan endog ogsaa Vandet ordentlig løbe ned ad Væggen. Det samme er Grunden til, at f. Ex. en Flaske, som bringes ind fra et koldere Sted, slaaer sig, som man siger, eller bliver ganske fugtig.

Dette samme skeer ogsaa ofte ude i det store Rum, naar Luftmasser af forskjellig Varme sammenblandes ved Vinden, thi Følgen bliver, at det regner. Den koldere Luft bevirker nemlig, at Dunsterne i den varmere samle sig til Draaber. Men disse Draaber ere for tunge til at svæve i Luften, saaledes som de kunde, saalænge som de vare blotte Damp og Dunster, og de falde derfor til Jorden som Regn.

Paa samme Maade opstaaer, især af Planteris Uddunstning, det vi kalde Dug; det er en meget fiin Regn, som vi tidt fornemme om Sommeraften, og hvis klare Vandperler om Sommermorgen sees glindse paa Blade og Græsstraa.

(364) Ligesom Vandet kan fryse til Is, saaledes kunne disse Vanddunster ogsaa fryse, naar de Egne af Luften, de samle sig i, eller de Luftlag, de falde igjennem, have en vis Kuldegrad; selv blot Dyrs og Menneskers Warde kan jo fryse og blive siddende i Haar og Klæder. Frozne Regndraaber blive da til Hagel, frofsen Taage til Sne. Hagel kan undertiden have et Vægs Størrelse, og kan da gjøre stor Skade paa Sæden. Sneen derimod væder Jorden og luner for de unge Spirer. Naar Sneen ligger, saa kommer den lystige Slødefart. Men i Bjerglande kan dog Sneffred, eller Laviner, volde stor Odelæggelse. Frusen Dug er Kiim frost. Naar en Vintermorgen alting er belagt med Kiim, og især Træerne ere smykkede dermed langs henad Grenene, saa kan hele Naturen have et højtideligt Udseende som til en forestaaende Fest.

(365) I Egnen af Petersborg indtraf Paaskedag 1835 et ganske overordentlig Snefog. I Kignen sneede strax Dørrerne til paa Posthuset, saa at man den hele Dag

ikke kunde komme ud for at hente Ild, og de Rejsende maatte blive siddende i Kulden. Et andet Sted kunde en Extrapostslæde med tre Heste ikke arbejde sig frem, hvorfor Postillionen red til nærmeste By for at skaffe Hjælp; men imedens fygede Kjøretøjet saa ganske til, at en anden Slæde kjørte hen over det; dog stødte den imod Hestenes Halstøj, hvorved Folkene i den bleve opmærksomme paa, hvad der var under dem. Ved Veivarn gik Folk, som kom fra Kirke, vild, og frøs ihjel paa Marken. Men det mærkeligste hændtes ved Herresædet Laguna; i det man nemlig skuffede Sne for at bane en Rejsende Vej, traf man under Sneen paa en Bondevogn, hvori der sad en Kone med 2 Børn, som man da fik gravet ud og som det lykkedes at bringe tillive igjen.

(366) I Sveits, hvor de høje Alper findes, bleve den 19de Marts 1755 nogle Huse ganske skjulte af to store Snedynger, eller Lavinier, der rullede ned over dem. Beboerne vare i deres Huse, undtagen en, ved Navn Joseph Rochia, og hans Søn, en Dreng paa femten Aar, der skuffede den Sne, som for tre Dage siden var falden meget stærkt, af Taget paa deres Huus. En Præst, som kom forbi, advarede dem om at stige ned, fordi han nylig havde seet en Snedyngge valte sig oppe paa Bjerget, og Manden steg i en Hast ned og løb med sin Søn uden at vide hvorhen. Næppe var han en fyrgetyve Skridt borte, før Drengen faldt omkuld; han kom derved til at see sig tilbage, og blev nu vaer, at baade hans og hans Naboers Huse, hvori der var over tyve Personer, allerede vare skjulte med et højt Snebjerg. Ved Tanken om, at hans Kone, hans Søster, to Børn og al hans Ejendom saaledes var begravet, faldt han i Afmagt.

Fem Dage efter, da Joseph igjen var frisk, steg han med sin Søn og to af hans Kones Brødre op paa Sneen, for at søge at finde det Sted, hvor hans Hus stod; men efterat de havde gravet forskjellige Steder, maatte de gaae med uforrettet Sag. I April begyndte Sneen at smelte. Nu gjorde han sig atter den største Umage for at finde Huset og sin Familie, som han tænkte at begrave. Han gjorde nye Aabninger og kastede Jord deri, for at smelte Sneen; med Jernstænger brød han igjennem Isen underne-

den; men det blev Aften og han maatte holde op.

Den følgende Dag arbejdede han atter i Sneen

med en af sin Kones Brødre. Nu fandt de Huset; men da de ingen Mennesker fandt der, saa ledte de efter Stalden, som laae noget derfra. Næppe havde de fundet den, saa hørte de en skrig: "Hjælp! kjære Joseph!" De arbejdede derfor af alle Livsens Kræfter, indtil de havde gjort en stor Aabning, gjennem hvilken Joseph strax steg ned. "Nu, sagde hans Søster med en svag og døende Stemme til ham, jeg har stedse sat min Lid til Guds og din Bi-stand, og fast haabet, at du ikke vilde forlade os!" Derpaa kom ogsaa Broderen ned, og de fandt Konen, der var 45 Aar, Søsteren, der var 35 Aar, og Datteren, der var 13 Aar gammel, endnu i Live. De trak dem da frem som af en Grav, og bragte dem til et Hus i Nærheden, hvor man strax lagde dem til Sengs og gav dem en Drik af Kornblomster og lidt Smør.

Nogle Dage efter, da de vare komne dem lidt, fortalte de: om Morgenen den 19de Marts var Konen gaaet ud i Stalden med en Dreng paa sex Aar og med Pigen. I Stalden vare der sex Geder, et Æsel og fem eller sex Höns. Da hun vilde gaae tilbage, havde hun seet en Snedyngge rulle ned, hvorfor hun var bleven i Stalden og havde raabt Svigerinden derud. Inden tre Minutter hørte de, hvorledes Taget knustes. De havde nu lagt sig i Krybben, som var lige under Hovedbjælken, og denne havde modstaet Sneens Vægt. Søsteren havde havt 15 Kastanier i Lommen. Disse faa Frugter, lidt Snevand og Mælken af en af Gederne var alt, hvad de havde havt at opholde Livet med. I al den Tid havde de ikke seet en Lysstraale, men de havde dog havt nogen Kundskab om Dag og Nat ved Hanens Gal, indtil den døde.

Fremfor alt havde de gjort sig Umage for at passe Gederne, hvilket lod sig gjøre, da der lige over Krybben var Höloft. Den 6te Dag var Drengen død. Midt i April fik en af Gederne Lam, og da det døde, forsynede den dem daglig med en Pot Mælk, hvorfor de ogsaa havde fattet stor Godhed for dette Dyr.

(367) Ligesom Vandet fordærves, naar det ikke er i stadig Bevægelse, f. Ex. i Brønde, som ikke bruges, saaledes tager ogsaa den stillestaaende Luft Skade, f. Ex. i Bærelser, hvor der sjælden udluftes. At der gives Vind,

og at det ikke sjælden blæser, er derfor ikke blot gavnligt, men aldeles nødvendigt.

Vi nde n opstaaer derved, at Luften paa et Sted eller i en Egn opvarmes; thi den opvarmede Luft udvider sig, bliver lettere og striger i Vejret, men den koldere Luft strømmer nu til for at indtage den ledige Plads, da Luftten er et flydende Legeme, i hvilket aabne Rum ikke kunne bestaae. Denne Tilstrømning fornemme vi og kalde den Vind eller Blæst. Derfor vinder det altid ved Solens Opgang; thi Solen opvarmer først de højere Luftlaag, som saa stige op og give Plads for de nedre, der strømme frem og lade os mærke en Lustning. At en Kaffelovn trækker, kommer af det samme, i det at den varme Luft striger op i Skorstenen med Røgen, og den koldere i Værelset strømmer ind igjen. — Vindens Vigtighed for Skibe og Møller, som for at tørre utallige Ting, er da bekendt nok.

(368) En meget stærk Vind kalde vi Storm, og den heftigste en Orkan. Disse kunne anrette stor Skade, rive store Træer og hele Huse om, oprøre Havet, saa at Skibene forgaae og Oversvømmelser afstedkommes. Indtræffe de i Høsttiden, kunne de pidffe Kornet saaledes, at lidet eller intet bliver tilbage i Året. I Verdenshavet kan Orkanen rejse Bølgerne indtil en Højde af hele 100 Fod, og Havet kan saa kaste forskjellige Sødyr op paa Klipper, der ere 60—80 Fod høje.

(369) I Aaret 1835 havde Gouverneuren paa den danske Ø St. Croix i Vestindien, Generalmajor v. Scholten, et prægtigt Middagsmaaltid, hvor Præsidenten fra en amerikansk Republik var tilstede. Men ligesom de allerbedst sad, maatte de pludselig forlade Bordet og alle Lækkerier, for at løbe ud under aaben Himmel og frelse Livet. Orkanerne komme nemlig meget pludselig i disse Egne, og man ved af visse Tegn, naar de ville blive ret frygtelige. Saadanne Tegn viste sig her; og næppe havde de været en halv Snees Minutter udenfor, førend Taget fløj af paa det nybyggede Huus, og Maden, Meublerne og alt Indbo spredtes om paa Marken. Huset stod paa en Høj; men efter en halv Timestid var Højen

ganske bar. Det er derfor intet Under, at man der paa Øen holder en ordentlig Fest den 14de Oktober, fordi efter den Tid aldrig en Orkan indfinder sig for end til næste Aars Orkanepøke.

(370) Skypomper, eller Vandtrompeter, ere en Vandmasse, som den elektriske Tiltrækning hæver i Vejret. De svæve hen over Jorden og rive altting med sig, som kommer ind i deres Sving. De kunne søndersplutte Sejlene og knække Masterne paa et Skib, ja vælte det om, saa det maa synke. Naar man itide bliver dem vaer, saa kan man opløse dem, ved at affyre et Kanonskud lige ind i dem; rammer dette godt, saa briste de med stor Støj og Vandet falder ned igjen. — Den 1ste Maj 1836 dannede sig en saadan Skypompe, eller Vandhose, over Rhinen ved Coblenz. Den rev Træer op med Rode, Dørre og Vinduer bort, og tog hele Taget af en Garvers Huus og førte det 40 Skridt væk, men Tagstenene endnu en Fjerdingvej længer igjennem Luften. En Bond pige, som bar en Kurv paa Hovedet, løftede den op med sig, men heldigviis fik en Mand, som fulgte med, fat i hende og kastede hende til en Side. Men Kurven førtes flere tusind Alen bort. — Den 17de Aug. 1750 for en saadan Sky, hvorfra nedhængte en lang Støtte hen over Lolland. Den tog Ellebuske, Kornneg, Spurve og desl. op med sig i Luften, snurrede det rundt, og slængte det saa siden, ligesom det var Sne, ud over hele Marken.

(371) Vinden benævnes, som bekjendt, efter det Vædenshjørne, den kommer fra, saasom Østenvind, Nordvestvind, o. s. v. Men i flere Egne har den ogsaa andre Navne; saaledes hedder den Østenvind, som bestandig hersker under Linien (206), Passaten; en lummer Søndenvind, som kommer til Italien fra Afrikas Ørkener, Sirokko; en kold og heftig Nordvestvind i Sydfrankrige, som udbreder Sygdomme, Mistral; en frygtelig Orkan i Indien Typhon eller Taifung; Hvirvelvindene paa de vestindiske Øer Tornado, o. s. v.

Nordenvinden hos os er den koldeste og meest bidende, Østenvinden er tør og gennemtrængende; Søndenvinden mildere; den, og især Vestenvinden, bringer os ofte

Regn. Nordvestvinden er i Danmark skarp, som man kan see paa Skoven, hvis yderste Træer imod den Egn stedse ere mere aabne og afpillede.

D. Ild.

(372) Foruden disse trende almindelige Bestanddele findes et fjerde Hovedelement i vor Klode, nemlig Ilden. Men Ilden er næsten i alle Henseender forskjellig fra dem. Den har ikke sit Sted at være paa, ja den er egentlig slet ikke til, saaledes som hine, men den kan blive til alle vegne, hvor der er noget Brændbart, og den bliver uafsluttelig til paa utallige Steder. Ild er derfor det Omstifteligste, som man kan see. Ilden har ingen bestemt Størrelse eller Omfang, men kan udbrede sig frygtelig og uden Ende, naar den ikke standses, eller slukkes, saalænge den forefinder noget Brændeligt at hefte sig ved. Den kan derfor ikke, som de andre, gjemmes eller bæres i Kasser eller Flasker eller vejes eller afdeles; den kan kun meddeles, eller oprække Ild, tænde, et andet Sted tillige.

(373) Sædvanlig viser Ild sig enten som Lue, Gnist eller Glød. Lue, eller Flamme, opstaaer især, naar den Deel i Ringene, som er et Brændstof (og kaldes Brint), slipper løs og forener sig med den Deel i den atmosfæriskke Luft, som er et Tændstof (og kaldes Ilt). Lue er altsaa en Sammensmeltning af disse to meget lette eller flygtige Stoffer; og naar noget brænder, saa løses dets Dele fra hinanden og dets Skikkelse forandres; heelt, om det brænder heelt. Brinten gaar sin Vej gjennem Luen, de andre lette Dele stige op som Røg og Luftarter, men de tungere blive tilbage som Aske eller Slakke.

Uden Luft kan altsaa ingenting brænde, og vil man standse en Ild, saa maa man fremfor alt holde Luften fra den. Man slukker saaledes Ild godt med Vand, fordi det hastigt kan bedække meget af det Brændende og hindre Luftens Tændstof, eller Ilden, i at strømme til. Ved at dæmpe Ild er det altsaa Hovedsagen at faae den be-

døkket, thi saa slukkes den, eller ligesom dør, af Mangel paa Næring. Er Ilden ikke meget udbredt, saa kan et Brædt, en Dyne, en Kjole hjælpe til at slukke den, og man skal da ikke spille den kostbare Tid med at løbe efter Vand.

Gnisten er en ganske lille Lue, der hurtig farer igjennem Luften, og snart igjen gaaer ud i det den saaledes flyver, medens Luften ellers er heftet til det Brændende, ligesom en Plante til sin Rod og Jordbund.

En Glød er brændende Ild uden Flamme; saaledes kan Jern, Steenkul, Bøgebrænde o. fl. L. være gloende, eller gennemtrænges af ikkeluende Ild. Et lille glødende Stykke hedder ogsaa en Gnist, f. Ex. de Gløder, som ved Ildbrand bæres bort af Vinden. Glødning opstaaer ved Tændstoffets (eller Iltens) Forening med den Deel i de glødende Ting, som man har kaldet Kulstof.

Ilden viser sig som Lue ikke blot hvor den tændes i Husholdningen og ved Ildløs, men ogsaa f. Ex. naar Dunster tænde sig i Moser, hvilken Lue man i gamle Dage kaldte en Løgtemand, og naar den farer, mellem meget andet, op af de ildsprudende Bjergets Svælg, o. s. fr. Som Gnist springer den frem af Flintestenen, naar den slaaes, ofte ogsaa af Slibestenen; og Lynet er ikke andet end en uhyre lang Gnist, som farer ud af Jordens skyen. Ogsaa blot glødende sees den i det store i Luftsyn, f. Ex. i Stjernefald og Ildfugler, i det smaa i St. Hans Ormens Lys, i Trødfens, o. lign.

(374) Faa Ting kunne afstedkomme saa megen Ulykke som *Uforsigtighed med Ild og Lys!* Derfor synger ogsaa Vægteren om Altenen Kl. 10:

”Vær klog og snild,
”Vogt Lys og Ild!”

Utallige Exempler gives der i ældre og nyere Tider paa den Ödelæggelse, som Ildlös kan volde; vel var det ikke altid uforsigtige Menneskers Skyld, men dog meget ofte. Af disse skulle vi til Advarsel læse om et her. — Den 6te December 1832 forlod Skibet Hibernia Liverpool i Engelland for at gaae til van

Diemens Land i Sydhavet med 209 Kolonister og Passagerer. Besætningen var 23 Mand. Indtil den 4de Febr. 33 gik alting vel, men da indtraf midt i det atlantiske Hav ved Uforsigtighed en rædsom Ulykke! Understyrmanden gik nemlig ned i Lasten for at aftappe Rum. For at see, om han havde faaet nok, lyste han med det bare Lys ned i det Kar, han havde med, men der faldt en Tande ned i Rummen, som øjeblikkelig fængede. Ilden udbredte sig saa hastig til de øvrige Fade, at han kun reddede sig op, efter at være stærk forbrændt. Kaptainen forskrækkedes vel, men tabte ikke Aandsnærværelsen; han lod strax alle Luger og Aabninger tillukke og satte alle Hænder i Arbejde for at slukke. Imidlertid greb dog Ilden ustandselig om sig, hvorfor Baadene udsattes. I dem styrtede sig strax en Mængde, men de kunde langtfra ikke rumme alle, ifald de ikke skulde synke, og de øvrige maatte derfor blive paa Skibet. Endeel blev vel ogsaa i Haab om, at det skulde lykkes den utrættelige Kaptain og hans raske Overstyrmand at faae Bugt med Ilden. Men da denne endogsaa brød op igjennem Dækket, saa opgave selv disse to alt Haab, kastede sig i Søen og svømmede ud til Baadene.

I Baadene vare kun 61 Personer, som nu havde det sønderlidende Syn, at 171 af deres ulykkelige Medrejsende kun havde Valget mellem at døe i Ilden eller i Vandet. Snart faldt alle tre Master over Bord, og endeel Mennesker klavrede derfor ud paa Bugsprydet. Jammeren steg til det højeste; forfærdelige Skrig og Angestraab hörtes, og mangen en i Baadene havde den gruelige Pine at see og höre sin Ægtefælle, sit Barn, sin Ven eller Frænde stedt i denne Nöd, uden at kunne hjælpe. Klokkeren 11 udbrød Ilden; Klokkeren 5 var Skibet nedbrændt til Vandgangen — og ingen af de Forladte meer i Live.

Af de Reddede vare 33 i Storbaaden med Kaptainen, 17 i Sluppen og 11 i Jollen. Man styrede Kursen til Brasilien i Sydamerika, som var nærmeste Land. I Forvirringen havde man kun faaet 1 Anker Vand og ubetydelig Provision ombord, der kun med Nöd og næppe forslog saavidt, at de ikke omkom af Hunger. Törsten var ulidelig; for at formindske Plagen tyggede somme Bark, andre toge Bly eller Sölvpenge i Munden. Imidlertid forsvandt Sluppen, som var en bedre Sejler, de andre af Syne og man har siden intet hört til den. Storbaaden var

saa læk, at det halve Mandskab uafsladelig maatte öse for at holde den læns, og alligevel maatte den tage Jollen paa Slæbetovet. I denne ynkelige Tilstand holdt de dog ud indtil den femte Dag, saa at kun en Person döde. Da bleve de frelste af den engelske Kaptain Summerson, paa Skibet Lotus, som kom sejlene og just ogsaa skulde til van Diemens Land! Nogle vare saa udmattede, at de maatte hisses op paa Lotus, hvor de besvimed paa Dækket, da de ikke engang havde Kræfter til at glæde sig.

(375) Ild varmer og lyser, eller udbreder Varme og Lys. Varmen føle vi, Lyset see vi. Men hvad Varmen egentlig er, det have de Lærde, trods al Grandforskning, endnu ikke rigtig udfundet. Hvor let og hastig den gjennemtrænger Tingene, kan enhver observere. Hold en Ildtang til Ilden, eller blot en Skee i varm Mad, saa føler du meget snart Varmen strige op og naae til din Haand. Man siger om en saadan Ting, at den leder Varmen; men alle Ting ere ikke lige gode Varmeledere. Metal er den bedste; Straa f. Ex. derimod ikke, hvorfor Straatage om Sommeren ere kølige, men om Vinteren lune.

I det Varmen varmer og, naar den er stærkere, opheder Tingene, saa udvider den dem ogsaa. Vi see dette, naar Mælk, Vand o. lign. staaer paa Ilden og koger over; det kan i sin ophedede Tilstand ikke længer faae Plads der, hvor det ellers godt rummedes. Denne Udvidelse er Grunden til, at Glas og Porfælan saa let springer, naar det altfor pludselig kommer i varmt Vand, i det at nemlig Delene altfor ulige udvides og derfor voldsomt maa stilles ad. Denne Udvidelse viser sig ogsaa deri, at ikke blot Smør, Bøx o. lign. kan smeltes af Heden, men selv de haarde Metaller. Vand kan endogsaa udvides saa stærkt, at det reent opløses og fordamper, eller gaaer op i Luften i Damp, som forsvinde for vort Øje.

Kløgtige Menneskers Opmærksomhed paa denne Udvidelseskraft i Varmen har ledet til de mærkværdigste Opdagelser, blandt hvilke især Dampmaski-

nerne, Dampskibene og Dampvognene maa nævnes. Af de førstes Forbedring har især Engellænderen Watt stor Fortjeneste, Skibene opfandt Amerikaneren Fulton. Deres Hovedindretning bestaaer i, at man ved en meget stærk Ild udvikler en Mængde Damp af Vand, hvilken hede Damp igjen formedelst sin Udvidelseskraft sætter Stænger, Hjul og hele Maskiner i Bevægelse ved at trykke paa dem. Saadan Damp af en Dampkedel kan virke, efter dens Størrelse, lige saa meget som 60, 100, ja som flere hundrede paa engang trækkende Heste.

Til Dampvognene haves egne Veje, Jernbaner kaldede, hvor Hjulene løbe i faste Render.

Lignende ved Kunst fortyndet Luft er Luftballonen, som man kan flyve eller sejle højt tilvejs med, opfyldt med.

(376) Jlden kan vækkes, eller fremkaldes, paa flere Maader; men om der blot kommer Varme eller tillige Lue, det beroer tildeels paa Omstændigheder, som det blev for vidtløftigt eller for vanskeligt at forklare her. Varme eller Varme og Lue kunne vækkes ved Gnidning; saaledes faae de Wilde Ild ved at gnide tørt Træ mod hinanden; ere vi valne om Hænderne, saa gnide vi dem, for at faae dem varme; og saaledes kunne Hjul og Ryler blive saa varme, at der endogsaa kan gaae Ild i dem, naar de ikke ere tilstrækkelig smurte. De kunne fremdeles vækkes ved Tryk og Presning, f. Ex. naar vaadt Hø og Korn, eller Møg, eller nytørret Malt for længe ligger sammen, naar malet Kaffe eller fed Uld for tæt pakkes sammen i Poser og Sække; ved Slag, f. Ex. naar Jern hamres; ved Paagydning, f. Ex. naar man løsker Kalk med Vand, eller naar usforvarende Olie kommer paa sammenstuvet Hør, Hamp eller Bomuld.

Varme opstaaer allevegne, hvor et Liv begynder, og hverken Planter eller Dyr, saaledes som Mennesket, kunde være til uden Varme.

Den udvikler sig stedse under Jordens Overflade, og jo længere f. Ex. Bjergfolkene komme ned i Jorden, des større er Varmegraden, eller Temperaturen, deruede. Men især vækkes denne Klodens almindelige Varme i Luften og i Overfladen selv, naar den Kraft, som er i

Solen, berører Jordens Atmosphære. Vi kalde denne Kraft Solens Straaler, men disse kunne ikke i sig selv varme uden Luftens Medhjælp, hvilket mærkes, jo højere man kommer op paa et Bjerg (205). Derfor kan Sneen ikke smelte paa høje Bjergtoppe, selv i de hedeste Lande.

Til at maale Varmens Styrke har man de saakaldte Thermometre. De ere inddeelte i Grader, og man regner 14 Grader som den passende Varme i Værelset; 20-25 er god Sommervarme, 80 er Kog-Hede.

(377) Ilden kaster et Skin fra sig, og brænder den med en nogenlunde stor Flamme, saa oplyser dette Skin Gjenstandene i Nærheden. Solildens Skin kalde vi Lyset. Dette Lys er yderst fiint og letbevægeligt, ja de Lærde have udregnet, at det gennemfarer 40,000 Mile i et Sekund, eller i den Tid, som vi behøve til at aabne eller lukke vore Øjne! Nogle Legemer, f. Ex. Vand, Edelstene, Glas o. fl. lade Lyset gaae igjennem sig og kaldes derfor gjennemsigtige; andre ere halv gjennemsigtige, mange uigjennemsigtige. (Nævn mig nogle af hver!) Denne Lysets mærkværdige Bevægelse gaaer for sig i lige Linier, eller Straaler, hvilket enhver kan overtyde sig om, ved at observere det's Gang igjennem en lille Åbning til et uoplyst Rum. Falde disse Straaler fra en tyndere eller ogsaa tættere Materie ind i en anden, f. Ex. fra Luft i Vand, saa brækkes deres Retning; derfor synes en Stang, selv blot en Finger, at være bruggen, som halv er nede i Vandet, halv ovenover.

I dette Solens Lys vise Tingenes forskjellige Farver sig, efter som disse Ting optage eller frastøde Lysstraalerne. Om Natten er derfor alting sort.

Lærde og Kunstnere have opdaget flere af de skjulte Love, hvorefter Lysets Bevægelse og den saakaldte Straalebygning gaaer for sig, og dette har ledet til at slibe og indrette Forstørrelsesglas, Brillen, Kikkerter og lignende Instrumenter, som alle tjene til at see bedre med, end man kan med blotte Øjne.

Ved Hjælp af Brændglas kan man samle Solstraalerne (eller concentrere dem) saaledes, at de tænde en Lue, hvor de ellers, uden at gaae igjennem et saadant Glas, kun havde opvakt Varme.

(378) Naar man gnider visse Ting ganske stærkt imod andre, f. Ex. Lak, Ray, Svovl, Glas o. fl. imod Klæde eller Silketøj, saa finder man, at der ikke blot opstaaer Varme, men tillige en vis svovlet Lugt, og at disse Ting kunne tiltrække og frastøde lette Smaalegemer, f. Ex. Papiersstumper eller Halmstraa. Frembringes saadan Varme i højere Grad, saa kan man endog saa høre en stærk Knittren, føle et Stik i Fingeren, naar den holdes til, og see en Gnist fare ud. Den mærkelige Naturens Kraft, som her kommer for Dagen, hedder Elektrisitet. Det er egentlig den samme, som under andre Omstændigheder ytrer sig i simpel Varme og Ild, og den elektriske Gnist er en simpel lille Lue. Der gives ogsaa en dobbelt Elektrisitet (som hedder den negative og den positive), ligesom Luften har et dobbelt Indhold af Tændstof og Brændstof.

Der udvikler sig ofte Elektricitet i Luften af Skyer, som ere svangre dermed. Sees blot en hvidagtig svagere Lysnen, kaldes det Kornmod, men er det rødligere og stærkere eller sees endog en uhyre lang Gnist fare frem, saa kaldes det Lyn eller Lynild. Dette Lynets Frembruden er, som vi vel alle have hørt, ledsaget af et Skrald, og det er denne Bragen, som man kalder Torden. Et Tordenvejr afføler Luften, og Regnen, som følger derefter, giver alting en frodigere Bært.

(379) For med Lethed at frembringe en tilstrækkelig stærk Gnidning, og ved den igjen fremkalde Elektrisitet, har man opfundet Elektrisermaskiner, hvor en stor Glasskive drejes hastig rundt og gnides imod Silketøj, hvilket derfor kaldes Rivetøjet. At fremkalde eller vække Elektrisitet kaldes at lade. Nærmer sig nu en anden — uladet — Ting til Maskinen, saa farer der en Gnist ud, som ligesom ogsaa at lade denne Ting. Gnisten af en saadan Maskine kan bevirke Stød i en heel Række Mennesker, naar

de alle røre ved hverandre; og er den overordentlig stærk, kan den ikke blot volde Smerte, men endog dræbe.

Et Middel til at undgaae Lynildens ødelæggende Kraft, naar den rammer vore Bygninger, er opfundet af Nordamerikaneren Henj. Franklin; vi kalde dette Instrument en Tordenafleder, men den burde hedde en Lynildafleder. Somme Ting trække nemlig Elektriciteten mere til sig end andre, f. Ex. Vand langt stærkere end Jord, Metaller end tørt Træ, o. s. v. Saadanne Ting hedde Ledere, og derfor skal man i Tordenvejr ikke søge Ly under disse (78). Man oprejser derfor paa Bygninger, eller tæt ved, en Stang med en Metalspids, hvorfra gaaer en Kjede eller Strimmel af Metal ned i Jorden eller om muligt i Vandet. Nærmer sig nu den elektriske Sky til Bygningen, saa trækker Spidsen efterhaanden Elektriciteten ud af den og ned i Jorden, uden at et Lyn bryder frem, som muligen kunde tænde; ethvert Lyn, som slaar ned i et Huus, tænder nemlig ikke altid Ild.

(380) Denne samme dobbelte Ildkraft kan ogsaa, foruden ved Gnidning, bringes til at yttre sig ved blot Berøring, især af Metaller. Holder man f. Ex. et Stykke Zink over og under Tungen, og lader dem tillige berøre hinanden udenfor Munden, saa opstaaer en egen Smag, og det blinker for Øjnene. Denne Kraftens Virkemaade kaldes Galvanisme, fordi en italiensk Læge Galvani først bemærkede den. Ligesom Elektriciteten kan den ved Maskiner forstærkes meget. Hos flere Dyr, især nogle Fiske (256), er en lignende Evne nedlagt, og de kunne slaae den stærkt, som de ramme dermed.

(381) En tredie Maade for denne Jordklodens Grundkraft at vise sig paa kjende vi hidtil kun deelvies. Den kan nemlig ogsaa vise sig i blot Tiltrækning; men af enkelte Ting i Naturen gives der fornemmelig to, mellem hvilke Tiltrækning sees, i det at Magnetsteen (313) kan trække Jernet til sig og holde det saa fast, at man kun med Magt kan rive det løs igjen. Denne Virkemaade kaldes Magnetisme. For at forhøje Kraften har

man kunstige Magneter, nemlig Staal, som er strøgen med Magnetsteen; en saadan kan bære eller holde et heelt Lispund Jern, ja mere, hængende frit under sig.

Magneten har endnu en mærkelig Egenskab; naar den nemlig kan bevæge sig frit (s. Ex. naar den hænger i en Snor, eller er saa let, at den kan svømme paa en Spaan paa Vandet), saa svinger den sig saa længe rundt, indtil dens ene Ende vender mod Nordpolen, og den anden altsaa lige mod Sydpolen. Disse Endes kaldes derfor ligeledes dens Nordpol og Sydpol. Holdes nu to Magnetens en sartede Poler til hinanden, saa frastøde de hinanden, men de modsatte tiltrække hinanden. Man seer deraf, at der ere to modsatte Bestanddele i Magnetismen, ligesom i Elektrisiteten, Jlden, o. s. v.

Magneten er af største Vigtighed i Søfarten, thi af den er Kompasset gjort. Et Kompas er en Skive af Papir, hvorpaa de fire Verdenshjørner ere afsatte, og som er gjort fast oven paa en lille Magnetnaal; denne Naal er lagt paa en opstaaende Spids saaledes, at den frit kan dreje sig omkring; og Styrmanden kan nu stedse see, i hvad Retning han skal styre for at komme derhen, hvor han vil, da Polens Tiltrækning holder Naalen, og med den Skiven, saaledes rettet, at man altid kan vide — ogsaa om Natten, ved et Lys, som er anbragt i Kompashuset — hvor Nord og Öst o. s. v. er.

(382) Ved samme mægtige Kraft opstaae ogsaa flere Luftslyn. At Lyn er en elektrisk Jld, læste vi nylig. Fra Magnetismen komme de saakaldte Nordlys, hvide eller rødlige Skær, som fra Nordpolen af ved Nattetider alt imellem glimte ned over Landene; i Norge og Grønland ere de meget hyppige og skønne. Ved Sydpolen gives der lignende Lysninger, som man har kaldet Sydlys. — I Mørke seer man tidt smaa lysende Legemer, ligesom Stjerner, falde ned igjennem Luften og sluffes, førend de naae Jorden. De kaldes Stjernesked. Større Legemer af samme Slags kaldes Jldflugter; de sees undertiden ogsaa om Dagen, men ere sjældnere. De

springe ofte i Stykker med stort Bulder, og Stykkerne falde varme til Jorden. Disse kaldes Meteorstene, ere udvendig sorte og glindsende, men indvendig graa, og indeholde Jern, Leer og en Sort skinnende Smaaforn.

Nordlyset gjør aldrig Skade, saalidet som Stjernesflud o. lign. Ting.

Den største Meteorsteen, vi kjende, er den, som faldt ned i Ensisheim i Elsas d. 4 Nov. 1492; den vejede 260 Pd. Engang imellem falde saa mange mindre, at man med Rette har kaldt det en Steenregn; saaledes faldt d. 26 Apr. 1803 i l'Aigle i Frankrig henved 3,000 ned, og i 1833 faldt i Indien etsteds saa mange ganske gloende Stene ned, at de knuste Tagene paa Husene.

(383) Der er saaledes et ideligt Røre i Atmosphæren foruden det, som Vind og Vejr og Luftens og Vandets Bevægelse foranlediger; men det er dog kun lidt i Sammenligning med den idelige Gjæring under Jordskorpen eller midt i Jorden. Her foregaae Ting, som vi ikke kunne forestille os, men som vi vist vilde tabe Sands og Samling over, ifald vi saae dem, at dømme efter de frygtelige Tegn, som vi imellemstunder have derpaa i Jordskælvs og ildsprudende Bjerges, eller Vulkaners, Udbrud.

Jordskælvs have i højst forskjellig Grad. Engang mærker man blot en svag Rystelse, noget stærkere end som naar en Vogn kjører forbi; en anden Gang flirre Vinduer, Dørre springe op og hvad der hænger falder ned; er det stærkere, falde Møbler om, Skorstene styrte sammen, tykke Mure revne, og saaledes videre i stigende Grad. Men er det ret voldsomt, saa kan hele Byer vælte om og de stakkels Indbyggere levende begraves under Gruset, Floder svømme over eller tage et andet Løb, Jorden revne og sluge Skove eller Bjerge, Røg, Luer og Stank frembryde af Abningerne. Jordens ellers faste Overflade bevæger sig da op og ned som det rørte Havs Bolger, sorte Taager drage hen over Landet, underjordisk Jorden buldrer, døde Fisk kastes op af Søerne og hele Der opstaae i Havet eller forsvinde. Det er, li-

gesom Verden skulde omstaaes eller reent forgaae. Her i Danmark er Jordens Beskaffenhed dog ikke saaledes, at der er Grund til at frygte for Jordskælvs; men i Europas sydlige Lande indtræffe de ikke saa sjælden. I Amerika ere de hyppigst.

Vulkanerne ere Bjerge, som udspye igjennem deres Svælg, eller Krater, høje Flammer og Svovldampe, udkaste Aske, gloende Stene og flydende Lava, der kan løbe hele Mile, ødelægge alt, og bliver saa siden til en haard Steen. Undertiden fremkommer Dynd og Mudder, især af de amerikanske, som næsten er det meest ødelæggende af alt, eller især store Vandmasser, fulde af Fisk. Ofte gjør Røg og Aske Dagen til Nat; ofte kommer Jordskælv til og gjør Ulykken grændseløs!

(384) Et af de allerskrækkeligste Jordskælv indtraf d. 1 Nov. 1755 og ødelagde en stor Deel af Lissabon. Omtrent 24,000 Mennesker mistede Livet paa forskellig Maade; og man sporede det til samme Tid i Grønland, i Böhmen, i Afrika og i Amerika! — Et andet indtraf d. 5 Febr. 1783 i Calabrien, Italiens Sydspidse, som begrov en 40,000 Mennesker og omgjorde hele Landets Udseende, i det at somme Bjerge forsvandt, andre fremkom, Byer tilintetgjordes, Floder toge en anden Vej, usunde Sumpe bleve til, imedens Kildernes Løb standsedes, og smittomme Sygdomme udbredtes. Det varede først i tre Dage, kom saa flere Gange igjen indtil d. 28 Marts; ja Rystelserne ophørte ikke aldeles förend i Aaret 1786.

I Amerika gives en Mængde Vulkaner i Andeskjeden; i Evropa ere Vesuv og Ætna i Italien, Hekla paa Island. Men kun Vesuv er stadigt ildsprudende; Dag og Nat med Udkastninger, 30—50 Fod over Munden, men til ubestemte Tider med egentlige voldsomme Udbrud, med Lava, o. s. v. I Aaret 78 i det første Aarhundrede af vor Tidsregning bleve tre rige romerske Stæder, Pompeji, Herkulanum og Stabiæ, ikke langt fra Vesuv, begravne aldeles af en Askeregn fra Bjerget. Pompeji er i vore Dage bleven ryddet, og mange mærkelige Ting fundne der fra hine gamle Dage. — I Aaret 1831 opstod ved en Vulkan i Havbunden, i Nærheden af Sicilien en ö,

af en heel Miils Omfang. Kongerne af Neapel og af Engelland fandt det begge fordeelagtigt at eje den, og hver döbte den med sit Navn; men ligesom de vare paa Nippet at komme i alvorlig Strid derom — forsvandt den igjen, saa de fik en lang Næse begge to.

X. Om Tidsregningen og Almanakken.

(385) Ret ligesom et Hjul paa en Vogn, der kjører, har to forskjellige Bevægelser, nemlig en omkring sin Axel — hvorved den Ege, som nys vendte opad, strax efter staaer nedad, og saa atter drejer sig opad —, og en anden langs frem ad Vejen: saaledes har ogsaa vor Jord, paa sin Bane i Himmelrummet, to forskjellige Bevægelser, nemlig en omkring sig selv, eller sin Axel, hvilket man billedlig kalder den Midtlinie, som man kan tænke sig inden i den — hvorved den hvert Öjeblik vender en ny Egn mod Solen —, og en anden langs rundt omkring Solen (185). Den første Bevægelse foregaaer i et Tidsløb af 24 Timer, hvilket kaldes en Dag, eller mere bestemt et Dögn; den anden foregaaer i et Tidsrum af 365 Dage og 6 Timer, hvilket kaldes et Aar; den første hedder derfor den daglige, den anden den aarlige Bevægelse.

(386) Ved den daglige Bevægelse fremkommer Afvexlingen af Dag og Nat, og et Dögn indeholder derfor 1 Dag og 1 Nat. Det er Dag, naar den Side af Jorden, som vi beboe, vender mod Solen og derved oplyses af den, men det er Nat, naar denne Side vender fra Solen. Dagen begynder, naar Solen staaer op over Horizonten, eller Synskredsen (186), og ender, naar den gaaer ned under denne; om Sommeren er derfor Dagen lang, da Solen staaer tidlig op og gaaer sildig ned, men om Vinteren er Dagen kort, da Solen er paa Himlen i meget kortere Tid.

Den længste Dag have vi den 21 eller 22

Juni, men den korteste Dag den **21** eller **22** December. Disse to Dage hedde Sommer- og Vintersolhverv. Derimod kaldes den **21** Marts og **21** September Foraars- og Efteraars-Jævndøgn, fordi paa den Tid Dag og Nat ere lige lange. I Archangel er den længste Dag **21** Timer, den korteste kun **3**, og paa Vardöhuus, i det allernordligste Norge, er det Dag lige fra d. **21** Maj til den **21** Juli, altsaa i **2** hele Maaneder! Paa den anden Side fortæller den i forrige Stykke nævnte Kaptain Parry, at han slet ikke saae Solen fra **4** Nov. til **7** Febr.; altsaa var det Nat ved det nordligste Grønland i over **13** Uger! — I de Lande, som ligge under Linien, er derimod Dag og Nat lige lange; Linien kaldes nemlig den hele Omkreds paa Jordklodens Midte, som er lige langt borte fra begge Poler (**193**). Den hedder ogsaa Æquator (**206**).

Men naar vi saaledes tale om, at Solen "staaer op" og "gaaer ned", da er dette ikke rigtig talt i sig selv; thi Solen bevæger sig ikke paa Himlen, tværtimod bliver den uafsladelig siddende paa det samme Sted, medens Jorden under sin daglige Bevægelse uafsladelig drejer sig om og snart vender den ene, snart den anden Side til Solen. Men alt eftersom nu et Sted paa Jorden, f. Ex. det Land, hvori vi boe, under denne daglige Omdrejning nærmer sig Solen, eller fjerner sig fra den, saa sige vi, efter aldgammel Skik, at Solen staaer op eller gaaer ned, istedenfor at sige, at man fra det Land af om Morgenen igjen faaer Öje paa Solen, eller om Aftenen igjen taber den af Sigte. Det er vel just ikke saa let at begribe, at det hænger saaledes sammen, da vi aldeles ikke kunne mærke noget til denne Jordens daglige Bevægelse; det gaaer os som dem, der sejle paa et Skib langs med en Kyst, idet de ofte slet ikke mærke, at Skibet bevæger sig, men meget mere synes, at Landet bevæger sig. Alligevel er det dog aldeles vist, og de Stjernekyndige forstaae at bevise det til Punkt og Prikke.

Døgnet bestaaer af 24 Timer, men disse tælles som 2 Gange 12 Timer; nemlig tolv fra Midnat til Middag, og atter tolv fra Middag til Midnat, saa at et nyt Døgn begynder hver Midnat. En Time inddeles i 60 Dele, som kaldes Minutter, og et Minut igjen i 60 Dele, som kaldes Sekunder. Til at angive Tiden har man Uhre, deels Stueuhre, som staae i Kasser eller hænge paa Væggen og drives med Lodder, deels Lommeuhre, som drives af en Staal-sjeder. De største Uhre ere Taarnuhrene i Kirkerne. Mindre nyttigt end et Uhr er vel en Solskive, da den kun kan bruges om Dagen og i Solskin, men dog kan den angive Klokkeslettet derved, at Skyggen af en Pind, som staaer midt i Uhrskiven, bevæger sig fra den ene Times Tal til den andens, alt eftersom Tiden selv gaaer frem.

(387) Ved den aarlige Bevægelse fremkommer Afvexlingen af Aarstiderne. Hos os omfatter hver Aarstid omtrent 3 Maaneder, men i de sydligere Lande er den varme Aarstid længere og den kolde kortere, end her i Norden; ja nærmest hen imod Æquator gives der slet ingen Vinter, men kun Regntider, som afbryde de hedere Tider. Afvexlingen kommer deraf, at Jorden, medens den ruller rundt om Solen, altid beholder en og samme Stilling, ligesom f. Ex. en Fugl, der flyver omkring i Luften, stedse beholder en og samme Stilling, nemlig med Ryggen opad og Hals og Hoved fremad; men derved falde Solstraaerne snart i længere, snart i kortere Tid, snart mere, snart mindre lodret paa Jordens Overflade og opvarme derefter Luften snart mere snart mindre (206).

Dette Jordens Omløb varer i 365 Dage og 6 Timer, og derfor regnes sædvanligen et Aar til 365 Dage. Men disse 6 Timer, som aarligen overspringes i Regningen, vilde tilsidst forstyrre denne, om de ikke medtoges paa en eller anden Maade; da nu 4 Gange 6 Timer netop udgjøre et Døgn, eller en heel Dag, saa regnes derfor hvert fjerde Aar til 1 Dag

mere, nemlig til **366 Dage**, for saaledes at hæve den Uorden igjen, som aarlig opstaaer ved hin Overspringelse. Denne Dag, hvorved Tidsregningen igjen rettes, kaldes en *Skuddag*, og Aaret, hvori det skeer, et *Skudaar*; den indsættes i Februar Maaned. — Hundrede Aar kaldes et *Aarhundrede*. Hvert Aar har sit Tal, for at kunne skjelnes fra alle andre, og dette Tal beregnes fra Christi Fødselsaar af, som det første Aar i vor Tidsregning. Vi leve nu i første Halvdeel af det nittende Aarhundrede. Ældre Folk have tillige levet noget i det foregaaende attende Aarhundrede.

(388) Foruden denne Tidens Inddeling efter Jordens tvende Bevægelser, bruge vi tillige en anden, som er fastsat efter Maanens Bevægelse omkring Jorden (188) uden dog nøjagtig at kunne indrettes efter denne. I et Aar gaaer nemlig Maanen noget over tolv Gange omkring Jorden, og i Henhold dertil har man indeelt Aaret i **12 Afdelinger**, som kaldes *Maaneder*. Ligesom Dagene have disse faaet Navne; men alle Maaneder ere ikke ganske lige lange, thi Januar, Marts, Maj og Juli, samt August, October og December have **31 Dage**, hvorimod April, Juni, September og November have **30**, ja Februar kun **28 Dage**. Men naar det er *Skudaar*, har da Februar **29 Dage**.

Da Maanen faaer sit Skin fra Solen, er den ligesom Jorden oplyst paa den halve Side og mørk paa den anden halve; men under sit Omløb vender den ikke altid lige meget af den lyse og mørke Side til os, og deraf kommer det, at Maanens tilsyneladende Størrelse (∝ den for os synlige Deel af dens belyste Side, eller dens Skikkelse paa Himlen) tager af og tager til periodisk. I nogle Døgn kunne vi nemlig, selv naar det er ganske stjerneklart, intet see af Maanen, thi den staaer da med den mørke Side mod os. Denne Tid kaldes *Næ.*; men et Par Dage efter kommer i Tusmørket en Rand af den belyste Side tilsyne om Aftenen

i Vester, og man siger da, at Nyet er tændt. Efter omtrent 7 Dage, i hvilke Maanen viser sig sildigere paa Himlen og stedse rykker mod Østen, vender den den halve Deel af sin belyste Side til os; dette kaldes første Qvarteer (☾; Fjerdepart). Maanens Skive bliver nu hver Aften fuldere, og 7 Dage efter er den ganske rund; dette kaldes Fuldmaane. Nu staaer den ligeover for Solen, og Jorden mellem begge; Fuldmaanen staaer op i Øster ikke længe efter at Solen er gaaet ned i Vester, og den oplyser da ikke sjælden den hele Nat. Endelig tager Maanen igjen af, og om 7 Dage see vi atter kun Halvmaanen, især i Morgenstunden. Dette kaldes sidste Qvarteer. Med denne Maanens Aftagelse begynder Næt paa ny; den værmer sig nu stedse Solen igjen og staaer efter 7 Dage atter i samme Himnelegh som denne, hvorfor vi saa igjen have Nymaane. Saaledes er det gaaet uden Afvigelse siden Verdens Skabelse, og saaledes vil det gaae, saalænge Gud opholder denne.

Herefter har man inddeelt Tiden i Tidsrum paa 7 Dage, som kaldes en Uge; 28 Dage ere altsaa 4 Uger, men da alle Maaneder, paa en nær, have nogle flere Dage end 28, saa begynder ikke hver Maaned just med en ny Uge. Et Aar har 52 Uger og 1 Dag; et Skudaar 52 Uger og — Dage.

(389) Denne Maanens Bevægelse foraarsager undertiden de saakaldte Sol- og Maaneformørkelser. Naar nemlig Maanen under sit Løb for en kort Tid kommer i en saadan Stilling i Himmelummet, at Jorden svæver netop i lige Linie mellem den og Solen, saa kunne Solens Straaler ikke komme til Maanen og oplyse den, fordi Jorden skygger for den; man seer da denne Jordklodens Skygge i nogle Timer paa Maanens Skive (188), og det kaldes en Maaneformørkelse. Breder Skyggen sig over hele Maanen, saa kaldes Formørkelsen total, ☾: heel eller fuldstændig, men bedækker den kun en Deel, hed-

der den partiel, d: ufuldstændig eller kun tildeels forefaldende.

Træffer det derimod, at Maanen kommer netop i lige Linie imellem Jord og Sol, saa kan man fra Jorden af see Maanen passere forbi Solen, der saa længe synes formörket; men egentlig er det Maanens mod os vendte mørke Side, som vi see og som i kort Tid skjuler Solen for vort Öje. Alligevel kaldes dette efter gammel Skik en Solformörkelse, men skulde egentlig hedde en Jordformörkelse. En total Solformörkelse kan kun vare i 4 Minutter, men en total Maaneformörkelse en heel Time. Da Maanen i Virkeligheden er saa meget mindre end Solen, saa hændes det sommetider, at den ikke engang for vort Öje hernede kan dække hele Solen, men at en skinnende Rand sees omkring hele den mørke Maane. Dette skjønne Syn, eller Phænomen, kaldes en ringformig Solformörkelse, og en saadan var at see her i Danmark i Aaret 1855.

(390) Vilde vi lægge Mærke til Maanens Bane eller Stilling paa Himlen i de forskjellige Aarstider, saa finde vi et mærkværdigt Beviis paa Forsynets Om-sorg for Klodens nordligste Beboere. Disse maa, som vi nylig læste, undvære Solens Lys i mange Uger om Vinteren; men i December og Ianuar er just Maanens Gang saaledes, at den er höjest paa Himlen mod Nord, og altsaa skinner længst om Natten. Dens Lys straa-ler tilbage fra Sneen og gjør derved Midnat til halv Dag for disse Nordboere.

(391) Da det er saare vigtigt for alle at vide Besked med Tiden, saa udgives der aarlig en lille Bog, hvori hver Aarets Dag er indfört baade med sit Tal i Maanedens Lob, hvilket kaldes Dagens Datum eller Datum, saavel som med sit gammeldags nu ikke længer brugelige Navn. Denne Bog hedder Almanaffen. Tillige angives deri Maanens fire Skifter og de Formörkelser, som ville indtræffe, hvilke Astronomerne have udreg-

net forud — saaledes ved man allerede, at en total Solformørkelse vil indtræffe den 9de October 1847 —; endvidere Klokkeslettet, naar Sol og Maane staaer op, samt Angivelser til at bruge Solskiveuhret rigtigt; endelig Kirkefesterne, de Kongelige Personers Fødselsdage, m. m. Bag i Bogen og i de ledige Rum ved hver Maaned angives Markedsdagene for hele Landet.

Lovsfange.

I.

(392) Saa langt du over Jorden
 Udstrakte Himlens Blaa,
 Pragt, Sammenhæng og Orden
 Af Dig udvikled' staae;
 Vi see Stort og Smaat
 Kun Hensigt, Kunst og Gaver,
 Som Du uddelet haver;
 See, alt er saare godt!

Du talede almægtig,
 Og Lyset viste sig,
 Saa reen en Glands og prægtig,
 En herlig Skaber lig;
 Du har opklaret alt,
 Med Skabningen fornøjet,
 Og dannede mig Djet,
 Et Spejl, hvori den faldt.

Hvor majestætiff iler
 En Sol hver Morgen frem,
 Og som en Brudgom smiler
 I vort saa merke Hjem!

Hvo bød den Helt i Løb
 Uføerige vor Ulempe,
 Saa stor en Ulysets Kæmpe
 Borttage Mørkheds Svøb?

Den Luft, som os omgiver,
 Hvoraf vi Dvægning faaer
 Og Liv, som aander, bliver
 Bevæget og bestaaer;
 Hvo har og den beredt,
 Saa Dunsterne sig hæve
 I den og Skyer svæve
 Til Regn og Frugtbarhed?

I Luft opvækkes, føres
 Al Lyd og Toner ud,
 Den gjør, at Taler høres,
 Til Priis for Dig, o Gud!
 Der væbnes Stormens Hær;
 Og hyder Du, maa Jorden
 Til Skræk og Gavn for Jorden
 Udraabe, hvo Du er.

Hvo har opfyldt med Gode,
 Hvo har paa intet hængt
 Den dampomflydte Klode?
 Os Menneſker tiltænkt
 En rig begavet Jord?
 Hvo har omdeelt dens Bænde
 Saa viselig, at Lande
 Staae grødefuld' i Flor?

Hvo tvang Vandfloders Bælde?
 Hvo raabte Kilder frem?

Bød Strømmens Fart at hælde
 Mod Havet, som dens Hjem?
 Hvo skrev paa hver dets Bred
 For Bølgerne de Love:
 Kun hertil maae I vove;
 Læg her jer Stoltthed ned?

Hvo grov for Eoen Huler?
 Hvo fangsled' Ildens Magt
 I Jordens dybe Kuler?
 Hvo har Metal henlagt
 I Bjergets rige Favn?
 Aarstiderne bestemmet?
 Ved Kuld og Hede fremmet
 Vor Høst, Afvoejling, Gavn?

Hvo har i Værter klædet
 Vor Jord, og dem i Løv?
 Alt Kreaturet glædet?
 Hvo har oplivet Støv?
 Hvo har besjælet mig,
 Mig, som kan dette kjende
 Og mig i Tanken vende,
 Almægtig' Gud! til Dig?

Dig Gud! Din Viisdom være
 Priis, Herlighed og Magt
 Og Tak og evig Ære!
 Det alt har Du frembragt.
 Dig love Himmel, Jord,
 Luft, Ild og Vand tilsammen;
 Al Verden sige: Amen,
 Vor Gud, vor Gud er stor!

2.

(393) Seer jeg til den Himmel blaa,
 Til de sejlsende Skyer, den maledede Bue,
 Maanen med Sølvhornet paa,
 Stjernehaaren, den straalende Lue,
 Lynets mørke Tilholdssted,
 Der, hvor Tordenen løfter sin dundrende Hammer,
 Naar den slaar i Fjeldet ned,
 Knuser Skoven og alt, hvad den rammer —
 Stor er Du, da bryder jeg ud:
 Stor er Du, o Himmelens Gud!
 For din himmelhøje Haand
 Dybt i Støvet sig bøjer min Aand.

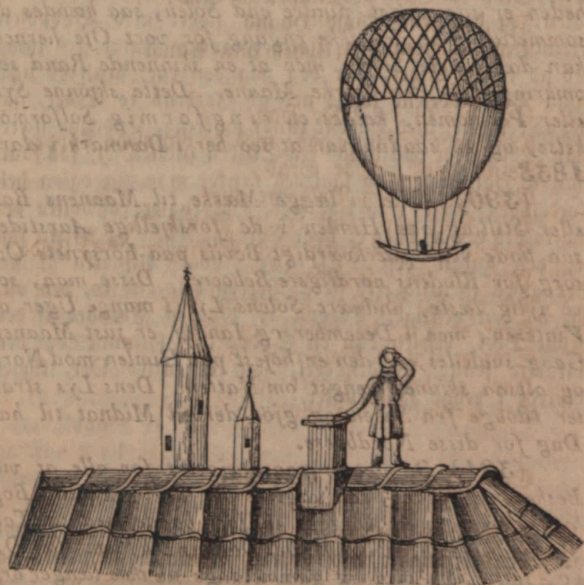
Seer jeg til det vilde Hav,
 Der, hvor Skibene gaae med de vimplede Toppe,
 Dumpe ned i dybe Grav,
 Nu igjen er paa Bølgerne oppe,
 Der, hvor han, som drager Sværd *),
 Kaskelotten, Havhesten med Springerens **) stride,
 Hvor til visse Rejsesfærd
 Tid og Vej Vandres — Slægterne vide —
 Stor er Du, da bryder jeg ud:
 Stor er Du, o Bølgernes Gud!
 Hav, og hvad i Havet boer,
 Det forkynder, din Guddom er stor.

Seer jeg til den vide Jord,
 Til de Bjerge, de Dale, de Skove, de Strande,
 Til den bugtesfulde Fjord,
 Til de Floder, de springende Bænde,

*) Her menes: Sværdfisken (256).

**) En Art Hval.

Til de Dyr i tusind Tal,
Fra Jordhulernes Slægter, den krybende Brimmel,
Til de Faar og Fæ i Dal,
Til den højeste Dn under Himmel —
Stor er Du, da bryder jeg ud:
Stor er Du, al Skabningens Gud!
Himmel, Hav og hele Jord,
Lover Herren, hans Gudsdom er stor!

Tredie Deel.

I. Geographi eller Jordbeskrivelse.

(394) Tager man et smukt rundt Eble, saa har man ligesom et lille Billede paa vor Jordklode. Det Sted, hvor Stilken har siddet, kunde lignes med Nordpolen, og der hvor Blomsten har siddet med Sydpolen. Fremdeles: ligesom den skjønnere rødere Farve sees langs ned ad toende Sider, især dog paa den ene, saaledes ligge ogsaa Verdensdelene langs ned ad Jordens to Sider, især dog ad den ene, med Havene rundt omkring. Endelig: skærer man Eblet over paa langs fra Stilken indtil Djet, saa faaer man to Halvkugler, og saaledes tænker man sig ogsaa hele Jordkloden deelt i to lige store Halvkugler, af hvilke den ene kaldes den østlige, hvor Evropa, Asien og Afrika ligge, den anden den vestlige, hvor Amerika ligger. Der gives egentlig ikke flere Verdensdele end to, den østlige og den vestlige, Evropa er blot en Forpart af den østlige Deel, Afrika kun en Sydpart af samme; og den saakaldte femte Verdensdeel, som er lutter Der, ligger adspredt i begge Halvkugler.

I. Evropa.

(395) Den Verdensdeel, som vi beboe, kaldes Evropa. Den er mindre end Asien, Afrika og Amerika og ikke større end Australien, men har frembragt og nærer en kraftfuld Mennekeslæggt, der behersker næsten alle de andre Verdensdele. En af Aarsagerne hertil er den, at Naturen ikke er saa rig i Evropa, som i mange Lande i de andre Verdensdele, hvorfor Evropæerne nødes til at arbejde for

at leve og til at anstrenge sig for at leve vel; men ved Arbejde udvikles Kræfterne, baade Sjælens og Lege-
mets. En anden Aarsag er Klimaets Mildhed i Sammen-
ligning med andre Verdensdeles højere Kulde- og Varme-
grad. Men Hovedaarsagen til den stadige Fremgang er
den europæiske Mennekeraces egne naturlige Dygtighed,
Styrke og Bøielighed, der satte den i Stand til først at
modtage den christelige Religions Belgjerninger, og siden
høste igjen Frugterne heraf. Europa ligger Norden for A-
frika, med Middelhavet imellem; det ligger Westen for
Asien, som det er landsfast med.

I Europa ligge følgende Lande: 1) Danmark,
2) Norge, 3) Sverrig, 4) England, 5) Tydskland, 6)
Preussen, 7) Holland, 8) Belgien, 9) Frankrig, 10) Schweiz,
11) Østerrig, 12) Spanien, 13) Portugal, 14) Italien,
15) Tyrkiet, 16) Grækenland, 17) Rusland.

(396) Danmark, vort Fædreland, eller det dan-
ske Rige, bestaaer af det egentlige Danmark og
Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg. Det er 1000
Qvadratmile stort og har i det Hele en Folkemængde af
noget over to Millioner Menneker. Danmark bestaaer
deels af en Halvø, mod Westen, som er landsfast med
Tydskland, deels af en Samling af større og mindre Øer,
mod Østen, mellem hvilke den alfare Søvej for alle Na-
tioners Skibe fører til Østersøen, som er en dyb Bugt
ind i Europa, og de Lande, der omgive denne.

I Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg, som egent-
lig ere Kongen af Danmarks Besiddelser i Tydskland, og
i en stor Deel af Hertugdømmet Slesvig, eller Sønder-
jylland, hvilket er en Deel af Danmark, tales det tydske
Sprog. Danmark selv er et tildeels frugtbart og yndigt
Sletteland, paa hvilket Bakker og Dale, Marker og Enge
afveje med Bøgeskove og fiskerige Indsøer. Den ufrugt-
bareste Deel af dette gode Land er den lange Hede, som
løber igjennem Halvøen Jylland og Hertugdømmerne. — Her
mærkes kun lidet til de Plager, som oftere forstyrre andre
Landes Fred og Velstand, saasom Jordskælv eller frygte-
ligt Hagelvejr, Pest eller glubende Dyr, ødelæggende Dr-

kaner o. a. m. Luften er mild, hverken for varm eller kold, hverken for tør eller fugtig, og Misvæxt er derfor sjælden. Kornet lykkes saa vel, at der i de fleste Aar er et Par Millioner Tønder tilovers til Udførsel. Dog kan meget mere endnu fortjenes herved, naar Landmænd og Kjøbmænd bedre lære at kjende eget Gavn og hvad der hører til deres Dont. Korn, Heste og Dvæg, tilligemed de Produkter, som Dvæget yder, ere vort Fædrelands Rigdomme. Dog dyrkes ogsaa med Held Rodvæxter (især Kartofler), Olieplanter (især Raps), Foderurter, og noget Hør, Humle, Tobak og Træfrugt. Landet fattes tildeels stort Bygningstømmer, men har Brænde til Fornødenhed og Løv i stor Overflod. Sildesfiskeriet er ikke ubetydeligt; ogsaa andre Fisk, som Torsk og Lax m. fl., fanges.

Danmark er omgivet vester paa af Vesterhavet, eller Nordsoen, nord paa af Kattegattet og øster paa af Østersøen; det ligger derfor meget bekvemt for Handelen; men det har kun saa sejlbare Floder, fordi det er et lavt og smalt Land uden betydelige Højder.

NB. Men vi ville nu først betragte Jordens andre Lande, saa skulle vi siden vidtloftigere gjen- nemgaae vort eget Lands Geographi.

(397) Kattegattet adskiller Danmark fra Norge, et langt mod Norden udstrakt men lidet befolknet Rige. Norge er nemlig 7 Gange større end den danske Stat, men har kun halv saa mange Indbyggere. Det har Konge tilfælles med Sverrig, ligesom det tilførn, i meer end 400 Aar, havde Konge tilfælles med Danmark. Norge er fuldt af høje og vilde Bjerge, paa hvilke man seer Sne, de saakaldte Isbræer, endog saa midt om Sommeren, ja det Hele er egentlig en eneste stor Fjeld- mæss. Det nordligste Norge er langt og smalt og kaldes det Nordenfjeldske, fordi det ligger norden for Fjeldryggen Dovre; det Øvrige er bredere og deles af Fjeldryggen Langfjeldene i det Vestenfjeldske og Søndenfjeldske. Den højeste Tinde paa Dovre er Snehatten, 7,500 Fod høj, men de højeste paa Langfjeldene ere

Hurrungerne, blandt hvilke Skagstolstind er 7850 Fod høj. Imellem disse Fjelde findes vidtudstrakte og græsrige Dale, de saakaldte Sætere, som vandes af stride Strømme eller Elve, der flyde ned fra Bjergene, hvor de opstaae af den smeltede Sne. Landet er derfor mere skikket til Dvæg-avl end til Kornavl; Sommeren er desuden for kort og undertiden for varm, til at Kornet altid kan lykkes, endogsaa i de frugtbare Dale. Men selv Dvægavlen har sine Bannseligheder, da man i flere Egne ikke sjælden maa nøjes med at bruge Mos og Tang, Bark og Qviste, Been og andet dyrisk Affald til Foder, saa at en Ko, som i sin bedste Tid daglig giver henved en halv Snees Potter Mælk, gjælder for meget god. — Langs med Kysterne ligge en utallig Mængde Oer, og under Havfladen der findes Fjelde eller Klipper, de saakaldte Skær, der ere saa farlige for de Søfarende.

De lavere Bjerge ere begroede med store Skove af Naale- og Birketræer; i disse Skove lever en stor Mængde Wildt og i Bjergenes Indre findes Metaller, især Kobber og Jern, i Mængde. De store Søer, de dybe Fjorde, Elvene og Nordhavet, hvis Bølger bestynde den hele vestlige Kyst, ere fisserige Bænde. Flere Fjorde løbe fra 12 — 16 Miil ind i Landet. Mange Elve danne Vandfald, eller Føsser, s. Ex. Sarpen, Hønefossen, Kiukan Føss, Fiskum Føss, o. fl. Iralasthandelen, Bjergværksdriften, Glashtyterne, Dvægavlen, Fiskerierne, især af Sild, Storfisk og Lax, og endelig Jagt ere Nordmændenes fornemste Næringsveje. Det største Jernværk er Frigo, det største Kobberværk Nøraas; Kongsberg er et Sølvværk. Norge ejer omtrent 2000 Skibe, store og mindre.

Rigets Hovedstad er Christiania, bygget af den danske Konge Christian den Fjerde, men Bergen paa Vestkysten er den vigtigste Handelsstad. Nord oppe ligger den gamle By Trondhjem, med en berømt Domkirke; paa Sydspidsen ligger Christiansand, straaover for Jyllands Nordspids, hvor Skibene tye ind i Stormvejr. De Norske bruge samme Skriftsprog som

de Danske, og deres Taleprog er ogsaa, paa saa Ufvigelse nær, det samme som vort Sprog.

(398) Østen for Norge og Danmark ligger Sverrig. Det er skilt fra Danmark ved Øresund, men er landfast med Norge og forenet med dette Rige under samme Konge. Begge Riger tilsammen kaldes den skandinaviske Halvø. Sverrig er 8 Gange større end den danske Stat, men det har kun en halv Gang til saa mange Indbyggere. Hele det nordligere Sverrig har norsk Natur, dog ikke de høje Fjelde eller dybe Dale, og flere Floder fra de norske Grændsbjergene falde mod Øst gennem Landet i Østersøen; men de svenske Søer, f. Ex. Wennern, ere større end de norske. Det sydlige Sverrig derimod, f. Ex. Skaane, er et langt mindre bjergigt Land, der ligner Danmark meget og er vel skikket til Kornavl. Skaane horte ogsaa i mange hundrede Aar til Danmark.

Næringsvejene ere omtrent de samme som i Norge; kun er Dværgavlens ubetydelig. Det svenske Jern ansees for det bedste, og her støbes mange Kanoner og Kugler. I Sverrig gjøres der fortrinligt Vædd, som endogsaa udføres. Landets Hovedstad hedder Stockholm, hvor Rigernes Konge residerer. Gothenborg er en anseelig Handelsstad ved Kattegat; Trollhætta er et Vandfald ikke langt fra denne By. Malmö hedder Søstaden ligeoverfor Kjøbenhavn. Noget nordlig ligger Upsala, med en berømt Domkirke, og i Nærheden deraf Danne-mora, Sverrigs bedste Jernværk. Midt i Sydsverrig ligger Hovedfastningen Carlshörg. Det svenske Folk er, ligesom det norske, nærbeslægtet med os Danske, og en Svensk og en Dansk kunne godt forstaae hinanden, naar hver taler sit Sprog. Alle tre nordiske Riger have ogsaa engang udgjort en eneste stor Stat.

(399) Vesten for Danmark, med Nordsøen eller Vestersøen imellem, ligger den store Ø, som kaldes Kongeriget Storbritanien (eller England og Skotland), og vesten for den igjen ligger en anden Ø, Kongeriget Irland, Disse Lande, som beherskes af samme Konge, ere kun 5—6 Gange større end den danske Stat,

men have 12 Gange saa mange Indbyggere. Regner man nu hertil de vidtløftige Besiddelser og de rige Kolonier i alle andre Verdensdele, hvorhen aarlig mange Tusinder udvandre fra Moderlandet, saa er dette den magtigste, rigeste og bedst befolkede Stat i Verden.

Fabrikker, Manufakturere, Skibsfart og Handel ere bragte videre paa disse Oer end i noget andet Land. Selv de dagligste Ting, s. Ex. Olbrygningen, Pløjningen, Vasken o. lign., ere bragte til en Fuldkommenhed, som kan vise andre Lande, hvorvidt man med Flid og Kundskaber kan bringe det. Britaniens store Handelsflåde, 27,000 i Antal, sees paa alle Verdensdeles Have, ladede med de nyttigste og kostbareste Vare. Blandt de mangfoldige Ting, som Briterne forstaae at gjøre med stor Kunst, og som de med saa stor Fordeel sælge til andre Nationer, hele Verden rundt, maa især mærkes alle Bomulds= Uld= og Løder=Vare, alle Jern= og Staal=, Sølv= og Guld=, samt Messing=Sager, Steentøj, Porcelain og Glasvarer, Smed=kerarbejder, samt alle Sorter nyttige Instrumenter. Med en rosværdig Anstængelse have Engellænderne udtrækt og bygget allehaande Maskiner til disse Tings Frembringelse i deres Fabrikker, hvorved megen Tid og mange Menneskers Arbejde spares til anden nyttig Gjærning. Men paa den anden Side maa det meget dadles, at man anvender saa mange Smaaabøen i disse Fabrikker, og af Ietsindig Egen nytte forsømmer deres Underviisning; ja, hvad der er endnu værre, at Regjeringen slet ikke bryder sig herom, hvorfor der ingen Landsbysskoler findes i Landet uden dem, som ere blevne oprettede af endeel menneskekjærlige Selskaber. Derfor gives der i England flere slette og fordærvede Mennesker end i andre Lande, fordi saa mange voxe op uden at lære noget! I den store Fabrikstad Manchester gives aarlig flere hundrede Mennesker, som ikke engang kunne skrive deres Navn. Men hvor ulykkelige maa disse Uvidende ikke være! Af lignende Grunde gives der ogsaa mange flere Fattige i England end i de fleste andre Lande, og Fattiggiften er uhyre høj. — I Skotland er derimod

alt dette paa en bedre Fod. — Irland staaer i alle Henseender meget tilbage; dog gjøres der godt Læred.

Jordbunden er omtrent som i Danmark, nemlig frugtbart Ugerland, Hedemark (i Skotland) og Torvemose (i Irland), hvortil komme flere Bjergegne. Dog mangle Skove. Men Jorden er i England ved Indbyggernes Eftertanke, ved deres mangfoldige Kundskaber i Landvæsenet og ved deres uførtroede Anstrengelser meget bedre benyttet end hos os. Ved Siden af den stærke Uol af Korn, især af Byg og Hvede, besidder England en større Mængde af fortræffelige Heste og stort og smaat Dvæg, end noget andet Land i Europa. En stor Hjælp i denne Henseende er det, at Dvæget i alle de sydligere Egne kan gaae ude næsten hele Vinteren. — Desuden dyrkes der alle Planter og Træer, som kunne trives under en nordlig Himmel. Dog trænger Landet ofte til Kornindsørsel, just af disse Grunde.

For 80 Aar siden levede kun $7\frac{1}{2}$ Million Mennesker i selve England; men saa blev efterhaanden alt Følleskab udfisitet, Dyrkning af nærende Foderarter indført, alt Dvæget igjen derved forædlet og Handel og Fabrikvæsen overordentlig udvidet ved Kanaler og mangfoldige Opfindelser, f. Ex. af Dampmaskiner: saaledes kom det sig, at nu dobbelt saa mange Mennesker leve der!

Bjergene ere rige paa værdige Metaller, især Jern, Kobber, Bly og Tin; ypperligt Salt have; men det vigtigste Mineral er den uudsømmelige Mængde af Steenful, som ikke blot erstatter Mangelen af Brænde, men ogsaa bruges til Dampmaskinerne, hvilke i det brittiske Rige nu anvendes allevegne. Mange Kul føres desuden til fremmede Lande, f. Ex. fra New k a stle; Steenfulstransporten herfra beskæftiger mere end 1,000 engelske Skibe. Fiskerierne ere ogsaa meget indbringende. Ligesom Frankmændene og Hollænderne udsende de Engelske aarlig mange Skibe baade langt bort og omkring ved Kysterne paa Fiskeri, saa mange, at der paa disse findes alene henved 2,000 Skibsdrenge, foruden alle de andre Folk. Hull sender over 30 Skibe paa Hvalfiskefangst, hele Britannien

udsendte i 1829 netop 120; Yarmouth sendte ikke langt fra 150 paa Sildefangst, o. s. v. Sejlbare Floder og over hundrede kostbare Kanaler (etsteds sejler man s. Eg. en heel Time under et Kridtbjerg, et andet Sted under en By, som hedder Tillington, et tredie, ved Liverpool, i en muret Rende, 38 Fod oppe i Vejret, o. s. v.) gjennemskære Landet i alle Retninger og sætte alle vigtige Steder i Forbindelse med Havet. — Til sin Handels Forsvar har England en meget stor Flaade, af hvilken aarlig udsendes Skibe paa Bagt i de fleste Have.

Den største Stad i Europa er Englands Hovedstad London, som tæller flere Indbyggere end mangt Kongerige; thi man regner næsten 1,500,000 Indbyggere i denne uhyre Stad. Den er saa stor, at ligesom der i andre Lande kjøre Posten med Breve og Rejsende fra en By til anden, saaledes kjøre der mange Posten inde i selve London fra en Byende til en anden. Men der findes da ogsaa langt flere slette og fordærvede, saavel som langt flere ulykkelige Mennesker der, end i nogen anden By i Europa. Man har beregnet, at hver Morgen vaagne omtrent 30,000 Mennesker i London uden at vide, hvad de skulle faae at leve af! Menneskekjærlige Medborgere søge at raade Bod herpaa ved at indgaae Foreninger og anlægge Skoler og milde Stiftelser, men det Onde er for magtigt til at betvinges. London er Verdens største Handelsstad og ejer over 2,500 Skibe. Rigets anden Handelsstad er Liverpool, som ejer 8—900 Skibe, og tæt ved den ligger den store Fabrikstad Manchester med sine uhyre store Spinderier. Mellem dem er en berømt Jernbane, paa hvilken man kjører 7 Mil i mindre end 7 Quarteer i Dampvogn. Man kjører ved Harnen ned i Jorden, saa noget over en Fjerdingvej hen under Liverpool, og derpaa snart paa Sletland, snart paa høje Dæmninger over Moser, snart igjennem Banker med Broer over Hovedet. Birmingham og Sheffield ere Hovedsædet for Metalsfabrikkerne, Leeds for Udfabrikkerne, hele Landskabet Stafford for Steentøjets Forarbejdelse. — Dublin er Irlands, Edinburgh Skotlands Hovedstad.

Tæt nordensfor Storbritanien ligge Orken- og Shet-

landsbørne, der tilforn hørte til Danmark. Indbyggerne tale endnu tildeels det ældre nordiske Sprog; den sidste Osmaling hedder i dette Sprog Hjalmland.

(400) Syden for Danmark ligger Tydskland, et stort Land i Europas Midte, som udmærker sig ved sine Indbyggenes Sindrigheid, Stræbsomhed og Farvelighed. Men det er ikke, som i fordums Tid, et Rige; det er deelt i mange større og mindre Stater, der kun ere svagt forbundne. Tydskland er 12 Gange større end det danske Rige. Kejseren af Østerrige og Kongen af Preussen beherske hver omtrent en Trediedeel af dette Land. Desuden ligger der Kongerigerne Hannover og Sachsen i Norden og Wirtemberg og Bayern i Syden, foruden mange Hertugdømmer og mindre Stater.

Det nordlige Tydskland ligner Danmark, især Halvøen, men Skovene ere for det meste Fyrreskove, naar Westphalen undtages; det mellemske og det sydlige er for en stor Deel Bjergland. Den nordligste Bjergegn i Tydskland er det metalrige Harz, hvis højeste Top er Brocken, eller Bloksbjerg, 3,500 Fod højt. Derfor strømme de store Floder (paa en nær) fra Syd op mod Nord, nemlig Rhinen, Weseren og Elben, som falde ud i Nordsøen, og Oderen, som falder i Østersøen. Tydskland ligger paa Overgangen fra det nordlige til det sydlige Europa; det har derfor det nordlige Europas Væxter og tillige nogle af det sydlige Europas, s. Ex. Viin og adskillige ædlere Frugter. Denne tydske Viin har det Fortrin, at den vinder i Kraft, saa gammel den bliver, medens de fleste andre blot kunne gjemmes i visse Aar. Bjergene indeholde allehaande Metaller, ogsaa Sølv, og der findes mange mineralske tildeels varme Kilder, hvis Vand drickes for Helsebredens Skyld. Af vilde Dyr findes omtrent de samme som hos os, kun i større Mængde, især i Bjergegnene. Faareavlen er udmærket i Sachsen; Svineavlen i Westphalen leverer de berømte røgede Slinker; Gæs i stor Mængde holdes i Pommern og Mecklenborg, ligeoverfor Danmark, og røgede Gaasebryster og Fjer ere der ikke uvigtige Handelsartikler; Hestene i Mecklenborg ere for-

træffelige. Humlen i Kongeriget Böhmen skal være den bedste, man kjender, og mangfoldige Steder brygges fortrinligt *Ol.* Paa Salt og Salpeter er Landet særdeles rigt. Alle raa Produkter vide Tydskerne med Flid og Kunst at bearbejde til nyttige og behagelige Ting, f. Ex. til Baa-ben, IJenframvare, Lærred, Klæde, Porselæn, Legetøj, og fl. L. Husflid og Færdighed ere i mange Egne Mennigmands bedste Lyst. Her er Bjergværkskunsten hjemme og andre Folkeslag have først lært den af Tydskerne. I Tydskland skrives de fleste Boger og der er Bogtrykkerkunsten ogsaa opfunden.

Handelen lettes ved de fem store Floder, af hvilke Rhinen paa Vestkanten er den mærkeligste; Egnene paa begge Sider af denne Hovedflod høre til de skønneste og rigeste paa Produkter og Industri og derfor tillige til de meest befolkede og gladeste i Europa. Overhovedet findes der meer end 500 Floder, blandt hvilke meer end 60 sejlbare. Blomstrende Handelsstæder ere det rige driftige *Hamborg* ved Nordsøen, hvor Elbfloden løber ud, og *Lybek* ved Østersøen, begge tæt Syden for Holsteen; *Nostok* lige overfor Laaland; *Bremen* ved Weserens Udløb i Nordsøen. Blandt disse ejer *Hamborg* 170, *Lybek* 60, *Bremen* 200 Skibe. *Leipzig*, hvor der holdes aarlig 3 Messer eller Markeder, til hvilke Folk komme rejsende fra fjerne Lande, endogsaa fra *Asien* og *Amerika*, samt *Brunsvig*, *Frankfurt am Mayn*, *Augsburg*, *Nürnberg* o. mg. fl. ere nærsomme velhavende Handelsstæder inde i Landet. En alvorlig velbetænk't Virksomhed hersker allevegne.

(401) Den Preussiske Stat bestaaer af store Lande i det nordlige Tydskland og af det egentlige Preussen, som er det flade sandede Kystland langs med Østersøen, henimod Rusland. *Berlin* er Hovedstaden; den har mangfoldige Fabrikker, især et berømt Jernstøberi. Vigtige Søstæder ved Østersøen ere *Stralsund*, *Stettin*, *Danzig*, *Elbing*, *Königsberg*, med Forhavnen *Pillau*, og *Memel*, fra hvilke udføres især Korn og Trælast, af fortrinlig Godhed. Inde i Landet ligge de vigtige Handelsstæder *Köln* ved Rhinen, *Breslau*, *Magde-*

burg, o. fl. I Provindsen Slesien, hvis Hør er saa blød, forarbejdes meget og ypperligt Lærred, der aldrig brækker; aarligt udføres heraf for 6,000,000 Rigsdaler. Lærredet fra Westphalen er ogsaa fortrinligt. Bjergværkerne i Slesien og alle Metalfabrikata fra Westphalen ere af største Vigtighed. Ogsaa mange andre Fabrikker ere i Gang, især i Rhinprovindsen. Preussierne ere et flittigt og oplyst Folk, hvis Universiteter ere de berømteste Skoler for alle Videnskaber, og Preussen selv er et magtigt Rige, som fra en liden Begyndelse bestandig er voget i Anselse under kloge og duelige Regenters Styrelse.

(402) Besten for Tydskland ligger, nordligst oppe, Holland eller Nederlandene. Det fører dette sidste Navn, fordi det er et lavt, tildeels moradsigt, ganske fladt Land, næsten uden Stene, hvoraf adskilligt før var Havbund, og derfor nu beskyttes ved kostbare Diger mod Havets Indbrud. Dette faaer dog undertiden Overmagt; saaledes opstod Havbugten Biesbosch i Aaret 1421 af et Indbrud, der ødelagde 72 Landsbyer, og bragte over 100,000 Mennesker af Dage. Landet ligner tildeels den danske Halvø, thi der findes baade Marskegne og Hedeafstrækninger; men Jorden benyttes bedre end den danske, thi Hollænderne ere overordentlig driftige. Moser ere udtørrede, især ved at grave Kanaler, og ere blevne til frugtbare Græsgange; Hedeegne ere blevne til Kornmarker; Torven, Leerjorden, kort sagt alt have de hittet paa at benytte paa allerbedste Maade. Saaledes ere f. Ex. de hollandske Muursteen, eller Klinker, ganske fortrinlige, ligeledes Steenkrukkerne, o. mg. a. Og denne Flid har lønnet sig; thi endskjønt Landet ikke er større end Sjælland og Slesvig tilsammen, ernærer det dog 3 Gange saa mange Indbyggere, og har 10 Gange mere Velstand! — Landet er gjennemsaaret med utallige Kanaler, som her ere de egentlige Landeveje og hvis Bogne ere de saakaldte Trækkojter, Fartøjer som drages af en Hest, der gaar oppe paa Land langs med Kanalen. Paa Siden af Kanalerne ere Alleer, Marker, Byer og Lyststeder, som gjør Farten ret behagelig.

Men om Sommertide kan Uddunstningen af Vandet være meget ubehagelig. Hermed hænger ogsaa den meget store Mangel paa drickeligt Vand sammen og den utrolige Grad af Fugtighed, som gjør, at alt maa skures og blankes indtil Overdrivelse, for nogenlunde at kunne staae sig. Nærmest paa Kanalernes Sider ere Dæmninger eller Diger til at hindre Overløbelse, og disses Vedligeholdelse er en Landesag. I Ulykkestilfælde er enhver Hollænder pligtig at møde; hvert Huus, hver Familie har sin Post ved Diget at indfinde sig paa, naar der gives et vist Tegn med Klokkerne, og i hver By, selv den mindste, er der et vist Oplag af Materialier, især Stene og tykke Dækener, og visse Folk, hvis Bestemmelse det er at have bestandig Opsigt med Digerne og at bøde paa den forste øjeblikkelige Beskædigelse. — Hollænderne forstaae sig ypperligt paa Dværgavlens, og have Overflodighed af fortrinligt Smør og Oste til at sælge; ligeledes paa Haveurters og Blomsters Dyrkning; alene ved Blomsterhandelen fortjenes mange tusind Rigsdaler! Ligeledes ere flere Manufakturere vigtige, som Væredsblegerierne, Papiir- og Traad-Fabrikationen. Hollænderne drive udbredt Fiskeri og Handel, og have mange Besiddelser i andre Verdensdele (288), især i Asien, som indbringe meget ved Produkterne deraf. Kun Skove har man næsten intet af, og alt Sommer maa indføres, undertiden ogsaa Korn. — Store Søstræder ere Amsterdam, der ligesom de fleste Byer der i Landet er bygget paa Pæle, som ere nedrammede i Dyndet, og Rotterdam. Fra Amsterdam nordpaa gaar den største Kanal, 120 Fod bred, 22 Fod dyb og 12 Mile lang, og hvori Linieskibe kunne sejle. Haag er Kongens Residens. De hollandske Bønder sende, ligesom de danske, norske og svenske, Deputerede til Stændersforsamlingen.

(403) Sønden for Holland ligger Kongeriget Belgien, som er et lidet men meget folkerigt og særdeles vel dyrket Land; ja, der findes knap noget bedre dyrket. Det er deels bjergigt deels fladt og rigt paa Metaller og Steenful. Folket er muntert og flittigt; Byerne skønne, solide; Landsbyerne pyntelige, velhavende; hele Landet som en

Havne. I Belgien ere ikke mindre end 1,000 Dampmaskiner i Bevægelse ved Frembringelsen af alle Slags Fabrikata. Brüssel er Hovedstaden; Antwerpen er den vigtigste Søstad.

(404) Ligeledes Besten for Tydskland, men længere mod Syd, ligger Kongeriget Frankrig, som er 10 Gange større end det danske Rige. Mod Nord grændser det til Kanalen, eller Strædet imellem England og Frankrig, og Belgien, mod Vest til Atlanterhavet, mod Syd til Spanien og Middelhavet. Det er et frugtbart Land, som føder flere end 32 Millioner Menneffer. Hovedstaden Paris er den største Stad i Europa næst London, med mange store Palladser og offentlige Bygninger; men i Paris hersker ogsaa ligesom i London mange Laster, især en skrækkelig Usædelighed, og mange Tusinder af disse Indvaanere ere Fattige.

Betydelige Floder gaae igjennem Landet og lette Handelen; ogsaa mange mindre Floder ere sejlbare, og desuden ere flere hundrede Kanaler bleven anlagte med store Bekostninger, saa at Varer og Gods kunne føres igjennem det halve Land uden at komme paa Hjælen. Ogsaa her ere Kanaler førte hen over Floder og Beje. Floden Loire deler Landet i det Nordlige og Sydlige; sønden for den begynde Sydfrugterne at trives, og den gode Viin bliver almindelig. Vigtige Søstæder ere Rouen og Havre de Grace ved Kanalen, Nantes og Bordeaux ved Atlanterhavet, samt Marseille ved Middelhavet. Lyon er en meget stor Fabrikstad inde i Landet. Frankrigs Frembringelser ere stærkt søgte af Fremmede, f. Ex. Viin ($\frac{1}{2}$ af Landet er beplantet med Viinranker), Olie, Træfrugt, raa Silke, Salt, Flintestene samt andre Mineralier, og mangfoldige kunstige Arbejder, saasom Silkevare, Uhre, Klæde, Sæbe, Fayence, Papiir, utallige Slags Pynt og Luxusvare. Af Hvidbeder gjøres Sukker i et par hundrede Fabrikker i det Nordlige. Derfor drive de Franske megen udbredt Handel. Ogsaa fortjene de meget ved Jisseri, især i det store Verdenshav, hvortil et par hundrede Skibe aarlig udrustes. Men af Heste og Dvæg har Landet ikke

tilstrækkeligt Antal og de kjøbe tidt Heste hos os. Ligeledes er der Mangel paa Skov. Af vilde Dyr findes Bjørne og især mange Ulve. Franskmændene ere forresten et livligt Folk, som have bragt deres Sprog, deres Møder og Skikke vidt omkring i Verden.

(405) De himmelhøje Alper gjøre i Europa den rette Grænse mellem Syden og Norden. Til de højeste Bjergtoppe i denne Kjæde hører *Montblanc*, det højeste Bjerg i Europa (14,764 Fod), *Schreckhorn*, *Eiger*, *Jungfrau*, *Todi*, *Monte Rosa*, *Cervin*, *Grand Pelvoux*, *Iseran*, *Cime de Maurin*, *Ortler*, *St. Bernhard*, *Finsteraarhorn*, o. fl. Alle disse Bjerge ere over 12,000 Fod; *St. Gotthard* er næsten 10,000. Med megen Kunst og stor Møje er der anlagt Veje over denne Bjergstrækning ned til Italien; Den skønneste af disse Veje anlagdes af den franske Keiser *Napoleon*, da han beherskede alle disse Lande; den gaaer over Bjerget *Simplon*, over 10,000 Fod højt. Mere end 200 Broer over Afgrundene findes paa den og oftere gaaer den igjennem Klippen; men før maatte de Rejsende somme Steder tage Vognene fra hinanden og lade dem bære over Bjerget. Paa Toppen af flere af disse Bjerge boe Munkke i deres Klostre, som ere forpligtede til gjæstfri at modtage og pleje de Rejsende; og paa Store *St. Bernhard* have de endogsaa en ypperlig Slags Hunde, som kunne oplede vildfarende eller forulykkede Vandrerere; en Klokke bære de om Halsen og desuden en liden Flaske, med en Styrkedrik for den, de finde.

Midt imellem disse Alper ligger det skønne *Helvetien*, eller *Sveits*, som bestaaer af mange smaa men med hinanden forbundne Fristater. Her ere Bjergenes øverste Glæder og Fordybninger beklædte med evige Sne og Islag, de saakaldte *Glättshere*, hvorunder igjen nogle af Europas største Floder, f. Ex. *Rhinen* i Tyskland og *Rhonen* i Frankrig, begynde som smaa Bække. Utallige prægtige Vandfald, ofte 1,000 Fod høje, dannes af slige Bjergstrømme. Fra disse Bjerge nedstyrte stundom *Sne-masser* (*Laviner*) og Klippestykker, som kunne begrave hele Gaarde og Landsbyer (366), og ved deres Rand findes

frugtelige Afgrunde, hvor den forvovne Jæger ofte finder sin Grav; men ved deres Fod ligge henrykkende Dale og smilende suserige Indsøer. En anden farlig Naturbegivenhed i dette Bjermland er Jordskred. Den 2 Sept. 1806 skred saaledes en Jordmasse Kl. 5 om Aftenen ned fra Ruffibjerget; den var 1,000 Fod bred og 100 Fod tyk, begrov 4 Landsbyer med over 400 Mennesker og udfyldte en Deel af en Sø. Paa de ypperlige Græsgange, højt oppe i Alperne, græsser det berømte Sveitservæg, af hvis Mælk de ypperligste Oste tilberedes. Man regner over 900,000 Stykker. — Men Sveitserne ere ikke blot Hyrder og Jægere paa disse Bjerge, men ogsaa flittige og tarvelige Borgere i Byerne, hvorfor flere Manufakturere blomstre der; I Genf og Neuschatel gjøres f. Ex. mange tusinde Uhre hvert Aar. Sveits har ikke meget Korn, mere Tommer, megen Frugt, men ingen Bjerqværker. I affides Egne spises næsten intet Brød; kun Ost og Mælkemad. De fleste Sveitsere ere Tydskere, nogle ere Franskmænd, nogle Italienerne.

(406) Mod Osten i Alpefjeden, tildeels udenfor den, ligger det mægtige Kejserrigdomme Østerrig, som tilsammen er 12 Gange større end vor Stat, men har 17 Gange saa mange Indvaanere. Det bestaaer af flere Dele. Disse ere: 1. De østerrigiske Lande med Böhmen, i Syd og Ost i Tydskland, hvor den rige Hovedstad Wien, den vigtige Handelsstad Triest ved Middelhavet og ved Donau Byen Linz, omgivet med 32 femten Aen høje Taarnfæstninger, da Hovedindgangen til hele Landet er her i denne Dal. Disse bjergfulde Lande ere rige paa Metaller, Salt, Skove, Viin og alle Slags Korn og Frugter. Selv Engelländerne kjøbe Jern fra Provindsen Steyermarks Gruber. Af Fabrikker havs ogsaa mange forskjellige Slags og der udføres Klæde, Smedkerarbejde, Staal- og Jernvare, Lærred, Skotoj, Glasvare og fl. L., fuldkommen saa gode som engelske og franske Vare. Østerrigerne ere et muntert godmodigt Folkefærd. Den vestligste Provinds er Tyrol, midt inde i Alperne og i mange Dele ganske lig med Sveits. — 2. Det lombardisk-venetianske Kongerige i Nord-

italien, med Stæderne Majland og Benedig. I denne frugtbare og ypperligt dyrkede Slette, som gennemstrømmes af Pofloden, avles Korn, Riis, Træfrugt, Silke og Viin. Ypperlige Øste laves. — 3. Kongeriget Galizien, østen for de østerrigiske Lande, et godt Korn- og Skovland, men maadeligt dyrket, da Bonden er dørst. Her gives Saltbjergværker, i hvilke mange Mennesker arbejde. Ved Mineralets Udbugning er der opstaaet store Rum, i hvilke man har indrettet Forsamlingsstæde, Forraadsstæde, Stalde for de smaa Heste, som bruges dernede og som aldrig see Dagens Lys, et Kapel til Gudstjeneste, o. m. Naar Jættler oplyse disse underjordiske Haller, funkler Bæggene i herligt Farvespil og Glæds. En Trappe paa 1000 Trin fører derned, men desuden har man flere lange Nabninger, eller Schachter, til at hejse Mennesker og alleslags Ting op og ned i. Byen derved hedder Bieliczka. — 4. Kongeriget Ungarn, sønden for Galizien, et af Europas rigeste Lande. Det behøver intet af andre Landes Produkter, da det har Korn, Dvæg, Viin, Tobak og alle Slags Metaller, endogsaa Guld, i Overflodighed. Wien Kulturen er alligevel endnu ringe, da Bondens Tilstand er saa undertrykt, omtrent som i Danmark for et par hundrede Aar siden; og det er de mange Tydfkere, som boe i Landet, der drive Bjergværkerne og Haandteringerne. Den største By er Pesth.

Østerrig driver meget betydelig Landhandel i alle Røtninger, ogsaa med Tyrkiet. Floden Donau løber igjennem Østerrig og Ungarn og vil tjene til Handelsens Befordring, naar Farten paa Floden bliver bedre indrettet.

(407) Frankrigs sydlige Landgrændse er Pyrenæerne, en 50 Mile lang Bjergstrækning, fuld af mørke Skove. Syd for Pyrenæerne ligger en firkantet Halvø, som indeholder Kongeriget Spanien, og vesten for dette igjen Kongeriget Portugal.

Over begge Niger har den gode Gud udbredt mange Betsignelser, men Indbyggene benytte ikke disse herlige Gaver med en taknemmelig Flid; den katholske Religion, som er opfyldt med Overtro, og mange slette Tyrster ha-

ve fordærvet det ædle Folk, og det lever for en stor Deel i Armod og Uvidenhed. Regjeringen har ingen Magt, ikke saa Byer vrimsle af Ziggere, og mange Steder gjøre Næverbander Egnene usikre. Næsten ubeboede Landsbyer findes i somme Provindsfer i Sneseviss. Dog synes Indbyggerne i den allerseneste Tid at erkjende deres Fornedrelse og at ville høve sig igjen; men herfor er Spaniernes stolte og indesluttede Væsen og Portugisernes frygge Hang til at døde slemme Hindringer. De vigtigste Produkter ere Vin, Olie, og Sydfrugter 3: Citroner, Appelsiner, Pomerantser, Kastanier, Figener, Mandler, tørrede Druer eller Rosiner, o. fl. a. I Andalusien, eller Syds Spanien, trives endog Bomuld og Sufferøret.

Hertil kommer i Spanien en Righed af Mineralizer, der langtfra ikke benyttes saaledes som den burde; nogen Uvl af Viis og Silke; endelig Heste, samt Faar med den ypperligste Uld, som Spanierne sælge til Engellænderne istedenfor at forarbejde den selv, hvorpaa de i dyre Domme atter kjøbe det Klæde, som disse væve deraf. (Derfor have driftige Landmænd i vort Fædreland søgt at faae spanske Bøddere til deres Faareavl's Forædling.) Madrid er Spaniens Hovedstad. Vigtige spanske Søstæder ere Cadix ved Atlanterhavet, Malaga, Alifante og Barcellogna, tillige Landets folkerigeste og vindstibeligste By, ved Middelhavet.

I Portugal er Lissabon, med en dejlig Beliggenhed en heel Miil langs hen med Floden Tago, Hovedstaden; Oporto er den vigtigste Søstad. Lissabon faaer sit Vand ved en ypperlig Vandledning, $1\frac{1}{2}$ Miil lang, som leder Vandet snart under snart over Jorden, hvilende paa høje Buer, naar den gaaer over Dale, af hvilke Buer en er 230 Fod høj. I St. Vbes tilberedes Søsalt i flade Grave, hvor Solheden bortdamper Vandet.

Denne hele Halvø er 11 Gange større end vort Land, men det er langt fra, at den har elleve Gange saa mange Indbyggere; thi Arbejdsomhed udgjør hele Landes ligesom enkelte Menneskers Righed og Lykke; men denne Halvøs Beboere ere for største Delen lade og ligegyldige,

og af Portugal ligge hele to Trediedele udyrkede, skjønt Jordbunden er frugtbar, selv Hederne fulde af mange Slags Urter og Buske, Klimaet mildt, saa at man ikke engang behøver Stuevarme om Vinteren og Vinduer med Glasrunder kun bruges af de Velhavende, og skjønt der ikke indtræffer Tørke der, som i Spanien. Ja, ikke alene mange Tyve, men selv Røvere leve i de store Byer og plyndre og myrde, naar de kunne komme til. De saa Fabrikker i Landet drives især af Udlændinge.

(408) Sønden for Alperne ligger Italien, Europas skønneste og behageligste Land; det er 6 Gange større end den danske Stat, men har 11 Gange saa mange Beboere. Det er en lang Halvø ud i det middellandske Hav, under en varm Sol og med en frugtbar Jordbund, der frembringer alle de samme Produkter som den spanske Halvø og det i stor Overflodighed. Men her findes ogsaa giftige Insekter, som Skorpioner og Taranteler, foruden andre, der især plage den fremmede Rejsende slemt; mange lave Egne ere usunde, ja endog livsfarlige, formedelst store Mosers og staaende Vandes Uddunstninger. Til Husdyrene høre her, ligesom i Spanien, Geder, der malkes, og Vælsler, som bruges til at bære og at ride paa. Her findes det smukke hvide Marmor, hvoraf Billedhuggerne frembringe Statuer, eller Billedstøtter. Landet er ogsaa fuldt af andre Kunstværker fra ældre og nyere Tider, s. Ex. dejlige Malerier, pragtfulde Bygninger, og mg. a. Desforuden fabrikeres Fløjt, Straahatte, musikalske Instrumenter o. m. Mange mærkværdige Ting finder man tillige der i Gruset af Stæder, som ildsprudende Bjerge, Jordskælv eller Fjendehaand have ødelagt. — I Midten løber Apenninerne, en Bjergkjede, fra Nord til Syd, og i det Sydlige staae Vulkanerne Vesuv, paa det faste Land, og Vætna, paa den Ø, som hedder Sicilien. Dette Bjerg er over 10,000 Fod højt og ved Foden har det en Omfang af omtrent 20 Mile, hvor der hersker en utrolig Frugtbarhed. Efter to Miles Vandring, under Bestigelsen, mellem Frugt- og Vin haver og Hvedemarkter træffer man, ligesom her i Norden, paa Ege- og Bøgeskov samt Rugaav; men har man passeret den, saa maa man vade hele fire Mil igjens

nem Afke og Lavasand og imellem Klippestykker og mindre Toppe, inden man naaer den egentlige Top, der har mange forskjellige tragtformige Abninger, med en Hovedmunding, hvoraf jævnlig Røg og Flamme udstødes.

Dette Land, som beboes af 1 Folk med 1 Sprog, synes af Forsynet bestemt til at være 1 Stat; men det er for Tiden deelt i mange mindre. Folket er af Naturen meget begavet, og driftigere end Spanierne og Portugiserne, men Uvidenhed og Overtro ere dog nu herskende, især fordi Paven boer der i Landet. Søderne ere slette, og i Pavens egen Stat, Kirkestaten, husere ofte Røvere slem. Store Søstæder paa Vestkysten ere *Venua* og *Livorno*, tillige de to vigtigste Handelsstæder, *Neapel*, den folkerigeste By i Italien, beliggende ved en dejlig Havbugt, og *Messina* paa Sicilien, med en ypperlig Havn, som rummer tusinde Skibe. Inde i Landet ligger det skønne *Florens* og det gamle *Rom*, hvor Paven residerer. Pavens Slotte hedde *Batikanet* og *Quirinalet*. Ved *Batikanet*, der indeholder omtrent 11,000 Børelser, ligger den pragtfulde *Peterskirke*, den største og højeste i hele Verden, hvor Paven sommetider selv holder Guds-tjeneste. Ogsaa til *Rom* ere de slemme Uddunstninger trængte ind.

End for Italien ligger den lille Klippes *Malta*, tilligemed *Gozzo*, som Engländerne eje. Dens slittige Beboere hente Jord fra Sicilien, bedække Klipperne dermed og avle nu Bomuld, Vin, Sukker, dejlige Blomster o. fl. L. deri. Indbyggerne gjælde for de bedste Matroser i hele Middelhavet.

(409) Sønden for Ungarn ligger *Tyrkiet*, eller det osmanniske Rige, hvis Herster kaldes *Storherrren* eller *Storsultanen* eller den *ottomanske Port*. Det er et frugtbart og varmt Land med det ypperligste Klima, der frembringer de samme kostbare Produkter som Spanien, nogle endog-
saa, som Bomuld og Silke, i større Overflod, og desuden Krap, Mastix (en Harpaxart), Salt, m. m.; men det er ved en slet Regjering og Tyrkernes forsømte Opdragelse og store Ladhed et halvt øde Land; saaledes bygger Tyrken hellere sit

Huus af Brokker og Stumper, end han skulde tilhugge ny Etene af det fortrinlige Materiale, som hans Land tilbyder. Riis er her et almindeligt Brødkorn, men endnu almindeligere er Mais, eller tyrkisk Hvede. Tyrkerne i nogle Byer ere dog Mestere i at forarbejde Waaben, Tæpper og fint Læder, samt i at farve rødt Garn; men Handelen er aldeles i Fremmedes Hænder. Konstantinopel, eller egentlig Stambul, er Rigets Hovedstad. Denne store Stad har den allerfjønneste Beliggenhed ved et Stræde imellem Asien og Europa.

(410) Syd for Tyrkiet ligger det lille Kongerige Grækenland, bestaaende af Fastland, en Halvø og mange Øer; det er nylig oprettet, fordi Grækerne ikke længere kunde udholde Tyrkernes Udsugelser, og derfor revede sig løs fra dem. Det i Oldtiden berømte Athen er Hovedstaden. — Men i Tyrkiet selv leve desuden flere Millioner Grækere.

(411) Østen for Sverrig, Østersøen, Preussen og Østerrig, og strækkende sig heelt ned til Donaus Munding i Middelhavets bagerste Bugter, ligger den største Stat i Verden, nemlig Kejserrømmet Rusland, som omfatter næsten det halve Europa. Europas største Flod Volga, henved 500 Mile lang, løber fra Nord til Syd i dette Land og falder ud i det caspiske Hav, en meget stor asiatisk Indse. Rusland er næsten 100 Gange større end den danske Stat, men har kun 30 Gange saa mange Indbyggere. Klimaet er meget forskjelligt, da det er et saa vidtstrakt Rige. I det nordligste Rusland stivner alt af Kulde og hverken Træer eller Korn vøges der. Sagt, især efter Pelsdyr, samt Fiskeri er der Indbyggernes eneste Næringsvej. I det sydligste Rusland derimod vøge de herligste Druer og Sydfrugter, og Risen, Bomulden og Kamelen trives der. Dog er det meste Land her Steppe o: udyrket Slette. Men det mellemste Rusland er et frugtbart og godt Kornland, som tillige har Overflodighed af Dvæg, Træ og Metaller; kun Frugt mangler. Fra Rusland udføres Korn, Hør, Hamp (aarlig næsten 1 Million Centner), Hør- og Hampefrø, Mastetræer, Byg-

ningstømmer, Talg (over en Million Cent.) Tjære, Trævare (især fra Finland), Zern, Kobber, Sejldug, Lærred, Læder, Huder, Pelsværk (s. Ex. i 1832 ikke mindre end 1,915,600 Egernhaler fra Petersborg alene, i 1830 samstedtsfra 169,429 Hareffind, &c.), Bø, Potasse, Husblas &c. fl. L., som de vindfibelige Indbyggere forstaae at tilberede paa en fortrinlig Maade. Men i det Hele er Landet sely endnu kun maadelig dyrket. En Hovedgrund er Bondens Livegenskab, eller Slavetilstand. Herremanden bestemmer, hvo af hans Bønder der skal være Rekrut, befaler dem at gifte sig med hvem han finder for godt, omflytter dem, som han synes, fra et Gods til et andet, ja har Ret til at bortbytte eller bortselge dem og at paalægge dem al Slags Straf saavel som Skat ubestemt. Hvor taknemmelig mod Forsynet maa ikke den danske Bonde være, som læser slikt. — Flere af de forskjelliges Folkeslag, som beboe Rusland, ere Nomader.

Det prægtige Petersborg, ved en Bugt af Østersøen, hvor Neva løber ud, er Kejserdommets ny Hovedstad; den ligger saa nordlig, at der er Vinter $\frac{2}{3}$ af Aaret, og i fem Maaneder kan man kjøre med svartbelæssede Vogne paa Flodens Is. Riga er en vigtig Handelsstad, ogsaa ved Østersøen. Den gamle Hovedstad, som ligger langt inde i Landet, er Moskwa; derefter kaldtes Russerne før Moskoviter. Her boe de rigeste Adelsmænd, og Kjøbmand, som handle paa Asien. Archangel, bygget alene af Træ, er den nordligste, Odesa den sydligste Esstad. Den første driver udbredt Trælafhandel, den sidste udfører Landets alm. Artikler i steds sigende Mængde. Ved Volgas Udlob ligger Astrachan; Handelen er betydelig, men især ere Fiskerierne i Flodens Mundinger højt vigtige og beskæftige over 10,000 Mennesker; i 1815 fangedes f. Ex. over 50,000 Sælunde, og over 1 Million Store foruden andre store Fisk.

Meget vigtig til Handelens Befordring er Messen i Nischnei-Nowgorod; Byens Folkemængde voxer i Messetiden over det Tidobbelte, og Butikkerne danne en heel pragtfuld Byude paa Marken, med et Theater og tre Kirker.

(413) Kongeriget Polen, med Hovedstaden Warszawa, er for Tiden under Ruslands Nag og dette Lands Keiser er Polens Konge. (Her leve en halv Million Føder.) Landet er kun meget maadelig dyrket, men har al ligevel Overflod af Korn, der tilligemed Trælafst fra de maadelige Skove udføres over Preussens østersøiske Havne; ogsaa Heste og Qvæg ere fortrinlige. Men Uvidenhed og Ureenlighed, Dovenskab og Drickfældighed gjøre Bondens Tilstand i det Hele meget beklagelig, og han har det Tid endnu værre end den russiske og ungariske Bonde, fordi hele Landet med sine mange fornemme men oftest fattige Herremænd have det langt værre end hine to andre rige Stater. Næsten i alt staaer Polen tilbage; saaledes er knap Halvparten af Hovedstadens Huse grundmurede. Her findes mange Ulve, og hvert Aar dræbe disse ikke faa Mennesker, baade Børne og Børn. Polen ligger imellem Rusland og Tydskland, nord for Galizien.

(414) Anm. Indbyggerne i Rusland og Polen, tilligemed mange i Tyrkiet og Ungarn, udgjøre en egen Folkstamme, som hedder den slaviske Folkstamme; hvorimod de øvrige Evroperer fornemmelig udgjøre den keltiske Folkstamme.

2. Asien.

(415) Asien, som ligger østen for Evropa, er henved fem Gange større end denne Verdensdeel, men har ikke dobbelt saa stor en Folkemængde, fordi næsten det halve Asien bestaaer enten af Ørkener eller af iskolde Egne og Bjerge, som ikke kunne dyrkes. Med den nordvestlige Side støder Asien til det østlige Evropa og til det nordøstlige Hjørne af Afrika, men iøvrigt til Havn; paa de tre andre Sider begrænses det af tre store Verdenshave, det nordlige, østlige, og sydlige Ocean. Det er i Midten tværs over opfyldt med himmelhøje Bjergrækker, hvorfra udgaar mange lavere Strøg og i hvilke de store Floder Ob, Jenisej og Lena, som løbe mod Nord, Hoangho og Jant-

sekiang, som løbe mod Ost, Euphrat, Tigris, Indus og Ganges, som løbe mod Syd, have deres Rilder. Et af hine Bjerge, ved Navn Dhavalagiri, i Bjerghjeden Himalaya, er ikke lidet over 1 Miil højt, og Dschawahir og Schumulari give det ikke stort efter. Midten af Asien er et Højland, omgivet af alle hine Bjergrader og med et saa strengt Klima, at det tidt sneer i Maj ja selv i Juni, at det mangesteder er Vinter i 8—10 Maaneder og Sneen ligger et udslagen halvt Aar. Hele dette Højland er næsten blottet for Træer. Herfra sænker Landet sig til alle Sider; dette sees ogsaa af Flodernes nys beskrevne Løb. Heelt mod Vest i dette Højland ligger Bjerget Ararat, $\frac{2}{3}$ Miil højt. En lang Række af større og mindre Der omgive de sydlige og østlige Kyster ligesom en Krands.

(416) Luft og Jordbund ere meget forskjelliges i dens vidtudstrakte Verdensdeel; thi i nogle Lande ere vilde Bjerge eller Sne og Is, i andre de frugtbareste Marker og Græsgange. Mange Egne af Asien, især i Vesten, mangle Vand, hvorfor Regnvand samles i Cisterner; og dog findes der en Rigdom og Mangfoldighed af Bærter, som ikke kunne trives i Europa, og som søges af Europæerne, f. Ex. The og Kaffe, Peber og andre Krydderier, Indigo og andre Farvestoffer, samt Apothekerplanter; ja næsten alle Europas ædlere Bærter ere komne fra Asien. Der gives intet kostbart eller nyttigt Mineral, som jo findes i Asien. Kamelen, Elefanten, Løven, Tigern og andre mærkelige Dyr findes vilde tildeels i stor Mængde. Kamelen kalde Asiaterne Orkenens Skib, thi dette nyttige Dyr fører villig store Byrder paa sin Ryg igjennem de mange uvejssomme Orkner og taaler i lang Tid baade Hunger og Tørst (208). Paa hele Rejsen, f. Ex., imellem Cairo og Suez i Egypten, der varer nogle og fyrgetyve Timer, plejer man aldrig at give Kamelerne det mindste at æde eller at drikke, og hos os derimod gives der mange, som ville bede hveranden Time! Kjøbmænd og andre Rejsende slaae sig hyppig sammen, med deres Kameler, og drage i store Skarer, som kaldes Karavaner, ofte paa flere Tusinde Mennesker og Kameler, til og fra langt bortliggende Handels-

flæder. Fra de ældste Tider af var Kamelen saadant Husdyr, og allerede Moses omtaler deslige Rejser (See 1 Mose B. 37, 25).

(417) Europæerne have store Besiddelser i denne Verdensdeel. Foruden Tyrkerne, som eje det Sydvestlige, eller Forasien, eje Russerne det hele nordlige Usien. (Alle russiske Lande tilsammen udgjøre derved $\frac{1}{3}$ af alt Jordens faste Land.) Englænderne beherske i Syden næsten hele Forindien, og vinde store Rigdomme ved Handelen med disse

(En Urang-Urang.)

Kolonier. Hollænderne ere magtige paa Derne senden for Usien, hvorfra mange kostbare Kryderier hentes (288). De frugtbarste, bedst dyrkede og folkerigste Lande ere Indien og China. Folkene i disse Lande ere vel øvede i flere

Kunster, men Oplysningen er ringe, da de ere Afgudsdyrkere, og Usadeligheden er græselig stor. Med disse to Lande drive de søfarende Nationer i Europa Handel.

(418) Tøvrigt inddeles hele Asien i følgende Hovedlande. Det russiske Asien, eller Sibirien, et koldt og vildt Land, hvor man kan kjøre i Slæde i 6 a 7 Maaneder, og hvorhen den russiske Keiser forviser dem, han haardest vil straffe, aarlig omtrent 5,000 Mennecker, men hvor dog Jagt og Bjergværk kaste meget af sig. Det tyrske Asien, med den store Handelsstad Smyrna, hvor saa mange Karavaner drage til og fra; et ypperligt men flammelig forsømt Land, uagtet somme Jorde give 3—400 Fold! Arabien, med tarvelige meget gjæstfri Indbyggere, de fortrinligste Heste i hele Verden og den bedste Kaffe, men fra hvis store Orken de slemme Græshoppesværme komme; sydost derfor. Persien, et ubeskriveligt tørt Land, forsaavidt det er Højslette, hvor ikke engang nogen Dug falder, og hvor derfor de Agre, som dyrkes, maa vandes ved Kanaler og underjordiske Vandledninger med Brønde, ofte 150 Fod dybe. I andre Egne vore mange nyttige og sjældne Planter, men i det Hele er ikke stort mere end $\frac{1}{10}$ af Landet dyrket. Indbyggerne ere meget kynlige i al Slags Væveri, især Sjaler, saavel som Lædertilberedelse og Smedearbejde; østen for Arabien. For og Bag=Indien, hvor der avles saa meget Silke og Bomuld, vares de fineste Nettetduger, Sjaler, Lommetørklæder o. m., og hvorfra saa mange andre kostbare Handelsvare komme; østen for Persien. Heelt øster paa ligger det overordentlig store chinesiske Rige, det største næst Rusland, hvorfra Europæerne hente The og Khabarber og desuden Manking, Porcelain og flere andre i Handelen gængse Vare, f. Ex. Silketøjer, Sukkerkandis, lakerede Sager o. fl. a., som forarbejdes til høj Fuldkommenhed. Riis og Bomuld avles i Mængde, og Ugerdyrkningen drives med en Omhu, som kan lignedes med vore Gartnere. Canton er den eneste Handelsstad, som Europæerne have Lov til at sejle paa. Peking, Verdens største By, er Hovedstaden.

Midt i Asiens Højland ligge store stormfulde Sandørkener, med enkelte Græsgange, hvor Nomaderne leve med deres Hjorder.

Blandt Derne mærkes Java, med de hollandske Byer Surubaya og Batavia, og de blomstrende engelske Colonier paa Singapur og Penang, der besøges af mangfoldige Skibe.

(419) I det tyrkiske Asien ligger den gamle Provinds Palæstina, eller det forrige Jødeland, med Hovedstaden Jerusaleem og med Bethlehem, hvor Jesus Christus fødtes.

(420) Anm. De Lande af Asien, som i Øst begrænde Middelhavet, kaldes af de Søfarende oftest *Levanten* under Et. De siges s. Gr. "at fare paa Levanten, at handle paa Levanten," o. s. v.

3. Afrika.

(421) Afrika, som ligger sønden for Europa, er mindre end Asien, men dog tre Gange større end Europa, hvorfra det adskilles ved Middelhavet. Fra Asien adskilles Afrika ved det røde Hav, men hænger dog ved en smal Tunge tillsammans dermed, paa hvilken Bjerget *Sina* i ligger. Afrika er en stor Trekant, som imod Syd ender sig i det gode Haabs Fjorberg; det er meer end 500 Gange større end Danmark. Ingen Flod er mere berømt end Nilen i Egypten, som til bestemte Tider oversvømmer og frugtbargjør en Deel af Landet. Man saae ligesom i Dyndet, som Floden efterlader og — tærsker siden sit modne Korn ude paa Marken! Men med Undtagelse af dette Land og Kystlandene, som aakøles af Søvinden og vandes af Floder, er næsten den hele Verdensdeel — saavidt den er bekjendt — en eneste stor Ørken, med dybt Sand og en glødende Sol. Kamelen er her et uskatteligt Huddyr til Rejserne. I disse Ørkener finder dog den vejfarende Mand enkelte skyggefulde Hvilesteder, under Palmetræerne, og Græspletter med sparsomt Vand, beskyttede af Klipper mod Sandet; de hedde Oaser. De Lan-

de, som ligge Orkenen nærmest, ere fulde af vilde, glubende og giftige Dyr. Her er ret Løvernes Hjem.

(422) Egypten og det øvrige Nordafrika frembringe meget Korn. Et vigtigt Næringsmiddel ere her, foruden Riis og Durra, en Kornsort, ogsaa Dadler, en Palmefrugt. Desuden trives alle det sydlige Asiens Produkter ret vel i de bedre Dele af Afrika. Europæerne have for Handelsens Skyld adskillige Kolonier ved Kysterne og hente derfra især Guldstøv, Elfenbeen, Strudsffjedre, Gummi, Salt, Bomuld og — til deres store Skam — undertiden ogsaa Negere, der sælges som om de vare Dvæg og trælle som Slaver for Europæerne i Amerika! Indbyggerne i det nordligste Afrika ere beslagtede med Asiaterne, men i de fleste andre Lande ere de Negere. I hele Nordafrika findes tillige en Mængde Arabere.

(423) I Afrika mærkes følgende Lande: Egypten ved Asien i Nordøst, med Alexandrien, en vigtig Handelsstad; Berberiet mod Norden, hvor Algier ligger, en stor fransk Besiddelse. Sønden fer Berberiet ligger den uhyre store Orken Sahara, som er en 100 Gange større end hele vort Rige. Der findes i denne en 30 Daaser, hvoraf Halvparten er beboet. Paa Vestkysten ligger Senegambia og Guinea, hvor Engellændere, Franske og Danske have nogle Kolonier. Caplandet, som tilhører Engländerne, ligger paa Sydspidsen. Her anløbe China- og Ostindiefarere for at indtage Forstrifninger, og her avles Korn og ypperlig Viin. Den korte Vinter er her i Juli Maaned, og da komme svære Regnskyl, som befrugte Landet. Her ere mange vilde Dyr. Ostkysten og det indre Afrika kjender man lidet eller intet til. Blandt Derne mærkes især, nordoppe, den viinrige D Madeira; og vestlig Sanct Helena, 400 Mile fra Land, hvor Keiser Napoleon sad fangen og døde. Begge disse Der anløbes tidt af Søfarende. Østlig ligger Mauritius, som Engländerne eje og hvor de dyrke Sukker, The og andre tropiske Bæxter.

4. Australien.

(424) Australien er den senest opdagede af alle Verdensdele, og endnu opdages en og anden lille Ø i det umaadelige Hav. Dette Hav kaldes Sydhavet eller det stille Hav; især have Spaniere, Hollændere, Engellændere, Franskmænd og senest to Russere besejlet disse Bandede; men flere maatte lade Livet enten i Skibbrud eller i Kamp med de Indsødte. Den berømteste af alle er Engellsmanden Cook, som rejste tre Gange. Australien bestaaer af en meget stor Ø eller Fastland, kaldet Ny-Holland, som ligger henad Asien til, og utallige mindre Øer og Øgrupper; henad Amerika til ligge de færrreste. (Denne saakaldte femte Verdensdeel burde derfor henregnes til den østlige Verdensdeel hvad Hovedlandet Ny-Holland angaaer, og ansees som dennes anden Sydspids, svarende til Afrika.) Mange af disse mindre Øer ere Koralklipper (280), som ere voxede frem af Havets Bund og efterhaanden ere blevne beklædte med Jord og Planter. — Klimaat i denne Verdensdeel er særdeles behageligt og stadig paa de mindre Øer, men varmere og mere angribende paa den store. Øer findes af Træer, Planter og velsmagende Frugter ikke faa, som ere ukjendte i andre Verdensdele; af Dyr derimod kun meget faa Slags og ingen Sangfugle. Havet er dog rigt paa Fiske. At mærke ere især Engländernes Kolonier paa Ny-Holland eller Australien, som de kalde den, hvilke oprindelig vare bestemte til at forbedre Forbrydere, som sendtes derhen fra England. Dette Lands sydlige Beliggenhed gjør forresten, at her er Vinter, naar vi have Sommer, og omvendt. Indbyggerne i alle disse Lande ere dels Negere, dels af den malajiske Stamme (den, som tillige beboer en stor Deel af Ostasien); nogle af disse sidste ere lærvillige og have antaget Christendommen og evropæiske Sæder, især paa Sandwich-Øerne. Fiskefangst og Sejlads i aabne Vaade ere mange særdeles øvede i; andre ere frygtelige Bilde, som æde de Fjender, de fange i Krigen, ja selv egne Landsmænd, f. Ex. paa Ny-Zeeland. (Saadanne Mens

neskeadere hedde Kanibaler.) Dog have de engelske Missionærer begyndt at fatte Haab om Udryddelsen af denne rædsomme Last der.

5. Amerika.

(425) Amerika ligger, som vi allerede have læst, paa den vestlige Halvkugle. Dette Land, henved fire Gange større end Europa, kaldes ogsaa den nye Verden, fordi Europæerne først for nogle hundrede Aar siden have opdaget, at det var til, nemlig først i Aaret 1492. Det bestaaer egentlig af to meget store trekantede Halvøer, der ere forbundne ved en smal Landtunge. Denne Strimmel Land vilde ikke kunne modstaae Anfaldet af tvende umaa-delige Haves Bølger paa begge Sider af Amerika, naar den ikke var grundfæstet ved en stærk Bjergkjede, som gaaer langsøen igjennem den. Denne Bjergkjede, som hedder Anderne, løber desuden igjennem hele Amerika paa Vest-siden. Den er en af de vældigste i hele Verden, baade i Udstrækning og Højde; nogle Bjerge i den ere næsten en Miil høje; de højeste ere Corata og Illimani, Chimborazo, Cotopaxi, Popoca-Tepetl og Tzaccihuatl.

Dette Land strækker sig fra det nordlige til det sydlige Ishav, men er kun ringe befolket, da de gamle Indbyggere, de saakaldte Indianere, hvoraf kun et Par Millioner leve som Wilde, adspredte i Skove og Bjergegne, næsten ere fortrængte af Europæernes Afkom, uden at disse endnu have formeret sig i Forhold til Landets umaa-delige Udstrækning. Amerika er koldere end de andre Verdensdele: de i begge tilsvarende Egne mod Nord og Syd; dette forarsager Havene langsmed Siderne og al Isen i Polarsøen. Derimod har Amerika ikke en eneste Sandørken. Dyrene have ikke den Kraft og Størrelse som den gamle Verdens, men Planterverdenen er rig og yppig.

(426) Landet deles i Nordamerika, Sydamerika og Derne.

I Nordamerika findes en Række af meget store Indsøer, tilsammen 4 Gange større end hele vor Stat, hvis

Ufløb mod Østen Laurentsfloden er, og imellem to af disse Søer er det betydeligste Vandfald i Verden, kaldet Niagara; ved Rattetide kan man høre Larmen deraf i 8 Miles Afstand. Den største Flod er Mississipi, 650 Mile lang. — Landet norden for Søerne er tildeels vildt; det tilhører Engelland, som herfra henter Pelsværk, tørrede Fisk, Tommer og andre Vare. Herudensfor findes de uhyre Fiskebanker ved Den Ny-Fundland (jvf. No. 257). Sønden for Søerne ligge de forenede Nordamerikanske Fristater, et meget stort Land, det fjerde største i Verden, deelt i over 20 Republikker, som udgjøre et Forbund, hvis driftige Folkemængde, Handel og Velstand er i meget mærkelig Tiltagende. Næsten hvert Aar hører man om nye Byers Anlæg. Denne Stat er rig paa Metaller, har uhyre Skove, en frodig Jordbund og mange Fabrikker, Maskinerier og Skibe. Ny-York er den vigtigste Handelsstad, med mere end dobbelt saa mange Indvaanere som Kjøbenhavn. Dette driftige Folk nedstammer fra Engellænderne. I dette Land ere de mærkværdige Maadeholds-Selskaber opstaaede, eller Foreninger imellem Indbyggerne om aldrig at drikke Brændeviin. Siden disse Selskaber oprettedes, ere mere end 4,000 Brændeviinsbrænderier nedlagte og mere end dobbelt saa mange Skjenkestuer gaaet ind. Man seer deraf, hvilken kras-tig og dydig Vilje denne Nations Mennesker kunne være i Besiddelse af! Disse Selskaber tælle flere Medlemmer end der ere levende Sjæle i hele den danske Stat.

Desuden ligger Fristaten Mexico i Nordamerika, hvis Indbyggere nedstamme fra Spanierne.

(427) I Sydamerika findes den største af alle Floder, nemlig Amazonfloden, eller Maranjon, som har en Længde af henved 800 Mile, og er saa bred i Mundingen, at der kunde ligge et par Der som Sjælland i den. Her findes mange frygtelige Vulkaner i Andesbjergene, som hyppig sprude og ødelægge hele store Byer med Landet rundt omkring. Endeel Fristater have dannet sig her i vore Dage, men Lovene have endnu intet Herredømme opnaaet, og Mord, Opstand og Vold plager ikke sjælden

de stakkels Indbyggere. Disse nedstamme fra Spanierne. — Ostligst ligger det store af Naturen saa rigt udstyrede Kejsferdomme Brasilien, med Hovedstaden Rio de Janeiro, det tredie største Rige i Verden. Indbyggerne i dette Land ere Afkom af Portugiserne.

(428) Hvor Amerika er smallest, nemlig der hvor Landtungen forbinder de to store Hoveddele, findes en stor Havbugt med mange Der, hvilke man tilsammen kalder Vestindien. De ere især Engellændernes, Spaniernes og Franskmændenes Kolonier. De ere ypperlig dyrkede, rigt befolkede, og frembringe tildeels de samme allevegne søgte Produkter, som Fastlandet, især Sukker og Kaffe. Danmark ejer de smaa Der St. Croix, St. Thomas og St. Jan. Her i Vestindien, saavel som hele Amerika over findes Negere fra Afrika, der tjene Evropæerne, og som især tilforn ofte behandledees kun slet af deres Herrer; ja man handler endnu med disse Stakler, som med andre Varer, men vor ædle Konge, Frederik den Sjette, forbød denne uchristelige Handel paa sine Der, og flere Konger have siden fulgt hans Exempel.

(429) En umaadelig Mængde Guld og Sølv er kommen til Evropa fra Amerikas Gruber, og andre Metaller fattes ikke heller just, uden Bern. Af vilde Dyr findes ikke saa, som ere ejendommelige for Landet; ogsaa enkelte tamme, f. Ex. Lama'en, en Slags lille Kameel, som kan bære en 150 Pund. Men alle de nyttigste Husdyr, som Hesten, Eslet, Hornkvæg, Faar, Sviin, Hunde og Katte, have Evropæerne maattet indføre. Det samme gjælder om alle vore Kornsorter, om Hør og Hamp, Binstoffen, Olietræet, Riis, Sukker og Kaffe m. m. De største Rigdomme yder ellers nu den overalt frugtbare Jordbund, idet den frembringer de fleste af disse Bæxter i Overflod og fortrinlig Godhed. Desuden leverer Landet af indenlandtske Planter Tobak, Cacao, Indigo, Vanille, flere Sorter Farvetræ, vigtige Apothekersvare, f. Ex. Chinabarck, Salep, m. m. Af Træer findes mangfoldige Arter (jysr. No. 288—90). I de store Nordlande, tilsammen ikke meget mindre end hele Evropa, fin-

des mange Dyr, hvis Pelsværk afgiver en indbringende Handelsartikel. Og da Menneskene endnu ikke rigtig have bebygget Amerika, saa findes her overhovedet endnu mange Rovdyr, frygtelige Slangar, Krokodiler, &c. Fugle og Insekter udmærke sig ved deres dejlige Farver; men der gives næsten ingen Sangfugle og slet ingen Rattergale. Frugterne af de fra Europa overførte Bærter ere ikke saa smagfulde som hos os; Viindruerne have kun liden Saft, og man har hidtil ikke kunnet lave god Viin af dem; alt Slags Grønt udarter, og Frø maa hentes fra Europa; Græsset er fedt, men grovt; Faar udarte ogsaa snart. Men det mærkeligste er, at det gaaer med det kvindelige Kjønn, som med hine Bærter, da Fruentimmerne allerede efter det 25de Aar omtrent begynde at ælde.

(430) Tænker man sig nu Jordkloden deelt paa tværs i to ligestore Halvkugler, saaledes som vi ovenfor (394) tænkte os den deelt paa langs, saa faae vi en nordlig og en sydlig Halvkugle, og Grændsen mellem begge bliver Limien, eller Equator (205). I den nordlige ligge saa Nordamerika, hele Europa, hele Asien og den brede Deel af Afrika; i den sydlige ligge Sydamerika, den smalle Deel af Afrika, Australien og alle de større Dele i Sydhavet.

II. Fortællinger af Verdenshistorien.

(431) Gud har skabt Jorden til en Bolig for Menneskene, og de have levet paa den i mange tusinde Aar. I denne lange Tid har der været mange mærkværdige, gode og dygtige Mennesker, men ogsaa ikke saa slette og ubuelige. Der er foregaaet mange Ting, hvorom Erindringen har vedligeholdt sig og endnu den Dag idag fortælles. Vi ville gjerne læse og høre Fortællinger, især om de Mænd, der have været deres Medmenneskers Velgjørere, og om de Begivenheder,

der have bidraget til at fremme det Gode paa Jorden. Den hele Samling af saadanne Fortællinger kaldes Verdenshistorie.

(432) Blandt de mange gamle Folkeslag, hvorom Historien fortæller, gives der nogle, hvis seneſte Efterkommere endnu leve i de ſamme-Egne, hvor det meldes, at deres tidligſte Forfædre boede; blandt ſaadanne ere f. Ex. Chineſere, Indier og Arabere i Sydaſien. Andre Folkeslag ere reent forſvundne eller opløſte og ſammensmeltede med yngre, f. Ex. Aſſyrvorne, Babylonierne og Mederne i Mellem-aſien, Gotherne og Kelterne i Europa, o. mg. fl. Atter andre vare engang mægtige og blomſtrende, f. Ex. Egypterne i Afrika, Grækerne og Rømerne i Europa, men have nu kun efterladt ſig afmægtige Smaaſtater, der lidet eller intet have tilfælles med de berømtmelige Forfædres. Et Folk endelig, nemlig Jøderne, er vel aldeles opløſt ſom Stat og ſamløvende Medborgere, men dets Efterkommere have dog med en ſynderlig Udholdenhed bevaret det ejendommelige gamle Præg igjennem ſaa mange Aarhundreder, hvor de end kom hen, og de leve nu adſpredte i alle Verdens Lande, ſommesteder fri og tilfredſe, men mange Steder under meer eller mindre trykkende Forhold, tilſidesatte for Landets egne Børn,

I. Om Grækerne.

(433) Grækerne boede i det nuværende Grækenland og paa de omkringliggende Der og Kyſter. De vare det berømtſte Folk i Deltiden, baade formedelt deres Krige og formedelt deres Kunſter og Videndſkaber. Dmtrent tolvhundrede Aar, før Chriſtus blev født, gjorde de et Krigstog over til en By i Aſien, ved Navn Troja, og indtog den; og en Tid efter fremſtod der en Sanger, ved Navn Homer, iblandt dem, ſom beſang denne trojaniſke Krig i et herligt Digt, der endnu er til og læſes med høj Glæde. — Grækerne vare deelte i flere mindre Stater. Af diſſe

vare **Spartanernes** og **Athenienserne's** de mærkeligste.

(434) **Lykurg** var Spartanernes Lovgiver. Da Kongen, hans Broder, var død, tilbød Folket ham Regjeringen; men Lykurg vilde ikke modtage den, fordi den Adøde efterlod sig en ung Søn; han rejste derimod ud i fremmede Lande for at lære og undervises, thi dengang havde man ikke Bøger at lære af, saaledes som nu. Medens han var borte, udbrod der i Sparta de største indvortes Uroligheder: Kongerne, hvoraf der steds var to, vilde have mere Magt, og Folket større Frihed. Da besluttede man at kalde Lykurg tilbage og bringe Rolighed og Orden tilbage. Han kom ogsaa hjem, og beredte sig til at standse Urolighederne ved at give passende Love. Disse Love gik fornemmelig ud paa at hindre Kongemagtens Forøgelse og at gjøre alle Spartas Borgere lige i Stand, tappre og haardsføre. Derfor indlatte han ved Siden af Kongerne et Raad af 28 gamle og vise Mænd og gav Folkets store Forsamling Lov til at forkaste eller antage, hvad hine to Konger foreslog, derfor uddeelte han Landet i lige Lodder mellem Indbyggernes og befalede, at de alle skulde spise sammen ved sættes tarvelige Maaltider, hvor Retterne vare bestemte; derfor bestemte han, at Børn fra deres syvende Aar skulde opdrages offentlig og strengt og søes i at udholde Barme og Kulde, og han afskaffede alle overflødige Kunster, alt Guld og Sølv og indførte Jernpenge af liden Værdi.

Efter at have givet disse Love, beredede Lykurg sig til at forlade Sparta; men iforvejen tog han det Lovte af Folket, at de ubrødelig vilde holde hans Love, indtil han kom tilbage. Han rejste — og kom aldrig tilbage; han døde i fremmed Land og befalede, at man skulde brænde hans Lig og kaste Asken i Havet, for at ikke Spor af ham nogensinde skulde komme til Sparta. Men han naaede sin Hensigt, thi Spartanerne bleve det tappreste Folk i Verden og seered næsten steds over deres Fjender.

(435) **Solon**, Athenienserne's Lovgiver, levede næsten tre hundrede Aar efter Lykurg. Dgsaa han havde ved Kejser i fremmede Lande samlet Kundskab og Visdom, som han anvendte til sit Fædrelands Bedste. Under indvortes Uroligheder, omtrent af samme Slags, som dem i Sparta, gjorde man Solon til Herre i Athenen og overdrog ham at give Love.

Som Lovgiver foresatte Solon sig at fordele Magten paa en ligelig Maade, og at danne Athenienserne til et opløst virksomt og ædelt søkende Folk. Han inddeelte alle Athenienserne i Klasser efter deres Forraue. Af de fornemste Klasser toges Embedsmændene, s. Gr. de ni Archonter, eller Regjeringsherrer; men Folket skulde aarlig vælge dem. Han indrettede de Fembundredes Raad, som kaldte hele Folket til Forsamling, for at give Love og udvægne Forrighedspersoner; men fra denne Forsamling

vare alle Sdelande og alle usædelige og seje Mand udelukkede. Han dannede en højeste Domstol, Areopagus kaldet, af de afgaaede Arkonter, der tillige vagede over Ungdommens Sæder. Han befalede, at Børn, hvis Fædre vare faldne i Krigen mod Fædrelandets Fjender, skulde opdrages paa Statens Befostning; at en Søn, som havde lært et Haandværk, skulde underholde sine gamle Forældre; og han forbød at tale Dødt om Udsdøde, fordi Fremhed byder at ansee de Døde for hellige. Athenienserne antog disse Love, og bleve det mest dannede driftigste og mindste Folk i Aldtiden.

Siden forlod den vise Solen Athenen og begav sig igjen paa Rejse. Han kom til den rige Kong Kroisos i Lydien. Kroisos viste ham alle sine Skatte, og spurgte ham, om han kjendte noget lykkeligere Menneste. Solon nævnedes ham da først en vis Tellos, som var Bedstefader til en talrig Børneskole, som var falden i Kampen for sit Fædreland og var bleven begravet af sine Medborgere paa det hæderligste; siden de to Brødre Kleobis og Biton, der vare døde strax efter Opfyldelsen af en from Pligt mod deres Moder. "Ei Livets Afspjælinger," saaledes endte han, "ere uvisse; kun den, som bliver lykkelig indtil Enden, holder jeg for en lykkelig Mand." Og virkelig blev siden denne Kroisos fangen af en anden Konge og berøvet alle sine Herligheder.

(436) Grækerne, som af Naturen vare et meget begavet Folk, bleve ved saa udmærkede Mands Ledelse endnu mere uddannede, og der opstode blandt dem saa mange udmærkede Mænd, at det græske Navns Berømmelse udbredte sig over hele Verden og aldrig skal glemmes. Men i Grækenland var der baade Helte og Biismænd.

Omkring et Par hundrede Aar efter Solon vilde den persiske Konge Darius Hystaspis, der herskede over flere Døle af Asien, ogsaa undertvinge det lille Grækenland, og anfaldt det med en stor Hær; men han blev saaet af de atheniensiske Borgere under Miltiades. Darius's Søn Xerxes udrustede en endnu større Hær og Flaade; men det gik ham ikke bedre. Leonidas, Konge i Sparta, stillede sig med en lille Flok i de Bjergpæsser, gennem hvilke Xerxes mangfoldige Tusinder skulde drage. Perserne spottede den lille Høb: "vore Pile," sagde de, "ere saa mange, at de ville fordunkle Solen." "Desto bedre," svarede en Spartaner, "vi kunne da stride i Skyggen." I Kampen selv kunde Perserne, med al deres Overmagt, ikke fortrænge Spartanerne, førend en Foræder viste dem Vej udenom Bjergpæset; da anfaldt de Spartanerne fra begge Sider og nedbuggede Leonidas med alle hans tappre Folk. Men Leonidas Navn blev højt æret blandt Grækerne, og paa Balpladsen selv oprejste de en Støtte med disse Ord: "Her faldt Spartanerne for at lyde deres Fædrelands Love." Leonidas

Død gavne de ikke Kæres, thi Athenienserne og Themistokles ødelagde hans Flaade og Spartaneren Pausanias slog hans Hær, ja Grækerne tænkte endog paa at angribe den store Konge i hans eget Land.

(437) Ikke længe efter, at græsk Heltmod havde tilbagedrevet Persernes store Dvermagt, levede Historieforfatteren Herodot og Philosophen Sokrates. Herodot har beskrevet Grækernes Krig med Perserne i et hyppeligt Værk. Han er Grækernes ældste Historieforfatter og man har kaldet ham Historiens Fader. Sokrates var den viseste Mand paa sin Tid, og han anvendte kjærlig sin Tænder og Flid paa at undervise unge Mennesker. Han underviste dem ikke i sjældne og dunkle eller blot morsomme Ting, men i det, som kunde gjøre dem ædlere og bedre. Derfor sagde man, at han havde kaldet Blisdommen fra Himlen ned til Jorden. Sokrates var desuden selv en nøjsom god og from Mand. Men den store Ansæelse, han erhvervede sig, stæffede ham mange Fjender, og disse hvilede ikke, førend de fik ham onsket for Gudsbespottelse. Dommerne lode sig forlede af det forblindede Folks Raab og dømte ham til at lide den Straf at temme Giftbægeret. Sokrates led uskyldigt, men taalmodigt; fort før sin Død talte han rolig med sine Venner om sit Liv og sin Skjæbne efter Døden. Han efterlod sig mange Disciple, blandt hvilke Plato og Xenophon vare de fremtiste. Plato var atter Aristoteles Lærer.

II. Alexander den Store.

(438) Alexander den Store var Konge i Macedonien, et Rige i Grækenland. Da han var født, skrev hans Fader til Aristoteles: "Jeg har faaet en Søn; men jeg glæder mig ikke saa meget derover, som over, at han netop er født paa Din Tid for at Du kan opdrage ham til en rigtig Konge!" Dette Haab gik i Opfyldelse; Aristoteles blev den unge Alexanders Lærer, og aldrig havde en berømt Lærer en berømt Discipel. Alexander lærte Videnskaberne med Lyst, men forsømte derfor ikke, hvad der hører sig en Kongesøn. Tidlig vaagne hans Vredsjærrighed; naar man ophøjede hans Faders Bedrifter, svarede han bedrøvet: "min Fader gjør alt og lader intet tilbage for mig at gjøre." Atten Aar gammel udmærkede han sig allerede i et Slag. Faa Aar efter blev han ved sin Faders Død Konge i Macedonien.

(439) Som Konge opmuntrede Alexander saavel sine Underknektter som alle Græker til paany at angribe og straffe Persernes Dødsfald. Over disse regjerede dengang Darius Godomannus, en god Konge, men ikke istand til at ophjælpe sit Rige, hvis Ind-

byggere vare fordærvede i Blodagtighed, eller til at modstaae en Helt, som Alexander, i Spidsen for tappre Grækere. Alexander gik over til Asien med en lille Hær paa 35000 Mand for at bekæmpe Perserkongens utallige Tropper. I Hast erobrede han hele For-Asien; men da han vilde trænge ind i Doer-Asien, blev han heftig syg af en Forkølelse, som han havde paadraget sig ved at bade sig, da han var varm. Han havde en Læge ved Navn Phillip, en kønig og tro Mand, der gjorde alt for at helbrede ham; alligevel fik Alexander en Dag et Brev fra en af sin Faders hejstbetroede Mænd, som advarede ham mod Phillip, og fortalte, at denne af Perserkongen var forlebt til at skulle forgive ham. Men Alexander troede paa sin Ven; da Phillip næste Gang rakte ham Lægemidlet i et Bæger, tog han det med fast Haand og drak det, medens han leverede Phillip hiint Brev at læse. Hans Tro blev belønnet; saa Dage efter stod han op fra Engelsejet og førte sine Stridsmænd til ny Kamp og ny Sejer. Darius, slaaet allevegne, flygtede til de yderste Egne af sit Rige og blev der myrdet af en Forræder blandt sine Egne. Alexander kom til, ligesom han var død; da tog han sin egen Kappe af, udbredte den over sin saldne Fjende, og lod ham begrave med kongelig Pragt; men Morderen maatte lide den Straf, han fortjente.

Efterat have erobret hele det persiske Rige, trængte Alexander videre mod Norden og Osten. Selv deelte han alle Anstregelser med sine Folk; fulde et Slag leveres, da stod han forrest i de Kampendes Rækker, fulde en Muur bestiges, var han blandt de første, der satte Fod paa den. Store Hære og høje Mure vare dog ikke hans eneste Fjender; Solens brændende Hebe, ulidelig Hunger og Tørst fulde ogsaa overvindes. Under en frygtelig Vandmangel kom engang en Soldat og bragte den smægtende Konge noget Vand i sin Hjelm; men Alexander tog det, viste det for Hæren og kostede derpaa de klare Vanddraaber paa Jorden, i det han sagde: "skal da jeg være den eneste, som drikker?" Genrevne af Beundring raabte Soldaterne: "frem Konge, ser os videre! Vi ere ikke førstige, ikke matte, ikke dødelige under saadan en Konge!"

Endelig, da ogsaa en Deel af Indien var erobret, førte Alexander sin Hær tilbage til Babelon. Endnu bestjæftigede hans store Sjæl sig med vidtløftige Planer, ej allene til at erobre, men meget mere til at opløse, daane og lykkeliggjøre sine mange Undersaatter; men en pløbselig Død bortrev ham fra denne Verden. Han var kun 33 Aar gammel, da han havde erobret det meste af den da bekjendte Verden; og dog vare Erobringet ingentunde hans eneste eller største Hæder.

(440) Efter Alexanders Død blev hans store Rige deelt i flere Stater, saasom Macedonien, Grækenland, Ægypten, Syrien

og flere. De fleste Konger i disse Riger vare svage og ubuelige; Rigerne forfaldt og det ene efter det andet blev erobret af Romerne.

III. Romerne.

(441) Ligesom i Europa Graekerne vare Oldtidens mest ansete Folk, saaledes vare Romerne det mest frygtede; ligesom Graekerne vare milde og muntre, saaledes vare Romerne haarde og alvorlige. Fra et lidet Herredømme over Byen Rom og dens Omegn udbredte deres Magt sig over den halve Verden, saa at det romerske Rige paa Christi Tider omfattede alle Lande i Europa, Asien og Afrika, som stode til Middelhavet, og endnu flere til. Denne store Vælde kom de i Besiddelse af ved deres Udholdenhed, deres Kløgskab og deres overordentlige Lydighed imod Lovene som imod dem, der skulle holde over disse.

I de ældste Tider beherskedes de af Konger; men da en vellystlig Prindses Krænke af et ædet Qvind, ved Naam Lucretia, blev Kongen og hans Slægt forjaget. Den højeste Magt overdroges til to Consuler, som aarlig valgtes i Folkets Forsamling, og til et Raad af 300, kaldet Senatet. En saadan Stat, hvor der ingen Konge er, kaldes en Republik. (Athen var ogsaa en saadan Republik.) Vi skulle nu læse om nogle berømte Mænd i denne romerske Republik.

(442) **Mucius Scaevola.** En fremmed Konge belejrede Rom og angreb Byen haardt. Mucius besluttede at opoffre sig for sit Fædreland. Med en Dolk under sin Kappe begav han sig til Kongens Lejer for at dræbe ham, sjønt han vel vidste, at det vilde koste hans eget Liv. Da han kom til Kongens Telt, såb denne der med sin Skrider, begge ens klædt. Mucius tog Fejs og dræbte Skrideren istedenfor Kongen. Han blev greben, men uden Frygt tiltalte han Kongen: "jeg er en romersk Borger; Mucius er mit Navn; som Fjende vilde jeg sælde min Fjende og Døden frygter jeg ikke." Kongen truede ham med de haardeste Pinsler, men uden at sige et Ord udrafte Romeren sin Haand i en Ild, der brandte ved Siden, og led den forbrændt. Forbavsset over Romerens Mod og Standhaftighed, sendte Kongen ham bort og sluttede Fiden Fred med hans Landsmænd.

(443) **Cajus Fabricius.** En græsk Konge ved Naam Pyrrhos bekrigede den romerske Republik. Graekerne vare endnu dengang Romerne overlegne i Krigskunst, og Pyrrhos sejrede; men kun saaledes sejrede han, at han stedsse tabte mange Folk, og derfor ønskede han Fred. Han sendte da en Gesandt til det romerske Raad; men dette, som aldrig vilde slutte nogen Fred uden efter

en vunden Sejr, afoiste Fredsstilbudet. Gesandten bragte dette Svar tilbage og søjede til: "Jeg stod for Raadet og det syntes mig en Forsamling af gamle Konger." Faa Dage efter sendte Romerne et Gesandtstab om Fangerne's Udveksling, og i Spidsen for dette stod Gajus Fabricius, en gammel Raadsherre, der under den yderste Fattighom var et Monster paa Rejsomhed. Kongen tilbød ham rige Gaver som Tegn paa sin Agtelse; men Fabricius afsløg dem. Siden lod Pyrrhos under en Samtale med Romerne en Elefant, der var skjult bag et Forhæng, pludselig og med et frygteligt Brøl udfyde sin lange Snael over Fabricius Hoved. Men rolig stod Romeren og saft som en gammel Eg. "Dit Dyr, sagde han, skal ligesaa lidet skræmme mig, som dit Guld skal lokke mig." Romerne fortsatte Krigen, og Sejren blev tilsidst deres.

(444) **Fabius Maximus.** Fabius admærkede sig i de puniske Krige, eller Krigen imellem Rom og Karthago. Den store karthaginienfiske General Hannibal havde ved Krigskunst og Lykke erobret næsten hele Italien og altid overvunden Romerne i naabent Slag. Da valgte disse den gamle sindige Fabius til Feltherre, og stillede ham mod Hannibals Ungdom og Fyrighed. Fabius gik i Begyndelsen langsomt frem, hvorfor Romerne spotvis kaldte ham Kølren, og deelte hæren mellem ham og den unge dristige Feltherre Minucius. Fabius stillede sine Tropper i de højere Bjergegne, Minucius førte sine frem og angreb Hannibal. Men i Slaget blev Minucius saaledes medtaget, at han syntes ikke at ville beholde en eneste Mand tilbage. Da lode den sindige Fabius ham tilhjælp, hvorpaa Hannibal drog sig tilbage med de Dø: "Jaa brast da endelig hiin Sky, der saa længe har svævet over Bjergetoppene." Men Minucius, roet over Fabius Udelmodighed, tilraabte sine Soldater: "Kom! Lader os gaae til ham og hans Mand, lader os hilse ham som Fader og dem som Bestiære." Og alle gik til Fabius og gæve sig atter alle under hans Befaling.

De puniske Krige bleve fortsatte, og de endtes først efter Fabius og Hannibals Død. Den romerske Feltherre Scipio den Yngre indtog Karthago og underlagde Romerne denne By, med alle de Lande den ejede.

(445) **Julius Cæsar.** Under Romernes mange udvortes Krige var der heller ikke indvortes Nolighed blandt Borgerne. De Ringere havde allerede strax efter Kongemagtens Afskaffelse fåaget over Undertrykkelse, og for at tvinge de Rige og Fornemme til at give efter, havde engang hele Almuen samlet sig paa et Bjerg nær ved Rom og truede med at ville oprette en egen Republik. Consulerne og Raadet sendte da en Mand, ved Navn Menenius Agrippa, til Almuen. Denne Menenius talte saaledes til Folket:

Engang opkom der Strid mellem Lemmerne paa det menneskelige Legeme og alle flagede over Maa-ven. Armene sagde, de maatte arbejde, Fødderne, at de maatte løbe, Hovedet, at det maatte tænke, medens Maven selv intet gjorde, uden at lade de andre arbejde for sig; og de bleve da enige om, her-efter intet at gøre. Men nu blev hele Legemet sygt og alle Lemmerne tabte deres Kræfter, og de indsaæde da, at Maven, skjønt den syntes at ene at fordrø Tjeneste af dem, dog gav dem alle Kræfter og Sammenhold; og de gjorde siden villig deres forrige Arbejde." Almuen forlod Menenius, vendte tilbage til Rom og udsøndte sig med Raadet.

Alligevel vedvarede Borgerstridighederne i hele Aarhundreder; og saadanne ree uundgaaelige i Republikker. Uergjærrige Store be-tynte sig deraf, skaffede sig Partier og krigede mod hinanden; og efter de puniske Krige tiltog Urolighederne endnu mere. Om- trent hundrede Aar før Kristus blev født fire Marius og Sylla med hinanden, hin i Spidsen for Almuen, denne for de Fornem- me; men Marius tabte. Julius Cæsar endte disse Stridigheder. Denne kloge og modige Mand havde erobret hele Gallien, eller Frankrig, og ved sin store Tapperhed vunden et magtigt Parti blandt Almuen. De Fornemme stillede Pompejus imod ham; men Pompejus blev overvunden i et stort Slog, og Cæsar op- fastede sig til Gæstherre i Rom, og brogte saaledes indvortes Rolighed tilveje i den forvirrede Republik. Men Romerne kunde ikke glemme den Andeel i Rigets Bestyrelse, som Cæsar havde be- rovet Folkeforsamlingen. Regte Sammenbrøene besluttede derfor at dræbe ham; de anfaldt ham paa Raadhuset; længe forsvarede Cæsar sig mod dem alle; men da han iblandt dem bemærkede en- ris Brutus, som han ret inderlig havde elsket og toget sig af, sag- de han roligt: "Og saa du min Søn!" og faldt.

§ IV. Octavianus Augustus.

(446) Octavianus Augustus gjorde tilsidt ganske Ende paa den romerske Fristat, eller Republik, og blev Romernes Gæstherre. Som Cæsars Søsterdatteren og Arving søgte haa at hævne dennes Død, og indgik i den hensigt en Forbindelse med den magtige An- tonius. Men Enigheden varede ikke længe, og kun den fromme Octavia, Octavianus Halesøster, og Antonius's Kone, vedligeholdt det uadvortes Venstab imellem dem. Men da Antonius af Kjærlig- hed til den ægyptiske Dronning Cleopatra forsked Octavia, udbrod der gaabenbare Fjendskab; dog, usædelig Lidenskab skal aldrig bringe noget Godt. En Krig begyndte; Octavian's Hær og Flaade sej-

rede, og Antonius, saavel som Cleopatra, dræbte sig selv i Fortvivlelse.

Octavianus blev nu Cneherre, og hermed ophørte den sidste Rest af den gamle Folketribed hos Romerne for sig selv. Han kaldte sig efter sin Slægtning Cæsar, hvorefter igjen Navnet Kejsere er kommen. Hans store Rige indbefattede foruden Italien Portugal, Spanien, Frankrig, det sydlige Tyskland, Grækenland, Tyrkiet, hele For-Asien, Egypten og det nordlige Afrika. Han fik Titlen Augustus, det er den Dybtroede, den Majestætiske. Paa Augustus Tid levede den store Taler Cicero og de berømte Dichtere Ovidius, Virgilius og Horatius, hvis Digte endnu hyppig læses i alle kristelige Lande. Horatius var meget yndet af Augustus's første Minister Mæneas, en Mand, der er saa bekendt for sin Kjærlighed og Gæmtilhed mod Videnskabsmænd, at man endnu ofte kalder en saadan Mand, som ynder og beskytter Digtene og Lærde, en Mæneas.

Dverhovedet vare Romerne og de dem paa den Tid underkastede Grækere i Besiddelse af hele Tidsalderens Bisdom. Men denne Bisdom manglede sin rette Grund, og derfor kunde den ikke i Længden forhindre den Usædelighed og Dverdaadighed, som til samme Tid havde greben vidt om sig og som meget bidrog til at svække det romerske Rige. Allerede Cæsar og mange andre Fornemme vare ilde berugte for Udsævelser. Antonius gik endnu videre. De Rige satte en Tare i at overbyde hinanden i Ustæffelsen af de dyreste og sjældneste Sækkheder. Man eftertænkte blot et Exempel af de utallige, som ere opbevarede! Engang kom en Fremmed ind i Antonius Koffen og saae der otte Bildsviin stige. Den Fremmede yttrede, at Herren vel skulde have mange Gæster. "Nej," svarede Koffen, "kun et Par gode Benner; men af disse Bildsviin er det ene stukket lidt senere paa Spiddet end det andet, for at jeg netop i det Minut, Herren befaler, kan udsøge det, som er det bedste og meest velsmagende; de øvrige bruge vi saa ikke."

En saadan Veremaade fordærvede Hjerterne, og de fleste bleve onde. Augustus's Kone Livia var saaledes den værste Giftblanderske i hele Rom. Hun lod Tid efter anden næsten hele Kejsersens Familie forgive og maaskee tilsidt denne selv, for at saae sin egen Son af første Hgteskab paa Thronen. Denne Son, Tiberius, og flere følgende Kejsere i lang Tid havde ligesom arvet Livios Ugudelighed, og deres Navne forbandedes af Samtid og Eftertid. De saa gode Mennecker sukkede og tav; men deres Hjerter higede efter ny Tider.

V. Christendommen.

(446) Under al denne Ugudelighed og Nød, og under den dunkle Længsel efter noget Højere og Bedre, som hersefede i Hedenskabets sidste Tider, var den Tid kommen, da Gud vilde aabenbare for Menneskene det, som er al Wiisdoms rette Kilde, al Elendigheds bedste Trost. Da fødtes i den lille By Bethlehem i Jodeland Menneskehedsens Frelser Jesus Christus, Stifteren af vor Religion, der efter ham kaldes Christendommen eller den christelige Religion. Guds Raade var over ham fra Barndommen af, og de Vise forundrede sig over hans Forstand; han vogte op, og blev stærk i Aanden, og var elsket af Gud og Mennesker. Da han var tredive Aar gammel, blev han under Daaben i Jordans Flod indviet til sit guddommelige Kald.

Han kaldte Folket til Omvendelse og Tro. "Det er det evige Liv," sagde han, "at kjende den eneste sande Gud og den, som han udsendte, Jesus Christus." Han formanede Folket til Kjærlighed, efter det store Bud: "Du skal elske Herren, din Gud, af dit ganske Hjerter, Sjæl og Sind, og din Næste som dig selv." Men da hans Levetid her paa Jorden var fuldkommet, da han havde grundlagt Guds Rige paa Jorden og tilsagt angrende Syndere Frelse, saa hengaves denne Guds enbaarne Søn til Døden, for at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv. Jesus gik bort til sin Fader i Himlen; men hans Lære, skjønt udgaaet blandt et lille fattigt Folk, trivedes herligt og udbredte sig vidt over Jorden. Saaledes opvojer den lille Kjerne til et stort kraftigt skyggesuldt Træ.

Jesus Disciple adspredte sig efter hans Bortgang til mange Lande og underviste Folkene i det, som han havde lært dem. Folket strømmede til; thi hele Skabningen sukede efter Frelse. Selve Grækerne havde, utilfredse med deres mange Afguder, oprejst et Altar for den ukjendte Gud. Apostelen Paulus kom til dem og lærte dem at kjende denne Gud. De christnede Romere ærede Petrus

som Lærens Udbreder i deres Land. Men baade Paulus og Petrus og de fleste af Jesu Disciple maatte alligevel lade Livet blandt disse Hedninge. Dog udbredtes Christendommen Dag for Dag, og 300 Aar efter Augusti Tid lod den romerske Keiser Constantin den Store sig døbe i Jesu Navn.

Dette var ligesom et Tegns paa Christendommens Sejer over Hedenskabet; men jo mere den udbredtes i dette spækkede Rige, desto mere tabte den desværre i Højhed og Reenhed; thi den gode Sæd trives ikke vel i slet og fordærvet Jordbund. Christendommens gode Sæd var udstrøet; men Tøderne vare vanslagtede fra Fædrenes Fromhed, Graakerne vare blevne et udselt Slavfolk under Romernes Herredomme, og de herskende Romere selv vare ligesom forraadnede i Overdaadighed, Udsvævelser og Blødagtighed. Til at optage den gode Christendom og afgive dens Frugter, behøvedes kraftige ufordærvede Folkstammer. Saadanne vare de gotthiske og germaniske Folk i Europas nordligere Lande.

(447) Disse Folkslag havde Gud udset til at afløse Romerne i Herredømmet. Det romerske Rige i Italien blev nemlig omstyrtet og germaniske Folkstammer udbredte sig næsten over hele Europa. Gotther besatte Spanien og Italien, Franker og Burgunder besatte Frankrig, Alemanner og Sager bleve de herskende Folk i Tydskland, og selv England fik germaniske Indbyggere. Kun Slaverne (414) vedbleve at boe i det østlige Europa. Alle disse Folk vare først Hedninge; men de bleve snart Christne, og siden bedre Christne, end Romerne havde været. Disse Folks Erobringstoge kaldes med et Ord Folkevandringen.

VI. Karl den Store.

(448) Karl den store, Frankernes Konge, arvede efter sin Fader Pipin hele Frankrig og en stor Deel af Tydskland; thi Frankerne vare dengang det mægtigste blandt de germaniske Folk. Karl holdt ikke alene det Rige samlet, som hans Fader havde efterladt ham, men erobrede endog Longobardernes Lande i det nordlige Italien, undervang

Sachserne i Tydskland og bemægtigede sig en Deel af Ungarn. Hans store Rige strakte sig da fra Floden Elbro i Spanien til Floden Theis i Ungarn og fra Elderen paa Danmark's Grændser ned til Nedre-Italien; det indbefattede altsaa næsten hele det vestlige romerske Rige, og Tydskeren Karl kunde betragtes som romersk Keiser. Ogsaa af Navn blev han det nu. Den romerske Biskop, som efterhaanden havde tilrevet sig Herredømmet over hele Christenheden og kaldte sig Pave, troede, at det tilkom ham at bortgive Keisernavnet. Karl havde viist ham en Tjeneste, og han vilde gjøre Gjengjæld. Da nu Karl paa første Juledag Aar 800 Kælede for Alteret i Kirken i Rom, traadte Paven hen til ham og satte ham en Guldkrone paa Hovedet, og Folket raabte: "Carolus Augustus, som er Kronet af Gud, Romernes store og fredelige Keiser, han leve og seire!"

Men Karl den Store er ikke bleven mindre navnkundig ved sine egne ypperlige Egenskaber, ved sin Omhu for sit Folk, sin Retfærdighed, Viisdom og Gudsfrugtighed. Han havde inddeelt sit store Rige i mindre Provindser; fra alle disse fordrede han nøjagtige Beretninger og til dem alle sendte han sine Befalinger, som selv hans fornemste Mænd maatte adlyde. Hans Signet var indgravet i hans Kaardeknæp, og naar han havde sat dette under en Befaling til en gjenstridig Vasal eller Statholder, plejede han at sige: "her er min Befaling, og her" — i det han slog paa Kaarden — "her er det, der skal skaffe den Lydighed." Derfor turde heller ikke hans Vasaller selv i de fjerneste Egne undertrykke eller forurette hans Undersaatter. Desuden befordrede han Handel og Agerdyrkning, lod Moser udtørre, Kanaler grave, og drev selv Havedyrkningen med megen Iver.

Karl sørgede for sine Undersaatters Oplysning. Han selv var for den Tid en lærd Mand. Latin talte han særdegt, Græsk kunde han læse, og da han ikke i sine yngre Aar havde lært at skrive ordentlig, stammede han sig ikke ved at læse det i de ældre. Fornemmelig arbejdede han paa Ungdommens Underviisning, for at danne en oplyst Slægt i den kommende Tid. Derfor oprettede han en Skole ved sit Hof, hvorhen alle hans Berjente, høje og lave, maatte sende deres Børn. Engang gik han selv ind i Skolen, hørte paa Børnene og besaae deres Arbejder; alle de flinke og flittige Børn stillede han derpaa ved sin højre Side, men de doovne ved den venstre; og da han mærkede, at de doovne for en Deel vare Sønnen af fornemme Forældre, talte han saaledes til dem: "I sine Jun-

Pere, som troe, at I ere rige og ej behøve at lære noget! I dovne Drenge! Jeg forsikker eder, at eders Fornemhed og glatte Ansigter ikke skal gjælde noget hos mig, hvis I ikke ved ivrig Flid oprette det Forsømte."

Karl var selv en gudsfrygtig Mand, og han anbefalede alle, men især Geistligheden, et ustraffeligt Levnet. "Kene Sæder", sagde han, "er det Fornemste hos et Menneske." Han gjorde selv et Udvalg af gode Prædikener og lod dem oversætte i det frankiske Sprog. Men han gik stundom for vidt i sin kristelige Tver, og anvendte især hos de hedenske Sachser, for at tvinge dem til at antage Christendommen, saa grusomme Straffe, at de endogsaa i deres Bønner til deres Afgud Odin eller Wodan tilsejdede de Ord: "hjælp os imod den afskyelige Karl, den Slagter!"

Da Karl mærkede, at hans Kræfter aftog, begav han sig til Kirken med sin Son Ludvig, der skulde være hans Efterfølger. Efterat have bedet til Gud med høj Røst, formanede han i Folkets Paahør sin Son til Guds frygt og Retsfærdighed uden Persons Anseelse. "Vil du opfylde mit Ønske?" sagde Oldingen tilsidst. Ludvig lovede det, rørt indtil Taarer. "Nu vel!" svarede Karl, "saa tag Kronen, sæt den paa dit Hoved og kom dit Løfte i Tu alle de Dage, Du bærer den." Tre Maaneder efter døde den store Karl, den 28 Januar 814. Men hans Berømmelse doer aldrig; gamle Sange om Carolus Magnus ere endnu i Folkemunde og vedligeholde hans Minde altid frisk og altid elsket.

(449) Karls Son og dennes Efterfølgere besadde ikke hans store Egenskaber, og det vidtløftige Rige opløste sig snart i tre indbyrdes uafhængige Stater: Frankrig, Tydskland og Italien. De Store gjorde hvad de lystede; thi de svage Konger kunde ikke holde dem i Awe. Udvoortes fra bleve Rigerne angrebne af driftige og grumme Sørovere fra Danmark, Norge og Sverrig. Man kaldte disse med et Navn Normanner, og Normannerne vare Hedninge. Paven og Munkene søgte at omvende dem, men i Begyndelsen med liden Fremgang.

VII. Paven og Munkene.

(450) Den fornemste Mand i hele Christenheden var Paven i Rom. Han brugte sin Magt ej alene til at omvende Hedningene, men ogsaa til at holde de omvendte

i Lydighed. Saaledes sendte han Munken Ansgar til Danmark kort efter Karl den Stores Død, og en dansk Konge blev døbt. Dette var godt. Det var heller ikke ilde, at Paven holdt de raa Folk i Lydighed; thi de vare endnu hidfige og uregjerlige, og der skal stærke Tømmer til vælige Heste. Men det var ikke godt, at Paverne indførte mange falske Lærdomme, som de udgave for Christendom, fordi Folkene ikke kunde læse Bibelen og selv see, hvad der var Sandhed eller Opdigtelse. Saaledes indbildte de Folket, at der havde været Helgene, eller hellige Mennesker, som havde gjort mere Godt, end der behøvedes for at blive salig, og at man skulde paakalde disse Helgene. Men dette var dog ganske falsk; thi intet Menneske kan fortjene Salighed, men kun vente den af Guds Naade; ogsaa staaer der skrevet: "du skal tilbede Herren din Gud, og tjene Ham allene!" Saa lærte Paverne ogsaa, at de havde Magt til at tilgive Synder, og lade sig betale for dette. Og ifald saa nogen lærte anderledes end de, saa fordømte de ham som en Kjætter, eller falsk Lærer, satte ham i Band, det vil sige, forbød ham at komme i Guds Huus og have Omgang med nogen, ja truede ham endog med Lænker og Baal.

(451) Den allermyndigste Pave var Gregor den Syvende, der levede omtrent halvtrediehundrede Aar efter Karl den Store. Han vilde forbyde Kongerne at udnævne Biskper i deres Lande, og derimod tiltage sig selv denne Ret; han forbød Præsterne at holde Gudstjeneste i Moderemaal, og indførte det latinske Sprog, som de fleste ikke forstode; han forbød Præsterne at gifte sig, skjønt der staaer skrevet: "en Bisp (el. Præst) skal være 1 Kones Mand." Og da nu Kongen i Tydskland, som efter Karl den Store tillige kaldtes romersk Kejsler, ikke vilde lide alt dette, saa satte Gregor ham i Band, fik hans Undersaatter til at gjøre Oprør imod ham, og nødte ham derved til at rejse til Italien, hvor han i tre Dage maatte staae barfodet udenfor Pavens Dør, inden han kom ind og blev løst af Bandet. Men siden hævnede Kejsleren rigtignok denne Skam, og nødte Gregor til at forlade

kom og ende sit Liv i Landflygtighed. Men de følgende Paver tiltog atter i Magt og Unseelse, og det var først Luther, som satte Grændser for deres Uvæsen.

(452) Hvad der ogsaa bidrog meget til at gjøre Paven saa overmægtig, var de mange Munkes, som stode under ham og allevegne prædikede Lydighed mod Paven, som om han var Gud selv. Munkesæenet var meget tidligt opstaaet i Ægypten. Folk troede nemlig at kunne leve mere for deres Sjæles Frelse, naar de unddroge sig fra Verdens Lummel og søgte ensomme Steder. Dette gjorde nogle, og de kaldtes Eremiter eller Eneboere. Siden flyttede flere af dem sammen i en Bolig, eller et Kloster, og levede der i gudelige Betragtninger. Dette var i sig selv ret smukt og godt, saalange Gudsfrugt var Grunden dertil; thi det er sandt, at Verden let afdrager os fra Gud. Men siden udartede dette; der opstode mange Munkearter eller Munkeordener, og de erhvervede sig store Rigdomme ved fromme Christnes Gaver til Klostrene, og de byggede sig pragtfulde Klostre, hvor de hændede Livet i Lediggang og Overdaadighed.

De mærkeligste Munkeordener ere de lærde Benediktinere og de to Tiggermunke=Ordener, Franciscanerne og Dominikanerne, alle opkaldte efter de Mænd, som havde stiftet dem. Der var ogsaa Klostre for Fruentimmer, eller Nonne=Klostre.

VIII. Korstogene.

(453) Jodeland, hvor Jesus havde levet og var bleven korsfæstet, og som derfor kaldtes **det hellige Land**, havde alt for længe siden ikke mere været i de Christnes Hænder. Tyrker og andre Folk af den muhamedanske Tro havde erobret det; og naar Pilgrimene (saaledes kaldes gudsfrugtige Vandrere til hellige Steder) kom dertil for at holde Andagt ved Christi Grav, bleve de ofte mishandlede af disse Folk. Derfor ønskede fromme Christne ret meget at vinde dette Land tilbage. Da dette Ønske efterhaanden blev almindeligt, sammen-

kaldte Paven en Forsamling til Byen Clermont i Frankrig, og utallige Menneſter indſandt ſig der. Paven holdt en Tale til Folket og foreslog det at gjenvinde det hellige Land; og han henrev alle ſaaledes, at de efter Taleren udraabte af tusinde Munde: "Gud vil det! Gud vil det!" De knælede alle ned og Paven lyſte ſin Velsignelse over dem. Og han tog et Kors af rødt Tøj og hæſtede det paa Skuldrene af en Biſp, ſom han vilde ſende med paa Toget. Alle de, ſom vilde deeltage, betegnede ſig ligeledes med et Kors, og deraf kaldtes diſſe Toge Kors-toge.

(454) Blandt dem, der toge Korſet, var der mange ſtore og mægtige Riddersmænd, ſom havde mange Folk at ſtille i Marken; men blandt dem alle var Gotfred af Bouillon den tappreſte, frommeſte og ædelmodigſte, hvorfor han ogſaa blev Anføreren. Han ſamlede en Hær paa 80,000 Mand; men de andre Fyrſter og høje Herzer, der deeltog, havde ſaa mange Stridsmænd, at man efter Ankomsten til Aſien ved en Mønstring ſkal have talt 100,000 til Hæſt og 600,000 til Fods, med Indbegreb af Munke og Qvinder. Fra For-Aſien nærmede Hæren ſig Jodeland; men paa den lange Vej tabte den ved Sygdom og Fjendens Sværd ſaa mange Krigere, at den neppe udgjorde 60,000 Mand, da den naaede Grændſerne af det hellige Land. Med Henrykkelse hørte Korsfarerne nærne de Steder, ſom de kjendte fra Chriſti Historie: Galilæa, Samaria, Nazareth, Bethlehem, o. fl. Endelig, efterat have overſteget nogle Højder, ſaae de pludſelig Jeruſalem ligge for ſig. "Jeruſalem, Jeruſalem!" lod det over hele Hæren, en hellig Frygt gjennembarvede dem og Taarer faldt fra deres Øjne. De kaſtede ſig ned paa den hellige Jord og kyſſede Støvet; de drog deres Sko af, idet de mindedes Ordene: "Tag Skoen af din Fod, thi Stedet, du ſtaaer paa, er helligt."

Nu beredede Gotfred ſig til at belejre og indtage den ſtærk befæſtede Stad. Han lod bygge to Trataarne, ſyv Alen høiere end Jeruſalems Muur. Højt oppe var den ene Side af Taarnet indrettet til at ſlaae ned ligesom en Bro. Efter et Angreb af over fem Uger lykkedes det en-

delig Gotfred at bringe Taarnene nær nok imod Muren, og han befalede strax at lade Broen falde. Da fromme han i Spidsen af sine Folk over den ind paa Muren, og derfra ned i Staden. Nu begyndte Kampen i Byen selv; flere Korsfarere kom til, og de sloge tappert og aabnede endelig indenfra Portene for deres Kammerater. Men da Korsfarerne vare trængte ind i Byen, glemte de Jesu Overbærelse og Mennefskærlighed; som vilde Dyr fore de løb paa Tyrkerne, og nedhuggede alt, hvad der kom dem for. Saa begyndte Plyndringen, hvor Korsfarerne tilegnede sig de Myrdedes Huse og Gods. Men den fromme Gotfred tog ingen Deel i disse Ufftyligheder; ledsaget af trende Riddere drog han barbenet til den hellige Grav og holdt sin Andagt der. Endelig ophorte da Blodbadet. Krigsfolket vilde udraabe den ædelmodige og tappre Gotfred til Konge af Jerusalem; men han vilde ikke bære Guld kronen, hvor Jesus havde baaret Tornekronen, og kaldte sig kun selv "den hellige Gravs Beskytter." Han døde i Jerusalem to Aar efter.

(455) Men Tyrkerne lode ikke de Christne i rolig Besiddelse af det hellige Land, og i næsten 200 Aar maatte endog saa flere Kejsere og Konger gjøre mange Tog derhen, uden dog at kunne forsvare deres Erobring. Allerede 88 Aar efter Jerusalems Indtagelse erobrede den berømte Sultan Saladin Byen tilbage, og de Christne fik den siden aldrig mere!

IX. Ridderne i Middelalderen.

(456) De tydske Folkeslag, som havde besat det vestlige romerke Riges Lande (447), havde i Forstningen ikke mange Ryttere i deres Krigshære, men de, som de havde, vare udrustede med svære Hjelme og Pandser og vabnede med Landser, Sværd, Koller, Dolke, o. m. Saadan en Rustning kostede meget, og derfor vare fornemme og rige Mænd de eneste, som kunde gjøre Tjeneste tilhest. De kaldtes Riddere. Men de fleste af disse Riddere tumlede sig saa meget i Krig, at de heller ikke i Freden kunde afholde sig fra at bruge Vaaben. Derfor befæstede de deres Slotte

En Riddermand i sit Harnisk og med sin Landse;
en Borg sees hinsides Floden.

med Mure og Grave, angrebe hverandre, og anfaldt endogsaa ubevæbnede værgeløse Folk. Men saa forenede sig nogle ædelmodige Riddere, for at gjøre Ende paa disse Boldsomheder; de forbandt sig indbyrdes efter visse Love til med Magt at haandhæve Ret og Retfærdighed, forsoare Ustolbige, beskytte Enker og Faderløse. Thi dengang vare Folkene ikke saa lykkelige, at Lov og Dom altid kunde afværge Bold og Uret.

Disse Forbindelser mellem gode Riddere kaldte man Ridderlaug, fordi de vare indrettede ligesom Haandværkslaugene med deres Dreng, Svende og Mestere. Ridderlaugene bleve efterhaanden nøjere ordnede og Pligterne foreskrevne; usminket Gudsfrugt, streng Ordholdenhed, Lydighed mod Foresatte, frygtløs Tapperhed, ædelmodig Mildhed, Gjæstfrihed mod den Fremmede og Høflighed mod Damer vare de Dyder, der skulde pryde en ægte Ridder. Saadanne Riddere bleve højt ansete og selv Konger lode sig ved Ridderlag optage i deres Laug eller Orden.

(457) For at vedligeholde Raabensfærdigheden og prøve hverandres Kræfter, indførte Ridderne de saakaldte Turneringer, eller Kamplege, hvis Opfindelse Tydskerne tilskrive deres Konge Henrik Fuglesanger, der var samtidig med den danske Konge Gorm den Gamle. Disse ridderlige Kamplege holdtes især ved store Højtideligheder, s. Ex. ved Kroninger, Formølinger, eller andre Hof-fester. Det gik da meget alvorligt til. Ridderne, der vilde kæmpe, skiftede isorevejen og nøde den hellige Nadver. Dommerne, som bestode af fornemme Riddersmænd, Fyrster og Damer, toge Sæde paa en ophøjet Plads. Nu lød Trompeten; Ridderne rede frem paa prægtige bepandsrede Heste, med vejende Hjelmbuff, klædte i Staalplader, og ledsagede af deres Svende. En Herold opraabte deres Navne, og to Kæmpere skilte sig fra de andre. Utter gav Trompeten Signal, og nu styrkede de to Kæmpere mod hinanden med sælbde Pandser; fast klemte til Hestens Sider, stræbte de at løfte hinanden af Sadeln. Dste splintrede begge Pandser mellem de stærke Hænder paa det haarde Pandser, men oftere styrkede begge Riddere ned af Hesten. Da grebe de Sværdene og huggede løs paa hinanden, idet de fornemmelig stræbte at afhugge hinanden Hjelmen eller dens Smykker. Tunge Hug faldt paa Skjoldene og bleve hurtigt gjengjældte af endnu tungere;

ag Klängen af Staalet lød højt under Tilfuerne's forventningsfulde Stilhed.

Kunde nu tilfodt den ene ikke mægte den anden, saa ikke Dps. sønsmændene til, skilte de gode Kæmper ad og gjorde Plads for et par andre. Men mangen Gang gik Kampen for vidt, og mangen tapper Ridder har sat Livet til ved denne farlige Spøg. Til Slutning udbeelttes Kampprisen, der bestod i et kostbart Sværd, en Halskjæde, et Par Sporer, o. desl. Ridderen modtog den knælende af den smukkeste eller ædleste Dames Haand, og han turde da tugtigt kysse hende derved, sidde ved hendes Side og danske en Dands med hende.

(458) Ved Korstogene fik Ridderne Lejlighed til at vise baade Mod og Gudsfrugtighed, og disse Toge gave igjen Riddervæsenet et vist eventyrligt Svung. Gotfred af Bouillon var en ægte Ridder. Da stiftedes ogsaa gejstlige Ridderordener, saasom Johanniter-Riddere, Tempelherrer og tydske Riddere, der paatog sig baade at pleje de Enge og at kæmpe mod Tyrkerne. Da Jodeland var tabt, kom disse Ridderordener til Europa, som vedblev at være Riddevæsenets rette hjem, især Tyskland, Frankrig, Spanien og England. Men allerede i det 13de Aarhundrede forsaldt det; og da det efter Krudtets Opfindelse ikke saa meget i Krigen kom an paa enkelt Mand's Vaabensfærdighed, som paa hele Hærmæssens Sammenhold og Bevægelighed, tabte det sig siden ganske.

X. Christopher Columbus.

(459) Omtrent Aar 1500, lidt før og lidt efter, indtraf mange mærkelige Begivenheder, men den mærkeligste blandt dem alle var dog vist Opdagelsen af en heel ny Verdensdeel paa den anden Side af Jordkloden, nemlig Amerika. Opdageren er Christopher Columbus. Han var en Genueser, og lagde sig tidlig efter Svæsenet. Ved at betragte Landkortet og tale med berejste Sømand, faldt han paa, at der paa den anden Side af Kloden vist maatte findes et stort Land, og fattede den dristige Plan, at sejle ud paa det store ubekjendte Hav, for at opdage det. Da han ingen Understøttelse fandt i Genua, henvendte han sig til Kongen i Portugal; thi dengang vare Portugiserne — ligesom nu Engellænderne — den vigtigste søfarende Nation. Men ogsaa her blev han afvist.

Endelig begav han sig til den spanske Konge, Ferdinand den Katholske, som dengang var den mægtigste Fyrste i Evropa; men ogsaa her maatte Columbus vente i hele otte Aar, inden man vilde tage sig af hans Sag.

Endelig fik han tre smaa Skibe og det bestemte Løfte, at skulle blive udnævnt til Kongelig Statholder i alle de Lande, han monne opdage. Han sejlede ud i August 1492, og styrede bestandig frem mod Sydvest i det store Atlanterhav. Hans Folk vare i Begyndelsen heel modige; men da de i 30—40 Dage ikke saae andet end den vide Himmel over sig og Vænder, der brusede om Skibskjælen, under sig, bleve de forsagte, og frygtede, at han førte dem den visse Undergang imøde. De vilde oftere gjøre Oprør og node ham til at vende tilbage, ja de afsvang ham tilsidst det Løfte, at ville sejle tilbage, hvis man ikke inden tre Dage ojnede Land. De sejlede nu fremad, og endelig lod det den tredje Dags Aften fra Mærket: "Land, Land!" Den dejlige Ø Guanahani laae for dem. Columbus takkede Gud for sin Redning og kaldte Den San Salvador, d. e. den hellige Frelser. Midt i October naaede han Kysten. Med en Fane i den ene Haand og et Sværd i den anden steg han i Land blandt de Indsødte, der havde samlet sig paa Strandbredden; hans egne Folk kastede sig nu angrende for hans Fødder og hilsende ham som Kongelig Statholder. Efterat have opdaget endnu nogle flere amerikanske Øer, sejlede Columbus tilbage til Spanien, hvor han blev modtaget af Ferdinand med de største Ærebeviisninger.

Men alligevel, og uagtet Columbus paa tvende følgende Rejser udvidede sine Opdagelser til Amerikas Fastland, blev han dog snart ilde belønnet. Misundere bagtalte ham hos Kongen, beskyldte ham for, at han stræbte efter at gjøre sig selv til Konge i de ny Lande, og bragte det endog saavidt, at han lagdes i Lænker. Han blev vel frikjænt for Domstolen, men det var hele den Erstatning, han nød! Han døde i Fattigdom 1506 i en By i Spanien. De Lænker, han uretsfærdigen havde baaeret, førte han stedse hos sig, og han tog dem med sig i Graven som et Minde om de Stores usikre Gavn. Landet, som han havde opdaget, blev ikke opkaldt efter ham, men kaldtes Amerika efter Florentineren Amerigo Vespucci, der udgav en Rejsebeskrivelse over det.

(460) Omtrent 40 Aar før Amerikas Opdagelse indtraf en anden mærkelig Begivenhed, Udvidelsen af det tyrkiske Rige til Europa. Tyrkernes Religion er den muhamedanske. Deres Religionsstifter Muhamed, en Araber, levede omtrent 600 Aar efter Kristus. Hovedpunkterne i hans Lære vare, at der er kun en Gud og at Muhamed selv var hans fornemste Profet; at Tapperhed for Religionens Skyld var den højeste Dyd, og at tappre Muhamedanere skulde nyde den største Lyksalighed efter Døden. Hans Tilhængere kaldes Moslimmer eller Muselmænd, og hans Religionsbog Koranen. Muhamed opstammede saaledes Krigermødet, og stiftede et stort arabisk Rige, der af hans Efterkommere udvidedes over hele Arabien, Persien, Egypten, Nordafrika og Spanien, og kaldtes Kalifatet, fordi hans Eftermænd i Herredømmet hed Kalifer. Dette gif dog siden under, og Tyrkerne stiftede et nyt Rige i Forasien. Derfra gif de over til Europa, og angreb det græsk-romerske Rige, hvis Hovedstad var Konstantinopel. Konstantinopel blev indtaget med Storm af den tyrkiske Sultan Muhamed II i 1453 og blev nu Tyrkernes Hovedstad; men mange græske Lærde flygtede til Italien og udbredte der Videnssaberne.

(461) Disse to Begivenheder, Opdagelsen af Amerika og Konstantinopels Indtagelse, høre til de aller vigtigste i Verdens Historie. De foranledigede en overordentlig Forandring i Europa, og en ny Række af Tilbragelser begynder med Begyndelsen af det serteende Aarhundrede. Fortællingen om disse kaldes den nye Historie, ligesom Fortællingen om hvad der skede før Romernes Undergang kaldes den gamle Historie, og den, som handler om de mellemliggende Ting, Middelalderens Historie. Men en lignende overordentlig Indflydelse havde ogsaa Reformationen, som Morten Luther bevirkede.

XI. Morten Luther.

(462) Morten Luther er født i den lille By Eisleben i Sachsen d. 10 Nov. 1483, og blev dødt den føl-

gende Dag, som var Mortensdag. Derfor fik han Navnet Morten. Hans Forældre vare fattige, og Luther maatte som Skoledreng tjene sit Brød ved at synge for Dorene, saaledes som Skolebørn endnu gjøre somme Steder i Tydskland. Da han var bleven ældre, kom han til Højskolen i Erfurt, for ifølge sin Faders Ønske at lægge sig efter Lovfyndigheden. Her traf han første Gang paa Bibliotheket den hele Bibel paa Latin. Han gjennembladede den og fandt deri meget andet, end han hidtil havde tænkt; vi maae nemlig huske paa, hvormange falske Lærdomme Paven havde udbredt. Da nu tillige Tanken om Døden ved en mærkelig Hændelse levendegjordes hos Luther, saa tænkte han ikke mere paa Lovfyndigheden, men paa sin Sjæls Renselse. Men han blev saa beskemt om Hjertet, jo mere han grublede. Han lod sig nu optage i et Augustiner-Kloster som Munk og læste flittigt i Skriften. Bistnok mærkede han da snart, at den katholske Lære ikke kunde være den rette saliggjørende Christendom, men han folte tillige, hvor svært det var for de svage Mennecker at finde den sande Vej til Salighed. Hans Sjæleangest tiltog og kastede ham endelig paa Sygelejet. Her aabnede han sit Hjerte for en gammel vis Munk, der besøgte ham, og yttrede sin Tvivl om, at han med sine Synder kunde blive salig; men Munken svarede: "Jeg troer paa Syndernes Forladelse!" Disse Ord gik som en Lægedom ind i den syge Sjæl; ved Guds Naade, ikke ved egen Fortjeneste, indsaae Luther nu, at Mennesket frelses, og Haabet vendte tilbage, og med Haabet ny Livskraft og ny Gransken; og han samlede sig megen Indsigt i Gudskundskaben. Endelig blev han Præst og Professor, eller offentlig Lærer, ved Universitetet i Wittenberg.

(463) Paa den Tid drog en uforskammet Munk, ved Navn Johan Tegel, omkring i Tydskland og folgte paa Pavens Befaling Afslad, eller Syndsforladelse, for Penge. Denne Munk loffede Folk til sig paa den meest ublu Naade. "Kommer hid, raabte han, og kjøber; for 24 Skilling udløser jeg Eder og Eders Aføde af Helvedes Ild; naar Pengene i Kisten klinger, strax Sjælen ud af

Pinen springer!" Og mange enfoldige stakkels Menneſker løb til, for at kjøbe denne Syndsforladelse for ſig og andre. Luther vidſte, at kun Gud kan forlade os vore Synder, og han ſørgede i ſit fromme Sind over dette forblindede Folk; men han lod ikke Sorgen ligge ſtille i Hjertet. Som Præſt prædikede han med Kraft mod Afſadshandelen, og ſom Profeſor tilbød han ſig offentlig at forſvare 95 Sætninger imod denne Ugudelighed. Folk bleve ganſke forbavsede over, at en Præſt ſaaledes turde modſige, hvad Paven lærte, og Paven ſatte ham ogſaa i Band derfor; men Luther havde ikke læſt noget i Bibelen hverken om Paven eller hans Band, og brød ſig kun lidt derom. Han tog Bandbrevet og brændte det midt paa Gaden, opdagede flere og flere Bildfarelſer i den katholſke Lære, og ſagde ſig endelig i Aaret 1520 ganſke Løs fra Paven. Luther ſtod forſt ene, men Sandhed vil altid finde Venner, og Luther fandt ſnart mange, iblandt dem ogſaa ſin Landsherre, Churfyrſten af Sachſen (179).

Nu ſik da Paven den mægtige Keiſer Karl den Femte til at indſtærne Luther for en Rigsdag, der ſkulde holdes i Worms 1521. Luthers Venner raadede ham fra at rejſe derhen, men han drog troſtig afſted. "Om der endog," ſaa ſagde han, "ere lige ſaa mange Dævle i Worms, ſom Tagſteen paa Huſene, vil jeg dog dertil." Rigsdagen holdtes med ſtor Pragt; i en udsmykket Sal ſad Keiſer Karl paa ſin Throne, og paa begge Sider de ſex Churfyrſter, 25 Hertuger og utallige andre Fyrſter og Herrer; men ligefor dem ſtod den fattige Luther i ſin ringe Munkelappe. Luther vedkjendte ſig ſom en Mand alt, hvad han havde ſagt imod Paven, forſvarede ſig med Beſtedenhed og Mod, og sluttede med diſſe Ord: "hvis jeg ikke bliver overbeviiſt enten af den hellige Skrift eller med klare fornuſtige Grunde — thi paa Paverne troer jeg ikke — ſaa kan og vil jeg ikke gjenkalde noget; thi det er ikke godt at handle mod ſin Samvittighed. Her ſtaaer jeg; jeg kan ikke handle anderledes. Gud hjælpe mig, Amen!"

Og Kejseren og de høje Herrer bleve ret meget forundrede over Luthers Tale; thi Sandheden slog dem. Alligevel blev dog Luther erklæret i Rigens Aegt, eller gjort fredløs. Men hans Landsherre lod ham bringe i Sikkerhed til et fast Slot, Wartburg. Her sad han rolig et heelt Aar, og ingen vidste, hvor han var; men Luther anvendte Tiden til at oversætte Bibelen i Moderemaal, for at alle Folk kunde læse den og dømme imellem ham og Paven. Siden vendte han igjen hjem til Wittenberg, og vedblev at lære den sande Christendom og vandt utalige Tilhængere. Da nu saa mange Christne toge Luthers Parti, vilde Pavens Tilhængere paa en Rigsdag have dette forbudt; men Lutheranerne protesterede, eller gjorde Indsigelse herimod, og bleve derfor kaldte Protestanter. De udgave nu endelig 1530 paa en Rigsdag i Augsbuerg deres Troesbekjendelse, den augsbuergske Confession, som Luthers Medhjælper, den lærde Phillip Melancton, havde forfattet.

(464) Fra den Tid af udbredte sig den rensede Christendom, eller Reformationen, over mange Lande, nemlig over hele det nordlige og vestlige Tydskland, over Danmark, Norge, Sverrig, England og Nederlandene. Nogle af disse Lande holdt sig just ikke ganske til Luther, men antog nærmest den Reformation, som en Præst i Sveits, Johan Calvin, paa samme Tid havde prædiket, og bleve ikke kaldte Lutherske men Reformerte. Paven, som nu mistede Herredømmet i disse Lande, opfordrede Kejseren til Krig, og Protestanterne rustede sig til Forsvar; men Luther raadede stedse til Fred. Men da han var død, udbrød der en heftig Krig i Tydskland, som dog endtes med, at Lutheranerne fik Lov til frit og uanfægtet at bekjende sig til den rensede Lære.

XII. Wilhelm af Oranien.

(465) Reformationen udbredte sig, som vi nylig læste, ogsaa til Nederlandene. Dette Land tilhørte den spanske Konge, Phillip den Anden, en Søn af Keiser Karl

den Femte. Phillip var en egenraadig og mistænkelig Hersker og uhyre streng Katholik; han vilde med Magt tvinge Nederlanderne til at blive ved den fordærvede katholske Tro, indførte fra Spanien den skrækkelige hemmelige Domstol, som kaldtes Inquisitionen, og tillod sig desuden at krænke Folkets Rettigheder paa andre Maader. Nederlanderne bade om deres Ret, men de fik kun Spot til Svar, idet man kaldte dem Geuser, d. e. Tiggere; især var det Holland og de andre nordlige Provindser, som lede. Phillip troede, at han let kunde tvinge dem, thi han var den mægtigste Konge paa den Tid. Han ejede nemlig, foruden Spanien og alle Nederlandene, en stor Deel af Italien og saa store Lande i Amerika, at man sagde, at Solen aldrig gik ned i hans Rige. De nordlige Nederlande udgjorde derimod kun et lille Land, uden Rigdom, hvis Indbyggere enten som driftige Søfolk søgte deres Udkomme ved Sejladsen, selv under Vinterstorm og Is, eller som nøjsomme Hyrder levede af deres Marker og Dvæg. Phillip sendte da en øvet Hær til Nederlandene under sin General Hertugen af Alba, en haard og blodtørstig Mand; da flød der Strømme af Blod; Indbyggerne maatte i Tusindviis forlade deres kjære Fædreland, og der syntes ingen Ende paa Elendigheden.

Men Wilhelm af Oranien gjorde Ende derpaa. Som ungt Menneffe var Wilhelm overordentlig afholdt af Kejser Karl. Denne Fyrste elskede hans sjældne Besindighed og kloge Tavshed, og betroede ham tidlig de aller vigtigste Forretninger; og da han som træt Olding taledede det sidste Afkedsord til Nederlanderne, støttede han sin matte Arm til Wilhelm's kraftige Skuldre. Men Sonnen Phillip kunde ikke lide Wilhelm, han troede endog, at han var Skyld i, at Hollænderne gjorde ham Modstand. "Det er ikke Hollænderne; Eder, Eder er det!" raabte han engang til ham og greb ham forbitret i Armen. Da derfor Alba kom til Nederlandene med sin Hær, forlod Wilhelm klogelig Landet og gik til Tydskland.

Her samlede han store Skarer om sig af flygtende Hollændere og deres Troesforvandre; men da de ulykkelige

Brødre i Hjemmet satte deres eneste og sidste Haab til ham, vendte han ogsaa tilbage til dem. Hans lille Hær kæmpede modigt med den mægtige Alba; men der var vel ti Spaniere mod en Hollænder, hvorfor de kun vanskeligt holdt Stand i aaben Mark. Da kastede Wilhelm sine Øjne paa Søen; han oprettede et Kaperselskab af landflygtige Hollændere, de saakaldte Vandgeusere, og disse erobrede endelig Havnen ved Briel, der nu blev et fast Punkt for hans Parti.

Fra den Tid af havde Wilhelm mere Lykke; lidt efter lidt fordrev han Spanierne fra alle de nordlige Nederlande, og indførte allevegne, hvor han sejrende kom hen, den reformerte Religion. Hollænderne udnævnte ham til Statholder og hang med deres Hjerter ved ham og Religionen og Friheden; men Alba bad selv sin Konge om at maatte forlade et Land, som han uagtet sine Sejre i aaben Mark og sine Blodsudgydelser paa Netterstedet ikke var istand til at betvinge. Phillip sendte da flere andre berømte Feltherrer med store Hære til Nederlandene, men de havde samme Skjæbne som Alba. Spanierne belejrede s. Ex. Byen Leyden og en frygtelig Hungersnød opkom i Staden, men dog afsløge Borgerne at overgive sig. "Naar Hunde og Katte ere fortærede, saa gave de til Svar, da har hver af os en venstre Arm; den ville vi først fortære, medens den højre beskytter Bold og Mure." Denne store Udholdenhed belønnedes, da der endelig kom Hjælp. Digerne bleve nedbrudte, Havets Bølger styrtede ind og opslugte Tusinder af den spanske Hær og bare Vandgeusernes Flaade med gode Lærnetmidler og tappre Mænd til den uhykkelige Stad. Nogle Aar efter sluttede de syv nordlige Provindser en formlig Union, eller Forening, i Utrecht, og opsigde Phillip Huldskab og Troeskab. Af den utrechtiske Union opstod siden den nederlandske Republik.

Dette var Wilhelm af Oraniens Bænk. Men Phillips Had til ham steg ogsaa til det højeste, saa at han udsatte en Priis af 25,000 Kroner for den, som vilde dræbe ham! Efter flere forgjeves Forsøg fortjente en

Frauskmand denne skammelige Belønning; han listede sig ind i Vilhelms Huus og skød ham med en Pistol i det Øjeblik, da han uden at ahne noget Ondt gik ud af sin Spisefal. Vilhelm styrtede til Jorden med de Ord: "min Gud, min Gud, forbarm Dig over mig og Dit ulykkelige Folk!" Og hans Bøn blev hort. Hans Søner traadte i hans Sted og førte Hollænderne til Sejer og Frihed og Lykke. Aldrig kom spanske Konger mere til at beherske dem; men af Vilhelms Slægt udgik igjennem Aarhundreder berømmelige Statholdere over den nederlandske Republik; og samme Slægt, hædret med Kongekronen, regjerer endnu over disse Lande, som for Tiden hedde Kongeriget Holland.

XIII. Henrik den Fjerde.

(466) Medens Vilhelm af Oranien og Hollænderne saaledes kæmpede mod Phillip, sad en svag og uduelig Konge ved Navn Henrik den Tredie paa Thronen i Frankrig. Han kunde ikke selv regjere og forstod ikke at lade sig lede af gode dygtige Mænd. Han overlod hele Regjeringen til sin Moder Catharina af Medici, en grusom og herskesyg Italienerinde. Efter hans Død tilrevere sig de Store i Riget betydelig Magt og strede om Thronen. Reformationen vandt under disse Uroligheder mange Tilhængere, men Katholikernes Modstand imod dem opvakte blodige Krige, der forøgede Landets Elendighed; thi Borgerkrig er den største Elendighed, der kan hemsøge et Folk.

Den nærmeste retmæssige Arving til Frankrig var Henrik, Kongen i det lille Rige Navarra, men han var af sin Moder opdraget i den reformerte Lære, hvilket var til Hinder for Thronbestigelsen. Han havde af Naturen modtaget de herligste Gaver, et lyst Hoved, et modigt Bryst og et sødt menneskekjærligt Hjerte. Hans Skabning var kræftfuld og ridderlig, hans bruunlige Ansigt aandede Godmodighed og syrig Livslust. Denne Henrik blev i en ung Alder de Reformertes Hoved og Anfører, og han viste

sig deres Tillid værdig. Hertugen af Guise, i Spidsen for en overmaade stor Hær af Katholiker, rykkede mod ham; men skjønt Henrik kun havde faa Tropper, saa havde han destomere Mod og Feltherreduelighed, og han vandt mod alles Forventning den fuldstandigste Sejer.

(467) Efter Henrik den Tredies Død blev han udnævnt til Konge i Frankrig under Navn af Henrik den Fjerde; men det varede længe, inden det katholske Modparti vilde antage ham, og den ulykkelige Borgerkrig vedblev. Dog forudsagde man allerede strax, at Henrik vilde faae Overhaand, thi han var ikke længere i Sengen, end Hertugen af Guise ved Spisebordet. I Slagene viste han den skjønneste Menneskekjærlighed og erindrede sig steds, at det var hans egne Undersaatter, som han var i den Nødvendighed at maatte føre Vaaben imod. Efter et vunden Slag, da hans Hær stormede ind paa de Flygtende, raabte han til den: "sparer dem! ssaaner vore Landsmænd!" og da de katholske Parisere ikke vilde overgive ham deres By, vilde han dog ikke indtage den med Magt, for ikke at udgyde Borgerblod. Endelig besluttede han menneskekjærlig at rette sig efter de Flestes Onsker, og erklærede sig for Katholik; da overgav Paris og hele Frankrig sig. Henrik havde nu Lejlighed til at straffe sine bittreste Modstandere; men han benyttede den ikke. "Jeg vil glemme alt," sagde han; "mine Sejre ere fra Gud! han tilgiver os, naar vi ikke fortsjene det; hvorfor skulde jeg da ikke tilgive mine Undersaatter?"

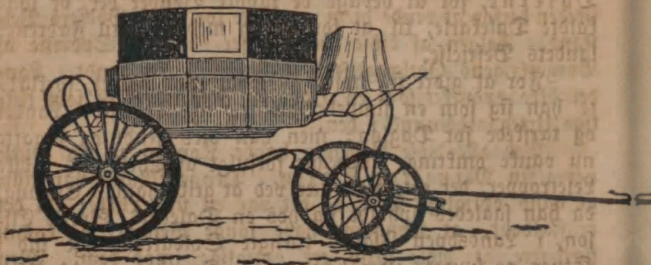
Da Henrik den Fjerde var kommen i rolig Besiddelse af Riget, tænkte han paa sine ældste Venner, de Reformerte, og udgav for deres Skyld en kongelig Befaling, kaldet det nantiske Edict, hvori han tillod dem fri Religionsøvelse over hele Frankrig og adskillige andre Frikheder. Derefter arbejdede han, saalænge han levede, paa igjen at tilvejebringe hos alle sine Undersaatter, den ringeste som den fornemste, Fliid, Velstand og Lykke. "Jeg vil," sagde han, "bringe det dertil, at enhver af mine Bønder kan have en Høne i sin Gryde om Søndagen."

Flere adelige Herrer, som levede i Pragt ved Hoffet og der bortodslode i Silke- og Fløjelsklæder hvad deres Undergivne paa deres Godser maatte bringe tilveje, spottede han over; "de bære deres Herregaarde og Skove og Møller paa Kroppen," sagde han om dem, og anbefalede dem isteden derfor at vende hjem og sørge for deres Godsers Velstand. Følgen af disse Bestræbelser var, at Sporene af Borgerkrigens Udelæggelser efterhaanden forsvandt. Landet blev opdyrket som en Have, og Folket syслеde som flittige Urtegaardsmænd i den.

Med alle disse Arbejder havde Kongen en tro Hjelper i sin Minister Sully. Denne Mand var tillige hans oprigtige Ven, og det var en stor Lykke; thi det er sjældent, at Kongerne have sande Venner, og endnu sjældnere, at disse altid ere oprigtige imod dem. Men Sully sagde Kongen lige reent ud hans Forseelser. Undertiden blev Henrik vred derover, thi han var af Naturen heftig; men det var snart forbi, og saa takkede han dobbelt sin aabenhjertede Ven. "Der findes Narre," sagde han engang, "som troe, at det skal vare ved, naar jeg bliver lidt uenig med Sully; men da han aldrig er mig imod uden til mit eget Bedste, saa bliver han mig derved stedse fjærere." Og til Sully selv sagde han engang: "naar I ikke mere siger mig imod, vil jeg troe, at I ikke elsker mig længer."

Skulde man nu troe, at der virkelig vare Franskmænd, som vilde denne Konge ilde? Jo, saadanne vare der; men det var forblindede eller vel endog onde Mennesker. De strenge Katholiker hadede ham, fordi han ikke vilde tillade dem at forfølge Protestanterne. Desuden var der en Munkeorden, som kaldtes Jesuiterne, og som lærte, at alting var tilladt imod Protestanterne og disses Beskyttere; og de vare snu nok til at overtale mange enfoldige eller onde Mennesker til at troe det samme. Der ved bragte de det omsider saa vidt, at der skede flere Forsøg paa at myrde Kongen; to Gange mislykkedes det; det tredie undgik han ikke. En vis Frants Ravaillac, en bedraget og forrykt Sværmer, overfaldt ham i hans

Karet midt paa Parises Gader i Aaret 1610 og bibragte ham et dødeligt Saar. Hele Frankrig sørgede over Henrik den Fjerde; det havde aldrig, fik aldrig bedre Konge.

XIV. Gustav Adolph.

(468) Paa den Tid, da Luther begyndte at prædike Reformationen, vare Danmark, Norge og Sverrig forenede under en og samme Konge, Christian den Anden; men denne Forening, saa naturlig og ønskelig den end er imellem Folk af samme Sprog og Herkomst, og saa gavnlig end den kunde være bleven for alle tre Rigers Indbyggere, vedvarede dog ikke længe; Christian blev formedelst sin uretsfærdige og tyranniske Udfærd forhadt i alle tre Riger, og den ulmende Lyst til at befries for ham ventede kun paa en Anfører, for at bryde løs. De Svenske gjorde Begyndelsen under Gustav Eriksson Basa.

(469) Denne Adelsmand var af Kong Christian mod Tro og Love fort over til Danmark som Gidsel, og holdtes fangen paa Kalls i Jylland. Men en Morgen tidlig fandt han Lejlighed til at flygte og slap forklædt som en Bonde ned til Flensborg. Her tog han Tjeneste hos nogle tydske Studerprangere, der havde kjøbt Stude i Jylland, og fulgte med Driften til den fri Stad Lybek, hvor Raadet tog sig af ham og befordrede ham

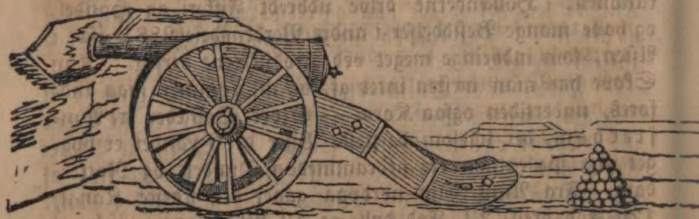
over til Sverrig. I Sverrig levede han først i nogen Tid rolig paa sin Fædrenegaard Nefsnaäs; men da Christian red de gyselige Henrettelser i Stokholm endnu mere havde opbragt de Svenske, begav han sig til Landskabet Dalerne, for at bevæge de tappre Bønder der, de saakaldte Dalekarle, til at forene sig med ham til Fædrelandets Befrielse.

For at gjøre sig nøjere bekendt med Folket, forklædte han sig som en simpel Dalekarl, tog Tjeneste i Landet og tærskede for Daglon; men han blev kjendt og maatte nu vanke omkring, allevegne forfulgt af Christians tydske Lejetropper, der ofte vare nær ved at gribe ham. Engang, da han saaledes opholdt sig hos en Dalekarl, Svend Elsson, i Landsbyen Isala, trængte Soldaterne lige ind i Stuen og spurgte efter ham; men Svend og hans Kone reddede ham med stor Nærvarørelse. Manden sagde ganske rolig til Soldaterne, at han aldrig havde hørt noget om Gustav, og i det samme kom Konen skjældende og smældende ind, tog en Dvnrage og hug Gustav over Nakken dermed, i det hun raabte: "Herud din dovrne Knægt! see, her staaer han og vil høre Historier istedenfor at arbejde!" "Her kan da ingen Gustav være," tænkte Soldaterne og gif.

Siden vilde Svend føre Gustav bort, gjemt i et Læs Hø, men en Soldat, som fik Mistanke, jog sit Spyd ind i Læsset og gav Gustav saadan et Saar, at Blodet flød; men Gustav forblev ganske stille og Svend stod af og gav sin Hest et Snit i Foden, for at Blodet kunde synes at være kommen fra denne. Gustav kom nu til en anden Landsby i Dalerne, Mora; her var han udsat for nye Forfølgelser, ja endog Forræderi af sine egne Landsmænd, men han blev reddet af en dansk Mand, Niasmus Syde, som elskede og ærede ham. Uagtet alle disse Farer og al den Modstand lykkedes det dog Gustav tilsidst at samle en Bøndehær i Dalerne og overvinde Christians Tropper. Dette første lykkelige Forsøg skaffede ham mange Tilhængere; han erobrede snart Stokholm, og i mindre end tre Aar befriede han snart hele Sverrig. Da tilbød

Folket ham Kronen paa en Rigsdag i Aaret 1523, og syv og tredive Aar regjerede han Sverrig med Wiisdom og Lykke.

(470) Gustav Adolph, hans Sonnesøn, kom paa Thronen Aaret efter Henrik den Fjerdes Død. Sverrig var ved hans Tronbestigelse indviklet i Krig baade med Danmark, Rusland og Polen; men uagtet tre Konger paa engang angrebe ham, og uagtet den danske Konge var Christian den Fjerde selv, lykkedes det dog Gustav Adolph med Hæder at ende disse Krige; thi hvad Christian vandt fra ham, var ikke meget, og de to andre Konger maatte endog afstaae ham store Lande. Derpaa sørgede han med Fleg Omhu for sit Riges Opkomst, anlagde Kobber- og Jernværker, stiftede et Handelselskab og opbyggede Byen Gothenborg, som de Danske under Krigen havde edelagt. Paa lige Maade bar han Omsorg for Oplysningen, stiftede Skoler og indkaldte fremmede Lærde. Endelig foretog han sig mange Forbedringer i Bestyrelsen saavel som i Krigsvæsenet, hvorved den svenske Hær blev til den bedste i hele Europa.

(En Kanon ved et Brystværn.)

Men hvad der fornemmelig har gjort Gustav Adolphs Navn saa berømt, er hans Forsvar for Protestanterne i Tydskland. Den Religionsfrihed nemlig, som Kejseren havde tilstaaet Protestanterne, blev ofte krænkert; katolske Fyrster øvede Voldsomhed mod deres protestantiske Under-
saatter, og endelig udbrød der en blodig langvarig Krig,

I Begyndelsen havde Katholikerne Overhaand allevegne; endog Christian den Fjerde, der kom Protestanterne til Hjælp, blev slaaet; da bade disse den svenske Konge om Understøttelse. Gustav Adolph sammenkaldte sit Riges Stænder og talede blandt andet saaledes: "Ikke af Letsindighed styrter jeg mig i denne Krig; men Kejseren har fornærmet min Gesandt, som jeg sendte til ham, og træder min Religion i Støvet; vore undertrykte Troesbrødre anraabe os om Hjælp, og hvis det behager Gud, ville vi give dem den." Derpaa tog han Afsked med hver Stand især, og endte med de Ord: "Jeg siger Eder alle et kjærligt Farvel; jeg siger Eder det maaskee for stedse." Kort efter sejlede han til Tyskland med en lille Hær paa 15000 Mand. De Kejserslige spottede over disse faa Stridsmænd og kaldte den nordiske Konge spøgeviis Snekongen. Men Spot slog aldrig en tapper Mand. Gustav Adolphs Hær voksede Dag for Dag, og snart kunde han byde Fjenden et aabent Slag. Dette forefaldt ved Leipzig, og Gustav vandt der en saa afgjørende Sejer over den berømte Feltherre Tilly, at Kejseren endog i nogen Tid frygtede et Besøg af ham i sin Hovedstad Wien. Allerede denne første Sejer bragte Protestanternes Sag paa en god Fod, og Bløden blandt dem var ubestrikelig. Hvor Kongen kom frem, kastede de sig paa Knæ for ham og stredes om at berøre hans Sværd eller hans Klæder; men han misbilligede den Slags Trosbevisning. "Er det ikke, sagde han, som om dette Folk gjorde mig til en Gud, og maa jeg ikke frygte, at Himlen vil straffe os derfor og vise disse daarlige Tilbedere, at jeg er et svagt dødeligt Menneske som andre?" Kejseren samlede imidlertid en ny Hær og udnævnte den berømte Feltherre Wallenstein, eller Waldstein, til Overgeneral.

Noget efter kom det igjen til Slag, nemlig imellem Gustav Adolph og denne hans ny Modstander. Wallenstein vilde sætte Mod i sin Hær ved Løfter og Trusler og hans Officerer galopperede svingende og bandende frem og tilbage. Gustav derimod indviede sin ved Andagt; han bad en stille Bøn, medens Hæren sang en Psalme, som han selv havde forfattet. Styrket ved Andagten, besteg han sin

Hest og gav Ordre til Slaget. Han førte selv sin højre Fløj og slog Fjenden; men da han hørte, at de Svenske paa et andet Punkt vege tilbage, ilede han derhen. Men han naaede det ikke; thi paa Bejen blev han kjendt af de kejserlige Skarpskyttere, og deres Kugler gjorde Ende paa hans ædle Liv. Gustav faldt af Hesten, og vilde Krigerhobe fore hen over ham; men de Svenskes Iver blev derved endnu mere opflammet, og de Kejserslige maatte tilsidst vige Balpladsen.

(471) Det var ved Lützen, nærved Leipzig, at Gustav Udolph faldt, Aar 1632. Hans unge Datter blev Sverrigs Dronning; men svenske Generaler fortsatte med Ure Krigen i Tydskland, og bevirkede sexten Aar efter Kongens Død endelig en Fred, hvorved baade Lutheranere og Reformerte over hele Tydskland fik lige Rettigheder med Katholikerne. Denne Fred kaldes den westphalske Fred og blev sluttet i Aaret 1648. I tredive Aar var det ulykkelige Tydskland bleven ødelagt, hvorfor denne Krig kaldes Trediveaarskrigen; mange Egne lignede en Ork, mange tusind Mennesker vare dræbte eller døde af Hunger eller udvandrede, og mangen By har indtil dette Øjeblik ikke kunnet forvinde Ødelæggelsen. Men Tydskland var alligevel i andre Henseender ligesom bleven omstøbt, og en ny Tidbalder regnes fra den Tid af i dette Land.

XV. Peter den Store.

(472) Peter den Store blev Konge, eller Czar, i Rusland omtrent syvogentyve Aar efter den westphalske Fred. Men dengang var Rusland ikke saadan et stort og blomstrende Rige, som det nu er. Folket var raat og barbarisk, Landet var slet dyrket, de nødvendige Haandværkere fattedes og Russerne hangte i alle Strykker ved gamle Uvaner. Peter Czar begyndte at gjøre Rusland til hvad det nu er. I sine Drengaar udmærkede Peter sig fremfor sine Jævnlige ved Flid og Lærelyst; især fandt han Behag i at læse den russiske Krønike og betragte de Billeder, som fandtes i den. Ogsaa lærte han gjerne Mathematik og Krigskunst. Da han var sytten

Nar gammel, tvang han sin herstesyge Søster Sophie, som hidtil havde regjeret, til at vige ham Pladsen.

Fra nu af viste Peter den største Opmærksomhed for alt; ikke det ringeste undgik ham. Af Sveitseren Lefort lærte han den evropæiske Krigskunst, og begyndte at indføre den i sin Hær. Kort efter saae han i sin Hovedstad Moskwa en gammel Baad, som strax forundrede ham, fordi den ikke var bygget paa russisk. Han udsurgte, at det var en engelsk Baad, og nu lod han ufortøvet en Hollander, som boede i Byen, gjere den istand; han lod bygge flere og større, og skaffede sig nu snart en heel lille Flaade, først ved Archangel, oppe ved det hvide Hav, og siden nede ved det sorte Hav; ved Byen Asjow, som han fratog Tyrkerne. Han ejede endnu ingen andre Havne end disse. Men de vankundige Ruslere kunne slet ikke lide saadanne Forandringer og stiftede endog en Sammensværgelse mod Peter. Czaren var rigtignok endnu kun ung, men bange var han ikke; han gik selv lige hen til Oprørernes Forsamlingssted, tog sat i Anførerens, pryglede ham dygtigt af, og undertrykte dermed hele Oprøret.

(473) Peter mærkede imidlertid snart, at han, for at lære Ruslerne, først maatte lære selv. I Rusland kunde dette ikke skee; altsaa maatte han rejse udenlands. Men denne Rejse foretog han ikke som saa mange andre høje Herrer med stadselig Pragt, eller for at oplede lækre Nydelser; han lod Kongen for det meste blive ude af Spillet, og var slet og ret Rusleren Peter. Han besøgte ikke Forlystelsessteder, men desto flittigere besøgte han store Værksteder, dygtige Haandværkere og kyndige Mand. Især længtes han efter at komme til Holland, for at lære Skibsbyggeriet. Da han nu kom dertil, lejede han sig i Byen Zaardam et lille Huus nær ved Skibsværsterne, fladte sig som Tommermand i en lille Fort Troje og hvide Lærredsbeenflader og lod sig indskrive som Læredreng. Han udførte med egen Haand alle de Dele, der høre til et Skib, fløvede Brædder, naglede Planker, tilhuggede Mastetræer, snoede Tov, o. s. v. Med Skibstømmermandene og Matroserne omgikkes han som Ligemand, spiste Pandekager med dem og tumlede sig iblandt dem paa Land og paa Vand. Engang sejlede han med dem og blev overfaldet af en Storm. Alle bleve noget bange, men Peter raabte modigt: "Naa, hvad gaaer der af Jer? Har I da no-

gentid hørt, at en Czar af Rusland er druknet paa Søen i Holland?"

Fra Holland gik han til England, hvor han ligeledes besøgte de kyndigste Folk, og sendte flere hundrede Haandværkere og Kunstnere til Rusland. I England levede han ligesom i Holland; især lagde han sig efter at smedde, og saa maatte hans adelige Hofsunkere bære Kul og trække Blæsebælgen for ham. Ogsaa lærte han Løgekunsten, som han siden ved adskillige Lejligheder gjorde sig en Fornøjelse af at udøve.

Men midt under disse Beskæftigelser blev han underrettet om, at der igjen var udbrudt et Oprør hjemme i Rusland, hvorfor han hurtig vendte tilbage. Med Kraft, men ogsaa med Grusomhed — thi det Kaa var endnu i ham — straffede han Oprørerne. Men nu begyndte han for Alvor at omskabe sit Rige. Han lod dem undervise Russerne. Selv tog han fat i med. Løngang smeddede han paa et Jernværk ved Moskwa 45 Lispund Jern, og gik derpaa til Værkets Mester og forlangte den samme Løn, som en anden Smedesvend. "Jeg vil," sagde han til Mesteren, "kjøbe mig et Par Sko derfor, thi mine ere, som du seer, ittu, og jeg har allerede ofte nok ladet dem forsaale." Kongen fik sine Penge og gik hen og købte sig nye Sko. Saaledes gav han sit Folk det lærerigste Exempel.

(474) For at sætte Liv i den russiske Handel behøvede Peter en Havn ved Østersøen. Denne vilde han erobre fra Sverrig, som dengang næsten ejede alle de østersøiske Lande, der nu tilhøre Russerne. I Sverrig regjerede Karl den Tolvte, en Mand, der var lige saa markvårdig som Peter, men som kun svækkede sit Rige ved alle sine Felttog, hvorimod Peter hjalp sit paa Gode. Karl var den forvovne og mest udholdende Krigsmand paa den Tid; Peter var den kloge og dygtigste Konge. I Krigen bleve Russerne i Begyndelsen slagne allevegne, endog af meget mindre svenske Hære; men Czaren tabte ikke Modet. "De Svenske," sagde han, "maa overvinde os, indtil vi lære at overvinde dem;" og han passede derfor godt paa, under sine Nederlag at lære Karl Krigskunsten af. Karl havde desuden mange andre fjender, og medens han bekrigede disse, tog Peter Lejligheden iagt, bemægtigede sig det svenske Land, som han vilde have, og lagde midt under Krigen den første Grund til en By, som skulde for

Fremtiden vare hans Hovedstad; thi besluttede han strax aldrig paa nogen Maade at ville give Sverrig dette Land tilbage. Saa begyndte han da under de utroligste Anstrengelser, midt i en stor Sump ved Søen, Staden Petersborg, som nu er den russiske Kejsers Hovedstad og har henimod en halv Million Indbyggere! Hvad han havde sagt om sit Uheld i Krigen, traf rigtigt ind; tilsidst slog han Karl i et stort Slag ved Pul-tawa og sluttede endelig saaledes Fred, at Sverrig maatte afstaae ham dets bedste Lande ved Østersøen. Da lod han sig ikke mere kalde Czar, eller Konge, men Kejsers.

Ikke mange Aar efter døde han; men Rusland var ved ham bleven et ganske andet Rige, og Østerverdenen har med Rette givet ham Tilnavnet den Store.

XVI. Frederik den Anden.

(475) Den preussiske Kronprinds Frederik var kun tretten Aar gammel, da Peter den Store døde. Hans Fader, Frederik Wilhelm den Første, var en driftig og sparsommelig Konge, men af meget raa og udannede Sæder. Hans fornemste Bestræbelser gik ud paa at samle Penge og holde høje Soldater; Videnskab og Lærdom foragtede han. Hans Søn derimod havde fra Ungdommen af en overordentlig Lyst til at læse og til at undervise sig i de skønne og nyttige Videnskaber, og syntes dengang ikke at bryde sig meget om Soldaterne. Dette gav Anledning til, at Kongen behandlede ham ilde, ja blev endog tilsidst saa vred paa ham, at han kastede ham i Fængsel og vilde udelukke ham fra Thronen. Frederik gav efter, som en god Søn bør gjøre, om han ogsaa for Djæbblicket lider nogen Uret, og blev snart igjen forsonet med sin Fader.

(476) Da Frederik Wilhelm døde, blev Sønnen, otte og tyve Aar gammel, Konge i Preussen under Navnet Frederik den Anden. Hans Rige var dengang et af de mindste Kongeriger i Europa og uden nogen betydelig Anseelse; men Frederik arvede tilligemed Thronen mange Penge og en stor Hær, og forstod at anvende begge Dele

til at skaffe sig Unseelse. Da Kejsler Karl den Sjette i Østerrig døde, fordrede han derfor af dennes Datter og Urving Maria Theresia nogle Dele af Landskabet Schlesien, som han troede at have Ret til, og da hun nægtede uden videre at afstaae ham disse, blot fordi han fordrede dem, i det hun nemlig stode paa, at hun let kunde modstaae en saa liden Konge, som Frederik var, saa begyndte han en Krig, som han førte med saadan Klogskab og Lykke, at hun et par Aar efter maatte afstaae ham endogsaa det hele Schlesien. Siden, da Maria Theresia, som selv var en duelig og god Dronning, havde bragt sine Sager i Orden og sluttet Fred med sine andre Fjender, tænkte hun paa at tage Schlesien tilbage. Men hun havde erfaret, at Kong Frederik var ikke let at faae Bugt med. Derfor indgik hun et Forbund med Frankrig, Rusland, Sverrig og flere imod ham. De Forbundne ejede saa mange og rige Lande, at de for saa vidt hver enkelt vare ham meget overlegne, og tilsammen regjerede de over næsten 90 Millioner Mennesker, medens Frederik næppe havde 4 Millioner. Alligevel vilde han ikke give efter.

Saaledes begyndte en Krig, som man kalder Syvaarskrigen, og som er en af de mærkeligste, der nogentid er ført. Frederik gjorde den kyndigste og tappreste Modstand. Vel led han undertiden betydelige Tab, men han oprettede dem ved endnu flere og større Sejre. Ofte syntes hans fuldkomne Undergang vis, men han tabte aldrig Modet til at handle eller den kloge Besindighed til at finde paa nye Midler. Selv anførte han sine Tropper i de største og blodigste af Slagene og deelte Ondt og Godt med dem, i Slaget selv, i Lejren og under aaben Himmel, og paa besværlige Marscher. Derfor hængte ogsaa Folkene ved ham med deres hele Hjerte, troede sig altid visse paa Sejren under ham og vare altid færdige til at opoffre Liv og Blod for ham. Engang efter et haardt Slag gik han hen til sine Grenaderer, for at snakke med dem og varme sig ved deres Bagtild. Folkene flokkede sig om ham og spurgte ham, hvorfor

han ikke selv havde anført deres Regiment, som han plejede. Frederik svarede, at han denne Gang nødvendig havde maattet være paa den anden Fløj. Under Samtalen gif hans Kjole op, en Kugle faldt ud, og Folkene saae nu tydelig, at han ikke havde været bange for sin Troje. Da raabte de alle: "Du er endnu den gamle Frijs, som deler alle Farer med os; for Dig ville vi gjerne døe!" Endelig vare alle Frederiks Fjender saa udmattede af den lange Krig, at de ikke mere kunde fortsætte den. De maatte slutte Fred og lade ham beholde alle sine Lande. Men Frederiks Navn gjenlød over hele Evropa.

Efter Krigen vare de preussiske Lande næsten ganske ødelagte af de mange fjendtlige Krigshære. Men Kongen arbejdede som den kjærligste Fader for at bringe dem i god Stand igjen. Han lod fornuftige Folk fra Provindserne komme til sig, raadførte sig med dem, og uddeelte Hjælp. "Gjør mig," sagde han, "en Beregning over, hvor mange Heste og Køer Bønderne behøve i eders Egn — men nøjsagtigt og sparsomt," lagde han til, "thi jeg har mange at give til og kun lidt at tage af." Ved Gævmildhed, forenet med fornuftig Sparsommelighed, bragte han det ogsaa virkelig i meget kort Tid saa vidt, at de ødelagte Lande igjen vare i blomstrende Tilstand.

(477) I de sidste tre og tyve Aar af sin Regjering førte han ingen Krige, men derfor var han ikke ledig; thi han var lige saa dygtig og arbejdsom i Fred, som i Krig. Han stod op klokken fem om Morgenen, flødte sig selv paa og begyndte strax sit Arbejde med at gennemlæse de mange Breve og Ansøgninger, der vare komne til ham. Derpaa spillede han en Time tid paa Fløjte; thi dette forstod han saa skjønt og færdigt, som om han alene havde været opdraget dertil. Derefter arbejdede han igjen ved sit Skriverbord eller mynstrede sine Soldater. Ofte gif han da ogsaa en Spadsretur, naar han opholdt sig paa sit Lystslot Sanssouci. Da saae man vandre i Haven en gammel af Alder og Arbejde frumbojet Mand, med et af Sol og Kulde gennemfuret bruunt Ansigt; han bar

en almindelig blaa Officeråfrakke, ofte meget forslidt, og en stor gammel Hat med en Fjeder i, som just ikke mere var ganske hvid; han havde i Haanden en simpel Stok med et Krykkehaandtag. Men nærmede man sig denne Mand og saae den høje Pande, det skarpe kloge Dje, hørte man de sikke og veltalende Ord, da begreb man, at man stod for den gamle Konge af Preussen. Om Eftermiddagen, eller naar hans Kongearbejder vare udførte, talte han med lærde og vittige Mænd eller læste i nyttige og morsomme Bøger, eller skrev selv saadanne til andres Gavn og Glæde, deels Historien om hans Regjering deels andre, s. Ex. Digte. I en af disse Bøger taler han saaledes om Kjærlighed til Fædernelandet: "jeg elsker dette Land af min hele Sjæl, jeg har det at takke for alt; med Glæde vilde jeg, om jeg havde tusinde Liv, opoffre dem alle for mit Fæderneland!"

Frederik den Anden døde i Aaret 1786. Han havde gjort det preussiske Rige dobbelt saa stort, som det var da han modtog det, og sat det i en saadan Anseelse, at det fra den Tid regnes til de magtigste i Europa. Hans Navn og Berømmelse vil aldrig glemmes; man har kaldet ham den Store, den Eneeste.

XVII. Den franske Revolution.

(478) Ved Henrik den Fjerdes Død sørgede hele Frankrig, og det havde vel Årsag dertil. Det fik efter ham fire Konger af hans Slægt, men de lignede ham rigtignok kun lidet. Hans Sønnesøn hed Ludvig den Fjortende. Han var vel ikke uden Forstand til at vælge sig dygtige Folk og derved give sig selv Anseelse, men han var en Tyran, som uden Betænkning opoffrede sine Undersaatters Liv i Krig, naar han troede at kunne gjøre sig selv berømt eller forhøje Glandsen ved sit Hof dermed. Gode Konger erkjende, at de ere til for deres Folks Skyld, men Ludvig den Fjortende troede, at hele Frankrigs mange Millioner vare til blot for hans Skyld. Efter hans Død modtog Ludvig den Femtende Riget i Armod, en Folge

af Formandens Odselhed og unødvendige Krige; men han var ikke den Mand, der kunde ophjælpe det. Han lod andre regjere for sig, og levede selv i Lediggang og Usædelighed. Folket blev trykket; de Mægtige rejste til Hoffet, tilfattede deres Formue i Pragt, fornøjede sig ved Hovedstadens udsvævende Nydelser, og tav nu stille til al den Uret, der skede.

(479) Endelig kom Ludvig den Sertende til Regjeringen. Han var af Naturen en god og retsindig Mand; men Riget var saa ødelagt, Folket saa forbittet, at han med den bedste Vilje intet kunde udrette. Gjælden var uhyre og store Skatter maatte paalægges; men Tyngden af disse faldt alene paa Borgerne og Bønderne, fordi Adelen og Gejstligheden vare aldeles skattefrie. De ringere Stænder begyndte derfor at tænke paa Oprør; og da nu paa samme Tid nogle Franskmænd, der havde hjulpen Nordamerikanerne at gjøre sig fri for Englands Herredomme og oprette en Republik, kom tilbage til deres Hjem, saa begyndte Misfornøjelsen med Landets slette Regjering og den deraf flydende sørgelige Forsætning endnu mere at udbrede sig.

Medens Franskmændenes Gemytter saaledes vare oplydsede, sammenkaldte Kongen nogle Deputerede af de tre Stænder for at raadslaae med dem om at ophjælpe Landet. Af Bøndestanden indkaldtes ingen, thi der ere saa Lande, hvor Regjeringen har været saa retfærdig mod denne Stand som i Danmark. Der kom da 300 Udelige, 300 Gejstlige og 600 Borgere sammen paa en Rigsdag 1789; men de kunde ikke blive enige. Da tog Borgerstanden Magten fra de andre Stænder — ligesom de danske Borgere gjorde i Aaret 1660 — og erklærede sig for den egentlige Nationalforsamling. I Førstningen arbejdede denne alene for Landets Gavn: den ophævede saaledes strax alle Adelenes og Gejstlighedens Privilegier, befalede, at Klostersenes Godser skulde sælges for at betale Rigets Gjæld, og foretog sig mange andre store og gode Forandringer. Men snart deelte den sig i Partier, og den heftigste Kamp begyndte; thi Franskmændene ere af Naturen et let op-

brusende Folk, og besidde ikke den Sindighed, som vi Nordboere. Uergjærrige Personer udgave sig derhos for Folkets og Frihedens Venner, ophidsede Almuen ved deres Skrig, og bragte det endelig saavidt i Næseri, at Borgerstandens Deputerede dømte Kongen selv, saa lidet skyldig han fra først af var, tildøde som Fædrenelandets Forræder, og Frankrig blev erklæret for en Republik. Saaledes begyndte en Række af voldsomme og blodige Begivenheder, som man kalder den franske Revolution. De andre Konger næsten i hele Europa antog sig den franske Kongefamilie og sendte store Hære mod Frankrig; men medens disse syntes udenfra at ville sonderlemme Riget, opstode indvortes falske Patrioter, der vidste at bemægtige sig deres bedragne Medborgeres Sind, og skrege evindeligt paa Frihed og Retsfærdighed, i det de selv som de grusligste Despoter udoste Strømme af Medborgeres Blod. Bore Forældre og Bedsteforældre kunne fortælle om den utrolige Elendighed, som dette Friheds-Næseri bragte over Frankrig. Haanden vægrer sig ved at nedskrive det paa Papiret.

(480) Napoleon Bonaparte satte en Grændse for disse Ufftyligheder. Denne overordentlige Mand var født paa den italienske Ø Corsica, som hører til det franske Rige, men opdraget i Frankrig selv. I en Alder af ikke meer end syv og tyve Aar kom han til at anføre den franske Republiks Hære i Italien, sejrede ved sin usigelige Hurtighed og Snildhed over de meest erfarne østerrigiske Generaler og drog hele Verdens Øjne paa sig. Følgen deraf var, at de fleste af Frankrigs Fjender maatte bede om Fred og afstaae betydelige Lande! Derpaa lod Bonaparte sig efter Romernes Exempel udnævne til første Consul i Republiken og tilkrev sig allerede som saadan næsten hele Regjeringen. Nye og talrige Fjender rejste sig nu atter mod Frankrig, men med Lynets Fart gik Bonaparte ind i Italien, slog Østerrigerne i det store Slag ved Marengo, og tvang atter Fjenderne til en ny Fred og nye Dpoffrelser.

(481) Ved Begyndelsen af dette Aarhundrede var

den franske Republik saaledes den mægtigste Stat i hele Europa; den indvortes Velstand tiltog, dens Handelsflåde besejlede alle Have og dens Indflydelse udbredte sig over alle Nabolandene. Bonaparte herskede i Landet. Han var næsten tilbedet af Folket; thi de fyrige let bevægelige Franskmænd vare berusede af hans store Bedrifter og beundrede hans kraftfulde Regjering, som forbedrede Lovene, opmuntrede Bindsibeligheeden, fremmede Handelen og belønnede alle gavnlige Bestræbelser. Men hans Uergjerrighed var umættelig. I Aaret 1804 lod han sig udnævne til Keiser af Frankrig under Navn af Napoleon den Første, og sine Generaler og Ministre, hvoraf de fleste vare af simpel borgerlig Herkomst, udnævnte han til Fyrster og Hertuger! Norditalien forenede han med sit eget Rige og kaldte sig Konge af Italien. Da bleve de øvrige Konger i Europa ængstelige og skinsyge over Frankrigs vogende Magt og forenede sig tredie Gang, i det Haab at kunne indskrænke den. Men saamange de end vare, maatte de dog bøje sig for Napoleons Feltherreduelighed og Franskmændenes store Tapperhed. Napoleon slog Østerrigerne ved Austerlitz, Preusserne ved Jena, Russerne ved Friedland, og tvang dem til Fred. Paa ny bleve store Landstrækninger afstaaede til Keiseren, der nu kunde uddele hele Kongeriger til sine Brødre: en af dem blev Konge i Neapel, en anden i Holland, en tredie i en Deel af Tydskland, som fik Navnet Westphalen. I Aaret efter afsatte han Kongen af Spanien, gav dette Rige til sin Broder, Kongen af Neapel, og skjenkede Neapel til en af sine Svogre!

(482) Der var kun en Fjende, som Napoleon ikke kunde komme til, og det var England; thi dette Rige laae midt i Havet, og beherskede Havet, ligesom han beherskede Fastlandet. Paa flere Maader søgte han vel at bevæge eller tvinge Englænderne til Fred, men de vilde ikke forligge sig med ham. De fik endog den russiske Keiser Alexander til at tage Parti med dem. Saaledes begyndte en fjerde Krig i Aaret 1812. Napoleon havde i denne Krig næsten alle paa sin Side, ikke fordi han var yndet, men

fordi han var frygtet. Østerrig, Preussen og hele det øvrige Tyskland, hvor han skaltede og valtede paa den meest despotiske Maade, maatte leverer ham mange Soldater, og Tysklands Lidelser vare meget store. Europa ventede derfor kun paa en Lejlighed til at befrie sig fra Napoleons Tyranni.

Imidlertid brød han ind i Rusland med en Hær paa en halv Million Mennesker og trængte under blodige Slage frem lige til Moskva, som han vilde gjøre til et Hvilested for sine udmattede Tropper. Havde han kunnet dette, vilde Faren for Rusland have været uhyre stor; derfor tænkte ogsaa Russerne paa at hindre det, det koste hvad det vilde. Da altsaa den russiske Befalingsmand Kostopschin mærkede, at de Franske nærmede sig Staden, besluttede han at sætte Ild paa den; dette skjæle Forsæt udførtes virkelig og de fleste Indbyggere forlode Moskva. Franskmændene rykkede ind og fandt et Døde, en Dødsstilhed i den store Stad; men snart sloge Ildsluer ud fra alle Kanter; forgjæves søgte de at dæmpe dem; det store prægtige Moskva, i Aarhundreder Czarernes Hovedstad, viste et uhyre Ildhav, et ophøjet Tegn paa russisk Fædrelandskjærlighed, et frygteligt Bærsel om Franskmændenes Skjæbne. Staden, som skulde modtage Napoleons Hær til Pleje i den forestaaende Vinter, var snart en gloende Askehob; Landet rundt om var ødelagt. Det var intet tilovers for ham, uden at vende tilbage. Men under dette Tilbagetog indtraf den haardeste Frost og Kulde i Vinteren mellem 1812 og 1813; Russerne, vante til Kulden og belavede paa den, forfulgte de vigende Franskmænd med uimodstaaelig Kraft, hvorfor Napoleon maatte ile forud til Frankrig, medens mange Tusinder af hans brave Soldater segnede for Kulde, Hunger eller Fjendens Sværd. Da var det Tid for hans øvrige Fjender til at affaste Mæget: Østerrig, Preussen, hele Tyskland og Spanien. Hans store Krigskunst formaadede ikke at opveje Fjendernes Overmagt og glødende Frihedskjærlighed; han blev tilsidst slaaget i et blodigt Slag ved Leipzig efter tre

Dages Kamp, maatte flygte til Frankrig og blev der afsat af sine Egne og af de forfølgende Fjender.

Napoleon blev ført til Den Elba ved Italien; men da han, understøttet af sine gamle tro Staldbrødre, gjorde Forsøg paa at vinde Frankrig tilbage, blev han slaaet af den engelske General Wellington ved Waterloo i 1815, og overgav sig nu kort efter til Englænderne. Disse førte ham til den lille O Sanct Helena, der ligger ude i det store Verdenshav midt imellem Afrika og Amerika, omtrent 400 Mile fra begge Fastlande. Der døde han 1821, og der ligger han begravet.

XVIII. De fem store Magter.

(483) Efter Napoleons Afsættelse paatog sig Keiser Alexander af Rusland, Keiser Frants af Østerrig, Kong Georg den Tredie af England og Kong Frederik Vilhelm den Tredie af Preussen, med deres mange klogtige og erfarne Ministre, at ordne det forstyrrede Europa. De holdt en Kongres, eller Forsamling, i Wien 1815, hvorhen alle Europas Konger enten selv rejste eller sendte Gesandter. Frederik den Sjette var selv tilstede; og det var til ikke liden Gavn, da nogle af de andre havde Ondt isinde mod Danmark. Her bleve de af Napoleon omstyrkede Riger igjen oprettede, de fordrevne Kongefamilier igjen indsatte og mange andre Ting bragte i Rigtighed. Men Danmark fik ikke Norge tilbage, som disse Stormagter højst ubilligen havde nødet det til at afstaae til Østerrig som Betaling for dette Lands Tjenester mod Napoleon. Disse fire store Magter, i Forbindelse med Frankrig, have siden den Tid — for det meste paa en fredelig Maade — afgjort ogsaa i andre Riger alle de Begivenheder, der igjen kunde have tilbagekaldt Krigens Ulykker.

Den følgerigeste af disse Begivenheder er vel den, at Grækerne ere blevene befriede fra det tyrkiske Overherredømme og have faaet en egen Konge, hvilket England, Frankrig og Rusland fornemmelig have udvirket. Derimod søgte Polakkerne, der paa en uretfærdig Maade

havde mistet deres Selvstandighed, forgyves at affaste Ruslands Aag.

(484) De fem mægtigste Herskere i Europa ere nu Keiser Nikolaus den Første af Rusland, Keiser Ferdinand den Første af Østerrig, Kong Ludvig Phillip af Frankrig, Dronning Victoria af England og Kong Frederik Vilhelm den Tredie af Preussen. Den sidste af disse er den eneste endnu levende Konge af Napoleons Modstandere. Vort Konge hører ikke til de mægtigste blandt Europas Syrster, men til dem, som ivrigst ere betænkte paa deres Lands Bedste, hvorfor et taknemmeligt Folks Kjærlighed vil lønne ham. Vort Land er ikke af de store Kongeriger, men det er et godt Land og for os den fjæreste Plet paa hele Jorden.

III. Fædernelandet.

(485) Vi foresatte os ovenfor (396), naar vi først havde læst om Verdens andre Lande, da nærmere at betragte vort eget kjære Fædreneland. Vi ville da nu først undersøge dets Beliggenhed og Udseende, dets Dele, Stæder, Produkter og andre Ejendommeligheder, og dernæst henvende Tanken paa noget af det Vigtigste af alt Fædrenelands, eller Nationalt, paa vort Folks Karakter og Skjæbner, saaledes som disse kunne kjendes i Historiens Fortælling om fremfarne Tider.

1. Kort Beskrivelse af det danske Rige.

(486) Det danske Rige bestaaer ikke, saaledes som næsten alle andre Riger, af et sammenhængende Land, thi dets Provindser ere for en stor Deel adspredte Der, og disse ligge tildeels igjen langt fra hinanden. Dog udgjøre alle disse Smaalande to særskilte Masser, nemlig Hovedlandet, som igjen bestaaer af Danmark og de tydske Hertugdømmer, og Bilandene, som ere de langtbortlig-

gende Der i Nordhavet, foruden Kolonierne. Vi betragte først Hovedlandene, siden Bilandene og Kolonierne. Til sidst hele Staten i Almindelighed.

(487) Hovedlandene bestaae af en mange Mile lang Halvø og endeel større og mindre østen for denne Halvø liggende Der. De udgjøre tilsammen lidt over 1,000 Kvadratmile (hvoraf Halvøen indeholder de tre Fjerdedele, Derne den ene), og ere, som I see, rundt omgivne af Havet. Kun Halvøens sydlige Ende eller Grundvold hænger sammen med Europas Fastland, eller staaer ligesom rejst paa Tydsflands nordvestlige Spidse. Halvøens sydligste Provindser ere de tydske Hertugdømmer Holsteen og Lauenborg, som ved Ejder-Floden skilles fra Danmark; men det øvrige af Halvøen, 52 Mile langt, samt alle Derne udgjør Landet Danmark. — Disse Hovedlande have tilsammen omtrent 2 Millioner Indbyggere. Forresten er paa Rigets sydlige Grændse kun en Strækning af 10 Miil mod Øst landsfast med Tydsfland; thi langsmed de andre 18 Miil løber den store Flod Elben, som ved Glückstadt falder ud i Vesterhavet.

A. Danmark.

(488) Danmark bestaaer af den anselige Provinds Nørre-Jylland, der udgjør Halvøens brede Norderpart, Sønder-Jylland eller Hertugdømmet Slesvig, der udgjør Halvøens smalle Midtpart, Den Fyen, østen for samme, Den Sjælland, den største og vigtigste af Derne, østen for denne igjen, Langeland, sønden for Fyen, Laaland og Falster, sønden for Sjælland, Bornholm, 20 Miil endnu østligere, heelt inde i Østersøen, og desuden en stor Mængde mindre men dog for en Deel vigtige og frugtbare Smaøer, s. Ex. Als, Vexø, Femern, Møen, o. fl.

(489) De Have som omgive Danmark ere Vesterhavet (hvilket Tydskere og Engelsmænd kalde Nordsoen) i Vest, Skagerrak og Kattegat i Nord, Østersøen i Øst. De to sidste ere, som I see, forenede sammen ved tre

Stræder, nemlig lille Belt imellem Jylland og Fyen, store Belt imellem Fyen og Sjælland, og Dresfund imellem Sjælland og Skaane i Sverrig. Men egentlig ere alle disse Bænde en eneste stor Havbugt ind i det nordlige Evropa, som blot afdeles i flere Bænde ved de i dens viede Munding beliggende Danske Lande. Foruden hine tre vigtigste Stræder gives der endeel smallere og kortere Sund, hvorom siden.

Flere Steder har Havet gjort dybe Indsnit i Landet, hvorved Fjorde ere opstaaede; disse ere milelange og smalle Havbugter, som i deres Art ere ejendommelige især for Danmark og Norge. Den største af disse er Liimfjorden oppe i Jylland, 20 Miil lang; vesterpaa Nissum og Ringkjøbing Fjorde og Høe Bugt med Hjerting Neveer, nordfor Fans. Mariager, Randers, Horsens og Vejle Fjorde ere søndenfor Liimfjorden ogsaa Havbugter fra Kattegattet ind i Jylland, fra hvilket vældige Hav ligeledes en stor tredeelt Havbugt, nemlig Isefjorden, skærer ind i Sjælland, ligesom en betydelig Fjord gaaer ind i Fyen, nemlig Odensefjord. Flensborg og Ekersforde Fjorde, samt Elien, 5 Miil lang, midt imellem disse, ere Fjorde i Slesvig fra Østersøen af. Overhovedet ligge en stor Deel af vore Søstæder ved Fjorde, saasom Kolding, Haderslev, Nyborg, Kallundborg, Nakskov, o. mg. fl. — Af sædvanlige Havbugter findes fornemmelig Bugten ved Aarhus, ved hvilken have en Udsigt, og den store Kjøgebugt, sydlig i Dresfund, berømt ved Niels Luels Sejer over Svensken den 1ste Juli 1677 saavel som ved andre Sømands (114) Heltegjerninger; desuden endeel Smaa-Vige (af hvilket Ord det danske Navn Slesvig kommer). — Et Bænde tæt ved Kysten, som kun mangler Dybde for at være en Fjord, hedder et Nor eller en Vejle. Et smalt Indløb fra en Fjord eller Vig hedder undertiden en Minde (Munding), s. Ex. Thorsminde og Nyminde, ved de to østjydske Fjorde, Karrebeksminde ved Nestved, Sliminde ved Elien, o. fl. (Deraf Bynavnet Kjerreminde.)

Ved denne Landets egne Skikkelse have dets Kyster en Udstrækning af ikke mindre end hele 600 Mile, ja af

7—800, naar alle Fjordes og Smaabugters Krumninger regnes med.

(490) Landets Inddeling i Provindsfer, eller den politiske, er fornemmelig grundet paa naturlige Afdelinger; saaledes udgjøre f. Ex. Derne Fyen og Sjælland hver for sig baade en naturlig og en politisk Afdeling; Hertugdømmet Slesvig er Landet imellem Ejderen og Kongeaen, o. s. v. Denne Inddeling er dobbelt, nemlig geistlig og verdslig. I geistlig Henseende er Landet inddeelt i Stifter, som hver bestyres af en Biskop, 4 jydiske, nemlig Aalborg, Viborg, Aarhus og Ribe Stift, og 3 paa Derne, nemlig Fyens, hvortil hører Langeland, Sjællands med Moen og Bornholm, og Lollands, hvortil Falster er lagt. Slesvig hedder i geistlig Henseende nu ikke Stift men Superintendentsskab (thi de lutherske Bisper hedde ogsaa Superintendenter). Hertil kommer, nu for Tiden, Bispedømmet Als og Erø, to Der, som ellers høre til Fyens Stift. — Føringlan, 5 Herreder af det nordligste Slesvig, hører i det Geistlige under Ribe Bispestol.

Stifterne ere igjen deelte i Provstier, som bestyres af Provster, og disse atter i Sogne. Et Sogn omfatter, efter sin forskjellige Størrelse, flere eller færre Landsbyer, og 1 å 2 Sogne, i Jylland undertiden 3, udgjøre et Pastorat, der har sin Præst. I Vestjylland findes dog flere Sogne, hvor alle Gaardene ligge hver paa sin Lod, og samlede Landsbyer aldrig vides at have været til.

I verdslig Henseende er derimod Landet inddeelt i mindre Afdelinger, som kaldes Amtet, og som bestyres hver af en Amtmand. I hvert Stift er en af Amtmændene tillige Stiftamtmand, som i Forening med Biskoppen bestyrer visse Forretninger. Jylland er deelt i Hjørring, Thisted, Aalborg, Ringkjøbing, Viborg, Randers, Skanderborg, Aarhus, Ribe og Vejle Amt; Fyen i Odense og Svendborg; Sjælland i Holbek, Frederiksborg, Kjøbenhavn, Sorø og Præsts Amt; Bornholm er et Amt for sig, ligeledes Lollands Stift. Mellem dis-

se Amtet ere saa alle Smaaøerne fordeelte, f. Ex. 51 paa Sjællands Amtet. — Slesvig har Amtene Haderslev, Aabenraa, Lyngumkloster, Tønder, Flensborg, Bredsted, Husum, Gottorp, og Hütten, foruden adskillige Landstaber, f. Ex. det Ejderstedste, og Distrikter, f. Ex. Uangel (el. Angeln), Danske Skov, o. fl. Als og Fero udgjøre Amtene Nordborg og Sønderborg, i hvilket sidste det hertugelige Distrikt Augustenborg; den slesvigiske D. Femern udgjør ligeledes et Amt. — Ligesom Ribe By selv, saaledes ligger ogsaa flere Birker og Herreder af Ribe Amt i den vestlige Deel af Provindsen Slesvig og paa dens Der.

Amtene ere inddeelte i Herreder, som bestyres af Herredsfogeder; somme Godser og Distrikter have deres egen Foged og hedde saa Birker; men i Slesvig have Godsthinglagene ikke dette Navn. Provstierne udgjøre fra 1 til 2 à 3 Herreder, efter Omstændighederne; men i Slesvig rette de sig efter Amtene. I hele Danmark haveS henved 170 Herreder og en 2000 Sogne med imellem 5—6,000 Landsbyer.

I gamle Dage inddeeltes Landet i Syssler, og derefter kaldes endnu Dele af Nordjylland Thy, Benschæsel, Salling og Himmerland.

(491) I alle disse Provindser findes ikke langt fra hundrede større og mindre Byer, eller Kjøbstæder, og henved halohundrede Flækker, Ladepladser, o. lign. I Jylland ligger oppe mod Nord Hjørring By; omkring Liimfjorden ligge Thisted, Lemvig, Holstebro, med Udfibningsstedet Struer, Skive, Løgstør, Ribe, og Aalborg, med Nørre = Sundby ligeoverfor paa den anden Side af Fjorden, samt Nykjøbing paa Den Mors i selve Fjorden; paa Vestkysten ligge Ringkjøbing ved sin Fjord, som bestaaer af Stadil og Stavnig Fjorde, Varde ved en Na, det vigtige Udfibningssted Hjerting, og Ribe ved den for smaa Fartøjer sejlbare NebSaa; langs ad Ostkysten ligge ved Rattegattet eller dets indfjørende Fjorde Skagen, Frederikshavn, Søby, Mariager med Hobro bagved, Randers, Grenaa, Ebeltoft, Aarhuus, Horsens, Vejle,

Fredericia, Kolding; midt i Landet ligger det gamle Viborg, sydøst for dette Skanderborg. — Som Ex. paa Ladepladse kunne nævnes paa Jyllands Nordvestkyst: Kjul, Løkken, Blokhusene, Tranum Strandgaard, Lønstrup, Wigø, og Klitmøller, et Løsested for Thisted; Havn gives der ikke ved saadanne Steder; Skibene sætte lige paa Land eller ligge ude i Søen og læsse af i Baade.

I Slesvig ligger oppe mod Nord Christiansfeld; paa Vestkysten sydligt Husum, Frederikstad og Garding, samt Tønningen ved Ejderens Udløb; paa Østkysten ved Fjorde Haderslev (el. Hadersleben), Abenraa (el. Apenrade), Flensborg, Kappel (el. Cappel), Slesvig og Ekernsfjord (el. Ekernsförde); inde i Landet vestlig ligger Tønder, Lyngumkloster og Bredsted. Halv paa dansk, halv paa tydsk Grund, tværs over Ejderen, ligger Rendsborg i Syd. — Paa Als ligger Sønderborg, paa Vro Marstal og Vroskjøbing, paa Femern Borg.

I Fyen ere alle Byer Søstæder; nordpaa Bogenfse, vesterpaa Middelfart og Alsens, sydpaa Faaborg og Svendeborg, østerpaa Kjertemind og Nyborg, og omtrent midt i Landet den vigtigste af dem alle, det gamle Odense, som ved en Kanal er forbunden med sin Fjord. — Paa Langelands Vestkyst ligger Rudkjøbing.

I Sjælland ligger oppe i Nordøst Hillerød med det berømte Frederiksborg Slot; omkring Iseffjorden ligger Nykjøbing, Holbek, Næsilde og Frederiksfund; paa Vestkysten Kallundborg, Korsør og Skjelskør; sydlig Næstved, med Udsibningsstedet Karrebek, og Bordingborg; paa Østkysten Helsingør, Kjøbenhavn, Kjøge og Præsto. Midt i Landet ligger det gamle Ringsted, vestlig for dette Sorø og Slagelse. — Paa Møens Vestkyst ligger Stege; paa Bornholms Vestkyst Hasle og Rønne, paa Østkysten Svanike og Nexø; inde i Landet Nakkeby.

Laaland har paa Vestkysten Nakslov, paa Sydvestkysten Rødbø og Nysted, midt i Landet Maribo, med Ladepladsen Bandholm, og Sagkjøbing. — Falster har paa Nordkysten Stubbekjøbing, paa Vestkysten Nykjøbing.

(492) Fra By til By fører Landevejen, til Besordring for allslags Fragtgodts og Vare, for Rejsende, for Posten, for Dvægdrister, o. m. (foruden at der leder en Vej til og fra hver Landsby, hver Kirke, Gaard, o. s. fr.). Saadan Vejs Nytte til Samkvæms Fremme er uberegnelig, og den megen Tid og Flid, dens Anlæg og passende Vedligeholdelse koster, er derfor vel anvendt. Man skjønner dette allerbedst, naar man engang ved svært Snefog eller andet Uføre for en Tid er skilt fra andre Steder; man er da ligesom i Fængsel og mangler al fremmed Hjælp og Meddelelse. Sædvanligen staaer hver halve Miil en stor Steenpæl, som angiver Milenes Antal, og hver Fjerdingvej en mindre lignende. De største Landeveje kaldes paa Derne ogsaa Kongeveje. Den store Landevej hedder ogsaa en Chaussée med Hensyn til den Maade, den er bygget eller lagt paa.

I Sjælland gaaer der tre Chausséer fra Kjøbenhavn, nemlig en mod Nord til Helsingør paa 6 Miil, en mod Syd, igjennem Rjøge, til Bordingborg paa 14, og en mod Westen til Roeskilde paa 4; herfra gaaer denne videre, deels over Holbek til Kallundborg, i en Længde af 10 Miil, og deels over Ringsted, Sorø og Slagelse til Korsør, ligeledes 10 Mile lang. I Fyen gaaer en Chaussée paa 4 Miil fra Nyborg til Odense og en paa 6 Miil derfra til Middelfart. I Jylland gives enkelte kortere Chausséestykker, men det er meget tvivlsomt, om disse kostbare Veje passe i alle Landets Egne. I Holsteen løber en Chaussée fra Kiel til Altona, og en stor Chaussée skal nu anlægges gjennem hele Slesvig og Holsteen, lige fra Kolding i Jylland indtil Altona, den By, som Kongen af Danmark ejer paa Grændsen af det hamburgske Gebeet.

(493) Forbindelsen, eller Communicationen, mellem alle Landets Dele over de mange Sunde i Danmark lettes, foruden ved Skibsfarten i Almindelighed, ved bestemte Overfarts- eller Færgesteder, hvor Skibe og Baa-de, større og mindre efter Afstanden, deels til visse Tider, deels naarsomhelst forlanges, føre Rejsende, Gods, Bog-

ne, Dvæg, Posten og Postsækkene fra Kyst til anden. Især findes mange paa Sjælland, fordi Landets Hovedstad ligger paa denne O. Saaledes kan man sætte fra Helsingør og Kjøbenhavn over til Helsingborg og Malmø i Skaanen, fra Kallehauge Færgested over Ulføsfund til Koster paa Moen, fra Bordingborg over til Gaabense paa Falster, fra Korsør til Langeland og til Nyborg i Fyen, og fra Kallundborg til Samsø og til Aarhuus i Jylland. Den største Færdsel er paa disse to sidste Steder, og her gaar baade Dampskibe, Postjagter og Færgesmaaker frem og tilbage. Desuden gaar ugentlig, saalænge Skibsfarten varer ved, Dampskibe mellem Kjøbenhavn og fjernere Byer, nemlig Christiania i Norge, Kiel, Lybek og Stettin i Tyskland, foruden sommetider Aarhuus og Flensborg. Disse Skibe afgaar ogsaa regelmæssigen fra Hovedstaden til de nordlige Vilande og vedligeholde en stadig Forbindelse med disse vigtige Der.

Fremdeles er der Overfart ved Fanøfjord paa Moen over Grønsund til Næsregaard paa Falster; derfra over Guldborgsund til Sundby paa Laaland, hvorfra ogsaa ved Nødby sættes over til Femern og Heiligenhafen, og derfra igjen ved Taars over til Spodsbjerg paa Langeland; derfra ved Ristinge over til Marstal paa Færø, og derfra igjen ved Søby til Munmark paa Als, tæt ved Slesvig. — Fra Fyen til Jylland sætter man over Kattegat fra Børgense til Klakring, fra Strib til Fredesicia og fra Middelfart til Snoghøj, samt fra Alsens til Aarsund i Slesvig. Endelig er Overfart fra Svendborg til Taasinge, Rudkjøbing og Vroskjøbing, og fra Bøjden til Fyenshav (S:-hage) paa Als, tæt ved Slesvig. — Fra Als er et ganske smalt men dybt Sund, ved Sønderborg, at sætte over, for at komme til Dyppefærge i Landstabet Sundevit paa Fastlandet.

Andre Overfartssteder ere f. Ex. oppe ved Søby til Læsø, over Liumfjorden ved Oddesund, Løgstør og Aalborg, ved Egge, Bild og Salling-Sunde til Morsø, ved Hvalpsund til Salling, ved Hadsund over Mariagerfjord, ved Udbyhøj over Randers Fjord; ved Miesunde og Fahr-

dorf over Elien; ved Frederiksfund over Roeskildefjord; ved Bemmenæs fra Laasinge, o. s. fr. (494) Jordens Overflade i Danmark er kun lidet ujævn. Derfor seer man sjældnere hos os den store Ufvevling i Landets Udseende, som mange andre Steder bevirkes ved Forskjellen imellem Bjerge og Dale, ved Skygens Foranderlighed efter som Solen staaer over eller bag ved Bjergene, ved Flodernes Fald ned fra disse Bjerge, og ved Sammentræffet af kultiveret Jordstrøg med vild Bjergnatur. Hos os faae Egnene fornemmelig deres Udseende af Foreningen imellem Skov og Ugerland, Bakker og Indsøer, Enge og Plantninger, Moser og Lynghede, Kirker og Herregaarde, enkelte Huse og samlede Byer, og endelig rundtomkring alt, Havet med sine Bredder og Bugter, sine mange Der og de forbisejlende Skibe.

Uf det egentlige Danmark er kun Bornholm et virkeligt Bjergland; men flere Steder findes dog saa ganske ujævnt Land, at man der godt kan gjøre sig en Forestilling om Bjerge, f. Ex. ved Vejle, Mariager og flere Steder i Jylland, paa Moen, ved Frederiksbænk, o. n. a. St.

Langsøen igjennem Halvøen, ligesom Kielerbugt forbi Nabentaa, Nørre = Egede og Aalborg, gaaer en saafaldet Landryg, eller Aas; det vil sige, at ligesom Ryggen er det øverste eller højeste paa Dyrene, saaledes er denne Strækning Halvøens højeste Egn. Denne Ryg deler Halvøen i en vestlig og østlig Hælding, og langs ad disse to Skraaninger løbe alle Aaer og Bække paa Halvøen mod Vest og Øst. I Esløvig gaaer Landryggen heelt øster paa, og derfor løber det meste Vand her — som man kan see af Kortet — mod Vesten; men i Jylland gaaer, eller stryger, den mere midt igjennem Landet, og derfor løber der her Vandet baade mod Vest og Øst, skjønt især dog mod Vest.

Denne Ryg danner derfor Vandskjælet paa Halvøen, eller den Strækning, hvor Bækkenes Kilder ligge hverandre nærmest, men dog udgyde sig i modsat Retning. I det øvrige Danmark, nemlig paa Øerne, fins

des derimod intet sammenhængende Vandstjæl, og Vandene løbe derfor ikke saaledes parallelle, eller jævnsides, som alle norre- og sønderjydske Bestrande gjøre, men hvert i sin Retning.

(495) Naar man vil maale et Steds Højde, saa har man en kunstig Maade, hvorved man bestemmer, hvor mange Fod det er ophøjet over Havets Overflade; thi denne er jo ens allevegne. Naar man da taler om en saadan Højde, saa mener man slet ikke Højden over de nærmest omgivende Ting; thi denne er jo ganske tilfældig og uens. De højeste Punkter i Jylland ere saaledes Telsøhøj ved Marhuus, 404 Fod, Himmelbjerget ved Skanderborg, 550 F., Egersbavnehøj, ikke langt derfra, 540 F., Sindbjerg henad Vejle, 360 F., og flere paa dette Strog. I Slesvig ligger Skamlingsbakke eller Grønninghoved syd for Kolding, 363 Fod, og et par andre paa det Strog. I Fyen er Bavneshøj og Trebjerg, i Eyden, lidt over 400 Fod høje. Paa Sjælland ere Bakkerne allermest adspredte; i Nordvest staaer Bejerhøj en paa Landtungen ud til Odsherred, 386 F. høj; en heel Deel af det Eydlige er altsammen temmelig højt, højest Overdrevsbakken ved Vesteregede, paa 390 F., og Kulsbjerget, 360 Fod. Paa Møen findes høje Punkter i Klinten, eller den stejle Østkyst, s. Ex. CommerSPIRET, Græderen, Taleren, m. fl.; her er Dronningestolen, paa 408 F., højest, men lidt inde i Landet er Alborrebjerget 475 Fod højt. Laaland og Falster ere ganske flade, ligesom de fleste sydlige Øer; men Bornholm er derimod et højt Land, med Kloster og Dale ned imod Stranden. Midt paa Den ligger Nyttærknægten, paa 496 Fod.

(496) Vandløbene i Danmark kunne ikke være store, da der ingensteds fra er langt til Havet, hvor de alle ende. Jylland er midt paa 24 Miil, men nordligere og sydligere kun 18 og færre, ja ved Grændsen ikkun 9 Miil bredt; Slesvig er kun saa Steder 10 Miil og derover; Fyen er 8—9 Miil bred, og ligesaa lang; Sjælland er 14 Miil bred og 17 Miil lang, o. s. fr.

Halvøen har naturligviis de fleste og største Vandløb.

I Liimfjorden falder nordfra Nyaa, 7 Miil lang, og syd-
fra Karupaa, ved Skive, 8 Miil lang. Imod Vest, syd-
ligere, løber Skjerum eller Storaagen igjennem Holstebro,
9 Miil lang, og falder i Nissumfjord, Skjern eller Len-
borgaa, 11 Miil, med en Bro paa 175 Alen, som falder
i Ringkjøbingsfjord, Bardeaa, 8 Miil, Konge- eller Skod-
borgaa, som er Grændsen imellem Nørre- og Sønderjyl-
land, Nebsaa ved Ribe, Hvidaa ved Tønder, og Treen,
som falder i Ejdere. Ejderen endelig er Grændseflo-
den mellem Danmark og Tydskland og er større end alle
de andre Aaer. Den løber igjennem Rendsborg, forbi
Frederiksstad og falder ud ved Tønningen. Den er heelt
igjennem seilbar. — Mod Ost løber Halvøens største og
mærkeligste Aa, nemlig Gudena. Den er 19 Miil
lang og er seilbar de sidste 11 Miil, løber igjennem flere
Søer og falder ud i Randersfjord. — Rindende Væld-
vand findes især i Jylland.

I Fyen er Odenseaa, 8 Miil lang, et ikke ubetydeligt
Bandsløb, der falder ud i Fjorden. Sjælland har ingen
betydelige Aaer. Den længste er Næsbyholm- eller Sus-
aa, som løber syd paa igjennem Nystrup- og Bavelse-
forbi Næstved.

Uf smaa Søer findes en stor Mængde i Danmark,
og adskillige have ypperlige Fiske. De større Søer ligge
tildeels samlede i visse Egne, nemlig Skanderborg, Mø-
og Juul Søer ved Foden af Himmelbjerget, Urre, Esrom
og Fuur Søer i det nordøstlige Sjælland, og Liis, Sorø
og Nystrup Søer i det sydvestlige. Uf mere enkelt liggende
Søer ere især mærkelige Fiilse ved Varde, med en D
paa 200 Td. Land, Kolindsfund ved Grenaa, Gotteskogsø
nede i Slesvig, Maribosø med smukke Der i, Viborgsø, o.
fl. Mange Søer have, ligesom ofte Aaer og Fjorde,
Brinker eller Bakker i Nabolauget, hvorfra Vandet løber
ned i dem og erstatter igjen, tilligemed Kilderne i Bunden,
det afløbende. I ældre Tider vare alle disse Bakker be-
vogede med Træer, som samlede mere Fugtighed, men som
nu ofte ere omhuggede, og deraf kommer det, blandt an-
det, at Vandet i Søerne saa jævnlige aftager. Men en-

deel bidrager ogsaa Sivens og andre Bundplanters bestandige Tiltagen. Uden Virkning er heller ikke Tilskyt af Sand og Dynd.

De største af disse Søer ere Arre og Fiil Sø, hver omtrent af 1 Kvadratmiils Indhold. Danmarks Vaer og Søer tilsammen indtage omtrent $\frac{1}{50}$ af Landets Areal, eller Kvadratindhold.

Moser gives der en overordentlig Mængde af hos os; de ere sikkerlig alle tilgroede Søer, ligesom vi see, at dette kan skee med de enkelte Dele af de nuværende Søer, især, hvor Jordhav eller Hængedynd opstaaer, ligesom der ere Enge, ja sommetider hele Moser, langs med Vaernes Eider, over hvilke disse om Vinteren træde op, og ligesom Bugter og Fladevande af selve Havet efterhaanden kunne groe til. Moser og Sumpe udgjøre ikke mindre end $\frac{3}{4}$ af hele Landets Areal, eller Fladeindhold. I Sjælland og Fyen findes henved tredive meget store Moser, f. Ex. Søborgmose og Namose i Sjælland, Norupmose i Fyen, o. s. v.; men de største ere begge Wildmoserne, nord og syd for Limfjorden, tilsammen over 20,000 Td. Land. For tænkte man især kun paa at skyde Wildt til Fornsølse og skære Løv (eller Klyne) til dagligt Behov i disse Moser, men i de nyere Tider har man indseet, at en omfattende Brug af Løv i forskjellige Fabrikkers Dyne, der med klog Beregning anlagdes i Nærheden, kunne skjenke en langt større Indtægt; og man tør da maaskee haabe, at den Skat som Moserne skjule, vil blive fremdraget efterhaanden.

(497) Ved de mange Bugter og Fjorde fremkomme endeel særegne smaa Halvoer eller Odder paa de danske Kyster. Saadanne ere deels de egentlige Halvoer, f. Ex. Salling, Thyholm og Oslan i Limfjorden, Gyllinge Næs ved Horsens Fjord, Sundevit og Svansen i det Slesvigske, Helnæs ved Assens, Hindsholm ved Odensefjord, Odsherred og Hornsherred ved Isefjorden, o. a.; deels de egentlige Odder, f. Ex. den fire Miil lange Odde, som Skagen ligger paa, Knudshoveds ved Nyborg, Refsnæs og Usnæs ved Kallundborg, Sjællandsodde endnu nordli-

gere, Gjedserodde paa Falster, o. fl; deels Langerne, o: Odder som lukke for Bugterne, f. Ex. dem ved Nissum og Ringløbing Fjorde, flere paa Laaland, o. a. Desuden have mangfoldige Landpynter Navn af Knude, Rakke, Næs, Odde, Hoved, Hage, Hals, Ore (hvoraf Korsør o. fl.), blandt hvilke Grenen, Pynten af Jyllands Nordodde, er den vigtigste. En lav lille Odde, sædvanlig kun brugt til Græsengang, hedder et Fed. — Sædvanlig ere Kysterne flade og udgjøre en jævn Skraaning nedad mod Havets dybere Bund, men nogle Steder rejse de sig stejlt i Vejret og kaldes Klinter, f. Ex. Gjerild, Karleby og Sangstrup Klint, nordenfor Grenaa, den ved Stevns, søndenfor Dresund, den paa Møen, den mærkeligste, o. fl. St. Ikke faa Steder er Kysten bakket, f. Ex. ved Aarhus, ved Flensborg, ved Middelfart, o. fl. St.

Nærmest ved de allerfleste danske Kyster er Havbunden forholdsmæssig lav, eller findes der Grunde. Vore Have selv ere fra 6—12 indtil 30—40 Favne dybe, men over Grundene er der tidt kun et Par Favne Vand, ja selv mindre. Derfor maa Krigsskibe og de Koffardskibe, som stikke dybt, holde rum Sø eller følge Kenderne mellem Grundene, for at de ikke skulle løbe paa Grund; men i Fjordene have dog oftere et dybere Indløb, saavel som flere Steder, hvor Byerne allerede fra Oldtiden af ere anlagte.

Ved saadanne Grunde hænge Landets enkelte Dele nærmere sammen under Vandet, end det kan sees, naar man sejler paa Havet, som skiller Kysterne ad. Saaledes faae Laaland, Falster, Møen og Amager paa samme store Grund med Sjælland; saaledes Vro, Taasinge og Langeland paa samme Grund med Fyen; saaledes ere samtlige Der vesten for Esløvig ikke andet end fremragende Overflader af de utallige Grunde langs med Hertugdømmets hele Kyst. Samsø er kun adskilt fra de jydsk Grundene ved en smal dybere Kende, og det samme gjælder om Als og Sundevit, om Saltholm og Sjælland, o. fl.; denne sidste Kende fører Navnet Drogden. Grundene ved Læsø ere især store, henved 20 Mil i Omkreds, og

derfor meget farlige for de Søfarende. — En fremstaaende Grund kaldes et Rev, s. Ex. Sjællands Rev, som er Fortsættelsen under Vandfladen af Sjællands Odde, Skagens Rev, Fortsættelse af Grenen, Horns Rev ved Danmarks vestligste Pynt, Blaavandshuf, et meget farligt Rev, udenfor alle Landemærker, hvor saa mangen brav Sømand fandt sin Grav, o. m. fl.

Bornholm er i dette, som i meget andet, forskjellig fra Resten af Landet, thi den er en firkantet Ø uden Fjorde eller Odder og Grunde; dog ligger Engebekskød i Sydøst, som Skibene maae sejle langt udenom.

Disse Kysters Afstand fra fremmede Kyster er meget forskjellig. Fra Rosbøge, nordvest i Jylland, er 80 Mil over til Skotland, men kun 15 over til Norge; fra Skagen til den svenske Kyst er 8 Mil, men fra Sjællands Kyst ved Helsingør er kun $\frac{1}{2}$ Mil til Skaane. Fra Gjedserøde over til Sydsjællands nærmeste Pynt, Darsø, er $4\frac{1}{2}$ Mil.

(498) Jordbunden i Danmark er i Almindelighed skær, og derfor saa vel stikket til Agerbrug. Under den tynde Jordskorpe, som dyrkes, findes et Underlag, som kan være Leer, Gruus, Kvæg, Kalk, Mergel, hvid, gul, sort, og rød Sand, m. m. Klipper eller faste Lag af Bjergsteen, som nede i Bunden vel maa udgjøre alle Landes Grundvold, komme kun frem i tre Egne. Paa Halvøen findes de nemlig paa Derne i Limfjorden og mangesteder rundt omkring denne, s. Ex. i Bolbjerg i Thy, og de naae heelt østeraf til Mariager Fjord og Sangstrup Klint; paa Sjælland og Møen findes faste Klipper flere Steder paa Østkysten, og Bornholm har for største Deel Klippegrund af Granit, som flere Steder betydeligt fremtræder. Gaderne i Svannike ere brosfagte af Naturen, da hele Byen staaer paa Graniten.

Jordens, og Agerkorpenes el. Mørdjordens Bestanddele her i Landet, ere fornemmelig Muld, Leer, Sand og Mergel i forskjellig Blanding, med en stor Mængde Stene imellem. De Lærde kalde disse Stene Kullestene og deres Indhold Granit, men vi andre kalde dem Kam-

peftene. Sommefteder findes diſſe i ſtor Mængde, ſ. Ex. i Eanen af Vaarbæſſe i Ribeamt, af Hvidkilde i Fyen, af Sorø og Tolleſe i Sjælland, o. ſ. v. Kun Halvøens veſtliche Deel, omtrent fra Storaacen af, beſtaaer næſten af Sand alene, hvorfor den er meget mindre frugtbar end det øvrige gode Land eller endog er reen Lyinghede; Lyingen er her ſaa indgroet, at ſelv paa dyrket Agerland fremkommer eller ſpringer den, ſom det hedder, meget tidt. Beſteregningen har deſuden hyppig, ſelv nede i Holſteen, et haardt Underlag af en Sort bruun okkeragtig (313) Steenjord, kaldet *Ul*, ſommefteder 2—3, andre indtil 12 Tommer tyk. Ingen Trærødder kunne trænge igjennem denne Steenjord, og derfor er ogſaa meget af Beſtkyſten næſten ganſke blottet for Skov. Hidtil har man kun havt Ulykſke af denne ſlemme Materie, men man tør maaffee haabe, at engang en ſniid Landſmand vil finde paa, hvordan man kan drage Fordeel af den, ſ. Ex. vinde Jern deraf. Den inddeles nemlig i tre Slags: Gruusal, Steenal og Jernal, ogſaa kaldet Myrjern eller Silderſteen.

Langs med Halvøens Beſtkyſt, ogſaa paa de yderſte Der ved Slobvig, ligger, ligesom en Mand af løst Sand, det ſaakaldte *Flyveſand*, der kan føres hid og did af Vinden og derved blive farligt; ſaaledes er en ſtor Deel af gamle Skagens By begravet af Flyveſand, og kun Kirkeetaarnet rager endnu frem. Det ſammenhober ſig i Dynge, ſom kunne blive indtil 50 Fod høje; man kalder diſſe *Klitte*. Man søger at dæmpe Sandets Bevægelighed ved i lange Rader at plante ſaadanne Bærter deri, hvis Rødder haſtig kunne udbredes og binde Sandmaſſen under ſig; der ere anſatte viſſe Embedsmænd af Kongen til at paaføe dette Arbejdes Udførelſe, og det er lykledes endeel Steder. Flyveſand findes ogſaa paa Læsø og Anholt i Kattegattet, paa Bornholm, ſamt ved Tidſvilde i Nordſjælland. Paa dette Sted er det dog dæmpet, og beplantet med Trær. Flyveſand bedækker ikke mindre end $\frac{1}{4}$ af Landet; i Hjørring Amt alene henved 34,000 Td. Land. Man kalder de enkelte Strækninger af Flyveſand *Sande*.

Sandet paa Jyllands Kyst breder sig ogsaa ud over Havbunden, eller er vel egentlig kommet op fra denne, men ligger der i en særegen Skikkelse. Der strækker sig nemlig langs med Nørre-Jylland tre parallelle meget haarde Sandrevler, eller smalle Banker; Bandet over disse har kun en Dybde fra 1—2 Favne til 1—2 Fod, medens det imellem dem har 5—7 Favne. Disse Revler ere snart til Skade snart til Frelse for de mange Mennesker, som aarligen strande der paa Kysten, efter den Maade hvorpaa Storm og Søgang i Vesterhavet kaste Skibet mod Land.

Julcasten 1811 strandede to engelske Linieskibe i Nærheden af Børbjerg i Ringkjøbing Amt. Det ene hed Defence, eller "Forsvar", og det andet St. Georg, som i de katolske Læber var Englands Skytshelgens Navn. Man skulde troe, at Skibe med saadanne Navne nok kunde staa sig; men hvad betyder Vesterhavet sig vel om Navne? Det kjender hverken Ven eller Fiende, naar det er oprørt og graadigt efter Bøtte.

Disse to Skibe satte sig fast paa den yderste Revle, men ikke længere fra Land end et godt Slyngekast, saa Klitboerne tydeligen Mættede Klædebragterne og Kvinderne fra Mandens de saae, hvorledes de fore om imellem hverandre, pinte af Dødsangst, og hvorledes Kvinderne knælede for Reynalds, Admiralen; Stjerneerne paa hans Bryst skinnede igjennem Skumdampen, men Haabets Stjerne skulde sig for de Arme. Defence, den mindre af disse to stolte Dragsmand, borede sig uafslædig dybere og dybere ned i Sandet, og begrov sig til sidst selv. St. Georg modstod ikke nær saa længe: en eneste ubyde Bølge hængede sig til op over Mærket, brod sig, faldt ned, og knuste det hele magtige Skib, som om det havde været en Eggeskal. Af 1700 Mennesker kom ikke flere end 18 Matroser levende i Land.

Et lille norsk Handelskib strandede tæt ved, men naaede den inderste Revle. En tom Tønde, om hvilken et Tor var fastgjort, hængtes over Bord. Klitboerne greb den, som den slængtes op paa Strandbredden og holdt ved, til Mandskabet havde surret sig fast til den anden Ende af Tovet: da halede de, og alle bleve hængede. Da det blev lyst Julemorgen, saae man hverken det lille eller de store Skibe længer! Enkelte Lig og Bragstumper rullede af Dønnen op og ned ved Havstolken.

Vi læste ovenfor, at de yderste Der ved Sønderjyllands land have et Sandbelte udenom sig ligesom hele Nørre-

Jylland; dette gjælder ogsaa om Eiderfredskysten af det saaste Land selv, der strækker sig ud i Linie med disse Øer; men de indre Smaøer og især selve Kystlandet af Hertugdømmet har derimod den bedste Jordbund i hele Danmark. Den bestaaer af en fed Leerart, eller Klæget, og man kalder de Egne, hvor den findes, *Marssken*. Denne *Marssk* begynder egentlig ved *Hoyer*; men ogsaa højere oppe, f. Ex. ved *Ribe*, *Varde Na* og *Kingsjøbing Fjord*, findes fede *Kystenge*, som ganske ligne *Marsskens*. De vigtigste Græsarter i *Marssken* ere *Harrild* og *Sokaal*, begge meget saftige. De sydlige *Marsskegne* ligge særdeles lave og maae beskyttes mod Havets Indbrud ved kunstige *Diger*, oftere 12—18 Fod høje. Et Stykke Land omgivet af saadanne *Diger*, hedder en *Kog*, f. Ex. *Mogeltønderfog* i *Ribeamt*, *Kronprinzenfog* i *Slesvig*, o. s. v. Paa *Digerne* ere sædvanligen gode *Beje* anlagte. I de rette *Marsskegne* gaaer man med en *Springstok*, *Klyverstokken*, for ikke at behøve at gaae udenom de brede *Grøfter*, og enhver er øvet i disse *Spring*. De jydsk *Marsskegne* oversømmes hvert *Efteraar* af *Sovandet*, hvilket just ansees for at befrugte *Jordbunden*; de beskyttes nemlig kun svagt af den naturlige *Sandvold*, *Døren* eller *Havstokken*, som almindeligviis skiller dem fra *Havet*. Flere *Steder*, f. Ex. *Teppeerne* ved *Kingsjøbing Fjord*, *Engene* ved *Varde Na* og *Ballum*, ere opstaaede ved jævn *Opfylling* fra *Havet*. Dette kaldes *Tillsikning*, og *Klæget*, som *Floden* affætter, hedder *Slif*. Meget jydsk *Dvæg* bringes nordfra til *Engene* her, for ret at fedes og saa sælges længere syd paa, og stor *Velstand* stjenker denne rige *Jordbund* sine *Beboere*.

Da man ved mange *Lejligheder* har mærket, at hine *Klitter* danne et *Bærrn* mod det oprorte *Hav*, saa vedbliver man at gjøre dem højere og mere sammenhængende og haaber tilsidst at faae en heel *Kjede*, eller en eneste lang *Vold*, til *Jyllands* *Beskyttelse* imod *Vesterhavets* *Boldsomhed*. Hine *Klitvægter* have nemlig det egne, at ligesom nyt opskullet *Flyvesand* fra *Havet* bedækker dem, slyde de atter i *Vejret*; nu samles *efterhaanden* igjen *Sand* omkring dem, og de slyde atter frem igjen, o. s.

fr. Ogsaa Langhalm, Rør og Lyng bruges til at samle Sandet.

(499) Danmarks Klima hører til det saakaldte tempererede, men da vort Land ligger saa nordligt, er vort Klima dog mere koldt end varmt. Alligevel er Kulden mildere hos os end selv i flere sydligere Lande, f. Ex. i Tydskland, fordi Havets Dunster om Vintertide betage Kulden endeel af Skarpheden, ligesom de om Sommeren dæmpe Hedene.

De fire Aarstider (387) ere hos os omtrent af lige Længde, og deres Omskiftning medfører Behageligheder og afvejlende Udspredelser, som mindre kjendes og nydes i flere andre Lande. Denne Aarstidernes Følge i Naturens Liv er os ogsaa et skjønt Billede paa Menneskelivets fire Aarstider, Barndom, Ungdom, Manddom og Alderdom; og det lysere Foraars tro Gjenkomst efter hver mørk Vinter styrker vort Haab om et bedre Livs Gjenkomst efter Gravens Mørke. Milde Foraarsdage kunne vi have midt i Marts, men ikke saa sjælden komme de ogsaa senere; Maj er afvejlende kold eller varm; Juni er den egentlige Sommermaaned, men Juli og August, med Hø- og Kornhøsten, sædvanligen de to varmeste Maaneder. Sommeraftenerne ere tidt meget kolige; Nattesfrost beskadiger undertiden selv Sæd og Græs paa Halvoens sandede Bøstside. Disse Egne hjemtages ogsaa af en alt forkolende Taage fra Vesterhavet, kaldet Havsugen. Naar September ikke er regnsfuld, saa kan den med sin rene blaa Himmel og sin blide Varme høre til vor skjønneste Aarstid. Kulden indfinder sig ofte før Enden af Oktober, saa at der maa lægges i Kaffelovnen; men Vinterens Frost er dog sjælden langvarig.

Flere Landes Klima er derfor vel behageligere end Danmarks; ogsaa blæser det næsten bestandig bertillands, Luften er hyppig fugtig, og Regn bringe ofte for tidt de sydvestlige Vinde. Men det er et sundt Klima og et frugtbart Klima. Mange Mennesker opnaae derfor en høj Alder, og smitsomme Sygdomme kunne sjælden ret faae Magt. Saaledes vare i Danmark, dog Sleebvig ikke med-

regnet, i Aaret 1834, blandt de Afdøde, 10 Mennesker over 100, 170 over 90 og 1456 over 80 Aar, og i det næste Aar 4 over 100, 133 over 90 og 1414 over 80 Aar gamle. — For al Slags Fædrift er dette Klima særdeles skicket, og den forfriskende Solust, som farer hen over de græsrigge Enge, bekommer Dyrene fortrinlig vel. Ligeledes er den idelige Vexel mellem Regn og Solskin meget frugtbargjørende for Jordens Afgrøde. Men indtræffer Torke, saa kan især den Sæd blive solskoldet, der vojer paa et vandfyldende Underlag.

(500) Til et Lands Produkter høre deels de Produkter der fremkomme af sig selv, deels de der fremkomme eller formere sig ved Menneskenes Omhu. De første ere igjen to Slags, nemlig de Mineralier, som engang forefindes i Landets Jordbund (308), og de forskellige Planter og Dyr, som fremkomme og igjen forsvinde efter deres Naturs Indretning og Bestemmelse.

Af Mineralier har Danmark ikke mange; fornemmelig er det rigt paa flere Sorter Kalkstene, der brydes mange Steder, f. Ex. i Jylland paa Mors, i Thy, hiint gode Landskab vesten for Liimfjorden, ved Daubjerg og Mondsted, Gudumlund, og fl. St. sønden for Fjorden; i Sjælland ved Stevns og Færø; paa Saltholm og paa Moen, o. fl. St. Sandsteen findes paa Fuur i Liimfjorden og brydes paa Bornholm; her findes desuden Granit, Leer- og Munsfiser, Steenkul og Jernsteen, tilligemed nogle klare Bjergkrystaller, som man har kaldet bornholmske Diamanter. Nav træffes flere Steder paa de danske Kyster, men især paa Vestkysten af Halvøen; engang fandt man her et Stykke, som vejer næsten 300 Lod. Flere gode Leerarter haves, finere og grovere, men man benytter dem endnu ikke med den Klogt og Indsigt, som Landets Fordeel og Værelse tilsiger. Ikke uvigtige ere de utallige løse Granitstykker, eller Kampestene, som findes overalt udenfor Heden, og hvis Mængde har sat fremmede Rejsende i Forundring. I Jylland gaar endog, østen for Heden, en heel Steendal langt hen igjennem Landet.

Steensalt forekommer ikke i Landet, og et par Saltkilder i Bendshyssel, foruden maaffee paa Læssø, ere ubetydelige. Af stor Vigtighed vilde det derfor være, om nogen kunde finde paa at forbedre den raa Maade, ved hvilken man paa Jyllands Vestkyst virker Salt af Havvandet eller af den Skorpe, som sætter sig paa Sandet efter Barme. Thi Salt er et yderst vigtigt Mineral.

Af Planteriget findes Skov temmelig rigelig langs med Halvøens Østside; de største Partier findes ved Himelbjerg og dets Søer, og især omkring Fjordene syd-øst. Over alle de større Der er Skov udbredt i større og mindre Partier, kun Femern og Grø have slet ingen; ligeledes er den store Slette imellem Kjøbenhavn og Roeskilde skovløs og fører derfor Navn af Heden. Skovløs er ogsaa Nørresletten i Fyen.

Midt paa Bornholm er vel en betydelig Hedestrafning, Højslyngen kaldet, men Heden har dog især hjemme paa Halvøen. I Nørrejylland's bredeste Part findes den store højtliggende Hedestrafning, som henad Viborg til kaldes Ul-Heden, henad Vejle til Randbøl Hede, og som med enkelte Afbrydelser gaaer igjennem hele Halvøen lige ned i Tydskland til Lüneborger Heden og endnu videre. Paa Heden voger af sig selv den tørre Lyng, en Plante med smaa røde Blomster; Korn trives vel flere Steder, og paa Ulheden findes endog to Byer, Hauerdal og Grønhøj (Frederikshede og Frederikshøj), med ikke faa Udflyttergaard og Huse, ialt en 100 Akersteder; men det vigtigste var dog udentvivl især at fremelske Træplantning paa Heden af Naaletræer, thi Hedemark bedækker ikke mindre end $\frac{1}{4}$ af hele Danmark's Overflade, men Skov omtrent kun en tyvende Deel! Iøvrigt er Heden ikke lidet forskjellig; paa Ulheden findes under Lyngen 6—12 Tommer tyk Maar, en Mellemting imellem Muld og Løv, og her er Alen kun 1 Tomme tyk; mellem Randers og Viborg bedækker Lyngen betydelig Leerjord, henad Lemvig derimod ikke andet end Ul og Gruus. Et vigtigt Brændematerial ere de store Løv, som bestaae af Hedens affrællede Overflade og hedde Flager, Søjer, o. m.

Den største Deel af Træerne i vore Skove er Bøg; men ogsaa findes adskillig Eg. De andre forekommende Træer ere langt sjældnere. Plantagers Anlæggelse af Raaletræer bliver nu hyppigere, og den kan, naar Træerne voge til, blive af stor Bigtighed i Landboøaføen. Med Gavntømmer og Brændsel forsyne vore Skove omtrent Landet, men egentlig Bygningstømmer til Huse og Skibe maa for endeel hentes udenlands fra. Til stor Hjælp kunde levende Gjærders, Pilehavers og smaa Plantagers hyppigere Anlæggelse, ja blot nogle Træerader tæt ved Huset, blive for Landmanden, enten for at spare paa Skovene eller at bøde paa Uffavnet, hvor de reent mangle. I Vestereggen i Jylland maa man saaledes endnu ofte lade alt Træ, endogfaa Isjrepæle, komme fra Østereggen eller ogsaa mod Landets Produkter tilstufte sig det af norske Skibe, som bringe Trælast. Den største Skov er Grib-Skov i Frederiksborgamt, hvis Dele tilsammen udgjøre 10,000 Td. Land.

Uf vil de Dyr findes adskillige. Uf Pattedyr de knejsende Krondyr, de lette velfabte Daadyr, Daadyrene med de brede skuflede Taffer, og mange Harer; desuden Røve, Grævlinger, Oddere og Egern, flere Slags Bæsler, Flaggermus og andre Muus. I Havet Marsviin og Sælhunde; de første jages ved Middelfart, de sidste ved Unholt o. fl. St. Et meget glubsk Nordyr i vore Bande er Spækhuggeren, en Slags Marsviin paa 18—24 Fod, ogsaa kaldet Sværdfisken af sin mandshøje Rygsfinne, der er krummet tilbage som en Sabel. Den fortærer store Fisk, Sæler og andre Marsviin; ved Grønland lever den ogsaa og her vover den at angribe selv den store Hval, som den kan hugge hele Stykker Spæk ud af Siden paa. Den kaldes ogsaa Springhval for sin store Hurtigheds Skyld, og ved Færøerne sprang den for nogle Aar siden tværs over en Baad og rev en Mand overbord med sin Hale. Men han freltes dog. I Efteraaret 1839 saaes en Flok paa en 12 Stykker udenfor Frederikshavn, og saadanne Flokke sees hvert Aar i Kattegattet og Nordsøen.

Uf Fuglevildt Bekkasiner, Wildænder, Urhøns, Kram-

fugle o. a., foruden de mange Fugle, I alle kjende og hyppigen see (nævnt mig nogle!); men ikke ret mange Fugle blive hos os Vinteren over (236). Paa Christiansø ved Bornholm findes Edderfugle. — Af Fisk have vi vel en hundrede Slags i Søer og Have (257), f. Ex. Gjedder, Aborrer, Hvidlingger, Torst, Silde, Aal, Lax, Orreder, Helt, Flynder, Makrel, o. m. fl. — Tilførn fandtes ogsaa Ulve, de to sidste bleve skudte paa Halvoen for en 70 Aar siden; ligeledes Bildsvin for en hundrede Aar siden; i gamle Dage Elsdyr, hvorfor Tafferne af dette store Dyr ofte findes i vore Moser.

(501) Til den anden Slags Produkter høre alle Kornsorter og flere Mark- og Have-Væxter, saavel som de forskjellige tamme Dyr. Af de første dyrkes, til Føde for Mennesker og Dyr saavel som til anden Nytte, især Rug, Byg, Hvede og Havre, samt Kartofler, Klover, Urter, Bikker, Boghvede, Humle, Kommen, Hør, Raps og Tobak; af de sidste tillægges især Heste, Hornkvæg, Faar og Svin. Hele Beskæftigelsen med disse Produkters Røgt udgjør **Landvæsenet**: den med de første Agerdyrkingen, med de sidste Fædriften i videste Betydning. Men Agerdyrking og Fædrift ere de Dansteds Hovedbeskæftigelse, og der produceres hvert Aar langt mere end Landets Indbyggere selv behøve, hvilket saa afsættes igjennem Handelen til Fremmede baade so. og landværts. Langt fra at være uvigtige ere flere lignende Beskæftigelser, f. Ex. Biavl, især i Fyen, Tillæg af Gæs paa mange Steder, o. a. m.

Eftersom nu Jordbundens Beskaffenhed er, drives visse Dele af Landvæsenet med større Iver eller større Held i en Provinds end i mange andre. Saaledes dyrkes mere Rug i Jyllands Sandegne og mere Hvede i Laalands fede Leerjorde; Heste- og Kvægavl drives især paa Halvoen, men fornemmelig nordpaa, i Vendisyssel, i Thy, paa Mors og i Salling (den Halvo i Lümfjorden, som hører til Viborgstift), samt sydøst i Marsken formeddelt de ypperlige Græsgange i disse Egne. I Väst findes de bedste Heste og Køer i det Slesvigiske. Men

endnu have mange Landmænd ikke nøje nok overvejet, hvad der saaledes bedst skikker sig for deres Færd, og hvad de derfor fornemmelig burde lægge sig efter; men man maa haabe, at den ny Færd, som nu alle vegne vækkes for Landets Opkomst, ogsaa skal virke velgjørende i denne Retning. Paa Heden lægger man sig efter Faareavl, men burde gjøre det endnu mere, da Lyng, Mos, Græs, Bær og Svampe, som findes der, vel kan føde det tilvante Hede-faar, med den spidse Hale. I andre Egne udbreder den finuldede Faare-Avl sig mere og mere. I Almindelighed høre Fyen, Lolland og de mindre Øer samt visse Dele af Slesvig til de frugtbareste og meest veldyrkede Dele. Haveurter avles fortrinlig paa Amager, Vro og Hæsels, Træfrugt paa Als og i Sundeby, Humle nogle Steder i Fyen og det sydvestlige Sjælland, Kirsebær i Stevnshered, o. s. v.

Bed Fædriften vindes middelbart Smør, Ost, Huder, Skind, Uld og Flesk. Ostene fra Thy og Eidersted ere meget søgte for deres særegne Smag. Middelbare Produkter af Ugerdyrkning ere Gryn og Meel.

Hvorledes nu alt dette rigtigt gaaer til i det Enkelte og paa hvert Sted, ville I nok erfare, naar I blive Borgere, kjære Børn! Men de blandt Eder, som da komme til nærmere at have at gjøre med Landvæsnet, ville saa see, at meget er gjort ved eders stræbsomme Forfædre, men at endnu meget staaer tilbage at gjøre for Eder. Der gives saaledes langt bedre Plove, end man endnu bruger mange Steder — men hvorfor skulde ikke enhver ville bruge de bedste Redskaber til det, han vil udføre? Der gives slette og gode Maader at ploje paa — men hvorfor skulde man da ikke helst ploje paa den Maade, som skaffer meest Korn, om det ogsaa kostede noget mere Sved? Thi staaer der ikke skrevet: i dit Ansigt Sved skal du æde dit Brød! Der gives en vigtig Paapassenhed, som langt fra ikke alle udvise, i at bortskaffe Steen og skadeligt Vand fra Ugeren, i at rense Kornet vel, i at tørre det forsigtigt, ja selv i at besaae Markerne efter en vis Orden, saa med det ene

og saa just med det andet, som Jorden i det næste Aar er tjenligst til, o. s. fr.

I disse og lignende Henseender kan den danske Landmand endnu i mange Egne højlig forbedre sine Kaar og derved igjen bidrage sit til at fremme sine Medborgeres og hele Fædrelandets Vel. Thi det Hele bestaaer jo kun af alle de Enkelte tilsammentagne. Heder kunne ved Bænding forvandles til frugtbar Eng, og ved klog og taalmodig Dyrkning til godt Ugerland; Moradser til gode Enge. Plantager og hele Skove kunne anlægges. Ulf for store Uvlsbrug kunne deles. Engrislign kunstigere indrettes. Huusmanden kan bruge Spaden eller Plojning med Køer til sin store Fordeel. Mangen anden kan have stor Nytte af Stude; Stude ere lettere at lægge til, opdrætte og føde end Heste, lettere at overvintre, lettere at vogte mod Uheld, give bedre Gjødning, og stige i Prisen under Arbejdet. I hele Danmark kan Anlæg af Haver, Forsøg med Foderurter, s. Ex. Timotheigræs, Høihavre o. m. fremmes. I Jylland synes især Hø- og Høraavl at burde udbredes mere.

(502) Til Fædristens Fremme have i det nordostlige Sjælland to kongelige Anstalter, nemlig ved Fredesborg et Stutteri, eller en Indretning for Heste-Opdræt, og ved Esrom et Skæferi til Faareracernes Forædling. Man plejer her Dyrene med stor Omhu og indfører fra Udlandet fortrinlige ny Arter, som saa blandes, eller krydses, med vore egne. Endvidere har Regjeringen oprettet en Veterinærskole i Hovedstaden til at danne Dyrelæger og til Udbredelse af rigtig Kundskab om Husdyrenes Røgt og særegne Natur. Ved kyndige Mænd holdes de saakaldte Stutteribestigtelser (for Tiden kun i Jylland), ved hvilke uddelles Pengepræmier til de Landmænd, som fremvise de fortrinligste Hingster og Hopper af eget Tillæg. Selskaber af Godsejere og andre Belyndere af Hestevæsen ere ogsaa bleve stiftede, og de opmuntre ved anstillede Veddeløb til Racens Forædling. Den danske Hest søges i Udlandet som Krigshest for sin Styrke, Lærvillighed og Udholdenheds Skyld, s. Ex. i Østerrig og

Frankrig. Ogsaa til Sverrig udføres en Mængde Kjøre-
heste. Iveren for at lægge gode Kreaturer til udbræder sig
ogsaa.

Alf enkelte Mænd har Hertugen af Augustenborg paa
Als især lagt sig efter at have ædle og kostbare Heste, og
han sælger mange hvert Aar; hvorimod Grev Perche i
Sjælland fortrinligen besitter sig paa Faareavl og Uld-
handel; men Sylland er dog, som sagt, den danske Fædrifts
egentlige Hjem.

(503) En forstandig Omhu for, at den danske Hest,
Ko, o. s. v. frit skal komme til at udvikle deres ejendomme-
lige Fortrin, saavel som for at bøde paa naturlige Mangler
hos dem ved passende Blanding med fremmede Urter (som
f. Ex. er skeet ved Indførelsen af spanske Faar), vil saa-
ledes altid blive en væsentlig Beskjæftigelse for den danske
Landmand. Men Uger brugt maa dog forblive hans
Hoveddønt. Den agerdyrkende Stand er den talrigste her
i Landet og selv Kjøbstedborgeren driver adskilligt Uger-
brug; og dette's Produkter kunne meget lettere føres langt
bort fra vore Kyster end Fædriftens. Det hele udstrakte
Land bestaaer af større og mindre Ejendomme, hvis Jord-
bunds Godhed er bleven taget, og hvis Forpligtelse til
Skat derefter angives i et vedtaget Maal, som kaldes
Tønder Hartkorn. Saaledes udgjøre alle Kjøbsted-
jorderne 6000 Tdr. Hartkorn. — Men i Slesvig repar-
teres alle Skatter og Afgifter efter den virkelige Tønde
Land, eller, som det hedder der, efter Demåten. (Men
51 D. — 49 T. L.)

Alf disse Landejendomsbesiddere er Kongen selv,
paa Kronens Begne, den største Godsejer, saa at han paa
en Maade er Landets allerførnemste Bonde. Han ejer
nemlig som Jorrdrot, saalænge han hersker, i Nordsjæl-
land det frederiksborgske, kronborgske og jægersprisfke Di-
strikt, det forrige hirschholmske Amt, det gamle Kjøbens
havns Amt, det meste af Odshered, som er Halvoen ves-
sten for Isefjorden; i Sydsjælland de petersgaardske Skove;
paa Falster de vestengaardske og hvededalske; i Slesvig
Skovene af de solgte Domainer, nemlig af Freileben el.

Schellgaarde, Friederichshof, Hirschsprung, Ladegaard, Osterholm, Pamhoel, Satrupholm, Schwabstedt, Schottsbüllgaarde, Tørring og Wargaard, de store glücksborgske Skove, de mindre Domainer Friesmark, Fraumettenland, Kurbüll, Søndergaarde og Solvig, Østergaard og Tørring Møller samt Pamhoel og Tørring Søer; i Jylland de store silkeborgske Skove og Plantagerne Steendalgaardss, Ulvedals og Frederiksplantage med Kolonierne paa Heden; Skoven Alminden, med Udmarker, paa Bornholm, samt Den Amager. Desuden Slottene Christiansborg, Amalienborg og Rosenborg i Kjøbenhavn, Frederiksborg tæt derved, Frederiksborg, Fredensborg, Jægerspris og Marienlyst i Sjælland, Gottorp i Slesvigby, og dem i Odense, Horsens og Aalborg.

Estes ham komme de saakaldte Lænsbesiddere, nemlig Hertugen af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg, som ejer Sydparten af Als og Gravensteen ligeoverfor i Slesvig, eller de augustenburgske Fideicommissgodser, og alle Greverne og Baronerne, som have Godser, eller Læn. Af disse skal en Greves i det mindste indeholde 2500 Tdr. Hartkorn, og en Barons 1000. En Lænsbesidder kan ikke sælge eller dele sit Gods, men det skal heelt og holdent gaae i Arv til hans ældste Søn eller nærmeste Arving.

I Jylland ligge saaledes Grevskaberne Frisenborg, det størst eie i hele Danmark, bestaaende af meer end 10 Herre- eller Hovedgaarde, Lindenborg med Kalkbrænderiet Gudumlund, Pottemagerier og Teglblænderier, og Schaiksborg i den norresjydske Part af det Slesvigiske, samt Baroniet Wilhelmshborg. — I Slesvig er Grevskabet Neventlow-Sandberg og Baroniet Geltingen. — Samsø udgjør et Grevskab, som Grev Danneberg-Samsø, Landets fjerde største Greve, ejer. — I Fyen ligge Grevskaberne Røstorf (med Hovedgaarden Einsidelsborg), Gyldesteen, Wedelsborg, Brahesminde (med Hvedholm) og Mueladel (med Arreskov), samt Baronierne Schelenborg, Brahetrolleborg, Holkenhavn og Lehn (med Hvidkilde). — Paa Langeland er et Grevskab af samme Navn med Tranefjær

Slot. I Sjælland ligge Grevsfaberne Lerchenborg, Holsteinborg, Ledreborg og Bregentved, samt Baronierne Lovvenborg, Gauns og Stampenborg (med Nyse). — Laaland har Grevsfaberne Christiansholm, Christiansfæde, Knuthenborg og Hardenberg = Neventlov, samt Baronierne Juellinge, Sønderkarle (med Lungholm) og Guldborgland (med Durbysgaard).

Men disse Læn ere kun den færre Deel af de større Landejendomme; thi der gives foruden dem en stor Mængde Herregaarde i Danmark, ikke mindre end omtrent tusinde. En saadan Herre- eller Sædegaard bestaaer af to Dele, nemlig Hovedgaarden og Bøndergodset. Saadanne Hovedgaarde have visse Friheder og Privilegier fremfor andet Jordegods. Naar en Sædegaard har 200 Tdr. Hartkorn underliggende Bøndergods (eller derover), hvoraf intet ligger over 2 Mül fjernet fra den, kaldes den komplet, men ellers ukomplet. Af disse sidste gives der mange; saaledes ere f. Ex. af 30 Herregaarde i Ringkjøbing Amt kun 2 komplette; i Nalborg Amt ere derimod 20 komplette og 20 ukomplette. Fra flere Hovedgaarde er dog Bøndergodset nu bortsolgt. Nogle Herregaarde ere Stamhuse, der ligesom Lænene ikke kunne sælges, og som gaae i Arv efter visse fastsatte Regler. — Endeel af disse Gaarde have et meget stort Jordbrug at dyrke selv; men det er sikkerlig til Skade for Dyrkningen, da Kraften adspiltes og Tilsynet bliver uoverkommeligt. Det højeste burde være en 3—400 Tdr. Land. Mange af disse Gaardes Bygninger ere flere hundrede Aar gamle og have tykke Mure og Taarne; nogle ere omgivne med høje Jordvolde foruden Grave, f. Ex. Spøttrup og Nørre-Bosborg i Jylland; mange andre med Grave, f. Ex. Næsbyholm i Sjælland, Hardenberg i Laaland o. mg. fl.; adskillige ere meget smukt byggede, f. Ex. Engelsholm ved Vejle, med 4 Taarne. Meget anseelige Bygninger have f. Ex. Gammel-Estrup og Rosenholm i Jylland, Hvidkilde i Fyen, Ledreborg i Sjælland, o. fl. — Men det her sagte gjælder ikke om Provindsen Slesvigs Jordegodset.

(504) Til de mindre Landejendomsbesiddelser høre de

ufuldkomne Sædegaarde, Uvlsgaardene og alt Bøndergods. Uvlsgaardene ere enten sammenslaaede Bøndergaarde eller Dele af Herregaarde, Afbyggergaarde. Bøndergodset bestaaer af Selvejergods, Fæstegods og Arvesæstegods. Selvejerbonden har fri Raadighed over sit Gods og kan sælge det, naar han vil. Fæstebonden har derimod kun Nytte og Brug af Ejendommen for sin og Enkes Levetid, imod at give Indfæstning, d: en Pengesum ved Gaardens Tiltrædelse, at svare aarligen alle kongelige Skatter og Afgifter, samt betale en aarlig Leje, som hedder Landgilde. Gaardens Ejer er derimod Gods-ejeren selv. Tillige maa Fæstebonden sommetider udføre visse Vgter og personlige Arbejder for Godsejeren til Bønderlag, fordi han har den i Fæste, hvilket kaldes at gjøre Høveri. Husmændene betale ligeledes endeel Afgift med deres Hænders Gjerning; dog kaldes det ikke allevegne Høveri, men s. Ex. i Sjælland Pligtarbejde. I den nyere Tid er Høveriet paa mange Steder bleven hævet, imod at Fæsteren betaler med Korn eller Penge (fra 5—7 Rbd. for Td. Hartk. og nogen Kjørsel), hvilket ogsaa for det meste er langt fordeelagtigere for Bonden, da han saa kan blive hjemme og passe sin Gjerning til rette Tid. Men ganske at hæve det, vilde være til Tab for Landbrøserne, saalænge Herregaardene forblive saa meget store som de ere, ligesom Husmanden vanskeligen kunde skaffe Penge istedenfor det Pligtarbejde, han nu gjør.

Arvesæstere ere saadanne Fæstere, hvis Gaarde kunne arves af en af deres Børn, og af dennes Børn igjen, o. s. fr., eller saadanne, som i Grunden ere Selvejere, der blot svare en vis aarlig Afgift til Godsejeren. Dette sidste Arvesæste kan ogsaa have paa større Landejendomme og selv paa Herregaarde.

(505) Med Hensyn til Størrelsen deles Bøndernes Ejendomme i Huse, hvis Jordlod udgjør mindre end 1 Td. Hartkorn, Boelsteder, som have en Jordlod paa 1 Td. Hartkorn eller noget over, og Gaarde, som have en betydelig større Jordlod paa flere Tdr. Hartkorn.

(506) Under vor nysafdøde faderligsindede Konges

lange Styrelse er der fleet faare meget for Landbovesenets Fremme ved Forordningerne om Fællesskabets Ophævelse og Jordernes Udskiftning, saa at nu enhver kan dyrke sin egen Jord efter bedste Skjønne, om Bondens Beskyttelse mod vilkaarlige Godbejere, om nøjere Bestemmelser af Hoveri og Tiendeafgift, om skadeligt Vands Afledning, om Hegnene omkring Markene, om Sygdomme hos Kreaturene, m. m. Men den vigtigste Forordning er dog den af 20de Juni 1788 om **Stavnshæbaandets Løsning**, hvorved Bønderne fritoges for den haarde Forpligtelse at skulle blive ved det Gods, hvor de vare fødte; thi nu kunne de prøve deres Lykke hele Landet over, hvor de ville. — Til Landbovesenets Opkomst virker ogsaa Selskaber af midlære Medborgere, saasom ved Premiepløjninger, ved Uddeling af fortrinligt Frø, Gaver eller Udlaan af de bedste Redskaber, Pængelaan, v. s. v., f. Ex. det store Landhusholdningselskab i Kjøbenhavn, de mindre i Sorø, Præsto og Nænderø Amt, det lollandste Industriselskab, foruden flere, og 307 1000 31100 10000 (507). De Produkter, som vindes ved Landbovesenet, frembringes egentlig ved Naturens levende Kræfter selv under Himlens Velsignelse og Varetægt, thi de henhøre til de organiske eller levende Ting (308). Disse Kræfter gjøre, at Værter og Dyr fremkomme og trives, og Landmandens Hverv er det især at forberede deres rette Fremvært, f. Ex. ved at pløje og saae, ved at vælge de rette Tillægsdyr, ved at røgte og påsse enhver Ting efter sin Natur, v. s. fr. Underledes forholder det sig med de døde Produkters Bearbejdelse, og disses mangfoldigste Forædling, Forandring og Sammensætning til ganske nye Ting udgjør derfor den anden Hovedbeskjæftigelse for et Lands Indbyggere. De som give sig af hermed ere **Håndværkere**, **Fabrikantere**, og overhovedet enhver, som lægger sig efter **Industri** eller **Kunst**. Et Tredie er endnu alle disse Produkters og deres Materialiers Salg og Kjøb, Forsendelse og Bevarelse m. v., hvilken Hovedforretning er **Kjøbmændens**; og **Handelen** er derfor, ved Siden af selve Landbovesenet og al Slags Kunstfrembringelse, ligesaa Hjulet

og Hestefloen indtil den fineste Klædesort og det kunstigste Uhrværk, en tredie Hovedbeskæftigelse for et Lands Indbyggere.

De som henhøre under de to sidste Klasser, eller delve disse to Hovednæringsveje, boe sædvanlig sammen med hinanden i Byerne, og de kaldes som saadanne Byernes Børgere. Rigtignok boer der ogsaa en stor Mængde Håndværkere ude paa Landet, s. Ex. Bøvere, Smede, Skomagere og Skræddere, Tømmermænd og Hjulmænd, foruden Slagtere, Bagere o. fl., men det er dog især kun dem, hvis Forretning er simplest eller hvis daglige Hjælp er nødvendigst. Ligeledes findes der vigtige Værker og Fabrikker paa Landet, men det er dog især saadanne, som drage Nytte af de lokale Forhold, s. af Stedets Carighed. De fleste andre, som have en sammensat Besdrift eller frembringe finere og kunstigere Ting eller ikke have deres fleste Kunder blandt Landmændene, boe dog især i Byerne. Om Kjøbmændene gjælder dette endnu langt mere, hvorfor ogsaa Byerne efter dem kaldes Kjøbsteder. Saadanne Børgere ere s. Ex. Kobbersmede, Kleinsmede, Stovsmede, Guldsmede, Ankersmede, Tøjsmede, Klingesmede, Snekere, Drejere, Børstebindere, Rebslagere, Muurmestere, Tømmermestere, Skibsbyggere, Farvere, Håndstemagere, Guldtrækkere, Bogbindere, Sadelmagere, Skippere, Uhrmagere, Væinhandlere, Boghandlere, Meelhandlere, Tråadhandlere, Blikkenslagere, Pøssementmagere, Naalemagere, Mechanikere, Bøssemagere, Gjortlere, Malere, Instrumentmagere, Sværdfagere, Jernstøbere, Klokkestøbere, Strompebøvere, Klædefabrikantere, Sæbesydere, Fiskeblodere, Plattenslagere, Spøremagere, Randsstøbere, Rammagere, Tæpetmagere, Bomuldstøffefabrikantere, Hattemagere, Buntmagere, Vognmænd, Hyrskudste, Lysestøbere, Møllere, Bødkere, Spekhølere, Døerskærere, Tobakksfabrikører, Sukkerraffinadører, Pottemagere, Glasmestere, o. fl. (514).

At nævne de Ting, som enhver saadan Kjøbstedmand giver sig af med, vilde blive altfor vidtløftigt og tildeels ganske ulorstaeligt. (Hvorfor det?) Som

Exempel kan her læses hvad en Isenkræmmer handler med, som er: Bordknive og Gafler, Brødknive, Penne- Barbeer- og Foldeknive, fine og ordinaire Saxe, Malmhaner, Støvlesinker, Fyrstaal, Skøjter, couleurt Papiir, Knapper, Tobaksdaaser, hollandske Malerpensler, Regnetavler, Kamme, Pidske, Stokke, Kjøre- og Ridestænger, Sporer, Stigbøjler, lakerede og fortinnede Seletøjer, Spænder, File og Raspe, Høvljern, Huggejern, Savblade, Skov- og Langsaxe, Lysesaxe, Gardinbøjler og Skruer, Skeer, Ildtøjer, Dørgreb og Dørbeslag, Spøttebakker, Ildtænger og Skuffer, Jerngryder, Uhrkjeder og Signeter, Hamre, Billeder, Öxer, Börster, Støve- og Fejekoste, Messing-Lyseplader, Holzskruer, Søm, Jerntraad, Laase, Hængsler, Bore, Pibehoveder, Brevtasker, Præsenterbakker, Guld- og Sølvtræsser, Kasketskygger, Blyantspennne, Vægtskaale, Claveerstrænge, Skomagerspaan, Pappapiir, Spaanæsker, Kaffemøller, Spader, Selefjedre, Leer og Skæreknive, Grimetøjer, Sabelklinger, Pistoler, Violiner, Spejle, Perler, Leer- og Blyants-Digler, Hvalrostænder, Legetøj, m. v.

(508) De Fabrikker og andre lignende større Indretninger, som findes i vore danske Byer, ere især: Tobaksfabrikker temmelig hyppigt, f. Ex. i Flensborg et Par Sæse, Sæbesyderier, i Flensborg og især i Kjøbenhavn, Garverier, f. Ex. i Kjøbenhavn og Svendborg, Sukker raffinaderier, i Kjøbenhavn og Flensborg, Pianoforte eller Klaveerfabrikker, i Kjøbenhavn og Slagelse, Twists eller Bomuldstøjsfabrikker, i Kjøbenhavn, Viborg og Christiansfeldt, simplere Tøjer's Forarbejdelse, i Ribe (det saakaldte Riber-Tøj), Skibsværfter, i Kjøbenhavn, Svendborg, Trøense paa Laasinge, Apenrade, Flensborg, Raskov, o. fl. St., Bogdugsfabrikker i Kbhvn., Mechaniske Værksteder i Kbhvn., Sejldugs- og Drejelsvæveri i Kbhvn., et stort Etablissement for Riisaffalning, Kornmaling og Skibsbrøds Baging i Kbhvn.; Olie- og Jernstøberier i flere Byer; Strømpe-, Karte-, Eichorie-, Stivelse-, Bogn- og Fajancefabrikker samt Hørsvingerier og Lysestøberier i nogle enkelte. Brændeviinsbrønderier og Ølbryggerier næsten overalt, Bogtryk-

ferier i alle større Stæder. Hele denne Fabrikflid er i Opving og Tiltagende i Samling med tidligere Tider, men straaer i sig selv endnu langt tilbage. De vigtigste Fabrikstæder ere Kjøbenhavn, Roeskilde, Odense, Svendborg og dens Omegn, Viborg, Randers, Aarhus, Horsens og Vejle, samt næsten alle fiesvigiske Byer, hvorfor ogsaa samtlige disse Stæder ere i Opkomst.

Uf Haandværkere findes, foruden de ganske uundværlige, s. Ex. Handfemagere i Kjøbenhavn, Randers, Odense og Christiansfeldt, Uhrmagere i Ronne og Svandike, hvis store Stueuhre ere fortræffelige, Meubelfnedkere i Kjøbenhavn og Odense, Naalemagere i Kjøbenhavn, o. fl. a.

(509). Men vi læste nylig, at der er vigtige, og maaffet de vigtigste, Fabrikker, som hos os ligge ude paa Landet og ikke i Byen. I Almindelighed have saadanne den Fordeel, at de løse Arbejderen Løn er ringere end i Staden, at der er mindre Lejlighed for de faste Arbejdere i den større Ensomhed til at spille Tid og Penge og Fabrikherren saaledes i Fritiden kan have mere Oje med dem, at der er større Plads at raade over til at indrette alt paa det beqvemeste, at Landlusten er sundere, o. s. fr. Men der gives ogsaa flere særegne Grunde til deres Anlæggelse. Saaledes kunne I let begribe, kjære Børn! hvorfor Teglblanderier og Kalkbrænderier ligge paa Landet. Uf de første findes især mange i Jyllands vestlige Egne, hvor man altid bygger af Steen, og i Egnen omkring Flensborg. Uf de sidste findes der flere rundt om i Landet, hvor Kalkbrud haves, især ved Daugbjerg og Møndsted, hvor Stenen brydes i underjordiske Gange, flere hundrede Alen lange.

Ved Flensborg Fjord findes alene ved Egersund 14 Teglværker, desuden 4 ved Iller og 1 paa Rennberg, det største i hele Landet. Dette tilhører Agent Dithmer, er i udmærket Drift og kan være en Spore for mangen Mand til Elstertanke og Anstrengelse, da man seer, hvad der kan udrettes der ved. Her fabrikeres nu, foruden de sædvanlige Ting,

graa Tagstene, alle Slags Fliser, Klinker, ligesaa gode som de hollandske, Krybbe-stene, Vandledningsstene, Filtreerestene, Gesimsstene, flere Slags Ornamente, o. a. m.

I Ringkjøbing Amt findes for Tiden ikke færre end 245 Teglovne, som i Aaret 1839 brændte 3,155,000 Stykker Muursteen, 40,000 Tagsteen, o. m. a.

En anden vigtig Grund til Fabrik anlæg udenfor Staden er Nemheden i at drive Bærernes større Hjul med Vand, naar de anlægges ved Aaer. Af saadanne er fremfor alle mærkelig den lille Fabrikby Frederiksværk ved Arresøens Udløb i Isefjorden. Her forfærdiges alle Slags Vaaben, Kanoner, Krudt og lignende; endvidere Værktøj, f. Ex. Øer, Hamre, Knibtænger, Spærhorn, Fladtænger, Bore, Muffertter, Skruestikker, o. m.; fremdeles Jernstøj, f. Ex. Gryder, Kasseroller, Rister, Pander, Tagvinduer, o. m.; ogsaa alle Slags Knive, f. Ex. gode Pennknive, Foldknive, Bordknive, Napknive og Skæreknive, samt Uldfaxe o. m.; endelig alle Sorter Ugerdykningsredskaber, saasom Skuffe-Planer og andre Plove, Exstirpatorer, Brakharver, Rundharver, Tromler, Vandsnekker og Paternosterværk, og Ugerdykningsmaskiner, saasom Tærstevæske- og Hakkelsemaskiner, Kjerner, Kartoffelstærtere og vaskere, Hørbryde- og Skjætemaskiner m. m. Desuden findes her et Baltseværk for Kobber og Zink. — Endvidere Hellebøl norden for Helsingør, med Geværfabrikker, Spinderiet og Blegieret; Ulsørod Klædefabrik ved Hirschholm, Brede Klædefabrik, Orholms og Nymølle Papirfabrikker og Raadvadskans Isekræmfabrik ved Mølleaaen norden for Kjøbenhavn.

I Sylland ligger Bruunshaab, en fortrinlig Klædefabrik ved Viborg, og Grejs Mølle, en stor Klædefabrik i en Dal bagved Vejle; Skibet eller sædvanligen Haraldshjærs Køltermølle, i samme Egn. — Christiansdal er en Olie-Stamp- og Slibe-Mølle ved Haderslevsfjord, og Bau et udmærket Hammerværk ved Flensborgsfjord. Flere Olie-møller ved Flensborg, f. Ex. Christiansens og Frederiksens fortjene ogsaa Opmærksomhed.

En tredje Grund er Nærheden af Tørvemoser, naar Fabrikken drives ved Ild eller Damp. Saaledes ligger det store Holmegaards Glasværk tæt ved en Mose i Syd-sjælland, og Dresfens meget store Papirfabrik, Strandmøllen kaldet, nordfor Hovedstaden, forener i sin Beliggenhed ved Øresund, ved flere Tørvemoser og ved Mølle- eller Lyngby-Møens Udlob, flere Fordele. Overhovedet maatte det ønskes, at der snart maatte blive anlagt flere Slags Værker omkring ved Landets store Tørvemoser, og saaledes dette Materiale afbenyttet ganske anderledes end tilførn. Udskilligt Nøre i Landet i den seneste Tid lader maastee haabe dette Fremskridt.

Men det er ikke blot det Ny, man skal have for Øje; ligesaa vigtig er det Eldres eller Nærværendes hensigtsmæssige Forbedring. Saaledes kan det ikke nægtes, at Brændevinsbrændere, Garvere, Pottemagere og flere andre Professioner i vore Kjøbsteder endnu staae tilbage. I Flensborg s. Ex. brændes en stor Mængde slet Brændevin, hvorimod der kommer fortrinlige Vare fra Bomme-lund, et Landbrænderi i samme Provinds. Smedkerne derimod ere ret fremmelige; ligeledes have mange Bøvere lært at væve langt bedre af Kjøngs store Fabrik nede i Sydsjælland. Denne Betragtning gjælder ogsaa om de Ting, som visse Steder forarbejdes af Almuen, om de uldne Vare fra Hammerum Herred, der bindes saa løst, og selv de ypperlige Iydepotter fra Thorstrup; ogsaa kunde s. Ex. Træskofsniderne i Hobro, Marhuus og Vejleegnen lægge sig efter at frembringe flere Slags Trævare, og at forarbejde Skoene efter snildere Mønstre. Væredsvævnin-gen har derimod forbedret sig meget, efter at Væredshal-ler, hvor det gode Væred haltes, eller mærkes, ere blevne oprettede i Randers og fl. a. Steder.

(510) I Thorstrup, Horne og mange flere Sogne paa Heden ved Varde forkædiges de sorte Gryder eller Leerkar, som ere bekjendte under Navn af Jyde-potter. Det er ellers Qvinderne, som forarbejde disse Kar, og Mændfolkene have kom med Opgravningen

og al Kjørselen at gjøre. En egen Sort Tyende ere derfor Grydepigerne.

Leret er en Slags fint Blaaleer, som opgraves der paa Egnen, og dets Tilberedelse er følgende. Det blandes først med fint meget rensed Sand, og altes saa paa Gulvet med Vand; dette maa gjøres med de bare Födder, hvilket er et meget strengt Arbejde. Derpaa slaaes Massen op, ligesom man slaar Brød op, i Skikkelse af en tyk Greenstump og efter det vordende Kars forskjellige Størrelse, hvorpaa dette — uden noget Redskabs Hjælp — gjøres op, som de kalde det, eller dannes. Dette gaar meget rask, og en flink Arbejderske skal kunne opgjøre et par hundrede Kar paa en Dag. Derefter taanes Karret, det vil sige, at det bankes rundt omkring med en lille Steen, for at faae den rette Skik, hvorved tillige Been og Hanker paasættes; det sættes derpaa til Törre i Vinden, som skeer i et par Timer, men naar det for Vejrets Skyld maa törres inde, medgaar flere Dage.

Naar Karrene ere törre, overstryges de med en tynd Dej af det allerfineste Leer, hvilket hedder, at de smidtes, hvorefter de komme i Brandhuset. Dette er en Fordybning i Jorden, i hvis Bund ligger endeel antændt Törv, men i hvis Overdeel der er lagt Stænger, som Karrene kunne staae paa, for at gjennemvarmes af Røgen. I Begyndelsen er Ilden ganske svag, men den forstærkes i 4 -5 Dage saaledes, at Karrene blive saa hede, at de næppe kunne bæres med Hænderne. Strax efter blive de glasede og strøgne med en glat Flintesteen, saa at de korte Streger, man seer paa Overfladen, fremkomme.

Endeligen blive de brændte paa følgende Maade. I en Dynge Sand ude paa Marken sættes Karrene i Runddele uden om hinanden med Bundn i vejret. De mindre, saasom Kakkelovnsrör, Pander, Urtepotter, Kaffekander o. s. v., sættes under de større, og det Hele bedækkes overalt med god Sandtörv. Denne Hob eller Ildpöt, som den kaldes, stikkes der nu Ild i. Qvinderne gaar bestandig med Jernforke omkring Pötten, for at pirre op i Ilden og forfare, om Karrene have nok; og det kan da have noget ganske Underligt ved sig, naar man om Aftentide kjører gennem Egnen, og seer disse idelige Baal, de tykke Røgskyer og de mørke Qvinder med deres

Forke, lede og slemme, som de see ud af deres Gjærning.

En stor Deel af Jydekarrene udskibes i Hjerting til Hamborg og Kjöbenhavn; andre föres paa Axelen rundt i Landet og til Tydskland.

(511) Imellem Ribe og Tönder udgjör Knipleriet flere tusinde Fruentimmers Hovedsyssel; mange forrette endog aldeles intet andet hele Aaret igjennem, og disse ere naturligviis de dueligste i Faget.

Denne Industrigreen afgiver Opholdet for adskillige hundrede Husmændsfamilier, der uden Knipleriet vilde have ondt ved at slaae sig igjennem, da der i Almindelighed ingen Jordlod er til deres Huse. Mangfoldige Piger sidde paa egen Haand, som det kaldes, og kniple. Mange af disse Kniplersker have bragt det til en høj Grad af Kunstfærdighed, og det Produkt, der kommer fra deres Hænder, kan maale sig med det bedste af det Slags fra Udlandet. De arbejde for Kniplingskjöbmændenes Regning, efter de Mönstre, som leveres dem, og som hos flere aldrig omskiftes. Saaledes var der en Kone i Ballum, som i 40 Aar kniplede efter et og samme Mönster ikkun $\frac{1}{2}$ Tomme bredt, og dog derved opdrog sine to Börn. De faae Traaden, som kommer fra Udlandet, frit leveret; men Kjöbmændene gaae af med Fordelen, og mange af disse ere blevne rige. Den afdöde Fabrikör Thamsen f. Ex. skal have havt ikke mindre end 1500 i sin Tjeneste. Kniplingerne sælges af omrejsende Kræmmere overalt i Födlandet, samt i Nordtydskland. Mange forsendes ogsaa til Norge og især til Rusland.

(512) Sönden for Viborg i Hamrum, Lysgaard og flere Herreder, bindes uldne Vare, saasom Strømper, Tröjer, Huer og deslige.

Allerede i 6—7de Aar begynde smaa Piger og Drengene at strikke, og blive siden stadig ved som Vöxnene; hvorfor de fleste altid gaae med en Messing- eller Staaltraadshank til Strikkekrog, der sidder over det venstre Ærmegab. Folk der strikker om Sommeren, naar de gaae Ærinder eller rögte Qvæg, gjøre Rejser, o. s. v. Om Vinteren sidder man sammen i Bindestuen, paa de bestemte Steder, hvor en halv eller heel Snees Mennesker samles rundt om et Bord, hvorover hænger en fælles Tranlampe. Her

binder man nu omkøps under Snak og Spøg; ofte forlyster ogsaa en Sanger det travle Selskab. Man arbejder til Midnat, undertiden endogsaa længere. En flink Binder eller Binderske kan paa en Vinteraften binde en Mandsstrømpe indtil Hælen, og naar hele Dagen anvendes, to hele Par paa tre Dage. Et Par Sokker om Dagen er dem en smal Sag.

Det færdige Tøj sælges til Hosekræmmerne, eller Strømpehandlerne, som de hellere ville hedde, blandt Nabolavets Gaardbrugere, der saa afsætte dem deels til Kjøbenhavn og Helsingør, deels ogsaa til Hamborg. Disse ere, som Kniplingskjøbmændene, oftest velhavende, hvorimod Bindernes Fortjeneste kun er ringe. I den sidste Tid har dog Bindetøjet fundet en stigende Afsætning til Udlandet ved Anlæggelsen af en Fabrik der i Egnen, som forskjønner Tøjets Udseende ved Opkradsning, Presning, Farvning, o. s. v. (og hvorved det kun maa beklages, at ikke en indenlandsk Mand er falden paa denne snilde Forbedring), saa at der er kommen fornyet Liv i denne Industri. I Sammenligning med den ækle Skik at strække sig paa Bænkene, eller endnu værre at svire og sværme, fortjener den især megen Ros.

(513) Til gavnlig Huøflid og Ulmue-Industri kan ogsaa regnes Børningen paa Sletten i Fyen, Hatte- og Kurvesletningen paa Langeland, Saltkogeriet samt Tørvefulsbrænding i Syllands Vestereg, Kulsvieriet i de Frederiksborgske Skovdistrikter, Smedning af fortrinlige Leer og Skærelnive i Andsager ved Bårde, Blegdamme-
ne ved Esromsø, o. lign. Paa den ene Side er det meget at ønske, at mange Egne i Landet maatte, efter disse Exempler, oplede eller vælge sig en Industrigren at lægge Bind paa, og derved lære reent at underkue Læd-
hed og Drivelyst, og gvaale Trangen til daarlige Forlystelser; men paa den anden maa man ligesaa ivrigen haabe, at flige vindskibelige og agtværdige Landsmænd ville søge og benytte enhver Oplysning om deres Arbejdes Lettelse og Forædling til deres egen og Landets fælles Gavn. Saaledes have f. Ex. Dvinderne i Ribeamt klogelig lært af Christianøsfelderne at forbedre deres Tøsel, eller Hver-
garn.

(514) Fabrikker og Haandværk trives saaledes efter Omstændighederne baade paa Landet og i Byerne. Men derimod: ligesom Landmanden nødvendigviis hører hjemme paa Landet alene, saaledes har **Handel** og **Skibsfart** nødvendigviis sit Hjem alene i Byen og Søstaden. Men i Danmark ere saagodtsom alle Byer tillige Søstæder. En enkelt lille Kræmmer eller Kroholder kan vel bestaae ude paa Landet, men den egentlige Kjøbmand maa dog boe i Staden, hvor alle Sælgende og Kjøbende have Ven-
de og strømme sammen. I de store Byer ere Kjøbmændene deelte i Grosserere, som alene handle med større Varespartier og ingen Butik holde, og Detailhandlere, som holde aaben Bod, f. Ex. Silke- og Klæde-Kræmmere, Isenkrammere, Høkræmmere, Urtekrammere, o. m. a.; men i de mindre er det samme Kjøbmand, som driver begge Næringsveje, ja de have ofte et Brænderi eller andet industrielt Anlæg tillige.

(515) En vigtig Indretning til Handelens Fremme ere de forskjellige Markeder, som til bestemte Tider holdes rundt om i Landet, saasom Heste-, Dvæg-, Kram- og Uld-Markeder. F. Ex. Store-Mandags-Marked i Hølstebro i Begyndelsen af Oktober, for Dvæg, Hestemarkederne i Skive og Randers, Uldmarkedet i Kallundborg i Juni, Lundenmarkedet i Byen Gjelleruplund ved Viborg i September, for allehaande Ting, hvor Bøstær og Østerboere mødes, Egeskovsmarked i Fyen, d. 23de Septbr., for Korn, Fødevarer, Boghvedegræs, Kramvare, m. m.; hvor besægt dette sidste er, kan sees deraf, at Dens Landpriser for en stor Deel rette sig efter de her bestemte, og at det er bleven et Mundheld i Fyen at sige: "sees vi ikke for, saa sees vi til Egeskovs Marked." Ogsaa have Markeder, f. Ex. i Kolding og Ringkjøbing, hvor Tjenestefolk af begge Kjøn komme for at fæstes til Markarbejde, Havfiskeri, o. lign.

(516) Skibsfarten drives deels indbyrdes paa de enkelte Provindser, deels paa Vilandene i Nordhavet og de vestindiske Kolonier ved Amerika, deels paa Norge, Engelland, Sverrig og de østersøiske Lande, paa Landene

omkring Middelhavet, samt paa Frankrig, begge Indier og Amerika. Landet ejer omtrent tre tusinde Skibe, hvoraf Kjøbenhavn ejer meer end 200 større, Altona 150, store og smaa, Svendborg et Hundrede Stykker, Flensborg ligeledes, Byerne paa Væst over to Hundrede, Den Føhr over halvhundrede, Aarhus og Rønne ligeledes, Apenrade henimod, o. s. fr. — Søfarten fremmes naturligviis ved gode Havne. En ypperlig Havn har Kjøbenhavn, der egentlig er det aflukkede Hav imellem Sjælland og Amager; Flensborgs og Kiøls Havne ere dybe, sikke og rummelige; dybe ere ogsaa Apenrades, Eckernfördes, Sønderborgs, Nyborgs og Kallundborgs Havne. Disse kunne alle modtage Linieskibe. Men flere Havne trænge til samme Hovedforbedring som Frederikshavns, Vejles og Helsingørs have faaet. Roms Havn, Ebeltoft Bugt, Vejlefjord, Kyholm og Christianss Havne, m. fl., kunne modtage Fregatter. Ribe maa lade sig nøje med Ankerpladsene Skjogum og Hjeldsstrand hvad egentlige Skibe angaaer, Maribo med Udskibningsstedet Bandholm, 1 Mil derfra, o. s. fr.

Til Søfartens Betryggelse i mørke Nætter ere Fyr anbragte paa de farligste Steder af Kysterne, og endnu flere ville blive det. Især findes de paa Vejen fra Nordsoen til Østersøen. Paa Sjællands Nordspids staaer saaledes et over Vandspejlet 67 Fod højt Fyr paa et Taarn, hvis Lampeblink kunne sees gode tre Mil ude i Havet. Dernæst er et 42 Fod højt Fyr paa Hirtsholmen. Norden for Læsø Grunde ligger dernæst Grunden Trindelen, hvor en Skonnert ligger for Anker, saalange Narstiden tillader det; om Natten tænder den et Lampefyrt omkring Ugtermasten, om Dagen hejser den et rødt Flag paa Fortoppen, og i taaget Vejr ringes jævnlig med en Klokke. Paa Anholt brænde to Fyr, 119 og 63 Fod høje. Ved Nallehoved, noget før Øresund begynder, staae tvende Taarne med Fyr, 143 og 95 Fod høje over Havfladen, og i Sundet brænder der Fyr paa et af Kronborgs Taarne, 107 Fod over Havfladen, paa Batteriet Tre Kroner uden-

for Kjøbenhavn, paa Dragør Fyrskib og paa Stevns Klint.

Paa Sjællands østligste i Kattegat udsfydende Punt, kaldet Fornæs, staaer et Taarn med et 67 Fod højt Fyr, der kan sees $3\frac{1}{2}$ Mil ude i Havet. Fyr brænde fremdeles ved Bülk og Frederikøort, begge paa den danske Side af Kielerfjord, paa Langelands og Falsters Eudpynter, i flere besøgte Havn, o. a. St. Et 272 Fod over Vand-spejlet højt Fyr paa Hammeren paa Bornholm kan sees hele 6 Mil ude i Havet.

Til Besledning for de Søfarende tjene de paa flere Grunde udlagte Bøjer og Bagerer (de første en Tonde eller andet svømmende Mærke; de andre en tjæret Etang, en halv Snees Alen lang, med Riiskoste i Toppen), s. Ex. ved Indsejlingen til Ringkjøbing Fjord og Uggerkanal, hvor Grundene formedelst Bundsandets Bevægelighed jævnlig styde sig fra Sted til Sted. Paa Sjælderøddes høje Brink staaer en sortmalet Tonde paa en Pæl, for at advare mod den farlige Grund Trindelen, og foruden dette Dagmærke svømmer en rød Tonde over Grunden, 1 Mil fra Fyrtaarnet. Andre Dagmærker ere s. Ex. ved Hirtsholmen et 22 Fod højt hvidmalet Taarn paa Steendyngen Nordre-Rønner, paa Søndre-Rønner ved Lesø en 20 Fod høj Jernstolpe med hvidmalet Top, o. fl. — Endelig ere paa alle vigtige Punkter Lodser ansatte, der maa kunne udenad hver Steen paa Havets Bund i deres Farvande, Strømmenes Lob og Landfjendingerne, 3; Taarne, Træer, Bakker, o. a. L. i Land, og paa Forlangende skulle komme Skibene til Hjælp ved Indsejlingerne, i Havsnød, o. s. v.

Da hiin Sejladss fra Nordsøen til Østersøen er meget besværlig og ofte farlig, saa har Kongen i Aarene 1777 — 89 ladet grave en 6 Mils Kanal, som forener Ejderen ved Rendsborg med Østersøens Bunde i Kielerfjord; og da Ejderen løber ved Tønningen ud i Nordsøen, saa kunne nu de Skibe, som finde det beqvemt og ikke ere for store, undgaae Farten omkring hele Halsøen. Langsmed Kanalen ere der Beje, paa hvilke de Heste gaae, som

trække Skibene. Ut Planen bifaldtes, sees deraf, at i det 1ste Aar 56 Skibe passerede denne Kanal, i det 5te 563, i det 8de 1137 og i det 10de 2248, og at der siden stedse gaaer et Par Tusinde Skibe aarligen igjennem den. Ved Ejdermunden ligger et Fyrskib ligesom hiint ved Lesø.

Paa somme danske Smaaøer er Skibsfart saa almindelig, f. Ex. blandt Fannikerne og de andre Beboere af Øerne i Vesterhavet, at Ovinderne dyrke Jorden, medens Mændene fare. Det samme skeer paa Lesø, medens Mændene fiske. Saare flinke og driftige Søfolk ere ogsaa Eroboerne, dog enhver anden dansk Søgut iøvrigt ufortalt.

(517) Meget vigtig for Handelen som for al anden Færdsel og Meddelelse er den regelmæssige Postgang, hvorved man visse Dage i Ugen kan modtage og affende Breve og Pakker hele Landet over. I flere Retninger, som hedde Router, gaae ogsaa Postvogne, hvoraf de store luffede kaldes Diligencer, som føre de Rejsende hvorhen de ønske det.

(518) Denne Fædrelandets Tilstand lader saaledes haab om, at dets Indbyggere ville kunne gaae frem i Velstand og i Ryddelsen af de Goder, som denne skjenker. Det tegner i det Hele godt. Men alligevel er saadan jordist Binding i sig selv kun af liden Værd, naar ikke Folket tillige gjør Fremgang i gode Sæder, reen christen Tro og sand Oplysning. Med Tak maa det derfor paa skjønnest, at vore Konger af den oldenborgske Stamme stedse have draget Omsorg for, at deres Undersaatter skulde blive deelagtige i disse højeste og vigtigste Goder.

De store Anstalter, ved hvilke der sørges for en Nations aandelige Velstand, ere fornemmelig Kirker og Skoler, samt de med dem forbundne Indretninger. Det er da en Guds Lykke for os Danske, at Frederik I og Christian III i sin Tid yndede Morten Luthers modige Foretagende at aflaste Paven og Papismens skammelige Uag; derfor prædikes nu hver Søndag den rensede evangeliske Lære i vore Kirker. Men de fleste af disse mærke-

lige Bygninger ere forresten langt ældre end Reformatio-
nen, og skyldte de fremfarne Fædres Gudsfrugt og fromme
Iver deres Tilblivelse. I ethvert Sogn, paa Landet som
i Byen, staaer Guds Huus, hvor hans Ord er at høre.
Den første Kirke, som byggedes i Danmark, var den i
Hedeby ved Elien, næsten for 1000 Aar siden. Byen
gik senere til Grunde, og Kirken, nu kaldet Hædeby, om-
byggedes siden af Kamp, som den nu er. Men de tre
mærkeligste ere de gamle Domkirker i Ribe, Aarhus og
Roskilde. Den første er skønnest udenpaa; den anden er
vakker og regelmæssig baade inden og uden, og er tillige
den største, da den er 7 Alen længer end Roskilde
Domkirke, men denne sidste er dog den skønneste in-
deni, den højtideligste og meest opløstende. Den har til-
lige, ved Indgangen, to Tårne med Spir. Her ere
mangfoldige kongelige Personer begravne, baade meget
gamle, som Harald Blaatand, Svend Estrithsen og Dron-
ning Margrethe, og yngre, som Christian III, Fredrik II,
Christian IV, Frederik VI, og m. a. Flere af dem have
skjønne Gravminder. Men Roskilde By var ogsaa i
hele Middelalderen Danmarks Hovedstad og Kongeresi-
dens, og mange Gange større end den nu er.

Andre mærkelige Kirker er den forrige Klosterkirke
i Sorø, smuk og rummelig, hvor den store Biskop Abfa-
lon og Danmarks Gjenføder, den snilde Baldemar Utter-
dag, ligge begravne; Ringsted Kirke, hvor Landets berom-
meligste Kongeslægt, Knud Lavard og hans Uetlinge, med
fl. a. hvile under ganske simple Ligstene. Store og ret
smukke ere ogsaa St. Knuds Kirke i Odense, St. Niko-
lai i Nakflov og Domkirken i Slævig, foruden fl. a.
I Umindelighed bør man, naar man besøger en fremmed
By, ikke forglemme at besøge Kirken; thi ofte gjemme dis-
se gamle ærværdige Huse en eller anden Gjenstand, som
det vil glæde en Fædrelandsven at bevare Erindringen
om. I Vestervig i Thy og Borglum i Vendsyssel staae
saaledes endnu to gamle Klosterkirker, som ere anseeligere
end de fleste Kjøbstædkirker her i Landet.

(519) Af lignende Oprindelse med Kirkerne ere de

findes, findes mangfoldige ikke blot i Kjøbstæderne, men ogsaa omkring paa Landet.

(520) For de Danstes Oplærelse har Regjeringen baade tidligere saavel som i vore Dage gjort særdeles meget; for den, som alligevel er uvidende, gives der da ingen Undskyldning, og han maa tage Skade for Hjemgjæld. I alle Sogne, i Kjøbstæder som Landsbyer, findes Skoler, hvor Ungdommen uden Betaling undervises i Christendommens Lære og i Læsning, Skrivning, Regning og Sang; men den, som her spiller sin Ungdoms velsignede Tid, han bliver aldrig siden til et rigtigt Menneſke. Flere Steder læres tillige Geografi, Historie og anden gavnlig Videnskab; sommesteder lære Haandværksdrengene at tegne og maale, andre Steder unge Somænd hvad der hører til Søfarten, o. s. fr. — For de højere Stænder høves de saakaldte lærde Skoler i de større Kjøbstæder, hvor de ere Disciple, eller Lærlinge, som siden skulle være Statens Embedsmænd eller forestaae en og anden stor Bedrift, hvortil mere end almindelige Kundskaber udfordres. Sorø Akademi og Herlufsholms Skole, begge i Sjælland, skaffe tillige Disciplene Bopæl, Kost og Pleje.

Desuden maa alle Børn i en modnere Alder gaae til Præsten, for fuldstændig at lære Religionens Bud og trøsterige Sandheder at kjende, hvorefter de ved Confirmationen aflægge Prøve paa deres Kundskab, og optages saa til Medlemmer af Menigheden.

Alligevel ere der mange Egne i Jylland, hvor Børnene have saa langt til Skole, at man maa ønske, at noget Lignende med Nedenstaaende ofte hændes:

En Rejsende kjørte en mørk Vinteraften over Heden og havde det Uheld at følge en tilsneet Agerreen, som han antog for Vejsporet. Da han mærkede sin Fejltagelse og vilde vende om, opdagede han et Lys, der snart blussede op med stor Klarhed, snart skinnede svagere. Han fandt ved dets Vejledning et Huus, hvor en lille Hund længe gjorde ham Indgangen stridig, men dog endelig veg til-

side, da en Stemme fra det nærmeste Værelse tystede paa den. Ved at aabne Stuédøren fandt den Rejsende en heel Familie siddende om et Arnested; det var dettes Lysklyne (en hvidagtig Slags Törv fra Bunden af Moserne), som Faderen jævnlig ragede op i, der frembragte hiint opblussende Skin og erstattede Folkene Mangelen af andet Lys.

Moderen og Dötrene spandt, den ældste Sön udregnede paa Tavlen et ham foresat Stykke, og den næstældste forelæste af en Bog, der laae paa Faderens Skjöd, medens de mindre Börn og Fruentimmerne med Opmærksomhed hörde til. En gammel 90aarig Bedstefader, som sad i en Lænestol med snoet Halmsæde, bankede sagte sin Pibe ud, og havde endnu et velbehageligt Smil over sit ærværdige Aasyn. Den Fremmede vidste ikke, om Indholdet af det Læste eller Sönnesönns Færdighed havde frembragt dette Smil; imidlertid fik han Drengen snart til at blive ved, og studsede virkelig over den Tydelighed og Sikkerhed, hvormed han læste. "Vi have langt til Skole," sagde Peder Kidholm, som var Mandens Navn, "derfor underviste min Fader mig, og jeg underviser nu igjen mine Börn."

Da den Rejsende havde bevidnet sin Tilfredshed over Börnenes Fremgang og faaet den rette Vej at vide, fortsatte han sin Rejse med det Önske, at der om mangt et Arnested i vort kjære Danmark maatte samle sig en saa skyldfri og lykkelig Kreds, som den han nu forlod. (En viss Sön glæder sin Fader, Sal. Drdsp. 10, 1.)

Meget vigtige Skoler ere ogsaa de Seminarier, hvor unge Menneſker oplæres til at blive Skolelærere i Landets almindelige Skoler. Navnene paa disse 4 Seminarier kunne I læse paa Kaartet.

Endelig have de saare vigtige Højskoler i Kjøbenhavn. Disse ere: 1) Universitetet, hvor Studenterne, vorne unge Menneſker, der ere blevne underviste i de lærde Skoler, forberedes til at blive Præster, Læger, Dommere, Lærere, Øvrighedspersoner, m. m. 2) De militaire Akademier og Skoler, hvor Cadetter, Officerer og Underofficerer undervises i Krigsvidenskaberne og andre vigtige Kundskaber og Øvelser. 3) Det polytechniske In-

stitut, hvor flinke unge Haandværkere, saavel som enhver, der ellers er duelig dertil (f. Ex. baade Studenter og Of-
ficerer), oplæres i mange mindre bekjendte Indsigter og
Færdigheder, men fornemmelig i den bedste Anvendelse af
alle de utallige Stoffer, Instrumenter, Maskiner og Be-
regninger, der bruges i Værksteder og Fabrikker, saasom
til Farvning, Brygning og Garvning, til Metallers Be-
arbejdelse og Maskiners Opbyggelse, til de raa Produkters
Forædling, o. s. v. 4) Kunstakademiet, hvor flere hun-
drede Læredrenge og Svende undervises i al Slags fin og
kunstig Tegning, hvor Bygmestere oplæres, og de fine
Malere, som male Portraiter, Altertavler og andre skønne
Billeder, samt Steenhuggere, der kunne gjøre Billedstøt-
ter, Gravminder og andre Prydelser, faae den Underviis-
ning, de behøve til deres Fag.

Til saadanne velgjørende Anstalter høre endnu Døvs-
stumme-Institutterne i Kjøbenhavn og Slesvig, og Blind-
de-Institutet i Kjøbenhavn, saavel som en og anden Lære-
anstalt omkring i Landet, f. Ex. Skolen paa Kathrinelyst
ved Sorø, hvor unge Bønderdrenge, under Tugt og Vej-
ledning, uddannes til at blive duelige Udskaarle.

(521) Endskjønt de Danske, som tro Protestanter,
holde fast ved den rensede evangeliske Læres Sætninger,
faa er dog ikke Landet lukket for andre Christne eller for
alle andre Religionsbekjendere; kun maa hver Kongens
Mand saavel som Folkets Mand, eller de Stænderdepute-
rede, nødvendigviis bekjende sig til den christelige Religion.
Saaledes have de Reformerte, eller den Sveitske Refor-
mator Calvins Tilhængere fri Religionsøvelse overalt, og
Katholikerne, Paven's Tilhængere, i Kjøbenhavn, Frede-
ricia og Frederikstad; kun maa disse Christne ikke ringe
med nogen Klokke. Toder, af hvilke der gives en 4000
her i Landet, kunne faae Lov til at leve allevegne, og de
holde tildeels fri Gudstjeneste i Kjøbenhavn, Odense, o.
fl. a. St. paa deres besynderlige Viis i egne Kirker, eller
Synagoger som de hedde.

(522) Men lader os nu, inden vi gaae videre, kaste
et Blik tilbage paa denne Fædrelandets Beskrivelse og da

ikke forsømme tillige at see paa Kaartet. Vi læste først om den danske Stats Skikkelse og Dele; dernæst om det egentlige Danmarks naturlige Bessaffenhed; saa om det's Produkter og de tre Hovedstænder, Landmandens, Haandværkerens og Kjøbmændens, som ere beskæftigede med disse; og endelig om en fjerde Stænde, den høist vigtige Lærestænde, hvilken igjen bestæer af Geistligheden og de forskjellige Slags Skole=Lærere. Foruden nogle mindre talrige Stænder ere endnu to meget vigtige tilbage, nemlig den **militaire** og den **civile**, eller Krigsstænden og den egentlige Embedsstænde, d: den regjerende dømmende befalende og opsigthavende Stænde. Men inden vi betragte disse to sidste, Kongens nærmeste og umiddelbareste Tjenere, skulle vi først gjøre os bekendte med Statens tre andre Dele: de tydske Lande, de nordlige Bilerlande og Kolonierne i de andre Verdensdele.

B. De to tydske Hertugdømmer.

(523) Den Deel af den danske Stat, som ligger i det tilgrændsende Tydskland, bestæer af Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg.

(524) Hertugdømmet Holsteen er den sydligste Deel af den danske Halvø og ligesom dennes Fodstykke, hvorfor det er underligt nok, at Tydskere, og ikke Danske, ere komne til at boe her; thi efter sin Skikkelse og Beliggenhed horer dette Land aabenbart nærmere til Danmark end til Tydskland. Holsteen udgjør omtrent en Firkant, mod Vest og Ost begrændset af vore to Have, mod Nord og Syd af Danmark og Tydskland. Ligesom i Jylland og Slesvig gaae her Bugter ind i Ostkysten, nemlig ved Kiel, Oldenborg og Neustadt, til hvilke atter svarer Fjorden ind til Lybek, syd for Holsteen. Landet er en Snees Quadratomile større end Sjælland, men har en halvhundredetusinde Beboere færre. Det er i Midten, som Kysten af Halvøen, sandet og temmelig goldt, men henimod Kyfterne meget frugtbart; mod Ost ligger et højt bakket Leerland (Geestland) med enkelte Højder, f. Ex. Bungsberg

(Bownsborg), 504 Fod, ved Lütjenborg, Kalkbjerget ved Segeberg, 270 F., o. s. v.; mod Vest et lavt fladt Marsk=land. De egentlige Marskegne udgjøre omtrent 20 □ Mil.

I Nord ligge Flemluder-, Westens- og Selentersø, i Ost Plonersø, med særdeles skønne Omgivelser, 1 □ Mil stor, o. fl. a. De holsteenske Vandløb komme fra Højderne ved denne Sø. Ewentin, med yndige Bredder, fører flere Søers Vand fra det indre Holsteen ud i Kielerfjord; Ejderen, som vi allerede kjende, løber ogsaa mod Nord, igjennem Westensø, men drejer saa mod Vest; flere Aaer løbe mod Vest forbi Neumünster og samle sig i Stor, som optager Wilster og falder ud i Elben; Alster løber lige mod Syd gennem Hamborg ud i Elben; Trave løber mod Syd, men drejer ved Oldeslohe mod Ost, og falder ved Lybek ud i Fjorden fra Ostersøen. En stor Mose er Wildemosen, sønden for Rendsborg.

Landets Produkter ere de samme som selve Danmarks, men Agerdyrkning og Fædrift ere i større Fremgang og mere udviklede, end i flere af de danske Provindser. Særegent for Holsteen er det, at der findes Saltkilder i Moserne ved Oldeslohe. I Skovene findes en deel Ege; ved Segeberg findes Gips.

(525) Holsteen var i ældre Tider deelt imellem Kongen af Danmark og flere andre Hertuger; engang ejede endogsaa Kejseren af Rusland en Part deraf. Men denne sorgelige Tilstand, at Folk, som ere Brødre og Naboer, skulde lyde forskjellige Herrer, Love og Forstrifter, er nu hævet fornemmelig ved den danske Konges Klogskab, som lykkelig har forenet dette gode Land til 1 Hertugdømme. Dog udgjør endnu en liden Deel deraf, øst for Plonersøen, det lille Fyrstendømme Lybek med Byen Eutin, hvilket tilhører Hertugen af Oldenburg, der boer ude i Tydskland; ligesom Hamborg og Lybek eje hver adskillige Landsbyer i Landet. — Uden Indflydelse paa Landets nærværende Inddeling er imidlertid hin tidligere Udskillelse ikke bleven, thi nu er det inddelt i 16 Amtter, som udgjøre 9 Amtmandskaber, Ditmarskens 2 Landskaber, Grevskabet

Ranzau, Herkaberne Herzhorn og Pinneberg og Byen Altona, de 3 Froskenklostres og de 4 adelige Distrikter. Over det meste af Holsteen hersker vor Konge som souverain (o: eneherkende) Hertug og Arving efter den første Konge af den oldenborgske Stamme, men Herkaberne, Grevskabet og Staden Altona ejer han som Arving efter senere Konger af Danmark.

(526) Af Kjøbsteder og Flækker, ialt 38, ligge lige mod Nord Rendsborg (smil. dog 491) og Kiel, nordvestlig i Ditmarsken Lunden, Heide og Meldorf, vestlig Tschöe og Uetersen, sydvestlig Glückstadt, og sydlig Altona og Blankenese ved Elbsoden, østlig ved Havet Heiligenhafen og Neustadt, midt i Landet mod Nord Ploen og Neumünster, mod Syd Segeberg, Oldeslohe og Wandsbeck. Af disse Byer har Altona en 28,000, Rendsborg og Kiel hver omtrent 10,000, Glückstadt og Tschöe omtrent 5,000, de andre kun et Par tusind Indbyggere. De adelige Distrikter udgjøre omtrent en tredie Deel af Hertugdømmets Fladeindhold, og indeholde henved 150 Godser eller Herregaarde. Kongen ejer adskillige Skove, 23,000 Td. Land ialt, og nogle Slotte der i Landet.

(527) Amtene bestyres af Amtmænd; men den øvrige Bestyrelse er langt fra saa simpel og bestemt som i Danmark, hvorfor man maa ønske, at Kongen snart kunde være istand til at indføre den saa nødvendige Orden og Visshed i dette Lands Lovgivning og Administration; især at udgive Love, som være fælles for alle Holstenerne, ligesom vi ere saa lykkelige at have det i Danmark. I Spidsen for Gjæstligheden staaer en Superintendent, med 11 Provster under sig; af Pastorater findes en 140. De tre Froskenklostre ligge i Preech, Tschöe og Uetersen, men ellers ere milde Stiftelser ikke saa almindelige her som i Danmark. Et Universitet findes i Kiel med omtrent tyve Professorer, og lærde Skoler findes i de større Byer. Overhovedet er en almindelig Oplysning udbredt; men Holstenerne ere ikke meget for selv at skrive Bøger. Dog findes Bogtrykkerier i alle de større Byer. Af Kirker findes ingen ret mærkelige. Religionen

er iøvrigt den samme som vores i selve Danmark; ligesledes have de Reformerte fri Religionsøvelse overalt, og Katholiker og Tøder i Rendsborg, Glückstadt og Altona, samt Tøderne desuden i Elmshorn og Wandsbeck.

(528) Handelen er levende og lettes ved de sejlbare Floder; deels udfører den Landets Produkter, deels er den Transithandel, o: Handel, som fører fremmede Varer gennem Landet til Uffætning i andre Lande, og da især fra Altona, saavel som det nærliggende Hamborg, til Kiel. Rendsborg har ogsaa nogen Expeditionshandel. Altona, Elmshorn og Blankenese have god Skibsfart, og de to første udsende aarlig flere Hvalfangere og endeel Sildebøtter til Nordsoen. En ypperlig Havn er der ved Kiel og ved Neustadt.

Uf Fabrikker findes ikke faa i Landet. Tobaksfabrikker findes f. Ex. i alle de større Byer; et betydeligt Manufaktur i Neumünster, som leverer Klæde, Mustum, Bay, Kalmuk, Zepper, Dækkener o. m.; det blomstrende Jernstøberi Carlshütte ved Rendsborg; Eichoriefabrikker, der foruden deres Arbejdere beskæftige mange Fattige med Roddernes Lugning, Optagning og Rensning, især i Glückstadt og Tzehoe; Saltraffinaderier i Rendsborg, Uetersen, Elmshorn, Glückstadt og Tzehoe; Tilvirkning af grovt Skotøj (som over Hamborg gaaer til Amerika), i Barmsted, hvor 3 af Indvaanerne ere Skomagere, i Wedel og Uetersen, samt i Elmshorn, med 300 Skomagere; Kirzbagerier og Meelmøller i Altona, Uetersen, Elmshorn og Glückstadt, Hattfabrikker i Kiel; Steentøjs- og Pottfabrikker i Kellinghusen, en Flække ved Stör; Teglværk ved Kiel, Glasværk ved Rendsborg, Garverier i Wandsbeck, Skibsværfter i Elmshorn, desuden nogle Lædersfabrikker og Oliemøller, flere smaa Papiirfabrikker, Kobberværker, Kalkbrønderier, og n. a. Men en af de betydeligste og fuldkomneste Fabrikker i alle Kongens Lande er von Lengerekes Rattuntrykkeri i Wandsbeck. Uf Brændeviinsbrønderier findes ikke mange i Stæderne, da det ogsaa er tilladt der at have dem ude paa Landet. Brændevinen fra Byen Rütjenborg er bekjendt som fortrinlig.

Paa flere Godser findes Brænderier, forsynede med store kunstige Apparater, som især brænde af Kartofler. Markeder lette Omsætningen, f. Ex. det store Dvægmarked ved Altona og Studemarkedet om Esteraaret i Tzehoe. Der hersker overhovedet en opvakt og klog Driftighed i de fleste Byer.

Et ikke uvigtigt Produkt er det Salt, som vindes ved Saltværket, eller Salinen, ved Oldeslohe; det er en 5—6000 Tdr. aarlig.

(529) Men den mærkeligste By i hele Holsteen er dog Kongens gode Stad Altona, næst Kjøbenhavn den vigtigste By i alle hans Lande. Udskilligt have vi allerede læst om denne mærkelige Stad. Af Fabrikker har den f. Ex. Tobaksspindrier, Garverier, Eichoriefabrikker, Sæbesyderier, Hattfabrikker, et Bomulds-spindri, en Børdug- og Tapetfabrik, en Fiskebeens-, en Blejvidts-, en Papiirfarvning-fabrik, et Skriftstøberi, Stivelsesfabrikker, Bleggerier, Oliemøller, Nebslagerier og Skibsværfter. Men mærkeligst ere Fabrikkerne for Tilvirkning af lakerede Læderfager, Uldgarnsfabrikkerne, hvor deels Ulden kæmmes til Spindning ude paa Landet, deels Garnet farves, hvilke beskæftige et Par tusind Fruentimmer, et Par store Oldebryggerier, Widdikefabrikker og Haardugsvæverier. Her er ogsaa en Kongelig Mynt. Byen ligger meget smukt paa de høje Elbbredder, omgivet af de rige Hamborgeres yndige Landsteder paa dansk Gebeet. Den har sit eget Distrikt og ligger strengt taget udenfor Holsteen, hvorfor den ogsaa bestyres for sig af en Overpræsident. Man siger, at Hamborgerne forandrede dens Navn Altenau til Altona, fordi paa deres Maal Ordene all to nah betyde "alt for nær", og de nok mærkede, at denne af Kongen fortrinligt beskyttede By vilde bestandig stige i Velstand og dele Fordeelen af Elbhandelen med dem.

(530) Det andet tyske Hertugdømme er Lauenborg. Det er det lille Land, som I see allernederst paa Kaarten, sydøst for Holsteen, men dog norden for Elben; thi denne store Flod er den sydligste Grænse for den hele danske Stat. Nordn for Lauenborg ligger Fristaden Lybeks Ge-

beet, og østen for det Storhertugdømmet Mecklenborg, som strækker sig henad Kysten ligeover for Laaland og Falsker. Lauenborg har Halvøens Beskaffenhed med Sandjord, Hede og Torvemose, dog lidt mildere Klima allerede; der ere gode Skove med meget Wildt, især den store Sachsenwald, hvoraf Hanheide i Holsteen er en Deel; Fisk findes i Mængde. Østlig ligge Schall og Rakeborg So. Landet er saa stort som det stovrige Frederiksborg Amt i Sjælland, men har kun halv saa mange Indbyggere som dette.

Heri ligger nordlig Byen Rakeborg, sydligst Lauenborg; den første har en meget skjøn Beliggenhed paa en Ø i Soen af samme Navn, med to meget lange Broer over til Landsiden. Her er den Underlighed, at Domkirken og lidt af Byens nordre Part hører til Mecklenborg, saa at Landgrændsen gaaer langs ad Torvet. Den anden By ligger, hvor den lille Flod Delwenau (undert. kaldet Steckenitz) nordfra falder ud i Elben, og ad denne Vej komme endeel Transitvarer fra Lybek, for at gaae til Hamborg paa Elben; men meget af denslags Gods kjøres ogsaa af Fragtmænd tværs igjennem Landet (saavel som igjennem Holsteen over Oldesløhe). — Et Par Papiirfabrikker og et Par meget gamle Kobberværker drives der i Landet.

Lauenborg er inddeelt i 4 Amter; det bestyres i verdslig Henseende af en Landdrost, i geistlig af en Superintendent.

C. De nordlige Bilande.

(531) Vi have læst i Begyndelsen af denne vor Læsebog's tredie Deel, at Kongeriget Storbritanien, eller England og Skotland (399), er en stor Ø lige vesten for Danmark, med Nordsøen imellem dem. Sejler man nu paa Nordhavet en 50 Mile fra det nordligste Skotland omtrent i Nordvest, saa kommer man til en Øgruppe, som hedder Færøerne, og den er det sydligste af Danmarks nordlige Bilande. Sejler man igjen derfra lige i Nordvest en 75 Mil, saa kommer man til den store og højt

mærkværdige O Island, som er det midterste og vigtigste af disse tre Bilande. Og seiler man endelig videre men sik i Vester, vel en 100 Mile, saa kommer man til det største og længst op mod Nord sig strækkende Land af disse tre nordlige Bilande, nemlig til Grønland. Det sydligste af Grønland, Cap Farvel, ligger i Linie med Christiania, det sydligste af Island med Trondhjem. (532) Færøerne, som ligge lige 90 Mile vesten for Norges vestlige Forbjerg, ere, foruden Smaaholmene, 22 i Tallet, hvoraf 17 ere beboede. De ere stejle Klippevær, med Spidser, eller Tinder, inde i Landet; næsten alle ere omgivne med fremstaaende Støenbælter, det ene ovenover det andet, de saakaldte Hamre, med mellemliggende som oftest græsbeholdne Skraaninger. Havet har paa mange Maader forunderlig indvirket paa de stejle Fjeldsider og snart dannet store Huler eller Grotter, snart lange høje Underjordiske Nabninger, hvorigjennem man i stille Vejr kan roe med Baad, snart fritstaaende lodrette Støtter eller Taarne langs hen med den stejle Kyst. En af disse sidste, Rynkestenen, der rager et Par Farnne op over Vandspejlet, rokker uafslædelig frem og tilbage. En anden fører Navnet Sumbomunk. Jordsmønnet er dog temmelig frugtbart og afgiver især fortræffelige Græsgange. Klimaet er fugtigt, men sundt og mildere end det ligeoverfor liggende Norges. Steenful og Tørv findes, men slet ingen Trær; derimod nogle medicinske Urter, Byg og Kartofler dyrkes. Hornqvæg havees, af samme lille Bøgt som i Island og Norge, ofte kullet eller uden Horn; ligeledes smaa raske Heste, der bære temmelige Byrder, da man ikke kan hjøre, og som Vinter og Sommer sørge for sig selv; men især havees en Mængde Faar af indenlandsk Race, som ligeledes Vinter og Sommer selv sørger for sin Føde. Enkelt Bonde ejer flere Hundrede af disse. De have det Egne, at Ulden i Juni Maaned bliver løs og da rives af, men aldrig klippes. Havet er fiskerigt og Klipperne fulde af flere Slags Søfugle. Beboernes Næringsvejle ere derfor Faareavl, Fiskeri og Fuglefangst; Grinden, en Slags Marsvin, der drives tilland i Flokke paa 1—200

Snylker, undertiden paa flere Hundrede, fanges i Forening af alle Fiskere, idet at de dræbes i de smalle Fjorde, eller Hvalvaagene, og Byttet uddeles efter Kongens derom udgivne Anordninger. Kjødet spises med Lyst og ligner Drekjøb, af Spækket faaes Tran. Sælhændefangsten er heller ikke ubetydelig, saavel som flere Hvalarters. — Her leve henved 7000 Mennesker i Kilsfreds Ensomhed. (Eldgamle Sange bevares fra Oldtiden), og ved Bryllup og anden Fest dandses efter den Tone, de synges paa. Folk her have en egen nordisk Dialekt at tale i, men de læse og skrive vort Danske. Man kalder disse Folk Føringere. Derne bestyres af en Amtmand, og ere deelte i 6 Syssler (men som kun have 1 Foged, nemlig Sorenskriveren,) og 7 Præstegjelde; men hver Præst har 5—7 Kirker at prædike i. Den største By, lidt større end Uls, ligger midt i Gruppen; dens højeste Punkt er Skallingfjeld, meer end 2000 Fod over Havet. Suders, den sydligste, og Osters med Slattaretind, næsten 3000 Fod, ere de næststørste.

Handelen paa disse Øer drives for Tiden af Regjeringsen selv ved ansatte Kjøbmænd, eller Handelsforvaltere, nemlig i Thorshavn og Vestmanhavn paa Strøms, Trongisvaag paa Suders og Baai paa Bords. Der udføres stikkede Vare, s. Ex. af Strømper aarlig over 100,000 Par, Trojer, Gulvteppetøj m. v., Skind, Talg, tørret Fisk, Tran, Fjer, noget Steenful, Lys, og lign. Kunde en klogtig og forfaren Mand hitte paa at anvende Steenkullene til en eller anden Maskines eller Døns Drift, saa kunde de uden tvivl blive en rig Indtægtskilde for disse Smaaber.

(533) Den Island er saaledes beliggende i Nordhavet, at dens sydligste Kyster ligge i Linte med Strondhjem i Norge, men dens nordligste Kyster naae lige til Polarcirkelen, eller der, hvor man regner, at Nordpolens Egn Begynder. Det er et meget bjergfuldt Land, af hvilket kun en Fjerdedeel, især Kystland, er bebygget; det Indre er ubeboet og bestaaer tildeels af Fjebjerge, Lavastrækninger,

Sandarkener og Heder. Det er halvanden Gang saa stort som alle Rigets Hovedlande tilsammen, men har alligevel kun $\frac{1}{4}$ saamange Indbyggere, nemlig en 57,000. Den har en nogenlunde firkantet Form, i hvis vestlige, nordlige og østlige Side vi finde de samme indskærende Fjorde, som ere saa hyppige i Danmark og Norge. Af saadanne mærkes som de største Ise-, Brejde- og Faxe-Fjord; den sidste er den vigtigste. Den sydøstlige Kyst sænker sig stejlt ned mod Havet. Bjergene ere som oftest nøgne snedækkede Fjelde, af hvilke de højeste ligge i Syden, f. Ex. Ejsafjelds-Tøffel, 5,500 F., Hekla, 5000 F., Dræfa-Tøffel, 6000 F., i Sydøst, Snefjeldsnæs-Tøffel i Sydvest. De aldrig smeltende Snemasser paa Bjergene kaldes Tøfler (i Norge Isbræer, est. 405), og de kunne øjnes mange Mile ude i Havet. Betydelige Søer ligge ved Foden af flere af disse Hojder, især Thingvallesø, Hvidsø og Fiskesøerne. I Nordøst ligger Mysø. Vandløbene gaae fornemmelig mod Vest og Nord.

Islands Jordbund er vulkansk og mange af Bjergene ere Vulkaner (383), f. Ex., foruden de nævnte, Skaptafjelds-Tøffel, heelt østen for Fiskevandene, Krabla, øst for Mysøen, Leirhnjúkr, Bjarnaflag, o. fl. Den anden anrettede i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, og den første i Slutningen deraf, heelt betydelige Odelæggelser. Hekla (Hekkenfjeld) var længe den uroligste af disse ildsprudende Bjerge, men intet egentligt Udbrud er bleven bemærket fra den siden 1768. — Af mineralske Produkter ere derfor især Svovl og en Slags Steenkul, kaldet Surturbrand, de betydeligste. Fra denne Jordbundens Beskaffenhed hidrører det interessante Phænomen (s: et Syn, eller en Begivenhed, som tiltrækker sig vor Opmærksomhed og Deeltagelse), at Island har saa mange kogende Kilder. De findes i Snefeyiús tilsammen, især vesten for Hekla, og kaldes ogsaa Springkilder; Kilden Geysir har forhen kunnet opskyde Vandet i en Straale paa 100—300 Fod, uden at Blæsten formaaede at boje den til Siden; nu derimod spruder den hyppigere end før, men langtfra ikke saa højt, hvorimod den nærved lig-

gende hede Kilde Strokkur af og til nu sender en lodret Straale højt op i Vejret. Andre Kilder staae bestandig i voldsom Kog, men slyde aldrig nogen Straale op; atter andre ere taalelig hede og skikkede til varmt Bad. (Undertiden afleder man ogsaa det hede Vand og tempererer det med iblandet koldt til Badning.) Desuden fremkomme tidt kogende Pytter, som igjen forsvinde, især ved temmelig hyppige undertiden ødelæggende Jordstølv's Indvirkning.

Klimaet er i sig selv barsk, men især sonder paa mildt i Forhold til Beliggenheden, da det i tilsvarende Egne i Norge og især i Nordamerika er strengere. Paa Nordkysten er det tidt endnu koldere, end det ellers vilde være, naar Drivisen fra Polen bliver liggende i Fjordene eller udenfor dem lige til Midsommer. Forresten er det temmelig taaget og fugtigt.

Uf Træer forekomme kun Birk og Køn og enkelte lave Buskarter; det ustadige Vejrligt synes at lægge Hindring i Vejen for Plantningers Udbredelse. Kornet kan derfor heller ikke modnes, men Kalkenurter lykkes og deres Dyrkning tiltager meget; og dog burde de dyrkes langt almindeligere endnu, da deres Nydelse just passer til Islændernes øvrige Kost. Uf Vigtighed er det islandske Næs, egentlig Lav(307), som spises og giver en særdeles sund Næring. Det nødvendigeste Træ, selv hele Stosper, faaes i somme Egne paa en mærkelig Maade, nemlig af Drivtømmer, som er Træstammer, der komme drivende især til Landets nordlige Kyster; man mener, at de komme fra Asien af.

Uf Metaller findes Jern, eller Myremalm, og lidt Kobber og Bly, men der mangler fornøden Brændsel til at udsmelte det med; dog lod sig vist et eller andet gjøre i den Henseende, naar den rette Drift kom i Nogen til at forsøge det.

Blandt de tamme Dyr ere Faarene de vigtigste, i gode Aar vel en fem hundrede tusind (de have tidt 3—6 Horn, snøede paa forskjellige Maader), desuden noget Hornkvæg

(ialt en 30,000 Stykker) og i nogle enkelte Skovegne Geder; dernæst en egen Slags Hunde, som gjøre stor Nytte ved Faarenes Vogtning. Ogsaa Heste have, smaa, men flinke og udholdende, som gaar ude hele Aaret i dette barske Klima og selv søge deres Føde, og som med stor Sikkerhed, men meget forsigtigen, klarer op og ned ad de stejle Fjeldveje (ialt en 40,000 St.). I det Indre have Rensdyr, der i Aarene 70 bleve indførte paa Den, betydeligt formeret sig; men dette ellers nyttige Dyr ansees nu for en Byrde, da det fortærer endee af det vigtige Mos, og endnu ikke synderligt jages. Havene her, de saakaldte Fjeldræve, ere hvide, blaa eller bruungraa. De ere meget farlige for Faarene. Ved Kysterne fanges en Mængde Fugle, Fiske og Selhunde. Kjødet af disse sidste spises nordpaa.

Handelen drives alene af den danske Stats Handlende, hvis Skibe besøge Handelspladsene, hvor saa Kjøbmændene eller deres Fuldmægtige (blandt hvilke de ved faaste Etablissementer kaldes Faktorier) besøge Salg og Kjøb efter de derom udgivne Love. Udførselsprodukterne ere de samme som fra Færøerne, hvortil kommer Svool og større Quantiteter af Edderdium, Fjerene af Edderfuglen, en Slags Gaas, hvis Opholdssted findes med stor Omhu, saa at den i Foraarstiden lever tæt ved Gaardene ligesom en tam Fugl. Andre Havfugle opholde sig paa høje Klipper og stejle Bjerge, paa Der eller ved Strandkanten, og deres Eg og Fjer samles med stor Meje; thi undertiden maa man hieses langt ned fra Klippetoppen for at naae til Fuglens Opholdssted.

Den deles i 3 Amt, nemlig i Vestre-, Nordre- og Øst-, samt Søndre- Amt, der hver have sin Amtmand, af hvilke den sidste tillige er Stiftamtmand; Gejstligheden staaer under en Biskop. Rejkevig ved Fagsefford er den vigtigste By og Landets eneste Kjøbsted, anlagt 1788, hvor endee af Embedsmændene boe. I samme Bugt ligger Gaarden Besseftad, med Dens lærde Skole, og Handelspladsene Kjellevig og Havnefford. Ellers er Dreba

Sønderlandets eneste Handelshavn. I Brejdefjord ligge Pladserne Stikkesholm og Grundefjord; end vestligere ligge Rejsefjord, Onundarfjord, Patrikssfjord og Flata. nordpaa ligger Ofjord, med en god Havn, samt Skagestrand, Hofsoos og Husevig; østerpaa Eskefjord, Bøefjord, Rødefjord og Waapnefjord. — Vester og Sønderlandets Indvaanere leve for en stor Deel af Fiskeri, især af Havkalve, store Torskarter, Flyndere og Kuller; derimod ernærer Nord- og Østerlandet sig meest af Faatearl.

I Sønderlandets Oplandsdistrikter havees forholdsmæssigt meget Hornqvæg, Stappen og Frederiksgave (forhen Mødruvalla) er de to andre Amtwands Opholdssteder. Skalholt og Holum ere nedlagte Bispestæder med gamle Domkirker.

Sat sonden for Jöland ligger en lille Ögrube med Handelspladsen Westmans. I Norden for Jöland ligger den lille Ö. Grumö, hvis Beboere næsten alene leve af Fiskeri, da det foruden meget betydelige Jordmon nu er ødelagt af Flyvesand og skarpe Vinde.

Jölanderne, vere hæderlige Landsmænd, tale endnu paa deres affides liggende Ö næsten det samme gamle Sprog, som ved Christendommens Indførelse var det gjængse i alle tre nordiske Riger. Deres Forfædre have med stor Bøer samlet og nedskrevet mangfoldige vigtige Efterretninger om det gamle Nordens Liv, Sæder, Religion og Tildragelser, som vi uden deres Flid ikkun vilde kjende meget ufuldkommen. Denne Bidebegjærlighed hersker endnu i Landet og skaffer Jölanderne i sin tarvelige Ensomhed en sand Glæde, som den danske Mand tidt forjæves søger i en bedøvende og upassende Nydelse. Det er derfor aldeles intet Savn, at der ikke gives en eneste Almueskole i hele Landet; enhver Husbonde eller Madmoder lærer sine Børn, saavel som dem de forserge, at læse og forstørredeel at skrive med.

(535) For Remheds og for Beliggenhedens Skyld kan man kalde Örenland det tredje nordiske Eiland; men egentlig maatte det vel regnes til Kongens Kolonier

eller Besiddelser i fremmede Verdensdele. Det er ved Davidsstrædet og Baffinsbugten adskilt fra det nordlige Amerika. Vi kjende kun en Strimmel af dette overmaade kolde Land, hvor Kongen har nogle Handelspladse. Kun i faa Maanedet er Havet fri for Is, og kun en kort Tid om Sommeren er den Kyst, der beboes, ganske fri for Sne. Det Indre bedækkes for størstedelen af evig Sne og Is. I et par Wintermaaneder seer man slet ikke Solens Lys; heldigvis skinner da Maanen længe, og pragtfulde Nordlys straale paa Himmelen (390). Landets Indbyggere, 7000 i Antal, som i deres eget Sprog kalde sig Innuit eller Kalalit ere et godmodigt Folkesæd og fuldkommen tilfredse med det Land, de beboe. Om Sommeren boe de i Telte af Skind, men om Vinteren i lave smudsige Hytter, opførte af Jord og Steen. Kjødet af Rensdyr, Sæle og Hvalfiske, undertiden ogsaa af Hunne og af Isbjørne, er deres Næring, Fran deres Smør.

Om Landets Natur gjælder omtrent det samme, som fortæles om Island, kun i stærkere Grad; dog ere Bjergene ikke vulkanske, men bestaae af Granit, Sandsteen, o. lign. Græsset naaer i en kort Tid stor Friskhed og Skjønhed, hvoraf Landet har sit Navn. Men ogsaa er Havet der mange Steder grønt, og heri opholde Hvalerne sig helst. Af samme Dyr findes kun Hunde; de bruges til Kjørsel og der kjøres med 4—8 Stykker for Slæden; Katte gives derimod ikke, da der ingen Muus findes i Landet. Gæder ere indførte og trives godt. Hine ypperlige Hunde ere meget haardføre og ligge ude bestandig; om Vinteren grave de sig ned i Sneen. De gjøe ikke, men tude og knurre som Ulve. Rensdyr findes, men kun vilde; der fældes aarlig flere tusinde, og deres Kjød er Grønlandernes kjæreste Spise. Skindet anvendes deels der i Landet, deels udføres det. Handelen drives for Regjeringens Regning, og der hjembringes især Fran og Spæk, Skind af Sæle, Næve, Rener og Hvidbjørne, Hvalbarder, Edderduun, Narhvaletænder, o. a. m. — Det er lykkedes de opsendte Præster, eller Missionairerne, at omvende den største Deel af Grønlanderne til Christen-

dommen, men de ere desuagtet vedblevne at leve i en Slags Naturtilstand uden Love eller borgerlige Indretninger. I de senere Aar har man, for at vænne dem til et bedre Liv, forsøgt at skaffe dem hyggeligere Winterboliger og til den Ende udsendt et Antal Træhuse med Dyne.

Den Kyststrækning, som Kongen har taget i Besiddelse, er inddeelt i det søndre og nordre Inspektorat, som adskilles ved en Fjord, kaldet Nummelpotten. I disse ligge 13 større Handelsetablissementer, som faae Navn af Kolonier og Loger, nemlig Julianehaab, Frederikshaab, Fissenæsset, Godthaab, Suffer toppen, Holsteinsborg, Godhavn, Egedesminde, Christianshaab, Jakobshavn, Rittenbenk, Umanak og Upernivik; desuden en Deel mindre Handelspladse, som kaldes Anlæg, Forsøg og Udliggersteder, og 1 privat Etablissement ved Sydbaj. I gejstlig Henseende er Landet inddeelt i 6 Missionariater. De lærde Brødre, eller Herrehutterne, have 4 Missioner i Sydgrønland.

D. Kolonierne.

(536) Vi læste nys, at Grønland egentlig hørte til Kolonierne; ved saadanne forstaaes de Besiddelser, som europæiske Sømagter have forskaffet sig i de andre Verdensdele til Fordeel for deres Handel. Af saadanne Besiddelser har især den mægtigste af hine, nemlig England, en ganske overordentlig Mængde; Holland og Frankrig have endeel, og Spanien, Portugal og Danmark ogsaa nogle.

Af saadanne Kolonier ejer Kongen paa For-Indiens Østkyst, i Usien, Byen Trankebar eller Trangampadi, med et Distrikt paa 2 \square Mile, hvori Landsbyerne Tiladi, Porrejaru, Sandirapadi, Drugamangalam, Erufutansjeri, Koddupalejam og flere andre ligge; fremdeles Faktoriets Frederiksnagor, eller Serampur, heelt imod Nord i samme Land ved Gangesfloden, og desuden Frederiks- eller Nikobar=Øerne, i den Bugt, som dannes

af Forz og Bag-Indien. — I Afrika har Kongen paa Guineakysten nogle Smaaforter med tilliggende Negerbyer, som nu ere af liden Bigtighed, men i Fremtiden muligen kunne blive af Betydenhed, naar Evropæernes Handel paa Afrika, som alt tager stærkt til, kommer i sin fulde Drift. — I Amerika har Kongen (foruden Grønland) de tre smaa Der St. Croix, St. Thomas og St. Jan, i den store vestindiske Ogruppe. De have et Fladeindhold af 9 \square Mil med over 40,000 Indbyggere, hvoraf $\frac{1}{10}$ omtrent ere Evropæere. Disse Der ere frugtbare og veldyrkede, især St. Croix, den største af dem. Deres Produkter ere Sukker, Kaffe, Bomuld, Rum, Indigo og mange Sydfrugter. Landejendommene, hvor disse dyrkes, hedde Plantager. St. Thomas har en ypperlig Havn. Derne bestyres af en Gouverneur og et Regjeringråad.

E. Staten i det Hæle.

(537) De her beskrevne Lande og Provindser m. m. udgjøre saaledes det danske Rige eller den danske Stat. Men over disse Lande hersker, eller i denne Stat regjerer, Hans Majestæt vor allernaadigste Konge. Kongen hedder ogsaa en Monark, eller Enehersker, fordi vore Fædre — saaledes som vi nedenfor udførligen skulle lase beskrevet — for et par hundrede Aar siden ansaae det for at være til Gavn for Landet i dets daværende Tilstand, at Magten nedlagdes i Kongens Hænder og overdroges ham alene. Ja! de ansaae endogsaa denne Overdragelse for aldeles nødvendig til Landets Frelse i de daværende højest uslykkelige Tider.

(538) Den danske Konges Pligter og Rettigheder ere beskrevet i Kongeloven, udstædt 1665 af Kong Frederik III. Efter denne staar han ikke nogen Mand eller Samling af Mænd til Ansvar for sine Handlinger, men kun Gud og sin egen Samvittighed. Han alene kan give Landet Love, isætte og affatte Embedsmændene, beslutte Krig og indgaae Fred, paalægge Skatter og Sold

samt al anden Contribution; han har den højeste Magt over al Clerikiet, eller Gejstligheden, og han er endelig overste eller sidste Dommer i alle Rettergangsager.

Men i det han saaledes er Landets og Folkets Overherre, saa er han tillige dets første og vigtigste Tjener, thi han skal i et og alt sit udslagte Liv igjennem være betænkt paa at gjøre eller lade gjøre det, som er Landet tjenligst, altid stræbe at fremme dets Bedste, Skade og Meen itide at afværge. Har han Magten og har han Glandsen, saa har han, i Sandhed! ogsaa Byrden. Vi andre have vort Huus og Hjem at passe, men vi kunne efter fuldendt Dagværk ubekymret lægge os til Hvile; vel har en og anden noget meer at tænke paa, saasom Skibe, han sender i Søen, eller Marker og Hjorder, eller Arbejdere i sine mange Værksteder, o. s. fr.; men det er dog altsammen kun Smaating imod hvad der tynger paa en Konges Skuldre eller ret fra Bunden af kan røre op i hans hele Sjæl og Sind. Alles Dine ere derhos henvendte paa hans Gjerning, om han gjør den ret og i fulde Maal, og alles Begjering er tillige stilet til hans Dre, om at skaffe dem Ret og Hjælp og Betryggelse. Er derfor Kongen! Saa vil du forstaae, at naar Præsten efter hver Prædiken beder for Kongen og det ganske kongelige Arvehuus, saa beder han i Grunden ogsaa for dig og dine Nærmeste, din By, din Stand, og alle Landmænd fjern og nær.

(539) De Statens høje Tjenere, som Kongen altid har om sig og raadspørger i alle vigtige og vanskelige Ting, kaldes hans Ministre; men deres Forsamling hedder det Gehejme Statsraad, som holdes tvende Gange om Ugen. Naar nu Kongen har besluttet, at noget skal skee, eller, som man siger, har afgivet sin Resolution, saa sendes denne til et vist Samfund af kyndige og erfarne Mænd, for at sættes i Værk. Et saadant Samfund hedder et Collegium, og af Kollegierne gives der flere forskjellige efter alle de mange Gjenstande, som et Lands Regjering har at sørge for. Kollegierne sende saa igjen Brev til Dyrighederne, til de Gejstlige, de

høje Officerer og alle de andre Kongens eller Statens Tjenere, som have at udføre hans Befalinger. De Mænd, som i Kongens Navn tage vare paa det Hele, kaldes ogsaa tilfammen Regjeringen, og den hele Myndighed, som Kongen udøver ved sine Regjeringsmænd og andre dem Undergivne hedder den højeste styrende eller administrative Magt.

De kongelige Kollegier ere især følgende: Departementet for de udenlandfke Sager, som brevveglser med fremmede Staters Ministre om gjensidig Naad og Bistand, om Handel og Skibsfart, om danske Undersaatter i andre Kongers Lande eller omvendt, o. s. fr.; den kongelige Finantsdeputation, som holder Regnskab over Statens Indtægter og Udgifter; den kongelige Direktion for Statsgjælden, som har at sørge for samme Gjælds bestandige Formindskelse; det kongelige Rentekammer, som har Opsyn med hele Landvæsenet og alle Skatterne; det kongelige Generaltesdkammer og Commerce-Kollegium, som sørger for Handelen, Tolden og Fabrikvæsenet; Generalitetet eller General-Commissariats-Kollegiet, for Armeen eller Landmilitairetaten, og Admiralitetet eller Admiralitets- og Commissariats-Kollegiet, for Søetaten eller Marinen; Generalpostdirektionen, samt den kongelige Direktion for den almindelige Pensionskasse, hvis Navne forklare sig selv.

Disse Kollegier ere for den hele Stat; nogle andre, og det meget vigtige, ere derimod kun for enkelte af dens Dele. Hovedårsagen hertil er, at Lov- og Indretninger i de tydske Hertugdømmer ere forffjellige fra dem i Kongens danske Lande, hvorfor de maae regjeres paa deres egen Maade. Men hertil kommer den ganske særegne Omstændighed, at en vis Provinds af Danmark, nemlig Sønderjylland, allerede for flere Aarhundreder siden under Navn af Hertugdømmet Slesvig gaves en udenlandf Tyrste til arveligt Læn, nemlig den daværende Greve af Holstæen. Derved adskiltes denne Provinds halv om halv fra Fædrelandet og forbandtes derimod nøjere med Holstæen. Sidenefter, Aar 1459, blev den danske Konge

tillige Greve af Holsteen, og fik derved ogsaa sit Slesvig tilbage igjen. Men senere Konger begik nu den store Fejsk, at gjøre deres Sønner til Hertuger i disse Lande, istedenfor selv at blive det, hvorved det endog saa kom saa vidt, at Kong Frederik IV maatte erobre dette danske Land fra en saadan dansk Hertug, som troloft holdt med Tjenden.

Hiin tidligere Forbindelse med Holsteen har derfor selv den Dag idag til Følge, at Slesvig regjeres i flere Henseender ligesom dette tyske Land. I Danmark gjælder derfor Kongeloven som Statslov, men som Lands Lov Kong Christian Vs Lov og de senere Kongers Forordninger, Plakater, Reskripter, o. s. v., for Danmark; i Slesvig gjælder som Statslov Kongelovens Arvesølge, som Lands Lov Kong Baldemar Us jydsk Lov, som ogsaa gjaldt i det øvrige Danmark, indtil Christian V gav en ny og forbedret Lovbog, og de senere Forordninger; i Holsteen og Lauenborg gjælde derimod de gamle tyske Love og de senere enkelte Forordninger for disse Lande.

Hine særegne Kollegier for visse Dele af Staten ere 2 for Kongeriget og 1 for de tre Hertugdømmer med syv det underordnede. For Kongeriget: det kongelige danske Cancellie, for hele Justits- og Politivæsenet samt Kirke- og Skolevæsenet, og Directionen for Universitetet og de lærde Skoler, hvis Navn indeholder Kollegiets Bestemmelse. For alle tre Hertugdømmer: Det kongelige Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie, af lignende Art som det danske. Dette Kollegium har igjen under sig: den kongelige slesvig-holsteenske Regjering, hvis Sæde er paa Slottet Gottorp i Slesvig, og den lauenborgske Regjering, hvis Sæde er i Raseborg, samt de tvende slesvigiske Overkonsistorier for Egteskabs- Kirke- og Skolesager i de adskillige Distrikter, og i hele det øvrige Slesvig, paa Slottet Gottorp, de tvende holsteenske Overkonsistorier af samme Art, i Glückstadt, og det lauenborgske Consistorium i Raseborg.

Foruden den højeste administrative Magt har Kongen tillige den lovgivende og den dømmende. Den lovgivende udøver han igjen ved Kollegjernes og de saakaldte raadgivende Provindsialstænders Hjælp i For-

ening. I Almindelighed foreslaae de forskjelligte Kollegier Kongen de ny Love, som Erfaring og bedre Indsigt eller Tingenes nye Vending gjøre onskelige; men naar en ny Lov bestemmer nogen Forandring i Undersaatternes personlige eller Ejendoms-Rettigheder eller i Skatterne og de offentlige Byrder, saa skal først et Udkast til saadan Lov forelægges Provindsialstænderne, for at høre, hvorvidt de mene, at saadan Lov er retfærdig og hensigtsmæssig i sig selv, og i saa Fald affattet i de tydeligste og klogeste Udtryk. Derefter meddeler Kongen det vedkommende Collegium Stændernes allerunderdanigste Betænkning om Sagen, hvilket saa udstæder Loven i den Skikkelse, som Kongen holder for den bedste, efterat have overvejet hiint af hans kjære og troe Stænder givne Raad.

Men Stænderforsamlingerne kunne ogsaa foreslaae Kongen nye Love, som saa hedder en *Petition*. Disse Stænderforsamlinger bestaae af Mænd, som dertil udvælges, paa 6 Aar, af alle Landets valgberettigede Grundejere: Huusejerne i Byerne, naar deres Ejendom er 2000 Rbdlr. værd eller derover, og Tordejerne paa Landet, naar de betale Skat for 4 Edr. Hartkorn eller derover. Valgbare, til at blive Deputerede i en Stænderforsamling, ere derimod kun de, som eje eller betale dobbelt saa meget; og i Kjøbenhavn gjælder igjen det dobbelte imod de andre Byer. De sammenkaldes hvertandet Aar, og der gives 4 af dem, nemlig en for de danske Der, som holdes i Roeskilde, en for Jylland i Viborg, en for Slesvig i Byen Slesvig, og en for Holsteen i Tschoe. Denne velgjørende Indretning, der kan blive af uberegnelig Gavn for Fædrelandet, have vi den nysafdøde Konge, Frederik den Sjette, at takke for, en hjertensgod Konge, som intet hellere vilde end gjøre Ret og Ekjel mod enhver. I Lau-
enborg er ogsaa en stænderst Indretning.

(540) Men der gives endnu en tredie Vej, foruden igjennem Kollegiernes Forslag og Stændernes Raadgivning, ad hvilken Kongen og hans Regjering kan komme til Kundskab om, hvilke Forbedringer der kunde være onskelige i Landets Lovgivning og Styrelse. Dette Middel

Der Trykkefriheden. Det vil sige, at enhver har Fri-
 hed til ved Trykken at bekjendtgjøre — enten i Aviser el-
 ler i særegne Bøger — sine Tanker og Formeninger om
 dette eller hiint, hvis Mangler han troer at kunne skjønne
 og hvis rette Omgjørelse han troer at kunne angive; na-
 turligvis under sømmelig Sagttagelse af den Regjeringen
 skyldige Erbødighed. Ja, man har endogsaa, naar man
 er i Besiddelse af de fuldstændige Beviser derfor, og man
 forresten soler Rald dertil i sin Samsittighed, Lov til at
 paatale offentlig en Mand's Misbrug af sin Myndighed
 eller enhver anden Lovstridig og strafværdig Gjerning.
 Iovrigt er dette ikke nogen umistelig Rettighed; men det
 er alligevel utroligt, at nogen Regent i Danmark skulde
 være saa uviss og hjerteløs, at han betog sine Underaats-
 ter denne for ham og for dem lige freugtbare Frihed, saa-
 længe disse ikke paa en uskyldig Maade misbrugte et saa
 kosteligt Gode.

(541) Den dommende Magt udøves — paa Kon-
 gens Vegne — af Retterne eller Domstolene. Den Sag,
 hvori der skal fældes Dom, kan foretages trede Gange,
 hvilket kaldes de tre Instanser. I Danmark dom-
 mes saaledes først i Sagen af Fogeden, eller Underdom-
 meren, dernæst af Landsoverretterne, hvoraf der gives fire,
 nemlig i Kjøbenhavn, Viborg, Island og Vestindien, og
 tilsidst af den saakaldte Højesteret i Kjøbenhavn. Hvor
 retsfærdigt der dømmes, kan sees især deraf, at Kongen,
 eller Kollegierne paa hans Vegne, selv tidt taber sin Sag
 imod andre.

I Hertugdømmerne gives, foruden Underdommerne,
 den slesvigsk Overret for Landet i Almindelighed, og
 den aarlige slesvigsk Landret for de adelige Distrikter der,
 i Götterp, dernæst den holsteen-lauenborgsk for Landene
 i Almindelighed, den aarlige holsteenke Landret for de
 adelige Distrikter i Holsteen og Hofretten for dem i Lau-
 enborg, af hvilke Retter de to første holdes i Glückstadt,
 den sidste i Rægeborg, og endelig den slesvig-holsteen-lau-
 enborgsk Overappellationsret, i Kiel, der for Hertugdøm-
 merne er det samme, som Højesteret er for Kongeriget.

(542) Kongen boer, eller har sin Residens, i Kjøbenhavn, og derfor opholde ogsaa Ministrene sig her, ligesom de allerfleste Kollegier have deres Sæde og deres Arkiver her. Denne By er saaledes Kongens Residensstad. Men den er tillige Landets fælles Hovedstad. Her findes det største Universitet, den polytechniske Lærestanstalt, de tre militaire Skoler og Kunstakademiet; her ligger den danske Flaade og her ere dens Magasiner og Værksteder, nemlig paa de to Øer Gammel- og Nyholm, nordlig i Strædet mellem Sjælland og Amager; her er ogsaa Armeens Hovedtøjhuus, med Kanoner, Geværer, Sabler, o. lign.; her er Hovedsædet for den danske Handel, og her er det største Antal af Fabrikker i Gang.

Kjøbenhavn bestaaer af det egentlige Kjøbenhavn og Christianshavn, paa Amager, forbundne sammen ved Knippelsbro og Langebro, der hvor Havet sydlig imellem begge er smallest. Det af begge Øerne og de to Holme indesluttede Rum af Havet udgjør Byens fortræffelige Havn, ind ad hvis Munding de største Linieskibe kunne gaae for fulde Sejl. Byen er en meget smuk By og har mange mærkelige Bygninger. Paa Amalienborg boer den kongelige Familie i fire Palæer, der omslutte en stor rund Plads, i hvis Midte staar en smuk Statue til Hest af Metal, forestillende Kong Frederik V. Slottet Christiansborg, som brændte, og som endnu ikke er færdigt igjen, er det højeste og største Huus i Landet; her har Kongen ogsaa Beboelseslejlighed, og da Christian VIII første Gang præsiderede i Højesteret, gjorde han et stort Middagsgilde her for 300 fornemme Herrer; her findes tillige en stor Malerisamling, en mærkværdig Samling af gamle nordiske Oldsager, en Slotskirke, og den Sal, hvor Højesteret holdes, naar Kongen selv præsiderer eller tager Forsædet, hvilket skeer hvert Aar den første Torsdag i Marts Maaned. Rosenborgslot, med tre høje Taarnspire, hvor Kongens Krone og Scepter gjemmes tilligemed mange andre sjældne Sager. Paa en stor Bakke, 1½ Fjerdingvej fra Byen, ligger det venlige Commerçeslot Frederiks-

berg, med en smuk Have, som enhver har Lov til at spadserer i.

Meget smukke og mærkelige Bygninger ere ogsaa Børsen, Raad- og Domhuset, Universitetsbygningen, vor Frue Kirke, ligeoverfor Universitetet, med dejlige Billedstøtter af vor store Landsmand Thorvaldsen, forestillende Christus og de tolv Apostle, vor Frelser's Kirke paa Christianshavn, med et 300 Fod højt Taarn og Spir, Trinitatis Kirke, med det 115 Fod høje runde Taarn, som fører op til Universitetets Bibliothek, eller Bogsamling, i Salene oven paa Kirkens Hvalvinger, samt til det astronomiske Observatorium, øverst paa Taarnet selv, hvor de Stjernekyndige iagttage Himmellegerne, Nikolaj Taarn, en Rest af en gammel Kirke, som nu er Vagttaarn, o. fl. a.

Det største Torv er Kongens Nytorv, eller Hallandsaas, hvor Hovedvagten, Theatret, eller Skuespilhuset, Charlottenborg, med Kunstakademiet, og endeel store Privathuse ligge; her støde 5 Hovedgader og 7 mindre Gader sammen. Den skønneste Gade er Kronprindsessegaden; paa den ene Side er en lang Række høje og meget smukke og ny Huse, paa den anden Side Rosenborgsfløjs Have, som Kjøbenhavnerne have Lov til at spadserer i hele Dagen.

Byen har 120,000 Indbyggere, netop saa mange som alle de andre større Kjøbstæder, og: saadanne, som have meer end 2000 Indbyggere, have tilsammen. Den har fire store Porte, Øster-, Nørre-, Vester- og Amagerport, og er heelt omgivet af Volde og Grave.

(543) Disse Volde ere til Byens Forsvar, og vi skulle siden læse om, hvorlunde de engang endog frelst hele Danmark's Rige. Ingen har nemlig, som Ordsproget lyder, længere Fred, end hans Nabo lyster, og derfor gjælder det i Fred at være beredt paa Krig. Til saadant Landets Forsvar er derfor Armeen indrettet, som bestaar af 13 Infanteriregimenter, 9 Kavalleriregimenter, 4 Jægerkorps'er og Artilleri-, Ingenieur- og Raketskorps'er, foruden den Kongelige Livgarde til Hest og til

Fods. Soldaterne ere alle Landets Børn, nemlig Rekrutter af de unge Bønderkarle, som efter Lodtrækning drage i Tjenesten. Den Ære at forsvare Landet i paakommende Tilfælde er forresten ikke nogen Forrettighed, som Bøndestanden har alene; men da Bønderne i Almindelighed maae ansees for de meest haardsføre og for dem, som med mindst Skade kunne forlade deres daglige Gjærning i nogen Tid, saa ere de bestemte til at skulle udgjøre den mere bevægelige Hær. Borgerne i Byerne udgjøre de saakaldte Borgervæbninger, der ikke henhøre til visse Regimenter, men hver til sin By. I Kjøbenhavn, Odense og flere Steder er denne Bevæbning deelt i flere forsskelige Korps, s. Ex. i Hovedstaden i tre, Infanteriet, Artilleriet og Livjægerne; her danne ogsaa Studenterne et eget lille Regiment, kaldet Hs. Majestæt Kongens Livkorps. I Odense have et borgerligt ridende Jægerkorps, et tilfods, o. s. fr.

Endvidere ere flere Byer befæstede, deels til deres egen Beskyttelse, deels til Støttestruer i Krigen. Den stærkeste Fæstning er Rendsborg; i 1645 forsvarede den sig tappert i hele fem Maaneder mod den svenske Generalfeltmarskalk Wrangel, som tilsidst maatte ophæve Belejringen. Desuden ere Fredericia, Nyborg og Christiansø, ved Bornholm, befæstede. Ved Indløbet af Kielersfjord ligger, paa dansk Grund, den lille Fæstning Frederiksborg, og ved Indløbet til Øresund det befæstede skjøntbyggede Slot Kronborg.

Endelig er Flaaden et højt vigtigt Forsvarsmiddel, deels som Værn mod Fjendens Skibe, om vi skulde faae Krig, deels som Middel til at vedligeholde Forbindelsen imellem Landets adspredte Provindser, deels endelig for i paakommende Tilfælde at holde Vagt ved Bilandene og Kolonierne samt værne om vore Handelskibe. Flaaden bestaaer af 15 Linieskibe og Fregatter, omtrent 20 Korvetter, Brigger, Skonnerter og Kuttere, samt en Mængde mindre Fartøjer.

Et Linieskib og en Lodskutter.

(541) Krigsskibe ere overhovedet to Slags, nemlig sidde og væbenede Skibe, med Forsvaret paa begge Sider, og stævnevæbenede Fartøjer, med Forsvaret over begge Gænder, Forskæren og Kater- eller Bagstævnen.

A) Til de Sidevæbnede høre; 1) Linieskibe, som ere de stærke Krigsskibe og udgjøre en Samagrs Hovedstyrke. De have Naan deraf, at ved Kampen mellem Flaader eller Esquadrer, flere samlede Skibe, kiles denne Slags Skibe i en Linie, med Siden mod Fjenden. Et Linieskib har 3 Master, og over hinanden 3—4 Rækker, eller Lag, af Kanoner paa hver Side (ialt 64—140). Linieskibe med fire Lag hedde Tredekkers. Den samlede Kraft gjør især Linieskibet stærkt i Kamp, og Krigshistorien har intet Exempel paa, at et velforsvaret Linieskib er bleden erobret uden af dets Side. Til et saadant Skib medgaaer fulde 2,000 Egetræer. — 2) Fregatter, som ere tremastede Krigsskibe med to Lag Kanoner over hinanden paa hver Side (ialt 36—64); 3) Korvetter, med 3 Master og 1 Lag (16—32) Kanoner, undertiden med to Lag paa hver Side, men da med kort Skyts; 4) Brigget, med 2 Master og 1 Lag (8—20); 5) Skonnerter, med 2 Master og 1 Lag (4—16), med mindre Takelage, uden Mars

paa Masten; 6) Kuttere, med 1 Mast og 1 Lag (4—16); 7) Loggere, men 3 lave Maste og 1 Lag (4—16). — 8) Bombardeerere, med 2—3 Maste og Kanoner paa Siderne til Forsvar, men hvis egentlige Kraft bestaaer i 2—4 Morterer, hvormed der fastes Bomber.

B) Til de Stævnberæbnede (nemlig Kanonbaadene, som mod Fjenden især beræges ved Karer og stedse søge at vende Stævnen imod ham) høre: Kanonchalupper, med 1 svær Kanon over hver Stævn, og nogle Karonader eller Haubitser paa Siderne; 2) Kanonjoller, med en svær Kanon over Bagstævnen og Haubitser paa Siderne; 3) Morteerchalupper, med en Morteer midt i Fartøjet og Haubitser til Sidværn.

(545) Men at holde en saadan Flaade, en saadan Armee og saadanne Fæstninger i Stand og velforsynede med alt Krigstilbehør, det koster en svær Hoben Penge mellem Aar og Dag. Derfor maa Kongen paalægge alleslags Skatter og Afgifter. Men det er dog langt fra det meste eller det allervigtigste, som Kongen har Udgifter til. For det første skal Kongen, som enhver anden tro Arbejder, have sin fulde Løn, og desuden Kundelig til for at leve behageligt og overensstemmende med sin ophøjede Stilling imellem Europas kronede Hoveder; dernæst skulle Ministrene og alle de andre Embedsmænd, baade civile, militaire, geistlige o. s. v., have deres Løn; fremdeles skal der Penge til alle Slags Forbedringer i Staten, s. Ex. ved Havne, Veje, Kanaler og Fyrtaarne, offentlige Bygninger o. s. v., til Politis, Fattigvæsen og Straffeanstalter, til Pensioner, o. s. v., o. s. v.

For at kunne afholde alle disse Udgifter paalægges Kongen deels Landskatten af Hartforret, deels Bygningsafgifter, deels Told og Accise af alle Slags Vare, deels andre Skatter. Desuden er fra Arilds Tid bleven paalagt Tiende af Afgrøden til Kongen, Kirken og Præsten. Tidt falder det tungt nok at udrede saadan Skat, men den Enkelte maa saa lide for det Heles, eller alle Landsmænds, Skyld og betænke, hvordan det vel vilde gaae, om der ikke vare Præster, Læger, Dommere, Krigsfolk og

andre Kongens Tjenere her i Landet, foruden meget andet, som tjener til fælles Bedste og netop udredes af slige Pengesummer.

2. Fortællinger af Danmarks Historie.

(546) Danmarks Historie Skulle vi nu læse. Vi Skulle læse en Fortælling om de Bedrifter, vore Forsædre have udført, og om den Skjæbne, vort Fædreland i Lebet af Aarhundreder har gennemgaaet. Men disse Bedrifter ere saa mange, denne Skjæbne saa afverlende, at Fortællingen her maa indskrænkes til det Allervigtigste. Den vil altsaa blive kort. Den vil desuden blive alvorligere end meget af det foregaaende; thi Tanken om Forsædre og Fædreneland er en hellig Tanke, og det Hellige stemmer til Alvor.

1. Hedenskabets Tider.

(547) Den jydsk Halvø, fra Ejderen til Skagens Rev, og alle Derne, fra Mølsfartund til Drosund, have danske Mænd i over to tusind Aar uafbrudt haft i Besiddelse. Men de gamle Danske havde ikke, som vi, den christne Tro, og altsaa heller ikke de renere Sæder, som denne medfører. De vare Hedninge og tilbade Afguder. Den fornemste blandt disse kaldte de Odin, men Guden for Torden og Krig kaldte de Thor, Guden for Frugtbarhed kaldte de Frejr eller Fro; disse gamle Gudenavne kjende vi endnu i Byers og Ders Navne her i Landet, f. Ex. i Odense, Thorseng, Frørup, o. fl. De ærede disse Afguder ved blodige Offeringer deels i Lunde eller paa Marken under aaben Himmel, hvor vi endnu ofte see Steensætninger med store Steen=Altre, der holdes for Levninger af de gamle Offerpladse, deels ogsaa i lukkede Huse af Træ eller Steen. Men allermeeft troede de dog at behage deres Guder ved Krig og Tapperhed. Den tappre

Mand, som faldt med Sværdet i Haanden, skulde, saa troede de, komme til Valhalla, det Sted, hvor Odin boede, og glæde sig ved at kæmpe, falde, leve op igjen og atter kæmpe, og han skulde sidde hos Odin og spise Flesk og drikke Mjød af vældige Drilkehorn — store Lykke vidste vore hedenste Forfædre ikke at udmale sig.

Men skjönt saaledes deres Meninger om de Ting, som for os ere de vigtigste, vare fejlagtige og tildeels yderlig raa, saa vare de dog langt fra at være vilde Menneffer; thi de vare ingentunde fremmede for Kundskaber, som gjøre Livet behageligere, eller ubekjendte med de Fordele, som et ordnet borgerligt Samfund medfører. De kjendte en Slags Bogstaver, som kaldtes Runer, og som de ridsede i Stene eller udfære i Træ; de kjendte Digtekunsten, og deres Digtere, eller Skjalde, der levede som ansete Mænd ved Kongernes Gaarde, lagde Baand paa det Udværende i deres Gjæstebud og Drickelag ved Sange til Gudernes og Heltenes Pries. De kjendte Lægekunsten, som især Qvinderne udøvede, i det de enten ledsagede Kæmperne i Krigen eller plejede den fra Kampen med hæderlige Saar Tilbagevendte. Ligeledes forstode de at bygge Huse, men fornemmelig at tømre Skibe og forfærdige Vaaben. Skibsbyggerkunsten er ældgammel i vort Fædreland, og vore Forfædre flødte sig som Sømand og levede næsten mere paa Havet end paa Landet. Saadanne Stridsmand, som færdedes paa Havet, kaldtes Vikinger. Vaaben dannedes i Begyndelsen af Flintestone, og med hvilken Tiinshed disse kunde flibes, see vi endnu af de mange Kiler, Stridsbøyer og Knive, der meget ofte findes i Norden; senere lærte man at smedde Metaller, først Kobber, siden Jern, og vi have endnu mange Levninger af Kobbersværd og andre Redskaber, saavel som store og smaa Guldringe, m. m., der ere forfærdigede af vore hedenste Forfædre.

(548) I den ældste Tid deelede Folket fornemmelig i to Stænder: fri Mænd og Trælle. De første vare i Umindelighed alle lige, men enkelte Slægter vare dog ved Rigdom eller Bedrifter høvede over de øvrige frie

Bønder og vare Folkets Anførere og Ledere. Disse havde den største Andeel i Regjeringen; men enhver fri Bønde deeltog dog ogsaa i den. Almindelige Sammenkomster, der hed Thing, holdtes i Oldtiden paa aaben Mark, og der afgjordes alle de Sager, som angik Folkets indbyrdes Stridigheder og Landets almindelige Bestyrelse. Endnu see vi mangesteds langagtig-runde Steensætninger, eller Domringe, paa vore Marker; indenfor Ringen sad Høvdinger og Dommere, udenfor samlede sig Bønderne og afgave deres Mening om Love og Indretninger, Krig og Fred. — Den frie Mand søgte sit Ophold ved Agerdyrkning, Jagt og Fiskeri, men sin Bløde i Krig og Vikingsfærd; Soen var hans Tumleplads, Sværdet hans Vegetøj, Striden hans høje Lyst. Naar han saa fandt Døden i den vovelige Kamp, da lagde man Liget i et Gravkammer af store flade Kampesteene og opkastede en Jordhøj derover; stundom omgjærdedes Højen med en Kred af Stene forneden. Saadanne Steendysser, eller Kæmpehøje, baade runde og lavere langagtige, findes ofte samlede i stor Mængde paa vore Ugre; maaskee have vore Forfædre der for mange hundred Aar siden holdt et blodigt Slag og jordet de Faldne paa Valpladsen.

Trællene, enten Efterkommere af overvundne Folk eller Krigsfanger, maatte besørge de ringere huslige Arbejder, bære Brænde, grave Løv, vogte Ovæg, gøde Ugeren, o. desl.; dog bleve de i det Hele vel behandlede, thi det var Danemands Skik fra gammel Tid, at være gram i Striden mod væbnet Fjende, men mild i Freden mod værgeløs Qvinde og Træl. Ej vare vore Forfædre fri for en egen Listighed, der ikke stemmer med den Christnes renere Sæder; men djarve vare de i Ord og Gjerning og trofaste i Vennskab. Berømt er deres Fostbrødrslag, en Forbindelse mellem Mænd, der forpligtede sig til, enten at hævne hinandens Død eller at døe med hinanden.

(549) Blandt de Høvdingeslægter, som herskede her i Danmark, er især en bleven berømt ved Ude

og Anseelse, nemlig Skjoldungernes. Høvdinge, eller Konger, af denne Stamme regjerede over den største Deel af Sjælland, og de udbredte ofte deres Herredomme endnu meget videre. Dog vare Skjoldungerne ingenlunde i Oldtiden Eneherrer over alle de Lande, som nu udgjøre vort Fædreneland. Man maa nemlig vide, at der fordum vare mange Konger i dette Land; thi Konning kaldtes dengang enhver Herre, der ikke erkjendte nogen over sig; og jo raaere Tidsalderen var, desto flere var der, som vilde være deres egne Herrer. Skjoldungerne herskede altsaa for det meste kun over en Deel af de danske Øer, og anvendte hellere deres Kræfter og Mod paa Vikingetog, end paa at samle hele det danske Folk under sig; men Folket selv kjendte ikke Nyttens af samlede Kræfter. En anden kjæk Høvdingestamme herskede over Jyderne eller i det mindste over de sydligere Dele af Jylland, lige ned til Ejderen. Men saa mange Konger og Høvdinge bekrigede og fortrængte hinanden, og Land og Folk led under deres Fejder. En sliq fordreven jydsk Konge, ved Ravn Harald, tog i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede sin Tilflugt til den tydske Kejser Ludvig den Fromme.

2. Christendommen indføres, Landet samles.

(550) Ludvig modtog med Glæde den flygtende jydsk Høvding. Lønge havde han ønsket at udbrede Christendommen blandt de danske, hvorved han tillige haabede at standse deres ødeløggende Indfald og Røverier i sine Lande; men det kunde ikke hjælpe ham at sende Præster til Danmark, naar han ikke havde en eller anden anseelig indfødt dansk Mand til at beskytte dem mod Hedningerne. En saadan troede han nu at have fundet i Kong Harald. Denne antog ogsaa virkelig **Christendommen** i en højtidelig Daab, omtrent ved Aar 826, og da han derefter vilde drage hjem til Danmark, søgte Kong Ludvig en from og christelig Mand, der kunde ledsage ham og under hans Beskyttelse prædike Christendommen.

Ansgarius, en Munk i Klosteret Corvey i Westphalen, paatog sig denne vigtige men farlige Forretning. Han fulgte med Harald til Jylland og begyndte at undervise de nordiske Hedninge, først i Danmark, men alle rede faa Nar efter ogsaa i Sverrig, ved Mælarsøen. Han anlagde i Hedeby, dengang den sydligste By i Danmark, en Skole, for at opdrage indfødte danske Børn til Lærere for deres Landsmænd, og det lykkedes ham ved Iver og Klogskab at skaffe den nye Lære saadan Indgang i disse Lande, at han af Efterverdenen blev kaldet Nordens Apostel. En Kirke blev nu bygget i Hedeby (518) og en anden sidenester i Ribe; men Ansgar blev til Belønning for sine Fortjenester udnævnt til Erkebiskop i Hamborg. Han døde i Bremen, 64 Aar gammel; men hans Efterfølgere Nembert og Adalgar fortsatte lykkelig, hvad han havde begyndt, saa at der snart fandtes talrige Christne i alle danske Lande.

(551) Den nye Lære kunde ikke strax udbrede alle sine velsignede Følger over vort Fædreland. Den gamle Raahed i Søderne vedblev længe, og en vis Klogt, som den christelige Oplysning understøttede, viste sig undertiden som en listig Svigagtighed eller udtænkt Grusomhed, værre maaffee end nogensinde før. Imidlertid medførte dog den stigende Oplysning nogle gode Frugter. Blandt disse maa her især nævnes den, at Nordens Folk og Konger lærte at insee Fordelene ved at forene deres Kræfter og at lede disse med Forstand; Folkene lærte, at det var bedre at adlyde en Konge end mange, og Kongerne, at det var bedre at eje Lande end at ødelægge dem. Da ske- de det, at mægtige Konger forenede hvert af Nordens ad- splittede Riger til **en Stat**. Gorm den gamle, en Konning af Skjoldungernes mægtige Slægt, underkastede sig alle de jydiske Konger lige ned til Elien og Ejderen, og blev derved Stifter af det nuværende danske Rige. Hans Dronning Thyre Dannebød lod opkaste en Bold langs med Ejderen, for at stille Danmark fra Tydskland; denne Bold kaldtes Dannevirke, og man har

om dens Unlæggelse en smuk gammel Bise, der begynder saaledes:

Danmark, dejligt Bang og Bænge,
Lukt med Volgen blaa,
Hvor de vorne danske Dreng
Kan i Leving gaae.

Gorm selv var Hedning; men hans Dronning Thyre vadede Christendommen, og hans Søn Harald Blaatand antog den selv. Gorm og Thyre bleve begravne i to Kæmpehoje ved Jellinge i Jylland, som endnu længe der lige saa høje som Landsbykirken, midt imellem dem; Haralds Been hvile i Roeskilde Domkirke.

(552) Medens Gorm samlede alle Danemænd under sig, betvang ogsaa den upsalste Kong Erik alle de mindre mægtige Konger i Sverrig, og Harald Haarfager, af Ynglingernes Hovdingestamme, gjorde sig til hele Norges Herre. Fra den Tid af vare Danmark, Norge og Sverrig egne Stater, omtrent saaledes som de nu ere. Men andre Hovdinge fra vort Fædreland, tildeels fortrængte af hine, søgte fremmede Lande, hvor de toge varig Bopæl. En Nordmand Rolf stiftede sig et Hertugdømme i Nordmandiet i Frankrig, og en anden nordisk Hovding, Rorik, gjorde sig til Herre over Folkene ved Pejpusøen og blev Stamfader for de gamle russiske Tyrster; norske Visinger stiftede Nigerne Dublin, Waterford og Limrik paa Island, og danske Visinger grundlagde to Niger i England, Northumberland og Ostangeln, og et i Holland, som de kaldte Kinheim.

3. Store Sotoge.

(553) Efterat det danske Folk saaledes inden Nigets Grændser havde forenet sig under en Herre, **høvede vort Fædreland sig første Gang til en anselig Vælde**, der endog blev farlig for andre Nationer. Vel havde danske, norske og svenske Visinger allerede meget tidligere gjæstret og ødelagt fremmede Lande; men saalænge Kraften deels var adsplettet ved de man-

ge Hærdinge, deels blev ledet planløst, deels endelig i Hjemmet selv var optaget ved indvortes Stridigheder, kunde den ikke træde frem i sin hele Fylde. Nu derimod, da hvert af de nordiske Riger adlød en Konge, og den christelige Oplysning havde indført rigtigere Begreber — nu søgte Nordboerne at gjøre varigere Erobringer, og bleve tilsidst frygtelige i hele Europa. Man kaldte dem alle med et fælles Navn for det meste *Normanner*, i England derimod *Danske*; thi man skjelnede ikke eller kunde ikke skjelne imellem de i alle Henseender lige *Danske*, *Norske* og *Svenske*.

(554) Den første Storm af det gjensødte Danmarks ungdommelige Kræfter brød løs mod Vesten, imod England. Efter Harald Blaatand blev nemlig hans Søn Svend Tveskæg Konge, en kjæl men grusom Krieger. Christendommen, som han i sin Faders Kongsgaard saae foraget, brød han sig ikke om. Han havde ikke havt den bremiste Erkebisp, men Hedningen Palnatok, en Jarl i Thy, til Lærer, og han fulgte derfor hellere sine hedenske Stridsmænd til Balpladsen end sine christelige Præster til Mæssen. Paa den Tid vare Engellænderne regjerede af en svag ukriegerst Konge og derfor idelig udsatte for Angreb, som de ved en aarlig Skat, Danegjæld, forgjæves søgte at frakjæbe sig. De danske Vikinger toge Pengene og plyndrede saa ligesuldt. Tilsidt vilde den engelske Konge skaffe sig Fred ved at lade alle de Danske, der boede i England, myrde, men foregedede kun derved sin Ulykke. Svend Tveskæg, underrettet om dette Blodbad, bød alle sine Undersaatter at gribe til Vaaben; flere Nordmænd og Svenske sloge sig til dem, og Danmarks Konge førte en vældig Flaade, besat med udmærkede Stridsmænd (170) fra Nordens trende Brodersfolk, til England, hvilket han efter ti Aars blodige Kamp fuldkommen erobrede.

(555) Ved hans kort efter paafulgte Dod arvede hans siden endnu beromtere Søn Knud den engelske Krone; men den gamle forjagne Kongeslægt kom atter tilbage, for at berøve den unge Konge det nys vundne Rige. Da søgte Knud Hjælp fra Danmark, og en an-

selig og prægtig dansk Flaade maatte atter erobre England, Aar 1016. Saa herskede da Knud over tvende Riger; sjorten Aar efter lagde han endnu et tredie dertil, i det Nordmændene, misfornøjede med deres Konge, valgte ham til deres Herre. Knud var en af de mægtigste Konger paa den Tid; man kaldte ham den Store. Gamle Skjalde have ophøjet hans Tapperhed og Vælde, og en yngre Digter har besunget hans Fromhed i den Sang (171) der begynder saaledes:

Kong Knud sad stor og mægtig paa sin Trone, ic.

Forbindelsen med det allerede christnede og oplyste England havde vigtige Følger for Danmark, saavel med Hensyn til Christendommens Befæstelse som især med Hensyn til den indre Orden i Riget; thi Knud lærte i England at kjende en bedre indrettet Statsbestyrelse, og han førte sig denne Kundskab til Nytte i Danmark. Han oprettede en Livvagt af 6000 Stridsmand, og gav dem Indtægter af Kongens Jordegodser, imod at de skulde gjøre stadig Krigstjeneste. Saadant bortgivet Jordegods kaldtes et Læn, og den som besad det kaldtes Kongens Lænsmænd. Disse Vasaller hævede sig derved over de øvrige frie Mænd og bleve til en Slags Udel, der fik egne Rettigheder og stode under særlige Love. En saadan Lov var Knuds Witherlagsret, som endnu er til.

(556) Men Danmark havde ved disse Erobringskrige overspændt sine Kræfter og viste efter Knuds Død betydelig Slappelse. Under hans Sønners Regjering løsrev baade Norge og England sig, og de Danske kunde næppe forsvare deres eget Land. Dette indsaae ogsaa de dueligere Konger, navnlig Svend Estridsen, en Søstersøn af Knud den Store og Stamsfader for alle vore Konger indtil det oldenborgske Huses Tronbestigelse. Han henvendte derfor mere Opmærksomhed paa Rigets indre Tilstand og søgte at fremme Oplysningen; han inddeelte Landet i de Stifter, hvori det endnu inddeles. Men fuldkommen Kraft kunde Danmark dog endnu længe ikke opnaae af flere Grunde; deels kunde nemlig de nye christe-

lige Skikke ikke ret passe til den Tænkemaade og de Indretninger, der vare tilbage fra Hedenskab, deels kunde det urolige Folk og de krigeriske Konger ikke afholde sig fra Erobringsplaner, der uagtet Rigets indre Svækkelse endnu et halvt Aarhundrede efter Knud den Stores Død bleve fortsatte mod England; deels endelig kunde den indvortes Fred i Landet ikke betrygges, fordi Tronfølgen var uvis — den største Ulykke for et Rige — og Kongesønnerne gjensidig mistænkte og besejdede hinanden. En Borgerkrig begyndte, allerede medens Svend Estridsens yngste Søn, Niels, regjerede, vedvarede med enkelte Afbrud i 26 Aar (1131—57) og tilintetgjorde næsten ganske Befstanden. Indvortes Partier forfulgte hinanden og odelagde Landet; udvortes fra hærjede de hedenske Bønder alle Rigets Kyster.

4. Baldemarernes Tidsalder.

(557) Men under Ulykker og borgerlige Stridigheder dannes ofte de store Mænd, der skulle ende dem, ret ligesom om Gud, der vaager over Folkeslægter som over enkelte Mennesker, selv vilde skabe Læger til at hele Saaret. Saadanne Mænd vare Twillingbrødrene Axel og Esbern Snare, Etlinge af Valnatofes og Skjalm Hvides ved Ulde og Fortjenester berømmelige Slægt og Sønner af Affer Nyg i Hjemmeløvillie ved Sorø. Baldemar den Første, en Connosens Søn af Svend Estridsen, havde den Lykke ved disse Twillingbrødres Indflydelse og Tapperhed samt ved egen Duelighed at overvinde de Kongesønner, der stræde med ham om Kronen, og tillige paa ny at høve Danmark til en høj Grad af Magt og Anseelse. Axel, eller Ubsalon som han ogsaa kaldes, var Kong Baldemars inderligste og fortroligste Ven; han var Biskop i Roskilde og siden Erkebiskop i Lund i Skaane, og saaledes næst Kongen den fornemste Mand i Riget; men tillige var han Baldemars vigtigste Raadgiver og ypperste Høvding baade tillands og tilvands. Han over-

vandt de vendiske Erovere i en Række af Slag, erobrede og christnede Rygen og hærdede Rigets Anseelse hos fremmede Fyrster.

(557) Absalons Indskydelse vedblev efter Baldemars Død under hans Søn Knud den Sjette. Paa den Tid regjerede i Tydskland en overmaade mægtig Konge, Kejsler Frederik Barbarossa, eller Rødsfæg, som gjerne vilde gjøre Danmark til en Provinds af Tydskland, og i denne Hensigt sendte en af sine tydske Vasaller, Grev Sigfried af Orlamünde, hertil. Men Absalon gav ham et djarvt Svar. "Hvad seer du Danmark an for," sagde han, "troer du, at Kejsleren kan erobre Danmark lige saa let, som han kan erobre dit Land, naar han faaer Indfald? Gaae din Vej, og fortæl ham, at Dannerkongen aldrig vil erkjende ham for sin Herre." Nu ophidsede Kejsleren Hertug Bugislav af Pommern til at angribe Danmark, men Absalon var lige saa hjæk i Daad som i Raad; han slog Bugislav i et stort Slag og førte Krigen med saadan Tapperhed og Lykke, at alle de vendiske Fyrster i Mæklenberg, Rygen og en stor Deel af Pommern maatte erkjende Knud for deres Overherre. Om denne Krig har man en gammel Sang, der begynder saaledes:

Herr Bugislav var saa vældig en Mand,
Han samler de vendiske Skibe.

Da Absalon blev ældre, var det fornemmelig Knuds Broder Baldemar, der som Hærfører indtog hans Plads. Denne Baldemar, af Kongen udnævnt til Hertug, eller "Hærens Fører", i Sønderjylland, angreb den holsteenske Grev Adolph, fordi denne af Frygt for Danmark's stigende Vælde søgte at tilføje Riget al den Skade, han kunde. Baldemar overvandt Greven i et stort Slag i Nærheden af Ikehoe, tog ham til Fange og erobrede derpaa hele Holsteen og Lauenborg. Endeel af disse Lande havde tidligere hørt til et eget vendisk Kongerige, der kaldtes Slavien, og da Knud nu ejede hele dette Rige, antog han Titel af Slavernes eller Vendernes Konge,

hvilken Danmarks Konger lige fra den Tid af have beholdt.

(558) Efter Knuds Død blev den tappre Valdemar selv Konge, og da kunde de Danske ret komme til at vise det friske kamplystne Mod, som besjælede dem. Valdemar den Anden lod sig krone i Lund som Danerkinge og derpaa hylde i Lybek af alle sine vendiske og tydske Vasaller som Vendernes Konge og Holsteens og Lauenborgs Herre; og da han nogle Aar efter havde erobret næsten alle Landene paa Østersøens sydlige Bredder, Preussen og Den Øst, lod han i 1214 alle disse Lande formelig aftræde til Danmarks Rige af den tydske Konge, Keiser Frederik den Anden. Dog førte hans eget og Folkets Mod og christelige Iver ham endnu videre. For at omvende de hedenske Esthlændere og Lislændere gif han med en Flaade paa 1500 Skibe til disse sjernere Egne. I et blodigt Slag ved Wolmar brugte han første Gang den hellige Fane Danebrog, som Folket troede var nedfalden fra Himlen; og det hvide Kors i den blodrøde Bund, som vi Danske have saa kjær, lagde her Kraft i vore Forfædres Ålme, ligesom det saa ofte har gjort hos deres Efterkommere. Valdemar sejrede, erobrede hele Esthland og Kurland. Da opgif atter Gamle Knuds Dage for dette Rige, og **anden Gang stod vort Fædreland paa Valdems Spids**. Denne Gang udbredtes dets Magt især imod Syden og Østen; foruden hele Danmark med Skaane, Halland og Bleking vare alle Landene Syden og Østen for Østersøen lige op til den finstke Bugt meer eller mindre afhængige af vor Konge; hans aarlige Indkomster vare meget store; han kunde rejse en Hær paa 160,000 Mand, hvoriblandt 28,000 Ryttere i Plade, og heldt en Flaade paa over 1400 Skibe. Man kaldte ham Valdemar Sejer.

Valdemarernes Tidsalder udmærkede sig ogsaa ved de fredelige Foranstaltninger, der sigtede til Folkets Oplysning og Lykke. Nye Love blevne givne, baade geistlige og verdslige. Blandt disse fortjener Valdemar II's jydsk

Lov, udgivet omtrent 1240, især at nævnes; thi den gjaldt over hele Danmark lige til Kong Christian V's Tid, gjælder endnu i Sønderjylland, og ansaaes fordem for saa fortrinlig, at vore Forfædre tillagde Baldemar Sejer fremfor andre Konger, der havde givet Love, Navnet Lovfærreren, eller Lovgiveren! Ogsaa begyndte Videnskaberne nu at finde nogen Indgang i vort Fædreland, i det unge Danske rejste til fremmede Lande, fornemmelig til Paris i Frankrig, for at lære. Paa denne Tid levede Klerken Saxo Grammaticus, der skrev en Danmarks Historie paa Latin, og hvis Bog endnu er til; den blev siden udsat paa Modersmaalet og læses nu af alle med Lyst.

(560) Men, endnu medens Baldemar Sejer levede, nedfandt Danmark fra denne Lykke og Anseelse, og efter hans Død faldt det dybere og dybere. Midt i den trygge Fred blev nemlig Kongen paa en lumsk Maade oversfalden af en af sine egne Vasaller, taget til Fange og holdt i tre Aar fængslet i et fremmed Land, uden at det kunde lykkes hans Undersaatter at befrie eller løskjøre ham; og i denne Tid tabtes alle hans store Erobringer, undtagen Nynen og nogle Dele af Venden og Esthland. Endelig løskjøbte han sig paa haarde Vilkaar; men da han siden vilde hævne den ham tilføjede store Uret, var Krigslykken ham utro. Under hans Efterkommere tiltog Rigets Forsæld i hele hundrede Aar. Dertil var der flere Grunde. For det første havde Baldemar overspændt Rigets Kræfter og gjort Erobringer, som bragte Danmark liden varig Fordeel; for det andet hævede sig under Baldemarerne ej alene Geistligheden til en forlig Højde, men Adelsstanden fortrængte efterhaanden de Ringere fra Deeltagelsen i Landets almindelige Anliggender; og for det tredje begik Baldemar II den meget store Fejl for sin Død at give sine yngre Sønner betydelige Dele af Riget som Løn; thi skjønt de skulde være Danerkongen underdanige, saa laae de dog bestandig i Strid med ham. Baldemar var ogsaa næppe død, før der udbrod en Fejde mellem hans ældste Søn Erik Ploppening, der var bleven Konge, og Abel, der havde faaet det sydlige Jyl-

land, fra Skodborgaa til Ejderen, som Løn under Navn af Hertugdømmet *Jylland*. Disse Stridigheder, som idelig bleve gjentagne, vare fra nu af i over 500 Aar en Kilde til de største Ulykker for Folket i Sønderjylland, eller, som det senere kaldtes, i *Slæsvig*.

Saaledes dalede Danmark fra den Højde, hvortil *Baldemar*erne havde høvet det, at det hundrede Aar efter den anden *Baldemars* Død næsten var ganske opløst. De holstenske Grever, især *Grev Geert*, benyttede sig af Rigets Svaghed, og meer end en indfødt dansk Adelsmand hjalp dem at plage, plyndre og ødelægge det. Lønsmændene havde deelt Danmark imellem sig, Kongen havde tabt sin Indflydelse og Lovene deres Kraft. Alle gode Danemænd saae med Længsel en Gjenfødsel af Riget imøde; men *Smaatyrannaernes* Jernaag hvilte haardt paa dem. Da var det, at en jydsk Adelsmand, *Niels Ebbesen*, dræbte den værste af disse Tyranner, *Grev Geert*, og at Folkets Stemme kaldte en Kongesøn af den gamle Stamme til Tronen, Aar 1340.

5. Unionen i Calmar.

(561) *Baldemar* hed denne Kongesøn, og Navnet selv havde en god Klang i danske Øren; store Forhaabninger vare knyttede dertil og de bleve ikke skuffede. Skjønt nemlig denne *Baldemar* den Fjerde, med Tilnavnet *Utterdag*, ved sin Tronbestigelse egentlig kun erholdt nogle Godser i det nordligste *Jylland*, paa *Laaland* og i *Esthland*, fordi alt det øvrige var pantsat eller bortforlænet, saa lykkedes det ham dog med ringe Midler, ved hans store Snildhed og Driftighed, i Løbet af 10 Aar at frarive de overmægtige holstenske Grever og de indenlandske Vasaller de fleste af deres tilranede Lande. Derpaa tilbageerobrede han de skaanske Provindser, som den svenske Konge havde bemægtiget sig, og dertil *Den Gulland*, eller *Gothland*, hvorefter han, og siden alle vore Konger, kaldte sig de *Gothers* Konge. Han vandt stor Indflydelse i Norge ved at gifte sin Datter *Margrethe* med den norske Konge,

og stod endelig i Begreb med at oprette den anden Baldemars store Fejlgreb ved at inddrage det bortforlænedes Sønderjylland, da Døden overraskede ham. Saa meget virkede en Mand ved egen Duelighed, Klogskab og Kraft, trods de vanskeligste Omstændigheder, hvortil kom en Landeplage, en forfærdelig Pest, kaldet den sorte Død. De Midler, han brugte til at opnaae sine Hensigter, vare vel ikke altid de rigtigste, ligesom han just ikke kan regnes til de elskede Konger i vort Land; men den klogeste af alle danske Konger var han tilviis, og i Driftighed staaer han vel næsten ved Siden af Christian den Fjerde.

(562) Efter Baldemar Utterdags Død valgte det danske Folk paa et Danehof, eller en Rigsdag, i Elagelse hans Datter søn Olav under Margrethes Formynderskab. Riget var samlet og ved Samlingen styrket, og den gjenoplivede Kraftfølelse hos Folket yttrede sig atter udad; men ligesom den i de store Sotoges Tidssalder havde været rettet imod Vesten, i Baldemarernes mod Syden og Østen, saaledes søgte den nu andensteds hen. Dog, det var ikke især ved Baaben, men — ligesom en dunkel Følelse af et inderligt Broderskab deri ledede vore Forfædre! — det var ved Slægtskabsbaand, ved Understøttelse mod en fælles Fjende, at de søgte at knytte de tvende andre Brodersfolk til sig! Olav, Søn af en norsk Kong, Sønes søn af en svensk-norsk og Dattersøn af en dansk, arvede Norge efter sin Faders Død; og skjønt han tidlig gif bort, vilde dog Norge og Danmark forblive sammen og valgte Margrethe til fælles Dronning. Nordmændene valgte i hende en dansk Kongedatter, ligesom Danemændene i hendes Søn havde valgt en norsk Kongesøn.

I Sverrig regjerede dengang Kong Albrecht, en tydsk Fyrste fra Mecklenborg, men han regjerede slet. Riget daledede, det svenske Folk blev trykket af hans tydske Adelsmænd og Lejetropper, og de misfornøjede Svenske bade Margrethe om Hjaelp. Med en Hær af svenske, norske og danske Mænd, anførte af den svenske Marsk Erik Ketilsen Basa og den danske Feltøverste Iver Lykke, overvandt og fangede Margrethe i det blodige Slag ved Falkjøbing Kong

Ulbrecht selv. Det var fornemmelig de Svenske selv, som her erobrede Sverrig fra Ulbrechts tydske Lejetropper, og frivillig lagde de deres gjenvundne Fædreland i Margrethes Hænder.

(563) Da sluttedes i Calmar, en By i Sverrig, den uforglemmelige Union, eller Forening, mellem de trende nordiske Broderfolk i Aaret 1397; gjensidig lovede de hinanden, altid at ville have 1 Konge tilfælles. Forenede vare trende kraftfulde Folk, af fælles Oprindelse, Tungemaal, Sæder og Fortids Erindringer; forenede vare trende Nigere, fortrinlig skikkede til at komme hinanden tilhjælp i Freden med alle de Fornødenheder, som Livet kræver, i Krigen med Waaben, Flaader og tapre Mand. **Tredie Gang syntes da vort Fædreland at skulle stige til en anselig Vælde blandt Europas Stater.** Denne Gang var det mod Nord og Ost, at de Danskes Magt udvidedes.

Men saa herlige end Udsigterne vare for de nordiske Nigere, saa opstod der dog dengang ifølge Tidssomstændighederne mangfoldige Vanskeligheder, der vistnok ikke laae i Unionen selv, men dog vare store nok til at tilintetgjøre dens Frugter. For det første forstod man i hiin Tid ikke saa godt som nu at forfatte Dokumenter eller skriftlige Kontrakter, hvorfor ogsaa Unionsdokumentet var ubestemt i de vigtigste Punkter. For det andet søgte de store Handelsstæder i Tydskland, som havde sluttet et Forbund, Hansesforbundet kaldet, at hindre Unionen, af Frygt for at tabe deres vigtige Handelsrettigheder i disse Lande, naar Nigterne selv bleve mægtige og indenlandske Kjøbmand kappedes med de tydske. For det tredie vare de Danske ikke fri for den Fejl at ansee sig for det fornemste Folk i Unionen, skjønt alle tre Nationer skulde være lige, og at tillægge sig en vis Ret til at styre Sagerne. Dertil kom endelig endnu tilfældigviis den Ulykke, at de første Unionskonger, Erik af Pommern og Christopher af Baiern, kun vare lidet duelige Fyrster.

(564) Efter Christophers Død, 1448, tilbød de danske Stænder, forsamlede paa Haderslev Slot, egenmægtig Brev Christian af Oldenburg den tredobbelte Krone, hvorpaa de Svenske valgte sig en egen Konge i en indfødt svensk Mand, Karl Knudsen. Christian den Første, Stamsfader for alle de følgende danske Konger og holsteenske Hertuger, blev vel for en Tid ogsaa Konge i Sverrig; men senere optraadte en anselig svensk Adelsmand, Steen Sture, først imod ham og derefter imod hans Søn og Efterfølger, Kong Hans. Sværdet maatte da drages. Kong Hans erklærede Sture Krig, og en stor dansk Hær, anført af Rigshovmester Povel Larmand, rykkede ind i Sverrig. De Danske sejrede over Sture, slog de tappre Dalekarle, der vilde komme ham tilhjælp, indsluttede ham i Stokholm og tvang ham, efter en ny Sejer, til at overgive denne Sverrigs Hovedstad. Hans, Konge i Danmark og Norge, blev nu ogsaa kronet i Sverrig, netop 100 Aar efter Unionens første Stiftelse.

Men Unionen blev fornyet paa en anden Maade end den oprindelig var stiftet; den blev stiftet i Venjskab, men fornyet under Fjendskab. Derfor opløste den sig endnu førend Kong Hanses Død. Den første Anledning dertil gav Kongens og hans Broders uheldige Tog mod Ditmarsken. Senere begyndte hans Søn, Christian den Anden, en ny Erobringskrig mod Sverrig, tildeels under Paaskud af det pavelige Bånd, som Rigsferstanderen Steen Sture den Yngres Strid med Erkebispfen af Upsala havde paadraget ham og Riget. Med en anselig dansk Hær led han Otto Krumpen angribe Sverrig tillands, medens han selv med sin Flaade drog mod Stokholm. Efter at have overvunden en svensk Hær under Steen Sture ved Bogesund, trængte Krumpen ustandselig frem mod Stokholm, adspalttede en Bøndehær ved Strængnäs og lejrede sig efter en tredje Sejr ved Upsala for Hovedstaden selv. Christian kom nu med Flaaden; Stokholm maatte atter overgive sig og de Svenske paany hylde den dansk-norske Konge. Saaledes

blev da igjen Unionen fornyet 1520, men ligeledes med
Baaben.

Her maatte man ønske at ende Kong Christians Historie; men Sandheden maae vi høre, om den end er nok saa haard. Christian var af Naturen en af de meest begavede danske Konger, men han var hidsig og tyrannisk; han vilde sit Lands Bedste, men han glemte, at man ogsaa kun maa fremme dette ved gode Midler, fordi Menneſket raader over Midlerne, men ikke over Følgerne. Allerede tidligere havde han med blodig Grusomhed underkuet et Oprør i Norge; nu troede han ved lignende Midler at kunne udrydde den svenske Adel, som han ansaae for den værste Modstander af den i sig selv saa ønskelige Union. Christian lod da, først i Stokholm og siden paa andre Steder i Sverrig, alle Erkebispens Fjender, alle de Mænd, som vare ham forhadte, ja endog uskyldige Børn, som han i Tiden kunde komme til at frygte som Modstandere, gribe, fordømme og henrette! — At han maatte bøde for denne skrækkelige Udaad, var billigt, men at alle de tre nordiske Riger maatte bøde derfor, var høist beklageligt. Det med Rette opbragte svenske Folk fik i en ung Adelsmand, den ædle højhjertede Gustav Basa (469), en Anfører, der snart forjog Christians efterladte Tyranner. Ogsaa den danske Adel, der havde lidt meget af Kongens Grusomhed, opsigde ham Huldskab og Troskab og valgte hans Farbroder Frederik, Hertug i en Deel af Slesvig og en Deel af Helsteen, til Konge i Danmark og Norge. De Svenske gave Kronen til deres Befrier Gustav Basa. Den forhen saa modige Christian flygtede, piint af Samvittighedsnag, ud af Rigerne, uden at vove en Kamp til sit Forsvar.

Saaledes ophævedes den calmarſke Union 1523. Den efterlod i Folkenes Hjerter ikke Enighed og Samdragtighed, men et Had og en Skinsyge, som først de allersejeste Tidens tillidsfulde og fortrolige Tilnærmelse har hævet; den efterlod en Slappelse i Rigerne's Indre, der gjorde dem meget svagere, end de før Unionen havde væ-

ret, og opvakte Længselen efter en Gjenfødelse baade af Folkets Liv og Statens Kræfter.

6. Reformationstiden.

(565) I over 600 Aar havde Christendommen været udbredt i Danmark; men i temmelig forvansket Skikkelse var den kommen dertil, og endnu mere fordærvet var den i Tiden bleven, saavel hos os som i det øvrige Europa. Da fremstod paa Christian den II's Tid den store Reformator Morten Luther i Tydskland, og de Sandhedens Ord, som han talte, fandt hurtig Indgang hos de koldere og besindige Nordboere, saa at allerede før Christians Affættelse mange Danske vare vundne for den ny Lære. I Begyndelsen blev Reformationen forkyndt her i Landet af tydske Lærere; men snart fremstod en indfødt Mand, som med danske Ord kunde tale til danske Hjerter. Det var Hans Tausen. Han var en Bondesøn fra Landsbyen Birkende i Fyen, blev siden Munk i Antvorskov Kloster ved Slagelse, rejste derpaa udenlands og kom til Wittenberg, hvor Luther levede og lærte. Han blev snart en af Luthers kjæreste Disciple, og da han kom tilbage til Danmark, fremstod han strax som Bekæmper af de pavelige Lærdomme, der ikke vare grundede paa den hellige Skrift. Det er begribeligt, at den katholske Gejstlighed her i Landet gjorde ham Modstand; men Frederik den Første, der allerede havde indført Reformationen i Slesvig, beskyttede ham og gjorde ham til Prædikant i Birkendeborg. I denne By prædikedes altsaa Reformationen første Gang her i Riget af en dansk Mand.

Fra den Tid af udbredte sig den renere Lære meget hurtigt over hele Norden. I Sverrig berøvede Kong Gustav allerede kort efter de katholske Biskopper den største Deel af deres verdslige Magt, og Frederik I jatte det igjennem paa en Rigsdag i Odense, at Lutheranerne skulde have fri Religionsøvelse over hele Danmark. Nu stiftedes i Malmsø en Skole af lutherske Lærere; Munken Anton fremstod som Reformator i Bergen i Norge,

og en ny Rigsdag i Kjøbenhavn bekræftede 1530 yderligere de i Odense tagne Beslutninger.

(566) Den katholske Gejstlighed arbejdede imidlertid ivrig imod Reformationen og paadrog derved Riget store Ulykker; thi dens Parti forhindrede efter Kong Frederik's Død hans Søn Christian den Fædte fra at blive anerkjendt af alle som Konge, hvoraf igjen den dengang mægtige Hanseslad Lybek benyttede sig og paaforte Riget for at tiltvinge sig allene alle Handelsfordele i disse Lande, den ødelæggende Krig, som kaldes Grevens Fejde, fordi Grev Christopher af Oldenborg anførte Lybekernes Hær. Men da Christian den III dog alligevel sejrede og endelig 1536 kom i rolig Besiddelse af Riget, saa holdt han samme Aar en Rigsdag i Kjøbenhavn, paa hvilken alle de katholske Bisper bleve affatte og den lutheriske Lære højtidelig erklæret for den herskende i Danmark og Norge.

Foruden en større Oplysning medførte Reformationen ogsaa den væsentlige Fordeel, at store Rigdomme, nemlig det fordums rige Bisper- og Kloster-Gods, tilfaldt den fattige Stat. Rigtig nok maatte Kong Christian bortgive en stor Deel deraf til den danske Udel, der saavel ved denne forøgede Rigdom som ved Ophævelsen af Gejstlighedens verdslige Magt hævede sig til en for Folket og Kongen lige farlig Indflydelse; men paa den anden Side kom ogsaa Kronen i Besiddelse af store og rige Midler, og benyttede disse til Landets Bedste. Rigets betydelige Gjæld blev betalt, dets Indtægter bleve forøgede og større Omkostninger bleve anvendte til Kundskab og Lærdoms Befordring. Det vigtige Kjøbenhavns Universitet opblomstrede nu, og bidrog meget til Udviklingen af den aandelige Kraft, hvorved Danmark's Indflydelse paa de to andre nordiske Riger blev af stor Betydning.

(567) Hvad Sverrig angaaer, da kunde de danske Konger ikke glemme Unionen, og Kong Frederik den Anden, Christian III's Søn, førte en lang og blodig Krig med Gustavs Efterfølgere, Erik den Fjortende og Johan. Krigen selv bragte ingen Fordeel, men den gav

tvende danske Mænd Lejlighed til at udmærke sig paa en lysende Maade: Peder Dre ved den ædleste Fædreslandsfjærlighed og Daniel Rantzau ved det ædleste Krigermød. Hiin, hvem Kongen uskyldig havde straffet og forviist, vendte faldet tilbage, glemte alt og bragte ved sin kloge Sparksomhed Rigets ødelagte Pengevæsen i ypperlig Stand; denne hentede sig paa Valpladsen ubødelig Hæder, da han ved Svarteraa fuldstændig overvandt en betydelig svensk Hær.

Dette hæderlige Slag holdtes den 20de Oktober 1565 paa Falkenberg Hede ved Svarteraa i Halland, dengang endnu en Provinds i Danmark selv. Daniel Rantzau havde kun 4000 Mand, men de Svenske ansloges til over 20,000 i Tallet. Alligevel var han ikke bange. Han opmuntrede sine Folk i en herlig Tale, til at styrke sig ved Bøn til Gud, som er Herre over Sejren, og angreb Svensken. I Begyndelsen af Slaget stod Vind og Slud de Danske under Øjne og Kampen syntes at blive langvarig; men Vejret forandrede sig og nu faldt de danske Fodfolk frit an, sloge frisk og færdigt ind paa Fjenden, og holdt ved, indtil de ganske havde adsplittet den svenske Ordning. Imidlertid kunde de tydske Lejetropper, som vare i Rantzaus Hær, ikke ret faae Bugt med de Svenske paa en anden Kant; men de sejrende danske Folk kom dem tilhjælp: da faldt der igjen mange Svenske, og Resten flygtede over paa den anden Side af Aaen.

Her samlede de sig paa ny til Angreb og vovede atter at rykke frem. Daniel Rantzau lod dem ogsaa frit komme ud paa Sletten imod ham; men nu opstillede han sine Kanoner lige for Fronten af dem og fejede de forreste saaledes bort med Kuglerne, at de bagerste vare glade ved skyndsomt at søge tilbage igjen hinsides Aaen og videre langt ind i Sverrig. De Danske havde da vunden en fuldstændig Sejer: 5000 Fjender laae paa Valdpladsen, og 38 Kanoner og 13 Faner og Standarter gjordes til Bytte.

Norge tabte imidlertid mere og mere sin Selvstændighed og syntes næsten at blive en dansk Provinds; den danske Mundart fortrængte den norske, og danske Befælingsmænd plyndrede det i Freden næsten værre, end de

Svenske havde ødelagt det i Krigen. Det trængte højt til vor fjerde Christian!

7. Kong Christian den Fjerde.

(568) Christian den Fjerde var et Barn paa elleve Aar, da hans Fader Frederik II døde, og kunde altsaa ikke endnu, skjønt han allerede havde Løfte om Tronen, selv paatage sig at regjere. Derfor maatte et Rigsraad med hans Moder bestride Regjeringen for ham i over 8 Aar, indtil han selv, nitten Aar gammel, overtog den. Riget var i det Hele i god Stand. Frederik II besad nemlig den for en Konge saa vigtige Evne til at fremdrage dygtige Mænd. Under hans Regjering havde Peder Ore ordnet den indre Bestyrelse, Daniel Hanhau, Herluf Trolle o. a. havde hærdet den danske Krigerare, og Astronomen Thyge Brahe og Theologen Niels Hemmingsen havde, tildeels endog i fremmede Lande, erhvervet Danmark Anseelse ved deres lærde Skrifter. Til disse kom senere Historikeren Arild Hvitfeldt.

Den unge Konge var næsten lige fra Buggen af hver Danemands og Nordmands Lyst og Haab. Af Naturen var han udrustet med de herligste Gaver, et lyst Hoved, en overordentlig Bidebegjerlighed og en beundringseværdig Driftighed, og ved den omhyggeligste Opdragelse og Underviisning vare disse Gaver endmere forhøjede. Hans friske ungdommelige Livskraft, hans uroffelige Sundhed og uforsagte Mod tiltrak ham alles Opmærksomhed. Europas Dine vare henvendte paa ham med Forventning, Danmarks og Norges med Forventning og Kjærlighed tillige.

(569) Christian regjerede de første 14 Aar i Fred, uafslædig sysselsat med at forbedre alle Indretninger i Landet og selv personlig deeltagende i alt. Først henvendte han sin Opmærksomhed paa det saa stammelig forføjte Norge. Han lod den gamle norske Lov paa ny gienemgaae af indfødte Nordmænd, og udgav derefter en ny norsk Lov; selv berejste han med tolv Krigsskibe alle

Norges Kyster lige til det allernordligste, hvorchén ingen dansk Konge nogensinde havde været sig, og hvorfra han ej heller uden Livsfare vendte tilbage. Han elskede det norske Klippefolk, "sine kjække Nordmand", som han kaldte dem, ikke mindre end os Sletteboere, og Norges nuværende blomstrende Hovedstad er hans Bærk og bærer hans Navn.

For Norges Skyld førte han ogsaa den første Krig med Sverrig, der vilde tilegne sig det norske Finnmarken. Den unge krigslystne Konge anførte selv baade tillands og tilføes, og skjønt han havde den siden saa berømte Kriger Gustav Adolph til Modstander, gif han dog med Gæ og Fordeel ud af den treaarige Krig. Calmarkrigen kaldes den og er endnu bekjendt mellem de norske Fjelde, fordi nogle norske Bønder nedfablede en skotsk Krigshær, der vilde komme Svensken tilhjælp. Derom har man den skjønne Visé, som begynder:

Herr Binklar drog over saltén Haa,

Til Norrig hans Cours monne stande,

Blandt Guldrands Klipper han fandt sin Grav,

Der vanked saa blodig en Pande.

Efter Calmarkrigen fortsatte Christian IV atter i 13 Aar sine fredelige Eysler til begge Rigerne's Opkomst. Søfart, Handel, Haandværker, Lovgivning, Krigsvæsen, alt var Gjenstand for hans Opmærksomhed. For Handelsens Skyld udsendte han adskillige Gange nogle Skibe, der skulde søge at finde en vestlig Vej til Ostindien, nord om Amerika; men da dette ikke vilde lykkes, lod han sin Admiral Gjedde gaae den af Portugiserne 100 Aar tidligere fundne Vej syden om Afrika, og købte af en indisk Fyrste Staden Frankebar, som vi endnu ej. Han anlagde ogsaa mange Fabrikker, Silke- og Klædemanufakturer og Bryggerier, og da man i Norge opdagede noget Sølvværts, indrettede han Kongsberg Sølvværk. Krigsmagten var anseelig, især Flaaden, som han personlig elskede og bemandede med indfødte danske og norske Mætroser. Hæren bestod meest af fremmede Lejetropper, men dog holdt han tillige en god Deel indfødte Soldater,

fordi han vidste, at en Mand strider bedst for sit eget Fædreland.

Saaledes vare Rigerne indtil over Midten af Christian's Regjering i en saa blomstrende Tilstand, som de efter Datidens Statsforfatning kunde være. Denne var nemlig meget slet. Udelen havde nedsat den øvrige Deel af Folket næsten i Ufrihedstilstand, men selv besad den ikke længer den Dygtighed, som havde gjort saa mange af dens Forfædre højagtede og berømte. Imidlertid, saalænge ikke udvortes Ulykker stødte til, kunde Kongens overlegne Aand og mægtige Personlighed endda nogenledes holde Adelsmændene i Tømme; men han blev ældre, og da tog hans Skjæbne en anden Vending.

(570) Den første store Ulykke, der ramte Christian IV, fulgte af Trediveaarskrigen, som dengang fortes i Tyskland mellem Kejseren, der var Katholik, og de protestantiske Fyrster. Christian tog de sidste Parti og faldt ind i Tyskland med en stor Hær; men her blev han slaaet ved Lutter am Barenberg, uagtet hans Fjende, den store General Tilly, selv erklærede, at han i 18 Feltslag, hvori han havde kommanderet, ikke havde havt en Felt-herre mod sig af den Tapperhed og Aandsnærværelse som Kongen af Danmark! Nu trængte de kejserlige Hære ind i Sleesvig og Tylland, hvor de efterlod sørgelige Spor, længe efter at Kongen ved Magt og Fredsslutning havde befriet sine Lande.

Deraf fulgte endnu en anden Ulykke, nemlig Stridighederne mellem Kongen og hans mægtige Undersaat Hertugen paa Gottorp. Hertugdømmerne Sleesvig og Holsteen skulde nemlig, uagtet Sleesvig hører til Danmark, Holsteen derimod til Tyskland, dog efter Christian's Tilfagn betragtes som en uadskillelig Heelhed; men dette gjaldt kun om Landenes indvortes Bestyrelse og forhindrede hverken Christian I selv eller hans Efterkommere i at udstykke dem i mangfoldige Dele, og det paa en saa urimelig Maade, at den enkelte Hertugs Lande ingenslunde kom til at ligge samlede enten i Holsteen eller Sleesvig, men i mange Smaastykker hist og her imellem hin-

anden. Uagtet disse vanskelige Forhold havde der dog hidtil i det Hele hersket god Forstaaelse imellem Kongen og disse hans Slægtninge; men under Kejserkrigen mærkede Christian, at Hertugen paa Gottorp, hans fornemste Vænsmand, lagde Planer til ved Kejserens Hjælp at vinde og faa den kongelige Part af Holsteen, og deraf opstod en Spænding, som siden blev saa ulykkelig baade for Danmark og Holsteen.

En tredie Ulykke, som fulgte af Kejserkrigen, var, at Christian IV fra nu af blev nødt til at holde Oje med den følgende Deel af Krigen i Tydskland. Sverrig havde nemlig kastet sig ind i Krigen; det havde under Gustav Adolph udvidet sig ved Erobringer fra Rusland og Polen; det havde store Feltherrer, tappre Soldater og en meget bedre indvortes Regjeringsforfatning end Danmark. Det var altsaa med god Grund, at Christian frygtede Naboriget's stigende Vælde. Han søgte da ved Fredsmæglinger at ende Krigen i Tydskland, fordi den forøgede Sverrigs Indflydelse og Magt, men netop derved gav han de Svenske Anledning til at bruge deres nye og friske Kræfter mod Danmark og hævne gamle Nederlag og Undertrykkelser, som de i Unionstiden havde lidt.

(571) Den første Havnkrig maatte allerede gamle Kong Christian selv udholde. Gustav Adolph's Efterfølgerse Dronning Christine befalede nemlig sin Hær i Tydskland uden Krigserklæring at falde ind i Danmark, og pludselig var Holsteen, Esløvig og Jylland oversvømmet af svenske Soldater! Hele Europa misbilligede dette lumste Angreb, men ingen fremmed Fyrste sendte tilstrækkelig Hjælp og de danske Stormænd viste en flammelig Afsærd. Adelen, der havde tabt sine Forfædres Mod og Dygtighed, men desmere lært at tilfredsstille sin Egennytte og Herkeslyste, søgte Konge, Fædreland og Ære i Færens Djæblik, og den gottorpske Hertug, Rigets anseeligste Mand, gik endog saavidt i sit Forræderi, at han overlod sine Tropper til de Svenske at bruges mod hans egen Konge. Christian IV, en Olding henimod de halvfjerdsindstyve, overrumplet af den lumste Fjende, tabte dog intet Oje-

blik sit sindige og høje Mod. Strax drog han til Fyen og dækkede med ringe Midler de danske Der mod den overlegne Fjende, derpaa gik han norden om Skagens Rev og slog en fjendtlig Flaade i Visterdyb, imellem Romo og Sylt, og saa sejlede han igjen til Kjøbenhavn, for at tage Overansørselen over alle de Skibe, han kunde samle sammen, og møde den store svenske Hovedflaade. Før han drog ud, knælede han for Guds Altar og modtog den hellige Nadver; ogsaa Regjeringsfagerne ordnede han, som gik han den visse Død imøde. Allerede Dagen efter, at han havde forladt Havnen, traf han den store svenske Orlogsflaade paa Kolbergerhede under Femern. Her kom det til et Slag, hvor

Kong Christian stod ved højen Mast
i Rog og Damp,
hans Børge hamrede saa fast,
at Gothens Hjelm og Hjerne brast!

Han kommanderede fra sit Skib Trefoldighed, og han havde allerede tyve Saar, da en Kugle ned slog et Par Mænd ved hans Side og de Splinter, den løsrev, berøvede ham et Øje og to Tænder. Oldingen segnede, overstrømmet af sit Blod; men det var kun et Øjeblik. Gamle Kong Christian rejste sig atter. Han bandt sin Hue om det blodige Kongehoved, holdt sit Tørklæde for det udslagne Øje, greb sit Sværd, uddeelte sine Ordre og forjog sin Fjende. Børnlille! Paa Rosenborg Slot i Kjøbenhavn, der ligger endnu Tørklædet med Pletter paa af det Blod, som randt for vore Fædre paa Kolbergerhede.

Forsaavidt som Væren er baade Mandens og Nationernes skjønneste Vinding, havde Christian vunden en herlig Sejer; men for Krigens Gang blev Slaget uden Følger, og dette var atter ikke Kongens, men de Undergivnes Skyld. Flere danske Søofficerer paa den Tid havde hverken i dette eller andre Slag lignet Kongen; Christian indsaae, at Freden maatte erhverves, om den end krævede Offere, og i en Fredslutning kort efter afstod han de norske Provindser Jemteland og Hergedalen og de danske Der Øsel og Gulland, inde i Østersøen.

Efter denne Fred havde han kun faa Nar tilbage; men den daværende Adels egennyttige Udfærd forbittede ham disse. Saaledes klager han selv: "Kronens Indkomster ere saa ringe, at Vi næppe kunne have det tørre Brød deraf for al Vor Nøje, Sorg og Umage, men Adelen er ikke vant til at vise deres Herre noget Godt; de have ingen Penge til Fædrelandets Forsvar, men nok til at vinde Kronens Gods til Pant; de agte ikke Gud i Himlen, meget mindre deres Konges og Fædrelands Frelse." — Alle hans gode Planer til Rigets Opkomst mødte Modstand, og under Sorg og Kummer hældede hans graa Hoved mod Graven. Han døde paa Rosenborg den 28de Februar 1648; hans Been hvile i Roeskilde Domkirke i en simpel Kiste, et rustent Sværd ligger paa den.

(572) Udskillige Konger have glimret mere end Christian IV, men oftest havde de Lykken eller andre at takke derfor. Christian blev stor i Ulykken og alene ved sig selv. En mægtig Personlighed, en altomfattende Kraft og en mageløs Virksomhed ere Grundtrækkene i hans Karakter. Han forstod sig paa alt, ingen Kunst, ingen Videnskab var ham fremmed. Han var ærlig og gudfrygtig; han var en viis Lovgiver og en retfærdig Dommer; han var en Helt, hvad enten han stod paa den aabne Mark eller paa det gyngende Skib. Men fremfor alt var han en Fader for sit Folk. Man vilde aldrig kunne holde op, hvis man skulde fortælle Beviserne herpaa; men det behøves heller ikke, thi Christians Minder findes allevegne i hans Riger. Byerne Christianopol, Christiansstad, Christiania, Kongsbjerg, Christianssand, Christianshavn, Glückstadt og Frederiksborg ere anlagte af ham; Holmens og Trinitatis Kirke, med Rundetaarn, i Kjøbenhavn ere opførte af ham; Tøjhuset, Børsen, Nyboder, hvor Matroserne, og Regentens, hvor Studenterne boe, ere alle byggede af ham i Rigets Hovedstad. Skrifter af hans egen Haand, hans Breve og Dagbøger, ere endnu tilbage, men i danske og norske Hjerter har han skrevet sig et Minde, der, plejet med inderlig Kjærlighed, har for-

plantet sig fra Fader til Søn og modtages lige saa levende af den Slægt, der kommer, som det modtoges af den, der gif bort.

Fremmede Fyrster i hans Tid betragtede ham med Højsagtelse og Beundring; en af dem kaldte ham "Kongernes Fader." Nu ligger 200 Aar imellem ham og os, men da nylig en oldenborgsk Fyrstedatter blev viet til den første Konge i det nyfødte Grækenland (483) og man vilde pryde Vielsesalen med Billedet af en Fyrste af oldenborgskt Blod, saa valgte man blandt alle de mange Kejsere og Konger, der ere udrundne af denne Stamme, vor gamle saa ofte ulykkelige men utrættelige hæderkronede Kong Christian.

Beslignet være Dit Navn, gamle Fader Christian!
Helligt være os Dit Minde! Din Aand omsvæve dette Rige og leve i dine kronede Uelinge!

S. Alle Danemænd lige under Loven.

(573) Christian IV sagde om sin Tids Adel, at den agtede hverken Konge eller Fædreland; men derved meente han ikke, at Adelskab i sig selv var forkasteligt eller skadeligt for et Rige. Allerede i Oldtiden gaves der iblandt de fide Nordboere Høiere og ædlere Slægter, som ragede frem over Mængden; og i hele Middelalderen, lige fra Baldemarerne indtil Christian IV, vare de fleste udmærkede Mænd i Danmark Adelsmænd. Det kan ogsaa være en reen Fordeel for et Land at have saadanne Anførere og Ledere, der samle Folket om sig og kunne lyse for det ved skjønne Exempler. Men disse Slægter maae ikke berøve de øvrige Stænder deres borgerlige Rettigheder; deres Indflydelse maa være begrændset af Lovs og deres Dannelse og Indsigter svarende til deres Stilling i Landet.

I Christians Tidsalder vare de gamle Folkething ophævede, og de nyere Rigsdage vare blevne en Slags Herredage, hvor kun Adelen og i den latholste Tid tillige Gejstligheden, der dog var taget af samme Stand, havde noget at sige. Da Riget var et Valgrige, steg Adelen nu

tyranniske Magt ved hvert Kongevalg, i det den selv bestemte, paa hvilke Betingelser den vilde vælge Kongen. Christian II faldt under sine Forsøg paa at indskrænke Adelen. Reformationen, der berøvede Gejstligheden al verdslig Magt, gjorde med det samme Adelen til den eneherस्कende Stand i Riget, og denne, befriet for enhver Medbejler og Modstander, den kunde frygte og kappes med, overgav sig til Lediggang og raat Vellevnet, medens den udvidede sin Indsyndelse og Overmagt, uden paa nogen Maade at gaae frem i Dygtighed.

Da Christian var død, inden hans Søn Frederik den Tredie havde faaet bestemt Løfte om Tronen, spændte Adelen Buren endnu højere, og nødte ham til at underskrive en Haandfæstning, der endogsaa overgik alle de foregaaende Kongers. Thi den forbandt ham udtrykkelig til at elske og fremdrage Rigsraadet og Adelen, med dem regjere Riget og give dem Kronens Ejendomme som Løn; til at indrømme Adelen Hals og Haand med al kongelig Ret og Herlighed over dens Godser og Undergivne, saa at Kongen aldeles intet skulde have over disse at sige; til at erkjende Adelens Ret til at føre Fejder med hinanden inden Rigets Grændser, endskjønt dog ene Kongen bør dømme alle imellem. Den forbad ham at optage nogen i Adelsstanden uden Rigsraadets Samtykke, at ruste Hær eller Flaade uden dets Tilladelse, at forlade Landet uden dets Vidende og Vilje, og at besætte nogen ledig Plads i Rigsraadet uden med en af tre, som dette selv bragte i Forslag. Endeligen tilføjede den endnu den Bestemmelse, at det samlede Rigsraad skulde have Ret til at forandre, hvad Kongen efter dets Mening urigtig befalede eller gjorde. Dette er Hovedindholdet af Frederik II's berøgtede Haandfæstning, og saaledes var den frygtelige Statsforfatning, som den Tids Adelen havde indført. Vi skulle nu see, hvorledes denne Stand brugte den lovløse Overmagt, den havde tilrevet sig.

(574) Den frigerske Karl den Tiende, eller Karl Gustav, Sverrigs Konge, stod dengang med sine Hære i Polen; men det var klart, at han efter Polens Betvingelse

vilde vende sig mod Danmark og søge end mere at udvide Sverrigs Grændser paa Danmark's Bekostning i en Krig, der tillige let kunde blive en Havn for tidligere Lidselser. Frederik III arbejdede derfor paa at ruste sig til en saadan Krig; men Rigsraadet og Adelen nægtede ham alle Midler dertil. Krigen blev ikke desto mindre erklæret; men saa usle vare Forsvarsanstalterne i Danmark, at Karl Gustav næsten uden Sværdslag erobrede Holsteen, Slesvig og Jylland, derpaa gik over Isen til Fyen og derfra over Smaaøerne til Sjælland. Det danske Folk var vanslægtet under Adelen's Nag, de Mægtige selv viste en stamløs Fejghed, og Hertugen paa Gottorp tog igjen aabenbart de Evenskes Parti. Frederik III maatte altsaa i Noeskilde slutte en Fred, hvori han afstod de danske Lande hiinsides Oresund, Bornholm og den nordlige Halvdeel af Norge.

Men denne Ulykke og Vanære vakte den Deel af Folket, hvis ædlere og mandigere Følelser i lang Tid havde været underkuet: hos danske Borgere begyndte Hjerteblodet at banke i friere Slag og Armen at have sig til det ullykkelige Fædrelands Gjenrejsning og Ære. Karl Gustav blev det ikke vaer; han troede endnu kun at have med de af uduelige Officerer slet forte Tropper at gjøre, og fornøede lumskelig Krigen i det Haab at vinde hele Danmark og Norge. Men han maatte nu prøve, hvad et Folk formaaer, der rejser sig til sin Selvstandigheds Forsvar. Kjøbenhavns Borgere, anførte af nogle tappre Adelsmand og deres Stadshauptmand, forsvarede deres By med urokkelig Standhaftighed; de understøttedes af en hollandsk Flaade; paa Kronborg og i Malmø fremstode fjælle Patrioter; Trondhjemmerne og de tappre Bornholmere aflastede det paatvungne Nag; Jylland blev rensset for Fjender, og endelig tilføjede Kjøbenhavns Borgere og Studenter den tappre Karl Gustav, som vovede en Storm mod Byen, et uhyre Nederlag. Lykken gav Mod, og Modet udbredte sig allevegne; Borgerne i det lille Nakskov modstod Fjenden i tre Maaneder. Endelig sejrede

vore Landsmænd i et afgjørende Slag ved Nyborg og uddreve Fjenden ganske af Riget.

Det var den 14de November 1659, at dette hæderlige Slag blev holdt. De Svenske havde, efterat Lykken begyndte at forlade dem, samlet deres bedste Stridskræfter i Fyen, hvor de holdt Nyborg Fæstning besat. Men de Danske forfulgte dem nu ogsaa derhen. I to Afdelinger gik de, under Anførsel af Schak og Eberstein, fra Hertugdømmene og Lylland over til Kjertemind og Middelfart, forenede sig ved Odense og droge lige mod Nyborg, hvor den svenske Hær stod under Sulzbach og Steenbock. Paa Elsterretning herom havde Karl Gustav begivet sig paa Vejen fra Nykjöbing paa Falster til Nyborg; men han var ikke kommen længer end til Korsör, da han fra Kirketaarnet hørte Kanonerne dundre paa den anden Side af Beltet. Han var i den pünligste Uvished; han vilde gjerne selv være med, og det ahned ham, at en Ulykke vilde skee.

Slaget stod paa Hjulby Mark, en god Fjerdingvej fra Nyborg, og det var en skarp Dyst. Længe var Sejren tvivlsom; thi de Svenske vare godt opstillede og sloges tappert. Men da endelig de danske Kanoner begyndte for Alvor at spille og de danske Ryttere under Ahlefeldt huggede rigtig løs, saa maatte Fjenden efter et stort Nederlag tage Flugten og retirere sig indenfor Nyborg Fæstning. De Danske satte efter ham og, skjönt trætte af den nylig vundne Sejer, erobrede de allerede den følgende Dag Fæstningen med. Alle Svenske, som vare blevne tilovers fra Slaget, bleve nu Krigsfanger, og kun Anförerne lykkedes det uden Følge i en Baad at komme over til Korsör. Karl den X modtog dem med Vrede og Ærgrelse; han sagde til Steenbock: "Har Fanden taget Færen, saa kunde han have taget Bukken med!" Mindet om denne Sejer bevarede sig lige til vore Dage; thi Ättenklokken ringer i Nyborg ikke Klokken 10, men Klokken 9 $\frac{1}{4}$, fordi—siger man—det just var i dette Öjeblik, at vore Forfædre tilendebrogte den glædelige Sejer, der frelste Fædrelandet.

Da nu Karl Gustav efter et uheldigt Angreb paa Norge pludselig døde, og Sejren allevegne var paa vores Side, saa skulde Danmark maaskee have vunden endnu

meer end de gamle Grændser tilbage, hvis ikke Hollænderne havde misundt det at eje Landene paa begge Sider af Sundet. Disse Lande og dertil den gottorpiske Hertugs Besiddelser i Slesvig forbleve opoffrede ogsaa i den kjøbenhavnstke Fred 1660; det øvrige, som i Freden til Roeskilde var tabt, havde danske Borgernes Mod og Tapperhed vunden tilbage.

(575) Men for de sfaanske Provindser og det gottorpiske Slesvig fik Riget Oprijsning paa en anden Maade. De adelige Godsejere havde nemlig under Krigen, paa saa Undtagelser nær, lagt en stor Ligeaamdighed mod Fædrelandet for Dagen, medens Borgernes Mod stod i det herligste Lyk. Massen af det danske Folk havde lært at kjende sine Kræfter og veje dem mod Adelen, og man frygtede ikke denne mere. Ikke desto mindre vendte Adelen's Hovmod tilbage, saasnart Faren var forbi. Da nemlig en Rigsdag af Adelen, Gejstlighedens og Borgernes Deputerede, eller Ufsendinge, strax efter samledes i Kjøbenhavn for at raadslaae om Midler til at ophjælpe det af Krigen ødelagte Fædreland, saa vilde Adelen atter vælte alle Byrder over paa Borger og Bønde, og førte i det Hele et Sprog, som om den var den eneste Stand i Riget, der havde nogen Rettighed, og derhos ingen anden Forpligtelse, end den at paasee Haandfæstningens Overholdelse.

Borgerstandens og Gejstlighedens Deputerede, overbeviste om hver god Danemands Samtykke og Bisfald, fremtraadte da med sindigt fast og samdrøgtigt Mod, og besluttede at redde Fædrelandet. Dertil øjnedes de intet andet Middel, end at ophæve Kongens af Adelen ham foreskrevne skammelige Haandfæstning, lægge hele Magten alene i Kongens Hænder og overgive ham Riget arveligt baade i den mandlige og kvindelige Linie. Forjilde mærkede Rigsraad og Adelen, at den gamle Tid var forbi; for-gjæves var deres Modstand. Det var da d. 16 Oktober 1660, at Frederik III's Haandfæstning blev tilintetgjort; to Dage efter hyltedes alle Stænder Frederik den Tredie som Danmark og Norges Arvekonge, og i det næstfølgende

Nar blev en saakaldet Enevolds=Arve=Regjerings=Act udderfrevet af alle Stænder i Danmark og Norge. Nogle Nar efter forfattedes Kongeloven, som blev det danske Riges Grundlov.

Frederik III brugte den ham overdragne uindskrænkede Magt med Sindighed. Rigets Kræfter laae nu samlede i hans Hænder, og ved Samlingen kunde de blive dobbelt stærke; Kongen havde igjen faaet en Konges Magt, og Undersaatterne vare alle uden Forskjel blevene virkelige Undersaatter; Lovene havde vunden Styrke og vare blevene lige for hver Mand i disse Lande.

9. Rigets Kræfter samles langsomt.

(576) De uindskrænkede Konger lagde fornemmelig an paa at gjenvinde de Lande, som i det foregaaende ulykkelige Tidrum vare tabte. Deraf fulgte Krige med Sverrig, for at erobre de skaanske Provindser, og med Hertugen paa Gottorp for at erobre hans Besiddelser i Slesvig.

Allerede Kong Christian den Femte, Frederik III's Søn, udkastede Planen til Skaanes Gjenerobring, og begyndte den saakaldte skaanske Krig med Sverrig paa en Tid, da den franske Konge Ludvig den Fjortendes Uer-gjærrighed forstyrrede Roligheden i hele Europa. Det kjendtes mærkeligt i denne Krig, at Danmark ved den forandrede Regjeringsform var bleven et andet Rige, end det havde været under den sidste svenske Krig; selv de gamle Udelstammer havde stude friske Spirer, og Udelmanden Niels Juel erhvervede sig ved herlige Sejrvindinger under Oland, paa Kolbergerhede og i Rjøgebugt Net til at nævnes ved Siden af Fortidens berømmeligste Helte. Det Meste af Skaane blev erobret, men de Svenske vandt det dog siden igjen tilbage, og Juels Heltegejeringer skaffede Fædrelandet mere Ure end Fordeel.

(577) Christian V bemægtigede sig ligeledes, og meer end en Gang, den gottorpiske Deel af Slesvig, men maatte hvergang give den tilbage, fordi Hertugen stedse fandt Hjælp hos Sverrig og andre fremmede Magter. Hans

Søn Frederik den Fjerde opgav altsaa efter et Forsøg, der ikke ledede til noget, for det første disse Erobringsplaner og arbejdede, til Danmarks sande Gavn, med Sindighed og Sparsomhed paa at samle og ordne, hvad Faderens Odselhed og Pragtløst havde adspredt. Men senere, da hans Hære, som han havde udlejet til Kejseren, England og Holland, i de store Slag under den spanske Arvefølgekrig indlagde sig udødelig Ære og da den navnkundige svenske Konge Karl den Tolvtes Halsstarrighed havde tilsat Sverrigs Kræfter og saaledes berøvet den gottorpiske Hertug det, hvorpaa han trodsede, saa erklærede Kong Frederik IV Sverrigs Krig, ikke uden Hensigter baade paa Skaane og de gottorpiske Lande. Hans Forsøg mod Skaane mislykkedes ved de svenske Bønders Stridbarhed under Steenbocks Anførsel og de danske Anføreres Uduelighed; men da den gottorpiske Hertug tværtimod givne Løfter og det sluttede Forbund tog Sverrigs Parti, saa brød Frederik ind i hans Lande, fangede i Tønningen hele den svenske Hær med Generalen Steenbock, som skulde understøtte ham, og erobrede hele det gottorpiske Slesvig.

Da fattede Kongen den vigtige Beslutning for evig at gjenforene Slesvig med det øvrige Danmark ved at indføre samme Arvefølge i denne Provinds som i Kongeriget selv. I denne Hensigt lod han sig formelig hylde 1721 af samtlige Indvaanere i de gottorpiske Lande, samt af Prælater og Ridderstab i hele Slesvig efter Kongelovens Arvefølge. Denne Erobring var af den største Vigtighed baade for Kongeriget og Slesvig: Kongeriget forenede fastere med sig en Provinds, som et sørgeligt Sammenfald af Omstændigheder i en Række af Aar syntes ligesom at ville løsrive fra det Land, hvortil den fra Oldtiden havde henhørt og hvortil den ved Naturens Baand er knyttet; Slesvig blev ikke længere en Valplads for danske og tyske Hære, men fik samme Herre med Kongeriget uden at dog dets indre Forvaltningsforbindelse med Holsten, hvorefter det dengang havde Fordeel, blev rokket. Frankrig og England lovede højtideligt at beskytte Gjenforeningen mellem Slesvig og det øvrige Danmark, og

senere have samtlige Fyrster af det gottorpffe Huus ligeledes anerkjendt Frederik IVs Bestemmelse.

Endnu ejede den gottorpffe Hertug en Deel af Holsteen med Kiel til Hovedstad, medens de danske Konger regjerede som Hertuger i den øvrige Deel. Da ogsaa denne Deling var skadelig for Landet, foreslog vore Konger den fielske Hertug, da han var bleven Kejser i Rusland, at afstaae hans holsteenske Land imod at erholde Oldenborg og Delmenhorst, som Christian den Femte havde arvet. Efter mange og for Danmark meget kostbare Underhandlinger lykkedes det endelig 1773 for Ministeren Bernstorff at bringe den Sag istand, og Holsteen havde saaledes den i mange Aarhundreder ukjendte Lykke, at hele Landet var samlet under en Herster, den danske Konge. Men da det er et tydsk Land og ikke tilhører den danske Krone, maatte Kongelovens Arvesølge der ikke gjøres gjældende.

(578) Efter Gjenerobringen af det Gottorpffe og Frederik IVs Død opgave vore Konger de frugtesløse Forsøg paa Skaanes Erobring og udsonede sig saaledes med Sverrig, at de Svenske endog under Christian den Sjette ønskede at vælge hans Søn og Ironarving til deres Konge, hvilket dog Rusland fik forhindret. Derimod befordrede Kongerne udder en lykkelig og fredelig Regjering Handel, Industri og Videnskabelighed i Landet. Christian VI saae den vestindiske Handel fastere grundet ved Kjøbet af den vigtige D St. Croix, og han søgte at fremme Industrien ved flere Anlæg. Lægevidenskaben, Rettsvidenskaben og den danske Historie havde under ham og hans Søn Frederik den Femte lærde og berømte Dyrkere. Da levede ogsaa den kjøbenhavnske Professor Holberg, født i Norge, der ved sine Digte og andre Bærker morede og oplyste Folket og bidrog saa meget til at udfolde vort Moderemaalss Bøjelighed og Velklang.

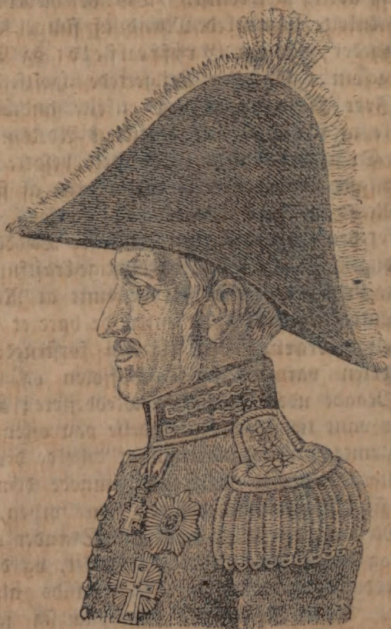
Men med alt dette udviklede vort Fædreland dog ikke sine naturlige Kræfter med den Frihed og til den Grad, man kunde fordr. De souveraine Konger anvendte altfor ofte deres rigere Midler til Glimmer, Hofpragt og an-

dre unyttige Ting; de forlode den **folkelige** Begyndelse, hvorfra deres Magt var udgaaet, og glemte, at deres Stamfader, Frederik III, havde befalet, at der i Rigets højeste Raad skulde være lige mange Mænd af borgerlig og af adelig Herkomst. Bistnok hævede sig ved Fortjenester enkelte udmærkede Mænd af simpel Stand til høje Værdigheder, saasom Griffenfeldt og Nordenfjöld; ligesom ogsaa den højhjertede Hvitfeldt (175), den lærde Iver Rosenkrants og enkelte andres Minde byder os ikke at frakjende alle Datidens Udelsmænd Fortjenester og Dygtighed; men i det Hele besatte man dog Statens vigtigste Embeder mere med Mænd af stor Slægt end med Mænd af stor Dygtighed! Derfor opstod ikke blandt Folket den ædle Kappelyst og raske Bøddesfrid, der bringer de dygtige Mænd frem; og dygtige kraftfulde Mænd var det just, hvormed Frederik III bestemte at Regjeringskollegierne skulde besættes, hvad enten de bare et borgerligt eller et adeligt Navn. Nu ligesom forstenedes enhver Stand: Udelen varmede sig i Hoffolen og bejlede til Kongernes Raade uden at frygte Medbejlere; Borgerne, der ikke blev vant til nogen Indflydelse paa offentlige Anliggender, glemte snart Haabet om at erholde den, og næde de Emuler, hvormed de Store lønnede dem, for at arbejde for sig; Bønderne vedbleve, som forhen, at være Slaver. Men deraf fulgte hos alle Stænder en Træghed, som slog altfor dybe Rødder i Folket, og den sorgeligste Ligegyldighed for det kjære Fædrelands almindelige Anliggender. De fleste tænkte kun paa sig selv, og i snæverhjertet Egenkjærlighed stivnede alle ædlere Følelser.

10. Bor Tid.

(579) Frederik den Sjette, vor nyshensovne faderlige Konge, var det forbeholden under en længere og vanskeligere Regjering, end nogen af hans Forfædre, at raade Bod paa disse Ulykker. Allerede som sextenaarig Kronprinds begyndte han at handle som Medregent under sin Faders, Christian den Syvendes, vedvarende Sygelighed.

I 24 Mar regjerede han saaledes i dennes Navn, i 32 Mar i sit eget.

At ophjælpe Bondestanden efter den lange Undertrykkelse, var noget af det første, der laae den unge Kronprinds paa Hjertet, og det samme sysselsatte ogsaa den gamle Konge indtil hans Livs Aften. Det hæderverdige Navn Bønde, som i Oldtiden betydede en fri og an-

seet Jorddrot, havde efterhaanden tabt al Anseelse; de af Bondestandens bedste Slægter oprindelig udgangne Herremænd, eller Adelsmænd, havde lidt efter lidt nedsat de fattigere Bønder næsten til Trælle, berøvet dem deres fleste borgerlige, ja endog menneskelige Rettigheder, og gjort dem til Ting, hvormed Herremanden kunde skalte og valte ganske efter Behag. I Jylland, Slesvig og Fyen var der dog endnu Selvejere, og Bondestandens Forfatning var ikke der saa ganske slet; men i Sjælland og paa Lolland og Falster var indført det saakaldte Børnedskab, der i Sagen selv var lidet bedre end Oldtidens Trældom; og da Christian den Sjette 1733 oprettede en ny Landmilitz, søjede han dertil saadanne Bestemmelser, at Bonden over hele Danmark blev en stavnsbunden Slave. Han bestemte nemlig, at enhver Bondesødt fra det 14de til det 36te Aar skulde indskrives i Rullen, at Herremanden maatte lade indskrive for Soldat hvilken af sine Bønder, han lystede, og at ingen Bondesødt maatte flutte fra sin Hjemstavns og Fødested, saalange Herremanden der vilde anvise ham Arbejde.

Dette haarde Stavnsbaand hvilede paa alle Danmarks Bønder i over et halvt Aarhundrede; men den unge Kronprinds Frederik løste det. Selv personlig var han den første, der allerede 1786 fattede Planen til at gjenindføre den i flere Aarhundreder ukjendte Bondeslæb, og 1788 udkom den evig berømmelige Lov, hvorved Stavnsbaandet løstes over alle de danske Der og Nørrejyland fra den første Januar 1800 at regne. I Slesvig, ligesom ogsaa i Holsteen, blev Livegensskabet, der var et endnu haardere Baand, liaeledes ophævet nogle Aar efter, den 1ste Januar 1805. Mange andre gode Love til Vængevæsenets, Handelens, Fabrikens og Agerbrugets Opkomst bleve udgivne til samme Tid. Duelige og heifortjente Mænd understøttede Kronprindsen med Raad og Daad, nemlig Greverne Bernstorff, Schimmelmann og Reventlov, den Retslærde Christian Colbjørnsen, o. fl. For Krigsvæsenet bar Prindsen selv stor Omhu, vel vis

dende, at den kloge Fyrste i Freden maa være færdig til Krig.

(580) Men disse fredelige og gavnlige Foranstaltninger bleve afbrudte, da vort Fædreland indvirkedes i de store Stridigheder, der dengang bevægede Europa. Den russiske Keiser og den engelske Konge vilde begge hver for sig tvinge os ind i deres Planer, og Kronprindsen maatte nødvtungen tage Ruslands Parti. Da ankem pludselig og uden Krigserklæring en stor engelsk Flaade paa Kjøbenhavns Næd. Vor Regjering fik kun Tid til at lægge nogle gamle Blokflibe ud imod den talrige Fjende. Her holdtes da hiint blodige og berømte Slag den 2den April 1801, hvor saa mangen tapper Danemand og Nordmand opoffrede Livet, men frelst og forhøjede Fædrelandets Hæder (176)! Men nogle Aar efter, 1807, lagde Engländerne os en endnu værre Snare; paa en lumsk Maade og under Benskabs Maske kom de med en stor og stærk udrustet Flaade, besat tillige med mange tusinde Soldater, til Kjøbenhavn og vilde med Magt tvinge os til at føre Krig mod Keiser Napoleon i Frankrig. Kronprindsen, oprørt i sit Indersite over denne uretlose Udfærd, afslog deres Fordringer. Men desværre vare vore Forsvarsanstalter nu meget ringere end første Gang; vor Flaade laac utiltallet i Havnen og vore Tropper vare næsten alle i Holsteen. Engländerne gif i Land med deres hele Hær, ødelagde Kjøbenhavn med deres Bomber og Brandpile, og bortførte vor hele anselige Flaade.

Hele Europa fordoimte dette lumsk Overfald. Keiser Alexander i Rusland kaldte det offentlig en "Voldsgjerning, hvortil Historien ikke kan opvise Magen", og erklærede højtideligt, at han ikke vilde slutte Fred med England, førend Danmark havde faaet Oprensning; han angreb den svenske Konge, fordi denne heldede til Englands Parti, og fratog ham hele Finland. Det svenske Folk affatte da sin egen Konge, og syntes to Gange i korte Mellemrum at have havt isinde at vælge vor Frederik, der imidlertid ved sin Faders Død selv havde antaget Kongenavn, som han længe havde gjort Konge =

Gavn. Men Sagerne forandrede sig, og hiin Kejsers givne Ord blev ikke indfriet. Alexander kom nemlig i Krig med Frankrig og vilde gjerne have Sverrig til at hjælpe ham, hvorfor han lovede det til Belønning Oprejning for Finlands Tab. Man skulde nu have troet, at han vilde give det Finland tilbage; i al Fald skulde man dog altermindst have troet, at han vilde tage noget fra Danmark, da han havde sat sit Ord i Pant paa, at ville staa for Erstatning. Ikke desto mindre lod hans Traktat med den svenske Konge saaledes, at Sverrig skulde, hvis det kraftigt understøttede ham, erholde det med Danmark forenede Norge til Belønning!

Desværre lykkedes denne skammelige Plan altfor vel. Russerne og deres mange Allierede beholdt efter en haard og tvivlsom Kamp Overhaand over de Franske. En overlegen Hær af Svenske, Russere og Tydske faldt derpaa ind i Danmark, og vor Konge maatte naturligviis give efter for det øvrige Europas truende Overmagt. Han afstod Norge til Sverrig 1814 og fik til Erstatning Fompommern med Nygen, hvilke Lande han dog kort efter bortbyttede mod Hertugdømmet Lauenborg. — Norge blev iøvrigt aldeles ikke saaledes forenet med Sverrig, som det havde været forenet med Danmark; det blev et for sig bestaaende selvstændigt Kongerige, hvori Folket selv fik den største Deel i Regjeringen, og det har intet andet med Sverrig at gjøre, end at begge Riger have en fælles Konge. Dette er en stor Lykke for Norge, og for denne Lykke kan det især takke den danske Prinds Christian Frederik, en Fætter til Frederik VI, som dengang var kongelig Statholder der i Landet.

(381) Fra den Tid af regjerede Frederik VI i Fred og arbejdede trolig paa at løse de Saar, som den langvarige Krig havde efterladt. Rigets Pengevesen og Handel var ødelagt, Flaaden var tabt, Næringsvejene vare standsede, og en vis Modløshed eller stille Sorg over tildeels usøfskyldte Ulykker havde bemægtiget sig Folket. Kongen arbejdede nu med samme Iver som før Krigen paa at hjælpe Landets Tilstand og erstatte sig de tabte Lande ved

at gjøre dem, han havde beholdt, saa meget bedre. Virkelig lykkedes det ogsaa hans og Folkets forenede Bestræbelser i kortere Tid, end man skulde have troet, om ej at have, saa dog at lindre Smerterne. Handel og Agerdyrkning tiltog igjen saaledes, at der allerede et Par Aar efter Krigen udfortes 1,300,000 Tønder Korn; det danske Flag saaes atter paa alle Have, endog i det stille Eindhav.

Flaaden, der for et af Der og Halvoer sammensat Rige er saa nødvendig, er bleven skabt paa ny og bestaaer nu af 15 Linieskibe og store Fregatter, foruden mange mindre Krigsskibe. Næringsvejene ere udvidede og forbedrede, og navnlig har Agerdyrkingen, den vigtigste af alle, saaledes tiltaget, at Landet aarlig kan udføre og sælge til Fremmede over to Millioner Tønder Korn. Og dog haabe vi, at det endnu vil kunne drives meget videre, og at fornemmelig Landmænd og Bønder, der skulde vor nysgtsøde Konge saa usigelig meget, ville lægge mere Binde paa kunstmæssig Jordbrug og Plantning, at de ville opdyrke Moserne og især de Heder, der indtage næsten en Trediedeel af den jydsk Halv, anlægge Haver og opelske Frugttræer og Handelsplanter. Vi haabe, at driftige Mænd ved passende Anlag, s. Ex. af Klædefabrikker, Hørspinderier, Bæverier, Stenstøjsfabrikker, Papirmøller, Kunstbagerier, o. a. lign. ville benytte Landets naturlige Rigdomme, saasom Leerjorden, Kornet, Ulden, Huderne, o. fl. a., hvoriblandt dets næsten ubenyttede Løsemøser ved en rigtig Behandling maaskee endog kunde blive Guldgruber. Det beroer paa Folkets Driftighed og rakte Sands; Kongen og hans Mænd kunne jo langtsaa gjøre alt. — Frederik VI sørgede for Oplysning og Dannelse baade iblandt Hoje og Lave, og hans Bestræbelser kronedes med Held. Udmærkede Mænd ere blandt vore Samtidige: Kunstneren Thorvaldsen, Digteren Dehlsenschläger, Prædikanten Mynter, Sprogforskeren Rast, Juristen Østed, hans Broder Naturforskeren, o. fl. U. For Almuens bedre Oplysning har Frederik VI fast per-

sonlig arbejdet, og med større Iver end nogen Konge i Europa.

Men derfor har ogsaa Kongen Ret til at fordre Oplysningens og Driftighedens og Fædrenelandskjærlighedens Frugter af os, og denne sin Ret gjorde Frederik VI gjældende paa en Maade, der alene var nok til at gjøre hans Minde evig elsket og udsødeligt i disse Lande. Han har nemlig ved sine Love af 28de Maj 1831 og 15de Maj 1834, om de saakaldte Provindsialstænder, opfattet og udført den store Tanke, foruden sit Statsraad at betjene sig af et stort almindeligt Landraad, som Folket frit udvælger blandt dets duedigste Medborgere og stiller som en Støtte ved Tronens Side. Ifølge disse Love er der nu oprettet fire Landraad, bestaaende af folkevalgte Medlemmer, eller Deputerede, et for de danske Der i Røsskild, et andet for Nørrejylland i Viborg, et tredie for Slesvig i Byen Slesvig, et fjerde for det nuværende Holsteen i Tjeboe. Et femte Landraad, dog mindre vel indrettet, havde allerede Lauenborg. Et sjette vil maaskee i Tiden blive oprettet paa Island. Disse Landraad kaldes vel Stændersforsamlinger, men ligesom den fødte Standsforskjel her tillands har lidet at sige, saaledes fremtræder Folket ej heller i disse Forsamlinger paa nogen Maade efter Stænder; Folket vælger frit og ubindret dem, det anseer for de duedigste, hvad enten det er Bønder eller Herremænd, Kjøbmand eller Haandværksmand o. s. v., og alle de Valgte sidde jævnsides med lige Ret og lige Magt i disse Kongens Landraad. Alle Landraadene tilsammen ere ligesom et stort Rigsråd, der da betyder noget mere og noget bedre end Christian den Fjerdes og Frederik den Tredies egenkjaertlige og stolte Adelsraad.

Frugter af denne Foranstaltning have allerede vlist sig; et fornyet og forynget Liv er opstaaet blandt Folket og vil med Guds Hjælp brede Betsignelse over vort Fædreneland. Danmark har nærmet sig dets Nabolande Norge, Sverrig og Nordtyskland i borgerlig Udvikling, og de af Frederik den Sjette indstiftede Landraad have ved

Troer, Frimodighed og Dygtighed allerede nu tilvunden sig Folkets Kjærlighed, Kongens Agtelse og Fremmedes Opmærksomhed.

(582) Frederik VI døde d. 3 Decbr. 1839, næsten 72 Aar gammel, og Folket sørgede over ham, som gode Sønner over en Fader. Vi mindes nu ikke de Lidelser, som Fædrelandet med ham har udstaaet, uden for at agte ham mere højt, men hans urokkelige Nærfærdighed, hans ufunstlede Hjertensgodhed, hans kongelige Højmodighed i at glemme Forseelser imod ham selv, hans utrættelige Arbejdsomhed fra den tidligste Ungdom til hans sidste Dag — disse Dyrer ville vi og Danmark's Folk aldrig kunne glemme. Han blev, ligesom hans Forfædre, bisat i Roeskilde Domkirke d. 16. Jan. 1840. Men om ham kunde Digteren have den Glæde at synge:

Hans Bønder ham bar
Som Baldemar,
Som Frode om Land med Laare Klar.

Christian den Ottende, den ovenfor (580) nævnte Prinds og Fætter til den Afdøde, er traadt i Frederiks høje Plads. Hans første Kongeord til Folket var det Løfte, at han vilde fortsætte og fuldkomme, hvad hans ædle Forgænger havde begyndt; og vi vide, at han kan dette, og at han ved, hvad der hører til; thi han er saa begavet og oplyst en Herre, som noget Nige kan rose sig af at have.

Derfor bede vi ej heller som dem, der ikke have Haab, naar vi af fuldt Hjerte sige: Gud velsigne vor gode Konge og hans Statéraad og hans fri Landraad og hver brav Mand og Kvinde i disse Lande!

IV. Om Lov og Ret og deres Hævdelse i Staten.

a. Familien. Det borgerlige Selskab.

(583) Børn ere naturligvis deres Forældre en overordentlig Lydig og skyldig. Til denne Lydighed hører der to Ting. For det første have Børn slet ikke Lov til at gjøre hvadsomhelst der falder dem ind, men kun det, som Forældrene udtrykkelig tillade, saavel som alt det, hvorefter Børnene nok kunne vide, at Forældrene ikke have noget derimod. Urtige og gode Børn vide næsten altid af sig selv, hvad de have Lov til og hvad der er forbudt; og tvivle de, saa spørge de dem for. De uartige derimod spørge ikke; og de ville tidt ikke spørge, for at lade, som om de troede, at de slet ikke forsaae sig; men derfor maa de ogsaa lide deres forjente Straf. Forbud og Straf ere derfor til især for de Uartige; thi de andre behøve kun sjælden at mindes paa denne Maade om at gjøre det Rette. Og dette gjælder om Mennesker af alle Aldre. Derfor siger Paulus i 1ste Brev til Timotheum (1, 9): Loven er ikke sat for den Retfærdige, men for Uretfærdige og Ulydige. — For det andet hører det til denne Lydighed villigen at gjøre alt, hvad Forældrene bestemme, foreskrive og befale. Men den, som ikke er lydagtig, han maa tage, hvad det følger paa; og derfor siger Didsproget: **hvo som ikke vil høre, han maa føle!**

De mindste Børn høre alene til Forældrenes Familie eller til deres, i hvis Huse de leve, om de ingen Forældre længere have. Blive de nu ældre, saa optages de tillige i Skolen; og siden optages de, naar de confirmeres, i den kristelige Menighed. Enhver sliig særegen Forbindelse mellem flere Mennesker kalder man ogsaa et Samfund eller et Selskab, og de enkelte Mennesker hedde saa Lemmer eller Medlemmer af et saadant Selskab. Saaledes ere Faderen, Moderen, Søsteren o. s. v. Familiens Lemmer. Men især bruger man disse to Bes-

nævnelser om alle de Personer i et heelt Folketord, som tilsammen udgjøre et enkelt stort Samfund. Man kalder nemlig denne Forbindelse det borgerlige Selskab, eller ogsaa Staten, og de enkelte Medlemmer i samme hedde derfor Statsborgere. Alle vi Danske leve i et saadant borgerligt Samfund med hverandre, og ligesom vi alle udgjøre det danske Lands Indbyggere, saaledes henhøre vi ogsaa alle til den danske Stats Medlemmer.

(584) Allerede inden de ere Borne, komme Børn tidt i Berøring med det borgerlige Selskab, om de ikke saa lige strax blive Medlemmer deraf, nemlig ved at træde ud af Familielivet og ind i det borgerlige Liv. Saaledes træder ethvert Barn, som kommer ud at tjene, være sig i et Værksted eller en Krambod eller andensteds, i Berøring med det borgerlige Selskab; og Børn forberedes da her, ligesom i en Skole, til siden at blive fuldstændige Medlemmer af dette nysnævnte Selskab.

Hver Statsborger henhører igjen til en vis Stand (jvfr. 204), saaledes som vi nys læste det forklaret i Fædrelandets Beskrivelse (cfr. 522). I hver Stand gives der igjen forskjellige Klasser, f. Ex. i den gejstlige Stand Biskopper, Provster, Præster, Degne og Skolelærere, i den militaire Stand Generaler, Oberster, Majorer, Capitainer, Lieutenanter, Sergeanter, Underofficerer og Soldater, o. s. v. (sml. 507).

Et saadant borgerligt Selskab, eller en saadan velordnet Stat, er en meget kunstig og sammensat Indretning, hvorfor det ogsaa har været meget længe, inden Menneskene udfandt den bedste Maade at udføre den paa. Og endnu er der steds Forandringer at sætte i Værk, Rettelser at gjøre og en og anden slem Ufsik at udrydde. Men Fordelene af at leve i en slig Stat og under dens Beskyttelse ere uberegnelige; og derfor finde Medlemmerne sig ogsaa gjerne i manges en Byrde og mangt et Uffavn, for i No at kunne blive deelagtige i et saa ypperligt Gode.

b. Bydende og Lydende.

(385) Samtlige Stænder i et Land, hvor mange der ogsaa ere, kunne henføres til tvende Hovedarter, nemlig den Bydende og den Lydende. At denne Ufdeling, eller Modsatning, nødvendigviis maa finde Sted i enhver Stat, det siger ikke blot Fornuft og Erfaring, men ogsaa den hellige Skrift selv. For det første viser Fornuften det. Hver hyppig træffer det ikke, at Menneskene blive uenige? Deels blive de det, fordi deres Onsker ikke stemme overens, deels fordi de have forskjellige Meninger, deels fordi nogle have en ond Vilje, der driver dem til at modsætte sig de gode Mennesker. Heraf opstaaer Uenighed og Trætte, ja Riv og Splid og al Slags Ufred. Men hvo skulde nu afgjøre denne Trætte, hvo skulde undersøge de Slette, om der ingen Overighed var, ingen, som havde Ret og Kraft til at byde over de andre? Den Stærkere eller blot Mægtigere kunde dertil ikke vælges; thi vi see desværre altfor tit, hvorledes en saadan misbruger sin Overlegenhed til med Bold at sætte sin Vilje igjennem, om den saa er god eller slet. Heller ikke var det nok, at det blev dem, som have en god Vilje og mene det godt med alle Medmennesker. Thi de kunde jo let mangle tilstrækkelige Kræfter til at tvinge Fredens Forskyrere med. Maa skee kunne de ogsaa mangle behørig Indsigt. Thi hvoe megen Klogskab skal der ikke til at behandle alle rigtigt? Til at styre og raade med de Bredagtige, de Lumste, de Bedrageriske, de Egenfundige, de Letfundige, o. s. fr.? Derfor maa der være en Overighed, som har baade Magten og Forstanden.

Det selvsamme lærer os dernæst Erfarenhed. Af alle Fortællinger om forbigangne Tider see vi, at der stedse har været Enkelte, som herskede, og en Mængde, som adlød. Af den nærværende Tids Beskrivelse see vi det samme. Og det er ikke blot i de velordnede Stater hos de kultiverede Folkeslag, at vi træffe denne Fordeling mellem Magthavere og Undergivne; ogsaa Romaderne, ja

felv de Bilde erkjende Fordelen af at have et Overhoved, en Dommer over sig. Men vi behøve ikke engang at holde os til andres Erfaringer om andre Staters Historie eller til andre Folketslags Beskrivelse: allerede vor egen daglige Erfaring lærer det jo! Over Soldaterne kommanderer Officieren, og over Evende og Drengte har Mesteren at befale; i hele Amtet raader Amtmanden, men i Byen har Byfogden fornemmelig at sige; paa Herregaarden maae Høstfolkene lyde Ladefogden, og Malkepigerne rette sig efter hvad Mejerstuen vil have. Og saaledes allevegne! Hvordan vilde det vel gaae ombord, isald man i hvert Skib ikke adlød et Overhoved? I de store Kaptajnen, i de mindre Skipperen, i Baaden Baadsmanden eller i al Fald bedste Mand? Og hvordan monstro vilde det gaae i vores egen Skole, isald vi ikke havde Læreren over os, for i rette Tid at holde os i Aue?

(586) Endeligen lærer ogsaa den hellige Skrift det samme. "Zvert Menneske", skriver f. Ex. Apostelen Paulus til de Romere i 13de K. 1-2 B., "være de foresatte Overigheder underdanig, thi der er ikke nogen Overighed uden af Gud; saa at hvo, som sætter sig imod Overigheden, imodstaaer Guds Anordning." — St. Peder skriver (1; 2, 13—14): "Værer al menneskelig Orden underdanige for Herrens Skyld; være sig en Konge som den Ypperste, eller Befalingsmand som dem, der sendes af ham, til Straf over Misdædere, men dem til Lov, som gjøre Godt." — Ligerviis siger Paulus til Titus (2, 3): "Paamind dem at være Fyrster og Overigheder underdanige og at lyde Befalinger," o. s. fr.

c. Regjeringen.

(588) Statens Overhoved eller Herster, eller den fornemste og allermægtigste Mand i Samsundet, er Kongen. Hans Navn er forskjelligt i de forskjellige Lande. Det sædvanlige er Kenge; men i Rusland f. Ex. hedder han Keiser, i de amerikanske Stater Præsident, i

flere tydske Lande Hertug, Fyrste, o. s. v. I vort Land hedder han, som I alle vide, Konge; hans Gemalinde, eller Kone, hedder Dronning, ligesom han selv sommetider i Viser og Taler kaldes Drot. Regenten tilligemed hans nærmere Tjenere og Befalingsmand kaldes under et Regjeringen; hvilken Regjering da har det Hver 1) at udstøde Love og at 2) paasee, at disse efterkommes, eller med andre Ord: sørge for, at Retten har sin Gang.

Hvorledes Loven gives, eller faaer Kraft, her i Danmark, det have vi ovenfor læst i Fædrelandets Beskrivelse (338 m. E.). Til at overholde dem, eller paasee deres Efterlevelse, have alle Embedsmændene, f. Ex. Dommerne, som i alle tvivlsomme Tilfælde sige, hvort efter Loven har Ret, Politiet, som vaager over, at den daglige Etik og Orden ikke brydes, Soldbetjentene, som oppebære Sold og Accise, og paasee, at ingen skal begaae den hæslige Forbrydelse, der kaldes Soldsvig, o. s. fr. Man kalder Embedsmændene snart Statens snart Kongens Tjenere, men dette er et og det samme; thi Kongen hersker i Staten eller staaer i Spidsen for den, og han er selv Statens allerførste Tjener. Af disse Embedsmænd kaldes, i Særdeleshed, Amtmanden Overøvrigheden, Byfogden, Birkedommeren, o. fl. derimod Underøvrigheden, men Stiftamtmand og Biskop tilsammen Stiftsøvrigheden.

(389) Alle det borgerlige Selskabs Lemmer, eller høi og alle danske Mænd og Qvinder, hedde med Hensyn til Kongen hans Undersaatter; og de ere ham som saadanne Høiighed og Lydighed og ubetinget Trostabs skyldige. En tilsvarende Lydighed skyldes alle Embedsmænd, saavel for hans Skyld som for Lovens Skyld, der af ham er givet og af dem overholdes. Somme Mennesker indbilde sig vel, at det er saa vanskeligt eller saa haardt at lyde Regjeringen; men det er kun fortsynede eller ogsaa selvraadige og ildesindede Personer. Biskop kan Regjeringen begaae Fejlgreb, ligesom hvert skøbeligt Menneske; men den uroffelige Mening, om hvad der er Ret i sig

selv, som Ophvæningen udbreder mere og mere, betrygger dog enhver imod Vilkaarlighed og Bold. Desuden har Undersaatten, som vi læste ovenfor (539), sin fri Ret til at gjøre opmærksom paa slige Fejlgreb, til at anklage enhver, og til at søge sin Oprensning hos hver Mand, han være nok saa fornem eller mægtig.

Betænker man blot, hvad Paulus skriver til de Romere (13, 3): "De Regjerende ere ikke til Skræk for gode Gjeringer, men for onde; gjer da det, som godt er, og du skal have Ros af Øvrigheden, thi den er Guds Tjener, dig til Gode," — betænker man blot dette, saa vil man aldrig have Grund til at frygte nogen Overherre, han være forresten nok saa haard og streng. Det er da at sige, naar man selv har en god Samvittighed! Gjorde nu alligevel en Magthavende Uret, saa kan det være den Lidende til Beroligelse, at en saadan er Loven undergIVEN, lige saa godt som alle vi andre, og at Landets Dommere atter skaffe enhver Forurettet Rydelsen af alt, hvad der monne tilkomme ham.

d. Lov og Ret.

(590) Vi læste nys, at det var en Regjerings første Hverv at give Love. Ved Lovene bestemmes, hvad der er Ret og hvad der bør gjælde for Ret i Landet; og de Mand, som affatte disse Love, saavel som de, der fuldstændigt kjende Indholdet af dem, hedde Jurister, fordi det latinske Ord *ius* betyder "Ret". Nu kunde vel en mene, at naar Menneskene blot brugte deres Erfertanke, saa maatte de selv kunne udfinde, hvad der var Ret, og saa behøvedes der ingen Love, i det mindste ikke saa mange og vidtløstige Love, at Folk i Almindelighed slet ikke kan tænke paa at lære at kjende dem, end sige huske dem udenad og anvende dem paa rette Tid og Eted. Men saadan en Mening var dog blot en Misforstaaelse.

Undertiden er det vistnok let at skjelne mellem Ret og Uret. Sæt f. Ex., at en stor Dreng, som gaar et

Erinde med en Paffe, møder en lille undervejs og nu af Magelighed tvinger denne til at vende om og bære Paffen for sig; saa indseer strax enhver, at han ikke havde Lov til at tvinge den mindre, og alle ere enige om, at han gjorde Uret imod ham. Ved saadanne Tilfælde behøves der unægtelig ingen Love, for at lære hvad Ret er. Men hvad Straf derimod Drengen burde have, er dog ikke afgjort. Desuden hændes der jævnlig Ting, hvorom alle Mennesker paa ingen Maade kunne blive enige; ja Ting, hvorom ikke engang saa, ja undertiden ikke engang to kunne blive enige. Hvis Mening er saa den rigtige? Hvis Mening skal saa gjælde? Det kan da allermindst de stridende Parter selv afgjøre, thi de ville jo begge have Ret! Desuden ere mange Mennesker, naar de blive uenige, desværre ofte forblindede af Lidenskab, af Bindsyge, af Trodsighed eller andre slette Følelser, saa at de i saadan Tilstand endnu mindre kunne skjelne mellem Ret og Uret, Billighed og Ubillighed, Sandhed og Usandhed.

Her gjøre nu Lovene det eneste Udslag, som kan gøres, deels ved at give Forfrister, som forebygge Uret og Strid, deels ved at høre Striden og skaffe Retten sin Gang, deels ved i Nodsfald at fastsætte Straf for den Gjenstridige. Thi Tvivl og Uenighed er uundgaaelig i det borgerlige Liv, s. Ex. naar Vøster brydes eller kun halvt opfyldes, naar Misforstaaelse avler ulovlige Handlinger, naar Bedrageri forsøges eller fuldføres, o. s. v. Af samme Grund trænger man idelig til Love om Kjøb og Salg, om Arv og Leje, om Handel og Skibsfart, om Skatter og andre borgerlige Tvinger, om Tyveri og Misgjerninger, Lovgængeri, o. s. v., o. s. v.

(591) Der vilde opstaae den største Forvirring, ja Nød uden Ende, om der ikke hændes Love for alle de Tilfælde, som kunde vække Strid mellem Statsborgerne, og hvorefter Dommerne kunne domme dem imellem. Men hvad disse Love bestemme, er ikke noget øjeblikkeligt Paafund eller Regjerings=Personernes tomme Godtbefindende; tværtimod er det i Almindelighed det, som efter lang Prø-

velse ved Erfaring og rolig Overvejelse ved Fornuften er befunden at være det Bedste, det Retfærdigste, det Nødvendigste. Lovene bestemme saaledes med god Grund, hvad der er Ret i sig selv og hvad der bør gjælde for Ret i Landet.

Tidt ere Lovene derfor ikke andet end en Beskrivelse af gammel Skik og Vædtegt, af Førfædrenes prøvede Meninger eller tidligere Elders veloverlagte Overenskomst. Dette er f. Ex. Tilfældet med mange af Lovene i vort Fædreland. De maae derfor saa meget mere holdes i Hævd og Væ. Men da Lovene saaledes bestemmer, hvad Ret er for alle, saa er Lovene ogsaa den Ustyldiges bedste Værn; den er et Skjold for den Forfulgte, en Støttestav for den Svage og et Tilflugtssted for den Lidende. Den, som har Lovene med sig — og ikke sin Samvittighed imod sig — han kan derfor altid være rolig!

(592) Om Lovene i Danmark have vi allerede læst adskilligt ovenfor (i II og III). De ere fornemmeligen to Slags; deels de almindelige, der ere trykte og op læste til Ting, saasom Lovbogen og de senere Forordninger, Plakater m. m., deels de særegne, som for det meste kun ere skrevne, saasom Reskripter, Resolutioner, Reglementer, o. lign. Alle tilsammen kaldes de den danske Lovgivning. — Men hvor nu i det følgende denne omtales, der menes steds Kongeriget Danmarks Lovgivning; thi i Hertugdømmet Slesvig gjælde desværre endnu særegne og ufuldkomnere Love (538), som det vilde blive for vanskeligt her at afhandle.

e. Retligheder.

(593) Den Ret, som tilkommer et Menneske, kaldes i det enkelte Tilfælde ogsaa hans Retlighed, enten saa denne Ret bestaaer 1) i at gjøre eller 2) i at lade noget. Saaledes har f. Ex. en Daglonner den Retlighed at raade over sine Hænders Arbejde, i at udleje sig til hvem han finder for godt; Eieren af en Ting har den Retlig-

hed at bruge den efter sit Godtbesindende eller sælge den, skjenke den bort, o. s. v.; Forældre have den Ret til at straffe deres ulydige Børn, o. s. fr.

Alf. saadanne Rettigheder gives der nu mangfoldige, deels dem, som ere nødvendige, og ligefrem følge af Guds Hensigt med at sætte Mennesket i Verden, deels dem, som ere fornødne for at det borgerlige Samfund, eller Staten, kan beskytte og fremme alles Vel. Et Exempel paa en nødvendig Rettighed er den, at enhver Person kan fordrer, at ingen gjør ham nogensomhelst Skade paa Legeme eller Helbred; et Exempel paa en fornøden Rettighed er den, at Staten fordrer, at enhver Ejer af et Kjøbstedhuus eller en Landejendom skal være i Besiddelse af et skrevet Brev for, at han virkelig er Ejeren (det saakaldte tinglæste Skjode). En nødvendig Rettighed kaldes ogsaa en naturlig, hvorimod den, som fornemmelig ifølge Klogskab og Samfundets Vel er fornøden, heider positiv eller borgerlig. Men det er Statens højest Formaal at stræbe efter, at alle naturlige Rettigheder ved Loven tillige gjøres til borgerlige.

Jeg har saaledes f. Ex. en baade naturlig og borgerlig Rettighed til at fordrer af en anden, at han holder sit Løfte, men kun en borgerlig til at forlange, at han gjør dette Løfte paa en vis bestemt Maade, f. Ex. i visse Udtryk eller i visse Folks Overværelse eller paa en vis Slags Papiir, o. s. v.

(594) Alle et Menneskes eller en Persons Rettigheder kaldes ogsaa denne Persons Frihed (eller "udvortes" Frihed, fordi man ved Ordene "indvortes Frihed" tænker paa Menneskets Evne til at fatte Beslutninger med sin Vilje). Saadan Frihed bestaaer nøjagtig talt i disse Rettighederes Brug, eller deri, at man uhindret af nogen kan gjøre eller lade alt det, som man kun skylder Gud og sin Samvittighed Regnskab for.

Denne enhver Statsborgers Frihed er det Statens fornemste Pligt at beskytte og fremme, hvilket netop skeer derved, at der rigtigt og fuldstændigt regjeres og gives gode Love, som retfærdigen og kraftfuldt overholdes. I Lo-

rene er nemlig denne Friheds hele Indhold, eller alle Statsborgernes Rettigheder, nøjagtig beskrevne og bestemte, og ved Regjeringen bliver det paaseet, at ingen afviger fra disse Bestemmelser, eller krænker Medborgeres Rettigheder.

Men for at enhver Statsborger kan komme til i Fred og Ro at nyde denne Frihed, maa han villigen finde sig i, at Lovene i visse Dele indskrænke saadan Nydelse; thi ingen Enkelt kan fordrø at være den eneste, som nyder sin Frihed, og han maa finde sig i, at andre ogsaa ville nyde deres. En saadan Indskrænkning i Friheden foresalder hvert Øjeblik i det daglige Liv, men man lægger ikke altid Mærke dertil. Naar f. Ex. mange af en Byes Karle træffe sammen ved Wandingsstedet med Hestene, saa maa den ene vente, indtil den anden giver ham Plads, og saaledes gives der utallige Tilfælde, hvor det ene Menneske maa give Tid for det andets Skyld. Al saadan Venten er allerede en Indskrænkning i Frihedens Nydelse; men den er da for ringe til at omtales i Statens Love. Derimod kan den godt bevise os Nødvendigheden af, at mange vigtigere Indskrænkninger i Friheden maa finde Sted. Enhver paalagt Skat f. Ex. er en vigtig Indskrænkning i Folks Raadighed over deres Penge; men Skatter maa alligevel betales, for at Samfundet skal kunne bestaae. Idet jeg betaler Skat, og jeg er jeg altsaa noget af min Frihed, for at kunne leve under Statens Baretagt o: for at kunne nyde det Dyrige af min Frihed med Sikkerhed.

(595) Da Lovene tilsiige enhver Beskyttelse af hans Frihed, eller hans Rettighedsnydelse, saa maae de igjen paalægge enhver den Pligt at agte eller respektere alle andres Frihed, eller alle andres Rettighedsnydelse. Har jeg f. Ex. den Rettighed udelukkende at græsse mine Creature paa en Eng, saa have alle andre den Pligt at lade mig gjøre dette i Fred, og jeg kan kræve Statens Hjælp til at tvinge dem til denne Pligts Opfyldelse, om de ikke ville. Til enhver Rettighed hos en svarer saaledes en Pligt hos andre.

Somme af disse Pligter ere saa vigtige for det Heles Vel, at Staten uden videre paataler og straffer deres Overtrædelse, f. Ex. Tyveri, Brandstiftelse, Bedrageri, falsk Ed, Mord og lignende Forbrydelser; andre derimod straffer den kun, naar Statsborgerne klage og forlange dens Hjælp, f. Ex. Ereskrænkelser, brudte Løfter, o. s. v. Alle Forseelser, eller almeensarlige Handlinger, som Staten saaledes uden videre tager sig af, kaldes offentlige eller criminelle, men de andre kaldes private eller civile. I Almindelighed kan man sige, at Tiltale fra Statens eller det Offentliges Side finder Sted, hvor Lovene anordne en offentlig Straf for en Handling.

(596) Inden vi nu gaae videre, ville vi korteligen gjentage det Væsentligste af hvad vi have læst. Vi læste nemlig, at Barnet er et Medlem af Familien, men at den Børne bliver et Medlem af det borgerlige Samsfund, eller af Staten, og som saadan tillige Regjeringens Undergivne; at dette Samsfund beskytter enhvers Friheder, eller Rettigheder, ved de Love, som gives af Landets Hersker; at disse Love deels bestemme alle Rettigheders Indhold eller Grænser, deels de Pligter, som enhver har at iagttage, for ikke at krænke andres Ret og for derved at bevare sig sin egen ubeskaaren. Endelig læste vi, at Staten ved Overigheden og Domsstolene vil forhjælpe enhver til Oprensning for lidt Uret, og paataler og straffer den Forseelse, hvorved saadan Uret er nogen tilføjet.

Hovedindholdet var altsaa dette: at ingen kan leve tilfreds og lykkelig, eller opnaae sin jordiske Bestemmelse, naar ikke hans naturlige Rettigheder betrygges ved Love; men at dette kostelige Gode alene opnaaes i det borgerlige Samsfund, eller en velordnet Stat.

(597) Alle disse saaledes hævdede Rettigheder lade sig hense til tvende Klasser, nemlig 1) de oprindelige, eller saadanne, som umiddelbart tilkomme Mennesket, fordi han er sat af Gud her i Verden med saadanne Egenheder og saadan Bestemmelse, som han engang er, og 2) de erhvervede, eller saadanne, som man

efterhaanden tilegner sig ved at træde i Forbindelse med andre.

f. De oprindelige Rettigheder.

(598) Til de Rettigheder, som umiddelbar tilkomme enhver Statsborger, fordi han er et Menneske, hører først og fremmest Ret til at have Liv og Helbred uforfrænket af andres Ansald og Overlast. Derfor bestemte vore Love, at den, som tilføjer sit Medmenneske en Skade af slig Art eller endog berøver ham selve Livet, skal straffes enten med Pengebøder til Fattiggassen eller Fængsel paa Vand og Brød eller offentligt Arbejde i Forbedringshuset eller i Slaveriet eller med selv at miste sit Liv, alt efter som Graden i hans Forbrydelse befindes at være. Desuden kan han forpligtes til at erstatte den Forurettede Omkostningerne ved hans Kur og Pleje, til at godtgjøre ham det efter rimelig Beregning tilføjede Nærings-tab, samt til at udrede et Bederlag for den lidte Svie og Smerte saavel som for den paaførte Lyde eller Banzuur. Undertiden kan det ogsaa paalægges Fornærmeren inden Retten at gjøre formelig Udfigt for sin skammelige Udfærd.

Foruden det Værn, som man maa antage, at disse Straffebestemmelser indeholde, sørger Staten ogsaa for Liv og Helbred ved at ansætte duelige Læger rundt om i Landet (en saadan kaldes enten Stiftsphysicus eller Districtschirurg), ved at indrette Sygehuse i Kjøbstæder og paa Landet, ved strengt at straffe Dvafsalvere, eller dem som under Haanden give sig af med at kurere paa Folk uden rigtig at have lært den vanskelige Lægekunst (hvilke for det meste gjøre Folk endnu sygere og svagere, end de vare), og ved at lade Politiet paasee, at ingen bedærvede Levnetsmidler eller skadelige Vare udsælges.

I samme velgjørende Hensigt fastsætter Forordn. af 4de Aug. 1819 en Straf af Bøder indtil 100 Rbd. eller af Fængsel paa Vand og Brød, indtil flere Gange 5 Dage, for enhver, som forsømmer hvad det staaer i

hans Magt at gjøre til Druknedes, Hængtes eller andre Hjælpeleses mulige Redning.

(599) Til disse medfødte, eller i Menneskets Væsen grundede, Rettigheder hører fremdeles Ret til at fordrø, at ingen træder min Værelse for nær, det vil sige, Ret til, at ingen enten i Ord, med Gebærder eller Handlinger viser mig nogen Slags Ringagt eller Forhaanelse, saalænge jeg ikke ved min Opførelse har forskyldt det. En saadan Fornærmelse hedder en Injuriant. Denne Rettighed er især vigtig i det borgerlige Samfund. Hvordan skulde en Kjøbmand eller en Haandværker tilsidst ernære sig, om nogen frit kunde kalde ham en Snyder eller Bedrager og saaledes betage ham Publikums og Medborgeres Agtelse og Tillid? Eller hvordan skulde en Embedsmand begaae sig, om nogen turde sige, at han var forsømmelig, lod sig bestikke, el. lign., uden at skyldes baade ham selv og Kongen, hans Herre, Regnskab derfor?

Derfor bestemme vore Love forskellige Straffe for alle sliche Injurianter. Saaledes mister den selv sin hele borgerlige Værelse, som skjælder en anden ud for Logner, Skjelm, Tyv eller saadant, uden at kunne bevise Sandheden deraf. At miste sin borgerlige Værelse kaldes ogsaa at blive Mindremand, eller Fremærksmand, og har til Folge, at man mister al Ret til at klage over andres Fornærmelser. Det er derfor en sær Ulykke at blive en saadan Fremærksmand! Den, som skriver eller opslaaer Skandskrifter om ærlige Folk, hensesættes til offentligt Arbejde for sin hele Livstid, til Straf for sin lumpne Logn.

Naar saadanne Fornærmelser straffes, erklærer tillige Dommeren, at de skulle være døde og magtesløse, samt ikke komme den Fornærmede til Skade paa gode Navn og Rygte i nogen Maade. Dette kaldes, at Fornærmelsen, eller Injurien, morder sig selv.

Et Fornærmers Dreng eller endnu Barn, saa lader Opliggheden ham afftraffe med Rids for hans Raadhed.

(600) Endelig hører der til disse rene menneskelige Rettigheder en almindelig Ret til at erhvære ny Ret-

tigheder, eller til at nyde og benytte Friheden, saa vidt som hverken Medmennesker eller Samsundet derved krænkes. Saadanne ny Rettigheder erhverver jeg paa to Maader, 1) enten nemlig derved, at jeg indgaaer i en saadan Forbindelse med en anden Person, at han ikke længer har den fulde Raadighed over sig selv, f. Ex. naar jeg lejer en til at gaae et Vrindt for mig til et vist Klokkeslet, o. s. v., 2) eller derved, at jeg forbinder en Ting saaledes med mig, at ingen anden kan raade over den, uden at krænke mig, f. Ex. naar jeg kjøber mig en Hest, faaer en Bog forærendes, o. s. v.

g. De erhvervede Rettigheder.

(601) Blandt de Forhold i Livet, hvori erhvervede Rettigheder udøves, nævnes først Familien; den er ved sin Betydning det helligste og ved sin Almindelighed det vigtigste af alle slige Forhold. Familien indeholder igjen tre forskjellige Forhold, nemlig 1) det imellem Ægtefællerne, 2) det imellem Forældre og Børn, og 3) det imellem Husbond og Hustru.

(602) Om Ægtefællers indeholde vore Love flere Bestemmelser. Forat uerfarne unge Mennesker ikke letsindigen skulle knytte en saa højtidelig Forbindelse, som Ægtefællerskab er, baade til egen og Samsundets Skade, er det befalet, at Mandfolk i det allermindste skal være 20 Aar og Fruentimmeret 16 Aar gammelt. Men om de ogsaa have denne Alder, kunne de alligevel ikke selv bestemme deres Giftermaal; thi saalænge en Søn ikke er 25 Aar gammel, skal han først have sine Forældres Samtykke dertil, og en Datter (saafremt hun ikke har været gift tilforn og er Enke) skal altid have det, hvor gammel hun er.

I visse Tilfælde er Ægtefællerskab aldeles forbudt, nemlig imellem Halvsødskenne og imellem Stedforældre og Stedbørn eller disses Forældre og Børn igjen. Ligeledes er det naturligtvis strengelig forbudt, om nogen en gang faldt paa den Taabelighed at ville giftes med sin

virkelige Broder, sin virkelige Bedstemoder, o. s. v. — I nogle andre Tilfælde kan Egtteskab ikke udenvidere som ellers indgaaes, men der maa først søges kongelig Bevilling, hvilket kalder at faae Dispensation; men denne tilstaaes da ikke steds. Disse Tilfælde ere, naar en ønsker at ægte sin Fæster eller Moster, sin Farbroders eller Morbroders Enke eller sin Broders Enke.

Desuden have vi Love om Egtteskabets Tillysning fra Prædikestolen, om Brudfolks Forlovere, o. a. m., som det her blev for vidtloftigt at omhandle. Saaledes gives der ogsaa Love med Hensyn til det sorgelige Tilfælde, som desværre indtræffer, — skjønt det aldrig burde indtræffe —, at Egttefolk igjen maa skilles ad.

Alle disse Love have den menneskekjærlige Hensigt at værne om Egtteskabets Hellighed, og at afværge de ædle og velgjørende Følelsers Besmittelse, som lede Menneskene til at indgaae denne Forbindelse.

(602) At Forældre og Børn gjensidigen elske og hjælpe hinanden er saa naturligt, og at Børnene lyde Forældrene, samt at disse igjen kjærligen pleje hine, er saa ligefremt, at der aldrig skulde behøves Love i Staten, der paahød saadanne Pligters Opfyldelse. Men da Erfaring lærer, hvorledes slatte Mennesker ere ligegyldige ja gjenstridige selv heri, saa bestemme vore Love udtrykkelig, at Forældre ere pligtige at besørge deres Børns Opdragelse og Underviisning. Forsømme de at holde dem til Skole, saa maa de betale Mulkt eller Pengebøder; men opdrage de dem slet, saa maae de udstaae den store Bønære, at Børnene reent tages fra dem.

Et andet Lovbud er det, at Forældre ere pligtige at give deres Børn den fornødne Underholdning indtil disses 18de Aar.

Børnene derimod paalægges der i vore Love at vise Forældrene Lydighed og Hørigheid og en særdeles Erbødighed. Det Barn, som den Ulykke ramte, at det groveligen forsvaar sig mod sine Forældre med Skjældsord eller endog saa med Slag eller Bold, straffes i første Tilfælde som oftest med Fængsel paa Bånd og Brød, i sidste der-

imod i det allermindste med offentlig Arbejde i Forbedringshuset paa flere Aar, ja selv undertiden med at miste Livet! Saaledes blev for noget siden en vogen gift Datter i Sjælland straffet med 4 Gange 5 Dages Fængsel paa Vand og Brød, fordi hun havde udfjældt sin gamle Fader, og det endssjont Faderen vilde forlige sig med hende.

(605) Det tredie Led af Familiefølskabet er Forholdet imellem Husbonde og Tyende, eller det herskabelige. Hvormange Tusinder staae ikke i dette Forhold i hvert Land? Alle vegne maa den, som har lidet eller intet, tjene den, som har mere eller meget, for at finde sit Brød. Den Rige og Mægtige fik kun lidet udrettet, om han ej havde Tjenerskab; men hvor utallige Mennesker maatte lide Nød, om der ingen gaves, som vilde bruge deres Tjeneste? Dette vigtige Forhold beskyttes derfor ved mange Lovbestemmelser.

Det er saaledes bestemt, at et Tyende, foruden Ret til forsvaerlig Kost og Løn, som det jo naturligtvis maa have, har Ret til at fordrø Pleje i Sygdomstilfælde. Og hvis Udførelsen af Husbondens Arbejde gav Anledning til Sygdommen eller til at Tyendet kom til Skade, skal Husbonden tillige bekoste Medicin og Lægetilsyn; ja, om Helbredelsen varer længere end den afforderede Tjenestetid, maa han anses for pligtig til at holde ud lige indtil Enden. En Ting, der iøvrigt vist vil skee af sig selv, naar der er et godt Forhold imellem begge. Skulde Husbonden doe, saa har Tyendet Ret fremfor mange andre til at fordrø sin Løn for sidste Halvaar godtgjort af hans Efterladenskab, hvilket kaldes Fortrinsret i Voet. Endelig har Tyendet Ret til at fordrø vedborligt Skudsmaal inden 24 Timer, efterat det er rejst; har lovlig forladt Tjenesten; men vil Husbonden ikke gjøre dette, kan han mulktres fra 1—10 Rbdre.

Husbonden derimod har, foruden Ret til at fordrø den afforderede Tjeneste, som jo naturligtvis maa gjøres, og til at stole paa Tyendets Troskab og Ærlighed, Ret til at kræve Lydig hed saavel i Tjenesten selv som i alle an-

det, hvad ærbart og skikkeligt er. Desuden har han Ret til at mulktre Tyendet for Svargen og Banden; og han har i Almindelighed Ret til at røve sit Tyende, naar det er forfømmeligt eller ulhydigt. Dog skal saadan Straf udføres med Kjøp eller Vaand, men ikke med Slag af noget skadeligt eller ufømmeligt Redskab eller f. Ex. af den knyttede Næve i Hovedet, for Brystet el. lign., ligesom det da følger af Tyendets almindelige Menneskeret, at uforskyldt Røvelse, end sige en mulig Mishandling, alvorlig straffes paa Husbonden efter Lovene!

Til Skiftetid, eller Fardag, har Loven bestemt 1ste Maj og 1ste November, og paa kortere Tid, end det halve Aar mellem disse, er det, i det mindste paa Landet, forbudt at lade sig fæste. Op sigelsen, eller Tilfjendegjævelsen af, at man ønsker at stilles ad igjen, skal skee i det seneste 12 Uger før Fardag.

Om et og andet Brud paa Fæste-Akforden bestemme vore Love som følger: 1) kommer et Tyende forsilde i Tjeneste, skal det bøde 2 Mk. for hver Dag det udebliver, og udebliver det aldeles, skal det bøde $\frac{1}{2}$ Mars' Len og give Fæstepengene tilbage, om det har modtaget saadanne. 2) Forlader Tyendet uden skjellig Marsag sin Tjeneste i Altide, da bringes det tilbage ved Rettens Middels, og Politets Hjælp, og bøder 2 Mk. for hver udebleven Dag. 3) Men løber det paa ny sin Vej, da forbrøder det $\frac{1}{2}$ Mars' Len og sættes i Fængsel paa Vand og Brød. 4) Denne sidste Straf kan ogsaa det Tyende belægges med, som ikke lader sig advare eller formane, men fremturer i at vise aabenbar Opsætsighed imod Husbond eller Madmoder. — 5) Derimod er det igjen Tyendets Ret, om en Husbond uden skjellig Marsag nægter at modtage det, uagtet det er fæstet af ham, at kræve $\frac{1}{2}$ Mars' Len i Godtgjærelse samt Kostpenge i 4 Uger, med 4 Mk. eller endog mere ugentlig. 6) Ligesledes har Tyendet, om det bortvises af Tjenesten i Altide uden skjellig Marsag, Ret til at kræve, foruden den forfaldne Len, $\frac{1}{2}$ Mars' Len i Godtgjærelse samt Kostpenge i 12 Uger, med 4 Mk. ugentlig.

At lade sig betale med Sæd, istedenfor anden Løn, er forbudt i Lovene, forsaavidt Landet angaaer. — Endelig er at mærke, at ligesom det er forbudt alle Herskaber at give deres Tjenere røde eller mørkeblaa Klæder, hvilke alene maa bæres af de Kongelige Familiers og den Dannefsjoldskes Tjenere, saaledes straffes det Tjenestetyende paa Vand og Brød, som handler herimod, uanset, at hans Herre har befaleet det.

(605) Til disse erhvervede Rettigheder horer fremdeles al den Ret, som enhver Person faaer Krav paa ved at indtræde i en særegen Stand og Stilling. Denne Ret er da ligesaa forskjellig, som alle disse Stænder og Stillinger selv. Saadanne ere f. Ex. Kjøbmandens Ret til at have aaben Butik, Kjøbstædsfolks Forret til at have Brændeviinsbrænderier, Lægens Ret til at kurerer paa Folk, Muurmesterens til at bygge Huse, o. s. v., o. s. v. Disse Rettigheder paalægge igjen alle andre visse tilsvarende Pligter, f. Ex. Haandværkeren den Pligt ikke at gjøre Indgreb i andres lovlige Næring, Landboen den, ikke at brænde Brændevin, o. s. v. — Endvidere høre hertil alle Rettigheder med de modsvarende Pligter, som opstaae ved E j e n d o m s Erhvervelse, f. Ex. ved Kjøb, ved Arv, ved Bytte eller Gave, ved Jagt og Fisseri, ved Hævd o: 20 Mars aabenbare og uforstyrrede Besiddelse af en Ting, o. s. fr. — Ligeledes høre hertil de Rettigheder med de modsvarende Pligter, som opstaae af Kontrakter, f. Ex. om Laan og Leje, om Fuldmagt, om Borgen eller Caution, o. s. v. — Fremdeles de saakaldte Brugs- og Nyttetsrettigheder, f. Ex. Ret til Gang og Kjørsel over en andens Jord, til at have Dør eller Vindue ud til hans Gaard eller Have, til at benytte hans Brønd, til Græsning eller Højbjergning paa anden Mand's Mark, til at Skyllevand fra mit Huus løber over hans Grund, o. s. fr. — Endelig Retten til Skadeserstatning for alle Slags uforstyldt paasøgte Tab.

Om alle disse Forhold (eller disse Tilstande, Handlinger og Begivenheder) i det borgerlige Liv haves en talrig Mængde Love. Det er f. Ex. bestemt, at ulydige Børn efter kongelig Tilladelse kunne gjøres arveløse — at

Fremleje af Bondegaard og Huse er utilladelig — at Hittogods skal afgives til Dyrigheden — at enhver i Kjøbenhavn paa Opfordring af Politiet skal gjøre Rede og Rigtighed for, hvoraf han ernærer sig, paa det at Løsgængerer og derved fremavlede Forbrydelser kunne hindres, o. s. fr. Det er bestemt, hvorledes Findeløsen fastsættes — hvorledes ulovlig Sagt affraffes — hvorledes en tvinges til at holde en Kontrakt, o. s. fr.

Sær indeholde disse Love Forskrifter og Forbud til Ejendomsrettens Betyggelse, og derfor monafoldige vel forkjente Straffebud om Tyveri, Bedrageri, Hæleri, Falsk, ulovlig Omgang med Hittogods, o. s. v. Den f. Ex., som gjør falske Mynter eller Bankofedler, dommes endogsaa fra Livet! Ligeledes straffes den, som med Vold fratager slibrudden Mand hans Ejendom, med Fæstningsarbejde paa Livstid eller endogsaa med at miste Livet! Den, som efterskriver anden Mands Navn paa et Dokument, straffes med offentlig Arbejde fra 3—16 Aar. Den, som i Kirken stjæler Kirkegælder, straffes med 3—12 Aars Arbejdsstraf. Ret forbyder baade Kællighed og Samvittighed alle slike Forbrydelser, men desværre begaaes de ikke saa sjælden af saadanne Mennesker, hvis Opdragelse og Underviisning har været forsømt, og som ikke have villet agte paa den Ase og Tugt, de undekafiedes i Ungdommen. Husk f. Ex. paa Erik Bertelsens Børn (66)! Saadanne Ulykkelige gribes nu af Lovens jernstærke Arm, og intet kan frælse dem fra at lide deres Straf.

h. Hvo kan nyde Rettigheder?

(606) Det er noget, som Fornuften giver, at, hvor streng en Ret jeg i Almindelighed ogsaa har til at nyde min Rettighed, saa gjælder denne Ret dog ikke, naar jeg f. Ex. har affraet den til en anden. Men ikke blot min Afstaaelse kan ophæve denne min Ret; saaledes kan f. Ex. den Banære, at jeg maa lide en offentlig Straf, ogsaa betage mig flere Rettigheders Nydelse; ligeledes kan

Galenskab, Alderdomssvaghed eller Odselshed gjøre, at Dyrigheden betager en Ret til at raade over sin Ejendom, o. s. fr.

(607) Men fremfor alt kunne alle saakaldte Umyndige ikke selv nyde eller udøve Rettigheder, men maac have en Børge. Umyndig er hvert Mandfolk indtil det 18de Aar og alle ugifte Fruentimmere. Børns naturlige Børger ere Foreldrene, men ere disse døde, beskiktes en Slagtning eller anden Mand til Børge. Denne besørger sin Myndlings Opdragelse m. m., og har Myndlingen Formue, saa sætter Børgen den paa Rente. Børgen aflægger aarligt Regnskab for Renternes Anvendelse til Overformynderiet, hvis Regnskab for Capitalens, eller selve Formuens, Bestyrelse atter gjenhensees af det Kongl. Danske Cancellie.

Efter det 18de Aar indtræder en Forandring. Børgen har ingen Raadighed længer over den mandlige Myndlings Person, naar undtages, at hans Samtykke fordres til Giftermaal, og over Formuen raader han heller ikke længer, men han har dog Tilsyn med den. Dette varer indtil det 25de Aar, da Myndlingen bliver fuldmyndig. I disse syv Aar hedder Børgen Curator og Myndlingen en Mindreaarig.

i. Rettighedernes Betryggelse.

(608) Vi læste ovenfor (588), at det var Regeringens anden Hovedpligt at overholde Lovene. Dette skeer deels umiddelbart ved Administrationen, eller den uafbrudte Landets Bestyrelse, og ved Rettergangen, deels middelbart ved Foranstaltninger til det rette Sindslags Befæstelse og den sande Bøjsfærds Fremme hos Undersaatterne. Ihi Love og Regering kunne ikke udrette alt: Statsborgernes gode Vilje er tillige væsentlig fornøden til Stats-Ojemedets Opnaaelse.

(609) Om vort Fædrelands Bestyrelse have vi læst ovenfor (539) i dets Beskrivelse. Allerede ved denne jævnes mangen Strid og forebygges mangt Onde. Men i

to Tilfælde er Administrationen ikke tilstrækkelig. Naar 1) nemlig en Straf skal paalægges, maa den først ved Dom tilkjendes den, som har forseet sig, og naar 2) ingen af Parterne i en Strid er tilfreds med mindeligt Forlig eller med Dvrighedens Resolution, saa maa Sagen bringes for Retten, eller for Domstolene, til lovlig Kjendelse. Enhver saadan Sags Førelse for Retten kaldes en Procedure, og Sagen selv en Proces. Men Retten, eller Domstolen, bestaaer af en eller flere Personer, hvis Kald det er at sammenligne den forebragte Sags Omstændigheder med Lovene, og derpaa at fælde Dom, eller erklære, om en er skyldig eller uskyldig, har Ret eller Uret.

I det første Tilfælde, hvor Straf kan tilkjendes, er det Regjeringen selv, som begynder Processen, ved at lade Dvrigheden sagsøge den, som er bleven mistænkt for en Forbrydelse. En saadan Sag, eller Proces, hedder en Justits-sag efter det latinske Ord *justitia*, som betyder Retfærdighed, thi Sagen gaaer jo ud paa Retfærdighedens Haandhøvelse. Ogsaa kaldes den en offentlig Sag (jvfr. 595). Saadanne offentlige Sager anlægges da imod de slette Mennesker, som begaae Tyveri, Bedrageri, Meened, Drab, Mordbrand og anden nedrig Gjerning. Naar Dommen er fældet, bliver den sat i Bærk, eller eksekveret, af Dvrigheden. — Den Umyndighed, som gjælder i Pengesager og lignende, gjælder iøvrigt ikke med Hensyn til offentlige Straffe, uagtet nok en Vogen bør straffes haardere end en Halvogen. Et Barn paa 10—15 Aar, som skulde være saa slet, at det stjal, straffes enten med Riis eller med Fængsel fra 1—4, ja 8 Uger, og skulde det gjentage Forbrydelsen, kan det endog komme i Forbedringshuset i flere Aar!

Det andet Tilfælde, at en Strid opstaaer, maa naturligvis meget hyppig indtræffe, fordi flere Mennesker mangle Forstand eller Vilje til at indsee det Rigtige og Billige, som og fordi megen Zviul kan opstaae, naar uventede Omstændigheder indtræffe, f. Ex. naar vigtige Papirer, især Dokumenter, blive borte, eller naar pludse-

lig den doer, som havde paataget sig en eller anden Forpligtelse, o. s. v. Saadanne Sager kaldes private eller civile. Den, som søger at faae Ret, kaldes Sagsøgeren, eller Citanten, men den, som han kalder for Retten, eller indstævner, hedder Sagvolderen.

Inden en slig Sag kan forklares og forsvares for Dommeren, maa dog Parterne møde for Forligelsescommissionen, der i Mindelighed skal see at jævne Striden; og paa denne Maade blive, Gud ske Lov! mange Processer imellem Klar og Dag forebyggede. Først naar dette er prøvet forgjeves, tør en Proces begynde. Men til at føre en saadan Proces behøves megen Klogskab og især et nøje Bekjendtskab med Lovene. Da nu Statens Borgere i Almindelighed ikke kunne have Tid og Lejlighed til at forskaffe sig dette Bekjendtskab, saa har Regjeringen sørget for at ansætte rundt om i Landet visse Embedsmænd, som fortrinligen besidde saadan Lovkyndighed, og som maa aflægge Ed paa, altid at ville handle efter Ret og Pligt, og til hvilke Folk da kunne henvende sig om Raad og Hjælp i slige Sager. Disse Mænd hedde Sagsførere eller Prokuratorer; men de, som føre Sager ved Højeste-Ret, hedde Advokater. — Af dem beskiktes stedsse, naar en Justits-sag skal føres, en til at være den tiltalte's Angriber, eller Actor imed ham, og en til at være hans Forsvarer, eller Defensor. Denne sidste gjør Dommeren opmærksom paa alt, hvad der kan tjene til en saadan Ulykkeligs Undskyldning eller hans Strafs mulige Formildelse.

(610) Men endstjønt Loven i Almindelighed byder, at ingen maa tage sig selv til Rette, men at han skal søge den hos Dommerne, saa er dog Selvtægt og Rødværge ikke reent forbudt. Den, som overfaldes, maa naturligviis forsvare sig, og kan det slet ikke undgaaes, maa han skille sin Angriber ved Livet, for at frelse sit eget. Mod natligt Indbrud gjælder ogsaa alt Rødværge. Ligeledes har man f. Ex. Ret til at opfange fremmede Kreaturer paa sin Mark, til at affordre den, som lader et Led staae naabent, en Bod af 1 Mk., o. m.

dest. Thi i alle slige Tilfælde forbyder Liden at tye til
 Rettens Hjælp.

(614) Foruden disse umiddelbare Foranstaltninger
 til Rettens Overholdelse anvender Statens Regjering ogsaa
 andre, middelbare, idet at den stræber at vække det
 sande Borgersind hos hver Mand og Kvinde i Lan-
 det. Dette skeer, da især ved at sørge for Udbredelsen af
 gode Sæder, Religiositet og sand Oplysning; thi ved at
 ville det Bedste og gjøre det Rette skal enhver hjælpe Regje-
 ringen i at fremme det Gode og tvinge det Onde. Loven
 skal vel domme enhver fra og til, men dette kan ikke være
 tilstrækkeligt, med mindre en god Vilje er levende i
 manges Hjerter, og at Lov og Dyrighed betragtes med Ære-
 frygt, ikke af Angest men af Dyd.

Sjette Deel.

I. Helbredens Bevarelse.

I. Sundhed og Sygdom.

(612) Maden smager mig, jeg føler ingen Emerter nogensteds, jeg kan frit bruge Hænder og Fødder, Dine, Øren og Næse, som de skulle; jeg sover roligt, føler mig munter, naar jeg staaer op, og kan taale al Slags Vind og Vejrs udenvidere. Utsaa er jeg frisk og sund. Jeg vil glæde mig over denne Sundhed, men jeg vil ogsaa tage mig iagt, for ikke at blive syg. Thi den Syge har det meget daarligt. Han er svag og mat, Maden smager ham ikke, han tørster overdrevent, han kan hverken taale Blæst eller Regn eller anden Vejrligets Afveksling; han duer ikke til at arbejde, føler tid Emerter og Ængstelighed, er utilfreds med det meste, som skeer, og har faa eller ingen glade Øjeblikke. Sygdom lammer saaledes al den Kraft, som Gud nedlagde i Mennesket baade til at virke her i Livet og til at nyde det.

For at kunne beholde mit Legeme frisk og sundt, maa jeg nære det ved Mad og Drikke, bevare det ved passende Omsorg, og styrke det ved Bevægelse og Hvile. Men Arbejde er den bedste Bevægelse, og Nattens Søvn den bedste Hvile. Den første Pligt er let at opfylde, da der er nedlagt i os en saa stærk Drift til denne Legemets Ernærelse, og Naturen stedse ved Hunger og Tørst minder den Enkelte, som kunde glemme det eller udsætte det for længe, at han skal tage Næring til sig.

Men de to andre Pligter falde vanskeligere for Menneskene, hvilket Erfaring desværre viser. Den Uforsigtige, den Glemsomme, den Letsindige, end sige Fraadsere og

Drankeren, forsømmer utilgivelig Omsorgen for sin Helbreds Bevarelse; enten tænker han, at hans Legeme nok skal udholde, hvad han byder det, eller han tænker slet ikke. Den Magelige, den Døvne skyer Arbejdet, ja enhver Anstrengelse; altid opsætter han, hvad han har at gøre, for at søge en unyttig, ja skadelig Hvile i sin Lediggang; men den, som er nydelsessyg, som er forsløjen og vild, fordriver Tiden med tom Snak, styg Svir og overdreven Dands og Leg, der er et falsk Arbejde, en falsk Anstrengelse, og han forsmaaer tidt ganske den vægende Hvile, som Sønnen kan skjenke. Men Folgerne komme da ogsaa snart tilsynne. Undertiden kan vel Forsrydelse raade Bod paa disse, men tidt kommer den for sude, og den knækkede Helbred staaer ikke til at redde.

(613) Den sikreste Vej til at opfylde disse tre Pligter paa, at ernære, bevare og styrke Legemet, er vist den, at man stræber at leve saaledes, at Legemets naturlige Orden, eller de saakaldte Functioner (322), opretholdes; det vil sige, at Fordøjelse, Aandedræt, Uddunstning, o. s. v. gaar sin uforstyrrede Gang, samt at hver enkelt Deel af Legemet, ligesom det hele, ikke lider nogen Brøst ved Uklogskab eller Uigegyldighed, eller skeer nogen Overlast ved Ubesindighed eller altfor stor Begierlighed eller ilde anvendt Jær.

2. Spise og Drikke.

(614) Hvorfor spise og drikke? Ikke sandt, for at stille Sult og Tørst? Eller, om man vil tage det meget nøje, saa spiser og drikker Du til flere faste Tider paa Dagen, fordi det engang er indrettet saaledes; men saaledes er det just engang indrettet, fordi man ved, at Hunger og Tørst ville indfinde sig. I denne Bogs 2den Deel er det udførlig beskrevet, hvilke Fødemidler vi faae af Dyreriget og hvilke af Planteriget. Men læg nu Mærke til, at de af Dyreriget ere mere nærende end de af Planteriget. Dog følger ingenlunde deraf, at man udelukkende skulde nyde de første og ansee de sidste som

mindre gavnlige. Just en Blanding er det sundeste og naturligste. Thi nyder man ikke andet end Kjødspiser, saa samles der for mange Bødsler i Legemet, især for meget Blod, og Livskraften fremskyndes for hurtigt, da de blotte dyriske Næringsmidler pirre altfor meget; og nyder man blot Plantespiser, saa næres og pirres Legemet tværtimod for lidet. Men Plantespiserne, s. Ex. Brød, Kartofler, al Slags Grønt og Frøfrugt, tjene just til at fortynde og rense Blodet, naar de i rette Maal blandes med hine. Rogle af dem, s. Ex. Karfe, kunne hjælpe paa Fordøjelsen, og i Almindelighed ere de ogsaa stikede til at kjøle under Sommerens Hede. Frøfrugt, nydt med Maade, modarbejder just Bødslernes Ansamling.

Men skal Maden altid smage Dig, saa maa Du sørge for, at Du bliver hungarig, thi Hunger er den bedste Kof, som Ordsproget siger, og er Du ret sulten, saa smager den simpleste og tarveligste Kost Dig ganske ypperligt. Men er Du lad, har Du drevet om i Lediggang eller gaaet og slirket af et eller andet, saa kan Du ikke blive sulten, eller faae Appetit; derfor maa Du flittig arbejde og derhos røre Dig i fri Luft; saa vil Du trives godt og Din Sundhed daglig befastes.

Men mærk nu ogsaa dette: hvad der er for meget, det er af det Onde. Bild Dig endelig ikke ind, at jo mere Du spiser, des stærkere bliver Du uden Gæde. Denne Slutning gjælder vel, saalange Hungeren tilfredsstilles og i al Fald Madlysten er der. Men ligesom Du ikke kan tygge, naar Din Mund er propfuld, saaledes kan Din Mave heller ikke fordøje, naar den er stoppet for fuld. Spiis derfor altid med Maade, og husk paa, hvordan det gik den lille Sorgen (73). Men siden vi taler om andres Exempel, saa husk især paa, hvordan det gik den sikkvorne Frederikke (74), og tør ikke ved fremmede Ting, som Du ikke kjender, og som jo desuden ikke ere til Dig.

(615) De Kar, hvori Maden tilberedes, og især dem, hvori den gjemmes i nogen Tid, maa man have et vaagent Øje med, da der endogsaa havees det Tilfælde, at

Ubetænksomhed i denne Henseende har voldet Døden. Især maa man være yderlig vaersom med allslags Kobberkar; vel kunne de bruges til Madlavning, naar de ere omhyggelig fortinnede indeni, men alligevel kan den mindste Syrlighed komme til at trække en farlig, ja dræbende Gift ud af Kobberet, naar den i nogen Tid faaer Lov til at arbejde derpaa. Denne Gift kaldes Spansskgrønt, da den er en Slags grøn Kust, som kommer paa Kobberet. Men selv af Fortinningen, hvori der er Bly, kan det Syrlige udtrage Gift, naar det staaer i saadant Kar nogen Tid.

Hör, hvordan det gik med en stakkels Skomager engang! Han hed Bodenreich og boede i Byen H—. Da han holdt saa meget af Stikkelsbærgröd, vilde hans Kone engang gjøre ham tilgode; men hun kogte den i en Kobberkasserolle, og det blev hans Död. Da han nemlig siden henad Aftenen saae noget af Gröden paa Randen af den lille Kjedel, saa skrabe de han det begjærligt op, og spiste det; noget efter fölte han heftige Mavesmerter; han tog sig en Slurk Brændeviin, for at stille dem, men det blev kun værre deraf, og han fornam nu de mest skærende Smerter i Underlivet, ledsagede af Hovedpine og Krampetrækninger, hele Natten. Om Morgenen var hans Legeme heelt over opsvulmet. Der var nu gaaet Bud efter Lægen, men inden denne kom, var den stakkels Mand död. Det Sore i Gröden havde trukket Spanskgrönt af Kobberet, som dræbte ham.

Denne Fare er man derimod ikke udsat for, naar man bruger Kar af Leer, Træ, Jern, eller Blik til Maden. Messingkjedler ere vel ikke saa farlige som Kobberkarrene, men Mælk f. Ex. og andet kan dog bedærves, ja selv forgiftes ved at henstaae i dem.

(616) Hvo, som den Ulykke rammer, at komme til at nyde noget Giftigt, maa strax drikke saa meget varmt Mælk eller Vand som muligt; allerbedst er det at komme smeltet Smør eller Olie derimellem. Dette drilles for om muligen at brække Giften op igjen.

(617) Førsten minder os om at drikke, og end hjer, som just ikke er syg, kan trygt følge denne Min-

delse. Men ligesom man vænner sig til at spise paa regelmæssige Tider, saaledes er det ogsaa sundest at drikke til visse Tider. Vi drikke egentlig for at erfratte Legemet de Bøddser, det ideligen taber ved Uddunstning, saavel som dem, det anvender ved Fordøjelsen. Derfor drikker man til al tør Mad for at væde den.

For Børn er Vand den allersundeste Drik, og den eneste, de bør nyde stadig; det kjoeler, fortynder og renser Blodet, holder Mave, Indvolde og Nerver i Orden og gjør Mennesket rolig og glad. Et Glas koldt Vand om Morgen er for Dig, min lille Læser! den allerbedste Frokost. Ligeledes er Mælk en usfyldig Drik for Børn. For den Børne, som maa arbejde, er vel tillavet Ol en nærende og styrkende Drik, især i et Klima som det danske; og ligeledes kan en Slurk Brændeviin tjene til Opmuntring for den, som er modig af Anstrengelse eller forkommet af Regn eller Kulde. Men at drikke Ol, naar man ikke anstrenger Legemet ved jævnlig Bevægelse, gjør slap og dørft. Derimod kan den Svage efter en Sygdom tidt have meget godt af at nyde det.

(618) At drikke for Lyst kan vel nok gaae an engang imellem ved Højtid og Gilde, naar det skeer med Forstand og Verbarhed. Men saare mange have ikke Sjælestyrke til at holde Maade deri og maae saa siden lide baade Tort og Sygdom derfor. Men at drikke Brændeviin for Lyst er en Synd, som i Længden straffer sig selv frygteligt. Det varer sjælden længe, inden man forfalder til Drukkenskab; men derved bliver man uduelig til sin Gjerning, svækker sin Helbred, sloyer sin Sjælekraft, odelægger sin og Sines Formue og synker tilsidst i den dybeste Elendighed. Ja, man har desværre, saa utroligt det end synes, i hundredeviis Exempler paa Mennesker, som af Brændeviinsdrikken have faaet de skrækkeligste Sygdomme, s. Ex. Battersot, Blodhoste, Svindsot, Uffindighed o. m. fl., og derpaa ynkneligen ere omkomne i en tidlig Alder.

Naar derfor somme Forældre give deres Børn denne yderst farlige Drik at smage, da kunne de maaskee tillige

give dem den første Anledning til at ende Livet som Drankere. Men de, som ordentlig give deres Børn Brændevin at drikke, burde strengt straffes af Dyrrigheden, og man maa haabe, at Kongen engang udgiver en Lov herom til saadanne straffels Børns Bevarelse for en Ting, der er lige saa slem som den rene Forgivelse.

1) Niels Andersen arvede efter sin stræbsomme Fader en god Gaard i den bedste Stand, foruden adskillige rede Penge og Obligationer. Men denne Velstand kunde han ikke taale; han blev kjed af at arbejde og forfaldt til Lediggang. Men denne blev han da ogsaa snart kjed af. Nu gik han til Kroen, og tilsidst var han en stadig Gæst her den hele Eftermiddag. Der kom han i Kast med Drankere, som forførte ham til Spil og Sviir. Naar han saa kom hjem, havde tabt sine Penge og var halv beruset, slog han sit Tyende, sine Børn; ja tilsidst sin Hustru. Hans to Konebrødre, skikkelige og agtede Mænd i Byen, søgte at tale ham tilrette, og han lovede Bedring; men han holdt det ikke.

Han gik nu saa vidt, at han solgte Heste, Køer, Sengeklæder, Saa og Øxe, ja Madvare ud af Huset, blot for at faae Penge til at drikke op. Hans stakels Familie kom efterhaanden i største Nød; men det rørte ham ikke. Engang, da han silde om Natten gik drunken hjem, fik han det dumme Indfald, at gjøre Birkedommeren bange, som boede ved Enden af Byen. Først brølte han frygteligt udenfor Vinduet, saa at Folkene vaagnede, men tav saa ganske stille og søgte at lirke Kontordøren op. I sin Ruus hørte han ikke, at Skriveren flere Gange raabte ud af Vinduet: "dersom du ikke siger, hvem du er, saa skyder jeg dig lige paa Pelsen." Skriveren skød da, saa Niels blev liggende. Da man nu kom ud med en Lygte, saa fandt man, at det var Niels Andersen; han var ramt meget farligt lige i Knæet, og Benet maatte sættes af. Imidlertid blev hans Gaard solgt for ham, og han endte sit Liv i Armod og Kummer.

2) To Mænd gik sammen til en Skovauktion. Det var smukt Frostvejr. Silde om Aftenen, efterat alle Bymænd vare vendte tilbage, kom disse endnu ikke. Deres Slægt og Venner søgte dem angstelig, og fandt dem endelig liggende blodige paa Lande-

vejen. Den ene døde 3 Dage efter; den anden levede, men kunde intet erindre af hvad der var handtes. Tilfidsit udbragte Øvrigheden ved at anstille mange Forhør og Underføgelser, at de vare gaaede til en Kro, for at drikke Kulden væk, at de vare komne i Slagsmaal sidenejter, og at den ene, som var meest beruset var bleven truffet af den anden saaledes for Brystet, at han, som sagt, døde af det. Den ulykkelige Tilbageblevne var aldrig siden glad.

3. Frisk Luft og Keenlighed.

(619) Luft er lige saa nødvendig for Mennesket, som Epise og Drikke. Den skulle vi jo bestandig indaande og derved bevare Blodets Friskhed og regelmæssige Omlob. At Luften er frisk og reen, er ogsaa lige saa uundværligt, som at Føden er sund og nærende. Saadan Luft opmuntret Sindet, styrker til Arbejde, qvæger Legemet og giver en rolig Søvn; hvorimod den fordervede Luft gjer dorst og gnaven, svækker Sandserne og avler mange Sygdomme, især de smigende Febre. Enhver kan mærke det Ubegavelige ved at være nogen Tid sammen med mange i et lille Værelse (329); hvor trykkende og spændende er det ikke? Men hvor skadeligt maa det da ikke være altid at leve i en saadan Luft?

I enhver ordentlig Vohig lukkes derfor daglig Vinduer og Dørre op, for at rense den forbrugte Luft i Stuen ved at lukke frisk Luft ind. Man hører rigtignok en og anden sige, at det er Skade at lukke den skjonne Varme ud; men Varmen i et længe tilluftet Værelse er ikke skjon og ikke god, da den er blandet med alle Slags usunde Udunstninger. Man beariber tidt ikke, hveraf Sygdomme opstaae; men de loffes ikke sjælden til Huset ene og alene af den usunde Luft, ligesom de tidt holdes paa Døren alene ved Diden og Keenlighed.

(620) Luften forderves i Kjældere ved at Dynsterne fra Jorden ikke slippe ud, ligeledes i alle Værelser, hvor

Madvare gjemmes, eller hvor der stryges og tørres Klæder, hvor der brændes Lamper, Tællelys, eller Kul udenfor Døren, hvor det ryger eller hvor man foretager Arbejdet, der udbrede Stank og Støv, f. Ex. Kartning og lign. I alle saadanne Bærelser maa der især luftes ud. For nemmelig maa man være forsigtig med Soveværelser. Folk ere blevne syge af at sove i Bærelser, hvor Gulvet nylig var vasket, hvor der stod duftende Blomster, da disse meget stærkt udsprede en skadelig Luftart om Natten (303), eller hvor man havde lagt i Kaffelovnen, og der nu fremkom Damp af Gløderne. — En Kone i Aarhus blev endogsaa qualt om Natten af Ruldamp, og kun med Nød og næppe frelstes hendes to Børn, som sov i samme Bærelse.

Serer, hvordan det gik en Gæstgiver, som hed Møller! Han havde ikke kunnet sove om Natten og vilde derfor gjerne have sig en lille Middagsluur; men da Sovekammeret var tæt ved Gæstestuen, saa foreslog Konen ham at sætte sig i en Lænestol i et assides Værelse. For at han ret skulde have Ro lukkede hun Døren i Laas, og lovede at falde paa ham om en god Time. Men i dette Værelse hang der ulykkeligvis Klæder til Torre, det betænkte Konen ikke. Da hun kom igjen, var Manden død af Slag. Dunsterne af det vaade Tøj havde dræbt ham.

(621) Et vigtigt Middel til at fremme den friske Lufts velgjørende Virkninger er Reenlighed. I en ordentlig og reentlig Stue seer man ingen Spindeltræv, intet Snæs paa Gulvet, f. Ex. ingen henkastede Eblestrællinger, Røddeskaller, Been, el. lign. Binduerne ere klare og gjennemsigtige, Støvet er visket af Meublerne, og der mærkes ingen Lugt eller ubehagelig Dunst. I et Huus, hvor der ere Børn, er det vanskeligt at holde Dagligstuen reen, og dog er det just her, hvor Luften tiest maa forfriskes og al Ureenlighed oftest bortskaffes, da saa mange skulle være sammen der. Reenlige Mennesker vasse sig ikke blot hver Morgen eller Aften, men saa ofte om Dagen, som fornødent gjøres. At holde Huden reen bevarer tid imod

smittende Sygdom og fremmer overordentlig Legemets strædige rensende Uddunstning.

(622) En ung nygift Præst i det nordlige Jylland skrev, kort efter at han havde tiltraadt sit Kald, følgende Brev til sin Kones Onkel, en gammel Stiftsphysicus i et af Østifterne:

Kjære Onkel!

Jeg har en tredobbelt Grund til at høre Deres Mening og Raad i Anledning af det Nedenstaaende. De har venligen tilbudt mig Deres hjælpsomme Raad i vanskelige Sager, De er en øvet Læge, og De har endogsaa tidligere været ansat just her paa Egnen. Til hvem kunde jeg da bedre henvende det Spørgsmaal: hvorved kan jeg bidrage noget til at fremme Sundhedstilstanden i min Menighed?

Men Harsagen til, at jeg saasnart efter Afreisen fra Kjøbenhavn lader høre fra mig, er denne. Nogle Dage efter min Ankomst hjembragtes en Ungkarl, som tjente i et fremmed Sogn, paa Grund af Sygelighed, og døde nu strax efter, inden han rigtig var kommet under Lægens Behandling. Denne, en værdig gammel Mand, kom til mig og meldte, at Tilfældet var betænkeligt, og at han, af Frygt for mulig Smitte, havde forbuden al Slags Begravelsesgilde i Lighuset. Forældrene, som gjerne vilde gøre Venner og Naboer noget tilgode — saaledes udtrykte Sognefogden sig derom — anrettede alligevel endeel Spisevarer, som saa bragtes til en fraliggende Gaard, hvor Stadsen stod. Men man begif den Ubefindighed, at hensatte alle disse Sager i samme Stue med Liget, og det kan næppe omtvivles, at Smitte udbredtes derved. Et Par Dage efter bleve nemlig flere af dem, som havde været ved Gildet, syge, og inden 14 Dages Forløb havde vi 43 Syge, hvoraf 3 døde og adskillige haardt medtoges, maaffee endog fik et Knæk for bestandig.

Dertil kommer, at Districtschirurgens unge haabefulde Søn, som med megen Iver tog sig af mine Sognesfolk, sikkerligen ogsaa smittedes; thi han døde forleden Dag af samme Sygdom efter et kort Sygeleje. Er det ikke stræk-

Kærligt, kjære Onkel! Er det ikke en sørgelig Begyndelse for mig? Og hvad skal jeg vel gjøre med saadanne Mennesker?

Paa dette Brev fik han noget efter følgende Evar:

Hr. Pastor!

(623) Min unge Ven!

Sagde jeg Dig det ikke nok? Du meente, at det maatte være en smal Sag at forestaae et saadant Kald, naar man havde den rette Vilje og just ikke traf paa onde Mennesker — og nu er Du allerede forstrækket over denne Begyndelse. Der vil komme mere, siger jeg Dig. En Præst kan have allehaande at gjenneegaae. Men Du taber ikke Modet, naar du faaer Dig ret betænkt. Hvad Tilfældet angaaer, da beklager jeg min gamle Collegas Tab. Hans Son havde det bedste Lov paa sig, og kunde være bleven til noget dygtigt. Men alligevel! Ingen af os er skudfri, og han er falden hæderlig paa Balpladsen.

Hvad Dine Zyder angaaer, da kjender jeg dem! Trofaste Folk; men de drive undertiden denne Trofasthed vel vidt, og holde paa Etik og Uetik lige fast. Forresten haaber jeg, at vi tales ved til Sommer, og kunne da afhandle Sagerne udførlig. Nu har jeg meget travlt med de aarlige Beretninger om Physikatets Tilstand, og kan derfor kun svare i Korthed.

Først og sidst: Unbefal Keenlighed! Lige saa tidt som Du taler i Kirken om Sjælens Keenhed, ligesaa tidt, ja tiere, tale Du udenfor den om Legemets Keenhed. Først og sidst: Unbefal Keenlighed og alt hvad dermed fraaer i Forbindelse! Skidensfærdighed, skal Du prædike, er Herren en Vederstyggelighed, og han hemsøger dem, som den hænger ved, i tredje ja i fjerde Led! Keen Lust i Huset, rene Møbler, rene Senge, rene Bægge, rene Klæder, reent Lintøj, reent Husgeraad, og fremfor alt et reent Legeme og en reen Hud ere Hørligheder, ere Skatte, som Danmark's Almue endnu ikke har lært at sætte rigtig Priis paa. Og dog et det ikke saa

meget af Mangel paa Evne, som af Mangel paa Agtelse og Kjærlighed til al Keenlighed, at saa mange Folk i deres Uvidenhed forsmaae dette uvurdeerlige Gode. Hold derfor Skolelærerne til at lære Ungdommen at elske Keenlighed, saa fanger tilsidst ingen Smitte hos Dig.

Tal dernæst med Modrene! Tal især med disse uhykelige Modre, som i deres Daarflabs Forvildelse kalde den ækle Tnat en "sund Sygdom". Du vil endog saa træffe spæde Børn i Buggen, som allerede ere besængte med Smitte. Men ligesom Badffen og Baden er den første Betingelse for at helbrede Udslæt, Ringorme, Tnat og alt andet Skab, saaledes er Keenlighed det allerfornemste Bevaringsmiddel mod at smittes deraf. Tal derfor ret alvorligt med Huusmodrene! Det er jo dog dem, som i Grunden alting kommer an paa. Tal imod de uldne Lagener, Tyendets saakaldte Hyls-Klæder, som undertiden ligge uskiftede fra Fardag til anden og hvor al Slags Smitte kan have sin tryggeste Nede. Glem ikke at advare imod Uforsigtighed ved den saakaldte Omgangspatte, naar Børn, hvis Moder er syg eller død, faae Die paa Omgang i Sognet. Jeg ærer dybt al sand Christenhjærlighed og tør ikke forkaste denne Skik; men er et saadant Barn anstuffed, da kan det i al sin Uskyldighed straffe stor Fortred. Yderst forsigtig bør man derfor være herved.

Men trænger den Sunde til den rene Lust, for ikke at blive syg, hvad trænger da ikke den Syge til, for at blive frisk igjen? Tal derfor idelig imod de taabelige Sygebesøg, hvor hele Slægt, især ved Aftentide, da den Syge just trænger til Ro og Hvile, strimle ind i Sygestuen. Her skal de nu have en Omgang, som det hedder, en Bid, o. s. fr. Men Damp og Sved og Aandedræt af saa mange og saa længe, tidt i en lav lille Stue, er en Kilde til mangen Sygdom og en Ledetraad for hver Smitte. Kommer saa alligevel nogen med sin uchristelige Wiisdom og svarer: "den Gud vil bevare, er uden al Fare!" da saml din hele Styrke, og slaa ham til Jorden med et

af hine mægtige Hjærnesprog af Bibelen, som Din sal. Fa-
der saa tidlig indpræntede Dig.

Endelig : det fordommelige Brændeviin !! Hvor ofte
horte jeg ikke Bonden paa Heden snakke om, at man
skal "lade Naturen raade", og erfor saa siden, tidt for-
silde, at han tværtimod havde ladet Brændeviin raade! Tal
derfor endnu mere imod Quakksalveri end imod Quakksalve-
re. Disse sidste ere stemme nok, det ved den søde Gud!
men deres store Pengebegjerlighed er dog til nogen Hinder
for deres usle Kunsters fordærvelige Virkninger. Brände-
viin derimod, til at slaae den Syge ihjel med, kan enhver
faae Fingre i.

Jeg ved meget vel, hvordan de bære sig ad! Saaer
nogen Mæslinger, Typhus, Skarlagenfeber eller anden
hidtig Sygdom, saa syres der dygtig i Ovnen, ingen frisk
Luft faaer mindste Indpas, og nu tyldes der Brændeviin
eller varm Mjød i den Syge. Saaer han Koldfeberen
(eller Kolden, som de her sige), saa gives ham fra 1—2
Pægle med sort Peber i, ja somme gave i min Tid der-
ovre endog saa spansk Peber i opparmet Brændeviin. Det-
te er nu den pure Galensskab. Tre Gange har jeg ople-
vet det, at denne Kur ligefrem dræbte den stakkels Pa-
tient, fordi Blodet kom i saadant Nere, at en Uare
sprang i Hovedet. Men bliver nu ogsaa Feberen bort-
te efter dette Traktament, som vel kan skee, saa kun-
ne de farligste Tilfælde avles af den undertrykte Feber,
f. Ex. Koldbrand i Fodderne, som jeg ligeledes selv har
oplevet.

See, min kjære Neveu! her har Du en Forsmag paa,
hvilke Fjender Du kan have at kæmpe mod med Dine vel-
meente Advarslér. Gud styrke Dig og lægge sin almæg-
tige Kraft paa Din Læbe, naar Du vil oplyse et vildsa-
rende Medmenneske i saa Henseende. Som sagt, mere
til Sommer.

Hils og kys Sophie fra mig. Din
hengivne
H—

4. Almindelig Omhu og Betænkfømhed.

(624) Den almindelige Omhu for, at vort Legeme bevares i sin sunde Tilstand, viser sig, som vi læste, fornemmelig deri, at man med Betænkfømhed undgaaer eller forebygger alt, som kunde standse Livskraftens usforstyrrede Virksomhed i os (613). **Maadehold** og **Aeenlighed** nævnedes derpaa som de Hoveddyder, der især bidrage til Helbredens Bevarelse. Men denne Betænkfømhed kan ogsaa i mange andre Henseender lede os til Omhu for, at vort Legeme stedse befinder sig i den fri og naturlige Tilstand, hvortil det skabtes. En passende **Forfugtighed** (d. s. ikke overdreven, ikke utidig, ikke angstelig) er derfor det tredie Hovedmiddel til Helbredens Bevarelse.

(625) Da den oprejste Stilling er vor naturlige Holdning, i hvilken alle indre Dele virke kraftigt og sunderstændigt, saa maae Børn tidligen vænne sig til denne. Derfor hedder det: Hovedet op, Bystet frem, Mave ind, Fødderne udad! Saa seer man først, hvad et Menneske egentlig er. — Da der inden i os er en aldrig standsende Bevægelse i alle Dele, saa trænger ogsaa det hele Legeme udvortes til Bevægelse. Derfor har vor nys afdøde Konge sørget for, at Gymnastik indførtes i Skolerne. Den bedste Bevægelse faaes ved dygtigt Arbejde, især i fri Luft. Derfor ere Landmænd i Almindelighed raske end Kjøbstedfolk, der forendeel have stillestående Arbejde; disse trænge derfor til en Motion imellem, til en Spadseretur, en Kjøretur, o. s. v. En meget sund Bevægelse er Dands, som ikke udarter til Wildskab eller varer for længe; det er en Slags Gymnastik for de Børne. — Da Legemet trænger til Hvile, saa maa man ikke overdrive Fliden og berøve sig sin naturlige Søvn. Har man sovet godt om Natten, saa arbejder man tre Gange saa raff den næste Dag; der vindes altsaa intet ved Nattevaagen. Men op maa man i rette Tid: Morgentund har Guld i Mund, som Ordsproget siger.

Derfor hedder det: rask ud af Dyrerne og hurtig i Klæderne! Saa gaaer Arbejdet muntert fra Haanden. En 6—7 Timers Søvn er i Almindelighed nok; men hvo, som vil have godt af Sønnen, maa ikke lægge sig med en oversfyldt Mave, ikke have nydt hidsende Drikke, maa have arbejdet sig træt, og have en god Samvittighed.

Da Sundheden for en stor Deel beroer paa Blodets og alle Vædsters Reenlighed og Livlighed, saa er det langt vigtigere, end mange forestille sig, at Uddunstningen kan gaae for sig med Lethed. At man skal vogte sig for kold Lust og kold Drikke, naar man er meget varm, at man skal være forsigtig, naar man er forkolet, eller klæde sig om, naar man er bleven gennemvådet o. s. v., det lærer enhver snart. Men mange forestille sig ikke den Skade, som kan voldes ved at bære altfor varme Klæder, at indpaffe Hovedet for meget, at have altfor varme Senge af Fjededyner, og lign. Baade Syn og Hørelse kunne lide derunder, og al Slags Værk i Kroppen fremkaldes derved, foruden mere.

(626) Sænderne kunne svækkes a) ved overspændt Brug, saaledes Synet ved at anstreges i Tøsmørke, ved at see længe imod Gjenstande, som Solen skinner paa, f. Ex. kalkede Vægge o. lign., eller b) ved altfor pludselige Indtryk, saaledes Hørelsen, naar iskolde Hænder holdes til Yden, eller Hørelsen, naar der altfor nær ved Oret opstaaer et stærkt Ekstrald, o. s. v.

Sænderne, som ere saa vigtige for os til at tygge Møden med, og derved forberede Fordøjelse og Ernæring, og som ere saa vigtige ved Udtalen, kunne lide ganske usømmeligt paa flere Maader, f. Ex. ved at stikke i dem med Ting af Metal, ved at bide paa meget haarde Ting, og ved jævnlig at nyde meget hed Mad eller Drikke. Men er Glasuren engang bestadiget paa en Tand, saa raadner den hen efterhaanden.

5. Hjælp i Sygdoms- og Ulykkes-Tilfælde.

(627) Alle fornuftige Folk søge i paakommende Tilfælde Lægens Hjælp. Ere de saa fattige eller saa langt borte, at de ikke selv kunne lade ham hente, saa kunne de dog faae Bud til ham ved christelige Medmenneskers Bistand. Den Fattige her i Landet har saa baade fri Lægehjælp og frie Lægemedler, naar han blot beder derom. Ut forsmaa Lægens Hjælp er taabeligt, og kan volde usigelig Ulykke, om Sygdommen er smitsom og ikke tages itide paa den Maade, som Lægen foreskriver. Man kan i saa Fald faae mangan Uskyldigs Uheld paa sin Samvittighed foruden sit eget, som man i sin Dumbhed har paadraget sig.

(628) Forresten gives der vel Tilfælde, hvor man indtil videre kan lade sig nøje med et Huusraad, d: en Anvisning til et Lægemeddel med en ringe Upasselighed, som meddeles af en fornuftig Mand eller Kvinde, s. Ex. imod Frost eller Forkølelse, ved Saar af skarpe Ting, o. s. v. Men et voksen Menneske maa med Flid see at skaffe sig Forstand paa, hvorvidt et saadant Raad bør skjønses at være farligt eller usfadeligt for Helbreden i det Hele taget; thi uden saadan Opmærksomhed falder man let i Hønderne paa Dvaksalvere, der stille os baade ved Helbred og Penge, istedenfor at skaffe den første igjen for de sidste. Ja, mangan en Dvaksalver har endogsaa skilt en stakkels Syg ved Livet selv, og er saaledes bleven til en gudsforgaaen Drabsmand.

Saaledes var der engang en Skomager, som det gik til Agters for, og som nu lagde sig efter at kurre Folk. Men hvordan bar han sig ad? Naar Folk kom rejsende og meldte sig hos ham, saa lod han sin Kone sige, at han først kom hjem om en Times Tid eller to, og at de imidlertid kunde tage hen i Kroen. Her var nu Kromanden i Ledtog med ham; han ndspurgte de Syge under Skin af Deeltagelse om deres hele Tilstand, og sendte saa hemmelig en Seddel derom til Skomageren. Naar da den Syge eller dennes Bud kom igjen, saa traadte Skomageren frem

med sære Lader og en stor Paryk paa Hovedet, lagde Fingeren paa Næsen og fortalte saa meget om den Syges Tilstand, at man forbavsedes over hans Lærdom og Dybsind og med Fornøjelse betalte baade Piller og Pulvere i dyre Domme. Men disse Piller bestode blot af gamle Brødkrummer og lidt Olie, og Pulverne indeholdt ikke andet end Salt, Sukker og lidt Kridt.

Og det var endda en Lykke, at han ikke brugte værre Ting, der kunde anrette megen Fortred, ja axle ganske nye Sygdomme hos Patienten, hvilket andre Qvaksalvere samvittighedsløst gjøre.

(629) I Ulykkestilsælde er der tidt ikke Tid til at vente paa Doktoren, f. Ex. naar en er druknet eller kvalt, o. s. v. Det er nemlig muligt, at en saadan blot er skindød og ved hastig og klog Hjælp endnu kan frelses. Menneſter bør da her bruge deres bedste Eftertanke og ikke undlade at kalde dem strax til Hjælp, som muligen kunde forstaae at behandle en saadan Død. Ogsaa bør man, naar man har Lejlighed, søge Kundskab herom i Bøger eller selv kjøbe saadanne, om man boer affides fra andre Menneſter, eller ved Samtale med Erfarne lære, hvad man kan have at iagttage i slike vigtige Tilfælde.

En, der er frossen ihjel f. Ex., maa strax aflædes, bestandig gnides med Ildent, og ikke bringes i Varmen, før der er Livstegn; eller han maa begraves i Sneen blot med Munden fri. En, der er druknet, maa strax aflædes, tørres, renses i Næse og Mund, gnides, især under Fodderne, og indblæses Aande af et andet Menneſte, m. m.

II. Den menneskelige Sjæl.

(630) Du har, min lille Læser! allerede læst adskillige Steder i denne Bog om den menneskelige Sjæl, og vil komme til at læse end flere Steder om den. Oftere mærker Du det maaskee ikke selv, thi Sjælen er et usyn-

ligt Bæsen, hvorum der tidt tales paa en ganske anden
 Maade end om alle de synlige Ting. — Det var en
 underlig Tale det vil Du maaskee tænke herved; men
 Din Lærer vil nok forklare Dig, hvordan det er at for-
 staae, og at det er ganske rigtigt.
 Men at læse om Sjælen selv paa en saadan egen
 Maade er dog langtfra ikke unyttigt; thi der avles tidt i
 de kommende Aar af saadan Læsning en god Frugt, lige-
 som der avles tidt en rig Høst af de faa Sædekorn, der
 udsaaes paa Marken.
 Alt hvad Du læser i denne Bog, det angaaer
 saaledes Din Sjæl; thi man læser og lærer ene og alene
 for Sjælens Skyld, for at berige den med Kundskaber,
 for at uddanne og forædle alle dens Coner. Men naar
 vi Mennesker sige: "for Sjælens" Skyld, saa sige vi og-
 saa for vor Skyld; thi Sjælen er os selv og vi ere Sjæl-
 en. Naar Du siger: "jeg", og naar Du siger: "min
 Sjæl", saa nævner Du en og den samme Ting. Naar
 jeg taler til Dig, saa taler min Sjæl til Din Sjæl ved
 Hjælp af Ordene, som jeg udsiger og som Du hører.
 Naar jeg taler om Din Hufommelse, Dine Tanker, Din
 Vilje, Din Forstand, o. s. v., saa taler jeg egentlig om,
 at Din Sjæl husker eller tænker eller vil noget eller for-
 staaer en Ting, o. s. v.
 Alt tænke paa Sjælen, at sørge for Sjælen, at
 være bekymret for Sjælen, at glæde sig ved Sjælen
 er derfor det vorne Menneskes værdigste Beskjæftigelse; thi
 derved beskjæftiger han sig paa engang med Gud, med sine
 Pligter og med sin Bestemmelse. Børn kunne endnu ikke
 fatte meget af disse høje Ting; men hvad de kunne fatte
 deraf, det lære de i Religionslæren eller i deres Christen-
 dom. Denne Læsebog her er derfor en Indledning eller en
 Forberedelse til Lærebogen, som hvert Barn skal forstaae
 og rigtig kunne ved sin Confirmation.
 Den bedste Maade, hvorpaa Du, min lille Læser!
 kan tænke paa Din Sjæl, sørge for den, være bekymret
 for den og glæde Dig ved den — det er, naar Du er
 lydlig og lærvillig og flittig, eller ved Læsning og Efter-

tanke **o p l y s e r** Din Sjæl. Altså, hvad Du siden skal lære i Verden, er dette vel kun en vis Deel, men i Din Ungdom, eller saa længe Du er Skolebarn eller Lærling, er dette det Vigtigste. Siden skal Du ogsaa handle, og aflægge Regnskab for Dine Handlinger, overensstemmende med Religionens Forrifter. Men til at handle rigtigt og til at bevare en god Samvittighed hele Livet igjennem, er Oplysningen ogsaa uundværlig; thi den gjør, at Du langbedre forstaaer, hvad Religionen byder, og bedre fatter, hvor velgjørende dens hellige Lærdomme ere for Dig. Oplys da ved Læsningen Din Forstand og rens ved den Dit Hjerte, om noget Ondt har faaet Indpas i det.

(631) Men flig **O p l y s n i n g** slydes bære endnu mange Mennesker, hvorfor de bedrages af andes og hindre sig selv i at styrkes i det Gode og rette deres Fejl og Forsælsler. Herpaa skal jeg fortælle Dig et mærkeligt Exempel.

Den Landsby her i Danmark blev der bortsjaalet et stort Stykke Lærred, som laae paa Blegen. Den Enke, som ejede det, meldte det strax til Sognefogden, og han anstillede sin Undersøgelse rundt omkring tilligemed en anden Mand; men forgjæves. Da raadede hendes Hjenestefarl at søge til en vis Mand, som var udtraabt i hele Egnen for at forstaae den Kunst, som overtroiske Folk kalde at wisse igjen. Enken og hendes Børn syntes i deres Enfoldighed godt om dette Raad, og tidlig næste Morgen red Karlen afsted.

Han kom ikke igjen for silde om Aftenen. Den kloge Mand — saa berettede han — forlangte 12 Rbd. for sin Almage, da det var et saa betydeligt Stykke Lærred; men dersom det ikke indfandt sig igjen, wilde han intet have. Deri indvilligede Enken gjerne, hvorpaa Karlen sagde: "Giver nu Alt og hører den Kloges Ord. Naar det Aften bliver bælmerkt, skulle alle Folk i Gaarden forsamle sig ved den Dør, som gaar ud til Haven; over denne Dør skulle I slaae denne gjennemboerde Skilling,

som han herved sender eder, fast med et Gem. Til samme Tid skal jeg gjennemføre den midterste Stolpe i Kohuset, men just i det samme kaster saa Tyven Lærredet over Havegjærdet. Men seer vel til, at ingen af eder forlader Skillingen, for jeg kommer tilbage fra Stolpen, eller siden stræber at opdage, hvo Tyven har været; thi det er ganske ulevligt, og en saadan vil stæe en Ulfærd."

Mørket kom; alting udførtes nøjagtigt, og da nu Karlen kom tilbage til disse ensfoldige Skillingævogtere, flæde de alle nysgjerrige ud i Haven. Lærredet laae der ganske rigtig; Enken var sjæleglad, alle prisste den kloge Mand, Karlen red næste Morgen aften med de 12 Rbd., og alting var i sin Rigtighed.

Men Sagen rogedes snart, og Præsten i Byen, som vel begreb, at der maatte stikke noget under, foranstaltede den kloge Mand indstævnet trods alle Enkens Bønner. Saasnart Karlen hørte dette, bad han om Forlov paa en Dags Tid, og — begav sig nu for første Gang virkelig til den kloge Mand. De to andre Gange havde han opholdt sig i et assides Kvat. Thi han var selv Tyven, havde opdigtet Kunsterne, da han mærkede Uraad ved Folkesnakken derom, havde selv beholdt Pengene og selv kastet Lærredet ind i Haven, medens de andre som nogle Narre stode og saae paa Skillingen. Nu aftalte vel begge disse Gavytne, at de vilde dese Pengene, samt hvorledes de skulde holde sig tappert under Forhøret. Men de kom tilkort ved Herredsfogdens Snildhed og maatte bekfende; Karlen dømtes som Stjæler og den Kloge som Hæler. Men hvo var her den rigtige Kloge? Forresten sidder Skillingen endnu den Dag i Dag er over Døren, til Advarsel for alle, der kunde være lige saa taabelige som denne Enke.

III. Den naturlige Eftertanke og den guddommelige Aabenbaring.

1.

a. Hvoraf kan jeg vide, at Gud er til?

(632) Vi have nu læst endeel om Verden, om hvad der findes i den, og hvad der har tildraget sig paa Jorden, og vi have faaet mange mærkværdige og nyttige Ting at vide. Til alle saadanne Kundskaber kommer man deels ved selv at bruge sine fem Sandser, deels ved at lade sig fortælle om, hvad andre opmærksomme og forstandige Mennesker have seet og ellers med deres Sandser erfaret. Det er da en stor Lykke for os, at vi have Sandser og saa mange og saa gode Sandser (339=44).

Men dog er det ikke nok at have Sandser og at bruge dem. Det Allervigtigste ved Verden og ved de Ting, der ere i den, have vi endnu ikke læst om, og vi kunde ikke læse derom, saalange der kun fortæles om, hvad Mennesker have erfaret ved deres Sandser's Hjælp; thi den rette Oplysning om Tingene faae vi ikke ved blot at bruge vore Sandser, men ved at bruge vor Eftertanke, der lærer os, hvad der er sandt, skjønt vi hverken see eller høre det, hverken føle eller smage det. Saaledes tænke vi, naar vi see Røg, at der er eller har været Ild; see vi Frugter af et Træ, da slutte vi os til, at der har været Blomster. Saaledes: høre vi en smuk Musik, da vide vi, at der er en, som spiller, at han godt forstaaer at spille og har et godt Instrument at spille paa.

(633) Saaledes gif jeg en Sommerdag længere ud ad Landevejen, end jeg ellers plejer at komme paa den Kant, og saae i nogen Fraastand en tæt Høb Træer og Buske. Det er en Ekov, tænkte jeg; Dagen var varm, jeg var hed og træt og besluttede at gaae derhen, for at hvile mig i Ekhjuggen. Indgangen var aaben; jeg gif ind og blev ved at gaae fremad i mine egne Tanker, uden i Forstningen at see videre end lige for mine Fødder. Men

jeg kom til at see op og omkring mig; og jeg saae, at Træerne stode i lange Rader, vare beskaarne og tildannede, at det var deels Frugttræer, deels sjønne Løvtræer og Blomsterbuske, at Rækkerne stode i afmaalte Mellemrum paa begge Sider af jævne og lige Gange, at der imellem disse vare Bede, deels med Kjøkkenurter, deels med Blomster. Da sagde jeg ved mig selv: Saaledes er alt dette ikke voxet af sig selv uden menneskelig Hjælp og Kunst; det er ingen Skov, det er en Have. — Jeg gik nu videre omkring og fandt, at denne Have var en stor Have, at den indeholdt utallig mange sjældne og kostbare Træer og Planter, var vedligeholdt med megen Flid, havde maattet koste meget Arbejde og mange Penge; og jeg tænkte da: denne Haves Ejer er en rig Mand. Jeg saae endvidere, at alle Træerne vare i bedste Stand, at alle Blomsterne groede og blomstrede, at alle Urterne stode i den ønskeligste Væxt, at ethvert Slags var sat paa den dertil meest skikede Plads, plantet paa rette Tid, behandlet og passet paa den allerrigtigste Maade, efter den bedste Kunst; og jeg vidste da med Sikkerhed, at Haven tilhorte en klog og kyndig Herre, en duelig og forstændig Urtegaardsmænd, skjønt jeg endnu ikke havde seet ham.

Smidlertid, meente jeg, kan jeg dog ikke vide, om han vil tage vel imod mig, der saaledes paa egen Haand er gaaet ind i hans Have; og jeg vendte da om, og gik mod Udgangen. Men der mødte jeg i det samme en Flok Børn. Det saae ud til at være fattige Børn fra den nærmeste Landsby; enhver af dem havde en tom Kurv eller Pose. Da jeg nu spurgte dem om, hvor de skulde hen og hvortil de havde disse Kurve og Poser med sig, fik jeg det Svar, at da det var Søndag imorgen, kom de som sedvanligt ifølge den Mandes Tilladelse, hvem Haven tilhorte, for at hente hver en Dragt Havesager, Frugter eller Rødder, Grønt eller Løgedomsurter, som Ejeren uddeelte til dem efter Nærets Tid og enhver egen og hans Forældres Trang og Nødvendighed. Det er da og =

faa en god Mand, tænkte jeg; vendte saa atter om og gif efter dem.

De kom snart til Manden. Jeg blev staaende bag ved, medens han uddeelte sine Gaver til de fattige Born; men da han var færdig dermed, gif jeg hen til ham og bad ham undskylde min Nærvarelse. Han svarede mig venligt, at det var ham en Fornøjelse, om hans Have fornøjede mig, og at jeg gjerne maatte komme, saa tidt jeg vilde. Ogsaa spurgte han, om jeg ikke trængte til Bederavgøelse, i det han rakte mig af de bedste Frugter og en stor Pust Blomster tillige: "Vær saa god at tage til Takke." Jeg takkede og tog. Derpaa sagde jeg ham Farvel for denne Gang; og jeg gif hjemad og glædede mig over, at min Eftertanke ikke havde bedraget mig, at jeg først havde fundet forfriskende Skygge, og siden lært en saa velhavende duellig og godgjørende Mand at kjende.

(634) Men hvor maatte det glæde os alle, om vor Eftertanke kunde lære os at kjende den, som ejer og raader over den hele vide Verden, denne uhyre store Have, hvori vi hver Dag gaae omkring, kunde lære os, at han er mægtig, vis og god! Og heller ikke svigter vor fornuftige Eftertankes Kraft os her, naar vi ikke længere vandre med Blikket hæftet paa Jorden for vor Fod, men see frit op omkring os paa alt, hvad der i den store herlige Skabning omgiver os, som vi dagligt vandre imellem, som vi ogsaa her i denne Bog have i vore Tanker gaaet omkring og beskuet, idet vi læste derom.

Betragte vi med fornuftig Eftertanke denne hele store Verden og alle de Skabninger, som fylde den, da maac vi visstelig sige os selv, at Verden ikke har selv indrettet sig saaledes, eller er bleven, som den er, ved et Lykkehæf, men at alt er ordnet med Omhu og Overvejelse saaledes, at enhver Ting er, som den bør være, og har det, som den bør have det. Tvilser du herom, saa har du glemt, hvad vi foran gjennemgik om Himmelen, Hav og Jord, om det menneskelige Legeme, om Dyrene og om Planterne, om Stenene og om Elementerne og flere andre Ting. Alt

dette er ikke kommet af sig selv, og det er da en **Skaber**, som har givet Verden sin Tilværelse og som har indrettet og ordnet alting i den saa vidunderligt. Denne Verdens **Skaber** og **Ordner** er **Gud**, thi det kan ingen anden være.

Der er kun en **Gud**, thi alt i Verden viser sig at være indrettet efter en **Plan** og at lyde en **Vilje**; og denne **Gud** er et uendelig ophøjet og fuldkommen **Væsen**. Han er almægtig, thi hans **Værk** er uendeligt og underfuldt; han er alviss, thi enhver **Ting** er anlagt saaledes, at den passer til det **Hele**, og det **Hele** saaledes, at det passer for de enkelte **Ting**; han er algod, thi der er kjærligen sørget for alle **Guds Skabninger**, for deres **Ophold** og **Velbefindende** efter enhver **Evner** og **Nødvendigheder**. Læs om igjen og tænk efter, saa skal du see, at det er sandt. Og **Gud** er evig; thi hvad skulde have været for ham? Og hvad skulde kunne vedblive at bestaae, naar han ikke var mere?

Og denne Verdens **Skaber**, den magtige vise og gode **Gud**, viser for enhver af os og for os alle tilsammen og for Verden i dens hele Uendelighed et kjærligt **Forsyn**, det er: han har betænkt forud, hvad der er enhver af hans **Skabninger** tjenligt, og glemmer ikke nogen af os, naar **Tiden** er kommen, til at vi behøve hans **Hjælp**. Vi have ikke nødtigt at bekymre os om, hvad **Skjæbnen** vil bringe os, thi **Skjæbnen** er ikke til; men **Guds Forsyn** er til; — og ligesom vi see hans vise **Raad**, hans uendelige **Magt** og **Kjærlighed** i alt, hvad der er sseet med enhver af os fra vor første **Stund** indtil nu, i alt hvad der er mødt **Folkeslægterne** fra Verdens første **Tider** indtil denne **Dag**, hvorledes det **Onde** efterhaanden forsvinder og det **Gode** mere og mere faaer **Overhaand**, saaledes kunne vi ogsaa med **Fryghed** forlade os paa, at han fremdeles vil komme **Skabningen** ihu, at han vil rense og lykfsaliggjøre enhver af os i sin **Tid** og føre hele **Menneskeslægten** til en glædere **Tilstand**.

(635) Denne **Sandhed** om **Gud** og hans **Væsen** maa være mig den vigtigste af alle; thi hvorledes skulde

jeg nogensinde kunne være glad, naar jeg ikke havde nogen at stole paa, i alt hvad der kan tilstøde mig, udsat for alle Livets Farligheder, som jeg er? — Og denne Sandhed fandt vi just ved vor Estertanke. Tak da Gud for vore Sandser, men endnu mere for vor Fornuft; og lader os bruge alle disse vore Evner saaledes, at Gud, som har givet os dem, ikke skal have Aarsag til at fortryde sin Gave, naar han seer, at vi af vore Sandser lade os forlede til Daarligheder, eller at vi misbruge Fornuften til unyttige Paafund eller ondsfabsfulde Rænker.

b. Hvoraf kan jeg vide, at jeg skal leve efter Døden?

(636) Estertanken lærer os endnu flere vigtige Sandheder. Saaledes lærer den os noget meget vigtigt om vor egen Natur. Thi vel have vi ogsaa om den meget at spørge om, og da først og fornemmeligt: Hvad ere vi egentlig? og hvad skal der om sidder blive af os? Herom lære vore Sandser os ikke meget. Vi see ikkun vore Legemer. Men er der da intet andet ved mig, end Legemet alene? er min legemlige Tilværelse min eneste Tilværelse? er min hele Historie ikkun Legemets Historie? — Vi see, at alt Levende døer, det er, at Legemet taber Fornæmmelsen og Bevægelsen, at det derpaa opløses i sine Bestanddele og dets Dele adskilles. Men dette da er det eneste, der tilsidst skeer med os alle? og er dermed det Hele forbi?

Hvad er egentlig Forstjellen paa den Levende og den Døde? Vi finde hos begge de samme Lemmer, de samme faste og flydende Dele, det samme Kjød, Been, Hud, o. s. v. Og dog er den ene levende og den anden død! Hvori stikker dog egentlig det, der skiller Livet fra Døden? — Det maa da være, at just det, som det derved kommer an paa, er noget andet end det Legemlige, noget, hvis nærværende Virksomhed sætter Liv i det Legemlige, der i sig selv ikke er levende, og hvis Bortgang fra det Legeme, som det hidtil gav Kraft til at leve, gjør dette

tilforn levende Legeme til et livløst Lig, og snart efter forårsager dets Udødeliggelse. Medens Livet varede, var der Legemet og Det, som satte Liv i Legemet. Nu, naar Døden er der, er Legemet der endnu heelt og holden, men dog er Døden der og med den Udødeliggelsen, fordi det, der begrundede Livet og holdt Døden borte, ikke er der mere. Saaledes viser just Døden, at der i Livet er mere end Legemet, at der til Menneskers Bøsen horer noget endnu foruden det Legemlige, og at dette, som hverken er til at see eller høre eller fornæmme med nogen Sandhed, er det egentlige Levende. Dette usynlige Bøsen, om hvis Tilværelse Eftertanken saaledes overbeviser os, er det, som vi kalde vor Sjæl.

(637) Men lægge vi fremdeles Mærke til Forskjellen imellem Legemet og denne Sjæl, da finde vi, at Legemet er synligt, fordi det udstrækker sig i Længden og Bredden, eller fordi det bestaaer af Dele, men at Sjælen, da den ikke er synlig, altsaa ikke kan bestaae af Dele. Spørge vi fremdeles, hvad det er der skeer, naar Legemet døer, da see vi, at det er dets Dele der adskilles, naar det, der hidtil holdt dem sammen, taber sin Kraft, og vi see, at alle legemlige Ting, just fordi de bestaae af Dele, ere Oplosning og Forvanskning underkastede. Men da Sjælen ikke bestaaer af Dele, saa kan den ikke døe paa denne Maade, og den har ikke i sig demme Tvang til engang at ophøre at være til. Sjælen kan altsaa vedvare efter Legemets Død, og vi kunne altsaa antage, at vor Sjæl er udødelig. Thi da Sjælens Udødelighed saaledes er mulig, kommer det an paa Gud, om han kan og vil lade min Sjæl vedblive at leve efter Legemets Undergang.

Kan Gud give min Sjæl Udødelighed? Han er jo almægtig, og det kommer da kun an paa hans Vilje.

Vil Gud unde min Sjæl Udødelighed? Han vil sikkerlig; thi for det første er hans Visdom uendelig udover al menneskelig Fattetvne, og kan altsaa intet uforstaaeligt eller daarligt beslutte; men urimeligt og den guddommelige Visdom uverdigt vilde det være, om Gud vilde meddele Mennesket saa mange og saa ypperlige Ev-

her til en saa kort og saa indskrænket Benyttelse, eller om han vilde lade sit herligste Værk gaae tilgrunde, uden at blive færdigt. Thi hvor mange Menneſter forlade ikke dette Liv uden endnu at have lært rigtig at ſee og tænke, end ſige at have ſeet, hvad her er at ſee, eller at have tænkt alt, hvad der er at tænke derover; og hvormange endogsaa Gamle og Gråhærdede have opnaaet den Kundskab og Forſtand, ſom den menneſkelige Aand formaaer at opnaae?

Dernæſt er Guds Godhed uendelig og hans Kjærlighed uden Grændſer; men Gud var ikke ret god imod os, om han lod os leve i beſtändig Frygt for vor egen Dod, i evig Sorg over de Benner, ſom vi have miſtet, og i uophørlig Vægſtølse for dem, vi have tilbage; — og han var allermindſt god imod de bedſte Menneſter, imod dem, ſom elſke deres Benner højeſt og ere de fleſte Menneſters Benner, ſom ſaaledes vilde have langt mere Sorg og Bedrøvelſe at gjenneſigende, end de Glettere, der kun beſyntre ſig om ſig ſelv; han var da heller ikke god imod de mange, der døe tidligt, uden endnu egentlig at have levet, eller ſiddigt, uden at have havt nogen Glæde i Livet; — og han viſte ikke engang Retfærdighed imod mange af diſſe, thi vi ſee mange Fromme opleve megen Modgang og mange Uguddelige, ſom det gaaer heldigt og efter deres Onſke. Der maa derfor være et andet Liv, hvor de Sjælens Syner ſkulle bruges, der her ikke kom til Nytte; hvor den Fuldendelse ſkal opnaaes, ſom blev afbrudt her, hvor Guds Godhed, Kjærlighed og Retfærdighed ſkulle komme fuldstændigt til Syne for alle.

(638) Min Sjæls Udødelighed er mig vigtig og hel-
lig. Denne Viſhed befrier mig ſea Frygt for Døden,
den lindrer megen, ellers altfor bitter, uundgaaelig Sorg.
Den lærer mig, hvad jeg og hvad enhver anden er, en
u dødelig Aand; og imod denne vor højeſte Værdighed
er al anden Forſjel i Etjæbne og Tilſtand ubetydelig og
for intet at regne. Derfor miſunder jeg ingen; thi hvad
er Livets Aar imod Evigheden? — og foragter heller in-

gen, ihvor ringe og svag han end maatte være, thi han er udødelig saa vel som jeg. Men derfor maa heller ingen foragte mig; thi ogsaa jeg er en Aand, der har et andet og et bedre Liv i Vente.

Saa meget lærer vor Eftertænkning os om hvad der forestaaer. Hvorledes det forresten seer ud i hiin anden Verden, kan vor Eftertanke ikke udfinde, men det vil Døden lære os. Jeg vil da ikke skjælv for Døden, naar den kommer, men glæde mig til, at jeg da skal faae saa meget at vide, som jeg nu forgjæves grunder over. Kun beder jeg Gud, at jeg ikke maa døe, førend jeg faaer udrettet noget Godt og selv er bleven til noget Dygtigt (150).

c. Hvoraf kan jeg vide, at jeg bør være god og retskaffen?

(639) Jeg sagde, at jeg gjerne vilde udrette, hvad der paaligger mig, og være hvad jeg skal være. Men hvad er det, som jeg skal stræbe at udrette? Hvordan er det, jeg skal stræbe at blive? Hvad skal jeg rette mig efter i alt, hvad jeg i dette Liv foretager mig? Lader os see, om vi ved atter at eftertænke det, som vi nylig bleve enige med os selv om angaaende de andre Hovedspørgsmaal, ogsaa her kunne finde Lys i Sagen!

Vi indsaae, at Gud er en hjærlig Fader for os alle; men elsker Gud os alle, saa maa enhver af os ogsaa være enhver af de andres Kjærlighed værd, thi kan Gud, som selv er saa ophøjet, elske et Menneske, saa kan sagtens jeg, som selv har saa mange Skrøbeligheder, gjøre det; og elsker Gud alle sine Mennesker, saa vil han ogsaa være utilfreds med den, som ikke elsker dem alle. I Guds Kjærlighed ere vi alle Brødre, og vi skulle da broderlig elske hinanden.

Fremdel: vi leve alle i dette Liv, for engang at miste det igjen ved Døden og derved gaae over i et andet. Vort Liv er en Rejse til et ubekjendt Land; paa denne Rejse ere alle Mennesker vore Rejsekammerater, vi have alle fælles Sorger, fælles Frygt for Uheld under:

vejs, og fælles Onske om lykkelig at naae vort Banzdrings Maal. For Gud og for Døden ere vi alle lige, ere alles Kaar ens; og alt, hvad der ellers kunde synes at gjøre Skilsmisse imellem Menneskene, er i saa Henseende af ringe Betydning. I det, der udgjør Menneskets virkelige Væsentlighed, ere alle Mennesker ligesom vi, og derfor kalde vi alle Mennesker **vore Medmennesker.**

(640) Alle vore Medmennesker dele altsaa med os Guds Kjærlighed, og vi dele med dem Livets Farer og Dødens sidste Prove og hiin Udødelighed, som forestaaer. Derfor skulle vi alle som Brødre holde sammen, vise hinanden kjærlig Deeltagelse, saa at vi glæde os ved andres Glæde og bedrøves ved andres Sorg, vise hinanden virksom Gavnelyst, ved at stræbe at hjælpe hinanden vel igjennem Verden, og uforfalsket Ærlighed, at vi ikke forvilde hinanden paa Livets Vandring.

Et saadant Sindelag er det, vi kalde Menneskekjærlighed; og dette er da den første menneskelige Dyd. At udføre de menneskekjærlige Handlinger, som dette Sindelag tilsiiger, er vor højeste Pligt; og den Bevidsthed at have opfyldt denne Pligt — hvilken Bevidsthed kaldes den gode Samvittighed — er Menneskets største sande Gode. Denne Bevidsthed er en Skat, som det altid staaer i din Magt at forskaffe dig, som ingen kan stille dig ved imod din Vilje. Den er en Ejendom, som gjør hvert Skridt paa Livets Vandring let og glædeligt, og den lader dig med Frimodighed see den Stund imode, da du skal træde frem imellem dine Medbrødre for vor fælles Fader.

(641) Men kan det ogsaa hjælpe alle Mennesker noget, om jeg elsker dem? Hvad Godt kan jeg gjøre saa utallig mange, saa mange, som jeg aldrig faaer at see, som aldrig hører tale om mig? Herpaa svarer vor fornuftige Eftertanke: Du skal have et kjærligt Sind imod alle Mennesker, men du har gjort dit, naar du har handlet kjærligt imod dem, som du kan naae med din Virksomhed. Men hvilke kan jeg naae? Først din Slægt og

dine Venner, siden dine Naboer og Byesbørn, endeligen dine Landsmænd samt andre Medmennesker. Gjør Godt i dit Hjem, i din By, i dit Fødeland og hvorfomhelst du formaaer det, saa har du opfyldt, hvad du skylder Menneskeslægten, ved at vise Menneskekjærlighed imod de Mennesker, som det stod i din Magt at virke for.

(642) Denne herlige Ejendom kunde og skulde da alle besidde; og en, som ikke havde seet, hvorledes det gik til i Verden, maatte vel let mene, at alle virkelig ogsaa i dette allervigtigste Stykke havde det ret godt, at alle havde sørget for deres højeste Belfærd, saa at hvert Menneske paa Jorden besad det højeste og eneste altid Fornødne, en god Samvittighed. Men saaledes er det desværre ikke! Mange Mennesker have i en frygtelig Grad en ond Samvittighed, og enhver af os maa sige sig, hvis han vil være ærlig mod sig selv, at hans Samvittighed vist ingenlunde er saa god, som den burde være. Mange Mennesker ere store Syndere, og alle have Fejl; og det Bedste og Vigtigste, som Mennesket skulde have og som alle kunde have, er saaledes en saare sjælden Besiddelse.

Men dette er dog, saa sørgeligt som det er, begrubeligt nok. Thi vel kan ingen imod min Vilje stille mig ved min gode Samvittigheds hellige Skat, men med min egen Vilje kan jeg let kaste den bort fra mig. Saaledes kommer det da just an paa min Vilje, og denne er sjælden som den burde være, idet den sjælden er kraftig nok, ikke stadig nok er henvendt imod det, som den fremfor alt skulde stræbe efter, en god Samvittigheds Erhvarvelse ved mine Pligters Opfyldelse i sand Kjærlighed til mine Medmennesker, men langt oftere lader sig lokke og drive langt bort fra dette Maal ved Higen og Træsten efter andre Fordele og Fornøjelser. Dette er den menneskelige Skrøbelighed, og denne føle vi alle med Sorg og Bekymring dybt i vort Indre. Vor Samvittighed er betyngtet af Unger, det er Sorg over de Fejltrin, vi have begaaet; det falder os ofte haardt og suurt

at efterkomme det nærværende Djebligs Pligter, og vi have ingen sikker Tillid til os selv om vor Standhaftighed i det Gode i Fremtidens Dage.

Saaledes vilde vi finde os hjælpeløse og faare ulykkelige, naar vi see os ene med vor egen Kraft i denne Sjælens haarde Strid; vi trænge til en kraftig Hjalper i denne Kamp imod egen Svaghed og Slethed, til en mægtig Bistand fra det Høje. Vil nu denne blive os til Deel? For vi haabe og stole paa den? Ja, naar vi selv blot vilde! Da vide vi, at vi ej vilde mangle den, ligesaa lidet i dette Stykke, det vigtigste af alle, som i alle andre Ting; thi Guds Godhed er uudtømmelig. Gud er os altid nær, og han er hos os, naar vi falde paa ham; han kan og vil — hvad han alene kan — frelse os fra det frygteligste Døde, fra Synden og dens ulykkelige Følger, naar vi blot selv vilde redelig attraae denne Frelse. Med Gud steds for vort Dje vil da hans Kraft leve i vort Hjerte, hans hellige Vilje vil blive vor Vilje, ved hans Bistand vilde vi overvinde Laster og onde Lyster. Og da skal ingen ond Samvittighed forbitte vore Dage, men Guds Fred, den sande gode Samvittighed, skal fylde alle vore Timer med Ro og værdig Glæde. Vend dig da fra Verdens onde Frister til din Gud! Hold altid fast ved ham! Saa vil han hjælpe dig til det, du ej kan undvære, den gode Samvittighed, det er Beroligelse over de Fejl, du tilforn har viist i dit Levnet, Frimodighed i dine Pligters Udførelse, og sikkert Haab om altid at vandre for din Herres Naasn, som du kan forsøare det for dig selv.

2.

(643) Vigtigere Sandheder, end dem, som vi her have overvejet, gives der ikke. Vi kom til dem ved den blotte Estertanke: ved at tænke over Verdens Herlighed og Skabningens Mærkværdigheder, over vort eget Væsen og vort Sindis Tilstand, eller ved at overveje baade den udvortes og indvortes Erfaring. Saaledes at komme til højere Oplysning om det, som erfares, har man kaldet at

læse i Naturens Bog, og det er sjønt for Mennesket at være kommen saavidt, at han kan anstille saadanne Undersøgelser.

Imidlertid er denne saakaldte Naturens Bog ikke let at læse, ikke fattelig for alle; der hører tværtimod megen Lærdom til at kjende alle dens Bogstaver (det er: alle de Ting, som Gud har skabt) og stor Forstand til at lægge dem sammen (det er: til deraf at uddrage den rette Lære). Derfor er det en Lykke for os alle, at vi kunne komme til en saadan Oplysning paa en anden Maade, eller at der er en virkelig Bog, som alle kunne faae at læse, hvori just alt dette, som er det Banskeligste at udtænke, men det Vigtigste at vide, staaer at læse. Denne Bog hedder **Bibelen!** Men i Bibelen staaer der tydeligt og klart, og det gjentages paa alle Blade i den, at Gud er til, at Sjælen er udødelig, at Menneskekjærlighed er alle Pligters Hovedsum, alle Dyders Begyndelse, al Tilfredsheds Betingelse, samt at Gud, vor hjertelige Fader, vil komme vor Skrøbelighed til Hjælp og tilgive vor Synd, naar vi oprigtig forbedre os. Denne Bog, hvoraf vi saaledes kunne see, at det virkelig med disse Ting forholder sig som vi have sagt, kaldes **Guds Ord**, fordi de Lærdomme, den indeholder, ere komne fra Gud.

Derfor længes et fornuftigt Menneske ogsaa efter at læse Bibelen rigtigt. Men da den heller ikke just er saa ganske let at læse og forstaae, saa er der skrevet Lærebøger, hvori Bibelens allernødvendigste Stykker ere fremstillede i Korthed, og som Børn derfor først maae læse og lære.

(644) Nu vilde maaskee nogen sige: Naar jeg da har dette Guds Ord, saa har jeg nok og behøver ikke Fornuft og Estertanke. Jeg har jo Bibelen, hvad skal jeg saa med mere? hvortil saa alle de Fortællinger om alle Ting i Verden? hvortil al den Estertanke derover? Men en saadan vilde dog tage storlig Fejl! Estertanken tjener nemlig — først til at overbevise mig om, at de Estereetninger ere tilstrækkelig grundede, som erklære Bibelen for Guds Ord, hvilket jeg kun da kan troe med Visshed, naar jeg fatter, at alt hvad der staaer deri, er

Sandhed; men dette kan jeg ikkun da blive overbevist om, naar jeg forstaaer, hvorledes det stemmer overens med det, som jeg, ved at tænke efter over alt hvad jeg oplever i og udenfor mig, finder at maatte være den rene Sandhed; — dernæst nytter hiin Estertanke ogsaa til at forstaae Guds Ord rigtigt i alle Punkter og anvende dets Lærdomme rigtigt i mit hele Liv; thi dertil udfordres, at jeg kjender tilbørligt de Ting, hvorom det tales i Guds Ord, saavelsom den Verden, hvori jeg skal leve og udføre Guds Bud; — endelig hjælper Estertanken ved Siden af Guds Ord og i Forbindelse med samme til bestandig Fremgang i Indsigt og Oplysning, og hindrer eller forjager mangen sorgelig Wildfarelse, som ellers tog Overhaand.

3.

Den guddommelige Aabenbaring.

A.

(645) Vi høre ofte, at Menneskene tale med stor Erbødighed om en Bog, hvis Indhold ansees for det Mærkeligste af alt, hvad der som Urvegods fra Fædrene er kommen til deres Kundskab. Denne Bog er netop Bibelen. Hvoraf kommer det, at denne Bog ansees for vigtigere end alle andre Bøger, og hvad kan man da lære af denne Bog? Spørge vi dem, der selv have læst i Bibelen, da faae vi til Svar: Af denne Bog lære Menneskene, at kjende Gud, hans Væsen og Vilje, samt hans Foranstaltninger til deres Oplysning, Forbedring og Frelse, de lære at kjende, hvilke Pligter de have at opfylde, og hvorledes de skulle blive Gud velbehagelige her paa Jorden og efter Døden salige i et andet Liv.

(646) Men hvorfor behøve vi at hente denne Kundskab fra Bibelen? Naar et Menneske betragter den hvæl-

vede Himmel med alle dens glimrende Stjerner, naar han betragter alle de ufallige Væsen, som leve paa Jorden, i Luften, i Vandet, naar han seer den prægtfulde Sol oprinde og fortrænge den mørke Nat med sine Straaler, naar han seer Regnbuen med alle dens skjønne Farver staae som et Tegm paa Himlen: da maa han jo dog tænke, at disse mangfoldige og mærkværdige Ting ikke kunne være fremkomne af sig selv. Og grunder han end mere over det, saa kommer han dog tilsidst til at tænke, at der maa være et Væsen til, der er langt mægtigere end Menneskene, som har frembragt Himlen og Jorden, Luften og Havet, Menneffene, Dyrene, Planterne og alt, hvad der er til. Dette er vel ganske rigtig meent; og vi synes, at det er let at begribe, fordi vi fra Barndommen af have hørt vore Forældre tale om Gud med den stærste Erfreygt som det Væsen, der har skabt alt, hvad der er til, og fordi vi ved Underviisningen i Christendommen have lært at kjende Gud og hans Egenskaber. — Forestille vi os derimod Mennesker, der aldrig have hørt tale om Gud, og som ikke ere blesne underviste om hans Egenskaber, saa kunne vi meget godt begribe, hvor højt vanskeligt det maa være for dem at lære at kjende Gud, der ikke kan erfares ved nogen Sands, som alt det Jordiske, men som maa fattes med Fornustten, fordi han er overjordisk. Derfor have ogsaa de Folkslag saa hyppig faret vild, som uden højere Vejledning have fulgt deres Drift til at tilbede et guddommeligt Væsen, og ere komne til at tilbede Solen, Maanen, Stjerneerne eller visse Dyr og Billeder, som de selv have dannet sig, istedenfor den eneste sande Gud.

Men om endogsaa alle Mennesker med Visshed kunde, ved at betragte alt det Store og Herlige, som vi see i Verden, slutte sig til, at der er en Gud, saa kunde de dog ikke altid med Visshed slutte sig til, at han styrer Verden med Retfærdighed, Viisdom og Godhed; thi der gives ofte Ting i Verden, som synes at stride imod disse hans Egenskaber. Saaledes see vi oftere, at rettskafne og ærlige Mennesker blive undertrykte og forfulgte af onde og

uretsfærdige Medmennesker; at den sluttige Arbejder har trange Kaar, medens Bedrageren har Overflod. Vi see vel i Verden utallige Spor af Guds Wiisdom og Godhed; men der skeer ogsaa meget Sorgeligt i Verden, og ofte komme der Plager over hele Lande, i det smitsomme Sygdomme bortrive mangfoldige Mennesker, Oversvømmelser af Vandet ødelægge hele Landstrækninger og bringe mangan Stræbsom i Armod, eller Misvæxt fører Elendighed over mange Tusinder. Naar vi under saadanne sorgelige Begivenheder ikke af Gud selv være undervist om, at han altid bestyrer Verden med Retfærdighed, Wiisdom og Godhed, saa kunde vi næppe udholde disse Ulykker, men maatte ønske os bort fra dette Liv.

Vi mærke vel ogsaa, at der er en levende Aand i os, som vi kalde vor Sjæl, og vi ønske og haabe, at den ikke som Legemet skal forgaae, men at den maa vedblive at være til efter Legemets Død. Og naar de, som vi have ret inderlig elsket her i Livet, berøves os ved Døden, er det vort højeste Onske, at vi maae samles igjen med dem i et andet Liv; dersom vi ikke vidste og troede dette, vilde de Dage, vi maatte leve her i Verden, efter at de havde forladt os, blive altfor sorgelige og tunge for os. Men nu er der aldrig kommet nogen Død tilbage og har fortalt, at der er et evigt Liv; derfor maatte vi af Gud selv undervises derom, dersom vi ikke skulde vakle i denne for alle gode og hjærlige Mennesker nødvendige Tro.

Men dersom vi saaledes troe, at der er et Liv efter Døden, i hvilket vi skulle gaae ind, maae vi ogsaa være bekymrede for at faae at vide, hvordan det skal gaae os i dette nye Liv. Nu føler ethvert Menneske i sin Samvittighed, at der er visse Handlinger her i Livet, som altid ere gode eller som han glæder sig over at have udrettet, men at der ogsaa ere visse Handlinger, som ere onde eller som han føler Uro og Angest over at han har udført; og især mærker han, at der er Tanker og Følelser i hans Indersite, hvorom dette Sagte fornemmelig gjælder. Dersom nu Mennesket kun tænkte og gjorde det, som var godt, da behøvede han ikke at være bekymret for, hvorledes det

skulde gaae ham i det andet Liv, han kunde da være vis paa, at det vilde gaae ham godt. Men nu erkjende vi, som sagt, dybt i vor Samvittighed, at vi have næret et Sindelag eller udført Gjerninger, som vi selv maac fordomme, hvormeget mere maan da en hellig og retfærdig Gud ikke finde Misshag i et saadant Sind eller i slige Gjerninger? Tidt føle vi ogsaa, at vi have været forsømmelige i at gjøre det Gode, uden at denne vor Efterladenhed staaer til at undskyldes.

Saaledes maa da hvert Menneſke tilſtaae, at han ikke kan vente sig en fuldkommen god Tilſtand i det andet Liv, da han kommer til at lide Straf for ſine Gjerninger. Og dog ønske vi jo alle, naar vi have oprigtig fortrudt ſaadanne, at vi maatte blive fritagne for Straffen for dem. Men hvorledes kan det ſkee? Herom kan Fornuſten ikke give os nogen ſikker Oplysning; det kan alene Gud, naar han vil oplyſe os om ſin Vilje i denne Henſeende; men det har han gjort, i det han ſendte ſin enbaarne Søn Jeſus Chriſtus til Verden. Thi ved ham har Gud meddeelt os ſin Naade; det er, Gud har ſendt ſin Søn Jeſus Chriſtus til Verden, for at han, eſterat have lært os den ſande Religion, ved ſin Lidelse og Død ſkulde forlige os med Gud, ſaaledes at nu hvert Menneſke, der af et oprigtigt Hjerte fortryder ſine Synder og ſtræber efter Forbedring, ſamt troer i Sandhed paa Jeſum Chriſt ſom Guds Søn og Verdens Frelſer, kan være forviſſet om, at Gud vil forlade ham og gjøre ham ſalig i det evige Liv.

(647) Men længe, førend Jeſus Chriſtus blev født til Verden, ſørgede Gud allerede barmhertigen for Menneſkenes Oplysning, i det han ſjenkede enkelte Mænd, der ved Fromhed og Nieskaffenhed adſkilte ſig fra de øvrige, større Forſtand og Vlandsklarhed, for at de ſkulde optræde ſom hans Sendebud, oplyſe Menneſkene om hans ſande Væſen, forkynde hans Vilje og udbrede Gudsfrugt og Kjærlighed til det Gode. Hvad Gud igjennem diſſe Mænd og ſeneſt iſær ved Jeſus Chriſtus forkyndte om ſig ſelv og ſin Vilje ſamt om Menneſkenes Beſtemmeſe, det kalder man

Guds Aabenbaring, thi Gud aabenbarede, eller kundgjorde, ved dem hvad der hidtil var dunkelt eller ganske skjult for Menneskene.

Dog, ligesom Børn kun langtsom voxe i Forstand og først efterhaanden blive modne til at kjende Tingene og deres Egenskaber, saaledes kunde de ældste Mennesker ikke strax fatte og forstaae alt, hvad Gud vilde aabenbare dem, og derfor lod han de fromme og vise Mænd, som han først sendte til dem, kun lære og forkynde dem saa meget om sit Væsen og sin Vilje med dem, som de til de forskjellige Tider vare istand til at fatte og anvende i deres Liv. Men tilsidst, da de saaledes vare blevene tilstrækkeligen forberedede, aabenbarede Gud sig i sin Søn Jesus Kristus paa en saadan Maade, at efter hans Fremtrædelse paa Jorden behøve Menneskene ikke oftere nogen særegen Aabenbaring fra Gud; thi naar de kjende, hvad Jesus Kristus har lært og viefet, da vide de alt, hvad de behøve til Oplysning om guddommelige Ting, til Forbedring, Trost og Salighed.

(648) Men for at ikke blot de, der levede paa den Tid, da Guddommen aabenbarede sig ved overordentlige Sendebud, skulde have Oplysning og Trost deraf, men at Menneskene ogsaa i de følgende Tider bestandig kunde have denne Vejledning, sørgede Gud for, at det, som disse Mænd, saavel som Kristus selv, taledede, lærte og udførte, blev opskrevet enten af dem selv eller af andre, hvilke Gud dertil skjenkede den fornødne Indsigt og Forstand. Saaledes kunde da Erindringen derom bevares til de siddigste Tider. Samlingen af disse Skrifter kaldes Bibelen eller **den hellige Skrift**; det første Ord betyder egentlig Bogen, fordi Samlingen af disse Skrifter er en Bog over alle Bøger; det sidste Navn har Bibelen, fordi den handler om de hellige Anliggender, om Gud og hans hellige Vilje. Men Bibelens Indhold kaldes ogsaa, som vi læste ovenfor, Guds Ord, fordi den indeholder det, som Gud har ladet forkynde om de guddommelige Ting.

B.

(649) Hele Bibelen bestaaer af to Afdelinger; det Gamle Testamente og det Nye Testamente.

Det Gamle Testamente er en Samling af omtrent 50 Skrifter, der indeholde Efterretninger om de Tilskikkelser og Foranstaltninger, ved hvilke Gud hos det jødiske Folk forberedte den højeste Aabenbaring, som skulde blive alle Mennesker til Deel ved Jesus Kristus. Hos dette Folk, der nedstammede fra Abraham, bevaredes nemlig Troen paa den eneste sande Gud i den Tid, da alle Jordens andre Nationer vare Afgudsdyrkere. Ved Guds besynderlige Førelse vare Abrahams Efterkommere i meget gamle Tider komne til Ægypten; men her forværedes deres Tilstand baade udvortes og indvortes, thi de ægyptiske Konger undertrykkede dem med Grusomhed, og Jøderne selv forfaldt til Efterligning af Hedningernes Afgudsdyrkelse og mange af deres Laster. Da opvakte Gud en Mand iblandt dem, som han oplyste med sin Aand og understøttede ved sin Kraft, for at han skulde befrie Jøderne fra Ægypternes Undertrykkelse og atter vække en levende Tro i deres Hjerter paa den sande Gud.

Denne Mand var Moses. Han førte sit Folk lykkeligen ud fra Ægypten til Landet Canaan eller Palastina, hvilket Gud havde bestemt til Jødernes Opholdssted. Men endnu mærkeligere er Moses bleven ved de Foranstaltninger, hvorved han sørgede for, at Troen paa den usynlige evige Gud ingensinde blev ganske undertrykt hos hans Folk. Moses lærte nemlig udtrykkelig, at der var kun en Gud til, som er almægtig, evig, vis, hellig og retfærdig; han indførte en bestemt Gudsdyrkelse, hvorved Jøderne stedse erindredes om det usynlige Væsen, hvis Vilje var den højeste Lov for Menneskene; han forkundte, at det var Guds Vilje, at det ene Menneske ikke maa berøve det andet Livet eller fratage ham hans Ejendom eller aflægge falsk Vidnesbyrd eller gjøre noget, som kunde være andre Mennesker til Skade og Fortred; han forudsagde sit Folk, hvad der siden saa mærkelig gif i Opfyldelse, at Lyk-

ke og Betsignelse skulde blive dem til Deel, naar de opfyldte Guds Bud, men at derimod Trængsel og Nød skulde forfølge dem, hvis de vare uhydige og overtraadte, hvad Gud havde befaleet dem.

De vigtigste af disse guddommelige Befalinger nedskrev han paa tvende Steentaaler, der gjemtes i en hellig Kiste, som kaldtes Arken og som siden opstilledes i Joderne's Tempel; disse ere de saakaldte 10 Bud. De findes tilligemed de andre Bestemmelser optegnede i de første Bøger i Bibelen, der efter Moses, som har forfattet endeel af dem, kaldes **de fem Mosebøger.**

I disse gamle ærverdige Skrifter indeholdes ikke blot det jødiske Folks Historie fra den Tid, da Moses fremtraadte, og til han havde ført dem til Landet Canaan, men tillige de allermærkeligste Fortællinger om de Begivenheder, der havde tildraget sig før hin Tid. Saaledes er det i den første af hine fem Bøger, at vi finde Fortællingerne om Verdens Skabelse, om de første Mennesker, Adam og Eva, om hvorledes de levede lykkelig i Paradis, indtil de syndede og overtraadte Guds Bud ved at spise af det forbudne Træ, om Cain og Abel, om Syndfloden og Noah, om Abraham og Sara, Isaa og Rebekka, Jakob og hans tolv Søner, der tilsidst ved Joseph fortælles til Ægypten.

(650) Moses havde indrettet en meget pragtfuld Gudstjeneste; han havde anordnet, at Joderne skulde bevise deres Færsygt for den usynlige Gud ved forskellige Slags Offere, og havde foreskrevet dem Renselser og andre særegne Skikke. Dette havde deels den Hensigt, at minde Joderne om den usynlige alvidende Gud, endogsaa naar de foretog sig mindre betydelige Handlinger, deels at adskille Joderne fra alle andre Folk, som dengang vare Hedninger: saadanne, som ikke kjende den ene sande Gud, og som vare hensaldne til grove Laster. For Overtrædelsen af disse udvortes Skikke havde Moses sat stor Straf, thi han forudsaae, at naar Joderne ikke med Strengthed holdt over alle disse For skrifter, da vilde de snart igjen

glemme Gud og blive lige saa ryggesløse som de fleste Hedninger.

Men da nu ogsaa Jøderne virkelig holdt disse Bud og forbleve Gud tro og lydige, som havde viist dem saa mange Belgjerninger? Nej, flere Gange overtraadte de alligevel Moses Befalinger, vendte sig fra den sande Gud og forfaldt til Afgudsdyrkelse; thi Hedningernes Religion var ikke saa streng som den mosaiske i Henseende til Drukkenskab, Tylderier, Bellyst og andre Laster, hvortil Menneskene saa gjerne ville hengive sig, og som Gud ved Moses strengt havde forbudt.

Hvorledes det gik Jøderne efter Moses Død, hvorledes de faldt fra Gud og atter bleve førte tilbage til Lydighed mod ham, naar Gud opvakte en og anden stor Mand iblandt dem, der lignede Moses i Tyer for den sande Religion, det staaer at læse i de Bøger af det Gamle Testamente, hvilke følge efter de fem Mosebøger, nemlig i **Josva** Bog og i **Dommernes** Bog. Josva var Jødernes Anfører efter Moses Død; han deelte Landet Canaan imellem de tolv Stammer, som havde deres Navn efter Jakobs tolv Sønner. Dommerne vare for det meste modige og med Alands og Legems Gaver mægtigt udrustede Mænd, som Gud i Jødernes Trængselstider opvakte, deels for at befrie dem fra de hedenske Folks Undertrykkelse deels for at vaage over Ret og Retfærdighed mellem Jøderne indbyrdes.

(651) Den sidste Dommer var **Samuel**. Han var den af alle Jødernes store Mænd, som havde meest Lighed med Moses. Men da hans Sønner ikke lignede ham i Guds frygt og Rettskaffenhed, frygtede Folket for at faae diæse til Herskere og forlangte af Samuel, at han skulde vælge dem en Konge. Efter Guds Befaling udvalgte da Samuel Saul til Jødernes Konge, der i Begyndelsen regjerede vel, men siden blev herskelsy og uretfærdig. Derfor blev han strengt irettesat af Samuel, som ogsaa inden sin Død salvede David til Sauls Efterfølger i Regjeringen. David var egentlig en ung Hyrde, som ved sin Tapperhed frelst sine Landsmænd fra Hedning-

genes Undertrykkelse, da han dræbte Kampen Goliath i en Tvekamp. Han regjerede med Kraft og Wiisdom, og under ham naaede det jødiske Rige sin største Magt og Glands.

Dauids Son Salomo opbyggede det prægtige Tempel i Jerusalem, men forfaldt uagter sin sjældne Wiisdom i Slutningen af sin Regjering til Ligeegyldighed mod den sande Religion og trykkede Folket med store Skatter. Da derfor hans Son Rehoboam ved Ubesindighed forøgede den Misfornøjelse, som hans Faders Opførsel havde vaakt, gjorde de ti Stammer Oprør og valgte Jeroboam til deres Konge. Saaledes blev den jødiske Stat deelt i to Riger, af hvilke det mindste, Juda Rige, forblev Kong Dauids Familie tro, det andet og større derimod, Israels Rige, adskilte sig og havde særegne Konger. I begge Riger gif det kun daarlige til, da baade Kongen og Folket for det meste forfaldt til Ugudelighed og Lastefuldhed, hvorfor de ogsaa omstider bleve ødelagte af Hedningene, først Israels Rige, men omtrent 130 Aar senere Juda Rige, hvor dog enkelte gode Konger herskede. Folket bortførtes i Trældom til Assyrien og Babylon. Fortællingen om alle disse Begivenheder indeholdes i de **tvende Samuels, de to Kongernes, og de tvende Kronikernes** Bøger.

(652) Uden Tvivl vilde den sande Guds Dyrkelse, medens Kongerne regjerede over det jødiske Folk, ganske være bleven forsonet, og Jøderne vilde ganske være henfunktne til den samme Afgudsdyrkelse, som Hedningerne, dersom ikke Propheterne efter Guds Foranstaltning vare fremstaaede.

Men hvad vare da Propheter for Mænd? Propheter betyder egentlig Mennesker, som forudsige tilkommende Ting. Men i Juda og Israels Riger kaldte man saaledes de Mænd, der optraadte til forskjellige Tider som Guds Fortrolige og Folk og formanede det jødiske Folk og dets Konger til Gudsfrugt og Rettskaffenhed. De forudsagde, hvorledes det vilde gaar deres Landmand, hvis de ikke omvendte sig til Gud, og disse Forudsigelser gif

ogsaa ganske rigtig i Opfyldelse, da de jodiske Riger bleve odelagte og Folket bortført i Trældom til fremmede Lande. Men at forudsige det Tilkommende var ikke Propheternes eneste Kald. Den samme Guds Aand, som stjendte dem Oplysning dertil, led dem ogsaa med Klarhed indse, hvori det Onde bestod, som var Aarsag i deres Landsmands Fordærvelse. Goderne syndede nemlig ikke blot derved, at de stundom tilbade Afguder, men ogsaa derved, at selv naar de holdt fast ved Troen paa den ene sande Gud, saa dyrkede de ham dog ikke paa den rigtige Maade. De overholdt kun den ene Deel af Moses Bud, nemlig alt det, som angik Offeringer, Bonnet, Densjeller og udvortes Skikke, men deres Hjerte og Sindelag var ikke desto mindre fuldt af onde Lyster og Begjerligheder, og istedenfor at bevise deres Vresen og Kjerlighed mod Gud ved retskafne og gode Handlinger, saaledes som Moses havde befaleet, undertrykkede og bedrog de hinanden og øvede sjaandige Gjerninger.

Mod en saadan Tankemaade og Opførsel ivrede Propheterne i deres Taler og Skrifter; men Folgen deraf var som oftest, at Kongerne, Præsterne og Folket selv bleve forbittede, fordi de ikke vilde høre de djærve Sandheder, som Propheterne med Frimodighed lærte. Dog var der ogsaa Konger, der, ligesom David, hørte paa Propheternes Formaning og lode sig ved deres Ord bevæge til Anger og Forbedring.

Ikke alle Propheter efterlode sig Skrifter; nogle ere ogsaa gaaet tabt. Naar man taler om de prophetiske Skrifter i det G. T., forstaaer man oftest derved de 18 større og mindre Bøger, som ere forfattede af saadanne Mænd, der udrustedes med Guds Aand til at forkynde hans Vilje for Goderne i Tidrummet under Kongerne og nogen Tid efter Rigernes Undergang. (Men stundom kalder man ogsaa alle de Forfattere, som have skrevet det Gamle Testaments hellige Bøger, Propheter, fordi de skrev disse Bøger drevne af Guds Aand og fordi de ved dens Besledning forkyndte en guddommelig Trøstelses Komme.

(653) Da Jøderne havde været 70 Aar borte fra deres Land, gav omsider den persiske Kong Cyrus, som havde erobret Babylon, en Deel af dem Tilladelse til at drage til deres Hjem, og en senere Konge fulgte hans Exempel. Serubabel og Esra vare de Hjemdragendes Anførere. En tredje Folkets Formand var den kloge Nehemia. Et nyt Tempel blev nu opbygget, og senere rejstes ogsaa Jerusalems Mure igjen. Esra samlede og indførte paa ny de mosaiske Love. Esra og Nehemia have hver skrevet en Bog, som fore deres Navn.

(654) Foruden alle disse her nævnte Skrifter findes endnu andre Bøger i det Gamle Testamente, f. Ex. Hjobs Bog, der indeholder Fortællingen om den fromme Mand Hjob, hvis Gudsfrygt blev prøvet ved mange Lidelser, og af hvis Historie man lærer, at Guds Bestyrelse af de menneskelige Skæbner altid er viis og god, skjønt Menneskene ikke altid kunne fatte det; fremdeles Davids Psalmer, en Samling af 150 Sange, der ere bleve bekvæmmede efter den gudsfrygtige og berømte Kong David, fordi han selv har skrevet mange af dem, i hvilke Sange skildres og prises Guds Fuldkommenheder, hans Miskundhed og Naade mod Menneskene, hans Retfærdighed i at domme de Gode og de Onde, o. s. f. Salomons Ordsprog indeholder en Mængde skønne og nyttige Lovregler, fremsatte i korte Sætninger.

(655) Alle disse Bøger ere skrevne i det hebræiske Sprog, saaledes som Jøderne talte det inden de Jødes i Fangenløb. I den lange Tid, da de opholdt sig blandt fremmede Folkslag, forandrede det daglige Sprog saa meget, at Jøderne behøvede Fortolkere til at udlægge og forklare de hellige Bøger, naar de bleve oplæst i deres Synagoger. Det er disse Fortolkere, som i Biblen forekomme under Navnet Skriftsøge. Mange Jøder bleve siden udsprede omkring i de Lande, hvor det græske Sprog blev tale. Noget af disse Jøder have ogsaa forfattet Skrifter i dette Sprog, hvilke ere bleve optagne i Bibelen, skjønt de ikke agtes lige med de ældre Skrifter. Man kalder dem de apokryphiske Bøger, hvilket Ord egentlig

betyder "skjult, ubekjendt", fordi deres Betydning og Værd ikke var aabenbar vedtaget. Forresten indeholde dog ogsaa disse Bøger mange skjønnede og gudelige Lærdomme. Et af de fortrinligste Skrifter blandt de apokryphiske Bøger er **Jesu Sirachs Viisdoms Bog**, der ligesom Salomons Dedsprog indeholder mange gode og vise Regler til at rette sin Tænkemaade og sin Wandel efter.

C.

(656) Fra den Tid, da den sidste Prophet (Malachias) levede, indtil Jesus Christus fremstod, forløb henved 500 Aar. I denne Tid undergik det jødiske Folks Tilstand mange Forandringer. Det led meget ved Krig og Overfald af andre Nationer; mange Jøder bleve bortførte og adspredte i fremmede Lande, hvilket dog havde den gode Følge, at Troen paa den sande Gud ved disse adspredte Jøder udbredtes paa forskjellige Steder i Verden. Tilslidst bleve Jøderne, ligesom næsten alle Folkeslag, undertrykte af de tappre og magtige Romere. Over disse herskede dengang, da Jesus fødtes til Verden (446), Kejsers Augustus; men efter dennes Død blev Tiberius romersk Kejsers. Tiberius havde indsat en Statholder til at bestyre Jødeland; men alt, hvad der angik den jødiske Religion, blev forhandlet af Jødernes egne Præster og fornemste Mænd, uden at Romerne, der selv vare Hedninger, befymrede sig synderligt derom.

Det jødiske Folk var meget ulykkelig. Romerne mishandlede og foragtede det; Jødernes egne Præster og Skriftkloge vare hornmodige og skindhellige Menneker, som mere lagde Vind paa at iagttage de udvortes Skikke, der horte til den mosaiske Religion, end paa Hjertets Fromhed og et retskaffent Levnet. Disse udvortes Skikke vare desuden blevene foregede med en uendelig Mængde andre, hvorom der ikke stod noget i Mose Lov, men som Præsterne og de Skriftkloge udgave for mundtlige Befalinger fra Moses af, hvilke de alene kjendte og kunde give Besked om. Folket, som frygtede for at mishage Gud, her-

te med Opmærksomhed paa alle disse Forskrifter, som deres falske Lærere udgave for guddommelige Befalinger, og saaledes bleve de ædleste Dyder, Retfærdighed og Mennefskjærlighed, tilsidefatte for Opfyldelsen af en Mængde tomme Ceremonier. At opramsse lange Bønner uden Andagt eller Estertanke, at rense og vadske sig visse Gange om Dagen, at bringe Offer og Gave til Templet o. desl. ansaaes da for vigtigere, end at hjælpe sin trængende Næste og forbarme sig over den Nødsiddende.

Alligevel var der et Haab, som holdt Jødernes Mod opret under al den Elendighed, hvori de befandt dem. Dette var Forventningen om, at der snart skulde fremstaae en Befrier for dem, der skulde bringe nye og lykkelige Tider. Ligesom nemlig Propheterne havde forudsagt de Ulykker, der skulde ramme Jøderne formodest deres Ugudelighed og Lastefuldhed, saaledes havde de ogsaa spaaet om en lykkelig og glædelig Tid, hvor Jøderne atter skulde vinde Guds Naade, efterat være blevene omvendte til Fromhed og Dyd. Propheterne havde spaaet, at den, der skulde frembringe en saadan lykkelig Forandring, skulde nedstamme fra Davids Slægt. Jøderne tænkte sig ham derfor som en Konge, der skulde være langt mægtigere, end nogen anden havde været eller vilde blive, og kaldte ham Messias, hvilket er et hebræisk Ord, der betyder den Salvede; Kongerne plejede nemlig at salves med Olie, naar de besteg Tronen.

Naar denne Messias, eller Herrens Salvede, fremstod, da haabede Jøderne, at de ved hans Hjælp skulde blive det mægtigste Folk i Verden, og alle Hedninger skulde blive dem underlagte og erkjende Messias Herredomme. De glædede sig ved den Tanke, hvorledes de til den Tid ret skulde tage Hævn over Hedningene for alle de Forurettelser, som de havde maatte lide af disse; og jo ulykkeligere deres Land og Folk blev, desto heftigere blev deres Længsel efter Frelsens Tid. De troede, efterat de vare komne tilbage fra den babyloniske Landsflygtighed, at denne Tid ikke længe kunde udeblive, thi nu forfaldt de dog ikke tiere til Afgudsdyrkelse, og de vare endog saa dob-

belt ſaa omhyggelige i at overholde alle mulige udvortes Skikke, ſom anſaaes for Guds Bud, enten de ſtode foreſkrevne i Moſe Lov eller paalagdes af Præſterne og de Skriftkloge.

(657) Da fremſtod Jeſus og forkyndte, at han var den forventede Frelſer, Guds enbaarne Son. Derfor kaldtes han ogſaa af dem, der troede paa ham, Jeſus Meſſias, eller Jeſus Chriſtus, thi Chriſtus er det ſamme paa Græſk, ſom Meſſias paa Hebræiſk. I Begyndelſen fik han mange Tilhængere, thi de haabede, at nu ſkulde Jødernes Ulykke og Undertrykkelse være forbi og Meſſiaes Rige begynde i al jordisk Glands og Herlighed. Men diſſe Forventninger bleve ſtuffedede. Jeſus Chriſtus lærte nemlig, at det ny Rige, hvorom Propheterne havde ſpaaet, var et aandeligt Rige, at dette Rige ſkulde beſtaaee af fromme og kjærlige Menneſker, af hvilketſomhelſt Folk de end vare, uden Forſkiel paa, om de havde været Jøder eller Hedninger; at den Salighed, ſom ventede Borgerne i dette meſſianske Rige, de gjenfødte Troendes Samfund, beſtod i Samvittighedens Fred og Beſiddelſen af Guds Naade og Kjærlighed; at den blotte Jagttagelſe af udvortes Skikke ingentunde var ſand Religion, men at denne beſtod i at tilbede Gud af et reent Hjerte, eller i Aand og Sandhed, og at elſke andre Menneſker ſom ſig ſelv, ſamt at efter Døden var der et Liv til, hvor Menneſkene bleve belønnede og ſtraffede, alt eſtersom de her i Verden havde været gudfrygtige og menneſkekjærlige eller ugudelige og egenkjærlige, hvorfor mange af de Menneſker, ſom her i Verden havde været anſete og ærede, i Tilſtanden efter Døden vilde ſtaaee langt tilbage for mange af dem, der her i Verden vare ringeagtede, da Gud dømmer efter Sindelaget og ikke efter det udvortes Skin.

(658) Men Jeſus Chriſtus var ikke blot ſendt til denne Verden, for at oplyſe Menneſkene ved ſin Være. Han fremſtillede ogſaa i ſit hele Liv det fuldkomneſte Monſter paa den reneſte Fromhed og Dyd. Ved alle Kjærligheder, hvor han kunde lindre Menneſkenes Nød og

Elendighed, der bragte han Trøst og Hjælp, og de Mirakler, som han gjorde, for at Menneffene skulde troe, at Gud havde sendt ham, bestod for det meste i at helbrede Enge, give Blinde deres Syn, Døve deres Hørelse, opvække Døde og bispise de Hungrige. Han vandrede om i Landet og lærte, formanede og trøstede Menneffene. Naar nogen havde syndet og af Hjertet fortrod sin Synd, da forsikrede Jesus ham om Guds Tilgivelse; men dem, der udvortes vare hellige og gudsfrygtige, skjønt de indvortes i Hjertet vare onde, straffede han med haarde Bebrejdelser. Derfor vare ogsaa især de fleste af Jødernes Præster og Skriftløge forbittede paa ham; thi han sagde offentlig om dem, at de vare ligesom Ulve i Faareklæder, ligesom oppyntede Grave, der udvortes see smukke ud, men indvortes ere fulde af Dødningsbeben og Ureenlighed. De vilde ikke erkjende Jesus for Messias, og de fik mange af Folket overtalede til at ansee ham for en Bedrager, fordi han ikke vilde stifte et jordisk Rige og gjøre sine Landmænd til et mægtigt Folk, hvilket var det, som de fleste Jøder havde haabet af den lovede Messias.

Til sidst anklagede de endogsaa Jesus for den romerske Statholder i Jodeland, Pontius Pilatus, og beskyldte ham for at vare en Oprører mod den romerske Keiser, fordi han havde sagt, at han var en Konge. Pilatus mærkede nok, at det var en falsk Beskyldning, og at Jesu Kongedømme var af en anden Art end jordiske Herskers. Men han frygtede dog for at give Jesus fri, thi da kunde de jødiske Præster let forebringe det saaledes for den grusomme og mistankelige romerske Keiser Tiberius, som om Pilatus havde skaanet en Mand, der virkelig vilde gjøre sig til Konge over Jøderne og sætte sig op imod Keiseren. Han gav derfor til sidst efter for de jødiske Overster, men forsøgte dog at redde Jesus fra Døden ved at lade ham pidske og mishandle af de romerske Soldater; thi han tænkte, at Jøderne dog derved skulde vakkes til Medlidenhed og afstaae fra at forlange Jesu Død.

Men det var forgjeves; thi Præsterne og de Skriftløge vedbleve at ophidsede Folket til at forlange Jesus

forsæstet, saa at Pilatus imod sin Vilje kun forøgede Jesu Lidelser. Endnu paa Korset viste Jesus den samme usigelige Kjarlighed, som han havde viist i sit hele Liv, og han bad for sine Fjender: "Fader, forlad dem, thi de vide ikke hvad de gjøre!" Jesus døde, forsæstet mellem tvende Forbrydere. — Men herved havde Dudskaaben ganske forregnet sig. Thi den forsmadelige Død, som Jesu Fjender havde beredt ham, for at tilintetgjøre hans Bærk, blev netop en Foranstaltning, hvorved dette fuldendtes til Menneskenes Frelse. Gud opvakte derfor ogsaa Jesus af Graven paa den tredie Dag og grundfæstede saaledes endmere Troen paa hans guddommelige Sendelse.

Ligesom nu Jesu Lære havde skjenket Menneskene den fuldkomneste Oplysning om Guds Væsen og Vilje, saaledes havde hans Liv været det fuldkomneste Forbillede og Mønster for dem, og endelig var hans Død det fuldkomneste Pant paa den Kjarlighed, hvormed Gud elskede Verden. Thi "saa haver Gud elsket Verden, at han haver givet sin Søn, den enbaarne, at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv" (Joh. 3, 16). Og saaledes behøvedes ingen Offre eller lignende Midler længer, hvorved Menneskene forhen havde søgt Besroligelse og Forsoning hos Gud; thi Jesu Død var det Offer, der engang for alle var bragt, og hvo som troede paa Jesus som Guds Søn, kunde ogsaa troste sig med Vissheden om Guds Naade og Barmhertighed, der saa vidunderlig blev aabenbaret i ham.

(659) Da Jesus efter sin Opstandelse sidste Gang samlede med sine Disciple, blev han optagen til Himlen, i det en Sky tog ham bort for deres Øjne. Jesus havde selv udvalgt tolv Mænd, hvilke stedse vare omkring ham, hørte hans Ord og saae hans Gjeringer. Disse havde han bestemt til, at de skulde være Vidner om alt, hvad han havde lært og virket, og efter hans Bortgang gaae ud i Verden, for at forkynde Menneskene dette, at de maatte troe paa Guds Aabenbaring ved Jesus. Disse Mænd kaldtes derfor Jesu Apostler, hvilket betyder Sen-

debud. De vare gjennemtrængte af den inderligste Kjærlighed og Frefrygt for deres Lærer, og udrustedes nu af Gud med overordentlige Gaver til at prædike Evangeliet; saaledes kaldte man det glade Budskab om, at den lovede Messias, som skulde føre alle Mennesker tilbage til Guds Naade og Velbehag, var kommen, og at denne Messias, eller Kristus, var Jesus. Ogsaa bekræftede Apostlerne Sandheden af deres Vidnesbyrd ved mange Mirakler, som Gud lod see ved dem.

Men mere end alle udvortes Mirakler virkede den Glæde og Beroligelse, som Menneskene følte i deres Sjæl, naar de troede, hvad Apostlerne lærte; thi ved at høre, hvad Jesus havde lært og hvorledes han havde lidt og var bleven korsfæstet for Menneskenes Frelses Skyld, opvandedes de af saa levende Lyst til at opfylde hans Bud og af en saadan Glæde og Kjærlighed til Gud og Kristus, at de med den største Beredvillighed opfyldte deres Pligter, trostede og opmuntrede hinanden til Fromhed og Dyd, hjalp og understøttede de Nødlidende, og søgte i alt at blive Kristus lige. Derfor vandt ogsaa de første Christne (thi saaledes kaldtes de, der troede, at Jesus var Kristus, Guds Son) Yndest hos en stor Mængde af det jødiske Folk, og mange Tusinder lode sig indlemme i deres Samsund.

Men de Ypperstepræster og Skriftfloger forbittede sig over, at den nye Lære vandt saa meget Bifald, hvorved deres egen Anseelse gik tabt, siden Menneskene oplystes om, at al udvortes Hellighed intet Værd havde i Guds Øjne. De fæstede Apostlerne og flere af de andre Christne i Fængsel, lod dem pidste, ja nogle bleve endogsaa dræbte. Men alt dette kunde ikke affrække Apostlerne og deres Tilhængere fra at udbrede Evangeliet. Især udmærkede Apostlerne Peder og Johannes sig ved deres Iver for at omvende deres Landsmand. Men den største Udbredelse fik dog Christendommen ved en Mands Bestræbelser, der i Begyndelsen havde været de Christnes heftigste Modstander og Forsøger, men som siden bitterlig angrede denne Synd, og blev den ivrigste og virksomste

Bekjender af Christi Religion blandt Hedningerne. Denne Mand var Paulus. (660) I Begyndelsen blev Læren om Christus forkyndt mundtlig af Apostlerne og deres Disciple. Apostlerne indsatte nemlig igjen andre Lærere og valgte nogle af de ældste og forstandigste Mænd i enhver Menighed til at bestyre den. Men stundom ansaae Apostlerne det ogsaa for nødvendigt at sende Breve til de christne Menigheder, især naar de selv vare forhindrede fra at komme til dem. I disse Breve opmuntredes og formanedes de Christne til Gudsfrygt og Standhaftighed i deres Tro. Thi de første Christne lede endnu stedse mange Trængsler af deres jødiske og hedenske Landsmænd, som ikke vilde forlade deres gamle Fordomme og Bildfarelser. Ogsaa opstod der blandt selve de Christne adskillige vrang Meninger, hvilke Apostlerne maatte bestride. Saaledes vilde adskillige af dem, der forhen havde været Jøder, overtale de Christne, der forhen havde været Hedninger, til at troe, at disse ikke kunde blive saa salige, som de selv, naar de ikke opfyldte alle Moses Forskrifter i det Gamle Testamente med Hensyn paa udvortes Skikke. Mod saadanne Folk advarede da især Apostelen Paulus og lærte baade mundtlig og skriftlig, at den jødiske Religion nok var fra Gud, men kun bestemt til at gjælde saalænge, indtil den fuldkommere Religion var bleven aabenbaret ved Jesus Christus. Men derfor var han ogsaa den Apostel, som de ivrigste Jøder meest hadede. Til sidst lykkedes det disse hans Fjender ved falske Beskyldninger at faae ham fængslet og ført i Lænker til Rom. I den Tid, da han sad fangen her, skrev han flere Breve til forskjellige christne Menigheder. Disse **Pauli Breve** bleve siden sendte omkring til andre Christne og oplæste i deres Forsamlinger. Efterhaanden samlede man dem, og dermed begyndte den Samling af Skrifter, hvilke udgjøre den anden Hovedpart af Bibelen, nemlig det Ny Testamente. Ligesom nemlig det Gamle Testamente indeholder de Skrifter, hvori meddeles Efterretning om Guds Aabenbaringer til det jødiske Folk, saa-

ledes er det Ny Testamente den Samling af Skrifter, hvorfra alle Folkeslag kunne hente Kundskab om Guds Aabenbaring ved hans Søn Jesus Christus. I denne Samling findes der 13 Breve fra Paulus; ligeledes findes der Breve fra Apostlerne **Peder, Johannes og Jacob** til de Christne. Endelig er der ogsaa et Brev, som er skrevet til de jødiske Christne i Palæstina og som derfor kaldes **Brevet til Hebræerne**. Nogle have meent, at ogsaa dette Brev var af Paulus.

(661) Men blandt det Ny Testaments Skrifter ere dog de **fire Evangelier** de allermærkeligste. Saaledes falder man de fire Bøger i det Ny Testamente, som indeholde Jesu Christi Historie. Af disse lære vi nemlig at kjende Jesu Christi egne Ord, saaledes som Apostlerne selv have hørt dem af hans Mund, samt de underfulde Gjæringer, som han udførte, og hvortil Apostlerne vare Vidner, og endelig de overordentlige Begivenheder, der tildrog sig ved hans Fødsel, Død, Opstandelse og Borttagelse fra Jorden. I Begyndelsen havde Apostlerne fortalt disse Ting mundtlig, og saaledes havde ogsaa de christne Menigheder, til hvilke Apostlerne skrev deres Breve, i Forvejen, inden de modtog disse Breve, hørt Fortællingen om Jesus, om hans Lære, Gjæringer, Lidelse, Død og Opstandelse. Men, for at der ikke skulde blande sig Urigtigheder i disse Fortællinger, naar de bleve gjentagne af andre, end af Apostlerne, og for at der ikke, naar disse Jesu Vidner vare døde, skulde fortælles sande og opdigtede Efterretninger mellem hinanden om Jesus Christus og hans Lære, uden at nogen kunde afgjøre, hvilke der vare de sande og ægte, opvakte Guds Aand nogle af Apostlerne og deres Disciple til at nedskrive Jesu Taler og Gjæringer.

Det første Evangelium er af Apostelen **Matthæus**, det andet af **Marcus**, der havde været Apostelen Pederes Ledsager, og det tredje af **Lucas**, der havde fulgt med Paulus. Det fjerde Evangelium er skrevet af Apostelen **Johannes**, hvilken var den Discipel, som Jesus elskede højest, og som siges at have overlevet de andre Apostler.

Han skal have skrevet sit Evangelium sidst, og derfor har han udeladt adskilligt, som var bekjendt af de andre Evangelier, men derimod meddeelt saadanne Taler og Gjerninger, som vare forbigaaede af de tre andre Evangelister.

(662) Til det Ny Testaments Skrifter høre endnu desuden to Bøger, af hvilke den ene hedder **Apostlernes Gjerninger**; den er skreven af den tredie Evangelist Lucas og indeholder Esterretninger om Christendommens Skjæbne efter Jesu Himmelfart, om Apostlernes første Forkyndelse af Jesu Evangelium og især en vidtløftig Beskrivelse om Pauli Rejser og Virksomhed. Den anden Bog, som tillige er den sidste i det Ny Testamente, er af samme Slags som de prophetiske Bøger i det gamle Testamente og fremstiller under mange Billeder og besynderlige Indklædninger Christendommens Skjæbne og Guds Riges Udvikling i de fjerneste Tider; den kaldes efter Evangelisten Johannes **Johannes Aabenbaring**. Med denne Bog sluttes hele Samlingen af det Gamle og det Ny Testaments Skrifter, og Bibelen omfatter saaledes Guds Førelser med Menneskene fra de første Tider af indtil den fjerneste Fremtid.

Det Ny Testamente er skrevet i det græske Sprog, hvilket den Gang (sml. 446, a.), da Christendommen begyndte at udbredes, var almindelig bekjendt i alle romerske Lande.

D.

(663) Uagtet de Christne i henved 300 Aar maatte lide mange Forfølgelser, kunde dog hverken Jøder eller Hedninger forhindre Evangeliets Udbredelse. Som oftest var det netop ved Synet af den Standhaftighed, Fromhed og Taalmodighed, hvormed de Christne lede hine Forfølgelser, at Hedningene bleve vakte til Opmærksomhed for den nye Religion, der stjenkede sine Bekjendere saa stor en Kraft og Trost; og de bleve netop derved bevagede til selv at forlade deres gamle Overtro og Wildfarelser. Omfider gif den romerske Kejser Constantin den Store over til Christendommen og lod sig døbe (446, b.). Fra nu

af ophørte Forfølgelserne, og de Christne bleve efterhaanden det herskende Parti, ligesom før Hedningerne havde været det. Men denne Lykke misbrugte mange af dem, saa at de nu selv forfulgte Hedninger og Jøder med den samme Grusomhed, som disse forhen havde øvet mod de Christne. Heller ikke udmærkede de sig ved den Reenhed i Sæder og inderlige Guds frygt, som havde været de første Christnes Særkende. De christne Geistlige vare fra uanselige og ringe Folk blevne rige og ansete Mænd; men derved vakttes hos mange af dem Lyst til jordisk Ære og Gods, og de fornemste af dem brugte mangen Gang de Stridigheder, som opkom imellem de Christne om forskellige Religionslærdomme, til Paaskud for at berøve hinanden Ære og Anseelse.

Endelig lykkedes det Biskoppen i Rom (450) at erhverve sig saa stor Magt og Anseelse, at alle Christne, baade Geistlige og Lægsfolk, baade Tyrster og Undersaatter, tilsidt bleve afhængige af hans Befalinger. Blandt andre Midler, hvoraf de romerske Biskopper, eller Paver, betjente sig, for at befæste deres Magt, var ogsaa det, at lade Gudstjenesten i alle Lande foretage i det latinske Sprog, ledsaget af en Mængde Ceremonier, hvilke vare lige saa besværlige som den Slags, der forhen vare blevne paalagde Jøderne af deres Præster, og som tilsidt afdrog Menneskenes Sind saa ganske fra det Jødernes til det Udvortes, at de troede ret at være gode Christne, naar de kun blindthen opfyldte hine udvortes Skikke; skjønt det jo netop var dette, som Jesus og Apostlerne havde været saa meget imod!

De Christne Præster i hine Aarhundreder vare ofte meget uvidende, saa at de ikke engang selv forstode de latinske Bønner og Sange, som vare foreskrevne. Hvad der egentlig stod i Bibelen, det vidste kun de færreste; thi Kundskab til det hebræiske og græske Sprog var meget sjælden, og saaledes kunde det da blive muligt, at den Christelige Religion efterhaanden blev forvåndstet ved saa mange Opdigtelser, at der lærtes Ting i den christne Kirke, som ligesom stred mod de udtryffeliggste Sandheder

i det Ny Testamente. Enkelte fromme og oplyste Mænd opstode vel fra Tid til anden og talde mod disse grove og sørgelige Bildfarelser; men flere af dem maatte bøde med Livet for saadan Driftighed. Alle de, som ikke vilde troe hvad Paven og hans Præster foreskrev, bleve udfregne for Kjættere, eller Brangtroende, og uden Barmhertighed dømte til Fængsel og Baal.

(664) Da var det omsider at Dr. Morten Luther fremstod (462=4). Han havde selv til en Tid anseet Pavens Stemme for Guds Stemme og troet at vinde Salighed ved nøjagtigen at overholde alle de mange udtortes Forskrifter, hvis Opfyldelse dengang udgaves for det fortjenstligste Værk. Men snart forandrede han sine Tanker. Han trykledes af Vengstelse for sin Sjæl, naar han tænkte paa, hvor højlig et Menneſte behøver, at Gud tilgiver ham mange af hans Handlinger; han kom selv til at læse i Bibelen og lærte af Evangelisternes og Apostlernes Skrifter at kjende, hvad der egentlig var Jesu Christi sande Lære. Det var imidlertid ikke nogen let Sag at erhverve sig denne Kundskab i hiin Tid. Luther var allerede 18 Aar gammel, inden han endnu havde nogensinde seet en heel Bibel; og selv efterat han var bleven Gejstlig, turde han i Begyndelsen kun hemmelig læse i denne hellige Bog, fordi man havde gjort dens Læsning mistænkt, som om derved dannedes Kjættere. Thi man havde allerede oftere bemærket, at de, der læste i Bibelen, fik endeel ringere Meninger om Pavens Lærdomme, end de før havde havt. Men Luther vedblev uførtroden at studere og lærte Græsk og Hebræisk, for at kunne læse de hellige Skrifter i de Sprog, hvori de oprindelige ere skrevne; og da han nu selv var kommen til Kundskab om den rene bibelske Lære, saa lod han ogsaa Lyset skinne for andre. Han oversatte hele Bibelen, først det Nye Testamente, siden det Gamle Testamente, i det tydske Sprog, for at alle hans Landsmænd kunde læse den. Da saae man ret en Hunger efter Guds Ord; thi i saa Aar bleve mange tusinde Bøger kjøbt og læste med den største Begjerlighed. Nu

kunde da ogsaa Luther godtgjøre for alles Dine, hvilke skadelige Bidsfarelser og hvilken blind Overtro Paven og hans Tjenere havde udbredt; thi nu kunde enhver læse, hvad Gud havde ladet Menneskene forkynde ved sine Sendebud og ved sin Søn Jesus Christus, og tænke derover.

Fra den Tid af løsrev mange christne Lande sig fra Pavens Nag og erklærede, at de ikke vilde ansee nogen Lærdom for sand christelig, naar det ikke kunde bevises ved rigtig Fortolkning af den hellige Skrift, at den var grundet i Jesu Evangelium. Til disse Lande hørte ogsaa vort Fædreland, hvor hiin Forandring i Lære og Skikke, som man har kaldt Reformationen, tog sin Begyndelse under Kong Frederik I og almindelig over hele Landet indførtes af hans Søn Kong Christian III i Aaret 1536 (565=6). I Danmark blev Reformationen indført uden Blodsudgydelse, thi Kongen og Folket vare enige; men i mange andre Lande søgte Kongerne at forhindre den nye Læres Udbredelse ved Ild og Sværd, og paa nogle Steder lykkedes det dem ogsaa at holde Folket i den gamle Overtro; men det har siden vist sig, at hverken sand Guds frygt eller borgerlig Lykke kan blomstre der, hvor Samvittigheden undertrykkes og Forstanden fordunkles ved gamle Fordomme.

(665) Saaledes blev da Biblens Læsning givet fri for alle Christne i de evangeliske Lande. Men dog var der endnu altid mange Christne, som sukkede over, at de ikke selv kunde anskaffe sig den hellige Bog, fordi den var dem altfor kostbar. Derfor søgte fromme Mænd, f. Ex. den tydske Baron von Cannstein, at raade Bod paa denne Mangel, ved at bekoste Bibler trykte, der solgtes for godt Kjøb. I Begyndelsen af dette Aarhundrede opstode hele Foreninger, som ved Sammenstud af Penge lod Bibler trykke og uddele for meget ringe eller endogsaa for slet ingen Betaling til uformuende Medchristne. Dette skede først i Engelland, men blev snart efter lignet i mange andre Lande, og saaledes ogsaa i vort Fædreland. Det engelske Bibelsels-

skab har tillige besørget Bibelen oversat i mange Sprog, som tales af hedenske Folkelag, for at christne Lærere, som rejse ud for at forkynde Evangeliet for disse, ogsaa kunne lede Hødningerne saa snart som muligt til den Kilde, hvorfra Kundskaben om Jesu Christi Lære altid hentes sikkest og reneest.

(666) Men fordi Bibelen indeholder den reneeste Kilde til Kundskab om Guds Aabenbaringer, derfor kommer dog ikke ethvert Menneske, som læser deri, til rigtig Indsigt i de guddommelige Ting. Thi mange Mennesker læse den hellige Bog paa en vrang Maade, og istedenfor at have den Nytte deraf, som de skulde have, forfalde de kun til Wildfarelser og mange taabelige Meninger. Derfor skal man læse Bibelen, ligesom enhver Bog, med Forstand og Eftertanke. Man skal især erindre, at de bibelske Skrifter ere affattede for mange hundrede Aar siden i Lande, hvor Menneskene udtrykkede deres Tanker i mange Henseender paa en ganske anden Maade, end den, hvortil vi ere vant i vor Tid og i vort Land. Vilde man ikke agte paa denne Forskjel, da kunde man let antage noget for bibelsk Lære, som dog var langt fra de Mænds Mening, hvilke have sagt det.

I gamle Dage og især i Østerlandene plejede man f. Ex. gjerne at indklæde nyttige Lærdomme i Billeder og Lignelser. Naar man da nu forstaaer saadanne Steder i Bibelen, hvor en Lærdom er fremsat paa denne Maade, lige efter Bogstaven, da misforstaaer man ganske den Mening, som ligger deri. Saaledes har f. Ex. Jesus Kristus sagt: "naar dit Øje forarger dig (det vil sige: naar du ved Synet af udvortes Ting fristes til at gjøre Ondt), da riv det ud og kast det fra dig." Hvis nu nogen forstod dette lige frem efter Ordene, og virkelig vilde rive sit Øje ud, fordi han folte en syndig Lyst opstaae hos sig, saa misforstod han ganske Jesu Christi Mening; thi Jesus vilde kun sige med disse Ord, at man skal stræbe at overvinde Fristelsen og udrydde Lysten til det Onde hos sig, om det endogsaa blev os lige saa smerteligt, som at

rive sit Dje ud. Hvad kunde det ogsaa hjælpe at rive sit virkelige Dje ud? Vilde ikke den onde Lyst alligevel kunne blive hos Mennesket?

Ligeledes skal man agte paa, hvilke Mennesker det er, som der handles om i Bibelen; thi stundom fortælles der om onde Mennesker, og deres Tale meddeles, for at man skal vogte sig for det Onde; stundom derimod fortælles der om gode Mennesker, og deres Ord berettes, for at man skal lægge dem paa Hjerte og gjøre derefter. — Heller ikke kan Læsningen af alle Bøger i Bibelen være lige nyttig for alle. Thi nogle ere dunkle og vanskelige at forstaae, især for dem, der ikke kunne læse dem i det oprindelige Sprog, hvori de ere skrevne. Mange Mennesker have alligevel en daarlige Lyst til helst at læse det, som de ikke forstaae, naar de kun faae en Mængde Billeder og Historier i Hovedet. Derfor har der været Folk, som helst læste i Johannis Aabenbaring, skjønt denne Bog er saa vanskelig at forstaae, at selv de meest lærde og oplyste Christne ere uenige om Meningen af mange Steder deri.

Men de Bøger, som indeholde hvad der er nødvendigt for alle at vide, de ere for det meste ikke vanskelige, naar man kun vil agte paa Sammenhængen og den bibelske Talebrug. De vanskelige Steder i disse Bøger vil man ogsaa efterhaanden bedre kunne forstaae, jo flittigere og estertænksoommere man læser Biblen, og jo mere man stræber at læse den med samme Aand, som den er skreven i, med sand Afdmyghed og med oprigtig Uttraa efter at belæres om de guddommelige Ting. Desuden vil f. Ex. den menige Mand kunne faae al Oplysning om de enkelte Steder, der ere ham dunkle og uforstaaelige, hos Præsten eller en anden Lærer, som har studeret Bibelen i Grundspregene og har havt en bedre Vejledning til Kundskab og Lærdom. Men det Vigtigste er og bliver, at man læser Bibelen med Andagt og i den Hensigt at vorde et fromt og retskaffent Menneske, som opfylder sine Pligter med Lyst og Glæde, og imødeser Døden med Tillid og Fortrøstning til Guds faderlige Naade.

4.

(667) Saaledes skal da Kundskab i Bibelen og Eftertanke over Guds underfulde Skabning staae ved Siden af hinanden i al vor Videnskab! For at begribe Verden, maa vi læse i Bibelen, men for at forstaae Bibelen ret, maa vi flittigt betragte og betænke alle Guds Gjerninger i Naturen og hos Jordens Folkeslægter. Trostefuldt og opmuntrende maa det være os, at de vigtigste Hovedstykker om Troen paa Gud og hans Foranstaltningers Viisdom og Kraft, om Haabet paa Udødeligheden, og om Kjærligheds=Pligten mod alle Medmennesker læres og bevises tydeligt og kraftigt baade af Bibelen som af Guds Værk i Naturen og Menneskelivet.

Lader os da stræbe at læse denne Læsebog, at vi kunne komme til Lærebogen, og saa siden engang baade ret forstaae Guds Ord i Bibelen og ligeledes med rigtig Forstand betænke og begribe Guds uendelige Gjerninger i Naturens Riger og i Menneskenes Begivenheder, og saaledes komme til bedre Indsigt i Tingenes rette Sammenhæng.

IV. Den vise Kong Salomo's Ordsprog.

(668) Herrens Navn er et fast Taarn; den Retfærdige tager sin Tilflugt til det og bestjermes.

Forlad dig paa Herren af dit ganske Hjerte, men støt dig ikke paa din Forstand.

Min Son! foragt ikke Herrens Tugt, og vær ikke utaalmodig ved hans Straf; thi hvem Herren elsker, den revser han, og haver dog Velbehag i ham, som en Fader i sin Son.

Min Son hör din Faders Formaning, og forlad ikke din Moders Lov; thi et yndigt Smykke ere de paa dit Hoved og ligesom Kjeder om din Hals.

At komme Belærelse ihu er Vejen til Livet; men den, som forlader Tugt, forvilder sig.

Disse syv Ting hader Herren; disse syv ere en Ve-

derstyggelighed for hans Sjæl: stolte Øjne, en løgnagtig Tunge og Hænder, som udgyde uskyldigt Blod, et Hjerte, som pønser paa uretsfærdige Planer, Sødde, som med Til løbe til det Onde, et falsk Vidne, som udblæser Løgn, og den, som kommer Trætte afsted mellem Brødre.

Herren nedbryder de hovmodiges Huus, men oprettholder Enkens Landemærke.

Den Ugudeliges Misgjerninger skulle fange ham, og han skal bindes med sin Synds Strikker.

Ligesom en Hvirvelvind sårer hen, saa er og den Ugudelige ikke mere; men den Retfærdige har en evig Grundvold.

Foran Øbelæggelse gaaer Stolthed, og foran Fald hovmodighed.

Diglen er til at prøve Sølv, og Smelteovnen til Guldet; men den som prøver Hjertene er Herren.

Allerede Drengen kendes paa sine Idretter, om han skal blive reen og hans Gjerning ret.

Graa Haar ere en dejlig Krone, naar de findes paa Retfærdigheds Vej.

Min Son, frygt Herren og Kongen! Indlad dig ikke med Oprørerne.

Der er Spaadomagave paa en Konges Læber; i Domme skal hans Mund ikke fejle.

Kongens Vrede er som en Loves Brolen; men hans Bevaagenhed er ligesom Dug paa Græsset.

Naar en Regent agter paa Løgnens Ord, da bliver alle hans Tjenere ugudelige.

Viisdom er bedre end Perler, og alle Kostbarheder kunne ikke lignedes ved den.

Den, som taler ubetænksomt, er ligesom et skarpt Sværd; men de Vises Tunge er Lagedom.

Som Guldæbler i udgravede Sølvstæaler, saa er et Ord, som tales i sin Tid.

En Daarses Vej er i hans Øjne den rette; men den, som hører efter Raad, er viis.

Skønhed er bedrægelig og Dejlighed er forgængelig; men en Kvinde, i hvilken der er Herrens Frygt, hun skal roses.

Som et Smykke af Guld i et Sviins Næse, saa er Dejlighed for en Kvinde, der viger fra Sædelighed.

En Langmodig er bedre end en Helt, og den, der herfter over sit Sind, bedre end den, der indtager en Stad.

Derfom din Gjende hungret, bespiis ham med Brød,

og dersom han tørster, giv ham Vand at drikke; thi du skal derved samle gloende Kul paa hans Hoved, og Herren skal gjengjælde dig det.

Den, som er hastig til Vrede, begaaer Daarskab.

At begynde en Trætte, er som at aabne for Vand; giv derfor efter, førend Striden bliver heftig.

Hvo, som spottet en fattig, forhaaner sin Skaber; hvo, som glæder sig ved Ulykke, skal ikke blive ustraffer.

Lad en anden rose dig og ikke din egen Mund, en fremmed og ikke dine egne Læber.

Guds hjælper ikke paa Vredens Dag, men Retfærdighed redder fra Døden.

Hvo, som forlader sig paa sin Riigdom, han falder; men de Retfærdige grønes som et Blad.

Bemøj dig ikke at blive rig, hold op at anvende din Forstand dertil.

Elst ikke Sovnen, at du ikke skal blive fattig.

Du Læde, gaa til Myren, see dens Vej og bliu viis.

Om du end knuser en Daare i Morteren med Støderen midt iblandt Gryn, skal hans Daarskab dog ikke vige fra ham.

Mon nogen kan tage Ild i sin Barm, saa at hans Klæder ikke svies?

Hvor ingen Orne ere, bliver Stalden reen; men ved Ørens Krafft saaes megen Indfømst.

Sandelig, det er forgjeves at udsprede Garner, naar alle Jugle see derpaa.

Bedre er en Ret grønne Urter, naar der er Bjærlighed hos, end en fed Ore, naar der er Gad hos.

Bedre er en tør Mundbid, naar Rolighed er der hos, end et Huus fuldt af slagtet Qvæg med Trætte.

Som Jern skarper Jern, saa skarper en Mand den andens Syn.

Ligesom i Vandet er Ansigt er vendt imod Ansigt, saa er et Menneskes Hjerte vendt imod et andet Menneske.

Hvo, som sparer sit Riis, hader sin Son; men den, som elsker ham, tugter ham tidlig.

Unddrag ikke den Unge Tugt; thi, fordi du slaaer ham med Riset, døer han ikke.

Naar Høet er bortført, lader Græs igjen sig see!

*

V.

Til Ufveerling staae her en af den udmærkede Psalme-
digter Biskop S. A. Brorson forfattet lystig

Kæmpevisse.

Goliath drog fra Gath
For at lægge Scul i Skat;
Stamped mod Fjeld og Flod
Med sin atenlange Fod.
To Mand høj, fir Mand droj,
Dy paa Socho Top han sloj;
Skjoldet var, som han bar,
Synes mig, Kameel foraar.
Han tog paa: D, I Smaa
Bedre bag jer Stude laae,
End gaac her i Gevær,
De Philisters Helt saa nær.
Har I Lyft, Mod i Bryst
Til at rove Kæmpedyst?
Hid en Mand, at vi kan
Trækkes om hverandres Land!
To Gang' tre Uger, see!
Har I drukkit nu min Spee;
Soul og hver i hans Hær
Ryster jo som Lev paa Trær.
Seer du vel, Israel?
Du er de Philisters Træl!

David kom, saac sig om:
Hvad vil denne store Bom?
Lør du Drot bruge Spot
Mod den Herre Zebaoth?
Trods din Bram, Lætte gram,
Jeg dig snart vil gjøre tam.
Ravnetrof! hid, ad op
Denne Gudsbespotters Krop!
Kæmpen vred om sig bed,
Fraaden stod i Skægget ned:
Er jeg en Gnavebeen,
Mens du bruger Stof og Steen?
David bad: herre, lad
Det nu lykkes! Dermed glad
Gjør et hvast Styrgekast,
Stenen blev i Panden fast.

Kampen saldt, Slaget gjaldt,
 Som en Million var qvalt;
 Jorderig rørte sig
 Ved Guds Folks Frydstrig.
 Seer du vel, stolte Hel,
 Med os er Immanuel!

VI. Den christelige Kirke.

(670) Skjønt Herren ved sin Himmelfart ophørte at være synlig tilstede paa Jorden i det Legeme, som han havde værdigedes at isøre sig i sin Fornedrelses Dage, saa efterlod han dog sine Disciple det trostrende Tilfagn: "See, jeg er hos eder alle Dage indtil Verdens Ende!" ligesom han tidligere havde sagt: "Naar jeg gaaer bort, skal jeg sende eder en Talsmand, som skal vejlede eder til al Sandhed og minde eder om alt det, som jeg haver sagt eder." Og sandelig, han har holdt sit Ord indtil denne Time. Uden Afsladelse har han fortsat den velsig- nende Virksomhed, som han fordem begyndte til Syn- deres Frelse. Aanden, ved hvilken han virker, er endnu den samme, som fyldte ham under hans jordiske Vandring, nemlig Den Hellig Aand, Et med Faderen og Sønnen fra Evighed til Evighed; ifkun Legemet er nu et andet, thi det er det indstiftede Samsund, som han efterlod sig ved sin Bortgang fra Verden.

Vi læse nemlig, at Herren, først ved personlig Nær- værelse og siden ved Den Hellig Aand, oplærte sine Apostle til efter hans Himmelfart at være Menneskenes Lærere. Vi læse fremdeles, at snart mange Tusinder troede deres Ord, holdt sig til dem, lode sig vejlede af dem til deres Sjæles Frelse, lode sig døbe i den treenige Guds Navn, og nøde Herrens Legeme og Blod til hans Thukommelse. Og efter de første Lærere fulgte andre Lærere, efter de første Tilhørere andre Tilhørere, lige til den nærværende Time. Men dette er just den Foranstaltning, som Herren efter- lod sig ved sin Bortgang, dette under hans Aands Ind- flydelse og Baretægt bestaaende Samsund af Lærere og Til-

horere, iblandt hvilke hans Evangelium forkyndes og hans Sakramenter forvaltes; og dette Samfund kaldes **den christelige Kirke.**

Dens Hensigt er, at den skal være Guds Nads Bolig eller Tempel her paa Jorden, en Forgaard og Indgang til de hellige Boliger i Himmelen, i det Den Hellig Nads i den christelige Kirke tilbyder og uddeler sine Naademidler, og saaledes paa Jorden opdrage Menneffene for Himlen. Derfor kaldes ogsaa Kirken, eller Menigheden, saa ofte i Skrifterne **Herrens Lege**, fordi den jo virkelig nu er den for Menneffene synlige Skikkelse, hvori han lever og fortsætter sin tilbøielighedsverdige Gjerning som en Jesus eller Frelser for os usle Syndere.

(671) Nu plejer man rigtignok at tale baade om en synlig og om en usynlig Kirke, i det man til den synlige Kirke uden Undtagelse regner alle de Menneffer, som kalde sig Christne, derimod til den usynlige ikkun dem iblandt disse, som virkelig ere Christne i deres Hjerter. Og at denne Forffjel i Sandhed finder Sted, see vi hver Dag for vore Dne; thi hvor mange gives der ikke, som kalde sig Christne, og dog bryde sig lige saa lidt om Kristus og hans Evangelium, som om de recnt ud vare Tyrker eller Hedninger? Men her holde vi os alene til Christi synlige Kirke, der, som sagt, er det af Den Hellig Nads samlede og oplyste Samfund, som bestaar iblandt os imellem Lærere og Tilhørere, af og for hvilke Christi Evangelium forkyndes og hans Sakramenter forvaltes.

Men et saadant Samfund finder ikke alene Sted i vort Land. Saa godt som alle Menneffer i Europa, og mangfoldige Menneffer i de andre Verdensdele, kalde sig Christne og regne sig med til Herrens Kirke. Deres Tal forøges tillige ofterhaanden ved Lærere og Præster (Missionærer), som fra de christelige Lande udsendes til Hedningernes Omvendelse. Christi Kirke er saaledes udbredt over en stor Deel af Jordkloden, og man regner, at den indbefatter langt over 200 Millioner Menneffer.

(672) Hvor man nu end rejser hen i Verden, og spørger de Christne om deres Tro, saa bekjende de alle, at Bibelen er Guds Ord og Christus Menneffenes Frelser. Men i mange andre Stykker ere de desvære saa uenige, at de endog, især i forrige Tider, have hadet, fordomt og blodigen forfulgt hverandre, hvilket klædte meget ilde for Menneffer, som dog alle bare hans Navn, der sagde: "Derpaa skal hvermand kjende, at I ere mine Disciple, at I have indbyrdes Kjærlighed."

Paa Grund af denne Uenighed i visse Lærdomme deles de Christne fornemmelig i to store Partier, Katholiker og Protestanter, der indbyrdes anse hinanden for vildfarende i Troen. Thi Katholikerne antage mange Sætninger for Guds Ord, som ikke staae i Bibelen, og tillægge udvortes Gjæringer og Skikke en Værdi, hvilken de sikkert ikke have i Guds Dine. Men dette kunne Protestanterne paa ingen Maade bifalde, hvilke ikke vitteligt antage en eneste Lærdom for Guds Ord, som ikke staaer klart at læse i Skriften. Protestanterne deles igjen i Reformerte og Lutheranere, til hvilke sidste vi danske Christne høre. — Skjønt vi nu ikke maa foragte eller fordomme noget Menneffe, fordi han har en anden Tro, end vi, og Herren sikkert har oprigtige Tilbedere iblandt alle Slags Christne, saa er det dog vist, at ingen Christne i Verden holde sig saa ensfoldigt og ligefrem til Guds opbevarede Ord, som vi Lutheranere. Det, som vi kalde Christendom, er hverken meer eller mindre end den hele ubeskaarne guddommelige Aabenbaring, som indeholdes i det Gamle og Ny Testaments dyrebare og velsignede Skrifter.

(673) Dog, vi ville nu i Særdeleshed henvende vor Opmærksomhed paa den Deel af Christi Kirke, som nærmest vedkommer os, nemlig paa Christi Kirke i vort eget Fædreland, eller den danske Kirke, som man ogsaa plejer at kalde den. Under Den Hellig Lands Besættning og ved vore Forsædres Gudsfrugt er den nu saaledes indrettet, at naar alle Lærere og Tilhørere brugte dens Goder, som de burde, var det en reen Umulighed, at der

kunde være et eneste Menneske iblandt os, som ikke frygtede Gud og vandrede paa hans Veje. Det betænkes ikke altid, men det er sandelig værd at lægge Mærke til, som vi nu skulle gjøre, hvilken Mængde herlige og velsignelsesrige Indretninger vi skyldte den ene Omstændighed, at Guds Rige ogsaa er kommen til os, og at vi høre med til Christi Kirke.

Her findes jo ikke alene Anstalter, hvor Lærere kunne dannes for Kirker og Skoler men ogsaa Embeder og Bølliger ere oprettede for dem trindtom i Landet. I hvert et Sogn, ogsaa i de ødste og fattigste Egne, er bygget en Kirke og et eller flere Skolehuse, alle forsynede med Indkomster til deres Vedligeholdelse og med Lærere baa- de for Gamle og Unge. I Skolerne blive Børnene Nar ud Nar ind underviste om Gud og hans Rige; i Kirkerne seer det samme med de Ældre. I der bliver ikke alene paa alle Søn- og Helligdage holdt almindelig Gudstjeneste for de forsamlede Christne, men i alle vigtige og betydningsfulde Øjeblikke af Livet bliver der endog ganske særdeles tænkt paa ethvert enkelt Menneske.

Næppe har Barnet seet Verdens Lys, førend det ved Daaben bliver optaget blandt Kirkens Fosterbørn. Moderen, som gjerne med det samme holder sin Kirkegang, bliver paa denne mærkværdige Dag for sig allene hilset, tiltalt og formanet af Kirkens Tjener. Har Barnet fuldendt sin Skolegang, bliver det paa den højtidelige Confirmationsdag ført i Guds Hus, for der i Menighedens Paahør at overhøres og saa stadfæstes i sin Daabspagt. I Kirken bliver ogsaa enhver, der ønsker det, betjent med Raadverens Sakrament, og da det i Guds Dine er en saa vederstyggelig Synd at nyde den hellige Nadvere tankeløst og uden Beredelse, saa er der sørget for, at Gæsterne ved Herrens Bord forud ved Skriftemaalet blive formanede og advarede. Et af de allervigtigste Skridt i Menneskets jordiske Liv er Balget af en Vgtesfælle; heller ikke ved denne Lejlighed tier Kirken stille, men for dens Alter blive Brudfolkene piede og mindede om deres gjens

sidige Pligter i denne skjønne alvorlige og uopløselige Forbindelse. Bliver nogen syg, saa bliver der bedet for ham i Kirken, og Præsten gaar hjem til ham, sætter sig ved hans Seng, troster ham med Guds Ord, samt, om han ønsker det, med Nadverens Sakramente. Og, om han døer, da er det atter Kirkens Klokker, som tone ved hans Ligfærd, Kirkens indviede Jord, som gjemmer hans døde Been til Opstandelsens Morgen, og Kirkens Sjeneres Bønner, som ledsage den bortdragende Sjæl til de evige Boliger.

Ogsaa en Mængde Bøger ere trykte, hvor enhver hjemme kan læse det samme Guds Ord, som forkyndes i Kirker og Skoler; ikke blot Bibler og Ny Testamenter, men ogsaa Katekismusser og Lærebøger for Børnene, saavel som Psalmebøger, Bønnebøger og nogen anden gudelig Læsning. Men alle disse herlige Foranstaltninger og Skikke, som vi her have opregnet, skulde vi aldeles savne, naar ikke Christus ogsaa havde benaadet os med sit Evangelium og optaget os i sit velsignelsefrige Kirkesamfund.

Sandelig, naar man saaledes under et overseer det Hele, saa maa man tilstaae, som vi sagde før, at dersom alle Lærere og Tilhørere brugte Kirkens Gøder, som de burde, var det en reen Umulighed, at der kunde være et eneste ugudeligt Menneske iblandt os. Men selv nu, som Kirkens Tilstand er, fuld af menneskelig Skøbelighed, fordi dens Medlemmer ere syndige Mennesker, selv nu kan man dog med Sandhed sige, at ikke et eneste Menneske, som fødes og boer og bygger under Kirkens Vinger, kan faae Lov til uadvaret og upaamindet at doe i sine Synder. Han kan dog ikke undgaae i sin Barndom at blive underystet i Christendommen, eller i sin Ungdom at blive confirmeret, eller paa sin Bryllupsdag at høre Guds Ords Formaning. Og, om han end ellers aldrig kommer i Guds Huus eller tager Guds Ord i Haender, saa kan han dog ikke tilstoppe sine Øren, naar Klokkerne ringe, eller tillukke sine Øjne, naar han seer Taarn ved Taarn knejse trindtom i Landet, eller paa hellige Dage

seer sine Medmennesker vandre til Herrens Huse, eller, naar Herren har kaldet en Medchristen herfra, seer den stille Skare ledsage hans jordiske Levninger til Kirkegaarden. Han ved, ja han kan ikke lade være at vide, hvad alt dette betyder, og sandelig, det er ikke Guds Skyld, om hans Tanker ikke henvendes paa Bod og Tro, paa Død og Dom og Evighed.

(674) Nu er det vel vist, at ingen af den christelige Kirkes Foranstaltninger kan være noget Ubekjendt eller Uhort for christelige Born; men det vil alligevel næppe være af Vejen, om vi her dvale noget udførligere ved den vigtigste blandt disse, nemlig den offentlige Gudstjeneste med hvad dertil hører. Til den Ende følger nu først en Beskrivelse af **Gudstjenesten**, saaledes som den omtrent bliver holdt hver Søn- og Helligdag i Landets Kirker, og derefter nogle Ord om Kirkeaarets Indretning.

(675) Som bekjendt ringes der til Kirke, førend Tjenesten begynder. Men Klokkelangen fra Taarnene skal ligesom forestille Guds Røst, der fra hans Huse raaber til Menneskene rundt omkring; og ligesom den sædvanlige Bedeklokke hver Morgen og Aften skal indbyde Menneskene til at holde Morgen- og Aftenbon, saaledes skal Klokkeren paa Helligdagene kalde dem til Kirke. Det ringer gjerne tre Gange, første Gang endog en god Stund, førend Tjenesten begynder, for at Folk kunne faa Tid til at lave sig til; de tre Gange, saavel som de tre Gange tre Slag efter hver Ringning, have Hensyn til den hellige Treenhed, som om Gud Fader, Gud Søn og Gud Den Hellig Aand hver især indbød os til at høre sit Ord. Tredie Gang ringes der gjerne med to Klokker, ret før Tjenesten begynder, og saa siger man, at det ringer sammen.

Klædt i en reenlig og anstændig Dragt træder nu den fromme Christen med Verbødighed ind ad Kirkens Dør, kommende ihu, hvem det er, han besøger, og i hvad Grunde han er der. Stille og biffedent søger han sin Plads, uden at trænge sig frem eller fornærme andre, og

imedens Bønnen læses i Chordøren holder han sin Hat for Øjnene eller bøjer sit Hoved, for ikke at forstyrres af nogen Ting, da han denne Gang, som siden bestandigt ved enhver Bøn og Psalme, beder alle Ordene med i sit eget Hjerter.

Derpaa begynder Psalmefangen, hvori enhver, som Gud gav Evne dertil, deeltager højt, men alle fromme Christne, som jeg før sagde, i det mindste i Tankerne. Naar de sædvanlige Indgangspsalmer ere endte, mæsser Præsten, staaende for Alteret. Først affynger han, vendt mod Alteret, en almindelig Bøn, eller Collect som den kaldes, og derpaa, vendt imod Menigheden, Dagens Epistel, som er et af Apostlernes Breve til hver Søn- og Helligdag udvalgt Affnit. Under Epistelen rejse sig alle Tilhørerne op, for at vise deres Erbødighed for Guds Ord, hvilket skeer af samme Grund, naar Evangeliet oplæses paa Prædikestolen; desuden rejse alle sig ogsaa, hver Gang Betsignelsen bliver lyst enten fra Prædikestolen eller fra Alteret. Hvor der holdes saakaldet fuld Messe, bliver efter Affsyngelsen af en Psalme endnu mæsset Dagens Evangelium; ellers affynges strax efter Epistelen en Hovedpsalme, der saavidt muligt passer til Prædikens Indhold, og under dens sidste Vers bestiger Præsten Prædikestolen.

Præsten begynder her med en Bøn og Fader Vor, hvorefter Evangeliet, eller Texten, som er et med Epistelen stemmende Affnit af Evangelisternes Skrifter, bliver forelæst, og først nu begynder den egentlige Prædiken. I en Prædiken findes gjerne følgende Stykker: Først en Indgang, eller Indledning, hvori Prædikanten søger at henlede sine Tilhøreres Opmærksomhed paa den enkelte Sætning eller Tanke, som han har foresat sig især at tale om. Derefter nævnes denne enkelte Sætning eller Tanke, hvilken kaldes Thema, og nu siger Præsten gjerne, hvorledes han vil dele sin Tale i to, tre eller flere Dele. Men alt dette giver den opmærksomme Tilhører nøje Agt paa, for siden desto bedre at kunne samle og fatte, hvad der tales om. Dog er det ikke dermed sagt,

at enhver god Prædiken just skal være netop saaledes indrettet. Det Bigtigste er, at Christus virkelig lever baade i Præstens og i Tilhørernes Hjerter; saa vil han tale, som det sig bør, og fra disse vil Guds Ord ikke vende tomt og unyttigt tilbage, men finde Indgang hos dem. Ved Prædikens Ende holdes en almindelig Bøn for Syge og Sorrhigfulde, for Konge og Øvrighed, for Guds Ords Fremgang, kort for alle Mennekers Vel i den hele Verden; og hvad der kunde være forbigaaet i denne Bøn, derom bedes i Fader Vor, hvormed Præsten slutter sin Tale. Tilsidst lyser han Herrens Belsignelse over Menigheden.

Efter Prædiken istemmer Menigheden igjen de foreskrevne Psalmer, imellem hvilke Barsedaa, Altergang eller Overhøring finder Sted, naar slikt er at forrette; ellers mæsses kun en Collect og Herrens Belsignelse, hvorpaa Gudstjenesten ender med en Slutningspsalme og den sædvanlige Bøn i Chorsdøren.

Saadan er Gudstjenestens Orden paa Sønd- og Helligdage i de danske Kirker, kun med en ringe Forskjel imellem adskillige Kjøbstedkirker og alle de andre. Og skjønt det desværre er altsot vist, at Folk ofte gaae baade i Kirke og af Kirke og endda blive lige kloge, hvilket kan hidrøre fra forskjellige Årsager; saa er det dog ogsaa vist, at naar Præsten prædiker og Degnen synger eller Orgelet spiller og Menigheden hører til, hver især som det sig bør og vil, saa er vor Gudstjeneste en af de skjønneste og meest velsignelsesrige Indretninger, man kan tænke sig. Gud alene ved, hvilken Andeel den har i det christelige Liv, som rører sig iblandt os.

(676) Dog, en saadan bestemt Orden er ikke alene vedtagen for hver enkelt Helligdags Gudstjeneste, men ogsaa hele Kirkeaarets Gudstjenester ere ordnede saaledes, at de i fortløbende Sammenhæng fremstille et Billede paa Frelserens Liv og Kirkens Indstiftelse, og tillige Kirkens Lærere derved faae Lejlighed til i deres Underviisning at afhandle alle Christendommens forskjellige Lærdomme uden Undtagelse; hvortil der da fornemmelig ogsaa

er taget Hensyn i Valget af hine Uffnit, som kaldes Dagens Epistler og Evangelier.

Det borgerlige Aar begynder nemlig med den sædvanlige Nyaarsdag, den 1ste Januar, men Kirkeaaaret begynder med den første Søndag i Advent, som netop er den fjerde Søndag før Juul. Disse fire første efter hinanden følgende Søndage i Kirkeaaaret kaldes de fire Søndage i Advent, eller i Tilkomsten, fordi Menigheden paa disse Søndage ligesom skal forberedes paa Herrens Komme i Kjød, hvilken vi hvert Aar højtideligen erindre paa Juledag, som er Jesu Fødselsfest og altid indtræffer den 25de December. Som oftest kommer der en Søndag imellem Juul og Nyaar, men otte Dage efter Juul indtræffer altid Nyaarsdag, som i den christelige Kirke er Herrens Navnedag, ret som om Kirken ikke vidste noget Bedre at sige os paa den første Dag i Aaret, end at vi skulle begynde det i Jesu Navn, efter de skønne Ord i Psalmen: I Jesu Navn bør al vor Gjerling skee. Den 6te Januar er den saakaldte Helligtrekongersdag, hvorefter der, om Paasken falder sildigt, kommer sex, men ellers færre Søndage, kaldede Søndagene efter Helligtrekonger, der i Korthed skulle fremstille Jesu offentlige Virksomhed som Lærer og Undergjerningsmand.

Den 9de Søndag før Paaske kaldes almindeligviis Septuagesima, og den 8de Søndag Sexagesima (to Navne, som betyde den halvfjerdsindstyvende og tredsindstyvende, og hidrøre fra den gamle Kirkes Maade, at tælle Festsdagene paa). Paa disse Dage handle Evangelierne om Arbejderne i Biingaarden og om de fire Slags Sædejord, fordi det nu lakker ad Foraaret, og Menneskene da, imedens de saae og plante i Jorden, skulle tænke paa, at de ogsaa ere Arbejdere i en aandelig Biinggaard, og at deres eget Hjerte er en Ager, for hvilken Herren selv er Sædemanden. Den 7de Søndag før Paaske er altid Fastelavnssøndag, hvilken er en Festsdag til Ære for Daabens Sakrament, ligesom Skærtorsdag, som vi siden tale om, er en Festsdag til Ære for Nadverens Sakrament.

Søndagen derefter hedder første Søndag i Fasten,

hvilken gaaer fra Onsdagen (Uffe-D.) før denne Søndag indtil Paaskedag og kaldes Faste, fordi den skal afbilde Jesu Faste og Fristelse i Orken. I denne Tid indtræffe freindeles 2den og 3die Søndag i Faste, Midfastesøndag, Maria Behudelsesdag og Palmesøndag, hvis Evangelium handler om Jesu Indtog i Jerusalem, og er den sidste Søndag før Paaste. Paa de fem midterste Onsdage i Faste holdes Gudstjeneste, v.d hvilken der prædikes over Jesu Lidelseshistorie, som ogsaa er Lykten til Langfredag. Dog er det i Sjællands Stift tilladt Præsterne at prædike om Søndagen over Lidelseshistorien, og da kun at holde Overhøring over samme med Ungdommen om Onsdagen. I Ugen før Paaste, som kaldes den stille Uge, indfalder Skærtorsdag, der helligholdes til Erindring om Nadverens Indstiftelse, og Langfredag, til Erindring om vor Frelser's Død.

Paa Paaskedag helligholdes Mindet om Frelserens glædelige Opstandelse af Graven; men med Hensyn til Tiden er der det Mærkelige ved denne Fest, at den ikke altid indtræffer paa samme Dag, men et Aar kommer tidligere, et andet Aar lidt sildigere. Imellem Paaste og Pindse ere altid syv Uger, og de sex Søndage i disse kaldes første, anden, tredie o. s. v. Søndag efter Paaste. Dog pleje vi hellere at kalde den første af disse Søndage *Confirmationssøndag*, fordi det hos os er befalet, at de Børn, som om Vinteren have gaaet til Præsten, paa denne Dag offentligen skulle confirmeres i Kirken. Forresten kan Biskoppen ogsaa tillade, at der holdes Confirmation paa den første Søndag efter Michaelis (el. 29de September), og i Kjøbenhavn skeer dette altid.

Fredagen efter den 3die Søndag efter Paaste holdes den almindelige Bøds- og Bededag; den har ikke nogen særegen Anledning, men anordnedes i Aaret 1686, ligesom en lignende Bededag helligholdes i andre Christenlande. Dens Hensigt er, at den ganske særdeles skal minde os om det vigtige Bud, hvis daglige Udøvelse er en af vore helligste Pligter, nemlig at vi skulle prøve os selv og med en oprigtig Anger over vore Synder anraabe

Gud om Naade og Kraft til at aflægge dem. — Torsdagen efter den 5te Søndag efter Paaske, 40 Dage efter denne Fæst, indfalder Christi Himmelfartsdag, hvis Navn noksom tilkjendegiver dens Bestemmelse. Og endelig kommer, netop Syvugersdagen efter Paaske, Pindsefesten, til Erindring om den Helligaands Udgydelse over Apostlerne og de med dem forsamlede Christne, hvorved den bliver at ansee som den christelige Kirkes egentlige Stiftelsesfest.

(677) Efterat vi saaledes i Kirkeaarets første Halvdeel efterhaanden have havt Anledning og Opmuntring til at betragte vor Frelseres Fødsel, Liv, Død, Opstandelse og Himmelfart, samt omsider i Pindsefesten have helligholdt den christelige Kirkes Stiftelsesdag, kommer nu en Søndag, som kaldes Treenheds eller Trinitatis Søndag, efter hvilken, om Paaske falder tidligt, endog kunne følge 27 Søndage, kaldede Søndagene efter Trinitatis; disse ere alle helligede den fortsatte Betragtning af Frelserens Undergjerninger og Lærdomme, og afbrydes ikke ved nogen særegen Fæst, paa det nær, at der gjerne paa den første Søndag efter Høstens Ende i alle Kirker paa Landet, saavelsom i flere Kjøbsteder, holdes en Taksigelsesfest for dens Gaver, samt at den saakaldte Allehelgensdag, som er den 1ste November, helligholdes paa den næstfølgende Søndag (undtagen naar det netop skulde hændes, at den selv var en Søndag) til en Erindring om Reformationens Indførelse. Men derpaa kommer Advent atter igjen!

VII.

(678) Præsten Jens Zetlik, en yndet Digter, satte engang sin lille Datter og hendes Broder paa sit Skød, klappede dem under Kind og sagde til dem, hvad han her selv har beskrevet paa Vers.

Jeg sagde til den kjæle Tøs:
Dyd er den største Vnde!

Og til den muntre raske Knos:

Den største Skam at synde!

Jeg sagde til dem begge To:

Paa Livets To:ne Roser gro!

Uf Tydens Kilde Glæden øs,

Og Gud skal Eder ynde!

Alle Fædre kunne nu vel ikke gjøre Børn, men alle Fædre kunne elske deres kjære Børn, og de gjøre det visse-
lig, og de have sikkert havt de samme Følelser, som den
gode Præstemand saa smukt har udtvøst her, naar de sad-
de sammen med deres Familie. Tænk derfor, Du, som
læser disse Ord, at Du hører din egen Faders Stemme
sige dem, indprænt Dig dem, lær at forstaae dem og glem
dem aldrig.

VIII. Farvel til de Unge, som skulle gaae til Confirmation.

(679) Den Tid er nu kommen, da I skulle gaae
til Præsten for at forberedes til Eders Confirmation.
Det er en vigtig Tid for alle unge Mennesker, hvor en
Forandring bør foregaae med dem, ikke blot i det udvor-
tes Forhold og de udvortes Omstændigheder, men ogsaa,
og især, i deres Indvortes. Dog benyttes den ikke af
alle, som den burde; thi kun altfor ofte forspildes den ved
Uagtksomhed, ved Flygtighed, ved Ulyst til alvorlig Efter-
tanke. Derfor ville vi her til Afsked gjøre de sædelige og
forstandige Unge opmærksomme paa, hvad de under For-
beredelsen til Confirmationen fornemmelig have at
drage sig til Minde.

(680) Naar Præsten, mine elskede Børn! i den Un-
derviisning, I nyde hos ham, paa ny gjennemgaaer de
Lærebøger i Eders Christendom, som I allerede kjende saa
godt fra Skolen, da er det ingenlunde blot for endnu be-
dre at indprænte Ordene i Eders Hukommelse, men meget
mere for at vække Eder til en alvorligere Eftertanke over
dem, for at kalde Eder til en ret Besindelse af Eder selv

og til en inderligere Forening med Eders Gud. Det er en vigtig og hellig Gjerning, som her skal foretages med Eder. Hidtil ere I, alt som I voxede frem, mere og mere vaagnede til Livet i denne Verden, til at sandse, hvad der foregaaer i den, til at optage, hvad I see og høre, i Eders eget Sind. Men hvert Aar, I levede, slog Sjælen i Eder ligesom dybere Rodder i det jordiske Liv, og hvad I saae, at andre satte Priis paa, hvad I saae, at de tragtede og stræbte efter, dertil vendtes ogsaa Eders Opmærksomhed og Hu. Som man med Glæde betragter det unge Frugttræ, der staaer i en frodig Bægt, skjønt det endnu ingen Frugter bærer, saa seer man ogsaa med et godt Haab hen til de Unge, der ere lærvillige og vise gode naturlige Anlæg; — men, ligesom I vide, at Træet, om det end fremvoxer nok saa frisk og skjønt, dog kun vil bære maadelige Frugter, dersom ikke en Dvift af en ædlere Stamme indpodes i det, saa gaaer det ogsaa Sjælen i Eder. Om end Eders naturlige Anlæg kunne udvikle sig nok saa lovende, I ville dog aldrig leve enten Eder selv eller Andre til sand Glæde og Betsignelse, dersom ikke et ædlere Sind, en helligere Aand indpodes i Eders Sjæle, end det Sind, der boer i Eder ved Naturen, og end den Aand, I inddrage ved det jordiske blot verdslige Liv.

Dette, som man hidtil paa mange Maader har søgt at forberede, skal nu, med Bistand af Guds Naade, alvorligen forsøges ved den Underviisning, der gives Eder til Confirmationen, og den højtidelige Bekræftelse i Daabens Pagt, som foretages ved Confirmationen selv.

Ved den Underviisning, I modtage, ville Eders Tanker vendes indad i Eder selv, at I maae vækkes til en alvorligere inderligere Besindelse, til at føle, at Gud er sandeligen ikke langt borte, men at i ham leve, røres og ere vi, og til at kjende, at vi have ikke blot et Liv at leve i Verden udenfor os og iblandt Menneffene, men ogsaa et Liv i Gud og i Samsund med ham, **i vort eget Inderste.** Men naar I saaledes føle levende i Sjælen, at Gud er til, og at, naar vi søge ham, da kunne vi

finde ham; da aabner sig for Eder det rette aandelige Liv, det Liv, som vi kalde **Guds Rige**, og hvorom I bede i den anden Bøn af Fadervor, at det maa komme ogsaa til Eder. - Gjennem de gudelige Tanker og Følelser, som derved vækkes hos Eder, ledes Guds Aand og Naade ind i Eders Sjæle, og ved den kommer det Liv, den Aand, der som vi sagde maatte indpodes i Sjælen. Og ligesom I freindeles lære i den anden Bøn af Fadervor, at da kommer Guds Rige til Eder, naar han giver Eder sin hellige Aand, saa at I troe hans hellige Ord, og leve glædeligen, her i Tiden og hišset i Evigheden; saa vil det ogsaa gaae saaledes med Eder, naar I kun selv ikke ved Letsindighed forspilde denne Naade.

(461) Guds Ord, de Ord, hvori Gud og hans Rige aabenbares og forkyndes os, ere vel allerede som Sædekorn nedlagte i Eders Sjæle; men ligesom Sædekornene, der nedlægges i Algeren, forblive døde og ufrugtbare, indtil Regnens Draaber og Solens Straaler faaer dem blodgjorte og oplivede, saa at de fæste deres fine Rodder i Jordens Skod, indsuge Kraft og Næring af denne, og derefter udvikle den Plante, som ligger indsluttet i dem: saaledes ligge Guds Ords Sædekorn vel for det meste endnu døde og ufrugtbare i Eder, og I have maaskee endnu aldrig fattet eller følt, hvad de egentligen ville sige, og hvilken Tanke, eller Mening, der ligger i dem. Men naar nu, under den alvorlige Formaning og Tiltale, Eders Sind samles og Eders dybere Eftertanke vækkes, da vil ogsaa Eders Hjerter røres og bevages af Guds Aand, da ville Ordene, som I optog i Hukommelsen, faae Liv og forstaaes i **Samvittigheden**, saa I maae troe dem; og er først en levende Tro oprundet i Eders Hjerter, da vil denne (hvilket Jesus har sagt i en Lignelse), ligesom Suurdejen gennemtrænger Melet, lidt efter lidt gennemtrænge Eders Bæsen, saa at I ogsaa leve gudeligen.

Saaledes vil det med Guds Hjælp opnaaes ved den Underviisning, I modtage før Confirmationen, idet at I forberedes til den, at hvad der for kun som enkelte lys-

nende Tanker, som adspredte Glimt, gif Eder igjennem Sjælen, nu mere og mere samler sig, og at et Lys begynder at dæmre for Eder, der er som Morgenroden til et nyt Liv for Sjælen. Finder man Eder da modne og tænksomme nok dertil, da skulle I ved Confirmationen selv bekræftes i den Pagt, Daabens Pagt, hvorved I indlemmes i det Samsfund af Mennesker, der ere kaldede til at leve dette Liv med hinanden, i det at den ene og samme Hellig Aand, saaledes som I have læst i Eders Lærebog, virker kraftigen i alle og uddeler sin Naade til enhver i Særdeleshed, som han vil. Thi naar I først selv have lært ret at kjende, hvad et **gudeligt Liv** er, hvilken Trost det skjenker, at vende sit Sind underligt til Gud, at bevæges stille og mildelig af den Aand, der oprinder i os, naar vi bede hjerteligt, naar vi høre eller læse og overveje hans Ord: da vil det ogsaa vorde en Trang for Eder til at slutte Eder til dem, der heri ere ligesindede med Eder, og som drives af den samme Aand; da ville I føle, hvor fast og inderligt det sammenbinder Sjælene, saaledes at være forenede ved samme Tro og Haab til Herren, deelagtige i samme Fred og Glæde ved ham. Ja, det Baand maa vel være stærkere og helligere end ethvert andet; thi det Sind, den Aand, der forbinder den ene fromme christelige Sjæl med den anden i Tro, i Haab og i Kjærlighed, forbinder dem og alle med ham, ved hvem dette Sind, denne Aand udgif til Verden, med Jesu Christi, der hengav sig for dem, paa det at enhver, som troer paa ham, ikke skal fortæbes. Han er derfor den, som forener alle dem, der blive deelagtige i hint christelige Sind, i et og samme Samsfund, der kaldes den **christelige Kirke**.

(682) Men det gaaer Eder ikke, naar I skulle indgaae til dette aandelige gudelige Liv, der alene er det evige Liv, som det gif, da I indkom i det jordiske og timelige; thi til Livet i denne Verden fødes vi, uden at vi selv vide deraf og uden at vi kunne have villet det og begjert det. Men saavist som vi, efter Jesu egne Ord, ikke skulle see det evige Liv, fordi vi ere vaagnede til det

jordiske Livs Lys, dersom vi ikke fødes paa ny, saavist som Guds Naad og Naade til denne Tjensfødselse er Eder forjættat i Daaben; saa skeer det dog ikke, uden I selv bede derom og begjere det. Og den Guds Naad, der fra Eders Daabs Time holder sig nær til Eder, ind- drager ikke i Eder, for I under from og hjertelig Bon, i opriktig inderlig Tro selv oplade Hjertet, hvor den alene vil gjøre Bolig. Dertil er det, at Præsten ved Confirmationen opfordrer Eder, efterat han forud, med al den Kraft og Alvorlighed, der stod i hans Magt, har søgt at vække Eder til Eftertanke over Eder selv og at bringe Eder selv til ret at fatte, at det jordiske timelige Liv, hvori Menneskene færdes herved, er ikke det, som skjenker Eder Saligheden; men at der er et andet, højere Liv, der aabner sig for dem, der have lært at troe paa Faderen og den, han udsendte, Jesus Christus.

Dette Liv findes i det aandelige Samfund af Mennesker, der udgjøre den kristelige Kirke, skjønt det leves ikke af alle dem, der ere døbte og confirmerede, men kun af dem, der ikke af Letsindighed og Ubodfærdighed lukkede deres Hjerter, i hvis Sjæle en frommere helligere Naad indpodedes og den kristelige Læres Sædekorn sit Liv og spirede, hos hvem de slygtige Glimt af et højere Livs Klarhed samlede til et stille stadigt Lys i en hjertelig Tro, og for hvem det Løfte, som de ved Confirmationen afslagde, ikke blot var et Ja, som de svarede med Munden, men en Bon, de bad, men et Løfte, de gjorde af Sjælens Inderste. Gud give, det maa vorde saa med Eder, kjære Børn! Amen!

I den Gylde dalske Boghandling faaes:
Kortfattet tydsk Sproglære, til Brug for de første
 Begyndere. Af P. Hjort. 2det forbedrede Oplag,
 1840. 47 S. Priis, indb. 24 f.

Under Pressen er:

Gamle og nye Psalmer, udvalgte og lempede efter
 vor Tids Lær. Af P. Hjort. 2det meget forøgede
 Oplag. Prisen bliver 2 f. for hver 24 Sider.

Fremdeles erholdes i den Gylde dalske Bog-
 handling:

Afbildninger af Dyr og Planter; efter Dictionnaire des sciences
 naturelles, ved J. S. Schouw og D. S. Eichricht.
 1—6 Hefte, hvert bestaaende af 8 illuminerede Blade med Text.
 Imperial 8. 1835—1840. à 1 Rbd. pr. Hefte. (Fortsattes.)

Betragtninger over Himlen, efter Gelpkes populaire Himmels-
 kunde, af Prof. Dr. G. S. Ursin. Med 5 Kobbertavler i
 4to, hvoriblandt et Maanefort. (VI + 255 S.) 8 1834.
 Heftet i Støv 1 Rbd. 24 f.

Drewsen, J. C., landoconomiske Betragtninger. (140 S.)
 8. 1834. Indb. 72 f.

Grimm, Brødrene, Folke-Eventyr. Oversatte af Johan
 Frederik Lindencrone. 2den Udj. (I.VIII + 487 S.)
 3 Papbind 1 Rbd.

Grundtræk af Dyr- og Planteriget. (98 S.) 8. 1834.
 Indb. 48 f.

Sartmann, Ph. C., Uksalighedslære for Menneskets pønslige
 Liv eller Kunsten at benytte Livet og tillige bevare og uddanne
 Sundhed, Skjønbed, Vægels- og Kandskraft. Overs. af Dr.
 med. J. V. Mansa. 2den forøgede og forbedrede Udgave.
 (XVI + 330 S.) 12. 1837. 3 Papbind 72 f.

Sersich, G. S., Veiledning til Perspektivens Studium, med Træ-
 snit og en Kobbertavle. (118 S.) 8. 1839.
 Indb. 1 Rbd. 12 f.

- Solberg, L., Peder Paars. Udgivet ved H. E. Boye. 3die
 Dplag. (XLIV + 322 S.). 12. 1835. Indb. 40 f.
- Søegh, S. J. C. Anviisning til et velindrettet Jordbrug for
 Gaardmænd og Huusmænd paa Landet, som have faaet deres
 Jorder udskiftede af Fælledsskab, 4de forbedrede Dplag, med et
 Kobber (XII + 543 S.) st. 8. 1811. Indb. 1 Rbd.
- Jensen, J., Udtog af den danske Sprog- og Rettskrivningslære
 til Brug for Skoler. (105 S.). 8. 1835. Indb. 36 f.
- Jørgensen, C. S., Kort Lærebog i Geographien, til Brug for
 Begyndere samt for Borger-skoler. (VIII + 158 S.) sm. 8.
 1839. Indb. 38 f.
- Krüger, C. G., Den danske Sognefogeds Pligter og Rettig-
 heder. 4de færdigede Dplag. (VI + 42 S.). 8., med 2 Tab.
 i 4. 1839. 3 Papbind 36 f.
- Læsning for Almuen, Nr. 1. (1 $\frac{1}{2}$ Ark). 16. 1836. Hefstet 2 $\frac{1}{2}$ f.
 Nr. 2. (2 Ark). 16. 1838. Hefstet 4 $\frac{1}{2}$ f.
- Malling, Ove, store og gode Handlinæer af Donse, Korste
 og Holstenere. 6te Dpl., udg. af Dr. M. S. Schlenberg.
 (X + 364 S.) 8. 1834. Indb. 1 Rbd. 24 f.
- Mansa, J. L., Hæve: Katechismus eller Grundregler for nyttige
 Hævedæters Dyrkning i Danmark. 4de Dpl. (XV + 148
 S.) 8. 1834. Inb. 56 f.
- Melchior, S. B., Den danske Stats og Norges Pattednr.
 Et Præisfrift, udgivet efter Forfatterens Død af Sophus
 Zahle. (XVI + 298 S.) st. 8., med 13 Plader, hvoraf
 de 6 illustrerede. 1834. 3 Papbind 2 Rbd. 48 f.
- Mynster, J. P., Betragtninger over de kristelige Troeslær-
 domme. 2det Dplag. 2 Dele. (VIII + 816 S.) 8. 1836.
 Indb. 2 Rbd. 16 f.
- Mynster, J. P., Prædikener paa alle Son- og Helligdage i
 Aaret. 2det Dplag, med Forfatterens Portrait. 2 Dele (856
 S.) st. 8. 1837. Indb. 3 Rbd. 80 f.
- Nissen, J., Danmarks Historie i Udtog. En Læsebog for Al-
 muestanden, (132 S.) 8. 1834. Indb. 40 f.
- Nissen, J., grammatikalke og orthographiske Svøelsesblade til
 Skolebestæftigelse for Børn. 16 Ark. 12. 1833.
 3 Futteral 76 f.
- Nissen, J., Sædelæren fremstillet i efterlignelsesværdige Ex-
 empler af Fædrelands-, Verdens- og Menneskehistorien. (VIII
 + 126). 1832. Indb. 40 f.

- Paris, Dr. J. A., Diætetik eller praktisk Anviisning til at forebygge og helbrede de Sygdomme, der opstaae af Uorden i Fordeelselen. Oversat af Engelsk, foreget med Tillæg og med specielt Hensyn paa Danmarks National- og Local-Forskjellighed, bearbejdet af Dr. med. S. V. Mansa. (VIII + 360 S.)
Br. 8. 1832. Heftet 1 Rbd.
- Schneefloth, practisk Regnebog, til Huus- og Skolebrug. 1ste Deel. (108 S.) 8 1838. Indb. 40 f.
- Schneefloth, Svar og Oplosninger til 1ste Deel af samme. (35 S.) 8. 1839. 16 f.
- Schow, J. S., Europa. En letfattelig Naturfildring. (Forseg til en physisk Geographi.) 2den Udg. (140 S.) ft. 12. 1835. Indb. 48 f.
- Schow, J. S., Naturfildringer. En Rakke af almeenfattelige Forelaesninger. (176 S.) ft. 8., med 2 Kob. 1837. Indb. 1 Rbd. 12 f.
- Til Underholdning for Menigmand, udg. af J. C. Drewsen. Nr. 1—24. 1840 Jan. til Mai. Imp. 8. 1838—1840. à 4 f. pr. Nr. = 1 Rbd. 20 f.
- Udtag af den bibelske Historie ved J. B. Daugaard og P. W. Stockholm. 2det Dplag. (VIII + 181 S.) 1838. Indb. 30 f.
- Volger, V. S., Udsigt over de vigtigste Begivenheder i Historien, til Brug for de første Begyndere. Oversat med endeel Tillæg og Forandringer af P. W. Becker. (150 S.) ft. 8. 1834. Indb. 72 f.
- Wachsmuth, W., De vigtigste historiske Personer og Begivenheder fra Reformations- til Revolutionstiden, fremstillede i Sammenhang. Fra det Tyske ved Frederik Klee. 3 Dele. (XIV + 1118 S.) 8. 1833. 1834. Indb. 3 Rbd. 48 f.

